

Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

KAUKO KARE – SUOMETTUMISEN KRIITIKKO

Nootti-lehden ja *Alea-kirja*-kustantamon perustajan toiminta
Kekkosen ajan toisinajattelijana.

Simo Grönroos

Akateeminen väitöskirja, joka esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi auditoriumissa PIII, Porthania, maanantaina 12. kesäkuuta 2023 klo 12.

Helsinki 2023

Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta 48

ISSN 2342-0138

ISBN 978-951-51-9234-9 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-951-51-9235-6 (PDF)

Unigrafia

Helsinki 2023

Kannen kuva: Kauko Kareen arkisto

Ohjaaja: Juha Siltala

Esitarkastajat: Vesa Vares, Markku Jokisipilä

Vastaväittäjä: Vesa Vares

Esipuhe

Toimittaja ja kustantaja Kauko Kare oli yksi suomettumisen ajan kiivaimmista toisinajattelijoista. Kiinnostuin tästä henkilöstä vuonna 2007, kun pohdin aihetta Suomen historian proseminaarityölleni. Olin kuullut mainittavan kyseisestä Kekkosen aikana “äärioikeistolaisena” pidetystä lehtimiehestä, jonka kirja *Tähän on tultu* oli tarttunut joskus antikvariaatista matkaan. Matti Kassilan *Vodkaa, komisario Palmu* -elokuvan konna Kosti Kula oli myös helppo tunnistaa karikatyyriksi tuosta suomettumisen aikana vastavirtaan soutaneesta toisinajattelijakustantajasta.

Kare vaikutti mielenkiintoiselta hahmolta ja hänestä löytyi tuolloin niukasti tietoa, joten aihe oli täydellinen tutkimuksen kohde. Tutustuessani Kareen julkaiseman *Nootti* -lehden numeroihin Yliopiston kirjaston lukusalissa oli nykyajan näkökulmasta vaikea ymmärtää, mikä neuvostoimperialismia ja presidentin liian suurta valtaa kritisoineessa lehdessä oli “ääriajattelua”. Tästä alkoi tutkimusmatkani suomettumisen aikaan.

Suomettuminen on oleellinen maamme lähihistoriaan liittyvä tutkimuskenttä. Venäjän hyökkäys Ukrainaan helmikuussa 2022 ja sitä seurannut Suomen Nato-jäsenyyteen johtanut turvallisuuspoliittinen keskustelu ovat nostaneet suomettumiseen liittyvän tematiikan vielä entistä ajankohtaisemmaksi. Ranskan presidentti Emmanuel Macron ehdotti jo ennen Venäjän hyökkäyksen alkamista Ukrainan suomettamista, jotta Venäjän turvallisuuspoliittiset intressit saataisiin turvattua ja rauha säilytettyä. Samoihin aikoihin esitetty Yleisradion dokumenttisarja *Kylmän sodan Suomi* (2021) muistutti taas kotimaiselle yleisölle siitä, minkälaiseen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin ja itsesensuuriin ylilyönteihin liika kumartaminen ulkovallan turvallisuuspoliittisille intresseille voi johtaa.

Proseminaarin jälkeen jatkoin aiheen tutkimista Juha Siltalan ohjauksessa, ja graduni *Kauko Kare – puolueeton oppositiomies* valmistui vuonna 2010. Maisteriksi valmistumisen jälkeen aloitin työn laajentamisen väitöskirjaksi ja ehdinkin käydä läpi varsin laajasti Kareen arkistoja, kunnes päivätyöt ja muut kiireet katkaisivat tutkimukseni käytännössä useammaksi vuodeksi.

Alkuvuodesta 2018 päätin hoitaa taustalla roikkuneen projektin pois jaloista ja jatkoin kirjoitustyötä ajatuksena joko koota olemassa olevat muistiinpanot kevyemmäksi historian alan teokseksi tai sitten jatkaa jatko-opintoja alkuperäisen suunnitelman mukaan. Kuulin jonkin ajan kuluttua Seppo Konttisen ja Kari Vitien olevan tekemässä populaarimpaa kirjaa Kareesta, ja herrojen projekti kiritti mukavasti omia tutkimuksiani ja vaikutti osaltaan siihen, että päädyin kevyemmän esityksen sijaan jatkamaan aiheen työstämistä väitöskirjaksi asti.

Väitöskirjani ohjaaja Siltala oli ymmärtäväinen, kun ilmestyin alkuvuodesta 2020 useamman vuoden tauon jälkeen keskustelemaan tutkimuksen etenemisestä hyvällä mallilla olleen käsikirjoituksen kanssa. Siltalan suosittelemat kirjat ja artikkelit sekä hänen antamansa palaute ja tuki ovatkin olleet korvaamattomassa asemassa väitöskirjatyön etenemisessä.

Haastattelin graduani varten Suomen Maaseudun Puolueen entistä kansanedustajaa J. Juhani Kortosalmea, joka oli aloittanut 1960-luvulla työuransa kansantieteiden tutkijana, mutta politiikka oli vienyt miehen mennessään vuosikymmenen lopulla. Kansanedustajaksi vuonna 1970 valittu Kortesalmi kertoi, että oli tuolloin ajatellut, että olisi voinut tehdä tieteellistä tutkimusta päivätöiden rinnalla. Todellisuus kuitenkin oli se, että Kortesalmi viimeisteli porotaloutta käsitelleen väitöskirjansa vasta 1990-luvulla, kun politiikkaan liittyneet työkiireet olivat takanapäin.

Kortesalmen esiin nostamat haasteet ovat tulleet tutuiksi viimeisten vuosien aikana, mutta tästä huolimatta väitöskirjan kirjoittaminen, uusien lähteiden tutkiminen, taustakirjallisuuden läpikäyminen ja jatko-opintoihin liittyvät opinnot on ollut mahdollista saada sovitettua almanakkaan. Aikaa ei ole viime vuosina tarvinnut siis käyttää sen pohtimiseen, mitä sitä tekisi lomalla tai muulla vapaa-ajalla. Työn viimeistelyn ajaksi otin töistä puolipäiväistä vapaata muutamaksi kuukaudeksi ja väitöskirjan viime vaiheet olen kirjoittanut Ukrainan sodan ja Nato-keskustelun kyllästävässä ympäristössä.

Viitisen vuotta kestäneestä viimeisimmästä työskentelyjaksosta on tehnyt inhimillisemmän se, että työn valmistuminen on hämmöittänyt optimistin silmissä aina “vuoden päässä”. Nyt kun urakka on viimein valmis, niin on aika kiitoksille.

Ensimmäisenä haluan kiittää Juha Siltalaa työn ohjaamisesta ammattitaitoisella otteella. Juha on psykohistorian tutkijana ammattilainen vailla vertaa. Katariina Kare-Evans sekä muut Kareen suvun jäsenet ansaitsevat myös suuret kiitokset. Kareen arkistomateriaalit ovat olleet korvaamattoman arvokas lähdeaineisto, kuten myös antamanne muistitieto.

Haluan antaa myös suuret kiitokset kaikille Kauko Kareen tunteneille aikalaisille, joilta olen saanut tietoa Kareesta ja hänen ajastaan. Erityisesti haluan mainita Heikki Eskelisen ja Mikko Uolan, jotka ovat kommentoineet väitöskirjani käsikirjoitusta ja tehneet tärkeitä huomioita sekä aikalaisen että historian ammattilaisen ominaisuudessa, sekä Olli Kedon, jonka muistiin on talletettu loputon määrä anekdootteja suomettumisen ajan vaikuttajista ja tapahtumista. Haluan lisäksi kiittää väitöskirjan esitarkastajia Vesa Varesta ja Markku Jokisipilää terävistä huomioista sekä aivan kaikkia minua tutkimustyön etenemisessä auttaneita ja kannustaneita ihmisiä.

Näiden vuosien aikana minulla on tutkimuksen tiimoilta ollut mahdollisuus tutustua mainioihin ihmisiin ja käydä kiinnostavissa paikoissa. Kareen arkiston säilytyspaikkaan Tammelaan tehdyt kesäiset reissut tutkimuksen alkuvaiheessa ovat jääneet unohtumattomasti mieleen kuten myös vierailu Heikki Eskelisen luona, jossa tunteja kestäneen suometumisesta käydyn keskustelun lomassa tyhjjeni ensin pannu kahvia ja sitten pullo viskiä.

Tämän väitöskirjan tavoitteena on valaista Kauko Kareen tavoitteita ja motiiveja yhteiskunnallisena toisinajattelijana ja täydentää sitä kautta sekä suometumisesta kirjoitettua historiaa että antaa yleisesti uusia näkökulmia yhteiskunnallisesta toisinajattelusta ja samoinajattelusta.

Lisäksi toivon, että tutkimus herättää kiinnostusta Kauko Kareen elämäntyötä kohtaan, jolla on tärkeä merkitys niin suomettumisen toisinajattelun kontekstissa kuin suomalaisen kirjallisuuden historiassa.

Espoossa 5.5.2023

Simo Grönroos

Abstract

Journalist and publisher Kauko Kare (1914-1996) was one of the best-known dissidents of the Finlandization era. Kare, who had long worked as the subeditor of *Suomalainen Suomi* magazine and as an editor for WSOY, became known to the whole nation after he published his pamphlet *Tähän on tultu* in 1967, which attacked the political phenomena of Urho Kekkonen's presidency. Encouraged by the success of his book, Kare continued the Alea-kirja publishing house he had founded to publish the book and set up the magazine *Nootti* (1968) alongside it. Through his publishing activities, Kare participated in the political debate until the early 1990s, giving voice to many viewpoints that would otherwise have remained silenced in Finlandized Finland.

In my dissertation, I show that Kauko Kare was a questioner, a defender of freedom of expression and a perpetual oppositionist, who defended his own autonomy and opposed authority and totalitarianism. In questioning authorities of his time, his idols were Erasmus of Rotterdam, one of the Renaissance humanists, and Enlightenment philosophers such as Voltaire and Rousseau. Kare was a patriotic dissident who opposed communism, but was also not enthusiastic about mass movements of the right such as the Academic Karelian Society. Kare sought to look at cultural issues from the perspective of the common people, opposing both conservative elitism and the new generation of modernists and cultural radicals. Politically, Kare identified himself as a Tannerian right wing socialist, influenced by the patriotic and classless upbringing of his childhood home.

Kauko Kare's anti-Kekkonen attitude stemmed from the threat to Finland's independence posed by the prevailing politics, his opposition to the self-censorship of the era and his dislike of Kekkonen's opportunism. Kekkonen, on the other hand, succeeded in establishing his position of power by using the Soviet Union to maintain a climate of fear that made the people rely on a strong leader, and by using power politics and political appointments in various sectors of society to break up the anti-Kekkonen front and make parties and individuals compete with each other for the president's popularity.

Kare himself was a highly critical character, who challenged the common truths of different eras. In the 1930s, Kare was not afraid to criticise Hitler in the Civil Guard's event, or to defend Kekkonen in a newspaper article in the 1950s. During the

Finlandization period, Kare's publications were critical of Kekkonen, the Soviet Union and the situation in occupied Estonia, while at the same time offering sympathetic views on the United States, right-wing dictatorships and segregationist South Africa. In Kare's publications, the door was always open to counter-arguments, and Kare sought to promote a pluralistic and free debate, which was not supported by the current political climate. With the fall of the Soviet system, many Finlandization-era dissidents felt their work was done, but Kare continued his activism, providing his publications for a forum for criticism of the European Community and of immigration.

In the 1968 presidential elections, *Tähän on tultu* had a major impact on the success of Kekkonen's opponents Veikko Vennamo and Matti Virkkunen. When the Kare's publishing house was launched, its works were widely covered in the press and *Nootti* gathered a very authoritative group of writers in its early years, and the magazine was also noted in public debate. The furore caused by the book *Pidot Aulangolla* (1963) had shown that foreign policy had become a hot topic of debate. The rejection by the established publishing houses to publish *Tähän on tultu* showed again that the self-censorship of Finland had deepened further as the decade progressed.

Kauko Kare's career as editorial secretary of *Suomalainen Suomi* came to end in 1967, due to the Finlandized atmosphere and Kare's own autonomous and independent nature, which did not bend to self-censorship. Kare's character enabled him to break prevailing taboos, but also caused disputes within dissident circles, which also contributed to the marginalisation of *Nootti* and the Alea-kirja in the 1970s. After Kekkonen's presidency, Alea's works again received more publicity, but after the collapse of the Soviet Union, interest in the small publishing house waned.

Tiivistelmä

Lehtimies ja kustantaja Kauko Kare (1914-1996) oli yksi suomettumisen ajan tunnetuimpia toisinajattelijoita. *Suomalainen Suomi* -lehden toimitussihteerinä ja WSOY:n kustannusvirkailijana pitkään toiminut Kare tuli koko kansan tuntemaksi hänen julkaistuaan vuonna 1967 omakustanteena kirjoittamansa pamfletin *Tähän on tultu*, jossa hyökättiin Urho Kekkosen presidenttikauden poliittisia ilmiöitä vastaan. Kirjan saaman menestyksen rohkaisemana Kare jatkoi teoksen julkaisemista varten perustamansa Alea-kirja-kustantamon toimintaa ja perusti sen rinnalle aikakauslehti *Nootin* (1968). Kare osallistui julkaisutoimintansa kautta yhteiskunnalliseen keskusteluun aina 1990-luvun alkuvuosiin asti ja antoi äänen monelle näkökulmalle, jotka olisivat muuten jääneet vaietuiksi suomettuneessa Suomessa.

Väitöskirjassani osoitan, että Kauko Kare oli omasta autonomiastaan kiinni pitänyt auktoriteetteja ja totalitarismia vastustanut kyseenalaistaja, sananvapauden puolustaja ja ikuinen oppositiomies. Auktoriteettien kyseenalaistamisessa hän piti esikuvinaan renessanssin humanisteihin lukeutunutta Erasmus Rotterdamilaista sekä Voltairen ja Rousseau'n kaltaisia valistuksen filosofi. Kare oli isänmaallinen dissidentti, joka vastusti kommunismia, mutta ei liioin innostunut Akateemisen Karjala-Seuran kaltaisista joukkoliikkeistä. Kare pyrki katselemaan kulttuurikysymyksiä tavallisen kansan näkökulmasta ja vastusti sekä konservatiivista elitismia että uuden polven modernisteja ja kulttuuriradikaaleja. Poliittisesti Kare identifioitui tannerilaiseksi asevelisocialistiksi, johon lapsuuden kodin isänmaallisella ja luokkarajat ylittäneellä kasvatuksella oli vaikutuksensa.

Kauko Kareen kekkosvastaisuus kumpusi vallitsevan politiikan aiheuttamasta uhasta Suomen itsenäisyydelle, vastustuksesta aikakauden itsesensuurille ja vastenmielisyydestä Kekkosen opportunistia kohtaan. Kekkonen taas onnistui luomaan valta-asemansa pitämällä Neuvostoliiton avulla yllä pelon ilmapiiriä, joka sai kansan tukeutumaan vahvaan johtajaan, sekä pelaamalla eri yhteiskunnan aloilla käytetyn voimapolitiikan ja poliittisten virkanimitysten avulla kekkosvastaisen aseveliakselin hajalle ja saamalla puolueet ja yksilöt kilpailemaan keskenään presidentin suosiosta.

Kare itse oli erittäin kriittinen luonne, joka vastusti eri aikakausien yleisiä totuuksia.

1930-luvulla Kare ei pelännyt kritisoida Hitleriä suojeluskuntajuhlissa tai puolustaa 1950-luvulla Kekkosta lehtijutussa. Suomettumisen aikana Kareen julkaisuissa taas puhuttiin kriittisesti Kekkosesta, Neuvostoliitosta ja miehitetyn Viron tilanteesta sekä toisaalta tuotiin esiin ymmärtäviä näkökantoja Yhdysvalloista, oikeistodiktatuureista ja rotuerottelua harjoittaneesta Etelä-Afrikasta. Kareen julkaisuissa ovi oli aina auki vastaväitteille, ja Kare pyrki edistämään moniäänistä ja vapaata keskustelua, jota suomettunut ilmapiiri ei tukenut. Neuvostojärjestelmän kaatuessa monet suomettumisen ajan toisinajattelijat kokivat työnsä tehdyksi, mutta Kare taas jatkoi yhteiskunnallista vaikuttamista ja tarjosi lehtensä foorumiksi Euroopan yhteisöä ja maahanmuuttoon liittyviä epäkohtia vastaan suunnatulle kritiikille.

Vuoden 1968 presidentinvaalien alla ilmestynyt *Tähän on tultu* vaikutti merkittävästi Kekkosen vastaehdokkaiden Veikko Vennamon ja Matti Virkkusen menestykseen vaaleissa. Kareen kustantamon käynnistyessä sen teoksia käsiteltiin lehdistössä runsaasti ja *Nootti* keräsi alkuvuosinaan varsin arvovaltaisen kirjoittajajoukon, ja lehti myös noteerattiin julkisessa keskustelussa. *Pidot Aulangolla* (1963) keskustelukirjan herättämä kohu oli osoittanut, että ulkopoliitikasta oli tullut tulenarka keskustelunaihe. *Tähän on tultu* -teoksen joutuminen vakiintuneiden kustantamojen torjumaksi osoitti taas suomettumisen itesesensuurin syventyneen entisestään vuosikymmenen edetessä.

Kauko Kareen ura *Suomalaisen Suomen* toimitussihteerinä katkesi vuonna 1967, mihin olivat syinä suomettunut ilmapiiri ja Kareen omaa autonomiaa ja riippumattomuutta korostanut luonne, joka ei taipunut itesesensuuriin. Kareen luonne mahdollisti vallitsevien tabujen rikkomisen, mutta aiheutti myös riitoja toisinajattelijapiirien sisällä, mikä vaikutti osaltaan myös *Nootin* ja Alea-kirjan maginalisoitumiseen 1970-luvun mittaan. Kekkosen presidenttikauden jälkeen Alea-kirjan teokset saivat jälleen enemmän julkisuutta, mutta Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen kiinnostus pienkustantamoa kohtaan loppui.

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	15
Kauko Kare elämäkertatutkimuksen kohteena.....	15
Toisin- ja samoinajattelun psykologiaa.....	19
Näkökulmia suomettumiseen.....	21
Lähteistä ja tutkimuskirjallisuudesta.....	29
2. Kartanon pojasta maalaislehtimieheksi 1914-1948.....	34
Kartanon poika.....	35
Lehtimiesura vie mennessään.....	44
AKS, IKL ja suojeluskunnat.....	45
Ranskalainen boheemi diktatuurien varjossa.....	52
Individualisti univormussa.....	58
Vaaran vuodet.....	64
3. Arvostelija 1948-1957.....	75
Kare, Koskenniemi ja modernistit.....	78
<i>Uusi Kuvalehti</i>	83
<i>Toiset pidot tornissa</i>	85
Urho Kekkosesta presidentti.....	88
Aloitteleva kirjailija.....	96
4. Kriitikko 1957-1966.....	101
<i>Suomalaisen Suomen</i> linjan vartijana.....	105
<i>Pidot Aulangolla</i>	110
Kekkosvastainen aseveliakseli murtuu.....	120
5. Opposition mies 1966-1967.....	126
Kare suljetaan pois <i>Suomen Kuvalehdestä</i>	126
Ero <i>Suomalaisesta Suomesta</i>	128
Välikirje Kesäyliopiston kanssa.....	135

6. Tähän on tultu – vuoden 1968 presidentinvaalien kohupamfletti.....	138
Kirja julki omalla kustannuksella – Alea-kirja syntyy.....	140
Mihin oltiin tultu? – kohupamfletin teemat.....	143
Tervetullut tabujen rikkoja vai arvoton sitaattikokoelma?.....	152
Kareen pamfletin vaikutus Vennamon ja Virkkusen kannatukseen.....	155
Alea-kirja jatkaa poliittisten kirjojen julkaisemista.....	162
 7. Nootti - Riippumaton mielipidelehti.....	 165
<i>Suomalaisen Suomen</i> työn jatkaja.....	168
Vapaan keskustelun foorumi.....	170
Poliittinen satiirilehti.....	176
Suomettumisen ajan toisinajattelijajulkaisu.....	180
Varteenotettava kilpailija vanhoille kulttuurilehdille.....	185
Suomettunut mediaympäristö.....	188
 8. Kekkosta ja kommunismia vastaan.....	 194
Urho Kekkonen – “kyyninen kameleontti”.....	194
Poliittisia virkanimityksiä ja vallan väärinkäyttöä.....	204
“Ystävyyden kanava” – idänkauppaa Saimaan kanavasta atomivoimoihin.....	208
Maanpuolustus ja “puolueeton pohjola”.....	215
Vuoden 1970 eduskuntavaalit – <i>Nootti</i> ja vennamolaiset.....	220
“Valtiosäännön puolesta – poikkeuslakia vastaan”.....	228
ETYK: “Riemuvoitto Neuvostoliitolle”.....	235
Vuoden 1978 vaalit – Ahti M. Salonen haastaa Kekkosen.....	237
Suomettavat puolueet: remonttimiehiä ja pälkäneläisiä.....	243
Kohti kansandemokraattista Suomea?.....	253
 9. Kylmää sotaa neuvostoimperialismista oikeistodiktatuureihin.....	 258
Tšekkoslovakian miehitys.....	258
Jääkö Baltia punaiseksi?.....	263
Suomalaiset Etelä-Afrikan ystävät.....	271
Yhdysvallat, Kiina ja oikeistodiktatuurit.....	276

10. Vasemmisto- ja kulttuuriradikalismien vastavoimana.....	280
Rappiokulttuuria torjumassa.....	280
Suomettuva kirkko.....	283
Yliopistoradikaaleja ja taistolaisia.....	288
Reporadio.....	297
Unohdetut rintamamiehet.....	306
 11. Sitkeä toisinajattelijajulkaisu.....	 310
<i>Nootti</i> taloudellisissa vaikeuksissa.....	311
“Kareen Hymy” – <i>Nootista</i> skandaalilehti?.....	316
<i>Express</i> ajaa ohi toisinajattelijajulkaisuna.....	318
Syytteitä CIA:n rahoituksesta.....	321
Elinkeinoelämän vähäinen tuki – “punaisten vuorineuvoksien maa”.....	325
<i>Nootin</i> ystävät ja tukijat.....	329
Omapäinen päätoimittaja.....	332
<i>Nootin</i> yhteiskunnallisesta merkityksestä.....	337
 12. Kansalaistoimintaa itsenäisyyden puolesta.....	 342
Kare ja puolueet – “liikkuva äänestäjä on demokratian ritari”.....	342
Itsenäisyyspuolue ja Riippumaton vaaliliitto.....	346
Itsenäisyyden puolesta ry.....	351
 13. ALEA-kirja.....	 359
Terveen järjen puolesta – poliittiset kirjat.....	360
Kilpailu <i>Vankileirien saariston</i> kustannusoikeuksista.....	369
Kaunokirjallisuutta, historiaa ja muistelmia.....	376
Selvänäkijöitä ja kaukoparantajia – kiistanalainen rajatieto.....	380
Kauko Kare kirjailijana ja kääntäjänä.....	385
Pienen piirin autotallikustantamo.....	390
Alea-kirjan yhteiskunnallisesta merkityksestä.....	399

14. Torstaiseura ja Kareen ystäväpiiri.....	403
Noottilaiset – “vanhojen miesten vastaisku”?.....	406
Radikaaleja ja oman tiensä kulkijoita.....	414
 15. “Kekkosen ajasta vapautumisen aikaan”	423
Kekkosen vallasta Koiviston kauteen.....	423
Kylmän sodan loppunäytös: Reagan, Gorbatsšov ja Sorsa.....	432
Julkaisu- ja järjestötoimintaa suomettumisen lientyessä.....	438
 16. Neuvostoliitto romahtaa.....	443
Itsenäistynvä Baltia ja Karjalan kysymys.....	444
Euroopan yhteisö ja maahanmuuttopolitiikka.....	447
Toisinajattelijoiden maineenpalautus.....	453
Yhteiskuntakritiikkiä loppuun asti.....	457
 Johtopäätökset.....	461
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus.....	470
Liite: Alea-kirjan julkaisuja.....	486

*“Suomen on omilla toimenpiteillään voitettava Neuvostoliiton luottamus. Mutta kun palautamme mieliimme Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden viime vaiheet, voimme ilman illuusiota käsittää, että luottamus ei ole saavutettavissa ilman merkittäviä sisäpoliittisia muutoksia Suomessa.”*¹

Pekka Peitsi (Urho Kekkonen), *Tässä sitä ollaan* (1944)

*“On eittämättä tunnustettava, ettei vuoden 1958 tilanteen ratkaisu ollut Paasikiven ‘linjan’ eikä puolueettomuuskäsityksen mukainen. Paasikivi olisi kiistattomasti pysynyt itse nimittämänsä hallituksen takana (kuten tapahtui 1948-50) – ja tukenut päätöksensä eduskuntaan. Ja kun myöntyvyyden tielle lähdettiin, Kekkosen ja Hrustsevin välinen kahdenkeskinen keskustelu Leningradissa asian selvittämiseksi oli vastoin kaikkea parlamentaarisen ja paasikiveläisen ulkopoliitiikan käytäntöä.”*²

Kauko Kare, *Tähän on tultu* (1967)

¹ Pekka Peitsi 1961, s. 89.

² Kare 1967, s. 54.

1. Johdanto

Kauko Kare elämäkertatutkimuksen kohteena

Tässä väitöskirjassa tarkastelen Kauko Karetta Kekkosen ajan toisinajattelijana ja yleisesti yhteiskuntakriitikkona. Suomalaisen elämäkertatutkimuksen uranuurtaja Maarit Leskelä-Kärki on todennut, että elämäkerran kohteen valitseminen on aina kirjoittajan omaan persoonaan liittyvä valinta.³ Ainakin tässä tapauksessa tämän voidaankin ajatellakin pitävän paikkansa, sillä poliittisen korrektiuden rajoja rikkovat oman tiensä kulkijat ovat mielestäni usein kiinnostavia hahmoja. Kiinnostavaa on mielestäni myös yleinen toisinajatteluun ja samoinajatteluun liittyvä tematiikka, oli konteksti mikä tahansa.

Ihmisellä on usein erilaisia identiteettejä ja ”monta elämää”. Tässä tutkimuksessa keskitytään Kauko Kareeseen yhteiskunnallisena toisinajattelijana, ja hänen toimintansa maalaislehtimiehenä, pakinoitsijana, kirjallisuuskriitikkona ja WSOY:n kustannustoimittajana jäivät sivualalle ja ne nousevat esiin vain siinä laajuudessa, missä Kareen luonteen kuvaaminen ja hänen kehitystarinansa suomettumisen ajan toisinajattelijaksi sitä vaatii. Esimerkiksi Kareen epäpoliittiset pakinat maakuntalehdissä eivät kuulu tutkimuksen aihealueeseen, mutta Kareen osallistuminen kirjallisuuskriitikkona 1950-luvulla käytyihin kirjallisten suuntausten välisiin kamppailuihin on taas oleellinen kysymys tutkimuksen kannalta, sillä se kuvaa hänen suhdettaan sekä muoti-ilmiöihin että kaapin päälle nostettuihin auktoriteetteihin.

Väitöskirjani tärkein tutkimuskysymys on se, miten Kauko Kare päätyi yhdeksi kiivaimmista Kekkosen ajan toisinajattelijoista. Tässä kysymyksessä yhdistyvät sekä Kareen henkilöhistoria että suomettumisen eteneminen 1960-luvulla. Vaikka tutkimus keskittyy Kareen toimintaan suomettumisen aikana, on Kareen elämänhistoriaa tarkasteltava aina lapsuudesta lähtien ja aina Kekkosen ajan päättymiseen ja Neuvostoliiton romahtamisen jälkeiseen aikaan asti. Näin saamme kokonaisen kuvan Kareen ajatusmaailmasta, arvoista, luonteenpiirteistä ja suhteesta vallitseviin totuuksiin. Näin voimme myös ymmärtää, miten hän päätyi perustamaan oman lehtensä ja

³ Leskelä-Kärki 2020, s. 96.

kustantamonsa, joiden kautta rikkoi yhteiskunnallisia tabuja usealla vuosikymmenellä.

Kareen kirjalla *Tähän on tultu* oli merkittävä vaikutus sekä vuoden 1968 presidentinvaaleihin että Kareen oman kustannustoiminnan aloittamiseen. Tarkastelen tässä väitöskirjassa myös sitä, mitä Kare ja hänen *Nootti*-lehensä ja Alea-kirja kustantamonsa ympärillä pyörineet toisinajattelijat ajattelivat yhteiskunnallisista kysymyksistä. *Nootissa* käsiteltyjen teemojen ja esitettyjen näkökulmien tarkastelu kertoo Kareen ja noottilaisten ajatusmaailmoista sekä antaa kuvaa siitä, minkälaiset mielipiteet olivat suomettumisen aikana leimattu ”ääriajatuksiksi”.

Tuon tutkimuksessani esille myös millaista kirjallisuutta Alea-kirja julkaisi, millaisessa järjestötoiminnassa Kare oli mukana ja millainen Kekkosen ajan toisinajattelijoiden verkosto Kareen ympärille kehittyi. Tarkastelen myös sitä, miten Kareen lehteen ja muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan suhtauduttiin ja millaisia muutoksia Kareen julkaisutoiminnan arvostuksessa ja merkityksessä tapahtui suomettumisen syvetessä. Lopuksi käsittelen vielä kysymyksiä siitä, miten Kare ja noottilaiset suhtautui Kekkosen valtakauden päättymiseen ja Neuvostoliiton romahtamiseen sekä toisaalta sitä, miten suhtautuminen Kareeseen ja muihin toisinajattelijoihin muuttui presidentin vaihduttua ja kylmän sodan lopulta päättyttyä.

Muista suomettumisen ajan toisinajatteliijoista viime vuosina tehty tutkimus mahdollistaa myös eri toisinajattelijoiden vertailun ja sen pohtimisen, mikä yhdisti ja mikä erotti näkyviä oppositiovaikuttajia. Tarkastelen myös sitä, mistä Kare sai rahoituksensa ja miten suhteutuminen Kareen toimintaan vaihteli toisinajattelijapiirien sisällä, sekä sitä, kuinka suomettuneina tai oppositiohenkisinä Kare ja noottilaiset näkivät eri puolueet ja yhteiskunnalliset vaikuttajat.

Suomettumisen aikana presidentti Kekkosen ja vallitsevan neuvostoystävällisen ulkopoliitiikan kritisointi oli tabu. Tästä poliittisesti korrektista linjasta poikenneet henkilöt leimattiin helposti ”äärioikeistolaisiksi” tai jopa ”fasisteiksi” – kuten asian näkivät ainakin itse leimakirveiden kohteeksi joutuneet vaikuttaja, kuten Veikko

Vennamo, Olavi Honka tai Georg C. Ehrnrooth.⁴ Matti Kassilan vuonna 1969 ohjaama elokuva *Vodkaa, komisario palmu* on hyvä esimerkki siitä, miten suomettumisen toisinajattelijat haluttiin esittää. Elokuvassa roiston roolissa oli Kauko Kareesta inspiraation saanut äärioikeistolainen lehtimies Kosti Kula, jolla oli elokuvassa yhteyksiä niin uusnatseihin kuin CIA:han.⁵

Tässä tutkimuksessa käydään läpi myös sitä, mikä oli totuus myös Kareen osakseen saamien fasisti- ja agenttisyystösten suhteen, ja perehdyn siihen, mikä Kare todellisuudessa oli ideologiselta taustaltaan.

Elämäkerrallisen väitöskirjan kohteen ja tekijän suhde ansaitsevat vielä muutaman sanan. Heini Hakosalon ym. teos *Historiallinen elämä* kannustaa elämäkerturin valitsemaan, mikä hänen suhteensa on tutkimuksen kohteeseen. Teoksessa tuodaan esiin, että toisaalta ”vihollisen pitäisi kirjoittaa elämäkerrat”, jolloin ei ainakaan asioita siloitella tai kohteelle kielteisiä asioita jätetä kertomatta. Toisaalta taas kirjassa tuodaan esiin näkemyksiä, joiden mukaan elämäkerrat kuitenkin syntyvät usein siten, että kirjoittajat valitsevat kohteekseen henkilöitä, joista välittävät ja joihin voivat samaistua. Parhaiden elämäkertojen kerrotaankin pyrkivän korjaamaan vääryyksiä sekä entisöimään ja juhlistamaan kohdettaan.⁶

Mitkä sitten ovat tämän väitöstutkimuksen lähtökohdat? Vääryyden korjaamisen missiona voi nähdä sen, miten tutkimus luo kuvan siitä, kuinka hankalaa Kauko Kareella ja muilla suomettumisen ajan toisinajatteliijoilla oli, miten heitä kevyin perustein leimattiin ääriajattelijoiksi ja kuinka tie nousi heille helposti pystyyn niin työelämässä kuin politiikassa. Kassilan elokuvassa esitettyjen stereotyyppien totuus pohjan tarkastelun voikin siis ajatella olevan yksi tämän tutkimuksen lähtökohta.

”Vihollisen kirjoittamana” voi taas nähdä sen, miten pyrin tuomaan rehellisesti esiin, miten Kare itse oli syypää moniin kohtaamiinsa vaikeuksiin ja miten hänen oma äkkiväärä luonteensa oli merkittävässä roolissa monien hankkeiden kaatumiseen, riitoihin ja yhteistyösuhteiden katkeamisiin.

⁴ Honka 1972, s. 276; Vennamo 1987, s. 181; Ehrnrooth 1999, s. 267.

⁵ Kassila 2004, s. 318–319.

⁶ Hakosalo, Jalagin, Junila ja Kurvinen 2014, s. 70–71.

Kuten Satu Lidmanin, Anu Koskivirran ja Jari Eilolan toimittamassa artikkelikokoelmassa *Historian tutkimuksen etiikka* todetaan esimerkkien valossa, kuinka historiallisten tapahtumien taustojen riittävä esiin nostaminen auttaa tuomitsemisen sijaan ymmärtämään tutkittavien henkilöiden tekoja.⁷ Pyrinkin tuomaan tutkimuksessani myös esiin suomettumiseen liittyviä maailmanpoliittisia ja ulkopoliittisia taustatekijöitä sekä psykohistoriallisia ja psykososiaalisia selityksiä, jotka taas auttavat ymmärtämään, minkälaisia tavoitteita jo 1800-luvulta peräisin olleella myöntyväisyyspolitiikalla oli, sekä sitä, minkälaiset psykologiset mekanismit selittävät toisinajattelua ja toisaalta joukon mukana menemistä ja auttavat näin ymmärtämään myös “suomettujen” puolen asiasta.

Professori Jorma Kalela on todennut olevansa brittiläisen historioitsija E.H. Carrin kanssa samoilla linjoilla sen suhteen, että täydellinen tutkijan objektiivisuus on mahdotonta. Kalelan mukaan tutkijan tulisiikin näin ollen tehdä arvio yhteiskunnan tilasta ja asemastaan siinä.⁸ Tutkijan onkin mielestäni hyvä pyrkiä tunnistamaan taustansa ja tietää, mistä näkökulmasta hän asioita tarkastelee. Omien lähtökohtien aukipuiminen voi toisaalta auttaa lukijaa ymmärtämään mahdollisia lähtökohtiin liittyviä vääristymiä, jotka voivat ohjata tutkimusta, mutta se samalla siirtää vastuun asiasta lukijalle. Toisaalta tutkija saattaa olla omaa viiteryhmäänsä kohtaan jopa erityisen kriittinen, jotta ei syntyisi kuvaa, että tutkimusta tehtäisiin tietynväristen silmälasien läpi. Lukijalle ei siis ole helppoa rakentaa vedenpitävää kompassia tutkimuksen nyansseissa suunnistamiseen.

Myös Maarit Leskelä-Kärki nostaa elämäkertatutkimusta käsittelevässä teoksessaan *Toisten elämät* esiin tärkeän kysymyksen siitä, miten paljon kirjoitamme oikeasti itsestämme, kirjoittaessamme toisesta?⁹ Kirjoittajan suhde tutkimuksen kohteeseen ei usein voikaan olla näkymättä. Esimerkiksi Juhani Suomen Kekkosta käsittelevien teosten voidaan selvästi nähdä edustavan Kekkosta lähtökohtaisesti erittäin positiivisesti tarkastelevaa koulukuntaa, kun taas Lasse Lehtisen Väinö Tanneria sekä Kekkosen ja asevelisocialistien suhteita käsittelevien teosten voidaan nähdä edustavan Kekkoseen

⁷ Lidman, Koskivirta ja Eilola 2017, s. 60-61.

⁸ Lidman, Koskivirta ja Eilola 2017, s. 98.

⁹ Leskelä-Kärki 2017, s. 28.

hyvin kriittisesti suhtautuvaa näkökantaa. Taas esimerkiksi neuvostokommunismiin jättäneen Kimmo Rentolan tutkimuksissa ei ole samassa määrin erotettavissa poliittisia painotuksia.

Mitä vähemmän tutkimuksesta näkyvät kirjoittajan taustat, niin sitä paremmin onnistunut tutkimus mielestäni on. Onnistuneen tutkimuksen merkki on myös se, että tutkittavan kohteen hyvät ja huonot puolet tuodaan tasapainoisesti esiin. Äkkiväärällä luonteella varustettu tinkimätön totuudenpuhuja Kauko Kare on siitä kiitollinen tutkimuksen kohde, että hänen räiskyvän persoonansa eri puolet on helppo tunnistaa.

Toisin- ja samoinajattelun psykologiaa

Kenenkään henkilöhistoriallisen tutkimuksen kohteen elämänhistoriaa on mahdotonta ymmärtää ilman pyrkimystä ymmärtää hänen luonnettaan. Kareen individualistisen ja toisinajatteluun taipuvaisen luonteen tarkastelu on siis keskeinen kysymys, jota tarkastelen tässä tutkimuksessa. Toisinajattelun lisäksi yhtä tärkeä kysymys on se, miten ihmiset ajautuivat kannattamaan vallitsevaa ideologiaa ja miten suomettumisen ajan “yhden totuuden” mielipideilmasto syntyi.

Toisinajattelun eli *nonkonformismin* ja samoinajattelun eli *konformismin* osalta tarkastelen Karettä ja muita toisinajattelijoita sekä systeemin kannattajia myös psykohistorian keinoin, tuomalla esiin psykologisia teorioita, jotka auttavat ymmärtämään yksilön ja joukkojen käytöstä. Psykohistoria antaa työkaluja Kareen henkilön ja suomettumisen dynamiikan ymmärtämisestä, ja toistaalta Kare ja suomettuminen tarjoavat tutkimusalustoja testata teorioita.

Heini Hakosalo ym. muistuttavat, että totuutta tutkittavan “minästä” ei ole, on vain näkökulmia, tulkintoja ja representaatioita.¹⁰ Tästä huolimatta elämäkertatyön parissa työntentelevä tutkija jättää työnsä puolitiehen, jos hän ei luo olemassa olevan lähdeaineiston pohjalta parasta tulkintaa tutkittavan luonteenpiirteistä, siitä mistä ne ovat mahdollisesti syntyneet ja pohdi sitä, millainen merkitys näillä on ollut tutkittavan

¹⁰ Hakosalo, Jalagin, Junila ja Kurvinen 2014, s. 28-29.

tekemiin ratkaisuihin ja tiedettyihin tekoihin.

Tarkastelen sukupolvikokemuksen vaikutusta arvoihin Karl Mannheimin teorioihin tukeutuvien Marja Tuomisen ja Matti Virtasen ajatusten pohjalta, jotka tarjoavat mekanismeja myöntyvän idänpolitiikan kannattamiselle yöpakkasten ja noottikriisin aiheuttamista kokemuksista sekä toisaalta taistolaisuudelle Tšekkoslovakian miehityksen luomasta traumasta. Yhtä lailla Aaron Kay ja Richard Eibach esittävät teoriassaan *kompensoisesta kontrollista*, että kokemus kontrollin puutteesta lisää riskiä ajautua ääriajattelun pariin, jossa myös vahva vihollinen kelpaa tahoksi, johon tukeutuminen tuo turvaa.

Theodore Adornon kuvaaman *autoritaarisen persoonallisuuden* ja Bob Altemeyerin lanseeraaman *oikeistoautoritaarisuuden* viitoittamaa tutkimusperinnettä jatkavat Jeffrey Sinnin ja Matthew Heyesin tutkimukset, joissa määritelty *sosiaalisesti dominoiva* persoonallisuus kuulostaa pitkälti vastustajien luonnehdinnalta Urho Kekkosesta. John T. Jostin ja Jojanneke van der Toornin meta-analyysi *järjestelmän oikeuttamisesta* tarjoaa keinoja ymmärtää, miksi vallitsevaa hegemoniaa ei ole helppoa saada muutettua, sillä ihmisillä on psykologinen tarve löytää vallitsevalle asioiden tilalle selitys ja oikeutus. Martti Siirala ja Sirpa Kulovesi ovat taas luoneet Suomen historiasta ja suomettumisen ajasta psykologisen kuvan, jossa ajanjaksoa tarkastellaan heikosti kehittyneen kansallisen itsetunnon näkökulmasta.

Suomettumisen lisäksi 1960-luvulla nousseet ideologiset ristiriidat ja opiskelijaradikalismi ovat tärkeä ulottuvuus aikakauden aatteiden taisteluissa. Tuolloin nousseiden ristiriitojen taustalla oli Theodore Rozakin ja Ronald Inglehartin mukaan köyhemmissä olosuhteissa kasvaneen sotasukupolven ja nousevan nuorison erilainen suhtautuminen materiaalisiin arvoihin, mikä selittyi sodanjälkeisen ajan yltäkylläisyydestä ja talouskasvusta. Christopher Lasch taas on kirjoittanut runsaasti keskiluokan samoihin aikoihin alkaneesta ahdingosta.

Mielenkiintoisen näkökulman suomettumisen toisinajattelijoiden historiakuvasta antaa aikaperspektiivin yhteyttä toisinajatteluun ja konformismiin tutkinut Marie Yahoda, jonka mukaan historian nykyhetkeen keskittyvä persoonallisuus on altis myötyväisyydelle ja joukon mukana kulkemiselle, kun taas historiaa pitkällä linjalla

tarkastelevan henkilön persoonallisuudessa korostuu periaatteellisuus ja nonkonformismi – Kareen kaltainen vahvasti menneiden muisteluun keskittynyt henkilö oli taas näin ollen täysin kyvytön kompromisseihin. Samaa ilmiötä voidaan tarkastella myös nostalgiaa tehdyn tutkimuksen kautta, johon liittyviä näkökulmia on viime vuosina nostanut esiin muun muassa Antto Vihma.

John T. Sullowayn tutkimukset taas tuovat mielenkiintoisia näkökulmia syntymäjärjestyksen vaikutuksesta persoonallisuuteen ja etenkin alttiuteen rikkoa rajoja ja kyseenalaistaa vallitsevia totuuksia.

Kareen nonkonformismi ja pyrkimys oman autonomian säilyttämiseen on tämän väitöskirjan yksi kantava teema, joka näkyy toistuvasti hänen eri elämänvaiheissaan. Suomettumisen aika vaati itsesensuuria, jota henkilökohtaista autonomiaansa ylimpänä arvona vaalineella Kareella ei ollut. Tarkastelen psykohistorian valossa myös muita suomettumiskriittikoja ja suomettumisen mukana kulkeneita.

On muistettava, että psykohistoriassa hyödynnettävät teoriat antavat selitysmalleja siitä, miten joku asia on voinut tapahtua, mutta ne eivät anna lopullista selitystä sille, miksi jotain on tapahtunut.

Näkökulmia suomettumiseen

Kauko Kare oli oppositiomies monella rintamalla, mutta Kekkosen ja suomettumisen vastustaminen muodostui hänen elämänsä kannalta merkityksellisimmäksi taisteluksi. Tämä väitöskirja luo Kareen yhteiskunnallisen toiminnan tarkastelun kautta myös uusia näkökulmia suomettumisen historiaan.

Suomen sodanjälkeisen ulkopoliitiikan peruslinja syntyi vuonna 1948 solmitun YYA-sopimuksen myötä, jolloin Suomi sitoutui sotilaalliseen liittoutumattomuuteen – mikäli YYA-sopimusta itseään ei lasketa liittoutumiseksi – ja puolustamaan alueellista koskemattomuuttaan tarvittaessa yhdessä Neuvostoliiton kanssa, jos Suomen kautta tulevan hyökkäyksen nähtiin uhkaavan itäistä naapurimaata. Sopimus tulkittiin välttämättömäksi, jotta Neuvostoliiton turvallisuuspoliittiset vaatimukset saataisiin

tydytetyksi, eikä sillä olisi tarvetta liittää Suomea kansandemokraattisten satelliittivalttioidensa jatkoksi. Paasikiven linjasta, jossa ulkopoliittisesta liikkumavarasta joustettiin sisäpoliittisen itsenäisyyden säilyttämiseksi, ei ollut puolueiden tai edes suomettumiseen kriittisesti suhtautuneiden kesken suurta erimielisyyttä.

Urho Kekkosesta ja hänen tasavallan presidentiksi nousunsa myötä alkaneesta Paasikiven-Kekkosen linjasta taas syntyi varsin kriittisiäkin näkemyksiä. Kekkosen presidenttikaudella syntynyt käsite *suomettuminen* koostui Neuvostoliiton taholta tapahtuneesta puuttumisesta Suomen sisäpolitiikkaan, ulkopoliittikan käyttämisestä sisäpoliittisena lyömäkirveenä ja Kekkosen voimakkaasta puuttumisesta sisäpolitiikkaan. Siihen liittyi myös oleellisesti Neuvostoliiton ja tasavallan presidentin kritisoimisen muodostuminen tabuiksi sekä ylimitoitu ja ennakoiva Neuvostoliiton ja Kekkosen oletettujen tavoitteiden myötäileminen ja edistäminen.

Vaikka Kekkosen läheiset suhteet Neuvostoliittoon ja kommunisteihin herättivät polemiikkia jo 1940-luvun kotimaisessa keskustelussa, syntyi itse termi suomettuminen kuitenkin ulkomailla. Henrik Meinander nostaa esiin, että Suomen harjoittaman politiikan seurauksilla peloteltiin Itävallassa jo 1950-luvun alussa, jolloin maan ulkoministeri Karl Gruber maalaili uhkakuvia siitä, mitä seuraisi, jos maa normalisoisi suhteensa Neuvostoliittoon.¹¹ Sanana suomettuminen – *Finnlandisierung* – oli taas lähtöisin 1960-luvun Länsi-Saksasta, jossa sitä käytettiin Seppo Hentilän mukaan lyömäaseena etenkin liennytyistä Itä-Saksan kanssa ajanutta sosialidemokraattien johtohahmoa Willy Brandtia vastaan.¹² Brandt ja muut liennytyksen kannattajat olivat kriitikoittensa mukaan tekemässä Saksasta Suomen kaltaista Neuvostoliiton suuntaan rähmällään olevaa maata. Yhdysvaltalainen historioitsija Stephen Kotkin taas muistuttaa suomettumisen tarkoittaneen sosialistisen maan näkökulmasta mahdollisuutta sisäpoliittisen itsenäisyyden kasvattamiseen, kunhan Suomen esimerkin mukaisesti ulkopoliitikassa ja turvallisuuteen liittyvissä kysymyksissä otettiin Neuvostoliiton näkökulma huomioon.¹³

¹¹ Meinander 2022, s. 132.

¹² Hentilä 2003, s. 154.

¹³ Kotkin 1997, s. 291.

Suomettumista suuren naapurin turvallisuuspolitiikan huomioon ottavana ulkopoliittisena linjana on tarjottu pienille maille kansainvälisissä keskusteluissa aika ajoin. Toisen maailmansodan lopulla ja Neuvostoliiton hajotessa tuleville ja entisille Varsovan liiton maille pohdittiin sekä idässä että lännessä suomettumisen kaltaista valtiollista mallia, jossa maat olisivat sisäpoliittisesti itsenäisiä, mutta ulkopoliitiikan osalta Venäjän talutusnuorassa.¹⁴ Ennen Venäjän vuonna 2022 aloittamaa hyökkäystä Ukraina Ranskan presidentti Emmanuel Macron taas ehdotti suoraan Ukrainan suomettamista, vaatimalla maan sitoutumista puolueettomuuteen.

Kansainvälisessä politiikassa suometumisella voidaan tarkoittaa siis monenlaisia asioita oman ulkopoliitiikan hylkäävästä ja pakon sanelemasta puolueettomuuspolitiikasta aina siihen, että vieras valtio sanelee, miten maan sisäpolitiikassa on toimittava. Myös Urho Kekkonen rooli suometumisessa voidaan nähdä monessa eri valossa. Max Jakobsonin osuvan luonnehdinnan mukaan Kekkonen olikin vihamiestensä silmissä kuin Faust, joka oli myynyt sielunsa paholaiselle, ja ihailijat taas pitivät häntä Suomen itsenäisyyden ja porvarillisen yhteiskuntajärjestyksen pelastajana ja takuumiehenä.¹⁵

Valtaosa kansasta ei nähnyt Kekkoselle vaihtoehtoja, ja hänet valittiin neljästi yleisissä vaaleissa tasavallan korkeimpaan virkaan – luottamuksen sijaan tähän vaikutti kuitenkin isolta osin taitava pelolla hallitseminen, johon Neuvostoliitto antoi taustatukea. Moni toisaalta näki, että Kekkonen osasi hoitaa idän suhteet siten, että riittävillä myönnytyksillä Neuvostoliitto hyväksyi Suomen itsenäisyyden ja taloudellisen integroitumisen läntiseen Eurooppaa. Idänkauppa kukoisti Kekkosen kaudella, mikä tiesi työpaikkoja ja bisnesmahdollisuuksia. Tätä aikalaisnäkökulmaa on kekkostutkimuksessa edustanut Juhani Suomi, joka näkee Kekkosen isänmaallisena suomalaisena, joka osasi tasapainoilla idän ja lännen välillä ja pyrki estämään Neuvostoliittoon rähmällään olleiden, tai idänsuhteiden osalta kokemattomina näkemiensä politiikkojen, kuten Ahti Karjalaisen, Väinö Leskisen ja Mauno Koiviston valtapyrkimyksiä.

¹⁴ Haslam 2011, s. 23; Rusi 2022, s. 273.

¹⁵ Jakobson 1983, s. 11.

On myös joitain tulkintoja, jotka näkevät Kekkosen motiivien olleen vilpittömiä, mutta tämän väärän tilannekuvan johtaneen liian neuvostomyönteiseen politiikkaan. Esimerkiksi Kekkosen kritikoihin lukeutuneen lehtimiehen ja historioitsijan Mikko Uolan arvion mukaan Kekkonen oli kyllä suomalainen patriootti, mutta koska hän uskoi Neuvostoliiton ja kommunistien voittavan kylmän sodan, johti tämä pyrkimykseen taata Suomelle paikka voittajien leirissä.¹⁶ Vesa Vares nostaa esiin, että Kekkosta ei pidetty myöskään lännessä niinkään ”petturina”, mutta myös siellä hänen nähtiin omanneen väärän tilannekuvan Neuvostoliiton vahvuudesta.¹⁷

Kuva Kekkosesta opportunistisena pyrkyrinä, jonka liian läheiset suhteet Neuvostoliittoon ja kommunisteihin vaaransivat maan itsenäisyyden, oli valtavirtaa sosialidemokraateissa, kokoomuksessa ja osassa Maalaisliittoakin 1940- ja 1950-luvuilla. Uudemmissa Kekkosta käsittelevissä tulkinnoissa tämä puoli on taas korostunut, mikä näkyy esimerkiksi Lasse Lehtisen, Hannu Rautkallion ja Riku Keski-Rauskan tutkimuksissa. Tätä samaa tulkintaa Kekkosesta edusti myös Kauko Kare ja moni suomettumisen ajan toisinajattelijoiista.

Suomettumisen ajan keskeinen kysymys siitä, missä kulki raja Venäjän suuntaan myötymisessä, ei ollut toistasataa vuotta autonomisena suurruhtinaskuntana Venäjään kuuluneelle Suomelle uusi. Professori Matti Klinge onkin nostanut esiin, kuinka Kareen kirja *Tähän on tultu* teki autonomian ajan vanhemman historian tulkinnat jälleen poliittisesti ajankohtaisiksi 1960-luvun Suomessa.¹⁸ Kare nostikin kirjassaan esiin, kuinka keskustelu Suomen ulkopoliitikasta jatkoi kylmän sodan aikana samoja linjoja, joista oltiin käyty poliittista taistelua jo autonomian ajan Suomessa. Tuolloin autonomiasta kiinni pitäneet *perustuslailliset* ja myöntyväisyyslinjaa kannattaneet *suomettarelaiset* edustivat eri näkökulmia sen suhteen, kuinka paljon itsemääräämisoikeutta kaventavien Venäjän toimien suhteen tuli joustaa siinä toivossa, että näin saataisiin säilytettyä olennaisempia osia autonomiasta. Klinge ja Kare näkivät molemmat samat suomettumisen ajan yhtäläisyydet autonomian aikaan, mutta seisoivat rintaman eri puolilla.

¹⁶ Virtanen 2018, s. 80.

¹⁷ Vares 2008, s. 327-329.

¹⁸ Klinge 2014, s. 230.

Klingen reaalioliittinen näkemys suometumisesta edustaa saman linjan jatkumoa, jota Suomi oli harjoittanut jo autonomian aikana. Kun ulko- ja turvallisuuspoliittiset suhteet olisivat kunnossa, niin Klingen mukaan Suomen talouden ja teollisuuden kehitys oli Venäjän intressien mukaista. Paasikivi edusti Klingen mukaan Snellmanin, Yrjö-Koskisen, Danielson-Kalmarin, Armfeltin ja Rehbinderin linjaa, siinä missä toisen suunnan edustajat vetosivat Arwidssoniin ja jääkäreihin. Yöpakkasiin ja noottikriisiin oli hänen mukaansa merkittävältä osaltaan johtaneet, kansainvälisen tilanteen kiristymisen lisäksi, suomalaisten neuvostovastaiset mielialat, joiden perusteella suomalaisten lojaalisuutta arvioitiin niin 1800-luvulla kuin kylmän sodan aikana. Näin ollen Klinge ei nähnyt vallitsevalle politiikalle vaihtoehtoa eikä omien sanojensa mukaan voinut pitää isänmaanystävänä ihmisiä, jotka edes käyttivät sanaa "suomettuminen".¹⁹

Klingen antipatia kyseistä sanaa kohtaan on helppo ymmärtää, sillä suomettuminen oli erittäin latautunut termi. Kekkonen sekä muu valtiojohto pyrkivät länsivaltojen kanssa käydyissä keskusteluissa korostamaan maan puolueettomuuspolitiikkaa ja esittämään valitun ulkopoliittisen linjan etuja ja näin hillitsemään suomettumista koskevia kriittisiä äänenpainoja. Neuvostosuhteisiin suomettumispuheella oli taas lähinnä positiivinen vaikutus, kuten Meinander nostaa esiin, sillä se vain vahvisti kuvaa siitä, että Suomi kuului Neuvostoliiton etupiiriin.²⁰

Kekkosen aikana harjoitetulla Neuvostoliitolle epämieluisien asioiden itsesensuurilla oli pitkät perinteet. Snellman oli jo aikanaan toppuutellut radikaaleja ylioppilaita mielenosoituksellisesta toiminnasta, jonka näki vain suututtavan venäläiset ja haittaavan näin Suomen asiaa.²¹ Yhtä lailla Paasikivi piiskasi sodan jälkeisinä vuosina lehdistöä kovin ottein, jotta se oppisi harjoittamaan itsesensuuria ja olemaan hienotunteinen Neuvostoliittoa kohtaan.²² Kekkosen aikana korostuivat kuitenkin pelot siitä, että ulkopoliittikkaa nähtiin käytettävän valtapolitiikan keinona ja vieraan valtion vallankäytön pelättiin uhkaavan maan itsenäisyyttä. Tämäkään ei tosin ollut ilmiönä uusi ja samanlaiset pelot olivat olleet esillä jo 1800-luvun lopulla, kun Yrjö-Koskisen

¹⁹ Klinge 2012, s. 398-399 ja 451; Klinge 2014, s. 25 ja 163.

²⁰ Meinander 2022, s. 133.

²¹ Alapuro 1997, s. 29-30.

²² Mainio 2018, s. 47.

harjoittamaa yhteistyötä venäläisten kanssa kauhisteltiin liberaalien ja ruotsalaisten silmissä "Pietarin tien" avaamisena politiikan teossa.²³

Suomettumisen onnistumisesta geopoliittisena strategiana on myös monenlaisia näkökulmia. Ulkopoliittikan tutkijat Tuomas Forsberg ja Matti Pesu ovat nostaneet esiin, että suomettuminen kylmän sodan selviytymisstrategiana on näyttäytynyt varsin laajasti menestystarinana. Suomi ei ainoastaan selviytynyt vaan talous kasvoi, hyvinvointivaltio rakennettiin ja poliittiset oikeudet saatiin säilytettyä. Hyvien idänsuhteiden ansiosta idänkauppa kukoisti tuoden töitä ja vaurautta.²⁴

Toisaalta samat tutkijat ovat myöntäneet, että aikakauteen liittyi vahvasti epäterveitä ja jopa epädemokraattisia lieveilmiöitä, joihin kuului presidentti Kekkosen harjoittama vallan väärinkäyttö, poliittinen korruptio, ulkopoliittisten tekijöiden vaikuttaminen virkaurien etenemiseen ja median epäonnistuminen vallanpitäjien vahtikoirana toimimisessa.²⁵ Neuvostoliiton vaikutustoimet Suomen sisäpolitiikkaan yöpakkasissa ja noottikriisissä sekä Kekkosen valitseminen jatkokaudelle vuonna 1973 poikkeuslailla ovat myös painavia punnuksia arvioitaessa valitun politiikan hyviä ja huonoja puolia. Vaurautta tuoneen idänkaupan laskua alettiin maksaa taas Neuvostoliiton romahtamisen yhteydessä, kun kauppa itään tyrehtyi nopeasti ja vaikutti omalta osaltaan 1990-luvun alun laman syntyyn.

Martti Siiralan ja Sirpa Kulosen teos *Syvässä raiteissa – kansallisen itsetunnon matka* (1991) oli yksi ensimmäisiä suomettumisen ajan psykohistoriaa käsitelleitä analyysejä, ja siinä suometumisesta annettiin taas menestystarinan nähten täysin päinvastainen kuva ja suomalaisen yhteiskunnan nähtiin olleen suomettumisen aikana traumatisoitunut, mikä ilmeni epäterveenä riippuvuutena itänaapurista. Vuosisatainen historia toisten kansojen alaisuudessa ei ollut Siiralan ja Kulosen mukaan mahdollistanut kestävänsä kansallistunnon syntyä, ja huono kansallinen itsetunto taas sai maan hakemaan ylikorostetusti turvallisuutta aina ajautuen Neuvostoliiton kanssa *Tukholman syndrooman* kaltaiseen tilanteeseen, jossa panttivanki asettui puolustamaan kaappaajaansa. Paavo Väyrysen kaltaiset toimijat olivat kirjoittajien mukaan

²³ Rommi 1964, s. 41.

²⁴ Forsberg & Pesu 2016, s. 474.

²⁵ Forsberg & Pesu 2016, s. 488-9.

malliesimerkki ilmiöstä, jossa presidenttiehdokkaatkin kävivät pyytämässä itänaapurista kannatusta itselleen.²⁶

Autonomian ajan myöntyväisyyden ja Paasikiven-Kekkosen linjan perusteeksi oli Klingen kuvaama näkemys, jossa myöntyväisyys Neuvostoliiton turvallisuuspoliittisten intressien suhteen toi mahdollisimman suuren sisäpoliittisen liikkumavaran ja taloudellisen vaurauden. Autonomian ajan perustuslaillisten lailla suomettumisen ajan kriitikot näkivät myöntyväisyyden johtavan kansanvallan kaventumiseen, itsenäisyyden heikentymiseen ja pahimmillaan edessä olevien sortovuosien nähtiin johtavan miehitykseen. Idänkaupan etujen nähtiin valuvan pienen piirin hyväksi, ja kansan nähtiin kokonaisuudessa kärsivän ulkopoliitiikan vaikutuksesta talouteen.

Jos punaiset vuorineuvokset eivät olleet innokkaita tukemaan itsenäisyyttä korostaneen ja kommunismia vastustaneen Kauko Kareen ja muiden suomettumisen toisinajattelijoiden toimintaa, niin elinkeinoelämän linja ei toisaalta ollut muuttunut mihinkään autonomian ajalta. Yrityshistoriaan erikoistunut Markku Kuisma nostaa esiin, että Suomessa oltiin edistyksen ja erillishallinnon turvaamiseksi jo tuolloin omaksuttu ”hiljainen lojalismi”, jota eivät horjuttaneet muuta imperiumia vavisuttaneet epävakaudet. Sotataloudesta hyötynyt talouselämän johtoporras ja reaalioliittitköt katsoivatkin Kuisman mukaan karsaasti ensimmäisen maailmansodan aikana syntynyttä itsenäisyysliikettä.²⁷

Sodan jälkeisinä vuosina ja aina 1960-luvulle asti Kekkosta ja tämän myöntyväistä idänpolitiikkaa vastaan hyökättiin valtapuolueiden taholta, ja kysymys presidentistä jakoi poliittista kenttää. 1960-luvun myötä tapahtunut kehitys johti siihen, että suomettumisen ”pimeäksi vuosikymmeneksi” kutsutulla 1970-luvulla samoja ajatuksia esittäneet tahot olivat enää marginaalissa ja lähes koko suomalainen yhteiskunta oli omaksunut liturgian Paasikiven-Kekkosen-linjasta, Kekkosen korvaamattomasta valtiomiestaidosta ja siitä, että Neuvostoliitto ja sen toiminta olivat kaiken kritiikin ulkopuolella.

²⁶ Siirala & Kulonen 1991, s. 20 ja 37.

²⁷ Kuisma 2013, s. 138-9 ja 157.

Jos pohditaan sitä, mihin Kekkosen valta-asema perustui, voidaan ajatella Neuvostoliittoon ja kommunisteihin tukeutuneen Kekkosen onnistuneen määrätietoisella valtopoliitiikalla asettamaan vastustajansa tietynlaiseen *vangin dilemmaan*²⁸, jossa yhtenäisellä rintamalla hänet oltaisiin voitu kaataa, mutta poliittisia etuja tarjonnut Tamminiemen ja Tehtaankadun hyväksynnän hakeminen muodostui kiusaukseksi, jonka suhteen tuli toimia, ennen kuin kilpaileva puolue tai poliitikko ehtisi ensin. Kekkonen pelasikin taitavasti sosialidemokraatteja ja kokoomusta toisiaan vastaan muun muassa puuttuessaan hallitusratkaisuihin ja osoitti valtaansa myllykirjeillään ja käyttämällä aktiivisesti presidentin laajoja nimitysoikeuksia.

Tässä väitöskirjassa seurataan Kauko Kareen elämänhistorian kautta suomettumisen vuosikymmenenä tunnetun 1970-luvun lisäksi suomettumisen kehittymistä 1950- ja 1960-lukujen aikana ja siitä vapautumista 1980- ja 1990-lukujen myötä. Ulkopoliitiikka ja sen käyttö sisäpoliittisena aseena ei ollut Kareen ja tämän ympärille kerääntyneen toisinajattelijoiden ainoa vastustuksen kohde. Kommunismin ja sosialismin vastustaminen sekä kulttuuritaistelu 1960-luvun nuoren polven radikaaleja arvoja vastaan olivat myös oleellisia rintamia, joilla suomalaista yhteiskuntaa katsottiin tarpeelliseksi puolustaa.

Suomettuminen on tämän tutkimuksen keskeisimpiä termejä, joten on hyvä tarkastella vielä hieman tarkemmin, minkälaisia merkityksiä kyseiselle termille voidaan antaa. Kaikkein väljimmän määritelmän mukaan sitä voidaan käyttää 1) kuvaamaan pienen valtion turvallisuuspoliittisista syistä tapahtuvaa päätöstä hylätä oma ulkopoliittinen itsenäisyys, jotta potentiaalisesti aggressiivinen naapurivaltio ei puuttuisi valtion sisäpoliittisiin asioihin. Suomen tapauksessa tämä tarkoittaa YYA-sopimusta ja Paasikiven luomaa ulkopoliittista linjaa. Suomettumisella voidaan tarkoittaa myös 2) yliampuvaa korrektiutta ja itsesensuuria potentiaalisesti aggressiivisen naapurivaltion suhteen, jolloin naapurivaltion oletetut toiveet pyritään toteuttamaan jo ennaltakäsin. Pisimmälle vietynä tämä johtaa Tukholman syndrooman kaltaiseen tilaan, jossa naapurivaltion puoli otetaan automaattisesti asiassa kuin asiassa. Tämä tarkoittaa Suomen tapauksessa esimerkiksi itsesensuuria neuvostojärjestelmän ongelmista ja

²⁸ Vangin dilemma on peliteoreettinen malli, jossa kaksi vankia selviää pienellä tuomiolla, jos kumpikin vaikenee kuulusteluissa, mutta koska kumpikaan ei voi luottaa toiseen, niin lopputuloksena molemmat ilmiantavat toisensa.

Baltian tilanteesta sekä tiettyjä idänkauppaan liittyneitä ratkaisuja, joissa Neuvostoliittoa on haluttu ennakoivasti miellyttää. Tiukimman määritelmän mukaan suomettumisella tarkoitetaan 3) Urho Kekkosen aikana syntynyttä symbioottista poliittista kulttuuria, jossa Neuvostoliiton tukea haettiin omien sisäpoliittisten tavoitteiden edistämiseen, jolloin Neuvostoliiton annettiin samalla vaikuttaa Suomen sisäisiin asioihin, ja ulkopoliitiikan käyttämistä sisäpoliittisena lyömäaseena. Yöpakkaset, noottikriisi ja poliittisten vastustajien leimaaminen neuvostovastaisiksi ovat esimerkkejä tästä ilmiöstä.

Tässä tutkimuksessa suomettumisella viitataan ennen kaikkea edellä mainittuihin määritelmiin kaksi ja kolme. Kauko Kare ymmärsi Paasikiven realismin, mutta kavahti laumasieluista itesesensuuria ja halveksi oman maan edun ja vieraan valtion intressien sotkemista yhteen oman edun tavoittelun takia. Viitattaessa Suomen tai Kekkosen harjoittamaan *ulkopoliitiikkaan* tarkoitetaan tässä tutkimuksessa yhtä lailla kohtien kaksi ja kolme mukaisia ilmiöitä eikä niinkään kohdan yksi mukaista Paasikiven aikana luotua ulkopoliittista perusratkaisua.

Lähteistä ja tutkimuskirjallisuudesta

Toisin kuin eräät muut suomettumisen ajan toisinajattelijat, Kauko Kare ei kirjoittanut yhteiskunnallista toimintaansa käsitteleviä muistelmia. Kareen viimeisenä teoksenaan ilmestyi tosin kirja *Vanhan kuninkaankartanon iloiset vuodet* (Alea-kirja 1994), jossa hän muisteli lapsuusvuosiaan Hattulassa. Kareen elämästä ja yhteiskunnallisesta toiminnasta löytyy kuitenkin runsaasti erilaisia lähteitä, ja näitä yhdistelemällä voidaan rakentaa historiallinen kuva toisinajattelijasta Kauko Kareesta.

Korvaamaton apu tutkimukselleni on ollut se, että Kauko Kareen sukulaiset ovat antaneet minulle käytettäväksi Kareen henkilökohtaisia asiakirjoja sekä *Nootin* ja Alea-kirjan arkistomateriaalit. Tärkein käyttämäni arkistolähde onkin ollut Kareen järjestelemätön arkisto, joka käsittää mm. *Noottiin* ja Alea-kirjaan liittyvää kirjeenvaihtoa ja lehtileikkeitä noin viiden hyllymetrin verran.

Varsinaisesti suomettumista käsitteleviä teoksia, joita olen käyttänyt tutkimuskirjallisuutena ovat muun muassa Timo Vihavaisen *Kansakunta rähmällään* (Otava 1991), Johan Bäckmanin toimittama artikkelikokoelma *Entäs kun tulee se yhdestoista?* (WSOY 2001) ja lehdistöä suomettumisen aikana käsittelevä Esko Salmisen teos *Vaikeneva valtiomahti* (Edita 1996).

Hyviä ajankuvia suomettumisen aikaudesta ovat olleet Henrik Meinanderin vuotta 1968 käsittelevä teos *Samaan aikaan* (Siltala 2019), Ville Pernaan pitkää 1970-luku kuvaava teos *Pimeä vuosikymmen* (Siltala 2021) sekä Marja Tuomisen väitöskirja *”Me kaikki ollaan sotilaillen lapsia”* (Otava 1991), jossa tarkastellaan 60-lukulaisten sukupolvikokemusta ja aikakauden kulttuurihistoriaa.

Hyviä näkökulmia suomettumisen aikaan ovat aikalaisten muistelmateokset, kuten ulkoministeriöstä ja YK:sta Suomen paikkaa maailmassa tarkastelleen Max Jakobsonin muistelmat *Veteen piirretty viiva* (Otava 1981) ja *38. kerros* (Otava 1983), Paasikivi-seuran perustajiin lukeutuneen professori Matti Klingen muistelmateokset *Kadonnutta aikaa löytämässä* (Siltala 2012) ja *Upsalasta Pariisiin* (Siltala 2014) sekä Yleisradion toimittajan Päivi Istalan muistelmateos *Ristivetoa* (Siltala 2012).

Muistelmakirjallisuutta suomettumisen ajasta ilmestyy edelleen, ja entisen taistolaisen Lauri Hokkasen *Kenen joukoissa seisoin* (2021) ja kokoomuksen ja perustuslaillisten kansanedustajana toimineen Kullervo Rainion *Polkuja ja risteyksiä* (2020) ovat olleet myös verrattomia lisätiedon lähteitä tutkimukselleni.

Suomettumisen ajan poliittista historiaa on tutkittu runsaasti ja aiheesta ilmestyy jatkuvasti kirjallisuutta. Laajempaa kuvaa aikakauden politiikasta ovat antaneet muun muassa Juhani Suomen Kekkosta käsittelevät teokset, Lasse Lehtisen tutkimukset sosialidemokraattien ja Kekkosen suhteesta, Kimmo Rentolan teokset, Vesa Vareksen kokoomusta ja Kari Hokkasen sekä Tytti Isohookana-Asunmaan keskustaa käsittelevät tutkimukset sekä lukuisat aihepiiriä käsitelleet tutkimusartikkelit.

Kylmän sodan kansainvälisestä tilanteesta ovat hyvää taustatietoa antaneet muun muassa Jonathan Haslamin ja Odd Arne Westadin teokset.

Aatehistorian osalta muun muassa yhdysvaltalaisen historioitsijan Christopher Laschin näkemykset ovat tuoneet tietoa konservatismiin, liberalismiin ja edistyskriittiseen käsittelyyn. Psykohistorian osalta käytettyihin tutkimuksiin olen viitannut jo edellisissä luvuissa, ja niihin lukeutuvat muun muassa John T. Jostin ja Jojanneke van der Toornin, Maria Yahoda ja Frank J. Sullowayn tutkimukset eri tekijöiden vaikutuksista konformismiin ja nonkonformismiin.

Taloushistorian ja elinkeinoelämän vaikutusryhmien osalta Markku Kuisma, Anders Blom ja Maiju Wuokko ovat teoksillaan tuoneet hyviä näkökulmia tutkimukseeni. Suomen ulkopoliittikan tutkimuksen osalta Juha-Matti Ritvasen väitöskirja *Mureneva kulmakivi* (Siltala 2021) on taas tuonut lisävaloa YYA-sopimuksen viimeisiin vuosiin ja Alpo Rusin *Kremlin kortti* (Docendo 2022) sekä Juhani Suomen *Suomi, Neuvostoliitto ja YYA-sopimus* (Tammi 2016) ovat tuoneet kriittistä näkemystä Koiviston presidenttivuosisien ulkopoliittikkaan.

Suomettumisen ajan toisinajattelijoista viime vuosina tehdyt tutkimukset ovat olleet oman tutkimukseni kannalta erittäin hyödyllisiä. Näihin lukeutuvat Petri Nummivuoren Tuure Junnila -elämäkerta *Oikeistolainen* (Ajatus kirjat 2009), Riku Keski-Rauskan väitöstutkimus *Kekkosta ja kommunismia vastaan - Georg C. Ehrnroothin poliittinen toiminta vuosina 1945-1982*. (2014) ja Aarni Virtasen elämäkerta *Veikko Vennamo - Mies ja hänen puolueensa* (Art House 2018).

Myös Kauko Kareesta on ilmestynyt vuonna 2020 Seppo Konttisen ja Kari Vitien kirjoittama teos *Erimieltä – todenpuhuja Kauko Kareen elämä* (Otava 2020). Teos ei ole tieteellinen tutkimus vaan populaari esitys Kareen elämästä, keskittyen Kareen varhaisempiin elämänvaiheisiin. Kirja nojaa lähteiden osalta vahvasti allekirjoittaneen aihetta käsittelevään vuonna 2010 valmistuneeseen pro gradu -työhön, tästä laajennettuun väitöskirjan käsikirjoitukseen sekä muihin kirjoituksiin, joten teos ei näin ollen ole antanut merkittävästi uutta tietoa tämän väitöskirjan tueksi, mutta on toki tehnyt tärkeää työtä Kareen elämäntyön tekemiseksi tunnetuksi suurelle yleisölle.

Tärkein tutkimuksessa käytetty lehdistölähde on vuosina 1968-1993 ilmestynyt *Nootti*-lehti. Kareen *Nootin* perustamista edeltäneitä poliittisia mielipiteitä tutkiessani ovat

tarkastelussa olleet myös lehdet, joihin Kare kirjoitti, kuten *Kajaani*, *Suomalainen Suomi* ja *Uusi Kuvalehti*. Olen lisäksi tutustunut suomettumisen ajan toiseen toisinajattelijalehteen *Expressiin*.

Kareen arkistoihin kuuluva 1960-luvun lopulta alkava ja 1990-luvulle päättyvä lehtileikekokoelma on ollut lehdistölähteiden osalta tärkeä lähdeaineisto. Se on sisältänyt muun muassa Kareen yhteiskunnallisten ajatusten että elämänhistorian selvittämisen kannalta tärkeitä haastatteluja sekä *Noottia* käsitelleitä artikkeleita ja Alea-kirjan julkaisuja käsitelleitä kirja-arvosteluja.

Mielenkiintoisia lähteitä ovat olleet myös pari Kareen 1990-luvun alussa antamaa radiohaastattelua, jotka ovat sekä tuoneet tietoa aiheesta että elävöittäneet tutkimustyötä. Radiohaastatteluja tutkiessa tuli samalla tutuksi myös Yleisradion radioarkisto.

Kareen elämästä on haastattelujen lisäksi olemassa sirpaletietoa erilaisissa aikalaisten muistelmissa, kuten esimerkiksi toimittaja Ilmari Turjan teoksissa. Kareen elämästä on lisäksi löydettävissä runsaasti hajatietoa hänen pakinoistaan, Alea-kirjan teosten esipuheista ja lehtiartikkeleista, joissa hän teki usein viittauksia aikaisempaan elämäänsä ja toimintaansa. Kareen lyhyt muistelmateos *Vanhan kuninkaankartanon iloiset vuodet* valaisee pieneltä osin häneen lapsuusvuosiaan Vesunnin kartanossa. Kareen 1930-luvun lopulla kirjoittama matkapäiväkirja Ranskan opintomatkalta on myös mainio ikkuna nuoren Kauko Kareen mielenmaisemaan. Kareen tyttären Katariina Kare-Evansin lyhyt julkaisematon käsikirjoitus *Ne yhteiset, ihana muistot – Kauko Kareen kirjailijakuva* tarjoaa myös tärkeitä muistikuvia Kareesta.

Kauko Kareen järjestelemättömän arkiston lisäksi muita tutkimuksessani käyttämiä arkistolähteitä ovat esimerkiksi Kansallisarkistosta löytyvät henkilöarkistot, kuten Tuure Junnilan, Georg C. Ehrnroothin ja Ilmari Turjan kokoelmat. Kansallisarkistosta löytyvistä yksityisarkistoista olen käyttänyt myös Suomalaisen yhteiskunnan tuki - säätiön asiakirjoja, jotka ovat antaneet viitteitä siitä, miten elinkeinoelämän tukema kommunisminvastainen taho suhtautui Kareen toimintaan sekä Suomalaisuuden liiton hallituksen pöytäkirjoja, jotka ovat antaneet hyvää lisätietoa Kareen toiminnasta *Suomalainen Suomi* -lehdessä.

Poliittisten puolueiden arkistoista olen pyrkinyt selvittämään lähinnä sitä, miten Kareen kirja *Tähän on tultu* vaikutti vuoden 1968 presidentinvaaleihin, ja tutkimukseni ovat vieneet minut Porvarillisen työn arkistoon, Kansan arkistoon ja Keskustan ja maaseudun arkistoon. Sota-arkiston aineistosta olen taas käyttänyt puolustusvoimien kantanotteja.

Tutkimuksestani varten olen myös haastattellut Kareen sukulaisia sekä tämän tunteneita yhteiskunnallisia vaikuttajia. Näihin ovat lukeutuneet mm. Itsenäisyyden puolesta ry:n puheenjohtajana toiminut toimittaja Heikki Eskelinen, kansalaisaktivisti Olli Keto, lehtimies ja historioitsija Mikko Uola, päätoimittaja Pentti Poukka, kansanedustaja Georg C. Ehrnrooth, toimittaja Matti Arjanne, historioitsija Ilkka Hakalehto ja päätoimittaja Seikko Eskola.

Kirjallisia tiedonantoja olen saanut aiheeseen liittyen mm. kirjailija Veikko Huoviselta, kansanedustaja Kullervo Rainiolta ja historioitsija Juhani Suomelta.

2. Kartanon pojasta maalaislehtimieheksi 1914-1948

*”Kauko Kare oli niihin aikoihin (1940-luvulla) Forssan lehden toimittaja, jonka poliittisista mielipiteistä ei ollut tietoa. Oli vielä matkaa siihen Kauko Kareeseen, jonka horisonttia hallitsee valtavana, vastustettavana kuviona Urho Kekkonen – painajainen, paholainen, maalitaulu, syntipukki. Forssan Kauko Kare viljeli omenoita, nyt hänen elinkeinonsa on Urho Kekkonen.”*²⁹

Matti Kurjensaari (1969)

Kauko Kareen tie 1940-luvulla *Forssan Lehteä* toimittaneesta maakuntalehtimiehestä maankuuluksi poliittiseksi toisinajattelijaksi askarrutti aikoinaan jo Matti Kurjensaarta, joka oli yksi monista Kekkosen politiikkaa tukeneista vasemmistointellektuelleista. Kirjailija ja lehtimies Matti Kurjensaari luonnehti Kauko Kareta vuonna 1969 ilmestyneessä kirjassaan *Kansakunnan kaapin päällä* ”Venäjän vangiksi”, joka oli pakkomielteenomaisesti takertunut Paasikiven-linjana pitämäänsä ulkopoliittiseen ajattelumalliin ja hankki elantonsa kekkosvastaisuudella.

Vaikka poliittiset rintamalinjat erottivat Kareen ja Kurjensaaren, oli miehillä paljon yhteistä taustaa. Molemmat olivat kirjailijoita ja toimittajia, ja he olivat aloittaneet sanasotansa jo 1950-luvulla *Uudessa Kuvalehdessä*, jonka avustajina molemmat tuolloin työskentelivät. Kareen ja Kurjensaaren yhteinen historia ulottui kuitenkin vielä tätä kauemmas, aina kouluaikeihin, sillä molemmat heistä olivat kotoisin samoilta Kanta-Hämeen seuduilta, Kare Hattulasta ja Kurjensaari Hämeenlinnasta. Ensimmäisen kerran Kauko Kare ja Matti Kurjensaari tutustuivatkin jo aikoinaan Hämeenlinnan lyseossa.³⁰

Kun vielä 1960-luvun alussa presidentti Urho Kekkosen politiikkaa vastusti merkittävä osa poliittista kenttää, muuttui tilanne ratkaisevasti vuosikymmenen kuluessa. Vuosikymmenen lopussa presidentti Kekkosen ajamaa politiikkaa uskalsivat vastustaa enää lähinnä muutamat yksittäiset poliittiset toisinajattelijat, joihin Kurjensaaren ”Venäjän vangiksi” luonnehtima Kauko Kare lukeutui. Kurjensaari ja hänen kaltaisensa

²⁹ Kurjensaari 1969, s. 177.

³⁰ Kurjensaari 1969, s. 172–181.

virallista ulkopoliittista linjaa kannattaneet älymystön edustajat olivat taas vakiinnuttaneet asemansa “kansakunnan kaapin päällä”.

Kun yritetään ymmärtää, miksi Kare jäi tähän toisinajattelijoiden joukkoon, eikä vaihtanut poliittisia mielipiteitään, tai edes ilmaissut niitä maltillisemmin, on tarkasteltava Kareen aikaisempaa elämänhistoriaa, joka lähtee liikkeelle lapsuudesta vuosisadan alun hämäläisessä kartanoympäristössä.

Kartanon poika

Kauko Aatos Kare syntyi Hattulassa vuonna 1914 varakkaaseen hämäläiseen maalaiskartanoon.³¹ Isä Gustaf Adolf Karén oli agronomi ja äiti Gerda (Kerttu), omaa sukua Aito, oli ennen naimisiinmenoaan toiminut opettajattarena. Sisaruksiin kuuluivat Kaukon lisäksi vuonna 1912 syntynyt veli Arvi ja vuonna 1909 syntynyt sisko Siiri sekä joukko sisar- ja velipuolia Gustaf Adolfin ensimmäisestä avioliitosta – kaikkiaan kaksitoista lasta, joista Kauko oli nuorin.

Gustaf Adolf Karén oli aloittanut yliopistossa teologian opiskelun, mutta vaihtoi alan nopeasti kartanon johtamista tukeviin agronomin opintoihin. Kareen äiti Gerda Aito oli tullut Karéneille kotiopettajaksi, ja Gustaf Adolfin ensimmäisen vaimon kuoltua oli isäntä mennyt naimisiin lastensa kotiopettajattaren kanssa.³² Gustaf Adolfin ja Gerdan välille kerrotaan tosin syntyneen suhde jo ennen Siirin kuolemaa.³³

Kasvuympäristönä Kareelle oli Vesunnan kartano, jolla on vuosisatojen taakse yltänyt maineikas historia kuninkaankartanona, josta varhaisimmat maininnat historian kirjoissa ovat 1300-luvulta. Kartanon historiaan kuului myös mailla ollut pieni kivilinna, jonka raunioita oli ollut vielä jäljellä 1800-luvun alussa.

³¹ Vuoteen 1932 asti Karén. Tässä tutkimuksessa käytetään kuitenkin koko ajan nimeä Kare.

³² Opaskoira 1992 s. 7–12; Ojanen 2022, s. 201. Kare muisteli myöhemmin Gustaf Adolfin joutuneen jättämään teologian opinnot, koska tämän isän kuolema vaati häntä palaamaan johtamaan kartanoa. Eero Ojasen mukaan Gustaf Adolf kyllä oli kirjautuneena lyhyen aikaan teologiseen tiedekuntaan, mutta syytä alan vaihtoon ei tiedetä - isän kuolema oli tapahtunut jo kymmenen vuotta aiemmin.

³³ Konttinen & Vitie 2020, s. 35.

Vesunta oli ollut Karénien suvun hallussa 1870-luvulta lähtien ja puinen kartanorakennus, jossa Kare vietti lapsuutensa, oli peräisin 1800-luvun alusta.³⁴ Kartanon päärakennuksen lisäksi Vesunnan kartanoon kuuluu toinen hieman pienempi päärakennus ja suuri talous- ja tallirakennus. Vanhasta ajasta kertoo vielä tänä päivänä pihapiiristä löytyvä tuulimylly.

Kare muistelee lapsuusvuosiaan kirjassaan *Vanhan kuninkaankartanon iloiset vuodet*, ja yhtenä varhaisimmista muistoistaan hän mainitsee sen, kuinka punakaartilaiset tulivat sisällissodan aikaan kartanoon, hänen ollessaan 3-vuotias. Vaikka Karénit olivat suurtilallisia, selvisi Vesunnan kartanon väki sisällissodasta varsin helpolla; isäntä Gustaf Adolf Karén vangittiin lyhyeksi aikaa ja vietiin Hämeenlinnaan, kuten muutkin punaisten kiinni saamat suurtilalliset, mutta päästettiin kuitenkin pian vapaaksi Kareen äidin ja tilan työläisten vedottua vapauttamisen puolesta.³⁵

Vesunnan historiaa tutkineen Eero Ojasen mukaan vakavia väkivallantekoja ei Hattulassa tapahtunutkaan sodan alussa, ja Vesunnassa uhkaavimmat tilanteet olivat vasta sodan loppuvaiheessa, kun muilta paikkakunnilta tulevien perääntyvien punaisten pelättiin löytävän tiensä kartanolle.³⁶ Paikkakunnalla punaisten asemiesten surmaamaksi joutuikin tällöin muun muassa Väinö Tannerin hattulalainen appiukko.³⁷ Kaikkiaan Hattulassa surmattiin tietävästi kolme tilallista, ja tekijöinä olivat pääosin toisilta paikkakunnilta tulleet punakaartilaiset.³⁸

Matti Kurjensaari pyrki kirjassaan *Kansakunnan kaapin päällä* luomaan psykologista teoriaa Kareen poliittisesta suuntautumisesta väittämällä, että Kareen isä olisi joutunut punaisten teloittamaksi, ja että tämä olisi vaikuttanut Kareen myöhempiin poliittisiin mielipiteisiin. Kirjan toisessa painoksessa Kurjensaari kuitenkin myönsi erehtyneensä faktojen suhteen, Kareen itsensä tästä huomautettua.³⁹

Sisällissodan kaltaisilla tapahtumilla on varmasti jonkinlainen psykologinen vaikutus

³⁴ Kare 1994 s. 18.

³⁵ Uusi Suomi 5.10.1969.

³⁶ Ojanen 2022, s. 218-219.

³⁷ Lehtinen 2017, s. 153.

³⁸ Lehmusvaara 1999, s. 40.

³⁹ Kurjensaari 1969 s. 173; Uusi Suomi 5.10.1969.

sen kokeneisiin ihmisiin. Esimerkiksi Kareen lailla Kekkosen kauden toisinajattelijoihin lukeutunut kokoomuspoliitikko Tuure Junnila uskoi sisällissodan vaikuttaneen tiettyssä määrin siihen, että hänestä kehittyi tiukka antikommunisti.⁴⁰ Kareen suhde sisällissotaan oli kuitenkin täysin erilainen kuin Junnilalla. Kare muistelee isänsä suhtautuneen varsin ymmärtäväisesti punakaartilaisiin, eikä huonoja välejä työläisten ja isäntäväen välillä ollut sisällissodan jälkeenkään.⁴¹

Vuoden 1918 tapahtumista ei siis näyttäisi löytyvän selkeitä Kareen myöhempään antikommunismiin vaikuttaneita tekijöitä. Pikemminkin lapsuudenympäristön tarkastelu helpottaa ymmärtämään sitä, kuinka Kare päätyi olemaan pitkään poliittisesti kallellaan sosialidemokraattien suuntaan.

Vaikka sosiaaliluokkien väliset erot olivat 1900-luvun alussa suuret, eivät Karénit kuitenkaan halunneet opettaa lapsilleen minkäänlaista porvarillista luokkatietoisuutta, vaikka Gustaf Adolf oli Kareen mukaan kokoomuslainen.⁴² Kare muisteli myöhemmin, ettei kartanolla tunnettu luokkarajoja, ja hän oli renkipoikien paras ystävä niin töissä kuin poikien koiruuksissa: ”kunnioitukseni muonamiehiä ja muita duunareita kohtaan perin isältäni, joka tietysti äänesti kokoomusta, mutta arvosti Suomen poliitikoista ehkä eniten Väinö Tanneria”.⁴³ Gustaf Adolfin arvostukseen Tanneria kohtaan voi olla vaikuttanut osaltaan myös se, että vanhempi Kare oli ollut vuosisadan taitteessa tuomassa paikkakunnalle osuuskauppatoimintaa, jonka suomalaisia pioneereja Elannon johtajana toiminut Tanner oli.⁴⁴

Gustaf Adolf korosti lapsilleen antamissaan elämänohjeissa talonpoikaisia arvoja ja varoitteli heitä tulemasta itseään muita parempina pitäviksi ”herraspuikkareiksi”. Lapsuudenmuistelmissaan Kare korostaa isänsä solidaarista asennetta työväkeä kohtaan ja kertoo kuinka tämän kuoltua Gerda saattoi todeta kartanon työläisille: ”Sanon teille että myös agronomi oli sosialisti. Sosialisti siinä merkityksessä kun herramme Jeesus

⁴⁰ Nummivuori 2009, s. 20–21.

⁴¹ Kare 1994 s. 116–117.

⁴² Iisalmen Sanomat 19.12.1969.

⁴³ Uusi Suomi 5.10.1967, Kauko Kare: ”Kirjailija Kurjensaari – agronomi G. A. Karén”; Iisalmen Sanomat 19.12.1969.

⁴⁴ Ojanen 2022, s. 214–215.

Kristus oli sosialisti.”⁴⁵ Myös Vesunnassa työskennelleen päivätyöläisen tytär Hilja Saarinen muistaa kartanon isännän olleen aina avulias ja ystävällinen työväkeä kohtaan. Saarinen lisäksi arveli, että: “Jos meillä olisi ollut enemmän sellaisia kartanonisäntiä kuin arg. Karén, ei punakapinaa olisi ehkä koskaan saatu lietsotuksi.”⁴⁶

Gustaf Adolf oli hyvin aktiivinen erilaisissa kunnallisissa, ammatillisissa sekä erityisesti seurakunnallisissa luottamustehtävissä. Hattulan maamiessuran esimiehenä pitkään toiminut vanhempi Kare kuului myös Hämeen läänin maamiesseuran johtokuntaan ja toimi pitkään manttaalikunnan puheenjohtajana. Kirkkovaltuuston ja hallintokunnan lisäksi hän kuului kunnanvaltuustossa muun muassa verotuslautakuntaan. Luonteeltaan Gustaf Adolfin viitattiin paikallislehden 60-vuotisartikkelissa vaatimattomana ja hiljaisena.⁴⁷

Kare arvosti selkeästi isässään tämän idealismia ja päättäväisyyttä, kuten hän päiväkirjassaan 1930-luvun lopulla kirjoitti isästään: “Kaikesta huolimatta tunnen olevani samaa verta kuin Sinä. Sinun piirteesi, sinun idealismisi, Sinun miehekäs melankoliasi, kaikki ne tunnen itsessäni. Ja myös maan kaipauksen, maahengen, kaikesta kaupunkilaisuudestani huolimatta (...) Karaistua, purra hampaansa yhteen, olla sisukas, siinä ne metoodit, joita meihin istutti kasvatus sellainen kuin Sinun.” Kartanolla ei mennyt Gustaf Adolfin viimeisinä vuosina hyvin, mutta isän tahdonvoima vaikeissa oloissa oli kuitenkin tehnyt poikaan päiväkirjojen mukaan lähtemättömän vaikutuksen.⁴⁸

Ajat olivat tuolloin niin kovat, että kartano joutui lopulta pakkomyyntiin, kun Gustaf Adolf ei pystynyt lyhentämään lainojaan. Toinen pankki otti kuitenkin lainat vastuulleen, eikä perhe näin ollen joutunut maantielle.⁴⁹ 1930-luvun taitteen pulavuodet olivat rankkaa aikaa, jolloin moni velkaa ottanut yritys ja maatila joutui pakkohuutokaupattavaksi ja työttömiä oli toistasataatuhatta.⁵⁰ Veloista selvinneiden

⁴⁵ Kare 1994 s. 15–17.

⁴⁶ Nootti 2-3/1974: ”Matti Kurjensaaren väitteet ja totuus”. Kare siteeraa Hilja Saarisen Helsingin Sanomien yleisönosastokirjoitusta.

⁴⁷ ”G.A.Karen 60-vuotias”, päiväämätön lehtileike, KKa; ”Agronomi G.A.Karénin hautaus.”, päiväämätön lehtileike vuodelta 1934, KKa.

⁴⁸ Kare 1939, ”Keskiviikko 16.8.”, KKa.

⁴⁹ Kontinen & Vitie 2020, s. 74-75.

⁵⁰ Kuisma 2013, s. 172-173.

Karénien voidaan katsoa olleen onnekkaita.

Vaikka Kare kirjoitti arvostavansa monia puoliaan isässään, niin hänen päiväkirjamerkinnöistään käy myös selväksi, että miesten välillä oli hänen mukaansa eroja. Kare nostaa itse esiin kaupunkilaisuutensa ja maatilalta suureen maailmaan päässyt Kare varmasti näkikin itsensä intellektuellina kynämiehenä, joka oli monin tavoin eri puusta veistetty, kuin maaseudulle jääneet perheenjäsenensä. Kauko Kareen elämän varrella osoittama idealistisuus ja periksiantamattomuus kuitenkin osoittivat, että omena ei ollut pudonnut kovin kauas puusta.

Isän vaikutuksen lisäksi Kare nosti toisissa yhteyksissä esiin häneen eniten vaikuttaneen talon parhaan rengin, joka myös arvosti suuresti sosialidemokraattien johtohahmoa Väinö Tanneria kehuen tätä järkeväksi ja suoraselkäiseksi ihmiseksi.⁵¹ Kun mietitään lapsuudenympäristön vaikutusta Kareen myöhempään toimintaan, voidaan lisäksi pohtia sitä, mikä vaikutus Kareen myöhemmällä iällä Paasikiveä kohtaan tuntemalle arvostukselle oli sillä, että Kareen isä ja tuleva presidentti olivat luokkatovereita Hämeenlinnan lyseossa.⁵²

Kareen äiti Gerda Karén oli koulutukseltaan opettajatar ja erikoistunut etenkin historiaan ja maantietoon. Äitinsä Kare mainitsee edustaneen *arwidssonilaista* suomalaiskansallista linjaa, eli äiti ilmeisestikin oli sortovuosina painottanut vastarintaa myöntyvyyden sijaan.⁵³ Ajan hengen ja yhteiskuntaluokan tavan mukaan annettu isänmaallinen kasvatus jätti epäilemättä jälkensä Kauko Kareeseen, joka myöhemmin kuvasi lapsuuden kotinsa olleen ”kristillinen ja isänmaallinen”.⁵⁴ Äidin antaman opetuksen merkitys oli suuri myös siksi, että Karénien sisarukset olivat yleisen koulun sijasta pitkään Gerda-äidin pitämässä kotiopetuksessa.⁵⁵

Vaikka lapsuudenkodissa vallitsi yhteiskunnallisesti suvaitsevainen henki, oli meno muuten kurinalaista. 1930-luvun lopussa kirjoittamassaan matkapäiväkirjassa Kare

⁵¹ Uusi Suomi Sunnuntai-numero 25.10.-31.10.1991.

⁵² Opaskoira 1992, s. 7–12.

⁵³ Kare 1994, s. 15–17. Adolf Ivar Arwidsson (1791–1858) oli varhaisia Suomen itsenäistymistä kirjoituksissaan käsitelleitä yhteiskunnallinen vaikuttaja.

⁵⁴ Opaskoira 1992, s. 7–12.

⁵⁵ Opaskoira 1992, s. 7–12.

luonnehti kotikartanon ilmapiiriä ”puritaaniseksi” ja ”patriarkaaliseksi”.⁵⁶ Toisaalta Kare muisteli myöhemmin lapsuuden aikojaan iloisiksi vuosiksi, joten ehkä kuri ei kuitenkaan ollut sen jyrkempää kuin tuona aikana oli yleisesti tapana.

Vesunnan kartano oli varsin kultturelli kasvuympäristö, sillä Karénien ystäväpiiriin kuuluivat useat Hattulan seudulla asuneet ja siellä kesäisin vierailleet sivistyneistön perheet.⁵⁷ Varsinkin kaunokirjallisuus kuului Kareen elämään lapsesta asti. Koulussa hän pöytäsi Aleksis Kiveä ja Juhani Ahoa, mutta lukeminen kuului kouluaikoina jo muutenkin Kareen vapaa-ajan harrastuksiin, ja tulevalle humanistille kelpasivat niin Kiplingin ja Mark Twainin klassikot kuin tieteiskirjatkin.⁵⁸

Kare myöhemmin korosti asiaa liioittelemalla lukeneensa kouluvuosinaan Hämeenlinnan kirjaston kokoelmat läpi kahteen kertaan, mukaanlukien jopa Shakespearen teokset.⁵⁹ Kare myös nosti 1950-luvulla esille pikkuvanhaa lapsuuden olemustaan toteamalla, kuinka siinä missä hänen kouluikäinen tyttärensä luki nuorisolle suunnattua *Ajan säveltä*, oli hän itse saman ikäisenä lukenut itävaltalaisista kulttuurihistorioitsijaa Egon Friedelliä.⁶⁰

Varsinkin Gerda Karén kiinnitti huomiota lastensa sivistykseen ja kannusti jälkikasvuun sivistyneeseen lukemiseen ja kielten, kuten ruotsin, opiskeluun.⁶¹ Kareen seitsemännen luokan koulutodistus vuodelta 1931 osoittaa, että vaikka ruotsin kielestä Kare sai vain arvosanan 7 ja saksasta 6, olivat Englanti ja Ranska molemmat 9.⁶² Kielten osalta koulutus tuottikin tulosta ja monipuolinen kielitaito tuli olemaan Kareelle eduksi myöhemmässä elämässä.

Nuori Kare ei kuitenkaan ollut mikään pelkkä lukutoukka ja ainoa täysi kymppi, minkä Kare sai kevätlukukaudella 1931, tuli voimistelusta. Kare pärjäsiikin hyvin urheilussa ja muisteli vielä vanhana miehenä *Helsingin Sanomien* haastattelussa 1990-luvun alussa

⁵⁶ Kare 1939, ”Keskiviikko 16.8.”, KKa.

⁵⁷ Kare 1994, s. 14–15; s. 46–47.

⁵⁸ Kare 1994, s. 7–8; Uusi Kuvalehti 13/1954, s. 2. ”Kirjapuntari”.

⁵⁹ Opaskoira 1992, s. 7–12.

⁶⁰ Paasilinna 1963, s. 252.

⁶¹ Kare 1970, s. 42.

⁶² Lukukausitodistus VII:ltä luokalta, kevätlukukausi 1931, KKa.

voittaneensa kouluaikoina kolmiottelussa oppikoulujen Suomen mestaruuden.⁶³

Mitä Kareen nimeen tulee, niin äidin sivistynyt maailmankuva tulee myös tässä esiin: Kauko tuli Kalevalasta ja toinen nimi Aatos taas Alexandre Dumas'n *Kolmesta muskettisoturista*, joka oli Kareen mukaan Gerda-äidin lempikirjoja.⁶⁴ Oli nimi enne tai ei, niin Kauko Aatos Kareen elämän taustalla tuli vaikuttamaan merkittävästi niin Kalevalan edustama suomalaiskansallinen ajattelu kuin muskettisoturien edustama ranskalainen kulttuuri.

Voidaanko Kareen lapsuudesta löytää mahdollisia psykologisia selityksiä tämän ajautumiseen yhteiskunnalliseksi toisinajattelijaksi? Asiaa voidaan ainakin tarkastella Frank Sullowayn ja Maria Yahodan tutkimusten valossa.

Syntymäjärjestyksen vaikutusta luonteenpiirteisiin tutkineen yhdysvaltalaisen psykologin Frank Sulloway mukaan Kareen lailla sisarusarjan nuorimmat ovat keskimääräistä enemmän epäsovinnaisia, uutta etsiviä ja kapinallisia. He myös kyseenalaistavat useammin vallitsevan asiain tilan kuin aiemmin syntyneet sisaruksensa. Vaikka esikoisia on Sullowayn mukaan enemmän Nobelin palkinnon saajina kuin myöhemmin syntyneitä, niin suurten vallankumousjohtajien, kuten Castron, Dantonin, Leninin, Ho Chi Minin ja Trotskin, joukossa on taas enemmän kuopuksia. Kuopuksilla on hänen mukaansa myös kaksinkertainen todennäköisyys tulla pidätetyksi, mikä kuvaa kapinallisuutta ja riskinottoa.⁶⁵

Ensiksi syntyneet ovat Sullowayn mukaan koulutetumpia ja heillä on myöhemmin syntyneitä parempi työura. Esikoiset ovat myös enemmän edustettuina merkkihenkilöiden joukossa ja heillä on suurempi älykkyysosamäärä. Keskimmaiset lapset ovat taas myöntyviä ja yhteistyökykyisiä siinä missä kuopukset ovat taas Sullowayn mukaan hauskanpidosta pitäviä, tunteikkaita ja jännitystä etsiviä – he ovat myös enemmän mukana ”vaarallisissa” urheilulajeissa, joilla Sulloway tarkoittaa fyysisiä ja kontaktia vaativia vauhdikkaita lajeja, kuten jalkapalloa.

⁶³ Helsingin Sanomien kuukausiliite 8/1990, Mattiesko Hytönen: ”Herra Kränällä alkaa helpottaa”.

⁶⁴ Opaskoira 1992 s. 7–12.

⁶⁵ Sulloway 2007, s. 297–311. Sullowayn mukaan persoonallisuudesta 40 % on geneettistä, 35 % erilaisen ympäristön vaikutusta, 5 % liittyy samassa perheessä kasvamiseen ja 20 % on satunnaista vaihtelua. Perheen vaikutus ihmisen persoonaan on kokonaisuudessaan hänen mukaansa noin 15–20 %.

Sullowayn teorian monet kohdat näyttäisivät osuvan varsin hyvin myös Kauko Kareeseen, joka oli jännitystä etsivä tabujen rikkoja ja kapinallinen. Kare oli myös suuren sisaruslauman nuorin ja hänellä oli kaksi vanhempaa veljeä sekä iso määrä veli- ja sisarpuolia. Kareen arkkipastori Urho Kekkonen, jota Kare piti opportunistisena virran mukana menijänä, oli taas pienen sisarussarjan esikoinen - Urho Kekkonen oli syntynyt vuonna 1900 ja hänellä oli 1904 syntynyt sisko Siiri ja 1910 syntynyt veli Jussi.

Sullowayn teoria on herättänyt myös kriittisiä näkemyksiä. Rohrer, Egloff ja Schmukle tuovat vuonna 2015 julkaistussa tutkimuksessaan esiin, että syntymäjärjestys näkyy kyllä vahvasti siinä, että ensin syntyneet ovat myöhemmin syntyneitä älykkäämpiä, mutta heidän mukaansa merkittävää vaihtelua persoonallisuuden tekijöissä ei ole syntymäjärjestyksen suhteen.⁶⁶

Itävaltalais-brittiläinen psykologi Marie Yahoda on taas tuonut esiin, että ryhmän jäsenet, jotka ovat turvassa ja pidettyjä, poikkeavat helpoimmin säännöistä, mikä pätee myös sovinnaisuuden raja-aitojen ylittämiseen.⁶⁷ Oliko Kareen lapsuus sitten onnellista ja turvallista aikaa? Nuorena opiskelijana Kare saattoi viitata Vesunnan kartanoon patriarkaalisen ja puritaanisen ympäristönä. Kareen viimeinen kirja oli taas lapsuusaikaa nostalgisesti käsitellyt muistelmakirja *Vanhan kuninkaankartanon iloiset vuodet*, jossa hän taas muisteli lapsuuttaan lämmöllä. Äidin kotiopetuksessa oleminen on myös todennäköisesti luonut turvallisen ympäristön ja tukenut omalta osaltaan hyvän itsetunnon kehittymistä, mikä edesauttaa nonkonformismia. Vauraan kartanon elämä oli varmasti myös taloudellisesti turvattua ainakin Kareen lapsuuden ajan, ja kartano selvisi myös pula-ajan mukanaan tuomista ongelmista.

Kun tarkastellaan muita suomettumisen ajan toisinajattelijoita, niin taloudellinen riippumattomuus näyttää lisänneen todennäköisyyttä asettua poikkeiteloin vallitsevan ulkopoliittisen linjan kanssa. Ainakin Tuure Junnilaa ja Georg C. Ehrnroothia varmasti auttoi heidän tiellään poliittisiksi toisinajattelijoiksi se, että kumpikaan ei ollut

⁶⁶ Rohrer, Egloff & Schmukle 2015.

⁶⁷ Yahoda 1959, s. 99-120.

taloudellisesti riippuvainen poliittisesta urastaan ja he pystyivät siksi sanomaan suoraan mitä ajattelivat. Toisaalta taloudellinen itsenäisyys jossain määrin myös toisti turvallisen lapsuuden kokemusta, joka on omiaan edistämään itsenäistä ajattelua.⁶⁸

Lehtimiesura vie mennessään

Koulunsa Kauko veljineen kävi Hämeenlinnan lyseossa, josta hän kirjoitti ylioppilaaksi vuonna 1932. Kareen kiinnostus kirjoittamista kohtaan oli herännyt jo tuolloin, ja hän kirjoitti aktiivisesti muun muassa runoja lyseon opiskelijalehteen *Wasamaan*.⁶⁹ Lyseossa Kareen historian opettajana toimi tuleva kokoomuksen kansanedustaja Felix Seppälä, jonka kanssa hän oli myöhemmin yhteiskunnallisen toimintansa aikana aktiivisesti yhteydessä.⁷⁰

Kare muisteli myöhemmin innostuneensa lyseoaikoina myös latinan kielestä, ja latinan fraaseja välitunnilla hokeneesta nuoresta miehestä oli jo meinannut vastoin isän varoituksia tulla jonkinlainen ”herraspuikkari”. Tilannetta ei pikkuvanhan Kareen osalta yhtään parantanut se, että hän innostui myöhempien kertomustensa mukaan näihin aikoihin myös ranskalaisen valistusfilosofin Voltairen ajatuksista, mikä ei myöskään jäänyt koulutovereilta huomaamatta.⁷¹

Suuret sukunimien suomennuskampanjat saivat vuosisadan alussa monet luopumaan vierasperäisistä nimistään. Samana vuonna kun Kare kirjoitti ylioppilaaksi hän suomensi velipuolensa Riston esimerkkiä noudattaen nimensä Karén muotoon Kare.⁷²

Kirjoitettuaan ylioppilaaksi Kare ilmoittautui vapaaehtoisena asepalvelukseen ja aloitti varusmiespalveluksensa Riihimäellä Viestikompaniassa. Ajan tavan mukaan ylioppilaat kävivät pääsääntöisesti reserviupseerikoulun, ja myös Kare komennettiin

⁶⁸ Keski-Rauska 2014, s. 24; Nummivuori 2009, s. 17-18. Keski-Rauska kuvaa Ehrnroothin syntyneen vaikutusvaltaiseen ruotsinkieliseen perheeseen. Nummivuori taas korostaa Junnilan lapsuuden olleen turvallinen, tasapainoinen ja onnellinen.

⁶⁹ Wasama 1/1968, Kauko Kare: ”Metodin esitys parin muistikuvan valossa”.

⁷⁰ Nootti 3/1985: Osmo Jussilan Terjoen hallitus-kirjaa käsittelevä artikkeli.

⁷¹ Helsingin Sanomat kuukausiliite 8/1990, Mattiesko Hytönen: ”Herra Kränällä alkaa helpottaa”.

⁷² Kuka kukin on 1960: Kauko Kare; Risto Kare.

RUK:hon Haminaan. Kareen tie reserviupseeriksi katkesi kuitenkin hänen sairastuttuaan keuhkokuumeeseen ja kurkkupaiseeseen, mikä johti kahteen toipumislomaan. Hänet lähetettiin sairastelun takia pois RUK:sta kesken kurssin, ja siirtyessään reserviin keväällä 1933 Kare oli sotilasarvoltaan korpraali ja saanut puhelinmiehen koulutuksen.⁷³

Kauko Kareen veljistä Risto menestyi paremmin sotilaallisissa taidoissa ja päätyi sotilasuralle ja myöhemmin aina kenraalikunnan jäseneksi asti. Arvi-veli taas jatkoi suvun maanviljelysperinteitä ottaen sukutilan haltuunsa Gustaf Adolfin kuoltua vuonna 1934.⁷⁴ Kaukoa ei taas ilmeisestikään kiinnostanut maanviljelys eikä armeija ja kuri. Kauko oli sisarusarjan boheemi ajattelija, jota kiinnostivat tieto, ajattelemisen ja kirjoittaminen.

Konttinen ja Vitie esittävät nuoren Kareen haaveilleen sotilasurasta, mutta olemassa olevat lähteet eivät tue tätä käsitystä.⁷⁵ Kareen tytär Katariina Kare-Evans ei myöskään pidä uskottavana sitä, että hänen isänsä olisi haaveillut sotilasurasta: “En usko että Kauko Kare olisi missään vaiheessa ajatellut vakavasti sotilasuraa. Se ei olisi sopinut hänen luonteelleen lainkaan. Hän oli kaikin tavoin auktoriteetteja kaihtava vapaa-ajattelija, tavoiltaan hyvin boheemi.”⁷⁶

Armeijan jälkeen Kare muutti Helsinkiin ja aloitti yliopisto-opinnot, joihin kuuluivat humanistiset aineet, kuten historia, kirjallisuus ja taidehistoria.⁷⁷ Ulkomaisista kielistä Kare opiskeli yliopistossa latinaa ja saksaa.⁷⁸ Kareen kielitaito kehittyi nuoruusvuosina varsin hyväksi hänen opiskellessaan lisäksi omatoimisesti ranskaa ja englantia. Sujuvaa ruotsia Kare oppi puhumaan kesätoissa tuolloin vahvasti ruotsinkielisessä Loviisassa.⁷⁹

Yliopisto-opiskeluun Kare kyllästyi muutamassa vuodessa. Opintoja Kare teki vuosina 1933-37 kunnes sai töitä lehtimiehenä. Tarkoituksena oli tämän jälkeen tehdä opintoja

⁷³ Puolustusvoimien kantakortit: Kauko Kare. Kansallisarkisto, Sota-arkisto, Hel mappi 681; Opaskoira 1992 s. 7–12.

⁷⁴ Jutikkala & Nikander 1945, s. 249.

⁷⁵ Konttinen & Vitie 2020, s. 40.

⁷⁶ Katariina Kare-Evans 26.9.2021.

⁷⁷ Opaskoira 1992, s. 7–12.

⁷⁸ Kareen filosofian kandidaatin todistus vuodelta 1958, KKa.

⁷⁹ Kareen Ajan Suuntaan 5.9.1937 lähettämä työhakemus, KKa.

töiden ohella, mutta valmistuminen venähti Kareen kohdalla lopulta vielä parilla vuosikymmenellä.⁸⁰

Kesätoimittajana toimiminen Viipurissa ilmestyneessä *Karjalassa* ja etenkin kesällä 1937 pääseminen jo varsin vaativiin tehtäviin *Loviisan Sanomien* toimituksessa vei Kareen lopullisesti lehtialalle. ”Tuntuu tympäisevältä ajatella tekevänsä mitään muuta tämän jälkeen, lehtityö on ottanut minut kokonaan omakseen.”, totesi Kare syksyllä 1937 Isänmaallisen kansanliikkeen julkaisemaan *Ajan Suunta* -lehteen lähettämässään työhakemuksessa.⁸¹

Kare jättikin opintonsa kesken ja ryhtyi ”boheemiksi lehtimieheksi”, kuten itse asian myöhemmin ilmaisi.⁸² Muutaman vuoden Kare elikin jonkinlaista kiertolaisen elämää tehden lehtimiestyötä eripuolilla Suomea. Joensuulaisessa *Karjalaisessa* Kare toimi urheilutoimittajana ja *Lahti*-lehdessä maataloustoimituksessa.⁸³

Vuonna 1939 tekemänsä Ranskan matkan julkaisemattomassa päiväkirjassa Kare kuvasi myös yliopisto-opintojen sivuun jäämistä: ”Minusta ei tullut kamarioppinutta, ei teoreettista viisaustieteen maisteria par exemple. No, mitä sitten...Toimittaja..Se ei ole mitään tai se on kaikki. Vai mitä lausutte te haudan takaa, Eino Leino, Joel Lehtonen, Maupassant, Kipling, Karel, Capec, Strindberg ja te, rakkaat ranskalaiset...”⁸⁴

Nuori Kauko Kare siis jo melkein näki itsensä maineikkaiden toimittajana toimineiden kirjailijoiden joukon jatkona. Hän oli löytänyt oman alansa.

AKS, IKL ja suojeluskunnat

Maailmansotien välisenä aikana kommunismi eteni Neuvostoliiton tukemana monissa Euroopan maissa. Lokakuun vallankumouksen jälkeen useat länsivaltiot olivat osallistuneet Venäjän sisällissotaan pyrkien huonolla menestyksellä edesauttamaan valkoisten voittoa. Ensimmäisen maailmansodan jälkimainingeissa useissa sodan

⁸⁰ Ylioppilaslehti 18.3.1960: ”Lähikuvassa Kauko Kare”.

⁸¹ Kareen Ajan Suuntaan 5.9.1937 lähettämä työhakemus. KKa.

⁸² Radiohaastattelu 15.2.1990, Maija Dahlgren: ”Kekkosen kauden ainoa toisinajattelija”.

⁸³ Wasama 1/1968, Kauko Kare: ”Metodin esitys parin muistikuvan valossa”.

⁸⁴ Kare 1939, ”Merellä 25.6.”, KKa.

hävinneisiin lukeutuneissa maissa taas kommunistit liikehtivät jopa aseellisesti, mutta Saksan Baijerissa, Unkarissa ja meillä Suomessa valtaan nousseet kommunistiset ja sosialistiset hallitukset jäivät lyhytikäisiksi. Kommunismin leviäminen ensimmäisen maailmansodan ja Venäjän vallankumouksen välittömässä yhteydessä saatiin torjuttua.

Vuoden 1929 pörssiromahdus ja sitä seurannut maailmanlaajuinen lama muuttivat kuitenkin tilanteen ja loivat pohjaa kommunistien ja muiden poliittisten ääriliikkeiden etenemiselle. Keskustaoikeistolaisten ja sosialidemokraattisten puolueiden osoittautuessa heikoiksi puolustamaan vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä syntyi useissa maissa kommunismille vastavoimaksi erilaisia autoritaarisia, fasistisia ja äärioikeistolaisia liikkeitä. 1930-luvulla demokraattinen valtiojärjestys oli uhattuna useasta suunnasta.

Suomessa yleisporvarillinen suojeluskuntaliike oli syntynyt takaamaan sisällissodan lopputuloksen niin ulkoisia kuin sisäisiä uhkia vastaan. Heimo- ja suomalaisuusaatetta sekä antikommunismia ajanut Akateeminen Karjala-Seura (AKS) nautti taas yliopisto-opiskelijoiden keskuudessa merkittävää kannatusta.

Vuonna 1918 Moskovassa perustettu Suomen kommunistinen puolue oli kielletty, mutta kommunistit toimivat tästä huolimatta myös valkoisessa Suomessa käyttäen erilaisia peitepuolueita kulisseinään, joita aika ajoin kiellettiin ja joiden toimijoita vangittiin. Moni valkoisella puolella sisällissodassa taistellut koki vapaussodan saavutusten valuvan hukkaan, kun näytti siltä, että kommunistien toimintaan ei suhtauduttu riittävällä vakavuudella.

Kommunisminvastainen Lapuan liike kokosi kesällä 1930 Talonpoikaismarssina tunnettuun mielenosoitukseen 12 000 kannattajaansa, ja marssijat vaativat kommunismin kieltämistä Suomessa kokonaan. Liikkeen kannattajat syyllistyivät poliittisten vastustajiensa ”muilutuksina” tunnettuihin pahoinpitelyihin ja liike lopulta lakkautettiin vuonna 1932 tapahtuneen Mäntsälän kapinan jälkeen, jonka tavoitteena oli ollut kaataa kommunismin suhteen liian lepsuna pidetty valtiovalta.

Lapuan liikkeen pohjalta syntynyt Isänmaallinen kansanliike (IKL) edusti parlamentaarisin keinoin vaikuttavaa kommunisminvastaista ja autoritaarista

kansallismielisyyttä. 1930-lukua pidetään helposti AKS:n ja IKL:n hallitsemana vuosikymmenenä. Suomessa vallitsi sisällissodan perintönä valkoisen Suomen henki, mutta on kuitenkin hyvä pitää mielessä, että IKL:n kannatus vaaleissa liikkui 6 - 8 %:ssa annetuista äänistä, mikä on hieman vähemmän kuin esimerkiksi Vasemmistoliiton kannatus 2000-luvun Suomessa. Vesa Vares muistuttaakin, että IKL ei ollut 1970-luvun taistolaisten kaltainen vaikutusvaltaisen naapurimaan ja vallanpitäjien kannatuksella ratsastanut muutoliike, vaan yhteiskunnallisesti paaria-asemassa ollut altavastaaja.⁸⁵ 1930-luvulla Suomen politiikkaa hallitsikin ennen kaikkea poliittinen keskusta – Maalaisliitto oli mukana lähes jokaisessa vuosikymmenen aikana muodostetussa hallituksessa, ja vuosikymmenen lopulla maata johdettiin punamultayhteistyöllä myös sosialidemokraattien noustua hallitusvastuuseen.

Miten opiskelija ja boheemi lehtimies Kauko Kare suhtautui ajan poliittisiin liikkeisiin? Kare korosti myöhemmin, että oli toki kiinnostunut poliittisista kysymyksistä, mutta ei niinkään järjestöistä ja puolueista: “Minähän elin tuon 30-luvun. Minulle se oli iloista aikaa, mutta toisessa mielessä kuin joku ehkä kuvittelee. En kiistä kiinnostustani Isänmaan suuriin kysymyksiin, mutta se virisi kaikkien ryhmittymien ulkopuolella. AKS, suojeluskunta, tervaus- ja vihellyshommat eivät kuuluneet koskaan ohjelmaani, mutta sitäkin enemmän Eläintarhan vanha urheilukenttä.”⁸⁶

Kareen suhtautuminen edellä mainittuihin kansallismielisiin ja autoritaarisia piirteitä sisältäneisiin liikkeisiin oli kuitenkin kaksijakoinen. IKL:ää Kare piti hengeltään hyvänä, mutta ei kannattanut liikaa intoilua isänmaallisuudenkaan suhteen. Upseeriuralle päätynyt Risto Kare yritti kyllä saada veljeään Kaukoa liittymään AKS:ään, mutta Kare oli omien sanojensa mukaan liian ”individualistinen” liittymään mihinkään mainitunkaltaiseen liikkeeseen.⁸⁷ Vaikka Akateemisesta Karjala-Seurasta väitöskirjansa kirjoittanut Heikki Eskelinen korostaa, että AKS ei hakenut inspiraatiotaan eurooppalaisista totalitaristisista liikkeistä, oli aikakauden keskeisiin mielipidejohtajiin kuuluneessa ylioppilasliikkeessä hänen mukaana sitäkin enemmän uskonnollistyyppistä fundamentalismia ja sotilaallista kuria, jotka yhdistyivät

⁸⁵ Vares 2022, s. 28-32.

⁸⁶ Vaasa 30.1.1970: ”Tähän on tultu, Kauko Kare – Miten tästä eteenpäin?”.

⁸⁷ Radiohaastattelu 10.10.1991, Matti Hara: ”Tänään kymmeneltä”; Kuusi 1991, s. 399. Risto Kare löytyy AKS:n jäsenluettelosta, mutta ei Kaukoa.

vapaamuurarihenkisiin valoihin, joissa vannottiin AKS-veljien ykseyttä.⁸⁸ Vaikka liikkeen tarkoituksperät olisivat olleetkin Kareelle mieleisiä, oli kokonaisuus liikaa omasta vapaudestaan kiinni pitävälle vastarannakiiskelle.

Vaikka Kare myöhemmin usein korosti ettei kuulunut itse AKS:ään, niin hän ei myöskään pitänyt siitä, miten hänen mielestään historiaa manipuloitiin AKS:n hengen omannutta isänmaallista ylioppilaspolvea vastaan. ”Totta kai 30-luvun nuoriso oli vouhottavaa ja typerää, kuten nuoriso yleensä. Mutta sen asenteessa oli kosolti ihka aitoa isänmaallisuutta ja sosiaalista mieltä.”, Kare myöhemmin painotti.⁸⁹

Myös Tuure Junnila piti AKS:n ajamia asioita sinänsä hyvinä, mutta vieroksui sen hurmahenkisyyttä, eikä liittynyt jäseneksi, sillä halusi säilyttää ”henkisen vapautensa”.⁹⁰ Veikko Vennamo ei myöskään kuulunut AKS:ään, vaikka hyväksyikin järjestön perusperiaatteet, sillä hän halusi omien sanojensa mukaan yhtä lailla säilyttää harkintavaltansa eikä halunnut tulla ylhäältäpäin määräiltäväksi.⁹¹

Urho Kekkonen sen sijaan kuului Akateemiseen Karjala-Seuraan. Seuran lehteen kirjoitellut ja ajatusmaailman jakanut Kekkonen erosi AKS:stä 1930-luvun alkupuolella samaan aikaan, kun useampi maalaisliittolainen jätti seuran, koska se ei tuominnut Mäntsälän kapinaa. Tämän jälkeen Kekkonen otti jyrkästi kantaa ääriliikkeitä vastaan ja kirjoituksessaan *Demokratian itsepuolustus* (1934) vaati ääriliikkeiden kieltämistä. Sisäministerinä toimiessaan Kekkonen ryhtyi sanoista tekoihin ja ajoi vuosikymmenen lopulla IKL:n kieltämistä.

Jotain Urho Kekkosen ajatusmaailmasta kertoo kuitenkin se, että samaan aikaan kun myöhemmin Kekkosen vastustajiksi tulleet henkilöt ennemminkin välttelivät radikaaleja joukkoliikkeitä, kirjoitteli nuori Kekkonen vielä AKS:ään kuuluessaan taas varsin värikkäitä kirjoituksia. *Ylioppilaslehdessä* vuonna 1928 julkaistussa satiirisessa

⁸⁸ Eskelinen 2014, s. 35-37 ja 188-189.

⁸⁹ Nootti 8/1983: Kauko Kare: ”Päätoimittajan kirje Koivistolle”; Nootti 3/1985: Sakari Talvitie: ”Asevelisöisialismi, sen tausta ja vaikutusilmiöt”. Kare kommentoi kirjoitukseen.

⁹⁰ Nummivuori 2009, s. 36–37. Junnilan havaintoon AKS:stä on kuitenkin hyvä suhtautua varauksella, sillä Junnilaa ei olisi edes hyväksytty seuran jäseneksi, sillä tämä ei ollut terveydellisistä syistä suorittanut asepalvelusta, joka oli seuran jäsenvaatimus.

⁹¹ Virtanen 2018, s. 20.

kirjoituksessa *Minä olin diktaattori* Kekkonen pohti, millaista olisi olla Pohjolan Mussolini, joka suomalaistaisi yliopiston, purkaisi ”ryssänkirkon” eli Uspenskin katedraalin ja karkottaisi seemiläiset Heikinkadulta.⁹²

Kareen suhde suojeluskuntiin on mielenkiintoinen, sillä myöhemmällä iällä annetussa lehtihaastattelussa Kare mainitsi ettei kuulunut kyseiseen järjestöön.⁹³ Armeijan kantakorttien mukaan Kare kuitenkin kuului pari vuotta Hattulan suojeluskuntaan.⁹⁴ Toisaalta Kareen nimeä ei löydy Hattulan suojeluskunnan historiikin liitteenä olevasta epätäydellisestä jäsenluettelosta (Kareen äiti Kerttu ja sisko Siiri löytyvät lottien jäsenlistasta). Historiikissa lisäksi todetaan aktiivisen suojeluskuntaväen olleen vielä 1930-luvulla jäsenmäärältään vähälukuista, joten suojeluskuntatoiminta on paikkakunnalla ylipäättään ollut varsin pienimuotoista.⁹⁵

Suojeluskuntalaisuus edusti Kareelle liikaa sitä hurmahenkisyyttä, jota hän näki sinänsä tavoitteiltaan hyvinä pitämissään Akateemisessa Karjala-Seurassa ja Isänmaallisessa kansanliikkeessä. Hän muisteli myöhemmin esimerkiksi kritisoineensa vuonna 1938 eräässä suojeluskuntajuhlissa Saksaa ja Hitleriä, mikä aiheutti pahaa verta suojeluskuntaväessä.⁹⁶ Todennäköistä onkin, että vaikka Kare on saattanut olla nimellisesti suojeluskunnan jäsenlistoilla jonkin aikaa, niin hän ei ole osallistunut järjestön toimintaan, joka oli paikkakunnalla vaatimatonta, eikä näin ollen katsonut olleensa mukana suojeluskuntatoiminnassa.

Nuoren Kareen hapanta asennetta militarismia kohtaan tukevat myös hänen Ranskan matkan päiväkirjaansa tekemät huomiot. Ranskassa kansallispäivän paraattia katsellessaan Kare pohti suhdettaan armeijaan ja arveli kielteisen suhtautumisensa johtuvan kenties kateudesta sotilassäätyä kohtaan, joka sai kantaa kauniita univormuja, ja hänen mukaansa tyhimmätkin upseerit saivat armeijassa leikkiä tirehtöörinä. Kare jatkoi pohdintaa toteamalla kuinka: ”Kenties kannan kaunaa sotilassäätyä kohtaan myös siitä syystä, että minun, oppineen herran ja suuren taiteilijan, piti seistä asennossa

⁹² Ylioppilaslehti 1.3.1968. Urho Kekkosta käsittelevässä presidentinvaalinumerossa julkaistiin neljäkymmentä vuotta aiemmin julkaistu kirjoitus uusintana.

⁹³ Iltaset 4.9.1974.

⁹⁴ Puolustusvoimien kantakortit: Kauko Kare. Kansallisarkisto, Sota-arkisto, Hel mappi 681.

⁹⁵ Lehmusvaara 1999, jäsenluettelot; s. 106.

⁹⁶ Paasilinna 1963, s. 116.

turhamaisten, nulikkamaisten upseerien ja mahtailevien aliupseerien edessä, esiintyä kaiken puolin ‘monnina’, piru vieköön.”⁹⁷

Kare tuo edellä mainitussa matkapäiväkirjassaan esiin laajemminkin ajatuksiaan maanpuolustuksesta, jossa yhdistyvät huomio maanpuolustuksen tärkeydestä ja kritiikki varsinkin suojeluskuntaliikkeen keskuudessa vallinnutta pateettista hurraaisänmaallisuutta kohtaan. “Kas esimerkiksi suojeluskunta on jokaiselle kuuliaiselle ja typerälle kansalaiselle ponnahduslauta tehostettuun omantunnonarvoon... maanpuolustushenki, jonka puolesta minäkin teen kaikin voimin propagandaa ja josta palkaksi saan herrojen aluepäälliköitten ja pikkuisten tähtitirehtöörin suusta armollisesti kuulla, että kaikki sanomalehtimiehet pitäisi heittää kaivoon, tämä henki aikaansaa kuitenkin paljon positiivistakin, kiitos julkisen sanan, ei upseeriston.” Kare nosti lisäksi esiin, että toki joitain kansallisia illusioita oli hyvä pitää yllä ja että yksinkertaista elämää elävä maaseudun väki tarvitsi ajoittaiset juhhlansa, mutta että varsinkin upseeriston tulisi hänen mukaansa muuttua sekä armeijassa että suojeluskunnassa.⁹⁸

Isänmaallisesta ajatusmaailmastaan huolimatta Kare karsasti kotimaisia kansallismielisiä liikkeitä liian kollektivismiin takia. IKL:n *Ajan Suunta* -lehteen syksyllä 1937 tekemä työhakemus taas toisaalta osoittaa, että Kare ei kuitenkaan suhtautunut täysin torjuvasti kyseiseen liikkeeseen. Kare tosin hakemuksessa korosti, ettei ollut politiikasta erityisen kiinnostunut ja haluaisi urheilutoimitukseen.⁹⁹ Suhtautuminen liikkeeseen oli kuitenkin ainakin sen verran avomielinen, että Kare olisi ollut valmis työskentelemään toimittajana liikkeen lehdessä. Toisaalta Kare työskenteli myös nuorsuomalaistaustaisessa *Karjalassa*, joka edusti liberaalina kokoomuslaisena lehtenä taas ei-sosialistisen lehtikentän toista laitaa. Kare vaikuttaakin olleen jokseenkin kaikkiruokainen työpaikkojen aatteellisen suuntautumisen suhteen.

Ulkopuolisen todistuksen Kareen IKL:ää kohtaan tuntemista asenteista antaa Kareen kouluaikoinaan tuntenut Maija Leena Ervast, joka oli 1960-luvulla kirjoitellut pienen runoelman Kareen poliittisista asenteista:

⁹⁷ Kare 1939, ”Tours, 14.7.”, KKa.

⁹⁸ Kare 1939, ”Tours 20.7.” KKa.

⁹⁹ Kareen Ajan Suuntaan 5.9.1937 lähettämä työhakemus, KKa.

”Suomessa on kolme kovaa Koota,
Kari, Kare, ja no olkoon Kekkonen.
Koulutyttönä olin ylpeä
kun toimittaja Kare käveli koulun portille vastaan
ja alentui teinitytölle kertomaan Ranskan kirjallisuudesta.
Kotona hän irvaili Arran kanssa iikooälliä
irvisteli sinimustien ihanteita.
Koulupojat hioivat hammasta, se oli poliittisesti epäluotettava
sentään jo aikamies.
Niiden poikien suuta eivät suuret sanat halkaisseet,
luodit sen tekivät!
Ja siellä Kannaksen kuopissa Karekin
kirjeen kirjoitti ja kirosi sotaan,
mutta paikallaan pysyi.
Nyt ne sitä haukkuu taantumuksen kätyriksi!”¹⁰⁰

Ervastin kirje viittaa siihen, että Kare sekä Arra, eli hänen veljensä Arvi, eivät olleet IKL:stä yhtä innostuneita kuin upseerinuralle kulkeutunut veli Risto, joka kuului liikkeen kannattajiin, mutta ei aktiiviupseerina voinut liittyä jäseneksi. Ervast nostaa myös runossaan esiin Kareen suhtautuneen sotaan kriittisesti, mutta täyttäneen velvollisuutensa.

Ranskan matkan päiväkirjassaan Kare käsitteli myös 1930-luvun autoritaarisia valtioita. Aikakauden suuria diktaattoreja Kare luonnehti enemmän kulttuurimiehen kuin politiikan tutkijan näkökulmasta: “Hitlerismiä kieltäydyn ihailemasta joka tapauksessa, mutta en voi olla tunnustamatta, että Mussolinin intomielisellä, hehkuvalla ja tulisella temperamentilla luoma fascismi koskettaa minussa jotain sympatian kieliä.”¹⁰¹ Kare lisäksi näki Hitlerin henkisen tajunnanpiirin käsittävän vain yhden lapsellisen ja primitiivisen tunteen, joka oli hänen mukaansa “sankaruus” ja kiteytti kriittisen näkemyksensä Hitleristä todeten: “Mikä vitaliteetti yhtyneenä yksinkertaisuuteen, mikä

¹⁰⁰ Maija Leena Ervasti Kareelle 19.12.1990, KKa.

¹⁰¹ Kare 1939, ”Maanantai 14.8.”, KKa.

tarmo yhtyneenä ahtaaseen itsetehostukseen.”¹⁰²

Kareen analyysit näyttävät perustuvan varsin pinnallisiin esteettisiin tekijöihin eikä niinkään järjestelmien tarkempaan tuntemiseen. Kansallissosialismissa Kare ei päiväkirjojen mukaan ollut innostunut sen liian sotilaallisuuden takia, kun taas fascismissa Karettä kiehtoi Mussolinin värikäs luonne ja se, kuinka tämä on luonut itselleen perinteisen roomalaisen kansantribuunin roolin – Kare toki tunnisti myös sen, että kaikki tämä oli tietysti taitavasti johdettua propagandaa.¹⁰³

Kare myönsi päiväkirjassaan, että politiikka ei ollutkaan hänen ominta alaansa, joskin suuret linjat kiinnostivat: “Hm, mene tiedä, politiikka ei sittenkään tunnu minua sillä lailla inspiroivan kuin kulttuuri, kirjallinen tai kuvaamataiteellinen taistelutanner. Mutta piru vie, mitä tahdon ‘tehdä politiikkaakin’... en puoluepolitiikkaan, en eduskuntavaalikatsauksia, vaan politiikkaa suurin valtavin linjoin, rohkein yleistyksin ja yllättävin psykologisin näkökohdin. Poliitiikan sosiologia, niin sanoakseni, on hiivatin herkullinen ala ja erikoisesti sen tähden niin kiinnostava, että se on yleispätevää.”¹⁰⁴

Tätä “politiikan sosiologiaa” Kare pääsi myöhemmin elämässään harjoittamaan runsaasti, kun Mussolinin ja Hitlerin sijaan hän sai kotimaisen vahvan esikuvan suurmieskriittikkinsä kohteeksi. Nuori Kare oli pohjavireeltään isänmaallinen ja maanpuolustushenkinen, mutta liika hurmahenki ei auktoriteettikammoista boheemia innostanut.

Ranskalainen boheemi diktatuuriin varjossa

Suomalaiset taiteilijat olivat jo vuosisadan taitteessa käyneet hakemassa inspiraatiota aikakauden kulttuurin ydinkeskuksiin lukeutuneesta Pariisista. Maailmansotien välisenä aikana Pariisi veti puoleensa monia kirjailijoita, ja tunnettuja kansainvälisiä Pariisiin kävijöitä olivat esimerkiksi yhdysvaltalaiset Ernest Hemingway ja F. Scott Fitzgerald. Kirjailija Mika Waltari lienee taas tunnetuimpia maailmansotien välisenä aikana

¹⁰² Kare 1939, ”Tours, 9.7.”, KKa.

¹⁰³ Kare 1939, ”Maanantai 14.8.”, KKa.

¹⁰⁴ Kare 1939, ”Maanantai 14.8.”, KKa.

Ranskassa aikaa viettäneistä kotimaisista kulttuurihahmoista.

Myös Kareen veri veti Ranskaan. Hän sai vuonna 1939 Uuden Suomettaren säätiöltä 10 000 markan apurahan Ranskan matkaa varten, joka antoi mahdollisuuden lähteä seuraamaan Waltarin jalanjalkia.¹⁰⁵ Kare pakkasi laukut ja lähti kesäkuussa opintomatkalle Ranskaan ja kierteli samalla myös Sveitsissä ja Italiassa. Sodan syttymisen alla syksyllä 1939 Kare matkusteli Ranskan ja Saksan suunnalla ja oli todistamassa sitä, kuinka tilanne kiristyi sodanuhan lähetessä ja sodan lopulta syttyessä. Pian alkoi Kareen korviin kantautua huhuja siitä, että kohta Suomikin saattaisi joutua mukaan sotaan.¹⁰⁶

Ranska ei ollut ainoa maa, joka veti maailmansotien välisenä aikana kirjailijoita puoleensa. 1930-luvulla Saksa nousi kansallissosialistien valtaannousun myötä mielenkiintoiseksi valtioksi, joka kiehtoi myös monia kulttuurivaikuttajia. Etenkin Olavi Paavolaisen matkakirja *Kolmannen valtakunnan vieraana* (1936) muistetaan merkittävänä aikalaiskuvauksena 1930-luvun Saksasta. Sekä Waltari että Paavolainen kuuluivat maailmansotien välissä vaikuttaneeseen nuoren kirjailijasukupolven ryhmään, joka kantoi nimeä Tulenkantajat. Nuoren polven kirjailijat halusivat ammentaa oppia Euroopasta, modernisoida suomalaista kirjallisuutta ja tuoda sen maaseudulta kaupunkeihin.

Olavi Paavolaisen matkakirjoilla oli suuri vaikutus myös Kareeseen, kuten hän päiväkirjassaan totesi: “Olavi Paavolainen... tunnustan kernaasti näin kahdenkesken, että hän kaikesta vastaanhangittelustani huolimatta on kirjoillaan ikäänkuin antanut väriä poliittisille aatteilleni valkoisista, punaisista ja mustista rintamista, uuskatolisuuden ja uuspakanuuden vastakohtaisuudesta, henkisen uudestisyntymisen ja fyysillisen uudestisyntymisen järkyttävästä dualismista.”¹⁰⁷ Kare on matkapäiväkirjaa kirjoittaessaan selvästi ottanutkin esimerkkiä Paavolaisen matkakirjoista ja pyrki henkilökohtaisten tunteiden käsittelyn lisäksi nostamaan esiin huomioita myös eri maiden poliittisista järjestelmistä.

¹⁰⁵ Sanomalehtimies 1.5.1939: ”Uuden Suomettaren säätiön apurahat jaettu”.

¹⁰⁶ Opaskoira 1992, s. 7–12.

¹⁰⁷ Kare 1939, ”Maanantai 14.8.”, KKa.

Ranskalaisen kulttuurin ystävälle ja kulttuurista syvästi nauttineelle Kareelle matka Eurooppaan Waltarin, Paavolaisen ja vanhemman polven kirjailijoiden, kuten Eino Leinon, Joel Lehtosen ja Juhani Ahon, jalanjäljissä oli kuitenkin ensisijaisesti kulttuurimatka ja sitä myöten unelmien täyttymys: “Mutta minä tahdon, että tästä matkasta tulee todella ruhtinaallinen retki.. romantiikan maille. Ellei auringonpaistetta ja hedelmällisyyttä riitä, on kuutamoiseen iltaan tai tuuliseen, kosteaan yöhön lisättävä hiven esprit’n (hengen) etikkaa ja ivan ja romanttisen ironian maustetta.”¹⁰⁸

Kareen reitti Ranskaan kulki Saksan läpi. Hän nosti matkapäiväkirjassaan esiin valtion kustantamille Kraft durch Freude -lomille päässeet saksalaiset, jotka Kareelle tuli mieleen hänen nähdessään saksalaisen turistilaivan Kielissä. Kyseinen järjestö oli työläisten hyvinvointia edistämään perustettu organisaatio, jonka toimintaan kuului muun muassa loma-aktiviteettien ja virkistystoiminnan tarjoaminen. Kareen näkemys työläisten suosion tavoittelemisesta “pullapalasilla” ja “sokerinokareilla” oli kriittinen: “No, kun perheenisä pääsee Kruppin ruutitehtaalta loistolaivalla Helgolannille, on koko perhe tärkeä ja arvostaan tietoinen kuin pikku Bismarcki. Ja Führerillä on uusi uskollinen perhe...”. Jokainen valtio pystyi Kareen mukaan tämänkaltaiseen suosion kalasteluun, ja hän heitti ilmaan kysymyksen siitä, miten osat saataisiin käännettyä ympäri: “Mutta entä jos on tarkoitus tehdä valtiosta yksilön palvelija...mites silloin suu pannaan?”.¹⁰⁹

Kare saapui laivalla kuumeisena ja sumuisena satamakaupunkina näkemäänsä Antwerpeniin, josta jatkoi junalla Brysselin kautta kohti Ranskaa, ihaillen matkan varrella milloin teollisuusalueiden kivihiilikasoja ja milloin maalaismaisemia, ja samalla muistellen kotiin jäänyttä tyttöystävää.¹¹⁰ Toursiin saavuttuaan Kare totesi työtahdin olevan yliopiston kansainvälisellä kesäkurssilla intensiivinen, mutta hän tunsikin olevansa kotonaan: “En ole varma, yhdistääkö meitä kaikkia sama tunne, joka minut tänne on tuonut: Rakkaus Ranskaan; ellei näin ensi näkemältä vielä kansaan, niin ainakin kulttuuriin, tapoihin ja kirjallisuuteen. Minun toinen isänmaani on Ranska!”.¹¹¹

¹⁰⁸ Kare 1939, ”Merellä 25.6.”. KKa.

¹⁰⁹ Kare 1939, ”Tiistai 27.6.”, KKa.

¹¹⁰ Kare 1939, ”Perjantai 30.6.”, KKa.

¹¹¹ Kare 1939, ”Tours 3.7.”, KKa.

Vaikka Kareella oli kotipuolella tyttöystävä odottamassa, ei tämä estänyt häntä nauttimasta kulttuurin lisäksi myös ranskalaisista naisista ja kokea päiväkirjassa nimimerkillä G.M. esiintyneen naisen kanssa kiihkeän lomaromanssin. Vastapainoksi ranskalaiseen kulttuuriin tutustumiselle nuori Kare analysoi myös omia tuntejaan, joihin liittyivät myös niin suomalainen melankolia kuin ulkopuolisuuden tunne.¹¹²

Kare muisteli myöhemmin tavanneensa näinä Toursin aikoina ensimmäistä kertaa tulevan Turun yliopiston rehtorin Tauno Nurmela, joka kävi Ranskassa samaan aikaan, kun Kare omien sanojensa mukaan vaelteli Loiren rannoilla vanhojen historiallisten linnojen maisemissa nauttien viinistä, ranskalaisen keittiön antimista ja luonnon kauneudesta.¹¹³

Nuori Kare harmitteli sitä, ettei ollut vielä saavuttanut klassikkokirjailijoiden työtahtia ja vaipui usein runollisiin tai psykologisiin itseanalyttisiin meditaatioihin. Kare pohti mihin kirjallisen työn lajiin hän haluaisi keskittyä ja pääsy maineikkaaksi lehtimieheksi tai runoilijaksi innostivat häntä: "...toimittaja K.K. pian tunnettaisiin pätevänä voimana koko Suomen lehdistön saralla. Mutta entä kirjai... ei, en tahdo sanoa kirjailija. Sillä joko runoilija, joko herra Athos, tai ei mitään."¹¹⁴

Kare teki Euroopan matkan aikana myös vierailun Italiaan. Ennen sinne saapumistaan Kare ehti jo tuoda päiväkirjassaan esille oletuksensa Italian autoritaarisen järjestelmän tehokkuudesta verrattuna parlamentaarisiin maihin.¹¹⁵ Junalippujen kanssa sattuneet sekaannukset johtivat kuitenkin Kareen useampaan otteeseen napit vastakkain italialaisen byrokratian kanssa, ja harhakuvitelmat italialaisten junien täsmällisyydestä haihtuivat nopeasti. Positiivisena piirteenä Italiassa Kare taas piti sitä, että sotilaita ja univormuja ei näkynyt katukuvassa eikä kansa tuntunut olevat sisäistänyt ideologista militarismia samalla tavalla kun saksalaiset olivat: "No niin, merkittäköön muistiin kuitenkin, että nuori kansa ei kaikesta sotilaallisuuden palvomisesta huolimatta sittenkään näytä menettäneen latinalaista välittömyyttään, huolettomuuttaan... täällä ei militarismi näytä menneen vielä veriin nuorisolle niinkuin Saksassa. Jumalan kiitos! (...)

¹¹² Kare 1939, "Tours, 9.7.", KKa.

¹¹³ Nootti 6/1985, Kauko Kare: "Laakeri ja muratti. Muistelen Tauno Nurmela".

¹¹⁴ Kare 1939, "Keskiviikko 26.7.", KKa.

¹¹⁵ Kare 1939, "Maanantain 14.8.", KKa.

Ja toinen ulkomaalaisen ihmetystä herättävä huomio on, että fascismi ei lähestulkoonkaan ole läpitunkenut tavallista kansaa niinkuin natsilaisuus Saksassa. Vain silloin tällöin näkee kaupungilla fascistiuunivormun ja silloinkin se tavallisesti on fascistisen poliisimiehen virkapuku.”¹¹⁶

Kare suunnitteli kirjoittavansa Italiasta reportaaseja kotimaisiin lehtiin, kuten *Karjalaiseen* ja *Hämeen Sanomiin*. Hänen isäntänään Milanossa toimi konsulaatissa työskennellyt suomalainen diplomaatti Jussi Tainio, joten täysin yksin ei Kareen täytynyt tässä vieraassa maassa olla.¹¹⁷

Mustat pilvet alkoivat kerääntyä Euroopan ylle nopeasti Kareen saavuttua Italiaan. Milanossa Kare kuuli kerrottavan radiosta Puolan Danzigin tilanteen kiristymisestä ja siitä, että Saksa oli tehnyt Neuvostoliiton kanssa hyökkäämättömyyssopimuksen. Kare kirjoitti päiväkirjaansa ennustaneensa kehityksen jo ennalta. Italialaisia Kare piti viiksiinsä nauravan Hitlerin höynäyttämänä liittolaisina.¹¹⁸

Toisen maailmansodan aaton Kare vietti Sveitsissä, jossa hän matkasi isäntänsä Jussi Tainion kanssa Sveitsin ja Italian rajalla sijaitsevien Comon ja Luganon rannoilla. Vuoristossa patikoidessa, järvissä uidessa, kaupunkeihin tutustuesssa ja paimentyttöjä vikitellessä vietetyt päivät jäivät Kareen mieleen erityisen hienoina hetkinä. Sveitsin vapaa henkinen ilmapiiri teki myös Kareeseen vahvan vaikutuksen: “Olkoon, että diktatuurimaan pakkovalta on vain illusorista, kuviteltua, joka tapauksessa se tukahduttaa jotain siitä melkein yliherkästä persoonallisen vapauden ja koskemattomuuden kunnianarkuudesta, joka vallitsee pohjoismaisen mielessä.”¹¹⁹

Kareen palattua Toursiin syyskuun alkupäivinä oli sota jo syttynyt Saksan hyökättyä Puolaan, ja hän muisteli alakuloisena Sveitsissä vietettyjä lomapäiviä sekä harmitteli sitä, miten kaikki kaunis oli jäämässä preussilaisen sotilassaappaan alle.¹²⁰ Sota alkoi näkyä myös arjessa, sillä kaupunki oli iltaisin pimennetty pommitusten varalta.¹²¹ Silti

¹¹⁶ Kare 1939, ”Milano 20.8.1939”, KKa.

¹¹⁷ Kare 1939, ”Milano 20.8.1939”, KKa.

¹¹⁸ Kare 1939, ”Perjantai 25.8.”, KKa.

¹¹⁹ Kare 1939, ”Syyskuussa”, KKa.

¹²⁰ Kare 1939, ”Syyskuu 8.9.”, KKa.

¹²¹ Kare 1939, ”Sunnuntai 10.9.”, KKa.

sodan alkuhetkinä Kareesta oli vaikea käsittää Euroopan olevan syksyllä 1939 samanlaisen tilanteen edessä kuin se oli elokuussa 1914.¹²²

Kare kävi mielessään jaakobinpainia, jossa vastakkain olivat koti-ikävä ja halu jäädä kirjeenvaihtajaksi sotaa käyvään Ranskaan.¹²³ Kareen esimies *Karjalainen*-lehdestä kehotti häntä palamaan kotiin, mutta Kare ei aluksi innostunut ajatuksesta: "Kosti (Kareen esimies) kirjoitti, että 'tule kotiin'. Minäkö kotiin, minä sunnuntailapsi, valloittaja, kyyhöttämään Karjalaisen perähuoneeseen nyt, kun rajuilma puhalttaa maailman yllä ja minun oman pääni ympärillä."¹²⁴ Kareen Ranskan matkan päiväkirja päättyy tähän pohdintaan ja pian hän päätyi suuntaamaan kotimaata kohti.

Kehittyneen kielitaidon lisäksi maailman näkeminen kasvatti nuoren miehen itsetuntoa. "Tokko pysyn nahoissani päästyäni takaisin Joensuuhun... hahaa, te puotipiikaset, kontooriorjattaret, pikku tirehtöörit, upseerinalut... kalvetkaa... Tässä tulee maailmanmatkailija ja mondaani herrasmies K.K."¹²⁵, rehvasteli Kare päiväkirjassaan. Toisaalta hän toi myös esiin nuoren miehen ajattelun kypsymättömyyden ja näki vesuntalaisen maailmanmatkaajan kotiinpaluun itseironisesti humoristisena komedianäytöksenä.

Vartalonmukaiseen bleiseriin ja golfhousuihin, pitkiin polvisukkiin ja nahkakengisiin pukeutunut Kare oli varmasti näyttävä ilmestys Joensuussa. Pukeutumiseen huomion kiinnittäminen jäi Kareelta pois iän kasvaessa. Vanhemmalla iällä itsenäinen kirjailija, kustantaja ja toimittaja viihtyi parhaiten väljissä verryttelyhousuissa ja flanellipaidassa. Katariina Kare-Evansin mukaan tietty hienostunut ranskalainen leima ja rakkaus ranskalaiseen kulttuuriin säilyivät kuitenkin Kareessa läpi tämän elämän.¹²⁶

Joka tapauksessa maailmaa nähnyt nuori mies oli nyt oman arvonsa tunnossa. Sota kuitenkin paransi Kareen tästä ylimielisyyden. Ranskasta ostettu snobipuku paloi Kareen mukaan Turun tullin pommituksessa.¹²⁷ Joensuuhun Kareen tiedetään kuitenkin

¹²² Kare 1939, "Tiistaina 12.9.", KKa.

¹²³ Kare 1939, "Lauantaina Syyskuu 16. pñä...", KKa.

¹²⁴ Kare 1939, "Lauantaina 7.10.", KKa.

¹²⁵ Kare 1939, "Torstaina 10.8.", KKa.

¹²⁶ Katariina Kare: "Ne yhteiset, ihanat muistot – Kauko Kareen kirjailijakuva" käsikirjoitus, s. 23, KKa

¹²⁷ Helsingin Sanomien kuukausiliite 8/1990, Mattiesko Hytönen: "Herra Kränällä alkaa helpottaa".

palanneen hienossa puvussa, joten Kareen muisteluihin tulin pommituksesta on syytä suhtautua varauksella. Mahdollisen symbolisen puvun palon jatkeeksi sota vei miehestä lopun ylimielisyyden, kuten Kare itse totesi myöhemmin: "Olin kyllä melkoinen snobi opiskeltuani vähän aikaa Ranskassa. Mutta snobberi lähti talvisodassa."¹²⁸

Kareen Ranskan matka ja tämän aikana kirjoitettu päiväkirjamuotoinen matkakirjan käsikirjoitus kertovat nuoren miehen haaveilleen Olavi Paavolaisen jalanjalkien seuraamisesta. Läheltä nähdyt Saksan ja Italian totalitaristiset järjestelmät eivät taas herättäneet hänessä kuin ivaa ja pilkkaa.

Individualisti univormussa

Neuvostoliiton ja Suomen väliset suhteet olivat kiristyneet syksyllä 1939, ja sodanuhka sai Suomen mobilisoimaan armeijansa kutsumalla reserviläiset ylimääräisiin kertausharjoituksiin. Vasta kotimaahan palanneen boheemin lehtimiehen hieno pariisilaispuku vaihtuikin nopeasti Suomen armeijan univormuun ja tie vei Lieksaan harjoitusleirille, josta sodan syttyä lähdettiin Kuhmon rintamalle.¹²⁹

Myöhemmin toistensa arkkihollisiksi nousseiden Kauko Kareen ja Urho Kekkosen tiet kohtasivat ensimmäistä kertaa ylimääräisten harjoitusten aikaan, kun tuolloin sisäministerinä toiminut Kekkonen kävi puhumassa joukoille rajan pinnassa pari viikkoa ennen sodan syttymistä. Kare muisteli myöhemmin, kuinka Kekkonen vakuutti tuolloin joukoille, että nämä voivat olla huoletta: "Ei tästä mitään sotaa tule. Te pääsette jo parin viikon kuluttua kaikki kotiin."¹³⁰

Hyvän mielialan luomisella joukoille oli varmasti paikkansa, mutta puheesta tuli vuosien jälkeen Kareen mielessä taas yksi osoitus siitä, ettei Kekkosen sanaan ollut luottamista. On myös otettava huomioon, että Kareen muisti Kekkosen puheen suhteen saattoi myös olla hieman värittynyt.

¹²⁸ Helsingin Sanomat 9.2.1975.

¹²⁹ Radiohaastattelu 15.2.1990, Maija Dahlgren: "Kekkosen kauden ainoa toisinajattelija"; Kare 1970, s. 142–144; Karjalainen 23.12.1969, V. Keskitalo: "Joulu 30 vuotta sitten".

¹³⁰ Opaskoira 1992, s. 7–12.

Marraskuun lopussa 1939 sodanuhka muuttui totiseksi todeksi Neuvostoliiton ylitettyä Suomen rajan, ja seuraavan reilun kolmen kuukauden ajan maan itsenäisyys oli veitsen terällä. Talvisodassa Kare toimi puhelinmiehenä jalkaväkirykmentti 43. esikuntakomppaniassa ja osallistui taisteluihin Kuhmon ja Lieksan suunnalla.

Kare ei myöhemmin puhunut paljoa omakohtaisista muistoistaan sodassa.¹³¹ Talousneuvos Kalle Kähkönen oli tutustunut Kareeseen Lieksassa YH:n aikana ja taistellut tämän kanssa talvisodassa. Hän muisteli kolmekymmentä vuotta talvisodan syttymisen jälkeen tehdyssä lehtihaastattelussa sotaa ja valaisee tuossa haastattelussa myös sitä, minkälainen Kare oli sotilaana. Kähkösen mukaan Kare oli rohkea taistelija: ”Se oli pelkäämätön mies, vaikka olikin henkisen työn tekijöitä”. Kähkönen muisteli kuinka pataljoonan saadessa tulikasteensa, oli Kare harvoja, jotka säilyttivät hermonsä ja pysyivät rauhallisina.¹³²

Kare myöhemmin muisteli talvisodan aikaista asennettaan samoilla taistelukentillä Kainuussa palvelleelle ja Kareeseen nähden esimiesasemassa olleelle Yrjö Hakaselle osoittamassaan kirjoituksessa, joka kuvaa hänen asennettaan sotilashierarkiaan: ”Meidän ainokainen sananvaihtomme (jota et tietystikään muista) oli tosin kuivan arkinen: Sinä: Liikettä, korpraali, liikettä! Minä (äänenkantaman ulkopuolella Kalle Kähkösellem): Siinä vasta h-tin kova nappiherra!”¹³³

Talvisodan ja jatkosodan välisen rauhan aikana Kare palasi lehtimiestyöhön ja työskenteli kokoomuslaisessa *Lahti*-lehdessä.¹³⁴ Vuosina 1940-1941 Kare oli töissä myös STT:ssä, jonne hän teki valtioneuvoston uutisia.¹³⁵ Näinä aikoina hän myöhemmin muisteli muun muassa tavanneensa ensimmäisen kerran ”koketisti pukeutuneen” ja ”herraskaisen juristin” Veikko Vennamon, joka toimi tuolloin maatalousministeriön esittelijänä.¹³⁶

¹³¹ Katariina Kare: ”Ne yhteiset, ihanat muistot – Kauko Kareen kirjailijakuva” käsikirjoitus, s. 27, KKa.

¹³² Karjalainen 23.12.1969. ”Joulu 30 vuotta sitten”.

¹³³ Nootti 2/1971, Kauko Kare: ”Kirjeenvaihtoa (Yrjö Hakaselle).

¹³⁴ Kauko Kareen Curriculum Vitae, KKa.

¹³⁵ Kareen työhakemus Turun Sanomien päätoimittajaksi 11.9.1972, KKa.

¹³⁶ Nootti 7/1987, K.K.: ”Esiripun edessä ja takana”, Virtanen 2018, s. 17.

Vuonna 1941 Kare osallistui Lahdessa Suomi-Ruotsi-maaottelumarssiin ja oli yksi puolestatoista miljoonasta marssijasta, jotka toivat Suomelle kisassa ylivoimaisen voiton länsinaapurista.¹³⁷ Tapahtuman järjestelytoiminnan johtajana taas toimi Suomen urheiluliiton tuolloinen puheenjohtaja Urho Kekkonen.

Koko ajan käynnissä ollut toinen maailmansota sai uuden käänteen Saksan hyökätessä Neuvostoliittoon kesäkuussa 1941. Suomi antoi Saksan käyttää lentokenttiään ja liikuttaa joukkojaan maan alueiden kautta. Pian Suomi oli myös itse sodassa Neuvostoliiton alkaessa pommittaa maata. Suomen lähentymisessä Saksan kanssa oli taustalla ajatus talvisodassa koettuja vääryyksien korjaamisesta ja menetettyjen alueiden palauttamisesta. Saksan vahva asema ja Neuvostoliiton heikkous sodan alussa herättivät myös ajatuksia sukulaiskansojen alueiden liittämisestä Suomeen.

Jatkosota meni Kareelta myös pitkälti puhelinmiehen tehtävissä Karjalan kannaksella. Armeijan kantakortit kertovat, että vuonna 1944 Kare ylennettiin ensin alikersantiksi ja sitten kersantiksi. Sodan loppuvaiheessa hän toimi taas lyhyen aikaa kaukopartioaliupseerina. Jatkosodan päättymisen jälkeen Kare toimi vielä lyhyen aikaa valistusaliupseerina ennen kuin hänet kotiutettiin loppuvuodesta 1944 ylikersanttina. Kareelle myönnettiin vapaudenmitaleita niin talvi- kuin jatkosodastakin. Jotain sotilaskunnosta kertoo varmasti sekin, että Kare ylennettiin vielä reservissä vääpeliksi asti.¹³⁸

Sodasta myöhemmin vaitonainen Kare teki ylennysten ja mitalien perusteella sen mitä sotilaalta odotettiin. Kareen vaitonaisuus liittyi varmasti samaan mihin monen muunkin hiljaisen veteraanin – sota oli monella tapaa traumaattinen kokemus ja toisaalta oli hyvin tyypillistä, että omilla uroteoilla ei Suomessa ollut tapana lähteä kerskailemaan. Kare muisteli myöhemmin sota-aikaa *Koti Posti* -lehden haastattelussa, jossa hän korosti sitä, kuinka kamalalta tuntui ampua ihmisiä kohti. Toisaalta Kare myönsi, että realiteetitkin oli otettava huomioon, ja ampumisesta hän totesi, että “...kai joskus on pakko: muuten tulee itse ammutuksi.”¹³⁹

¹³⁷ Uusi Suomi 24.12.1975, Kauko Kare: ”Tahko ja painovirhepaholainen”.

¹³⁸ Iltaset 4.9.1974.

¹³⁹ Koti Posti 17/1970: ”Kova mies sarjassaan”.

Kare oli vuonna 1942 pari viikkoa sotasairaalassa, jossa hoidettiin pääosin mieleltään järkkyneitä sotilaita.¹⁴⁰ Psykiatriseen sairaalahoitoon päätyivät rintamalta vain kaikkein vaikeimmat tapaukset.¹⁴¹ Sairaalaan joutumisen syy herättääkin kysymyksiä, mutta Kare oli joka tapauksessa nopeasti takaisin rivissä.

Kare olisi tahtonut sota-aikanakin harjoittaa enemmän lehtikirjoittelua ja kirjallisuutta ja kirjoitti aiheesta *Hakkapeliitan* 1944 joulunumeroon kirjoituksenkin, jossa valitteli sitä, miten kulttuurin harjoittaminen oli jäänyt liian vähälle sodan melskeessä.¹⁴² Valittelusta huolimatta Kare pystyi kuitenkin sota-aikanakin päin vastoin harrastamaan runsaasti monenlaista kulttuuritoimintaa, ja oli esimerkiksi mukana korsuradiotoiminnassa, johon kuului omien laulujen tekeminen.¹⁴³ *Hakkapeliittaan* kirjoitettujen juttujen lisäksi Kare kirjoitti juttuja myös muun muassa *Suomen Kuvalehteen*.¹⁴⁴

Kare ehti kirjoittaa jopa niinkin paljon, että hänen kirjoituksensa saivat sota-aikana tunnustusta useiden palkintojen muodossa. Martta-yhdistyksen lehdessä uutisoitiin kesällä 1944 hänen saaneen kolmannen palkinnon nimimerkillä Xy kirjoittamastaan novellista "*Poikamiehen Pyykipäivä*".¹⁴⁵ Yksityisyrittäjän Kustannus-Oy:n kirjoituskilpailussa Kare sai sama vuonna toisen palkinnon nimimerkillä Kolumbus kirjoittamastaan kirjoituksesta "*Yrittäjä – aseeton maailmanvalloittaja*".¹⁴⁶ Kannaksen radion kirjoituskilpailussa Kareen nimimerkillä Matti Muuan kirjoittama kirjoitus "*Nyt kodiss' istuu kulta...*" ei taas riittänyt palkintosijoille, mutta *Tappara*-lehdessä mainittiin palkintolautakunnan lunastaneen kirjoituksen pientä kirjoituspalkkiota vastaan.¹⁴⁷ Vuonna 1944 Kare sai myös toisen palkinnon saksalais-suomalaisessa kirjoituskilpailussa tarinalla "*Toni ja Antti*", jossa nousu noin sadan kirjoituksen joukosta toiselle sijalle toi 7000 markan palkintorahat. Saksalais-suomalaisen kirjoituskilpailun palkintolautakuntaan kuului suomalaiselta puolelta runoilija V.A.

¹⁴⁰ Konttinen & Vitie 2020, s. 124.

¹⁴¹ Kivimäki 2013, s. 383 ja 397.

¹⁴² Puolustusvoimien kantakortit: Kauko Kare. Kansallisarkisto, Sota-arkisto, Hel mappi 681; Hakkapeliitan jouluku 1944, Kauko Kare: "Lähtö aamun koitteessa".

¹⁴³ Katso 48/1970. "Näin tekee Kauko Kare Ristivedon"; Radiokuuntelija 15.8.1943: "Puolustusvoimien ohjelmaa. Vieraita taiteiden tukikohdassa. Sotilasilottelu, kirj. korpr. Kauko Kare. Saanut III palkinnon puolustusvoimain radiolähetysten huvittelukilpailussa".

¹⁴⁴ Suomen Kuvalehti 31.7.1943, Kauko Kare: "Mukavia miehiä".

¹⁴⁵ Emäntälehti 1.6.1944.

¹⁴⁶ Yksityisyrittäjä 1.1.1944: "Yksityisyrittäjän Kustannus-Oy:n kirjoituskilpailu".

¹⁴⁷ Tappara 29.2.1944: "Kannaksen radion kirjoituskilpailu".

Koskenniemi, jonka kanssa Kareen tiet ristenivät vielä myöhemmin.¹⁴⁸

Jos tarkastellaan, mitä muut nimekkäät suomettumisen ajan toisinajattelijat tekivät sota-aikana, niin nähdään, että Kare oli näistä harvoja rintamamiehiä. Vuonna 1926 syntynyt George C. Ehrnrooth välttyi ikänsä puolesta joutumasta sotaan ja ilman suurempaa intoa suoritti asepalveluksensa sodan aivan loppuvaiheessa.¹⁴⁹ Tuure Junnila vietti talvisodan kotirintamalla toimistotehtävissä ja jatkosodan Suomen Pankin tutkijana.¹⁵⁰ Veikko Vennamo taas toimi sota-ajan asutusasioihin liittyvissä virkamiestehtävissä, joissa hän muun muassa vastasi evakkojen asutuksesta.¹⁵¹

Urho Kekkonen taas oli tässä vaiheessa toiminut jo ministerinä eikä kansanedustajana osallistunut sotaan rintamalla. Talvisodan aikana Kekkonen vastusti ankarien rauhan ehtojen hyväksymistä. Jatkosodan aikana Kekkonen taas muistetaan etenkin hänen nimimerkillä Pekka Peitsi kirjoittamistaan Suur-Suomi-henkisistä kirjoituksista.

Kekkosen ja muiden myöhemmin neuvostoystävällisen politiikan kannattajien sotaistat Suur-Suomi-ajatukset olivat myöhemmin tärkeässä osassa Kareen antipatiassa näitä kohtaan, ja hän muistutti näistä myöhemmin kirjoituksissaan toistuvasti. Kare muisteli myöhemmin, ettei sota-aikana ollut itse ”suuremmin innostunut Äänisen aalloista”, millä hän viittasi Tarton rauhan rajoja laajempiin Suur-Suomen rajoihin tähdänneeseen sotapolitiikkaan.¹⁵² Eikä Kare omien sanojensa mukaan tuntenut sota-aikana primitiivistä ryssävihaa eikä ”lyönyt päätään Karjalan mäntyyn”, toisin kuin: ”nykyiset ruskeakieliset Isoveljen polvelta tai Palkkarengin radiosta posmottavat.”¹⁵³

Jatkosota päättyi syksyllä 1944 Neuvostoliiton kanssa solmittuun välirauhaan, jonka ehdot olivat ankarat. Suomi säilytti kuitenkin itsenäisyytensä, sillä menestyksekkäät

¹⁴⁸ Rintamamies 29.6.1944: ”Suomalaiselle SS-kuvaukselle III palkinto suuressa suomalais-saksalaisessa kirjoituskilpailussa”. Neljäs palkinto meni myöhemmin skandaalitoimittajana kunnostautuneelle Veikko Ennalalle ja kolmannen palkinnon vei SS-joukoissa palvellut Jukka Tyrkkö, jonka tytär Maarit Tyrkkö oli Kekkosen kanssa läheisissä väleissä ja toimitti useita Kekkosen teoksista. Jukka Tyrkkö taas kirjoitti myöhemmin Kareen kustantamon julkaiseman kirjan Mannerheimristin ritarista Lauri Törnistä.

¹⁴⁹ Keski-Rauska 2014, s. 43.

¹⁵⁰ Nummivuori 2009, s 41 ja 46-47.

¹⁵¹ Virtanen 2018, s. 17-19.

¹⁵² Savo 20.1.1970, Paavo: ”Puijon juurelta”. Kolumnisti viittaa Kareen kirjoituksiin Nootissa.

¹⁵³ Nootti 2/1971, Kauko Kare: ”Kirjeenvaihtoa (Yrjö Hakaselle)”.

torjuntataistelut osoittivat, että Suomi ei ollut nopeasti voitettavissa. Neuvostoliitolle Suomen valloitusta olennaisempaa olikin keskittää kaikki liikenevät joukot Saksaa vastaan ja kilpajuoksuun siitä, kuka pääsee ensimmäisenä Berliiniin – Neuvostoliitto vai länsiliittoutuneet.

Kimmo Rentola on tiivistänyt, että Suomen pelastivat maantiede (Suomi oli sivussa ja käytännössä saari), ajoitus (samaa aikaan kun Puolassa viivyteltiin ja annettiin saksalaisten kukistaa puolalaisten kansannousu, nähtiin joukkojen lisäämisen Suomeen tuovan huonoa mainetta) sekä kansa, sotilaat ja talvisota – eli se että maa nähtiin puolustamisen arvoiseksi ja siitä oli näyttöjä.¹⁵⁴

Pelko Neuvostoliiton miehityksestä oli välirauhan solmimisen jälkeen kova. Armeija varautui miehitykseen ja sissisotaan hajasijoittamalla rauhansopimuksen vastaisesti sotasaalisaseita eri puolille maata. Kun operaatio paljastui, tuomittiin lukuisia siinä mukana olleita ja vangittujen joukossa oli myös Risto Kare, joka vietti pitkälle toista vuotta pidätettynä.¹⁵⁵

Sota-aikana Kekkonen pelasi kaksin kortein: hän kannatti enemmistön mukana Itä-Karjalan liittämistä Suomeen ja tehtiin nimimerkillä julkaistuja Suur-Suomi-henkisiä kirjoituksia, mutta alkoi jo vuodesta 1943 valmistautumaan kulisissa Saksa häviöön ja siihen, että Suomen olisi irtaannuttava sodasta, mutta ei kuitenkaan liittynyt julkisesti rauhaa kannattaneiden poliitikkojen riveihin.¹⁵⁶ Sodan päätyttyä Kekkonen oli taas nopeasti ajan hermolla ja kirjoitti kirjan *Tässä sitä ollaan* (1944), jossa luotiin suuntaviivoja uudelle ulkopoliitikalle, jossa Neuvostoliiton muuttunut maailmanpoliittinen asema nähtiin tärkeäksi ottaa huomioon myös suomalaisessa politiikassa. Neuvostoliiton ulkomaantiedustelun päällikkö Jelisei Jelisejev loi näihin aikoihin suhteet Kekkoseen.¹⁵⁷ Kekkosen lähipiiriin kuulunut Kustaa Vilkuna taas oli ollut jo Jelisejevin aiempia kontakteja.¹⁵⁸ Myös läntiset agentit alkoivat näihin aikoihin

¹⁵⁴ Rentola 2016, s. 132.

¹⁵⁵ Konttinen & Vitie 2020, s. 139.

¹⁵⁶ Suomi 2010, s. 63 ja 76-77. Kekkonen kirjoitti syksyllä 1943 presidentti Rytille muistion, jossa kannatettiin pyrkimistä rauhaan.

¹⁵⁷ Suomi 2020, s. 27.

¹⁵⁸ Lehtinen 2002, s. 93-94.

olla kiinnostuneita nousevasta politiikosta, mutta nämä suhteet jäivät etäisemmiksi.¹⁵⁹ Uusi aikakausi oli alkanut sodan hävinneelle Suomelle.

Sodassa Kare ei ollut Kekkosen lailla Suur-Suomi-ajattelun kannattajia, mutta teki mitä käskettiin. Armeija ei ollut omaa autonomiaansa arvostavalle persoonallisuudelle mieleinen toimintaympäristö, mutta itseilmaisulle oli kuitenkin mahdollisuuksia aktiivisen lehtikirjoittelun muodossa. Mielenkiintoista on myös huomata, että Kare oli tunnetuista suomettumisen ajan toisinajatteliijoista harvoja rintamalla olleita. Se, olisiko sodan näkeminen silmästä silmään kasvattanut joidenkin toisinajattelijoiden kompromissihalukkuutta vai olisiko se vain jyrkentänyt ajatusta siitä, että verellä puolustettua isänmaata ei saa myydä suomettumisen muodossa, jää arvailujen varaan.

Vaaran vuodet

Toisen maailmansodan suuret voittajat olivat Yhdysvallat ja Neuvostoliitto. Liittoutuneet olivat luvanneet Baltian maat kaikessa hiljaisuudessa Neuvostoliitolle Teheranin huippukokouksessa vuonna 1943.¹⁶⁰ Neuvostoliiton miehittämät itäisen Euroopan maat saatettiin taas kommunistien johtamiksi Neuvostoliiton satelliiteiksi muutaman vuoden sisällä sodan päättymisestä. Suomi oli säilyttänyt itsenäisyytensä sodassa, mutta säilyttäisikö se sen kylmäksi sodaksi vaihtuneessa rauhassa?

Suomessa poliittiset muutokset olivat sodan jälkeen nopeita. Rauhansopimuksessa fasisistiksi määritellyt järjestöt, kuten suojeluskunnat, Lotta Svärd ja IKL, lakkautettiin. Koko itsenäisyyden ajan kiellettynä olleiden kommunistien toiminta sallittiin, ja näiden vaalijärjestöksi perustettu Suomen kansan demokraattinen liitto (SKDL) oli vuoden 1945 eduskuntavaalien suurvoittaja, joka nousi toiseksi suurimmaksi puolueeksi ja otettiin heti hallitukseen. Muutaman puolueloikkauksen jälkeen SKDL nousi edustajamäärältään suurimmaksi puolueeksi, ja se nousi vuonna 1946 Mauno Pekkalan johdolla pääministeripuolueen asemaan.

¹⁵⁹ Virta 2022, s. 65-66.

¹⁶⁰ Westad 2018, s. 50.

Sisäministeriö, valtiollinen poliisi ja Yleisradio olivat nyt kommunistien käsissä. Tykinkantaman päässä Helsingistä sijaitsi Neuvostoliitolle vuokrattu Porkkalan sotilastukikohta. Neuvostoliitto painosti Suomea tuomitsemaan sodanaikaisen valtiojohdon sotasyylisinä. Poliittiset lakot kiristivät yhteiskunnallista ilmapiiriä, ja kommunistit kasvattivat painoarvoaan ammattiyhdistysliikkeessä. Näinä *vaaran vuosina* suomalaisilla oli aihetta pelätä kommunistien vallankaappausta ja Neuvostoliiton satelliitiksi joutumista.

Itäisen Euroopan valtiot olivat sodan jälkeen Neuvostoliiton miehittämiä, mutta myös niissä toimi aluksi monipuoluejärjestelmään nojaavat demokratiat. Stalin näki, että maiden siirtäminen suoraan kommunistisen järjestelmän alle voisi provosoida länttä, joten oli keksittävä hienovaraisempi keino ujuttaa maat Neuvostoliiton poliittisen johdon ja taloudellisen järjestelmän alle. Sodan runtelema Neuvostoliitto halusi turvakseen puskurivyöhykkeen, mutta halusi myös välttää riskiä uudesta suursodasta.¹⁶¹ Aluksi kommunistien ja ei-kommunististen puolueiden koalitiohallitukset olivat keino viedä maita neuvostomieliseen suuntaan. Lopulta Itä-Euroopan maita varten lanseerattiin ”kansandemokratioiden” konsepti, joka oli tapa tehdä maista kommunistien hallitsemia ja Neuvostoliiton talutusnuorassa kulkevia nukkevaltioita.

Itä-Euroopan valtioiden muuttaminen kansandemokratioiksi tapahtui sodan jälkeisinä vuosina sarjana epärehellisiä vaaleja ja ulkopoliittista painostusta, jossa merkittävässä roolissa oli vallankäytön kannalta oleellisten toimintojen, kuten sisäministeriöiden ja poliisin, ottaminen Moskovian ohjauksessa toimineiden kommunistien haltuun. Bulgariassa Neuvostoliitto ohjeisti kommunistit ensin hallitsemaan maata koalitiohallituksessa ja junaili sitten kommunisteihin kriittisesti suhtautuneen Maalaispuolueen hajoamisen, jonka jälkeen maasta oli helppo tehdä kansandemokratia. Puolassa teollisuuden sosialisointi käynnistettiin vuonna 1946 kyseenalaisen kansanäänestyksen jälkeen, ja seuraavana vuonna kommunistit nousivat enemmistöksi vaalivilpin ansiosta. Unkarissa kommunistit kokivat vuonna 1945 vaalitappion, mutta Neuvostoliitto painosti kommunisteille sisäministerin paikan sekä varmisti toimillaan sen, että kaikkien ministerien piti olla Neuvostoliiton hyväksymiä, jonka jälkeen kommunistit lopulta voittivat vuoden 1947 parlamenttivaalit epärehellisin keinoin.

¹⁶¹ Westad 2018, s. 75-77.

Tšekkoslovakiassa kommunisteilla oli poikkeuksellisesti kova kannatus, joka kumpusi osaltaan siitä, että länsi oli jättänyt heidät vuonna 1938 Hitlerin suuhun. Vuonna 1947 Stalin antoi Tšekkoslovakian kommunisteille luvan ottaa kokonaan vallan käsiinsä, ja seuraavana vuonna kommunistit painostivat presidentti Benešin nimittämään kokonaan kommunistisen hallituksen uhkaamalla sisällissodalla ja Neuvostoliiton miehityksellä, mikä oli helppoa, sillä poliisi ja turvallisuuspalvelu olivat tällöin jo kommunistien käsissä.¹⁶²

Myös Suomi oli vaarassa joutua kansandemokratioiden tielle. Vuonna 1945 valvontakomission johtaja Andrei Zhdanov ohjeisti suomalaisia kommunisteja ottamaan yhteiskunnan johtavat asemat valtaansa sekä toisessa yhteydessä ripitti näitä siitä, että nämä eivät olleet hallituksessa tarpeeksi hyökkääviä ei-kommunistisia hallituskumppaneitaan kohtaan – kommunismi piti Neuvostoliiton mukaan ujuttaa varovasti yhteiskunnan kaikkiin piireihin.¹⁶³ Suomalaiset kommunistit tekivät työtä käskettyä, ja asetelmat vallankaappausta varten luotiin saman kaavan mukaan kuin itäisessä Euroopassa.

Kareen poliittisen aktivoitumisen voidaan nähdä tapahtuneen näinä sodanjälkeisinä vaaran vuosina. Omien sanojensa mukaan hän juuri näihin aikoihin ryhtyi tiukasti kommunismia vastustaneen ”asevelisocialismin”, tai kuten Kare itse ilmaisi ”*tannerilais-varjoslaisen*”¹⁶⁴ sosialidemokratian kannattajaksi.¹⁶⁵ Taistelu suomalaisen yhteiskuntajärjestyksen kohtalosta käytiin näinä vuosina pitkälti sosialidemokraattien ja kommunistien välillä, sillä SDP oli kannatukseltaan suuri ja aatteeltaan selkeästi antikommunistinen puolue, siinä missä kokoomus oli kannatukseltaan huomattavasti heikompi ja Maalaisliitto taas aatteellisesti hajanaisempi idänsuhteistaan tunnetun Urho Kekkosen tehdessä nousuaan puolueessa.

Asevelisocialistien ideologinen isä oli sosialidemokraattisen liikkeen ‘grand old man’ Väinö Tanner, ja ryhmän kärkihahmoihin kuuluivat Kareenkin mainitsema

¹⁶² Westad 2018, s. 80-95.

¹⁶³ Haslam 2011, s. 78 ja 88.

¹⁶⁴ Lehtinen 2002, s.160. Tannerin rinnalla johtaviin kommunisminvastaisiin SDP:n vaikuttajiin lukeutunut Unto Varjonen oli tuolloin puoluesihteerin ja kirjoitti muun muassa aktiivisesti Kareellekin tuttuun lehteen *Suomalainen Suomi*.

¹⁶⁵ Nootti 5–6/1970, s. 191, KK: ”Nootti ja Eeva”.

puoluesihteeri Unto Varjonen, järjestöjyrä ja myöhempi puoluesihteeri Väinö Leskinen, Penna Tervo ja myöhemmin aktivoitunut Aarre Simonen. Joukkoa yhdisti Lasse Lehtisen mukaan ikä, sotakokemus ja isänmaallinen sosialidemokraattinen vakaumus.¹⁶⁶ Ryhmän ideologiset juuret ulottuivat sodan aikana Aseveliliitossa tehtyyn yhteistyöhön sosialidemokraattien ja kokoomuslaisten välillä, ja puolueiden asevelihenkinen yhteistyö jatkui eri muodoissaan aina 1960-luvun alun Honka-liittoon asti.¹⁶⁷ Asevelisocialismin henki siis eli vielä pitkään, vaikka ydinryhmä hajosi keskinäisiin riitoihin jo 1950-luvun alussa.¹⁶⁸

Sodasta palattuaan oli kiertelevän lehtimiehen boheemia elämää viettäneen kolmekymppisen Kauko Kareen aika vakiintua. Hän meni naimisiin Maire Linnea Karénin kanssa vuonna 1945, ja parin ensimmäinen lapsi Riitta syntyi samana vuonna. Maire Karén ja Kare olivat kaukaista sukua toisilleen ollen ”pikkuserkkupuolia”.¹⁶⁹ Maire ja Kauko olivat jo vuosia olleet läheisissä väleissä. Jo vuonna 1939 tehdyn Ranskan matkan päiväkirjoissa seikkailee Kareen kaihon kohteena Maireen viittaava suomalainen tyttöystävä, joka esiintyy päiväkirjassa nimikirjaimella M.¹⁷⁰

Ensimmäisen sodanjälkeisen työpaikkansa Kare löysi kokoomuslaisesta *Kajaani*-lehdestä, jossa hän toimi lehden toimitussihteerinä vuosina 1945–46. Toimitussihteerin tehtävien lisäksi Kare vastasi myös lehden maaseutu- ja kaupunkiuutisista. Kare lisäksi kirjoitti lehteen paljon erilaisia teatteri-, taide-, ja musiikkiarvosteluja ja pyrki kannanotoillaan vilkastuttamaan Kainuun kulttuurielämää.¹⁷¹ Näihin aikoihin Kare myös harjoitti kirjallisia taitojaan kirjoittamalla salapoliisikertomuksia *Salainen Salkku*-nimiseen jännityskirjasarjaan.¹⁷²

Kare kirjoitti *Kajaani*-lehteen pakinoita nimimerkillä Teemu, ja Kare ja toinen lehteen pakinoinut nimimerkki Simo hyökkäsivät molemmat kirjoituksissaan kovin sanoin

¹⁶⁶ Lehtinen 2002, s. 77.

¹⁶⁷ Keskinen 1978, s. 35.

¹⁶⁸ Lehtinen 2002, s. 230.

¹⁶⁹ Kristiina Kulmala 20.4.2009.

¹⁷⁰ Kare 1939, ”Tiistaina 1.8.”, KKa. Nimimerkki M nousee matkapäiväkirjassa toistuvasti esiin ja Mairen nimipäivänä 1.8. Kare toteaa päiväkirjassa päivän M:n nimipäiväksi.

¹⁷¹ Kajaani 15.1.1946, K.K.: ”Taide elämää vilkastuttamaan”; 11.12.1945 K.K.: ”Emma Irene Kivekkään taidenäyttely”; 9.6.1945 K.K.: ”Pajatso”.

¹⁷² Katariina Kare: ”Ne yhteiset, ihanat muistot – Kauko Kareen kirjailijakuva” käsikirjoitus, s. 2, KKa.

kommunismia vastaan. Lehden pakinoissa kritisoitiin niin SKDL:n *Vapaa Sana* -lehteä, Yleisradion kansandemokraatteihin kuuluvaa johtajaa Hella Wuolijokea kuin myös punaista Valpoa.¹⁷³ Korpikommunismien vahvalla alueella kokoomuslaista *Kajaania* toimittanut Matti Klemola teki Kareeseen suuren vaikutuksen, ja hän kunnioitti päätoimittajaa rohkeana miehenä.¹⁷⁴

Kajaani oli taloudellisesti kestävä pohjalla toimien kokoomuksen äänenkannattajana alueella, jossa puolueen kannatus oli heikko ja maalaisliittolainen *Kainuun Sanomat* selvä valtahehti.¹⁷⁵

Siinä missä altavastaajan asemassa olevassa lehdessä toimiminen epäilemättä innosti Karettä, oli taas yli parikymmentä vuotta aikaisemmin lehteä avustaneella nuorella ylioppilaalla Urho Kekkosella erilainen näkemys altavastaajana olleesta lehdessä toimimisesta. Kekkonen ei kauaa *Kajaani*-lehdessä viihtynyt ja siirtyi kirjoittamaan maakunnan päälehdeksi nousseeseen *Kainuun Sanomiin*, koska näki *Kajaani*-lehden jääneen ajastaan jälkeen.¹⁷⁶

Kareen lehtimiesura eteni hyvässä vauhdissa, ja *Kajaani*-lehden toimitussihteerin toimi vaihtui vuonna 1946 *Forssan Lehden* päätoimittajan tehtäviin. Edessä oli muutto Kainuusta takaisin kotikonnuille Hämeeseen, Forssan kupeessa sijaitsevaan Tammelaan, joka oli Kareen äidinpuoleisen suvun kotiseutuja.¹⁷⁷

Maakuntalehtimies Kare nousi *Forssan Lehdessä* toimiessaan nopeasti maineeseen etenkin nimimerkillä *Kaksiparta* kirjoittamillaan pakinoilla. Näistä pakinoista julkaistiin myöhemmin pakinakokoelmat *Pukkisänky* (1957) ja *Mehiläisen hunajaa* (1970). Tammelan hämäläinen maalaiskylä tuli *Forssan lehden* aikoina Kareelle hyvin läheiseksi, ja vaikka hän muuttikin myöhemmin Helsinkiin, säilytti hän Tammelan kesälomapaikkana, jossa vietti jokaisen kesänsä lähes puoli vuosisataa ja kirjoitti

¹⁷³ Kajaani 14.2.1945, Teemu: ”Talvimyrskyjä” ja 25.2.1946 ”Merkkipäiviä”; Simo: ”Demokratia taistelu”.

¹⁷⁴ Radiohaastattelu 15.2.1990, Maija Dahlgren: ”Kekkonen kauden ainoa toisinajattelija”.

¹⁷⁵ Tommila 1988, s. 240.

¹⁷⁶ Skyttä 1969, s. 36–37.

¹⁷⁷ Kare 1983, takakansi. Kare mainitsee Tammelan olevan hänen äitinsä suvun vanhoja kotiseutuja.

lomaillessaan edelleen aktiivisesti pakinoitaan paikallislehteen.¹⁷⁸ Kareen kiintymystä Tammelaan kuvaa hyvin myös hänen myöhemmin kirjoittamansa pakinateos *Vanha iloinen kirkonkyläni ja sen maanmainio väki* (1983).

Forssassa sosiaalisen elämän keskus oli Hotelli Maakunta, jota Kare muisteli myöhemmin vilkkaana kulttuurihenkilöiden kohtaustapahtumapaikkana.¹⁷⁹ Uusia merkittäviä tuttavuuksia *Forssan Lehden* ajoilta olivat muun muassa lehden perustaja Esko Aaltonen ja *Suomalaisen Suomen* päätoimittaja Yrjö Kivimies.

Jo Ranskan matkan päiväkirjassaan Kare oli tuonut esiin, kuinka hän ihaili Kivimiestä, jonka tunnetuimpia teoksia oli hänen vuonna 1937 toimittamansa keskustelukirja *Pidot tornissa*: ”Mikä vahinko, herra laiskuuden filosofi, suomalainen abbe’Coignard siellä jossain pikku kapakassa Helsingissä, että sinä et tiedä minusta mitään. Vahinko sinulle...sillä minähän saan tutustua sinuun ‘toisen asteen ihmisen’ et Co:n välityksellä. Mutta sinä jätät vaille kalpean ja synnynnäisen tragikoomikon herkullisia sentimentaalisuuksia...Ja pakinasi jäävät ilman parasta aiheettaan.”¹⁸⁰ Vahinko oli nyt korjattu, ja Kareen ja Kivimiehen kirjallinen yhteistyö jatkui tästä eteenpäin tiiviinä useita vuosikymmeniä aina Kivimiehen kuolemaan asti.

Paikallislehden päätoimittajan paikka ja persoonallinen ote pakinoitsijana toivat Kareelle nopeasti paikallista tunnettavuutta. Häneen *Forssan Lehden* aikoihin tutustunut Olavi Keskinen luonnehti myöhemmin ensivaikutelmiaan pitkäaikaisesta ystävästään, joka oli varsinainen kansanomainen intellektuelli: ”...tämä sentään ylempiin sosiaaliryhmiin (päätoimittaja) kuuluva, akateemisesti sivistynyt mieshenkilö oli piintynyt kansanomainen individualisti. Paljasjalkainen (kesäaikaan), verryttelyhousuinen armeijan evp-leipälaukkuja kanniskeleva tyyppi, leipälaukussa Kaksiparran pakina. Matkalla toimittamaan paikallislehteä”.¹⁸¹

Forssan Lehden päätoimittajaksi siirtyessään Kareella ei vielä niinkään ollut

¹⁷⁸ Erkki Virtanen 23.2.2010. Erkki Virtanen muistelee kuinka 1960-lopulla nuoremman polven edustajat ja Kare kävivät tiukkoja väittelyjä *Forssan Lehden* palstoilla.

¹⁷⁹ Kare 1970 s. 58–60; www.hotellimaakunta.fi/historia.

¹⁸⁰ Kare 1939, ”Torstaina 10.8.”, KKa; Isä Coignard on ranskalaisen kirjailijan Anatole Francen teoksissa esiintyvä pappishahmo.

¹⁸¹ Kare 1983, s. 5.

valtakunnallista näkyvyyttä, mutta hän alkoi samoihin aikoihin myös kirjoittaa Helsingissä ilmestyneeseen kulttuurilehti *Suomalaiseen Suomeen*, joka taas oli valtakunnallisesti tunnustettu julkaisu. Kyseistä vuonna 1933 perustettua aikakausjulkaisua lukivat maan älykköpiirit ja siinä käsiteltiin laajasti yhteiskunnallisia kysymyksiä niin talouden, tieteen kuin kulttuurin näkökulmasta.

Lehdessä julkaistuissa kirjoituksissaan Kare otti kantaa myös poliittisiin kysymyksiin. Hän kirjoitti *Suomalaiseen Suomeen* lähinnä kirjallisuudesta ja toi näissä artikkeleissa esiin selvin sanoin kritiikkinsä vasemmistoradikaaleja kulttuurivirtauksia kohtaan, jotka eivät hänen mukaansa arvostaneet suomalaista kulttuuria ja halusivat hylätä kaiken vanhan.

Tämä kritiikki tuli esiin esimerkiksi Kareen kirjoituksessa *Suomalaisessa Suomessa* 5/1946: ”Tämänlaatuinen penikkatauti on tartuttanut eräät vasemmistoradikaaliset kulttuuripiirit: meillä on nyt tarjolla kaiken entisen suomalaisen kulttuurin aliarviointeja siinä määrin, ettei liene liioiteltua puhua alan inflaatiosta...’40-luvun’, ’Vapaan Sanan’ ja ’Työkansan Sanomien’ uusilla kulttuuripoliitikoilla on ilmeinen intohimo tehdä jonkinlainen henkinen harakiri tähänastisen suomalaisen kulttuurin edessä; tai he hyökkäävät pyhän kiivauden valtaamina tuulimyllytaistelijoina kaikkia niitä ’fasistisia’ ’epäkansanvaltaisia’ aineksia vastaan mitkä kauhistuttavina kauneusvirheinä havaitaan kansallisen suomalaisen sivistyksemme kasvonpiirteissä.”¹⁸²

Tunne oli molemminpuolinen, ja *Suomalaisen Suomen* kirjallisuuskritikko oli 1940-50-lukujen taitteessa toistuvasti kansandemokraattisten lehtien, kuten *Vapaan Sanan* ja *Työkansan Sanomien*, hampaissa.¹⁸³

Vaaran vuodet päättyivät kun SKDL joutui oppositioon vuoden 1948 eduskuntavaalien jälkeen, ja valtaan nousi K-A. Fagerholmin johtama sosialidemokraattinen

¹⁸² Suomalainen Suomi 5/1946 s. 255 Kauko Kare: ”Sosiaalinen ja asosiaalinen”; Suomalainen Suomi 9/1946 s. 518 Kauko Kare: ”Kaksi runokokoelmaa – kaksi rajatapausta”, ”*Helka Hiisun edustama muodon yliviljely ja vasemmistoradikaalien edustama muotoanarkia ’oikotie-estetiikkoinen’ ovat kaksi nykyisen lyriikkamme harhasuuntaa*”.

¹⁸³ Vapaa Sana 9.2.1947, Tuuletaja: ”Kansallinen puhtaanapitolaitos”; Vapaa Sana 11.4.1947: ”Näköala kirjalliseen säilykepurkkiin”; Vapaa Sana 26.10.1948: Jobeja tuhassa”; Työkansan Sanomat 10.4.1949; Työkansan Sanomat 18.2.1954: ”Sielullisesti sairaat miehet”; Vapaa Sana 30.10.1956; Vapaa Sana 19.7.1956, Jarno Pennanen: ”Uussuomalainen juhlakirja”.

vähemmistöhallitus. Kokoomus tuki oppositiosta Fagerholmin hallitusta, joka otti kovat otteet kommunisteja vastaan, ja hallitusta tuki myös Maalaisliiton oikeisto, joka ei halunnut nähdä Kekkosta pääministerinä.¹⁸⁴ Neuvostoliitto taas epäili uuden hallituksen ulkopoliittista linjaa ja protestoi sitä vastaan nootein, lehtikirjoituksin, lähettilään vetämisellä pois maasta, kauppaneuvottelujen jäädyttämisellä ja rajan pinnassa pidetyillä sotaharjoituksilla.¹⁸⁵

Nyt *Vapaassa Sanassa* kritisoitiin sitä, kuinka Kare puolusti Fagerholmin sosialidemokraattista hallitusta sosialistisena työläisten etua ajavana hallituksena, vaikka lehden näkemyksen mukaan hallitus lähinnä pamputti lakkolaisia ja huononsi maan ulkopoliittisia suhteita.¹⁸⁶ Yhtä lailla *Vapaan Sanan* kritiikin kohteeksi joutuivat Kareen ja hänen edustamansa lehden kulttuuripoliittiset linjaukset, joiden nähtiin olevan sodan aikaisten Suur-Suomi-ajatusten pohjalle rakentuvaa konservatiivis-isänmaallista ajattelua, jota Kare ja *Suomalainen Suomi* puritaanisesti puolustivat ainoana ”oikeana” kulttuurina.¹⁸⁷

Vaaran vuosien päättymiseen vaikutti myös merkittävällä tavalla Suomen vuonna 1948 Neuvostoliiton kanssa solmima YYA-sopimus, eli sopimus ystävyys-, yhteistyön ja avunannon kehittämisestä. Sopimus sitoi maan sotilaallista liittoutumista ja määritteli, että Suomen ja Neuvostoliiton tuli neuvotella yhteisistä sotilaallisista toimista, mikäli Suomi joutuisi Saksan tai sen liittolaisten sotilaallisen hyökkäyksen kohteeksi, mikä voisi uhata myös Neuvostoliiton turvallisuutta.

Syitä itsenäisyyden säilymiseen vaaran vuosien aikaan voidaan löytää niin kansainvälisistä olosuhteista kuin myös Suomen omasta toimista.

Itäisen Euroopan kansandemokratisoinnin taustalla ei ollut Odd Arne Westadin mukaan ensisijaisesti maailmanvallankumouksen edistäminen vaan Neuvostoliiton turvallisuuspoliittiset intressit. Westad korostaa, että vielä 1947 Stalin ei uskonut itä-Euroopan olevan valmis sosialismiin, mutta Neuvostoliiton turvallisuus vaati Stalinin

¹⁸⁴ Vares 2008, s. 111-121; Suomi 2016, s. 103-104.

¹⁸⁵ Suomi 2016, s. 109-111.

¹⁸⁶ Vapaa Sana 6.1.1949: ”Kirjoilla on kohtalonsa”.

¹⁸⁷ Vapaa Sana 12.6.1949: ”Sanarobotteja”.

mielestä alueen ottamista tiiviimmin Neuvostoliiton valtapiiriin.¹⁸⁸ Kimmo Rentolan mukaan Stalinin loppukauden tavoite Suomen suhteen mukaili myös enemmän geopolittisia kuin ideologisia tarkoituksia ja hänen mukaansa Neuvostoliiton tavoitteena ei ollut kommunistien valtaan nostaminen ja kansandemokratisointi vaan pitää maa Neuvostoliiton poliittisessa vaikutuspiirissä ja ystävamielisissä käsissä. Tämän ajateltiin onnistuvan siten, että neuvostovastaiset tahot pidettäisiin poissa vallasta ja toisaalta rajoitettaisiin lännen vaikutusta Suomeen sekä varmistettaisiin, että Neuvostoliiton viholliset eivät käyttäisi Suomea maan sotilaalliseen uhkaamiseen.¹⁸⁹

Antti Kujala nostaa esiin, että Neuvostoliitto olisi voinut painostaa vaaran vuosina Suomen kansandemokratiaksi, mutta tälle tielle ei lähdetty, sillä tämä olisi johtanut Ruotsin ajautumiseen tiiviimmin länteen. Sama syy esti hänen mukaansa Neuvostoliittoa ryhtymästä radikaaleihin toimiin myöhemminkään, sillä Ruotsin Nato-jäsenyyden lisäksi Natoon jo kuuluvat Norja ja Tanska olisivat siinä tilanteessa lopettaneet asevarustelurajoituksensa.¹⁹⁰ Synä Suomen itäiseen Eurooppaan nähden poikkeukselliselle tilanteelle voidaan nähdä olleen myös epäonnistuneiden vallankumousten pelko. Kreikassa kommunistit nousivat sodan jälkeen epäonnistuneeseen aseelliseen kapinaan, joka johti sisällissotaan, eikä Stalin halunnut naapuriinsa uutta Kreikkaa.¹⁹¹

Myös Kimmo Rentolan muistuttaa, että pelot Tšekkoslovakian tiestä eivät olleet aiheettomia. Suomeen hahmoteltiin hänen mukaansa samanlaista kuviota, joka oli suoritettu esimerkiksi Prahassa, ja operaatio olisi sisältänyt muun muassa johtavien asevelisocialistien pidättämisiä tekaistun vallankaappausväitteen varjolla. Suunnitelma oli kuitenkin vain varalla oleva vaihtoehto, mikäli YYA-neuvottelut eivät etenisi Paasikiven kanssa. Vallankumous olisi vaatinut Neuvostoliiton tuntuvaa tukea, ja kun sopimus saatiin neuvoteltua, niin Stalin tyytyi tähän.¹⁹² Myös Lasse Lehtinen on todennut, että Neuvostoliitto ei lopulta tukenut kommunistien vallankumoushaaveita, sillä vuonna 1948 solmittu YYA-sopimus riitti sille.¹⁹³

¹⁸⁸ Westad 2018, s. 88.

¹⁸⁹ Rentola 2016, s. 214.

¹⁹⁰ Kujala 2013, s. 21, 79, 127 ja 180.

¹⁹¹ Haslam 2011, s. 90.

¹⁹² Rentola 2016, s. 151-161 ja 174.

¹⁹³ Lehtinen 2017, s. 536.

Joka tapauksessa vallankumousta pelättiin aiheellisista syistä. Tilanteen uhkaavuutta kuvaa hyvin sosialidemokraattien varmistautuminen vallankumouksen varalle: SDP siirsi pöytäkirja-aineistojaan turvaan Ruotsiin, ja puoluetöimiston oli määrä siirtyä hälytyksen tapahtuessa Jyväskylään.¹⁹⁴

Vaaran vuosia käsittelevässä historiankirjoituksessa monille tahoille on annettu kunniaa maan kansandemokratiakehityksen torjumiseen osallistumisesta. Lasse Lehtinen tiivistää syiden Suomen itsenäisyyden säilymiseen olleen toimiva armeija, SDP:n vahva oikeisto ja Paasikiven ja Kekkosen myöntöväisyysslinja ulkopoliitikassa.¹⁹⁵ Juhani Suomi taas korostaa asevelisocialismin sijaan Maalaisliiton roolia siinä, että yhteistyöllä kommunistien kanssa se sai padottua radikalismia, ja toisaalta Kekkosen ajama ulkopoliittinen linja takasi sen, että hyvät idänsuhteet eivät jääneet kommunistien yksinoikeudeksi. Maalaisliiton itsensä radikalisointi oli Juhani Suomen mielestä jopa välttämätöntä kommunismin torjunnassa.¹⁹⁶ Kokoomuksen historiaa tutkinut Vesa Vares taas muistuttaa kokoomuslaisen virkamiehistön roolista kommunismin vastaisessa taistelussa sotien jälkeisinä vuosina.¹⁹⁷ Kimmo Rentola on taas jopa pohtinut sitä, kuinka tosissaan suomalaiset kommunistitkaan oikeasti halusivat vallankumousta, sillä Stalinin kommunisteihin itseensä kohdistamat vainot olivat vielä tuoreessa muistissa eikä ollut vaikeaa päätellä, mitä kumous olisi Suomessa tarkoittanut kommunisteille itselleen.¹⁹⁸

Kimmo Rentolan mukaan hyvin menneiden sotien ansiosta Suomella oli itsetuntoa uskaltaa olla myöntöväinen YYA-sopimuksen suhteen, ja näin Neuvostoliiton turvallisuusminimi saatiin täytettyä.¹⁹⁹ Suomen itsenäisyyden säilyttäneisiin tekijöihin voidaan lisätä tietysti myös se, että maata ei miehitetty sodassa. Oma vaikutuksensa oli myös sodan loppuvaiheessa aloitetulla asekatkennällä, jonka paljastuminen toi tuomioita siihen osallistuneille, mutta osoitti Neuvostoliitolle, että miehitystä varten oltiin valmiina.

¹⁹⁴ Reuna 2021, s. 136.

¹⁹⁵ Lehtinen 2017, s. 537.

¹⁹⁶ Suomi 2020, 26-27.

¹⁹⁷ Vares 2008, s. 99-100.

¹⁹⁸ Lehtinen 2002, s. 150.

¹⁹⁹ Rentola 2016, s. 186.

Suomen osalta YYA-sopimus ajoi myös Antti Kujalan mukaan Neuvostoliiton turvallisuuden takaamisen näkökulmasta miehittämisen asian, mikä vaikutti siihen, että Neuvostoliitto ei vienyt suunniteltua kansandemokratiakehitystä koskaan loppuun – Suomi kuului kuitenkin nyt YYA-sopimuksen takia Neuvostoliiton etupiiriin, vaikka olikin demokraattinen ja kapitalistinen maa.²⁰⁰ Suomi rakensi kylmän sodan aikana itselleen identiteettiä neutraalina maana, mutta Juhana Aunesluoman ja Johanna Rainio-Niemen mukaan maa ei YYA-sopimuksen takia kuitenkaan täyttänyt enää neutraalin maan kriteerejä.²⁰¹

Neuvostoliitto haki Suomesta ensisijassa neutraalia puskurivaltiota. Miehittämisen kynnys oli korkea Ruotsin reaktion ja lännessä syntyvän negatiivisen julkisuuden takia. Vaikka kommunistien kannatus oli suurta, niin kansalaisyhteiskunta ja armeija olivat miehitystä vastaan. Mikäli Suomi ei olisi suostunut YYA-sopimuksen kaltaiseen muut sotilasliitot torjuvaan sopimukseen, niin suunnitelmat kansandemokratiakehityksen viemiseksi loppuun olivat kuitenkin valmiina.

YYA-sopimus torjui uhan välittömästä kansandemokratiakehityksestä, mutta loi synkän varjon Suomen itsenäisyyden ylle maan ulkopoliittisen liikkumavaran kaventuessa. Sosialidemokraatit ja kokoomus valitsivat jyrkän vastarinnan kommunismille siinä missä Maalaisliitto radikalisoi itseään kilpailemaan kommunistien äänistä – Kekkosen ollessa uuden ulkopoliitiikan innokkaimpia kannattajia.

Kare sai näinä sotien jälkeisinä epävakaina vuosina vakiinnutettua asemaansa kulttuurihenkilönä niin paikallislehden päätoimittajana kuin kirjoituksillaan valtakunnallisissa aikakausjulkaisuissa. Vaaran vuodet toivat myös selvästi esiin Kareen poliittisen puolen, hänen hyökätessään kirjoituksissaan kansandemokraatteja ja kommunisteja vastaan, jotka uhkasivat suomalaista elämänmuotoa niin politiikan kuin kulttuurin saralla.

²⁰⁰ Kujala 2013, s. 18-19.

²⁰¹ Aunesluoma & Rainio-Niemi 2016, s. 59.

3. Arvostelija 1948-1957

*”Kauko Kareen nimi on yleisemmin tuttu lähinnä kirjallisille piireille, mutta myös loistavatyyllisenä reporterina hänet tunnetaan. Sitä paitsi on hän Kaksiparran nimellä kirjoittanut joukon pakinoita.”*²⁰²

Pukkisänky-pakinakokoelman mainosteksti (1957)

Forssan Lehden toimittaminen, Kaksiparta-nimimerkillä lehdessä julkaistut pakinat ja aktiivinen kirjoittaminen *Suomalaiseen Suomeen* alkoivat tuoda Kauko Kareelle mainetta 1940-luvun loppupuolella. Vaikka Kareen opinnot olivat aikanaan jääneet kesken, heijastuu hänen *Suomalaiseen Suomeen* kirjoittamistaan kirjallisuusarvosteluista asiantuntijuus kirjallisuuden alalla. Ulkomaisesta kirjallisuudesta etenkin ranskalainen kirjallisuus oli Kareelle läheistä, ja hän näyttääkin hallinneen tuohon aikaan kielen esimerkiksi englantia paremmin.²⁰³

Kun *Forssan Lehden* perustaja Esko Aaltonen siirtyi vuonna 1948 Yrjö Kivimiehen seuraajaksi *Suomalaisen Suomen* päätoimittajaksi, sai Kare samalla pestin lehden toimitussihteeriksi. Työ oli osa-aikainen, mutta Kare päätti silti muuttaa maan kulttuurielämän keskuksen Helsinkiin ja kokeilla onneaan hieman suuremmissa piireissä.

Helsingissä Kare sai *Suomalaisen Suomen* osa-aikaisen toimitussihteerin tehtävän lisäksi paikan Werner Söderströmiltä kustannusvirkailijana. WSOY oli Otavan rinnalla maan toinen johtava kustantamo ja näistä suurempi. Sodan aikana ja pitkälle sen jälkeen kustantamo keskittyi hyvin vahvasti kotimaiseen kirjallisuuteen, ja WSOY:n historiaa tutkineen Kai Häggmanin mukaan kilpailu uusista kotimaisista kirjailijoista ja vanhojen

²⁰² Uusi Kuva-lehti 51–52/1957, s. 3. Kareen kirjoittaman Pukkisänky-pakinakokoelman mainos.

²⁰³ Suomalainen Suomi 8/1946, s. 438 Kauko Kare: ”Runoja tuonpuoleiselle”; Suomalainen Suomi 6/1946, s. 306–312 Kauko Kare: ”Ihminen vai eksistenssi”. Ensin mainitussa kirjoituksessa Kare valittelee ettei osaa englantia niin hyvin, että pystyisi arvioimaan täysin arvostelemansa käännöksen onnistumista. Jälkimmäisessä artikkelissa Kare käsittelee Jean-Paul Sartren tuotantoa ja on selvästi tutustunut teoksiin alkuperäiskielellä ja käyttää runsaasti ranskankielisiä sitaatteja.

pitämisestä kustantamon listoilla oli kiivasta.²⁰⁴ Tällaiseen työhön Kare pääsi nyt mukaan.

Työura oli näin siis hyvässä nousussa ja siirtyminen Helsinkiin tarjosi hyvän mahdollisuuden verkostoitua ajan kulttuurihenkilöihin. WSOY:llä uusiin tuttavuuksiin kuuluivat muiden muassa kustantamon kirjallinen johtaja Martti Haavio ja nuoremman polven vaikuttajiin lukeutunut modernisti Tuomas Anhava.²⁰⁵ Kare oli WSOY:llä päässyt kiinni uraan, jossa hän vuosien mittaan pääsi työskentelemään kirjailijoiden kuten Aapelin (Simo Puupponen), Veikko Huovisen, Jorma Korpelan, Toivo Pekkasen, Väinö Linnan, ja Helvi Hämäläisen kanssa.²⁰⁶

Tärkeitä kontakteja Kareelle olivat myös edellä jo mainittu *Suomalaisen Suomen* entinen päätoimittaja Yrjö Kivimies sekä *Suomen Kuvalehden* päätoimittaja Ilmari Turja. Näiden uusien tuttavuuksien kautta Kare liittyi mukaan Kesäyliopistoksi kutsuttuun keskusteluryhmään, joka oli tiiviisti yhteydessä *Suomalainen Suomi* -lehteen.²⁰⁷

Kesäyliopisto oli aloittanut toimintansa jo 1930-luvulla, kun Suomalaisuuden liiton julkaiseman *Suomalainen Suomen* ydinryhmä oli alkanut kokoontua torstaisin ja ensimmäisenä kokoontumispaikkana toimi Colombia-niminen kahvila, mistä johtuen yhdysvaltalaiseen Columbian yliopistoon viitaten ryhmää alettiin kutsua Kesäyliopistoksi, ja ryhmän jäsenet alkoivat nimittää toisiaan leikkimielisesti dekaaneiksi. Alkujaan *Suomalaisen Suomen* ympärille syntynyt ryhmä muuttui ajan mittaan yleisluontoiseksi keskustelukerhoksi, jonka jäsenistöön kuului sen historian aikana lukuisia tiedemiehiä, poliitikkoja, lehtimiehiä ja muita merkittäviä yhteiskunnallisia vaikuttajia, joista maineikkaimpana kerhossa aktiivisesti varsinkin 1930-luvulla vaikuttanut Urho Kekkonen.²⁰⁸

Matti Virtanen on nostanut esiin, että Kesäyliopiston perustajia yhdisti muukin asia kuin *Suomalainen Suomi* -aikakauslehti, sillä ryhmä koostui Akateemisesta Karjala-Seurasta

²⁰⁴ Häggman 2003, s. 113.

²⁰⁵ Häikiö 2009, s. 228–229.

²⁰⁶ Kare Kuopion kaupungin kansliaan, Savonia-palkinnon raati, 14.12.1989, KKa.

²⁰⁷ Apunen 2005 s. 20; Jokipii & Suvanto 2008, s. 15.

²⁰⁸ Turja 1984, s. 41–57.

vuonna 1932 eronneista “kärkiläisistä”, jotka eivät hyväksyneet sitä, että AKS ei sanoutunut irti Mäntsälän kapinasta. Ryhmään kuuluivat Martti Haavio, Lauri Hakulinen, Kaarlo Hillilä, Paavo Kastari, Kekkonen, Kustaa Vilkuna ja L.A. Puntila – Virtanen lisäksi huomioi, että monella näistä oli pientalonpoikainen tausta ja monen tie vei myöhemmin Maalaisliittoon.²⁰⁹

Nuoremman polven kirjallisuusmiehiin lukeutuneen Kareen urakehitys oli hyvässä nosteessa sotien jälkeisinä vuosina. Kuva: Kauko Kareen arkisto.

Kareen liittyessä Kesäyliopistoon keskittyi Kekkonen tiiviisti valtakunnanpolitiikkaan eikä ollut enää kovin aktiivinen kerhon kokouksissa kävijä, mutta pysyi silti ryhmän taustavaikuttajana. Ilmari Turja nostaa muistelmissaan esiin Kauko Kareen ja Urho Kekkosen tutustuneen ensimmäisen kerran näissä Kesäyliopiston piireissä, joissa he istuivat hänen mukaansa samojen pöytien ääressä keskustelemassa kulttuurin ja yhteiskunnan asioista.²¹⁰ Vaikka miehet liikkuiivat samoissa piireissä, ja heillä oli runsaasti yhteisiä tuttavuuksia, eivät miesten suhteet kuitenkaan tulleet niin läheisiksi, kuin Turja antaa ymmärtää - Kare itse nosti myöhemmin esiin tavanneensa Kekkosen

²⁰⁹ Virtanen 2001, s. 175.

²¹⁰ Turja 1984, s. 272.

elämänsä aikana vain kahdesti.²¹¹

Pääkaupunkiin siirtymisen myötä tie oli nyt auki nuorelle kirjallisuusmiehelle, ja Kare olikin nopeasti monessa mukana. Hänen mainostettiin vuonna 1948 toimineen vasta perustetun *Näköala*-nimisen aikakausjulkaisun vakituksena avustajana, ja nuoren miehen itsetuntoa varmasti hiveli mainoksen kuvaus siitä, että avustajien todettiin olevan “kirjallisen elämämmen johtavia nimiä”.²¹² *Näköala* oli WSOY:n vuosina 1948–1949 julkaisema lyhytikäinen kaunokirjallisuutta käsitellyt aikakauslehti. Häggmanin mukaan Kare keskittyi lehden palstoilla parodioimaan uusia kirjallisia suuntauksia, ja häntä itseään kutsuttiin taas “kansallisen itseriittoisuuden” jälkijättöiseksi edustajaksi.²¹³ Kare oli selkeästi valinnut myös puolensa sen suhteen, miten suhtautui nousevaan modernistiseen tyyliinsuuntaan.

Kare, Koskenniemi ja modernistit

Kareen ura Helsingissä oli alkanut WSOY:n kustannusvirkailijana ja *Suomalaisen Suomen* toimitussihteerinä. 1950-luvun alkupuolella hän jätti nämä molemmat tehtävät ja toimi vuosina 1953–54 lyhyen aikaa *Turun Sanomien* kirjallisuusarvostelijana ja pakinoitsijana. Sekä WSOY:ltä että pian myös *Turun Sanomista* Kare lähti riitojen saattelemana, joiden taustalla voidaan nähdä olleen osaltaan 1950-luvulla käyty kulttuurisota uudemman kirjailijapolven kannattaman modernismin ja perinteisen klassisen kirjallisuustradition välillä.

Otavan historiaa tutkinut Pertti Lassila toteaa 1950-luvun kulttuurikentässä kirjallisuuden klassista tyyliä puolustaneen Kareen nousseen tunnetuksi etenkin yhtenä aikakauden merkittävistä modernismin vastustajista.²¹⁴ Kareen sodan jälkeisen ajan kirjoitukset osoittavat kritiikin modernismia vastaan olleen selvää. Kritiikin syy on myös helppo ymmärtää, sillä Risto Alapuron mukaan 1950-luvun modernismi oli sekä etäisyydenottoa “ahdistavasta kansallisesta yhdenmukaisuudesta” että sopeutumista

²¹¹ Suomen Kuvalehti 14.4.1992.

²¹² Uusi Suomi 29.12.1948: ”Uusi aikakausjulkaisu. *Näköala*”.

²¹³ Häggman 2003, s. 90–91.

²¹⁴ Lassila 1990, s. 204 ja 227.

Neuvostoliiton asettamaan yhdenmukaisuuteen.²¹⁵ Vaikka Kare tiettyssä mielessä puolusti klassista ilmaisua, ei hän kuitenkaan niellyt purematta myöskään aikakauden klassisen kirjallisuusmaailman ikoneita.

Erimielisyyksiin sekä WSOY:llä että *Turun Sanomissa* Kare näki olleen syynä hänen kritiikkinsä aikakauden arvostetuimpiin konservatiivisiin runoilijoihin lukeutunutta V.A. Koskenniemeä kohtaan. Kare oli kritisoinut Koskenniemeä jo heti sodan jälkeen *Suomalaisessa Suomessa*, ja jo tällöin oli asia herättänyt kiihkeää keskustelua kirjallisuuspiireissä.²¹⁶ Kareen oman näkemyksen mukaan V.A. Koskenniemi tukijoineen oli painostanut hänet pois sekä WSOY:ltä että *Turun Sanomista*.²¹⁷ *Länsi-Suomi*-lehdessä sivuttiin myöhemmin *Turun Sanomien* kulttuuritoimittajana ja pakinoitsijana toimineen Kareen eroa, ja asiaa kuvattiin toteamalla, että: "Turkulainen kulttuuri-ilmasto oli kuitenkin vielä tuolloin liian ahdas Kareen hengenviljelylle."²¹⁸

Kareen erottamisessa *Turun Sanomista* voidaan olettaa olleen taustalla ainakin yhtenä tekijänä Kareen riita Koskenniemen kanssa, mutta myös muut syyt ovat mahdollisia. Koskenniemen vaikutus on voinut olla merkittävä, sillä hänen tiedetään saaneen painostettua kirjoittajia pois eri lehdistä. Esimerkiksi Eino S. Repo tuo muistelmissaan esiin tulleen poistetuksi näihin aikoihin *Uuden Suomen* avustajakunnasta Koskenniemen painostuksesta.²¹⁹

Vanhaa konservatiivista kirjallista suuntausta edustaneen V.A. Koskenniemen ja nuoremman sukupolven välinen ristiriita vaikutti vahvasti 1950-luvun alun kirjallisuusmaailmassa. Virallisesti Kareen erottaminen WSOY:ltä johtui siitä, että hän ei totellut kustannusyhtiön johdon määräystä olla kirjoittamatta kirjallisuusarvosteluja lehtiin, mutta Kareen mainitsemat riidat olivat myös Koskenniemen elämäkerturin Martti Häikiön mukaan vahvasti taustalla.²²⁰ WSOY:n sisällä oli tuolloin käynnissä valtataistelu, jossa yhtiön hallintoneuvostoon kuulunut Koskenniemi oli vasta saanut

²¹⁵ Alapuro 1997, s. 123.

²¹⁶ Lassila 1990, s. 34.

²¹⁷ Radiohaastattelu 15.2.1990, Maija Dahlgren: "Kekkosen kauden ainoa toisinajattelija"; Uusi Suomi Sunnuntai-numero 25.10.–31.10.1991.

²¹⁸ *Länsi-Suomi* 7.3.1986.

²¹⁹ Repo 1975, s. 158.

²²⁰ Häikiö 2009, s. 241.

vastustajiinsa lukeutuneen Martti Haavion eroamaan WSOY:n kirjallisen johtajan paikalta. Haavion suosikkien Kareen ja pian myös Anhavan erottamisen voidaan katsoa olleen looginen jatko Koskenniemen eduksi koituneelle kustannusyhtiön sisäiselle valtakamppailulle.

Koskenniemen ja nuoremman polven kriitikoihin lukeutuneiden Kareen ja Anhavan kamppailua käytiin myös Suomalaisuuden liitossa, jonka kunniajäsen Koskeniemi erosi järjestöstä vuonna 1952 tultuaan liiton julkaisemassa *Suomalaisessa Suomessa* jatkuvasti arvostelluksi.²²¹ Tässä tapauksessa etupäässä Anhavan kirjoitukset olivat liikaa Koskenniemelle, mutta myös toinen vanhemman polven konservatiivi, kirjallisuudentutkija Rafael Koskimies, oli tyytymätön nuoremman polven kirjoittajien Kareen, Anhavan ja Annamari Sarajaksen kirjoituksiin *Suomalaisessa Suomessa* ja lopetti tästä syystä lehden tilaamisen.²²²

Kare myöhemmin luonnehti Koskenniemen olleen itserakas ja mahtipontinen, eikä Kareen mukaan edes mikään hyvä lyyrikko. ”Sillä on eunukin ääni, jota minä inhosin sydämeni pohjasta.”, tiivistä Kare tuntonsa aikakauden kulttuuri-ikonia kohtaan.²²³ Mistä Kareen kritiikki sitten johtui tätä kulttuurivaikuttajaa kohtaan, joka kuitenkin taatusti edusti vastavoimaa kulttuuriradikalismille?

Kareen kriittinen asemoituminen sekä Koskeniemiä että kulttuuriradikalistista modernismia kohtaan kiinnitettiin huomioon myös kansandemokraattisen lehdistön piirissä. *Vapaa Sana* -lehdessä pohdittiin jo 1940-luvun jälkipuoliskolla, että koska suhtautumisen Koskenniemeen nähtiin toimivan käytännössä vedenjakajana kirjallisuussuuntausten taistelussa, niin näin ollen Koskenniemen vastaisten ulostulojensa perusteella Kare tulisi tippumaan kysymyksessä kulttuuriradikaalien puolelle, ellei ollut ”aivan ensiluokkainen tasapainoilija”.²²⁴

Tasapainoilu näyttää kuitenkin onnistuneen, ja vaikka Kare suhtautui kriittisesti Koskeniemeen ja konservatiivisiin kirjallisuushahmoihin, ei hän kuitenkaan ollut

²²¹ Jokipii & Suvanto 2008, s. 21.

²²² Häikiö 2009, s. 248–252.

²²³ Helsingin Sanomien kuukausiliite 8/1990, Mattiesko Hytönen ”Herra Kränällä alkaa helpottaa”.

²²⁴ *Vapaa Sana* 9.2.1947, Tuuletaja: ”Kansallinen puhtaanapitolaitos”.

mikään kulttuuriradikaali, kuten jo hänen *Suomalaisessa Suomessa* julkaistut kulttuuria käsittelevät kirjoituksensa osoittivat. Moderni ”tekotaiteellinen” kirjallisuus sai Kareelta kyytiä koko hänen kirjallisen uransa ajan. Esimerkiksi kulttuuriradikalismia edustanutta 1950-luvun amerikkalaista beatnik-kirjailijaa Allen Ginsbergia Kare piti humpuukina ja ”pimukulttuurin” edustajana ja pohti miksi kyseisenlaista bluffia piti edes kääntää suomeksi?²²⁵

Kare olikin kulttuuriradikaalin tai oikeistolaisen kypäräpapin sijaan ennemminkin jonkinlainen maanläheinen kansanpatriootti tai populisti. Monissa yhteyksissä Kare korosti olevansa *tannerilainen*, mikä kuvasi hyvin Kareen poliittisen ajatusmaailman lisäksi myös tämän henkistä sielunmaisemaa. Kare nosti itsekkin esiin, että työläiskirjailija Toivo Pekkasen teokset olivat hänelle tärkeämpiä kuin Mannerheimin muistelmat ja Yrjö Jylhän Taipaleen-sotureilla on hänen sydämessään aivan toinen sija kuin Koskenniemen leijonalipun vartioilla.²²⁶ Kare kertoi myös saaneensa jo koulupoikana tarpeeksi Runebergin pateettisuudesta ja kenraaliasenteista ja hänen mukaansa: ”Suomen suurin kansallinen sodan lyyrikko Yrjö Jylhä jättää ’vänrikit’ kauas taakseen.”²²⁷ Yhtä lailla Kare veisteli kirjoituksissaan 1950-luvun alussa, että V.A. Koskenniemen paikalle Suomen akatemiaan olisi pitänyt paremminkin nimetä duunarikirjailija Pentti Haanpää.²²⁸

Koskenniemen ja Jylhän vastakkainasettelu ei ollut yksin Kauko Kareen mielessään näkemä vastakkainasettelu. Kai Häggman nostaa esille, että Koskenniemi näki jo sota-aikana Otavan pyrkivän hyökkäämään häntä vastaan, jotta kustantamon omaa runoilijaa Jylhää saataisiin taas nostettua hänen tilalleen kansallisorunilijan paikalle. Otavan ja WSOY:n omistaman Yhtyneiden Kuvalehtien julkaiseman *Suomen Kuvalehden* päätoimittaja Ilmari Turja oli Koskenniemen mukaan yksi häntä vastaan suunnatun kampanjan päähahmoista.²²⁹ Turja taas oli Kareen läheisiä ystäviä, joten tämä varmasti myös osaltaan vaikutti Kareen suhtautumiseen Koskenniemeen.

Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* (1954) oli 1950-luvun keskustelluin suomalainen

²²⁵ Paasilinna 1963, s. 64 ja 67.

²²⁶ Helsingin Sanomat 9.2.1975; Nootti B-painos 4/1977.

²²⁷ Nootti 7.6.1977, Kauko Kare, Dissidentti (=poikkeava) kriitikko: ”Puoluesihteeri Jussila”.

²²⁸ Vapaa Sana 3.6.1951: ”Kansallinen puhtaanapitolaitos”.

²²⁹ Häggman 2003, s. 98-99.

kirja. Myöhemmin usean filmatisoinnin voimin tunnetuimmaksi ja arvostetuimmaksi jatkosodan kuvaukseksi noussut teos jakoi ilmestyessään mielipiteitä. Modernimman kirjallisuussuunnan kannattajat näkivät Linnan kerronnan liian klassisena. Konservatiivit eivät taas olleet mielissään kirjan realistisesta sodan kuvaamisesta, joka oli kaukana runebergiläisestä hurraa-isänmaallisesta.

Väinö Linnaa tutkinut Yrjö Varpio nostaa esiin, että Kare oli jo 1940-luvun lopulla kiinnittänyt huomionsa Linnan teoksiin ja kehunut *Suomalaisen Suomen* kirja-arvosteluissaan ääriivasemmistolaisten kulttuuripiirien kritiikin kohteeksi joutunutta Linnan työläiselämän kuvausta *Päämäärä* (1947).²³⁰ *Tuntematon sotilas* hyökkäsi taas varsin selvästi sota-ajan yltyöisänmaallisuutta vastaan ja kuvasi sotaa realistisesti rivisotilaan näkökulmasta. Tästä huolimatta monet kirjallisuusmaailman konservatiivit asettuivat puolustamaan teosta, ja myös Kare piti sitä kaiken kaikkiaan “varsin patrioottisena” kirjana.²³¹

Tuntematon sotilas, kuten myös 1950–60 lukujen taitteessa ilmestynyt *Täällä pohjantähden alla* (1959–1963) trilogia, toivat jälleen esiin modernistien ja konservatiivien vastakkainasettelun, kun modernistit hyökkäsivät aktiivisesti Linnaa vastaan.²³² Kauko Kareen asettuminen puolustamaan Linnaa liittyikin osaltaan modernistien ja konservatiivien vastakkainasetteluun, ja vaikka Kare tällä kertaa asettui konservatiivien kanssa samaan rintamaan puolustamaan Linnaa, kääntyi hän myöhemmin varsin kriittiseksi tätä kohtaan.²³³

Kuten mainittua, kirjallisuussuuntausten suhtautuminen Väinö Linnaan oli sinänsä varsin ristiriitainen. Modernistit arvostelivat tätä vanhakantaisesta kirjallisuustyylistä kun taas konservatiivit eivät välttämättä olleet tyytyväisiä Linnan historianulkintoihin. Kare oli V.A. Koskenniemen kirjallisuuden suhteen asettautunut samaan rintamaan Koskenniemen pateettista tyyliä kritisoineiden modernistien kanssa. Linnan suhteen Kare taas kaivautui samoihin juoksuhautoihin *Tuntematonta sotilasta* puolustaneiden konservatiivien kanssa. Näyttäisikin siltä, että Koskenniemen tyyli oli Kareelle liian

²³⁰ Varpio 2006, s. 168–169.

²³¹ Varpio 2006, s. 474 ja 337.

²³² Varpio 2006, s. 495.

²³³ Varpio 2006, s. 640; Kristiina Kulmala 20.4.2009. Kauko Kareen tytär Kristiina Kulmala muistelee Kareen suhtautuneen hyvin kriittisesti Väinö Linnaan.

yläluokkaista, mutta Linnan realistinen kansanmiehen ote iski, vaikka Linnan historian tulkintoja vastaan Kareella oli sanottavaa myöhemmin.²³⁴

Kareen kriittisyydessä V.A. Koskenniemeä kohtaan näkyy hänen penseä suhtautumisensa hurmahanmistä hurraa-isänmaallisuutta kohtaan, mutta epäilemättä jalustalle nostetun kirjallisuusikonin kritiikissä oli oma osansa sillä, että Kare ei lämmennyt arvostelun yläpuolelle nostetuista auktoriteeteista. Ulkopuolisesta painostuksesta ja sisäisistä toimintatapoihin littyvistä seikoista johtuneissa konflikteissa WSOY:llä ja *Turun Sanomissa* Kare ei kyennyt autonomiaansa arvostavana ihmisenä kompromisseihin, mikä johti työsuhteissa ilmenneiden ongelmien nopeaan kärjistymiseen.

Klassisen, mutta maanläheisen kirjallisuustradition puolustaminen modernisteja vastaan vei Kareen mukaan myös *Tuntemattomasta sotilaasta* käytyyn kirjalliseen jatkosotaan, jossa hän asettui tukemaan klassista kerrontaa edustanutta teosta. Kare arvostikin eniten kulttuuria, jossa käsiteltiin kansan kielellä tavallisen kansan elämää koskettavia asioita. V.A. Koskenniemen auktoriteetin kyseenalaistaminen oli taas esimakua siitä, minkälaiseen sotaan Kare joutuisi myöhemmin jalustalle nostetun tasavallan presidentin kanssa.

Uusi Kuvalehti

Vaikka Kareen työsuhteet *Turun Sanomissa* ja WSOY:llä kariutuivat, oli uusia työvaihtoehtoja kuitenkin tarjolla. Ilmari Turja riitaantui vuonna 1952 toimittamansa *Suomen Kuvalehden* toimitusneuvoston kanssa ja perusti lopulta kilpailevan oman viikkolehden. Työsuhteen *Turun Sanomissa* kariuduttua vuonna 1954 Kare siirtyi päätoimiseksi avustajaksi Turjan toimittamaan *Uuteen Kuvalehteen*, jonka taustalla vaikuttivat useat samat tahot kuin Kesäyliopistossa.²³⁵

Kirjoittaessaan *Uuteen Kuvalehteen* Kare pääsi työskentelemään varsin kovatasoisessa

²³⁴ Vip 2/1973.

²³⁵ Turja 1984, s. 190–191.

seurassa. Monet *Suomen Kuvalehden* nimekkäät kirjoittajat lähtivät mukaan Turjan lehteen, jonka alkuvaiheessa sen kirjoittajiin lukeutuivat henkilöt kuten Mika Waltari, Olavi Paavolainen, Yrjö Kivimies ja Matti Kurjensaari.²³⁶

Kareen ominta alaa oli kirjallisuus, jonka käsittelyä hän sai jatkaa myös uudessa työssään. Kare sai Kirjapuntari-nimisen palstan, jossa hän käsitteli kirjallisuuteen liittyviä kysymyksiä ja hänen ensimmäinen lehteen kirjoittamansa laajempi artikkelisarjansa käsitteli runoilija Eino Leinoa.²³⁷ Kirjallisuuden lisäksi Kare kirjoitti lehteen paljon erilaisia henkilökuvia, kuten vuonna 1955 ilmestynyt ”*Tuttu ja tuntematon rintamasotilas*” -juttusarja sotasankareista, ja hänen lukuisat kirjailijoista ja poliitikoista tekemänsä haastattelut. Perusreportterityöltäkään ei Kare voinut välttyä, ja välillä työ vaati laatimaan reportaaseja, joiden aiheet vaihtelivat lintubiologiasta vandliinitehtaisiin.²³⁸

Kauko Kareen ja Urho Kekkosen tiet kohtasivat myös *Uudessa Kuvalehdessä*, johon Kekkosen kirjoitti sekä omalla nimellään että nimimerkillä. Kekkosen harrasti aktiivista pakinointia eri lehdissä läpi yhteiskunnallisen uransa, tunnetuimpina nimimerkkeinään *Pekka Peitsi*, *Liimatainen* ja *Känä*. *Uuteen Kuvalehteen* Kekkosen kirjoitti pakinoita nimimerkillä *Veljenpoika*, joka oli aiemmin tunnettu jo *Suomen Kuvalehden* palstoilta.

Näihin aikoihin Kekkonen toimi pääministerinä ja aikaa pakinan kirjoittamiseen ei kuitenkaan aina ollut. Tällöin jouduttiin turvautumaan sijaiskirjoittajiin, joista yksi oli *Uuden Kuvalehden* aktiivisiin avustajiin lukeutunut Kauko Kare. Kekkosenelämäkerturi Juhani Suomi antaa ymmärtää Kareen olleen ainoa haamukirjoittaja, kun taas historioitsija Jyrki Vesikansa nostaa esiin haamukirjoittajia olleen useita.²³⁹ *Uudessa Kuvalehdessä* mukana ollut Olavi Salmi on taas tuonut esiin, että lehden Veljenpoika-nimimerkki olisi ollut yleinen toimituksen käyttämä pseudonyymi, eikä mitenkään

²³⁶ Ruokanen 2001, s. 391–392.

²³⁷ Turja 1984, s. 190; Uusi Kuvalehti 1–6/1954: ”Suomen Suurin runoilija”.

²³⁸ Uusi Kuvalehti 28/1954: ”Suomen kolmas yliopistokaupunki”; Uusi Kuvalehti 50/1956: ”Euroopan ainoa vandliinitehdas”.

²³⁹ Suomi 1990, s. 235–236; Vesikansa 2004, s. 56. Suomi antaa sen kuvan, että Kare olisi ollut ainoa Kekkosen Veljenpoika-nimimerkin haamukirjoittaja, mutta Vesikansa esittää haamukirjoittajiin kuuluneen useita Kekkosen lähipiiriin kuuluneita henkilöitä kuten Kustaa Vilkkua.

yksin Kekkosen käyttämä nimimerkki.²⁴⁰ Kare taas itse nosti myöhemmin esiin lehtihaastattelussa, että hän ja Kekkonen kirjoittivat vuoroviikoin Veljenpoika-nimimerkillä.²⁴¹

Se, että nimimerkin takaa löytyi useampi henkilö, ei ollut mitenkään tavatonta. Esimerkiksi Kekkosen nimimerkkinä tunnetun Liimataisen taakse piiloutui Kekkosen lisäksi kaksi muuta kirjoittajaa.²⁴² Juhani Suomi nostaa tosin esiin, että Veljenpoika-nimimerkin tapauksessa Kekkonen joutui välillä kiusallisiinkin tilanteisiin sijaikirjoittajien värikkäiden mielipiteiden takia, kuten kielipoliittisissa kysymyksissä, mutta näki ilmeisesti järjestelyn kuitenkin muuten toimivaksi.²⁴³ Voidaan olettaa, että Kekkonen kirjoitti kuitenkin sen verran usein, että nimimerkkiä voitiin pitää monissa piireissä Kekkosen nimimerkkinä, vaikka Kare ja muutkin kirjoittajat välillä olivatkin nimimerkin kirjoitusten takana.

Ilmari Turjan loikka pois *Suomen Kuvalehdestä* ja uhkarohkea ajatus perustaa *Uusi Kuvalehti* oli onnistunut operaatio. Monet *Suomen Kuvalehden* kirjoittajista lähtivät mukaan uuteen lehteen, jolla vaikuttaa menneen 1950-luvulla varsin mainiosti. Turjan onnistunut operaatio varmasti jäi Kareen mieleen, ja saattoi vaikuttaa osaltaan tämän vastaavanlaisiin hankkeisiin myöhemmin elämässä.

Toiset pidot tornissa

1930-luvun lopun merkittäviä yhteiskunnallisesti kantaaottavia teoksia oli Yrjö Kivimiehen toimittama keskustelukirja *Pidot tornissa* (1937). Kyseisessä teoksessa joukko nuorta polvea edustaneita politiikan, tieteen ja kulttuurin saralla vaikuttaneita henkilöitä analysoi suomalaisen yhteiskunnan tilaa Hotelli Tornissa käydyissä keskusteluissa, jotka toimitettiin kirjaksi. Tuolloin keskusteluun osallistuivat Kivimiehen lisäksi muun muassa silloinen sisäministeri Urho Kekkonen ja

²⁴⁰ Apu 28.9.1990, Olavi Salmi: ”Urho Kekkosen tuntematon nimimerkki”.

²⁴¹ Helsingin Sanomien kuukausiliite 10/1990, Kauko Kare: ”Vanhempi vapaaherra vastaa”.

²⁴² Heikki Eskelinen 25.10.2020. Otavalla Liimataisen pakinakokoelmaa toimittamassa ollut Eskelinen tietää nimimerkkiä käyttäneen Kekkosen lisäksi kahden muun kirjoittajan, joista toinen oli Kustaa Vilkuna.

²⁴³ Suomi 1990, s. 364.

kulttuurivaikuttajia, kuten Olavi Paavolainen ja Matti Kurjensaari.

Kare oli ihaillut jo nuorena miehenä *Pidot tornissa* -kirjan toimittanutta Yrjö Kivimiestä, johon hän oli tutustunut paremmin Kesäyliopiston piirissä. Samoja kouluja käyneeseen Matti Kurjensaareen Kare oli taas törmännyt lehtimiespiireissä. Kun 1930-luvun maineikkaalle keskustelukirjalle tehtiin vuonna 1954 jatko-osa, pääsi Kauko Kare mukaan keskustelijoiden joukkoon. Eino S. Revon toimittamassa teoksessa *Toiset pidot tornissa* Kare osallistui varsin arvovaltaisten keskustelijoiden mukana debattiin nimimerkillä *Arvostelija*. Mukana teoksessa olivat Kareen lisäksi metallifysiikan professori Heikki Miekko-oja (Asiantuntija), kansanrunoudentutkija Matti Kuusi (Herra Tohtori), koulutuspolitiikan parissa toiminut rehtori Touko Voutilainen (Humanisti), kirjallisuusmies Yrjö Kivimies (Konservatiivi), toimittaja Eino S. Repo (Kulissimies), runoilija ja kirjallisuusmies Tuomas Anhava (Lyyrikko), valtiotieteilijä Kauko Sipponen (Optimisti), sosialidemokraattien johtohahmoihin kuulunut kansanedustaja Väinö Leskinen (Puoluepolitiikko), tamperelainen kirjailija Eila Pennanen (Rouva Kirjailija), kasvi- ja kielitieteilijä Risto Tuomikoski (Tieteilijä), Ylioppilaslehden tuolloinen päätoimittaja Sakari Virkkunen (Toimittaja), liike-elämän edustaja Kalervo Pakkala (Toimitusjohtaja) ja historioitsija Lauri Hyvämäki (Tosikko).²⁴⁴

Kulttuuriin liittyvät kysymykset korostuivat teoksen keskustelunaiheina. Kare osallistui kirjan kuudesta keskustelusta viiteen ja alusti *Kulttuuri ja demokratia* -otsikolla käydyn keskusteluosion. Poliitiikkaan keskityttiin taas kirjan avausluvussa *Itä ja Länsi*.

Teoksessa käytiin keskustelua Suomen asemasta idän ja lännen välissä niin valtapolitiikan kuin kulttuurin näkökulmasta. Euroopan nähtiin monissa puheenvuoroissa kulttuurillisesti aidompana verrattuna materialistiseen Amerikkaan ja Neuvostoliittoon. Joissain puheenvuoroissa neuvostojärjestelmällä nähtiin olevan henkinen yliote ja ”kaaderin” nähtiin tulevan voittamaan lännen ”lättähatut”. Kare taas pyrki korostamaan, että valtapolitiikan ja kulttuurin välinen ero oli ymmärrettävä ja kuinka sekä idän että lännen kulttuurivaikutukset olivat hedelmällisiä Suomenkin

²⁴⁴ Tuomo Olkkonen: ”Toiset pidot tornissa halveksi lättähattukulttuuria.”, www.sananvapauteen.fi, viitattu 4.1.2019.

kulttuurille.²⁴⁵ Kare korosti lisäksi sitä, kuinka paljon pienillä kansoilla on annettavana kulttuurillisesti, mutta muistutti, että niiden oli korostetummin pidettävä päätään ylhäällä ja asennoiduttava itsetehostetummin säilyäkseen olemassa.²⁴⁶

Omassa alustuksessaan kulttuurista ja demokratiasta Kare totesi, että demokratiassa ei hänen mukaansa tulisi kirjoittaa vain omaa viiteryhmää, vaan koko kansaa varten - kulttuurista oli siis kirjoitettava kansantajuisesti. Kare korosti aivotyöläisten, eli itsensä kaltaisten kulttuurikriitikkojen, tärkeää roolia kulttuurin levittämisessä kansalle.²⁴⁷

Kareen kriittinen näkemys totalitarismin kahlitsevaa vaikutusta kohtaan nousi myös keskusteluissa esiin. Hän nosti esiin, kuinka demokratian ihastuttavimpia puolia oli opposition mahdollisuus ja jopa välttämättömyys, sekä se, että demokratiassa oppositiossa oloinen myös demokratiaa kohtaan oli mahdollista. Kare filosofoi lisäksi, että: “Aivotyöläisen on aina oltava jonkinlaisessa oppositiossa demokratiaa vastaan demokratian puolesta: demokratian demagogisia, massasieluisia piirteitä vastaan.”²⁴⁸

Lyyrikko-nimimerkillä esiintynyt runoilija Tuomas Anhava oli useissa kysymyksissä Kareen kanssa samoilla linjoilla. Hän yhtyi myös Kareen kriittiseen näkemykseen vapaan hengen viljelyn haasteista kommunistisessa järjestelmässä, kun taas Herra Tohtori -nimimerkin takaa keskustelua käynyt Matti Kuusi nosti esiin näkemyksensä siitä, että nimenomaan demokratiassa kulttuuri oli massan vietävissä, kun taas diktatuurissa kulttuurityöläisillä oli suurempi valta.²⁴⁹

Kysymys kommunismista nousi esiin vielä Eino S. Revon pohtiessa ideologioita, jotka pyrkivät kahlitsemaan eurooppalaista vapauden ideologiaa. Kun kommunismi mainittiin olevan yksi näistä, kuultiin Kareen välihuuto “Vaarallisin!”²⁵⁰

Kare ei myöhemmin viitannut teokseen *Toiset pidot tornissa*, vaikka varmasti aikanaan

²⁴⁵ Repo 1954, s. 38.

²⁴⁶ Repo 1954, s. 47 ja 51-52.

²⁴⁷ Repo 1954, s. 63 ja 86-87.

²⁴⁸ Repo 1954, s. 64.

²⁴⁹ Repo 1954, s. 71 ja 86-87.

²⁵⁰ Repo 1954, s. 111. ”Kulissimies: “Selvennän vielä: niiden ideologioiden, jotka kahlitsivat eurooppalaista vapauden ideologiaa, ja kommunismi, se on yksi kyltti ideologioille, jotka sitä pyrkivät kahlitsemaan. (Arvostelija: Vaarallisin).”

teokseen mukaan pääsy oli merkittävä asia. Keskustelijana Kare vaikuttaa teoksessa vielä varsin aralta, eikä hän ottanut erityisen aktiivista roolia keskustelussa tai puolustanut niin jyrkästi kantojaan kuin myöhemmin elämässään. Kareen rooliksi teoksessa jäikin pitkälti kirjallisuuteen liittyvien sivuhuomioiden esiin nostaminen. Tästä huolimatta kriittinen asenne totalitarismia kohtaan heijastuu hänen esittämistään puheenvuoroista.

Kirjan toimittaja luonnehti Karetta teoksen johdanto-osioissa toteamalla Arvostelijan mielenkäänteiden olevan ennalta-arvaamattomia ja tämän mielen olevan kauneutta ja rohkeutta janoava.²⁵¹ Luonnehdinta tässä vaiheessa vielä maltilliselta ja jopa aralta vaikuttavasta Kareesta oli siis vielä kaukana niistä suomettumisen aikana syntyneistä luonnehdinnoista, joissa Karetta kuvattiin ennemminkin adjektiiveilla kuten ”katkera” ja ”pakkomielteinen”.

Urho Kekkosesta presidentti

Ilmari Turja tuki lehdessään ystävänsä Urho Kekkosta varsin avoimesti tämän poliittisella uralla. Kauko Kareen myöhemmän poliittisen toiminnan kannalta on tärkeää tarkastella sitä, minkälainen suhde hänellä oli Kekkoseen 1950-luvulla. Poliittinen tilanne 1950-luvun alkupuoliskolla oli luonnollisesti erilainen kuin Kekkosen presidentiksi nousun jälkeen, mutta jo 1950-luvulla Kekkonen oli poliitikko, joka jakoi mielipiteitä.

Kekkonen oli moninkertainen ministeri, pääministeri ja hän oli ollut presidentti Paasikiven aisaparina neuvottelemassa vuonna 1948 solmittua YYA-sopimusta. Kekkonen oli saanut paljon aikaan, mutta oli myös hankkinut vihamiehiä ja vastustajia monesta suunnasta. Laitaoikeiston vihat Kekkonen oli saanut päälleen yrittäessään sisäministerinä ollessaan kieltää IKL:n toiminnan. Myöhemmin kekkosvastaisia mielialoja oli syntynyt asekatkentää seuranneiden oikeudenkäyntien yhteydessä ja etenkin sotasyllisyysoikeudenkäyntien aikana, jolloin Kekkonen oli ollut aktiivisesti ajamassa sodanaikaisen valtiojohdon tuomitsemista. Kekkosen ajama hyviä idänsuhteita

²⁵¹ Repo 1954, s. 7-8 ja s. 234.

kannattanut *uusi ulkopolitiikka*, herätti myös monissa pelkoja. Maalaisliitto ja SKDL olivat lisäksi aloittaneet yhteistyön jo 1940-luvun lopulla, mikä loi vahvan vastakkainasettelun niiden ja muiden puolueiden välille.

Kekkosen presidenttitien katkaiseminen nähtiin varsin laajoissa poliittisissa piireissä elintärkeäksi asiaksi Suomen itsenäisyyden kannalta. Vuoden 1950 presidentivaalien alla käytiin jopa vakavasti keskustelua poikkeuslain käyttämisestä, jotta liian läheiset idänsuhteet omaavan Kekkosen kuningastie oltaisiin saatu pysäytettyä. Näin koviin otteisiin ei kuitenkaan lopulta ryhdytty, ja J.K. Paasikivi valittiin jatkokaudelle vahvalla kansan tuella.

Juhani Suomi on muistuttanut, että myös Maalaisliitto ja etenkin sen sotavuosien poliitikot hyljeksivät pitkään Kekkosta pitäen tätä epäisänmaallisena pyrkyrinä.²⁵² Kekkoscivastaisuus oli jopa niin suurta, että myös Maalaisliitossa oli vuoden 1950 presidentinvaalien aikaan kannatusta poikkeuslaille, jotta Paasikivi oltaisiin saatu jatkokaudelle ilman vaaleja.²⁵³ Vesa Varesken mukaan myös vuoden 1956 presidentinvaaleissa kekkoscivastaisuus näytteli ratkaisevaa osaa, ja sekä kokoomuksen että sosialidemokraattien päätavoite oli estää Kekkosen valinta Paasikiven seuraajaksi.²⁵⁴

Kekkonen oli alkoholinkäytöllään ja naissuhteillaan aiheuttanut monenlaisia kohuja, ja hänen vastustajansa käyttivät vaalikampanjoinnissa tämän värikkäästä yksityiselämästä liikkuvia tarinoita ja huhuja hyväkseen, joihin Kekkonen tarjosi myös Juhani Suomen mukaan aineksia omalla toiminnallaan.²⁵⁵ Vuoden 1956 presidentinvaalit muistetaankin varsin värikkäästä ja henkilökohtaisuuksiin menneestä kampanjoinnista.²⁵⁶

Erään vaalien aikaan Kekkosesta liikkuneen huhun mukaan hän olisi joutunut joitain vuosia aiemmin puukotetuksi epäilyttävissä olosuhteissa ystävänsä kauppaneuvos Kalle Kaiharin huvilalla. *Uusi Kuvalehti* antoi taustatukea Kekkoselle kumoamalla huhun

²⁵² Suomi 2020, s. 34.

²⁵³ Suomi 2020, s. 178-9.

²⁵⁴ Vares 2008, s. 246.

²⁵⁵ Suomi 1990, s. 452.

²⁵⁶ Vares 2008, s. 254. Vesa Vares muistuttaa, että häväistysjuttuja oli, mutta vähemmän kuin myöhemmin on muisteltu.

lehdessä julkaistulla artikkelilla, jonka kirjoittajaksi valittiin Kauko Kare.²⁵⁷ Kekkosta puolustamaan joutunut Kare käsitteli artikkelissaan yleisesti huhujen levittämistä politiikassa ja esitti sitten oletettuun puukotukseen liittyneiden henkilöiden lausunnot, jotka sotivat puukotusväitettä vastaan. Artikkelissaan Kare itse suhtautui kielteisesti huhujen levittämiseen, mutta toisaalta myös Kekkosen sai kritiikkiä osakseen: ”Olkoon siis Urho Kekkosesta mitä mieltä tahansa, huhunlevitys on arvoton taistelukeino. Toisaalta on tietysti myönnettävä, että hänen oma epäsovinnainen, piittaamaton käytöksensä on suuresti omiaan lietsomaan pahoja puheita.”²⁵⁸

Kareen kirjoittama Kekkosta käsitellyt artikkeli oli ensimmäinen *Uudessa Kuvalehdessä* ilmestyneessä sarjassa, jossa esiteltiin tulevien presidentinvaalien ehdokkaita. Jutun kirjoittaminen antikommunistina tunnetulta Kareelta olikin Turjalta mahdollisesti tietoinen teko, jolla hän pyrki korostamaan artikkelin uskottavuutta. Kare itse muisteli myöhemmin saaneensa asian tiimoilta kokoomuslaisilta kritiikkiä Kekkosen puolustamisesta.²⁵⁹ Myöhemmin, kun Kareen ja Kekkosen välit olivat täysin katkenneet, katsoi Kekkosen jopa tarpeelliseksi korostaa, ettei hänellä ollut mitään tekemistä Kareen valinnassa artikkelin kirjoittajaksi.²⁶⁰ Positiivisen artikkelin kirjoittaminen Kekkosesta ei kuitenkaan ollut Kareelta mikään poliittinen kannanotto, vaan luultavasti ennemminkin osa objektiivisuuteen pyrkivää lehtimiestyötä, kuten muutkin hänen kirjoittamansa presidenttiehdokkaita käsitelleet artikkelit, mukaan lukien SKDL:n ehdokkaan Eino Kilven esittely.²⁶¹

Jos Kareen Kekkosesta kirjoittama artikkeli sai kokoomuslaisilta kritiikkiä, aiheutti Väinö Tannerista kirjoitettu esittely taas päänvaivaa Kekkoselle ja Ilmari Turjalle, joka piti sen julkaisua jälkikäteen huonona päätöksenä.²⁶² Vaikka sosialidemokraattien antikommunistisen siiven johtohahmona tunnettu Tanner ei ollut minkään puolueen ehdokkaana, Kare kirjoitti hänestä jutun artikkelisarjaan vaalien ”mustana hevosena”. Väinö Tanner oli koko sodanjälkeisen ajan ollut toisen oikeistososialidemokraatin

²⁵⁷ Suomi 1990, s. 450; Uusi Kuvalehti 30/1955, s. 14–15 ja 29 ”Höyhen ja kanat”.

²⁵⁸ Uusi Kuvalehti 30/1955, s. 14–15 ja 29 ”Höyhen ja kanat”; Heikki Eskelinen 2.7.2018. Eskelinen taas nostaa esiin kuulleensa todistuksia, jotka tukevat puukotusväitteitä, joten Kareen kirjoittama artikkeli ei välttämättä kuitenkaan kerro koko totuutta tapahtumien kulusta.

²⁵⁹ Paasilinna 1963, s. 116.

²⁶⁰ Kekkosen 1976a, s. 170. Kekkosen kirje kustannusjohtaja Martti Qvistille 25.9.1963.

²⁶¹ Uusi Kuvalehti 49/1955, s. 28–29 ”Isänmaa ja elintaso”.

²⁶² Ruokanen 2001 s. 420–421.

Väinö Leskisen rinnalla Neuvostoliiton epäsuosiossa antikommunisminsa takia. Omasta suosikkiehdokkaastaan kirjoittamassaan artikkelissa Kare esittikin kritiikkiä siitä, että Neuvostoliitto käytti vaikutusvaltaansa Suomen sisäpolitiikkaan: ”Mutta sanotaan, Tanner on joutunut syrjäytetyksi vain siitä syystä, että hän on suuren itäisen sopimuskumppanimme epäsuosiossa. Hänen mahdollisuutensa raukeavat Kremlin vastustukseen.”²⁶³ *Uudessa Kuvalehdessä* kyllä välillä kritisoi kansandemokratiaa, mutta Neuvostoliiton kritisointi syyttämällä sitä Suomen politiikkaan vaikuttamisesta oli jo toinen asia. Tanneria käsitelleen artikkelinsa yhteydessä Kare saattoi jo nähdäkin piirteitä myöhemmin suomettumisena tunnetusta ilmiöstä, joka teki Neuvostoliiton kritisoinnista epäsopevaa.

Presidentinvaaleissa Urho Kekkonen sai 88 valitsijamiestä, sosialidemokraattien K.A. Fagerholm 72, kokoomuksen ja Vapaamielisten liiton Sakari Tuomioja 57, kansandemokraattien Eino Kilpi 56, ruotsalaisten Ralf Törngren 20 ja Suomen kansapuolueen ehdokas Eero Rydman 7. Ensimmäisellä kierroksella jokainen valitsijamies äänesti omaa ehdokastaan. Toisella kierroksella porvaripuolueet päätyivät äänestämään Paasikiveä, joka ei edes ollut virallisesti ehdolla, mutta jonka katsottiin pystyvän keräämään taakseen tarpeeksi Kekkosen presidentiksi nousua vastustavia valitsijamiehiä. Kolmannelle ja ratkaisevalle kierrokselle nousivat kuitenkin Kekkonen ja Fagerholm, kansandemokraattien pelatessa ratkaisevaa osaa – SKDL:n valitsijamiehet olivat jakaneet äänensä Maalaisliiton ja sosialidemokraattien ehdokkaiden kesken estääkseen Paasikiven nousun kolmannelle kierrokselle. Kolmannen kierroksen Kekkonen voitti yhdellä äänellä saaden kansandemokraatit sekä muutamia pienempien ryhmittymien valitsijamiehiä puolelleen.

Vuoden 1956 presidentinvaaleissa oli jo selvästi nähtävissä Kareen myöhemmin kritisoima blokki kansandemokraattien ja kommunistien liittoutuessa Kekkosen ja Maalaisliiton kanssa. Päätös kansandemokraattien siirtymisestä Kekkosen taakse tuli suoraan Moskovasta, jonka käskyjä puolueen johtomiehet uskollisesti tottelivat.²⁶⁴ Suomen sisäpoliittista itsenäisyyttä korostaneen Paasikiven-linjan jatkajana kampanjoinut Kekkonen oli näin jo ennen valintaansa rikkonut kannattamaansa linjan

²⁶³ Uusi Kuvalehti 1/1956, s. 9 ”Musta hevonen”.

²⁶⁴ Nummivuori 2009, s. 129.

periaatteita vastaan antautumalla Neuvostoliiton tukeen vaaleissa.

Yhdysvaltojen Suomessa toimineet diplomaatit näkivät Kekkosen pyrkineen valtaan Neuvostoliiton tuella. Juhani Suomi tosin nostaa esiin, että käsitys oli saatu suomalaisesta lehdistöstä, jossa aihe oli vahvasti esillä.²⁶⁵ Vesa Vares taas korostaa, että lännessä kyllä osattiin etsiä monipuolisesti tietoa maan tilanteesta, eikä Kekkosen suhteen tukeuduttu yksin häntä vastustavien tahojen näkemyksiin.²⁶⁶

Kommunistien äänestyskäyttäytymisen kautta tullut tuki Kekkosen presidentiksi nousulle ei ollut ainoa konkreettinen idästä tullut apu. Porkkalan sotilastukikohta luovutettiin vaalien alla takaisin Suomelle, vaikka vuokra-aikaa oli jäljellä vielä kymmeniä vuosia. Pääsyynä ennenaikaiseen luovuttamiseen oli sen jääminen tarpeettomaksi sotateknologian kehittymisen ansiosta sekä tarve vähentää tukikohtia kansainväliseen politiikkaan liittyvistä syistä, mutta myös Juhani Suomi näkee neuvostoliittolaisten sivutavoitteena olleen pääministerinä toimineen Kekkosen tukeminen vaaleissa.²⁶⁷

Sytä Kekkosen voitolle löytyi toki myös kotimaan poliittisesta tilanteesta. Lasse Lehtisen mukaan Väinö Leskisen vallanhimo toi ristiriitoja sosialidemokraattien sisälle, ja puolueväki oli vain puolella sydämellä Fagerholmin takana.²⁶⁸

Myöhemmin suomettumisen ajan toisinajattelijoiksi nousseet hahmot aktivoituivat hieman eritahtisesti vastustamaan Urho Kekkosen politiikkaa. Ruotsalaisessa kansanpuolueessa poliittisen uransa aloittanut Georg C. Ehrnrooth näki jo 1954, että Kekkosen valinta presidentiksi merkitsisi perinteisten länsimaisten arvojen joutumista uhatuiksi.²⁶⁹ Kokoomuslainen Tuure Junnila oli taas ennen Kekkosen presidentiksi valintaan keskittynyt lähinnä talouspoliittisiin kysymyksiin.²⁷⁰ Veikko Vennamo oli vuoteen 1959 asti Maalaisliiton jäsen, mutta ristiriitoja Kekkosen ja Vennamon välillä esitetään syntyneen muun muassa kysymyksestä koskien yhteistyöstä SKDL:n kanssa

²⁶⁵ Suomi 2020, s. 286.

²⁶⁶ Vares 2008, s. 327-329.

²⁶⁷ Suomi 2020, s. 317.

²⁶⁸ Lehtinen 2002, s. 180.

²⁶⁹ Keski-Rauska 2014, s. 80.

²⁷⁰ Nummivuori 2009, s. 137-138.

SDP:tä vastaan.²⁷¹ Vennamo oli joka tapauksessa näkyvänä maalaisliittolaisena vaikuttajana ja Asutusliiton johtajana vielä 1956 tukemassa vahvasti Kekkosen valintaa presidentiksi.²⁷²

Kekkosen presidentiksi valintaa seurasi laaja yleislakko, joka sai koko maan sekaisin. Kare näki lakon työväestön protestina Kekkosen valintaa vastaan. Ainakin myöhemmin hän muisteli kuinka oli lakon suhteen eri linjoilla monien tannerilaisten demarituttujensa, kuten Olavi Viljasen, Simo Juntusen ja Olavi Hurrin kanssa, jotka kritisoivat kovin sanoin yleislakkoa. Kare taas muisteli suhtautuneen porukassa ainoana lakkoon positiivisesti, sillä näki sen ”Tannerin lakkona” ja kannatuksena Paasikiven linja puolesta sekä kritiikkinä Kekkosen valinnalle, johon liittyi hänen mukaansa halpamaista taktikointia ja äänen ostoa.²⁷³

Vaikka yleislakon alku ajoittui Kekkosen valtaannousuun, niin on varsin selvää, että se ei ajankohdasta huolimatta liittynyt käytyihin presidentinvaaleihin. Antti Kujala on korostanut, että lakon osapuolet pyrkivät neuvottelemaan viimeiseen asti yhteisymmärrykseen pääsystä.²⁷⁴ Lasse Lehtisen näkemyksen mukaan lakko oli taas monen tekijän summa.²⁷⁵ Markku Kuisma taas nostaa esiin edellisenä vuonna tapahtuneen hinta-vuokra-palkkasääntelyn kumoamisen vaikuttaneen lakkoon.²⁷⁶ Yleislakosta väitöskirjan tehnyt Tomi Mertanen taas toteaa, että vaikka lakosta puhuttiin ”Kekkosen kruunajaisina”, ei asioilla ollut päivämäärän lisäksi mitään muuta yhteistä, ja että ehdotus lakon aloittamisesta oli tehty jo ennen presidentin nimen selviämistä.²⁷⁷

Kare vastusti kommunismia sekä kannatti kansojen itsenäisyyttä. Kekkosen taas nähtiin monissa piireissä edistävän uudella idänpolitiikalla sekä kommunismin leviämistä että Suomen itsenäisyyden rapautumista. Miksi Kare ei vielä tässä vaiheessa hyökännyt suoraan Kekkosen henkilöä vastaan?

²⁷¹ Virtanen 2018, s. 35.

²⁷² Virtanen 2018, s. 49-50.

²⁷³ Nootti 2 / 1980. Kauko Kare: ”Lakon psykologiaa”.

²⁷⁴ Kujala 2012, s. 30-31.

²⁷⁵ Lehtinen 2002, s. 283.

²⁷⁶ Kuisma 2013, s. 206.

²⁷⁷ Mertanen 2005, s. 11.

Yhdeksi selitykseksi tälle voidaan pohtia sitä, että Kareella oli sekä Kesäyliopiston että *Uuden Kuvalehden* kautta lukuisia yhteisiä tuttuja Kekkosen kanssa. Kareen esimies *Uudessa Kuvalehdessä* oli presidentin luottomies ja Kare oli yksi Veljenpoika-nimimerkin käyttäjistä, jonka nimen alla myös Kekkonen kirjoitteli lehteen. Vaikka Kareen asenteet asevelisocialistina eivät voineet olla Kekkoseen lämpimät, niin sosiaalisten syiden voidaan ajatella voineen omalta osaltaan hillitä kritiikkiä. Toisaalta omaa autonomiaansa vaalineelle Kareelle mitkään sosiaaliset syyt eivät kuitenkaan voineet yksin riittää estämään kritiikkiä, jos sellaiseen oli aihetta. Merkittävämpi syy siihen, miksi Kareen kritiikki ei näytä vielä tässä vaiheessa kohdistuneen kovin jyrkästi Kekkosen henkilöä vastaan on todennäköisesti se, että Kekkonen oli ennen presidentiksi nousuaan politiikan kentässä ennemminkin altavastaajan asemassa. Kareen henkilökohtaisuuksiin asti mennyt viha kohdistui etenkin akateemikko V.A. Koskenniemen ja presidentti Kekkosen kaltaisia henkilöitä kohtaan, jotka yritettiin nostaa kritiikin yläpuolelle. Pääministeri Kekkonen oli kuitenkin vielä tavallinen kuolevainen, jota lyötiin niin sosialidemokraattisessa kuin kokoomuslaisessa lehdistössä.

Joka tapauksessa Kareen kriittinen asenne Kekkosta kohtaan näkyi jo tämän Kekkosesta *Uuteen Kuvalehteen* kirjoittaman artikkelin sivuhuomautuksissa, eikä Väinö Tannerista kirjoitettu artikkeli jättänyt arvailujen varaan, mitä mieltä Kare oli Kekkosen ajamasta politiikasta. Sosialidemokraatteihin kallellaan oleminen oli myös tuohon aikaan jo jonkinlainen sodanjulistus Kekkosta kohtaan, ja Kare myös kirjoitteli puolueen julkaisemaan *Sosialistiseen aikakauslehteen*, jota toimitti aikakauden jyrkimpiin Kekkosen vastustajiin lukeutunut Väinö Leskinen.²⁷⁸

Urho Kekkosen nousu presidentiksi ei näytä erityisesti vaikuttaneen Kareen suhteisiin *Uuteen Kuvalehteen* tai Kesäyliopistoon, ja Kare kirjoitti lehteen syksyllä 1956 Kesäyliopiston 25-vuotisjuhlakirjoituksen ”Punaviinilasi ja laakeri”.²⁷⁹ Presidentinvaaleja seurannut kevät oli mennyt matkustellessa Kreikassa, ja Kare kirjoitti matkastaan useaosaisen reportaasin *Uuteen Kuvalehteen*.²⁸⁰

²⁷⁸ Suomen Sosialidemokraatti 6.7.1956: Sosialistisen aikakauslehden mainos, jossa Kareen todetaan kirjoittavan otsikolla ”Kumous – edistys”.

²⁷⁹ Uusi Kuvalehti 36/1956, s. 12–13 ja 28, Kauko Kare: ”Punaviinilasi ja laakeri”.

²⁸⁰ Uusi Kuvalehti 22–26/1956.

Pian Kekkosen presidentiksi valinnan jälkeen ilmestyi Kareen toimittama Paasikiven elämäntyötä kunnioittamaan laadittu artikkelikokoelma *J.K.Paasikivi – Valtakunnallinen elämäntyö* (Kustannusosakeyhtiö Kivi). Autonomian aikaa nykytilanteeseen paljon vuosien mittaan vertaillut Kare puolusti omassa artikkelissaan *Yrjö-Koskisen perintö* vuosisadan taitteen suomettarelaiten moraalisuutta pohtien: ”Voidaan kysyä eikö ’opportunisti’ Yrjö-Koskinen osoittanut lopultakin suurempaa moraalista rohkeutta kuin perustuslailliset, jotka saattoivat vastarinta-asenteellaan aina odottaa salaisia kättentaputuksia: sehän vetosi romanttisiin tunteisiin, se oli ’uljas’ ja ’isänmaallinen’. Oliko se myös järkevä, on kysymys josta ei vieläkään ole päästy yksimielisyyteen.” Kare totesikin sekä perustuslaillisten että suomettarelaiten olleen oikeassa, ja että poliittista yksimielisyyttä tärkeämpi asia oli ajattelun lähteminen kansalliselta pohjalta.²⁸¹ Kareen sympatiat olivat Yrjö-Koskisen tapauksessa taas kerran sen puolella, kuka näyttäytyi joukkoa vastaan olevana toisinajattelijana. Myös ulkopoliittikan suhteen Kare suvaitsi eri näkökulmia, kunhan lähtökohta oli moraalisesti oikea.

Aika, jolloin Urho Kekkonen nousi presidentiksi oli poliittisten muutosten lisäksi myös henkilökohtaiselle tasolla dramaattista aikaa Kauko Kareelle. Näihin aikoihin terveydelliset ongelmat loivat varjonsa Kareen elämään, hänen sairastuttuaan syksyllä 1955 sylkirauhassyöpään.²⁸² Syöpä saatiin kyllä leikattua, mutta leikkaus halvaannutti osan Kareen kasvoista, mikä aiheutti huomattavan kosmeettisen haitan sekä lisäksi vaikeutti merkittävästi puhumista.²⁸³ Leikkauksen jälkeen Kare joutui viettämään useita kuukausia sairaalassa, ja hän käytti tämän ajan hyväksi valmistellessaan J.V. Snellmanin kirjoituksista laajaa kokoelmaa, joka ilmestyi myöhemmin nimellä *Näin puhui Snellman*.²⁸⁴

Puhehaitta ei lannistanut Karetta esiintymästä julkisesti, ja hän kyllä itse mielellään puhuikin tilaisuuksissa, vaikka puheesta saattoi olla välillä vaikea saada selvää.²⁸⁵

²⁸¹ Kare 1956, s. 19 ja 21.

²⁸² Ylioppilaslehti 18.9.1960. ”Kauko Kare lähikuvassa”.

²⁸³ Kristiina Kulmala 20.4.2009; Kareen lääkärin Aarre Järvisen kirje Kareelle, KKa.

²⁸⁴ Vip 2/1974.

²⁸⁵ Heikki Eskelinen 5.4.2018. Eskelinen muistelee Kareen mielellään puhuneen tilaisuuksissa, mutta puheesta oli välillä vaikeaa saada selvää, etenkin kun puhuja innostui ja puheen nopeus kasvoi.

Eräässä yleisötilaisuudessa 1960-luvun lopulla Kareelta jopa yritettiin repiä muistiinpanot kädestä, jotta joku paremman “upseeriäänän” omaava henkilö voisi lukea puheen.²⁸⁶

Sekä rujo ulkomuoto että puhevamma olivat seikkoja, jotka olivat läsnä Kareen elämässä hänen koko loppuikänsä ja varmasti osaltaan korostivat kirjallisen ilmaisun merkitystä. Kareen kirjallisuuspakinoita esitettiin joitain kertoja radiossa 1950-luvulla ja myös vammautumisen jälkeen, mutta puheilmaisun heikentymisellä oli varmasti oma vaikutuksensa siihen, että Kareen ajatukset tulivat suurelle yleisölle aikanaan tutuiksi kirjoitettuna eivätkä radion tai television välityksellä.²⁸⁷

Kauko Kare seurasi presidentinvaaleja toipilaana sairaudesta, jonka seurauksista hän kärsi loppuelämänsä. Urho Kekkosen valinta tiesi Kareelle epämieluisen poliittisten voimien vahvistumista ja henkisen ilmapiirin asteittaista kiristymistä kohti tilannetta, jossa presidentti ja hänen ajamansa politiikka olivat yleisen mielipiteen mukaan kritiikin ulottumattomissa. Arvailujen varaan jää se, missä määrin sairauden ja presidentinvaihdoksen yhteinen ajankohta sekoittui Kareen mielessä yhdeksi ajatukseksi siitä, että ennen vuotta 1956 asiat olivat paremmin?

Aloitteleva kirjailija

Sanotaan, että jokainen kriitikko haluaisi pohjimmiltaan olla suuri kirjailija. Lehtimiestyön lisäksi Kareta alkoivatkin 1950-luvun puolivälin aikoihin työllistää yhä enemmän erilaiset kirjaprojektit. Ura kirjailijana lähti käyntiin pienten kirjailijaelämäkertojen kirjoittajana, pakinakokoelmilla ja artikkelikokoelmien toimittajana.

Kare oli kokeillut kirjailijankykyjään jo vuonna 1952, kun hän kirjoitti pienen elämäkerran suuresti arvostamastaan työväenluokan elämää teoksissaan kuvanneesta

²⁸⁶ Savo 16.3.1969, Asko: ”Ajan rattaissa”.

²⁸⁷ Vapaa Sana 2.8.1956, Radio: ”Maist. Kauko Kare pakinoi nykykreikkalaisesta yhteiskunnasta”; Kansan Uutiset 30.3.1957, Radio: ”Paikattu nuttu. Kauko Kareen pakina köyhyyden romantisoinnista kirjallisuudessa.”.

kirjailijasta Toivo Pekkasesta, jonka kanssa hän oli päässyt työskentelemään WSOY:llä.²⁸⁸ Vuonna 1956 ilmestyi Kareen toimittama J.K. Paasikiveä käsitellyt teos, jonka toimitussihteerinä ja yhtenä kirjoittajista hän oli. Vuonna 1957 ilmestyi Kareelta kirja runoilija Yrjö Jylhästä ja hänen *Forssan Lehteen* nimimerkillä Kaksiparta kirjoittamista pakinoistaan julkaistiin samana vuonna kokoelma *Pukkisänky*.

Otavan vuonna 1957 julkaisema teos *Yrjö Jylhä – Runoilija- ja soturikohtalo* osoittaa Kareen olleen erittäin perehtynyt runouteen. Talvisotaa käsittelevästä runokokoelmasta *Kiirastuli* parhaiten tunnettu Yrjö Jylhä oli aikakauden tunnetuimpia uudemman polven runoilijoita. Kare työsti 1954-55 yhdessä Jylhän kanssa teoksen, jossa käytiin läpi runoilijan elämän pääpiirteet, mutta päähuomio oli runoilijan teosten analysoinnissa.²⁸⁹ Kare sijoitti Jylhän samalle “isänmaallisten sankari-ideaalien” kehityslinjalle, jota olivat aiemmin edustaneet Runeberg ja Eino Leino.²⁹⁰

Panu Rajalan ja Vesa Karosen Yrjö Jylhästä kirjoittamassa elämäkerrassa *Yrjö Jylhä, talvisodan runoilija* (2009) nostetaan esiin Kareen Jylhä-elämäkerran herättäneen arvostelijoiden kritiikkiä siitä, että Kareen omat näkemykset paistoivat elämäkerrasta liikaa läpi. Sukupolvien erot nousivat lisäksi arvosteluissa vahvasti esiin. Pekka Tarkka oli *Helsingin Sanomissa* ilmestyneessä arvostelussaan nähnyt Kareen heijastavan *keskipolven* kaunaa uutta runoutta kohtaan hänen elämäkerrassa olevilla tölväisyissään “vesittynyttä symbolismia” ja “hienohipiäistä estetismia” kohtaan. Tarkan mukaan Kare näytti olevan germaanisen miehisyyshanteen kannattaja ja vielä kohdettaan pateettisemmin isänmaallinen. Pekka Lounela nosti *Parnassossa* ilmestyneessä arvostelussaan myös esiin sukupolvikokemuksen viitaten Kareen kuuluvan sodan käyneeseen “ongelmalliseen sukupolveen”, joka ei osannut suhtautua isänmaallisuuteen luontevasti, kuten nuorempi polvi. Rajalan ja Karosen teoksessa nostetaan lisäksi esiin Kareella ja Jylhällä olleen myös näkökantaeroja, varsinkin näkemyksestä sotaan, jota Kare piti hävittynä toisin kuin Jylhä, joka taas korosti, kuinka Taipale oli kestänyt.²⁹¹ Myös Pentti Saarikoski tyrmäsi teoksen ja syytti Kareta tosiasioden kaunistelusta ja

²⁸⁸ Kare Onni Airolalle 16.7.1973, KKa.

²⁸⁹ Kare 1989, esipuhe.

²⁹⁰ Kare 1989, s. 188.

²⁹¹ Rajala & Karonen 2009, s. 323-325.

tutkijalle sopimattomasta vainajankunnioittamisesta.²⁹²

Sankarilliseen uhrautumiseen ja kärsimisen teemoihin runoudessaan keskittynyt Jylhä tappoi itsensä vuonna 1956. On aiheellista miettiä, mikä oli Kareen mielestä se suuri ero Koskenniemen ja Jylhän runouden välillä, sillä molemmat liikkuvat teoksissaan samojen isänmaan edestä uhrautumisen teemojen parissa?

Yksi ero oli se, että Jylhällä oli omakohtaisen kokemuksen perusteella enemmän uskottavuutta puhua uhrautumisesta kuin Koskenniemellä, sillä Jylhä oli Taipaleenjoella kompanianpäällikkönä toimiessaan nähnyt ja kokenut sen, mistä talvisotaa kuvaavissa runoissaan kirjoitti, toisin kuin “kaapin päältä huuteleva” valkoisen Suomen hovirunoilija Koskenniemi. Toinen asiaa osaltaan selittävä tekijä voi olla edellä mainittu sukupolvieroon liittyvä vastakkainasettelu: Kare ja Jylhä kuuluivat sodan käyneeseen sukupolveen, toisin kuin selkeästi vanhempaan polveen kuulunut Koskenniemi tai toisaalta modernistit, jotka taas nuoren ikänsä ansiosta välttivät joutumasta sotaan.

Yrjö Jylhä ei ollut ainoita traagisia kirjailijakohtaloita, joiden kanssa Kare työskenteli. Kare kaveerasi myös yhteiskuntakriittisen työväenkirjailijan Pentti Haanpään kanssa, joka tunnettiin muun muassa sodanvastaisista teoksistaan, kuten *Yhdeksän miehen saappaat* (1945), ja yhteiskunnallista epätasa-arvoa kuvaavista teoksista, kuten *Isännät ja isäntien varjot* (1935). Kare muisteli myöhemmin vierailleensa useita kertoja Haanpään luona Pohjanmaalla, jossa miehet joivat tuliaisviinoja ja paransivat maailmaa. Kuten Jylhä, myös Haanpää päätyi itsemurhaan ja hukuttautui vuonna 1955.²⁹³

1950-luvun puolenvälin jälkeen Kauko Kare oli jo jossain määrin tunnettu kirjailija ja lehtimies. Esimerkiksi *Kuka kukin on* -kirjaan Kare pääsi tekemään seuraa upseerinuralla edenneelle veljelleen Ristolle vuonna 1954.

Saatu tunnettavuus kirjallisuusmaailmassa näyttää kasvattaneen Kareen itseluottamusta, mihin liittyy Kareen luonnetta omalta osaltaan hyvin kuvaava episodi 1950-luvun puolesta välistä. Hän haki nimittäin vuonna 1955 Turun yliopiston kirjallisuuden

²⁹² Tarkka 1996, s. 206.

²⁹³ Opaskoira 1992, s. 7–12.

professorin virkaa ollessaan tuolloin oppiarvoltaan vain filosofian ylioppilas. Professorin virkaa ei tullut, mutta kandidaatiksi (nykyistä maisteria vastaava oppiarvo) Kare sentään valmistui Turun yliopistosta muutaman vuoden kuluttua. Poliittiset vastustajat Arvo Salosta Matti Kurjensaareen piikittelivät vielä vuosien jälkeen Karettä tästä yltiöpäisestä yrityksestä.²⁹⁴

Oliko hakeminen tehty puoliksi vitsillä vai uskoiko nelikymppinen nuoremman polven kirjallisuuskriitikkojen etujoukkoon kuulunut ylioppilas mahdollisuuksiinsa tosissaan? On vaikea sanoa, mistä oli asiassa oli pohjimmiltaan kyse. On kuitenkin muistettava, että professuuria oli aiemmin hoitanut Kareen kanssa napit vastakkain ollut runoilija V.A. Koskenniemi, joka oli tehtävään astuessaan ollut koulutukseltaan maisteri. Ehkä Kare halusi kujeilla sillä, että tehtävää oli aiemminkin hoidettu tohtoria alemmalla oppiarvolla.

Tempaus osoitti joka tapauksessa että itseluottamusta Kareella riitti – toinen kysymys on taas se, oliko kriitikolla riittävästi itsekritiikkiä.

Kareen kriittinen asenne kommunismia kohtaan oli pantu merkille 1950-luvulla toimineissa antikommunistisissa piireissä. Vuonna 1954 hän sai kommunisminvastaista toimintaa tukeneelta Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiöltä (SYT) 250 000 markan apurahan.²⁹⁵ Stipendi oli annettu työhön ”Kulttuurin kansallinen ja yhteiskunnallinen tehtävä”, jonka tarkoituksena oli tutkia kulttuurin merkitystä pienten kansojen olemassaolon perusteena.²⁹⁶

SYT oli perustettu 1950-luvun alussa tarkoituksenaan vastustaa kommunismin leviämistä suomalaiseen yhteiskuntaan, ja säätiön taustalla oli mm. teollisuutta edustaneita tahoja. Järjestö kartoitti kommunismin etenemistä, piti valistavia luentoja ja tuki tutkimustoimintaa apurahoin. Kareen saamaan stipendiin voi olettaa vaikuttaneen omalta osaltaan sekä hänen *Suomalaiseen Suomeen* kirjoittamansa kulttuuriarvostelut että hänen *Uuteen Kuvalehteen* kirjoittamansa jutut.

²⁹⁴ Ylioppilaslehti 18.3.1960; Kurjensaari 1969, s. 173; Forssan Lehti 9.4.1993: ”Esko Aaltosen neljä elämäntyötä”. Suomalaisen Suomen päätoimittaja Esko Aaltonen toimi tuolloin sosiologian professorina Turun yliopistossa, ja tämän oppilaisiin kuului mm. tuleva presidentti Mauno Koivisto.

²⁹⁵ Vesikansa 2004, s. 132. 250 000 markkaa vastaa vuoden 2021 arvossa noin 8600,- euroa.

²⁹⁶ SYT:n toimintakertomus vuodelta 1954. KA, SYT, kansio 10.

Kare valitteli *Uudessa Kuvalehdessä* ennen SYT:n stipendiä sitä, että ei ollut useista hakemuksista huolimatta saanut minkäänlaisia apurahoja, nuorena miehenä Ranskan matkaa varten saamansa Uuden Suomettaren säätiön stipendin jälkeen.²⁹⁷ Väite ei kuitenkaan pidä paikkansa, sillä *Uusi Suomi* kirjoitti vuonna 1952 Kareen saaneen Alfred Kordelinin säätiön 75 000 markan apurahan kulttuurikriittisen tutkielman kirjoittamista varten.²⁹⁸ Kordelinin säätiön apuraha oli ilmeisesti summaltaan niin pieni, että Kare ei nähnyt sitä mainitsemisen arvoiseksi, tai ainakin niin pieni, että siitä huolimatta oli mahdollista uhriutua epäreilusta kohtelusta apurahojen jaossa.

Forssan Lehti oli tuonut Kareelle paikallista näkyvyyttä, mutta Helsinkiin siirryttyään kirjoittaminen *Suomalaiseen Suomeen*, *Uuteen Kuvalehteen* ja lyhyt työsuhde *Turun Sanomissa* sekä muutama julkaistu kirja, olivat tuoneet valtakunnallista näkyvyyttä. Suurelle yleisölle ei Kare liene vielä tässä vaiheessa ollut kovinkaan tuttu, mutta kirjallisille piireille jossain määrin kyllä.

Kommunisminvastaiset tahot olivat tunnistaneeet Kareessa yhteiskuntaa tukevan elementin, mistä yhtenä osoituksena SYT:n Kareelle vuonna 1954 antama stipendi. Kare itse taas individualistisena ajattelijana ei näytä kuitenkaan nähneen ongelmaa siinä, että oli paljon tekemisissä Kekkosta tukevien piirien kanssa Kesäyliopistossa ja *Uudessa Kuvalehdessä*.

²⁹⁷ Uusi Kuvalehti 12/1954, s. 12–13 ”Kulttuurirahastoista kysymys”.

²⁹⁸ Uusi Suomi 7.11.1952: ”Alfred Kordelinin säätiön apurahat jaettiin eilen”. 75 000 markkaa vastaa vuoden 2021 arvossa noin 2600,- euroa.

4. Kriitikko 1957-1966

*”Itsenäisyys’ on hyvin tulkinnanvarainen asia. Kun kuuntelemme Kekkosen puheita, niin itsenäisyytemme on vielä tavattoman moniprosenttista. Jos taas luemme diplomaattien raportteja Suomesta, niin meille voi tulla aivan toinen kuva itsenäisyydestämme.”*²⁹⁹

Kriitikko (Kauko Kare), Pidot Aulangolla (1963)

1950–1960-lukujen taite oli muutosten aikaa sekä Kauko Kareelle että koko suomalaiselle yhteiskunnalle. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina Suomi oli omaksunut Paasikiven ajaman linjan, jonka mukaan Suomen tuli ulkopoliitikassaan pysyä puolueettomana ja pitää huoli siitä, että Neuvostoliitto ei näkisi Suomea sotilaallisena uhkana, mutta toisaalta itäisen naapurimaan ei saanut antaa vaikuttaa Suomen sisäpolitiikkaan. Tämä linja alkoi murentua Kekkosen aikana nopeasti, kun sisäpoliittiset ratkaisut ja Neuvostoliitosta tullut painostus alkoivat kietoutua yhteen ensin vuoden 1958 *yöpakkasissa* ja sitten vuoden 1961 *noottikriisin* yhteydessä.

Kulttuuripersoonan Kauko Kareen huomio alkoi näihin aikoihin keskittymään enemmän ja enemmän Neuvostoliiton vaikutuksen kasvuun Suomen sisäpolitiikassa ja presidentti Urho Kekkosen rooliin tässä kehityksessä.

Samaan aikaan Kekkosen valtaannousun kanssa tapahtui myös Neuvostoliitossa poliittisia muutoksia, kun pääsihteeri Hruštšev tuomitsi vuonna 1956 kommunistisen puolueen puoluekokouksessa Stalinin aikana tehdyt rikokset ja tästä alkoi niin sanottu *suojasään aika*. Suomessakin Neuvostoliitosta puhuminen vapautui ja näihin aikoihin alettiin julkaista runsaasti Neuvostoliittoa kriittisesti tarkastelevia kirjoja, joihin lukeutuivat entisen SS-miehen Unto Parvilahden Neuvostoliiton vankileirejä käsitellyt *Berijan tarhat* (1957), sotasyllisyysoikeudenkäyntejä käsitellyt Yrjö Soinin *Kuin Pietari hiilivalkealla* (1956) ja entisen kommunistin Arvo “Poika” Tuomisen muistelmateokset *Sirpin ja Vasaran tie* (1956), *Kremlin kellot* (1956) ja *Maan alla ja*

²⁹⁹ Paasilinna 1963, s. 142.

päällä (1958). Juhani Suomen mukaan kyseisten kirjojen julkaisemista oleellisempi merkki neuvostovastaisuuden noususta oli niiden suuri menekki ja niiden hyökkäävä mainonta.³⁰⁰

Myös politiikan puolella asenteet jyrkkenivät sosialidemokraattien koventaessa vuoden 1957 puoluekokouksessa linjaansa Kekkosta ja Neuvostoliittoa kohtaan, kun sotasyyllisenä tuomittu Väinö Tanner valittiin puolueen puheenjohtajaksi. Toisaalta vähemmistöön jääneet entisen puheenjohtajan Emil Skogin ympärille ryhmittyneet niin sanotut *skogilaiset* taas lähentyivät Kekkosta.

Suojasää tuli Unkarissa tiensä päähän jo 1956, kun Neuvostoliitto murskasi asein unkarilaisten yrityksen vapautua satelliitin asemasta. Suomessa niin sanotut *yöpakkaset* lopettivat vapaamman ilmapiirin, ja entisen sisäministerin Yrjö Leinon jo painettujen muistelmien vetäminen pois myynnistä Neuvostoliiton painostuksesta syksyllä 1958 oli yksi merkki suojasään päättymisestä.

Yöpakkaset ajoittuvat tilanteeseen, jossa myös kansainvälinen tilanne oli kiristynyt Neuvostoliiton syytettyä länsivaltoja Länsi-Berliinin käyttämisestä DDR:ää vastaan ja vaatiessa länsivaltojen vetäytymistä kaupungista.³⁰¹ Suomea Neuvostoliitto painosti taas vaihtamaan vasta nimitetyn Fagerholmin hallituksen ja käytti kauppapoliittisia painostuskeinoja tukemaan vaatimuksiaan. Kriisin aikana Neuvostoliitto veti suurlähettiläänsä pois Helsingistä, laittoi jäihin Saimaan kanavaa ja maiden välistä kalastussopimusta koskevat neuvottelut, määräsi satelliittivaltionsa katkaisemaan kaupankäynnin Suomen kanssa sekä esitti kulisseyssä uhkauksen YYA-sopimuksen mukaisien konsultaatioiden aloittamisesta.³⁰² Kriisi kesti muutaman kuukauden ja päättyi Fagerholmin hallituksen esitettyä eroanomuksensa. Kekkonen ei tukenut maan hallitusta vaan päin vastoin ajoi kulisseyssä Maalaisliittoa jättämään hallituksen.³⁰³

Neuvostoliitolla ja Kekkosella oli monta syytä olla tyytymättömiä vuonna 1958 muodostettuun Fagerholmin hallitukseen: eduskuntavaalit voittanutta SKDL:ää ei oltu

³⁰⁰ Suomi 2016, s. 189.

³⁰¹ Haslam 2011, s.176-178.

³⁰² Rantanen 2019, s. 86-87, 124 ja 153.

³⁰³ Hokkanen 2002, s. 432-433.

otettu mukaan, ministereinä oli useita kyseisten tahojen erittäin epämieluisina näkemiä poliitikkoja, kuten Väinö Leskinen ja Olavi Lindblom, ja Väinö Tannerin johtama SDP – jonka Kekkonen pyrki eristämään tukemalla skogilaista oppositiota – oli ylipäättään mukana hallituksessa. Suomen OECD-jäsenyyden valmistelut olivat hyvällä mallilla, ja Moskova lähetti signaaleja myös siitä, että se pelkäsi Suomen ulkopoliittisen linjan muuttuvan.³⁰⁴

Max Jakobsonin näkemyksen mukaan Fagerholmin hallituksen suurin ongelma ei ollut lähentyminen kauppapoliittisesti länteen vaan hallituksen muodostamisen myötä tapahtunut poliittisen painopisteen siirtyminen Kekkosen kannattajilta Kekkosen vastustajille.³⁰⁵ Myös Kauko Kare pohti myöhemmin, että Neuvostoliittoa tuskin oli kiinnostanut Fagerholmin hallituksen kokoonpano, mutta Kekkosta tämä kiinnosti sitäkin enemmän, ja asiassa näytti olleen pohjimmiltaan kyse siitä, että Neuvostoliitto tuki luottomiestään tämän taistelussa poliittisia vastustajiaan vastaan. Kare myös muisteli Jakobsonin tokaisseen hänelle yöpakkasten aikaan yksityistystilaisuudessa, että: ”Helvetin vaaralliselle tielle on lähdetty”.³⁰⁶

Jakobsonin luonnehdinta tilanteen vaarallisuudesta on ymmärrettävä, sillä yöpakkasten aikana tapahtui merkittävä muutos Neuvostoliiton vaikutusvallassa Suomen politiikkaan. Kriisin aikana ulkoministeriössä työskennellyt ja aihetta myöhemmin tutkinut Paavo Rantanen näkee Neuvostoliiton painostuksen rikkoneen YYA-sopimusta, joka kielsi toisen sopijaosapuolen sisäisiin asioihin puuttumisen.³⁰⁷ Myös Lasse Lehtisen mukaan yöpakkasista lähtien Neuvostoliitolla oli veto-oikeus Suomen hallituksen kokoonpanoon.³⁰⁸

Noottikriisissä Neuvostoliitto jatkoi Suomen sisäisiin asioihin puuttumista ja pelotteli Kekkosta vastaan vuoden 1962 presidentinvaaleihin syntyneen Honka-liittona tunnetun puoluepoliittisesti laajan liittouman hajalle. Kyseinen liittouma oli lähes kaikki puolueet SKDL:ää, Maalaisliittoa ja TPSL:ää lukuun ottamatta käsittänyt yhteenliittymä, joka halusi yhdistämällä voimansa saada Kekkosen pois presidentin paikalta. Ehdokkaakseen

³⁰⁴ Rantanen 2019, s. 40-41 ja 62-63.

³⁰⁵ Jakobson 1981, s. 133.

³⁰⁶ Nootti 4/1981, K.K.: ”Virolainen - tasavallan isäntärenki”.

³⁰⁷ Rantanen 2019, s. 181.

³⁰⁸ Lehtinen 2002, s. 332.

liittouma sai suostuteltua entisen oikeuskanslerin Olavi Hongan, jonka nimeä liittouma kantoi.

Neuvostoliitto esitti Suomelle syksyllä 1961 nootin, jossa vaadittiin YYA-sopimukseen liittyviä sotilaallisia konsultaatioita. Vakavana nähty tilanne näytti merkitsevän pahimmillaan sodan uhkaa, mikä pelästytti osan puolueista ja sai lopulta Olavi Hongan luopumaan ehdokkuudesta. Kriisin selvittäneenä sankarina näyttäytynyt Kekkonen valittiin murskaluvuin toiselle kaudelle.

Seppo Hentilä nostaa esiin, että sekä yöpakkasilla että noottikriisillä oli Suomen politiikkaan vaikuttamisen lisäksi myös Berliinin kriiseihin liittyvät suurvaltapoliittiset tekijänsä, eikä nootti ollut hänen mukaansa pelkkä veruke naapurimaan sisäisiin asioihin puuttumisessa.³⁰⁹ Diplomaatti Max Jakobson nostaa taas esiin kansainvälisen aikalaisanalyysin siitä, että nootilla oli mahdollisesti myös Neuvostoliiton sisäpolitiikkaan liittyviä kytkentöjä, kun Hruštšev joutui nootilla osoittamaan sekä kansainväliselle yleisölle että puolueen kovempaan linjaan kuuluneelle siivelle, että perääntyminen Berliinin kriisin yhteydessä ei ollut osoitus Neuvostoliiton heikkoudesta.³¹⁰ Noottikriisi oli kuitenkin ensisijassa Neuvostoliiton tietoinen operaatio pitää Urho Kekkonen vallassa, kuten esimerkiksi Tapio Tervamäen aihetta käsittelevä väitöskirja osoittaa.³¹¹

On myös hyvä muistaa, että Neuvostoliiton lisäksi myös länsivallat pyrkivät vaikuttamaan Suomen politiikkaan Kekkonen kautta. Mikko Virta on tuonut esiin, että erityisesti yöpakkasten ja noottikriisin jälkeisen ajan välissä länsivallat pyrkivät suunnitelmallisesti lähentämään suhteitaan Kekkoseen kutsumalla tätä valtiovierailuille, luovuttamalla tälle luottamuksellista tietoa ja jopa soluttamalla agentteja tämän

³⁰⁹ Hentilä 2003, s. 49. Hentilä tuo esiin, että Neuvostoliitolla oli omia Berliinin kriisiin liittyviä intressejä vedota YYA-sopimuksen sotilaallisiin artikloihin, mutta silti nootin tärkein tavoite oli Kekkonen tukeminen.

³¹⁰ Jakobson 1981, s. 259.

³¹¹ Tervamäki 2014, s. 5 ja 498. Noottikriisiä väitöskirjassaan tutkinut Tapio Tervamäki osoittaa, että Kekkonen uudelleenvalinnan tukeminen on yleisin satojen väitöskirjassa tutkittujen noottikriisiä 1961-2013 käsitteiden tekstien joukossa noussut tulkinta sekä Kekkonen itse esittää tämän tulkinnan päiväkirjoissaan; Lehtinen 2002, s. 258, 274, 277 ja 376-377. Myös Lehtinen tuo esiin, että Noottikriisin taustalla oli Neuvostoliiton halu tukea Kekkosta. Vaaleihin vaikuttamisen ja Paasikiven-Kekkonen linjan jatkuvuuden turvaamisen myönsivät Lehtisen mukaan syyksi nootille myös mm. Neuvostoliiton silloinen ulkoministeri Gromyko sekä neuvostodiplomaatti Juri Derjabin.

lähipiiriin.³¹² Tarkoituksena oli korjata Kekkosen arviota Neuvostoliiton ylivoimasta. Suomen *lännettäminen* oli kuitenkin luonteeltaan varsin erilaista verrattuna Neuvostoliiton harjoittamaan painostukseen, joka sisälsi kauppasuhteiden jäädyttämisiä ja sotilaspoliittisia uhkailuja.

Kare oli ollut aktiivinen antikommunisti jo pitkään, mutta näinä vuosina hänen linjansa tiukentui entisestään myös uutta neuvostomyönteistä ulkopoliittikkaa ja sen tärkeintä puolustajaa presidentti Urho Kekkosta kohtaan. Kareen omien sanojensa mukaan ratkaiseva tapahtuma hänen suhtautumisessaan Kekkoseen oli nimenomaan yöpakkaset, joka sai hänet siirtymään lopullisesti kekkosvastaiseen oppositioon.³¹³

Suomalaisen Suomen linjan vartijana

Vuonna 1957 Kare lopetti *Uuden Kuvalehden* avustamisen ja palasi takaisin *Suomalaisen Suomen* toimitussihteeriksi, edellisen toimitussihteerin Tuomas Anhavan erottua tehtävästään. Seuraavana vuonna Kare viimein valmistui filosofian kandidaatiksi Turun yliopistosta, pääaineenaan kirjallisuus.

Poliittisen tilanteen kiristyttyä yöpakkasten ja noottikriisin seurauksena eivät kulttuurielämässäkään tapahtuneet muutokset olleet konservatiiviselle kirjallisuuskriitikolle ja toimittajalle mieleisiä. Kulttuuri- ja nuorisoradikalismi tekivät 1960-luvun mittaan tuloaan Suomeen, jossa vallitsi vielä varsin konservatiivinen mielipideilmasto.

1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla syntynyt sukupolvi, joka ikänsä puolesta oli välttänyt sotaan osallistumisen, toi vuosikymmenen taitteessa mukanaan uusia arvoja muun muassa modernismin ja K-linjan nuorten ideologioiden muodossa. Sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat tulivat taas 1960-luvun mittaan aikuisikään. Samaan aikaan tapahtunut koulutuksen laajentuminen uusien kansankerrosten pariin aiheutti opiskelijoiden määrän räjähdysmäisen kasvun. Uusi sukupolvi valtasi yliopistot uusine

³¹² Virta 2022, s. 399-401.

³¹³ Uusi Suomi 15.12.1981.

ajatuksineen, ja radikaalit olivat nyt ainakin äänekkäänä vähemmistönä. Mediassa etenkin Eino S. Revon johtamasta Yleisradiosta muodostui 1960-luvun jälkipuolella radikalismien äänitorvi.

Nuoremman polven kulttuurihahmot hyökkäsivät kautta linjan vallitsevia totuuksia vastaan. Hannu Salaman kirja *Juhannustanssit* (1964) kyseenalaisti uskonnon erityisaseman yhteiskunnassa. Arvo Salon ja Kaj Chydeniuksen musiikaali *Lapualaisooppera* (1966) hyökkäsi taas maailmansotien välisen ajan ”valkoisen Suomen” perintöä vastaan. Pentti Saarikoski rikkoi runoillaan klassisen kerronnan normeja. Rockmusiikki toimi taas 1960-luvun vasemmistolaista vastakulttuuria tutkineen Marja Tuomisen mukaan symbolisena normiston raiskauksena, kuten myös Harro Koskisen sikataide, jossa rienattiin niin uskonnollisia kuin maallisen vallan symboleita.³¹⁴ Henrik Meinander havainnoi opiskelijoiden pukujen ja hattujen vaihtuneen vuosikymmenen puolenvälin jälkeen t-paitoihin ja villapuseroihin, kun filosofi Herbert Marcusen ajatukset innoittivat nuoria taistelemaan hierarkioita vastaan.³¹⁵

Politiikka ja kulttuuri kietoutuivat yhteen niin Suomessa kuin laajemminkin kylmän sodan maailmassa. Kare oli 1940- ja 1950-luvuilla vastustanut kulttuuriradikalismia ja modernia kirjallisuuden suuntausta. 1960-luvulla ja siitä eteenpäin hän yhtä jyrkästi kritisoi nuoremman polven radikaalia ”massakulttuuria”, jossa menttiin taas kerran enemmän joukon mukana kuin ajateltiin itse. Kareen kritiikkiä radikalismia kohtaan ei vähentänyt myöskään se, että tasavallan presidentti asettui monissa yhteyksissä avoimesti radikaalien puolelle.

Jos uuden polven kulttuuriradikalismi henkilöytyi hahmoihin kuten runoilija Pentti Saarikoskeen, niin Kauko Kare taas nähtiin edustavan konservatiiviselta puolelta vanhaa kulttuuria. Näin näki ainakin kulttuurikriitikko Ahti Susiluoto, joka 1960-luvun politiikkaa ja kulttuuria käsitelleessä artikkelissaan nosti esiin aikakauden ideologisina vastapuolina uutta vasemmistoa edustaneen Saarikosken ja ”lohikäärmeen toista päätä” edustaneen Kauko Kareen. Saarikoski toimitti vuosina 1964-1968 SKDL:ää lähellä

³¹⁴ Tuominen 1991, s. 107-108 ja 112-114.

³¹⁵ Meinander 2019, s. 170.

ollutta lehteä *Aikalainen*, siinä missä *Suomalaista Suomea* toimittanut Kare oli kollega toiselta puolelta rintamaa.

Susiluodon mukaan: “1960-lukua hallitsivat siis nämä kaksi ääripoolia. Nimet Kare ja Saarikoski ovat ovat luonnollisesti vain merkintätapoja tai signaaleja.” Siinä missä Saarikoski edusti uutta vasemmisto, liittyi Kareen taustajoukkoihin Susiluodon mukaan vennamolaisia ja äärioikeistoa.³¹⁶

Suomalaisessa Suomessa oli suomalaista lehdistöä tutkineen Päiviö Tommilan mukaan vallinnut 1950-luvulla Anhavan toimitussihteerikaudella vapaamielinen ilmapiiri, joka oli mahdollistanut sekä konservatiivien että uudistuksellisten kulttuuriradikaalien toiminnan lehdessä. Tommilan mukaan Anhavan eroon oli johtanut aatteellisten ristiriitojen kärjistyminen, ja Kareen paluu lehden toimitussihteeriksi merkitsi lopullisesti konservatiivisen linjan paluuta eivätkä nuoret uudistukselliset kirjoittajat enää tämän jälkeen hänen mukaansa hakeutuneet lehden piiriin.³¹⁷

Taustalla Anhavan vuonna 1956 tapahtuneessa erossa näyttää tosiaan olleen tiettyä ahdasmielisyyttä mielipiteiden esittämisen suhteen. *Suomen Sosialidemokraatti* kirjoitti Tuomas Anhavan eron johtuneen siitä, että hän salli nuoremman polven radikaalin Jouko Tyyrin kritisoida sotaintoilua ja tätä edustavana näkemiään tahoja Veikko Huovisen kirjasta *Rauhanpiippu* kirjoittamassaan arvostelussa.³¹⁸

Suomalaisen Suomen uusi konservatiivinen julkikuva henkilöityi nopeasti Kareeseen, jonka roolia lehden linjan ”vartijana” kritisoi muiden muassa aikakauden tunnettuihin kulttuuriradikaaleihin lukeutunut Arvo Salo.³¹⁹ *Suomen Sosialidemokraatti* taas kirjoitti *Suomalaisen Suomen* tullessa neljännesvuosisadan ikään, että Esko Aaltonen oli päätoimittajana onnistunut säilyttämään lehden terveellä kansallisella pohjalla ja Kauko Kareen paluun lehden toimitussihteeriksi nähtiin tuoneen julkaisulle “merkittävää yhteiskunnallista syvyysperspektiiviä”.³²⁰

³¹⁶ Kaleva 28.6.1970, Ahti Susiluoto: ”Tapahtui kauan sitten”.

³¹⁷ Tommila 1991, s. 464–466.

³¹⁸ Suomen Sosialidemokraatti 21.12.1956: ”Miehet vaihtuvat. Parnassossa ja Suomalaisessa Suomessa”.

³¹⁹ Salo 1986, s. 160. ”...Parnasso ja Suomalainen Suomi ilmestyivät harvoin, edellinen oli enemmän esteettinen kuin keskusteleva ja jälkimmäistä vartioi Kauko Kare.”

³²⁰ Suomen Sosialidemokraatti 31.5.1958, Vaihdokas: ”Rakentavaa suomalaisuutta”.

Kare ja *Ylioppilaslehden* päätoimittajana 1950-60-lukujen taitteessa toiminut Salo ottivat yhteen *Ylioppilaslehden* palstoilla. Kareta Salo luonnehti Jouko Tyyrin kaltaiseksi julkisuudenkipeydessä, sillä kummatkaan eivät hänen mukaansa sallineet oman nimensä tulevan lausutuksi turhaan: "Jos joku jossain lausuu hänen nimensä, niin hän ei anna tilaisuuden mennä hukkaan, vaan vastaa aina: lähettää vastineen, vastaa omassa lehdessään, aina yhtä innokkaana. Kiitettävää tarmoa, kaikista ei ole samaan."³²¹

Vaikka nuoret radikaalit eivät enää Kareen toimitussihteerikauden alettua pitäneet *Suomalaista Suomea* ensisijaisena foorumina ajatustensa edistämiseen, vallitsi lehden piirissä kuitenkin vapaus olla montaa mieltä asioista ja kirjoittajakuntaan kuului edelleen kirjoittajia poliittisen kentän laidasta laitaan. Nuoremman polven uudistusmielisistä vaikuttajista lehteen kirjoittivat edelleen esimerkiksi kirjailija Erno Paasilinna, runoilija Väinö Kirstinä ja sosiologi Jyrki Juurmaa.

Päiviö Tommilan mukaan *Suomalainen Suomi* ei 1950–60-luvuilla ottanut kovinkaan aktiivisesti osaa poliittiseen keskusteluun ja keskittyi enemmän kulttuurin käsittelemiseen.³²² Onkin totta, etteivät lehdessä esitetyt mielipiteet olleet enää niin värikkäitä kuin heti sodanjälkeisinä vuosina, jolloin Kare oli ensimmäistä kertaa lehden toimitussihteerinä. Jo se, että lehdessä harjoitettuun poliittiseen kirjoitteluun reagoitiin maan korkeinta johtoa myöten, kertoo kuitenkin siitä, että kantaa otettiin jyrkemmin kuin Tommila antaa ymmärtää ja suomalaista yhteiskuntaa vavisuttaneisiin tapahtumiin, kuten yöpakkasiin ja noottikriisiin, otettiin lehdessä kantaa varsin kriittiseen sävyyn.³²³ Kare kirjoitti lehteen etenkin kulttuurista, mutta käsitteli myös poliittisesti arkoja aiheita, kuten Viron tilannetta ja lehdistönvapautta.³²⁴

Kareen kirjoitukset *Suomalaisessa Suomessa* herättivätkin laajaa huomiota, ja etenkin

³²¹ Ylioppilaslehti 18.3.1960, "Kauko Kare lähikuvassa".

³²² Tommila 1991, s. 491.

³²³ Suomalainen Suomi 4/1959 "Ulkopolitiikka ja julkisuus", 7/1961 "Ulkopolitiikka – sisäpolitiikka". Nimettömänä julkaistujen kirjoitusten takana saattoi hyvin olla itse lehden toimitussihteeri.

³²⁴ Suomalainen Suomi 5/1962: "Sanomalehti ja Sensori"; Suomalainen Suomi 3/1963: "Sivullisen itsenäisyys".

presidentti Kekkonen seurasi aktiivisesti Kareen kirjoittelua.³²⁵ Vaikka Kekkonen piti Kareen lehdessä esittämiä mielipiteitä varsin kiusallisina, ei hän kuitenkaan lähtenyt väittelemään julkisesti Kareen kanssa.³²⁶ Kekkonen pyrkikin puuttumaan kirjoitteluun antamalla palautetta suoraan päätoimittaja Esko Aaltoselle, jolle hän lähetti kuuluisia myllykirjeitään, joilla hän pyrki ohjaamaan julkista keskustelua haluamaansa suuntaan.³²⁷

Kareen jyrkkää mainetta kuvaa myös hyvin se, miten kuvataiteilija ja kirjailija Leo Lindsten muistelee Kareen olleen noihin aikoihin ainoita Juhani Mustosen kirjoihin positiivisesti arvosteluissaan suhtautuneita kriitikkoja, mutta: “Kun kriitikko oli kuitenkin juuri Kauko Kare ja lehti *Suomalainen Suomi*, hänen kehumisensa oli samalla karhunpalvelus...”, sillä Kare ja *Parnasson* valloittaneet modernistit kävivät tuolloin Lindstenin mukaan “ankaraa rintamasotaa”.³²⁸

Kirjallinen käännöstyö ja kustannustoimittaminen kuuluivat Kareen työnkuvaan taas 1960-luvulle tultaessa, kun hän alkoi taas toimia *Suomalaisen Suomen* toimitussihteerin tehtävän lisäksi WSOY:llä kustannustoimittajana.

Myös monien kirjallisten töiden aihevalinnoissa heijastuu vahvasti Kareen ideologinen ajatusmaailma. Vuonna 1960 ilmestyi kaksi laajempaa Kareen toimittamaa teosta: *Näin puhui Snellman; kirjoituksia, katkelmia ja ydinlauseita* (WSOY) ja uudistettu painos jo muutamaa vuotta aiemmin ilmestyneestä teoksesta *J. K. Paasikivi itsenäisyys – rauha – valtiollinen sivistys* (Karisto). Snellman ja Paasikivi olivat molemmat Kareen arvostamia henkilöitä, jotka hän nosti kirjoituksissaan toistuvasti esiin.

Myös käännökset työllistivät Karetta, ja hän käänsi noihin aikoihin muun muassa 1800-luvun alkupuolen ranskalaista klassikkokirjailijaa Honoré de Balzacian ja ruotsista suomenruotsalaisen vuosisadan vaihteessa vaikuttaneen pakinoitsijan ja kirjailijan Gustaf Matssonin teoksia.³²⁹

³²⁵ Suomi 2002. Kekkonen viittaa päiväkirjoissaan Kareen, tai Karetta käsitteleviin, kirjoituksiin esim. 3.8.1964, 19.8.1964, 2.9.1964, 15.10.1964, 8.5.1965, 27.9.1966 ja 23.10.1966.

³²⁶ Apunen, s. 157.

³²⁷ Aaltonen & Lahtonen 1993, s. 154–163.

³²⁸ Lindsten 1985, s. 228.

³²⁹ Honoré de Balzac: Toursin kirkkoherra, Karisto, 1960; Gustaf Matsson: Tänään. Valittuja pakinoita,

Kare oli luonut itselleen jo vuosikymmenen taitteessa maineen suorasanaisena presidentti Kekkosen politiikan vastustajana ja vakiinnuttanut entisestään asemaansa modernisteja ja kulttuuriradikaaleja vastustaneena konservatiivisena kirjallisuuskriitikkona, jota saatettiin kuvata joissain puheenvuoroissa jopa koko vuosikymmenen konservatiivista kulttuurikenttää symboloineena ajattelijana.

Pidot Aulangolla

Vuonna 1963 ilmestynyt Kauko Kareen ideoima ja Erno Paasilinnan toimittama keskustelukirja *Pidot Aulangolla* oli vuosikymmenen alun merkittävin suomalainen yhteiskunnallinen keskustelunavaus. *Pidot tornissa* ja *Toiset pidot tornissa* perinnettä jatkaneessa keskustelumuotoon kirjoitetussa kirjassa joukko nimimerkeillä esiintyneitä eri alojen vaikuttajia kävi tutun kaavan mukaan keskustelua politiikasta ja kulttuurista. Teos herätti laajaa yhteiskunnallista huomiota, sillä yhtenä keskustelunaiheista oli Suomen harjoittama ulkopoliittikka ja kirjassa esitetyt suorat mielipiteet aiheesta osuivat ja upposivat noottikriisin jälkeisessä Suomessa.

Juhani Niemi tuo Kariston 100-vuotishistoriakirjassa *100 vuotta ja 10 000 teosta* esiin, että Kare oli lähestynyt Kariston johtoa kirjaideallaan jo heti 1960-luvun taitteessa. Ajatuksena Kareella oli pamflettimainen teos, jossa olisi käsitelty yöpakkasten tapahtumia ja eri mielipidesuuntia edustavien vaikuttajien kesken käyty keskustelu olisi ollut yksi osa teosta. Työnimeksi Kekkosen 60-vuotispäivien juhlinnan vastapainoksi alkujaan suunnitellulle teokselle Kare oli hahmotellut *Pidot tornissa* kirjaa selvästi parodioiden nimeä ”Kemut kellarissa”.³³⁰

Keskustelukirjana *Pidot Aulangolla* sai kritiikkiä osakseen siinä esitettyjen ulkopoliittisten mielipiteiden lisäksi siitä, että keskustelijoiden väitettiin edustaneen valtaosaltaan *Suomalaisen Suomen* ympärillä vaikuttaneita konservatiivisia piirejä. Kirjaa *Ulkopolitiikka*-lehdessä kriittisesti arvioinut Eino S. Repo nosti esiin havaintonsa

Karisto, 1961.

³³⁰ Niemi 2000, s. 152.

siitä, ettei kirjoittajissa ollut ollenkaan vallalla olleen ulkopoliittisen linjan kannattajia.³³¹

Kirjan keskustelijoiksi pyydettiin kuitenkin myös useita ulkopoliitiikan ja kulttuurin alalla vastakkaisia mielipiteitä edustaneita vaikuttajia, mutta näistä moni ei uskaltanut lähteä mukaan – Erno Paasilinnan mukaan juuri ulkopoliitiikka yhtenä kirjan keskustelunaiheista oli jo tähän aikaan niin tulenarka aihe, että se karkotti monia keskustelijoita.³³²

Kareen tavoitteena oli kuitenkin saada kirjasta monipuolinen, eri näkökulmia esiin tuova vuoropuhelu, ja hän toi kirjan keskusteluissa esiin harminsa siitä, etteivät mukaan kutsutut Kekkosen ulkopoliitiikan kannattajat olleet uskaltaneet tulla mukaan keskusteluun.³³³ Vielä vuosia myöhemmin hän harmitteli lehtihaastattelussa sitä, että muun muassa Max Jakobson ja mukaan pyydetty kommunistinen sosiologi olivat kieltäytyneet tarjouksesta.³³⁴ Myös Kariston historiaa tutkinut Juhani Niemi nostaa esiin, että keskustelijoiksi kutsuttiin eri mielipidesuuntia edustaneita henkilöitä, kuten Jakobson ja Kareen “kommunistisena sosiologina” viittaama sosiologian professori Erik Allardt, Jan-Magnus Jansson ja lisäksi kirjailija Väinö Linna, jotka kaikki kuitenkin torjuivat tarjouksen.³³⁵

Kare oli Paasilinnalle lähettämässä kirjeessään myös todennut ulkopoliitiikan kritiikin olleen hänen näkemyksensä mukaan syynä pyydettyjen osallistujien arkuuteen osallistua kirjaan: “Olen jo selvillä siitä, että suurta urheata Väinö Linnaa alkoi jänistää, kun hän kuuli Pidoissa puhuttavan ulkopoliitiikasta ja tiesi *Suomalaisen Suomen* kriittisen kannan. (...) On aina niin paljon helpompaa paljastaa menneitä kuin vallitsevia valheita.”³³⁶

Lopullinen keskustelijakaarti sisälsi joukon suurelta osin *Suomalaisen Suomen* piirissä toimineita henkilöitä, joista monet olivat olleet mukana jo *Toiset pidot tornissa*

³³¹ Paasilinna 1964, s. 101.

³³² Paasilinna 1996, s. 200–201.

³³³ Paasilinna 1963, s. 94.

³³⁴ Uusi Anna 48/1972, Kauko Kare: ”Ei asiaa eikä taustoja”.

³³⁵ Niemi 2000, s. 152.

³³⁶ Salminen 2018, s. 60.

teoksessa vuosikymmen aiemmin. Keskustelijat olivat Kauko Kare (Kriitikko), Matti Mannerkorpi (Talousmies), Pirkko Rommi (Historioitsija), Martti Qvist (Puhemies), Heikki Brotherus (Kosmopoliitti), Jyrki Juurmaa (Majakanvartija), Heikki Eskelinen (Oikolukija), Aku-Kimmo Ripatti (Opettaja), Väinö Kirstinä (Runoilija) ja Erno Paasilinna (Toimittaja), Jouko Siipi (Sosiaalipoliitikko) ja kunniavieraana ensimmäisten pitojen järjestäjä Yrjö Kivimies (Konservatiivi).

Vaikka moni alkuperäisistä kutsutuista jäi pois, eivät *Pidot aulangolla* kirjan vieraat olleet kuitenkaan samasta puusta veistettyjä. Nuoren polven kulttuuriradikaaleja näkemyksiä edustivat kirjassa nimimerkillä Runoilija esiintynyt Väinö Kirstinä ja nimimerkin Opettaja takaa löytynyt Aku-Kimmo Ripatti. Ulkopolitiikan alalta vallitsevaa politiikkaa enemmän ymmärtäviä kantoja esitti taas, nuorten radikaalien lisäksi, nimimerkillä Majakanvartija esiintynyt Jyrki Juurmaa. Kirjoittajien nimien vuodettua kirjan ilmestymisen jälkeen presidentti Kekkoselle, muistelee kirjassa nimimerkillä Oikolukija keskustelua käynyt Heikki Eskelinen, että kirjoittajien keskuudessa epäiltiin nimenomaan jonkun vasemmistotaustaisista osallistujista vuotaneen nimet.³³⁷

Kirjan toimittanut Erno Paasilinna ei itse kuulunut Kekkonen ulkopolitiikan kritikoihin, mutta ei toisaalta ollut varsinainen oikeaoppisen ulkopolitiikankaan kannattaja. Hän nosti kuitenkin myöhemmin esiin, että piti Kareen esittämää vallitsevan politiikan kritiikkiä tärkeänä, vaikkei itsenäisenä ajattelijana allekirjoittanutkaan kaikkia Kareen ajatuksia.³³⁸

Lopullisesta kirjoittajajoukosta moni oli siis tavalla tai toisella kytköksissä *Suomalaisen Suomen piiriin*. Eino S. Revon esittäessä myöhemmin kaikkien keskustelijoiden tulleen *Suomalaisen Suomen* piiristä korjasi Kare, että nimimerkit Puhemies, Opettaja, Sosiaalipoliitikko ja Historioitsija eivät ainakaan lehden lähipiiriin kuuluneet.³³⁹

Vaikka *Pidot Aulangolla* oli Erno Paasilinnan toimittama, oli kirja syntynyt Kareen ideasta. Juhani Niemi tuo esiin, että Kare ei muiden kiireiden takia itse lähtenyt teoksen

³³⁷ Heikki Eskelinen 2.7.2018.

³³⁸ Nootti 5/1969, s. 235–236. Kauko Kare: ”Pohjolan privatdozent”; Paasilinna 1997, s. 137–139.

³³⁹ Paasilinna 1964, s. 101–102.

toimittajaksi ja ehdotti tehtävään ystäväänsä Paasilinnaa.³⁴⁰ Kare nosti tosin vielä myöhemmin julkisuudessa esiin olleensa teoksen ”pääkokki”, joka oli tehnyt aloitteen kirjasta ja Paasilinnan sijaan hän kokosi kirjoittajakaartin.³⁴¹ Jos kiitoksia kirjan synnystä täytyy jakaa, niin Kareen ja Paasilinnan lisäksi kolmas merkittävä vaikuttaja teoksen synnyssä oli Kariston johtajan Martti Qvist, joka ainakin Heikki Eskelisen käsityksen mukaan oli Kareen kanssa aktiivisesti ideoimassa kirjan toteutusta.³⁴²

Vuonna 1954 ilmestyneessä *Toiset pidot tornissa* -kirjan keskusteluissa Kare oli esiintynyt nimimerkillä *Arvostelija*. *Pidot Aulangolla* kirjassa nimimerkki oli merkitykseltään samansisältöinen, mutta ehkä jyrkemmän kuuloinen *Kriitikko*. Erno Paasilinna luonnehti Kareen nimimerkkiä kirjan esipuheessa pitkäksi vihaiseksi mieheksi, joka on kaiken lisäksi kriitikko.³⁴³ Aikaisemman keskustelukirjan kauneutta ja rohkeutta jaonneen Arvostelijan arvot vaikuttivat jyrkentyneen.

Kirja oli jaoteltu viideksi erilliseksi luvuksi, joista jokainen sisälsi yhden Hämeenlinnan Aulangon hotellissa nauhoitetun keskustelun litteroinnin. Jokaista keskustelua edelsi ennalta valmisteltu alustus, joka toimi johdantona keskustelulle.

Eniten kohua herättänyttä keskustelua, joka käsitteli Suomen ulkopoliitikkaa, alustivat nimimerkit Historioitsija, eli Pirkko Rommi, ja Kosmopoliitti, eli toimittaja Heikki Brotherus. Historioitsija nosti esiin ulkopoliitiikan ongelmista sen, miten vallitseva ulkopoliittinen linja alkoi näyttäytyä reaalipoliitiikan sijaan periaatepolitiikalta, joka esitettiin ainoana mahdollisena vaihtoehtona. Historioitsija nosti myös esiin sen, miten ulkopoliitikkaa käytettiin enemmän ja enemmän sisäpoliittisena lyömäaseena.³⁴⁴

Kosmopoliitti katsoi taas Suomen säilymisen itsenäisenä valtiona, sodan lopputuloksen ja monien Neuvostoliiton rajamaiden kohtalon huomioon ottaen, hyvänä saavutuksena, kuten myös Paasikiven ja Kekkosen aikana luodut luottamukselliset suhteet itäiseen naapuriin. Toisaalta Kosmopoliitti myös näki koko itsenäisyyden olevan kyseenalainen, kun otti huomioon YYA-sopimuksen ja sen, miten sopimus arvaamattomilla tavoilla

³⁴⁰ Niemi 2000, s. 152.

³⁴¹ Uusi Anna 48/1972, Kauko Kare: ”Ei asiaa eikä taustoja”.

³⁴² Heikki Eskelinen 8.2.2009.

³⁴³ Paasilinna 1963, s. 6.

³⁴⁴ Paasilinna 1963, s. 79-80.

sitoi Suomea tiukan paikan tullen. Suomen talouden liiallista orientaatiota itäisille markkinoille ei Kosmopoliitti pitänyt myöskään positiivisena kehityksenä.³⁴⁵

Nimimerkillä *Oikolukija* esiintynyt Heikki Eskelinen esitti puheenvuoroissaan vielä suurempaa kritiikkiä niin Paasikiven linjaan nähden heikkoa ulkopoliittikan hoitoa kohtaan kuin ulkopoliitiikan varjolla harjoitettua sisäpoliittista peliä ja keskustelun vaientamista kohtaan. Oikolukijan näkemyksen mukaan: ”Sisäpolitiikan suhteesta ulkopoliittikkaan on todettava, että ollaan hyvin vaarallisella tiellä silloin, jos hallitseva suuntaus kriminalisoi kaikki toisin ajattelevat ja tekee heidän motiiveistaan epäilyttäviä, tekee heidät epäisänmaallisiksi ja Suomen tuhoa valmisteleviksi. Tämä ei suinkaan ole mitään Paasikiven linjaa...”. Oikolukija myös tuumaili oliko mies, joka suostutteli Paasikiveä hyväksymään vuonna 1948 YYA-sopimuksesta Suomelle vähemmän edullista sanamuotoa, ”ainoa oikea” henkilö johtamaan maan ulkopoliittikkaa?³⁴⁶

Konkreettisina esimerkkeinä myöntyväisyyspolitiikasta Oikolukija esitti sen, kuinka Kekkonen oli antanut Fagerholmin hallituksen kaatua Neuvostoliiton painostukseen vuoden 1958 kriisissä. Oikolukija korosti, että vuosikymmen aikaisemmin oltiin oltu samanlaisessa tilanteessa, kun Neuvostoliitto pyrki kauppapoliittisin painostuskeinoin vaikuttamaan Suomen hallituksen rakenteeseen 1940-luvun lopussa. Paasikivi oli kuitenkin tällöin pitänyt päänsä kylmänä, ja Neuvostoliitto oli lopettanut pian painostuksen, kun kävi selväksi, ettei sillä ollut vaikutusta. Yhtä lailla nootikkriisiin olisi Oikolukijan mukaan ollut suoraselkäinen suhtautumistapa vastata Neuvostoliitolle, että Suomi ei näe maailmanpoliittisessa tilanteessa aihetta neuvotella konsultaatioiden käynnistämisestä.³⁴⁷

Pohdinta siitä, miksi Kekkonen ei puolustanut Fagerholmin hallitusta, kuten Paasikivi oli aikanaan tehnyt, on ymmärrettävää, sillä jälkikäteen Kekkonen tiedetään myös puolustaneen kotimaisia hallitusratkaisuja idän suuntaan ja menneen Virolaisen

³⁴⁵ Paasilinna 1963, s. 81-82.

³⁴⁶ Paasilinna 1963, s. 85-86.

³⁴⁷ Paasilinna 1963, s. 91; Uola 2013, s. 406. Mikko Uola muistuttaa, että Fagerholmin ensimmäisen hallituksen takana seissyt Paasikivi taipui kuitenkin vuoden 1950 presidentinvaalien jälkeen lepyttelemään Neuvostoliittoa nimeämällä Kekkonen hallituksen muodostajaksi – 1940-luvun jälkipuolella Neuvostoliiton suhteen rohkaistunut Paasikivi palasi näin Uolan mukaan vanhalle myöntyväisyyspolitiikan kannattajana omaksumalleen linjalle.

hallituksen takuumieheksi vuonna 1964, kun Neuvostoliitto protestoi kokoomuksen ottamista hallitukseen.³⁴⁸ Maalaisliitto-Keskustan historiaa tutkineen Kari Hokkasen mukaan Suomen kansainvälisen aseman vaarantumisen lisäksi Kekkonen näkikin Fagerholmin yöpakkashallituksen uhkaksi ulko- ja sisäpoliittiselle linjalleen ja osoitukseksi hänen otteensa irtoamisesta Maalaisliitosta. Hokkanen arvioi Kekkosen todennäköisesti nähneen hallituksen lisäksi uhkana tulevia presidentinvaaleja varten.³⁴⁹

Oikolukija myös vertasi Suomen tilannetta Kuuban tilanteeseen, sillä molemmat maat olivat suuren kieli- ja talousalueen laidalla ja ilman varauksellista suhtautumista suureen naapuriin molemmilla olisi uhka luisua tämän suuren naapurin vaikutuspiiriin ja menettää itsenäisyytensä.³⁵⁰ Oikolukija näki myös keskustelijoista eniten realistisia mahdollisuuksia pohjoismaiselle puolustusliitolle Ruotsin tarvitessa hänen näkemyksensä mukaan laajemman liittouman itsensä puolustamiseksi.³⁵¹ Kosmopoliitti taas pessimistisesti totesi pohjoismaisen puolustusyhteistyön näyttäytyvän lännessä Neuvostoliiton syöttämältä juonelta ja idässä läntisen sotilasyhteistyön etenemiseltä.³⁵²

Kare alusti kirjassa käydyssä keskustelussa, joka oli otsikoitu *Kansallisuus – kansainvälisyys*. Alustuksessa Kare pohti sitä, mikä on pienen kansan asema maailmassa ja hänen näkemyksensä mukaan oli luonnollista, että pieni valtio keskittyi valtapolitiikan sijaan sivistyksellisiin kysymyksiin. Kare myös mietti, aiheutuiko Suomea hänen mielestään vaivannut henkinen epävakaus sivistyksen puutteesta vai siitä, että sivistykseen liiallinen keskittyminen oli pienelle kansakunnalle henkisesti raskasta. Korkealentoisemman sivistyspohdinnan lisäksi Kare pohti kuinka suomalaisessa henkisessä eetoksessa menttiin koko ajan ääripäästä ääripäähän. Kare nosti esiin kuinka: “Vuoroin mennään Uraliin, vuoroin mustataan koko isänmaata ja nimenomaan Tamperetta. Vuoroin harrastetaan ‘valkoista valhetta’, vuoroin ihaillaan mustia neekereitä paljon enemmän kuin esimerkiksi oman maan tavallisia, kunnollisia kansalaisia. Syntyy ‘kansainvälisyydellä’ keikailua, vähä’älyllistä’ turismia ym. Kun sivistyksen aste on kyllin korkea, tällaista kansallisuus- ja kansainvälisyysneurooseja ei

³⁴⁸ Suomi 2016, s. 280-281.

³⁴⁹ Hokkanen 2002, s. 431-432.

³⁵⁰ Paasilinna 1963, s. 62.

³⁵¹ Paasilinna 1963, s. 130.

³⁵² Paasilinna 1963, s. 117.

synny. Vai syntyykö?”³⁵³

Ääripäästä ääripäähän vauhkoilun lisäksi Kare nosti kriittisesti esiin yhteiskunnallisessa keskustelussa näkemänsä kaksinaismoralismin, joka liittyi siihen, miten Suomen itsenäisyyteen suhtauduttiin. Hän ihmetteli sitä, miksi Afrikan valtioiden kansallisuuspyrkimyksistä puhuttiin usein kauniin sanoin, mutta Suomessa vastaavanlaiset ajatukset olivatkin ikävystyttäviä ja fasismia.³⁵⁴ Kare viittasi erityisesti Suomen ulkopoliitikasta ja kansainvälisestä politiikasta kirjoittaneen nuoremman polven maalaisliittolaisen vaikuttajan Kalervo Siikalan ja tämän hengenheimolaisten kirjoituksiin. Kyseisiin K-linjan nuorempaa polvea edustaneisiin maalaisliittolaisiin ajattelijoihin kuului Siikalan lisäksi Matti Kekkonen, Jouko Tyyri ja Jouko Loikkanen ja tätä joukkoa yhdisti etenkin usko Kekkosen ajamaan ulkopoliittiseen linjaan.³⁵⁵

Ulkopoliittisessa keskustelussa Kare haki vertauskohtia kauempaa historiasta ja toi esiin näkevänsä autonomian ajan ajattelijoiden Israel Hwasserin ja Becker-Bein varhaisina ”Kekkosen hengen” ja K-linjan realismin kannattajina.³⁵⁶ Hwasser oli 1800-luvulla Suomessakin vaikuttanut ruotsalainen lääketieteilijä ja valtio-oppinut, joka piti kirjoituksissaan Suomen saavuttamaa asemaa Venäjän yhteydessä Suomelle edullisena. Becker-Bei taas oli oikealta nimeltään Waldemar Becker, suomalainen sotilas, joka oli jo vuosia ennen sortokausien alkua ennakoinut ulkomailla julkaistuissa kirjoituksissaan tulevan venäläistämiskehityksen ja hänen kirjoituksiaan paheksuttiin aikanaan autonomisen Suomen ja Venäjän keisarikunnan suhteiden heikentämisestä. Analogioita vallitsevaan tilanteeseen vaikutti olevan helppo löytää autonomian ajan tapahtumista.

Vallitsevaa ulkopoliittista linjaa kriittisesti rutineiden näkökulmien lisäksi keskustelussa nousi esiin myös vastakkaisiakin mielipiteitä. Majakanvartija esimerkiksi nosti esiin sen, miten neuvostovastaisuus oli ylimitoitettua ja muistutti siitä, että Neuvostoliitolla oli syytä pelätä joutuvansa hyökkäyksen kohteeksi Suomen kautta. Keskustelussa esiin noussutta ”myöntyväisyyden” määritettä hän piti myös

³⁵³ Paasilinna 1963, s. 17.

³⁵⁴ Paasilinna 1963, s. 52.

³⁵⁵ Hokkanen 2002, s. 254-255.

³⁵⁶ Paasilinna 1963, s. 88.

epämääräisenä.³⁵⁷ Majakanvartija ei myöskään yhtynyt Oikolukijan näkemykseen siitä, että Kekkonen olisi poikennut Paasikiven linjalta. Hän uskoi, että Paasikivi olisi yhtä lailla asettanut yöpakkasten aikana Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden säilymisen hallituksen kokoonpanon edelle.³⁵⁸

Vaikka Majakanvartijan puheenvuorojen kaltaiset näkökulmat tasapainottivat ulkopoliitikasta käytyä keskustelua, otti Kekkonen kirjassa esitetyn kritiikin vakavasti. Kuten todettua, hän ojensi kirjan julkaisseen Kariston johtajaa Qvistiä myllykirjeellä. Presidentin hampaisiin joutuivat varsinkin Oikolukija Eskelinen, Kriitikko Kare sekä nimimerkin *Kosmopoliitti* taakse piiloutunut Heikki Brotherus. Kekkonen korosti Qvistille ettei hänen politiikkansa ollut myöntyväisyyspolitiikkaa vaan päin vastoin politiikkaa, jossa Neuvostoliitto oltiin saatu myöntymään Suomen läntisten kauppasuhteiden avaamiselle. Tällä Kekkonen viittasi ennen kaikkea EFTA:n liittäjäjäsenyyteen (FINN-EFTA), johon Suomi liittyi vuodesta 1961 alkaen. Kekkonen piti lisäksi noottikriisin aikaista sotilaallisten konsultaatioiden torjuntaa suurena voittona.³⁵⁹ Kirjan toimittaneen Erno Paasilinnan nimen lisäksi keskustelijoista ainoastaan nimimerkillä *Konservatiivi* esiintyneen Yrjö Kivimiehen henkilöllisyys tuotiin kirjassa ilmi, mutta kustantajalle lähetetystä myllykirjeestä voi kuitenkin huomata, että Kekkonen oli tietoinen ainakin joidenkin nimimerkkien todellisista henkilöllisyyksistä.³⁶⁰

Kirja aiheutti ilmestyessään laajaa keskustelua lehtien palstoilla, ja monet pelkäsivät sen vaikuttavan kielteisesti maan ulkopoliittisiin suhteisiin.³⁶¹ Kirjaa käsiteltiin erilaisissa artikkeleissa lehdistössä 2 581 palstametrin verran, ja noin seitsemäsosa Kariston vuoden 1963 teoksia käsitelleistä lehtileikkeistä käsitteli teosta.³⁶²

Kulttuuripoliittisen keskustelun osalta Aulangon keskustelut olivat monipuolisemmat verrattuna vuosikymmen aiemmin kirjassa *Toiset pidot tornissa* käytyihin keskusteluihin. Siinä missä suuren huomion aiemmassa kirjassa sai vielä 1950-

³⁵⁷ Paasilinna 1963, s. 87-88.

³⁵⁸ Paasilinna 1963, s. 93.

³⁵⁹ Kekkonen 1976a, s. 165-173.

³⁶⁰ Paasilinna 1963, s. 7.

³⁶¹ Apunen 2005, s. 157-158.

³⁶² Niemi 2000, s. 153.

lukulainen varsin konservatiivinen kritiikki esimerkiksi lättähattuja ja nuorisoa pilaavia väkivaltaisia sarjakuvia kohtaan, käsiteltiin uudemmassa keskustelukirjassa esimerkiksi nykyrunoutta kipakasti useammasta näkökulmasta. Aikakauden vaihtumisen lisäksi keskustelun sävyyn vaikutti se, että keskustelijoissa oli sekä nuoria radikaaleja että liuta konservatiiveja. Ulkopoliittisten kipukohtien ja kulttuurin lisäksi Aulangolla keskusteltiin niin Euroopan integraatiosta, kehitysavusta kuin globaalista hallinnosta.

Kirjan kirjoittajakaartista Oikolukija-nimikerkillä esiintynyt Heikki Eskelinen vastasi Eino S. Revon *Ulkopolitiikka*-lehdessä kirjoittamaan kirjaa koskeneeseen kritiikkiin. Kare kehotti Eskelistä julkaisemaan vastakirjoituksensa *Kauppalehdessä*, jota tuolloin päätoimitti Kareen ystäviin lukeutunut Pentti Poukka. Kirjoitus sai Eskelisen mukaan paljon kiitosta, ja Poukka kertoi rohkean julkaisupäätöksen olleen osaltaan vaikuttamassa siihen, että hänet palkattiin vuonna 1964 *Uuden Suomen* päätoimittajaksi.³⁶³ Rohkea toiminta ulkopoliittisessa keskustelussa oli siis kokoomuslaisissa piireissä vielä tässä vaiheessa meriitti. Jyrki Vesikansa nostaakin esiin, että Poukka valittiin päätoimittajaksi nimenomaan ohjaamaan *Uuden Suomen* kurssia oikeammalle, koska lehti oli saanut Honka-liiton aikaan kritiikkiä liian myötämielisestä suhtautumisesta istuvaan presidenttiin.³⁶⁴

Pidot Aulangolla -kirjan ilmestymisen jälkeen keskustelukirjojen sarjaa jatkoi vielä Paasilinnan toimittama *Sanan vapaus* (1964) sekä *Pidot Suomessa* (1972), jossa Kare ei enää kuitenkaan ollut mukana.

Vuonna 1964 ilmestynyt *Sanan vapaus* oli *Pidot Aulangolla* teoksen saamalle kritiikille nopealla aikataululla tehty tasapainottavaksi tarkoitettu jatko-osa, johon kutsuttiin keskustelijaksi Kekkosen äänitorvena *Pidot Aulangolla* teoksen kritisointiin aktiivisesti osallistunut Eino S. Repo.³⁶⁵ Erno Paasilinna nosti esiin kirjan esipuheessa, kuinka eräissä arvosteluissa Aulangon pitoja oli syytetty sananvapauden vastuuttomasta käytöstä. Nyt Paasilinna korosti heti esipuheessa, että keskustelijoiden nimet haluttiin paljastaa, jotta tulisi selväksi, että keskustelua ei käynyt mikään järjestäytynyt

³⁶³ Heikki Eskelinen 25.10.2020.

³⁶⁴ Vesikansa 2021, s. 104.

³⁶⁵ Salminen 2018, s. 63.

yksituumainen poliittinen ryhmittymä.³⁶⁶

Nimimerkillä Kulissimies keskusteluun osallistunut ulkopoliittisen linjan vartija Eino S. Repo toi esiin Aulangon pitojen ulkopoliittisen keskustelun olleen vaarallista, ja ulkomaiset tahot olivat hänen mukaansa kiinnittäneet kirjaan huomionsa. Kulissimiehen mukaan etenkin Oikolukija ja Kosmopoliitti, eli Heikki Eskelinen ja Heikki Brotherus, olivat kunnostautuneet tällaisessa huhuilla pelaamisessa ja sananvapauden väärinkäytössä.³⁶⁷

Majakanvartija nosti esiin, että sosiaalinen pelko hallitsi vapaata sanaa. Siinä missä muuten pelko rajoitti keskustelua, esiintyi hänen mukaansa tässä suhteessa vapaata keskustelua varsinkin *Suomalaisen Suomen* palstoilla.³⁶⁸

Oikolukija vertasi suomalaisen sananvapauden tilaa De Gaullen Ranskan tilanteeseen, jossa kustantaja oli haastettu oikeuteen tämän väitettyä, että Ranskassa vallitsi sensuuri.³⁶⁹ Kosmopoliitti taas toi esiin, että Ranskassa oli poliittisesti epävakasta tilanteesta huolimatta sananvapaus hyvässä tilassa. Hän viittasi De Gaullia kriittisesti oikealta tarkastelleeseen teokseen, jonka takavarikoiminen oli nostanut hänen mukaansa lehdistön oikealta ja vasemmalta puolustamaan sananvapautta, sekä siihen, miten Ranskan hallituksen toimia kritisovia kirjoja oli mahdollista julkaista.³⁷⁰

Kriitikko hyökkäsi taas Saimaan kanavaa vastaan, jonka vuokraamisesta Suomelle ja uudelleen rakentamisesta oli juuri saatu tehtyä poliittinen päätös. Hänen mielestään sopimus oli huono ja kallis eikä siitä oltu annettu kansalle tarpeeksi tietoa.³⁷¹ Saimaan kanava oli Kriitikon mukaan lisäksi runnottu läpi eduskunnassa epädemokraattiseen tyyliin.³⁷² Kysymys Saimaan kanavan rakentamisen hyödyistä ja väitetyistä todellisista syistä nousi myöhemmin vielä useissa yhteyksissä esiin Kareen kritisoidessa Suomen ulkopoliitikkaa.

³⁶⁶ Paasilinna 1964, Esipuhe.

³⁶⁷ Paasilinna 1964, s. 105.

³⁶⁸ Paasilinna 1964, s. 17.

³⁶⁹ Paasilinna 1964, s. 44.

³⁷⁰ Paasilinna 1964, s. 54.

³⁷¹ Paasilinna 1964, s. 75-76.

³⁷² Paasilinna 1964, s. 106-107.

Sananvapaudesta itsestään Kriitikko korosti mielipiteenilmaisun vapauden tärkeyttä ja sitä, kuinka mielipiteenmuodostus oli hänelle myös hauskaa leikkiä. Hänen mukaansa: “Opinion muodostaminen ei ole vain tärkeätä, se on myös hauskaa. On olemassa fraasi että vapaus on ilma, jota toimittaja hengittää. Se on ehkä hieman juhlallisesti sanottu. Itse olen leikkiteoreetikko ja sanon, että vapaa opinionin muodostaminen ja ilmaiseminen on leikeistä hauskinda. En halua, että minun täytyy mielipideleikeissä alistua itsevaltaisen koulumestarin määräyksiin. Opinoleikillä on omat sääntönsä ja ne ovat päteet jo monta vuosisataa.”³⁷³

Aulangon pidoissa oli vielä mahdollista käydä moniäänistä keskustelua ulkopoliitikasta, vaikka aihe oli jo tuolloin sen verran arka, että moni varovaisempi mukaan pyydetty jätti osallistumatta keskusteluun. Myllykirjeet ja kirjasta syntynyt kohu kuitenkin osoittivat, että aikakausi oli muuttumassa. Jatko-osaksi julkaistussa *Sanan vapaudessa* keskusteltiinkin enää vain siitä, mistä oli sopivaa enää keskustella.

Kekkosvastainen aseveliakseli murtuu

Honka-liitto oli kerännyt vuosikymmenen alussa taakseen varsin laajan poliittisen rintaman, mutta 1960-luvun myötä yhteiskunnallinen ilmapiiri muuttui merkittävästi. Kekkosvastaisen rintaman hajoaminen tapahtui lopullisesti vuonna 1966, kun Rafael Paasion johtama SDP kääntyi kannattamaan Kekkosen ulkopoliitikkaa toivoen näin puolueen sisäpoliittisen painoarvon kasvavan. Sosialidemokraattien linjamuutoksen teki mahdolliseksi Väinö Tannerin jättäytyminen pois politiikasta ja toisen johtavan asevelisocialistin Väinö Leskisen kääntymys Kekkosen politiikan kannattajaksi.

Sosialidemokraattien ja Kekkosen suhdetta tutkinut Lasse Lehtinen korostaa, että puolue oli valinnut uuden linjansa jo vuoden 1963 puoluekokouksessa, jossa Tanner jäi sivuun ja Rafael Paasio valittiin johtoon. Lehtisen mukaan puoluekokous oli saranakohta, jossa käännettiin tielle kohti Punaista toria ja Kremlin valtiaita.³⁷⁴ Vallan

³⁷³ Paasilinna 1964, s. 24.

³⁷⁴ Lehtinen 2002, s. 413-4.

ottivat tuolloin niin sanotut *kolmaslinjalaiset*, jotka olivat TPSL:n synnyn jälkeen puolueeseen jääneitä skogilaisen opposition edustajia.³⁷⁵

Sosialidemokraatit olivat nähneet jo pitkään myrskyisiä vuosia. Asevelirintama alkoi rakoilla jo 1950-luvun alkupuolella, kun politiikko toisensa jälkeen alkoi pohtia etuja, joita paremmat idänsuhteet toisivat.³⁷⁶ Tannerin nousu puheenjohtajaksi vuonna 1957 vahvisti puolueen linjaa Kekkosen vastavoimana, mutta samalla aiheutti levottomuutta puolueen vasemmalla laidalla. SDP:n sisäinen jännite johti lopulta siihen, että puolueen entisen puheenjohtajan Emil Skogin ympärille muodostui Kekkoseen ja Neuvostoliittoon sovinnollisemmin suhtautunut sosialidemokraattinen ryhmittymä, joka vuonna 1959 ryhmittyi uudeksi Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattiseksi Liitoksi (TPSL). Seuraavana vuonna hajoaminen jatkui ammattiyhdistyspuolelle, kun sosialidemokraatit perustivat skogilaisten hallussa olleen SAK:n kilpailijaksi Suomen Ammattijärjestö SAJ:n.

Skog haki ryhmittymälleen taloudellista tukea Neuvostoliitosta ja Maalaisliitosta.³⁷⁷ Merkittävää kansansuosiota uusi puolue ei kuitenkaan saanut, mutta puoluehajaannus rasitti sosialidemokraattista liikettä ja keskustelua sosialidemokraattien ja *skogilaisina* ja myöhemmin *simoslaisina* tunnetun puolueen kannattajien sovinnosta käytiin vuosien mittaan.

Väinö Leskinen oli luonut poliittisen uransa tulisieluisella Kekkosen ja Neuvostoliiton vastustamisella, mutta pohjimmiltaan Leskinen oli suhdannepoliitikko. Jo pian sodan jälkeen Leskinen oli pyrkinyt luomaan suhteita kommunisteihin ja toppuuttelemaan Neuvostoliiton kritisointia, mutta neuvostoliittolaiset näkivät tuolloin Kekkosessa paremman yhteistyötahon.³⁷⁸ Leskinen oli vuonna 1954 Moskovan matkalla taas

³⁷⁵ Reuna 2021, s. 241. Reuna mainitsee nimekkäinä kolmannen linjan edustajina Rafael Paasion, Erkki Lindforsin, Arvo ”Poika” Tuomisen, Reino Oittisen, K.A.Fagerholmin, Mauno Koiviston ja Kalevi Sorsan.

³⁷⁶ Reuna 2021, s. 186: Skog toivoi kutsua Moskovaan 1953, s. 88-89: Penna Tervo johti sosialidemokraattista ryhmittymää, joka oli 1956 presidentinvaalien alla yhteyksissä Kekkoseen ja tuki tämän valintaa estämällä sosialidemokraattien siirtymisen Paasikiven taakse; Peltoniemi & Rasila 1981, s. 82-83. Simonen olisi ollut 1950-luvun alussa valmis vaihtamaan ulkopoliittista linjaa, mutta tiesi, että tämä olisi romuttanut sisäministerinä kommunistien lakot suurin ottein lopettaneen ”Sapeli-Simosen” kannatuksen.

³⁷⁷ Lehtinen 2002, s. 300; Majander 2007, s. 18-19.

³⁷⁸ Reuna 2021, s. 115.

lähestynyt neuvostoliittolaisia ja pyrkinyt pääsemään näiden suosioon.³⁷⁹ Jälleen vuonna 1959 hän oli tehnyt lähentymisyriytyksiä Kekkoseen ja seuraavan vuonna pidetyn puoluekokouksen jälkeen taas tuloksettomasti Neuvostoliittoon.³⁸⁰ Vasta vuonna 1963 Leskinen sai viimein avattua neuvotteluyhteyden Neuvostoliiton kanssa.³⁸¹

Vuoden 1966 linjamuutos oli dramaattinen, sillä puolue näyttäytyi vielä samana vuonna käydyissä eduskuntavaaleissa Kekkosen vastavoimana. Max Jakobsonin mukaan vuoden 1966 eduskuntavaalien tulos oli osittain protesti vallitsevaa ulkopoliittikkaa ja Kekkosta kohtaan.³⁸² Juhani Suomen mukaan tällainen käsitys oli myös monissa läntisissä kommentaareissa.³⁸³ Myös toimittaja Sakari Talvitie arvioi asevelisocialimin hengen vielä vaikuttaneen tällöin ja monen oikeistolaisen antaneen vielä äänensä puolueelle.³⁸⁴ Merkkejä muutoksesta oli kuitenkin jo olemassa. Leskinen oli puoli vuotta ennen vaaleja pitänyt linjapuheen, jossa oli korostanut sovinnollisuutta ja sitä, miten “oli aika sotia ja aika sopia”. Leskisen elämäkerturin Tuomas Keskisen mukaan tämän ulkopoliittinen linja oli muuttunut jo pari vuotta ennen vaaleja.³⁸⁵

Puolue loi nahkansa lopullisesti vasta vaalien jälkeen, kun Leskinen kutsuttiin Moskovaan ja tälle kerrottiin, että sosialidemokraatit hyväksyittäisiin hallitukseen mikäli SKDL olisi mukana, nämä tukevat Kekkosen uudelleenvalintaa ja myöntävät ulkopoliittisen linjan suhteen tehdyt virheet.³⁸⁶

Vaalivoiton arkkitehteihin kuulunut Kaarlo Pitsinki sysättiin pian pois puoluesihteerin paikalta Uudenmaan maaherraksi. Tätä ennen hänkin taipui kannattamaan sekä hallitukseen menoa kommunistien kanssa että Kekkosen uudelleenvalintaa.³⁸⁷ Lehtisen mukaan vuonna 1968 Pitsinki jopa pyrki tekemään “leskiset” ja aneli Kekkoselta

³⁷⁹ Keskinen 1978, s. 90-91.

³⁸⁰ Lehtinen 2002, s. 342; Lehtinen 2018, s. 775-776.

³⁸¹ Keskinen 1978, s. 254.

³⁸² Jakobson 1983, s. 157-158.

³⁸³ Suomi 2010, s. 404.

³⁸⁴ Nootti 3/1985, Sakari Talvitie: ”Asevelisocialismi, sen tausta ja vaikutusilmiöt”.

³⁸⁵ Keskinen 1978, s. 369.

³⁸⁶ Lehtinen 2002, s. 450-52.

³⁸⁷ Kujala 2013, s. 200, 201 ja 205.

hyväksyntää haaveenaan pääministerin paikka.³⁸⁸ Pitsinki ei kuitenkaan onnistunut pyrkimyksissään, ja hänen pääministeritiensä katkeamiselle on esitetty selitykseksi ”yleisiä syitä”. Pitsingin nimi säilyikin punaisena vaatteena Kekkosen tukijoille, ja Aarre Simonen näki vielä 1970-luvun alussa tämän ja Olavi Lindblomin kaltaisten miesten kuulumisen SDP:n puoluevaltuuston puheenjohtajistoon olleen osoitus siitä, että TPSL:ää tarvittiin.³⁸⁹

Kekkosen taakse kääntyneessä SDP:ssä oli 1960-lopulla edelleen Kekkoseen ja Neuvostoliittoon kriittistä suhtautumista.³⁹⁰ Puolue olisikin ensisijaisesti halunnut valita Kekkosen jatkokaudelle poikkeuslailla, koska vaaleissa presidentin taakse ryhtymisen pelättiin repivän puoluetta.³⁹¹ Julkisesti Kekkosta vastustaneet sosialidemokraatit olivat kuitenkin nyt enää harvassa, ja *Suomen Sosialidemokraatin* pakinoitsija Simo ”Simppa” Juntunen oli näistä näkyvin.

Sosialidemokraatteja ei kuitenkaan käy yksin syyttäminen sosialidemokraattien ja kokoomuksen kekkosvastaisen rintaman murtamisesta. SDP:n 1963 puoluekokouksesta alkaneeseen linjamuutoskehitykseen vaikutti suuresti myös kokoomuksen toiminta vuosikymmenen alussa. Max Jakobsonin mukaan noottikriisi vuonna 1961 mursi sosialidemokraattien ja kokoomuksen kekkosvaltaisen akselin, ja kokoomus jätti leskisläiset eristettyyn asemaan lähtiessään seuraavana vuonna mukaan Ahti Karjalaisen hallitukseen, johon otettiin mukaan myös TPSL, mutta ei sosialidemokraatteja.³⁹² Tämä antoi puhtia SDP:n ulkopoliittisen linjan uudistusta ajaneille kolmaslinjalaisille, jotka näkivät linjamuutoksen ainoaksi keinoksi murtaa hallituspaitsio.

Vielä ennen sosialidemokraattien lopullista linjanmuutosta oli antikommunistinen ja kekkosvastainen suuntaus politiikassa merkittävä. Kare oli näissä piireissä tunnettu hahmo 1960-luvun puolivälissä.³⁹³ Vuoden 1966 eduskuntavaalien alla hän oli

³⁸⁸ Lehtinen 2002, s. 472.

³⁸⁹ Peltoniemi & Rajala 1981, s. 227 ja 230.

³⁹⁰ Kujala 2013, s. 208.

³⁹¹ Lehtinen 2002, s. 464.

³⁹² Jakobson 1983, s. 10-11 ja 157.

³⁹³ Tuure Junnilan kirje Georg C. Ehrnroothille 15.12.1964, KA, TJA, kansio 15. Esimerkiksi Tuure Junnila mainitsee Kareen listassa suositeltavista henkilöistä, jotka voisivat sopia tiedotustoimintaan selostamaan Suomen oloja ulkomaille sekä lisäksi mainitsee tuntevansa Kareen. Muut henkilöt listassa olivat Heikki Eskelinen, Tauno Kuosa, tohtori Polvinen, Pirkko Rommi ja Sakari Talvitie.

tekemisissä kekkosvastaisen ryhmittymän kanssa, johon kuuluivat merkittävimpinä hahmoina kansanedustajat Georg C. Ehrnrooth, Tuure Junnila ja Väinö Leskinen. Ryhmä tilasi Kareelta ja Simo Juntuselta poliittiset kirjat vaaleja varten. Leskisen takinkäännös kuitenkin hajotti ryhmän ja Juntusen kirjan käsikirjoitus jäi Leskiselle. Kareelta tilatun kirjan kohtalo jää epäselväksi, sillä Ehrnrooth ei saanut kirjaa ikinä käsiinsä ja arvelee kirjoittamisen keskeytyneen ryhmän hajottua Leskisen toimien seurauksena. Näyttää kuitenkin siltä, että tämä projekti oli lähtölaukaus Kareen myöhemmin ilmestyneen bestsellerin synnylle. Leskisen takinkäännös ja SDP:n uusi linja olivatkin kova isku kekkosvastaiselle rintamalle ja etenkin kekkosvastaisille sosialidemokraateille.³⁹⁴

Asevelisocialistina itseään pitäneelle Kauko Kareelle ei Leskisen takinkäännös antikommunistista K-linjalaiseksi ollut toivottu uutinen. Kare oli ollut vaaran vuosista lähtien oikeistososialidemokraatti, vaikkei tiettävästi puolueeseen kuulunutkaan. Sosialidemokraattien ulkopoliittisessa linjassa tapahtunut radikaali muutos aiheutti kuitenkin nyt Kareelle ongelman mihin poliittisesti samaistua.

Sosialidemokraattien kääntynyt kannattamaan Kekkosen politiikkaa, alkoi myös kokoomuksessa ja pienemmissä porvarillisissa puolueissa syntyä jyrkempiä jakolinjoja Kekkosen vastustajien ja paremmat sisäpoliittiset asemat mahdollistavan uuden ulkopoliittisen linjan kannattajien välille. Kokoomus asetti vielä vuoden 1968 presidentinvaaleihin oman ehdokkaansa, mutta RKP oli kahtiajakautunut ja osa tuki jo tuolloin Kekkosta. Presidentinvaalien jälkeen kokoomuksessakin tapahtui muutoksia, jotka nähtiin kekkosvastaisten voimien keskuudessa kriittisten äänien kitkemisenä pois merkittäviltä paikoilta.³⁹⁵ Vuosikymmenen taitteeseen tultaessa näkyvät vastarintamiehet Kekkosen politiikalle alkoivat olla vähissä, ja yksittäisten kansanedustajien, kuten kokoomuksen Tuure Junnilan ja Ruotsalaisen kansanpuolueen Georg C. Ehrnroothin asema korostui vallitsevan politiikan oppositiomiehinä.

Maalaisliitosta 1950-luvun lopussa irtautunut Veikko Vennamon johtama Suomen

³⁹⁴ Ehrnrooth 1999, s. 244–245; Georg C. Ehrnrooth 2.4.2009.

³⁹⁵ Heikki Eskelinen 25.10.2020. Eskelisen mukaan useiden kansallisseurojen puheenjohtajat vaihdettiin puoluetuomiston johdolla. Näihin lukeutui Eskelisen mukaan tehtävästään omatoimisesti eronnut Matti Arjanne Tampereella ja Turun kansallisseuran puheenjohtaja professori Suomalainen.

Maaseudun Puolue oli kriittinen ääni Kekkosen politiikkaa kohtaan, mutta yhden kansanedustajan pienpuolueella ei tuolloin ollut juurikaan painoarvoa. SMP nousi merkittäväksi poliittiseksi voimaksi vasta vuoden 1968 presidentinvaalien ja vuoden 1970 eduskuntavaalien myötä.

Vuoden 1966 vaalit olivat asevelisocialismin joutsenlaulu. Vaalien myötä kommunistit nousivat ensimmäistä kertaa lähes kahteen vuosikymmeneen hallitukseen. Vasemmistohegemonia yltyi samaan aikaan myös kulttuurin puolella, ja yhteiskunnan henkinen ilmapiiri muuttui vauhdilla.

5. Oppositiomies 1966-1967

Yhteiskunnallisessa ilmapiirissä 1960-luvun mittaan tapahtuneet muutokset alkoivat pian vaikuttamaan myös Kareen työelämään. Kun Kekkosen ulkopoliitiikan kannattaminen alkoi ympäröivässä yhteiskunnassa muodostua konsensukseksi, ei Kare kuitenkaan muuttunut ympäröivän yhteiskunnan mukana.

Pian ongelmat alkoivat heijastua niin *Suomalaiseen Suomeen*, jonka toimitussihteerinä Kare toimi, kuin julkaisuissa kuten *Suomen Kuvalehdessä*, jonne Kare toisinaan kirjoitti. Kesäyliopistossa Kare joutui myös paitsioon Kekkosta ja vallitsevaa ulkopoliittista linjaa koskevien mielipiteidensä takia.

Vuosikymmenen lähestyessä loppuaan suomettuminen kiristyi, ja Kareelta sulkeutui monta ovea. Toisaalta monenlaiset mahdollisuudet olivat avoimena Kareen alkaessa valmistautua oman kustannus- ja julkaisutoimintansa aloittamiseen.

Kare suljetaan pois *Suomen Kuvalehdestä*

Ilmari Turjan *Uusi Kuvalehti* oli syntynyt *Suomen Kuvalehden* kanssa tulleen välirikon seurauksena vuonna 1952, mutta lehden tarina ei kestänyt kuin hieman yli vuosikymmenen. Kauko Kare oli toiminut 1950-luvulla Turjan lehden avustajana ja kirjoitteli *Uuden Kuvalehden* lopetettua ilmestymisen taas toisinaan *Suomen Kuvalehteen*. 1960-luvun mittaan Kareen kaltaiselle suorapuheiselle sanankäyttäjälle alkoi kuitenkin nousta tie pystyyn paikassa jos toisessa.

Vuonna 1966 Kare suljettiin pois *Suomen Kuvalehden* avustajakunnasta Kekkosen painostuksen takia. Kekkosen oli esittänyt suoraan lehden johdolle vaatimuksen, että lopettaa itse pakinoiden kirjoittamisen *Suomen Kuvalehteen*, ellei Kareen kirjoitusten julkaisemista lopetettaisi kyseisessä lehdessä.³⁹⁶

Taustalla Kekkosen reaktiossa oli *Suomen Kuvalehdessä* 23.1.1965 julkaistu Kareen

³⁹⁶ Jokipii & Suvanto 2008, s. 21.

kirjoitus "*Finn Again Wakes*", jossa Kare käsitteli ulkomailla Suomen ulkopoliitikasta ja historiasta esitettyjä tulkintoja.

Ulkoasianministeriön sanomalehtiosaston päällikko Matti Tuovinen lähestyi *Suomen Kuvalehteä* Kareen kirjoituksen johdosta heti tammikuussa 1965 ja halusi nostaa päätoimittajalle esille minkälaisessa maineessa ruotsalainen oikeistopoliitikko Birger Hagård oli, jonka Suomen ulkopoliitikkaa käsittelevää tekstiä Kare oli artikkelissaan pitkästi siteerannut ja viitannut tähän alan asiantuntijana. Hagårdia syytettiin Tuovisen lähettämässä ruotsalaisissa lehtileikkeissä äärioikeistolaiseksi ja niissä nostettiin esiin hänen antamansa tuki Portugalin siirtomaahallinnolle ja Etelä-Afrikan hallitukselle.³⁹⁷

Kovaa reaktiota Hagårdia vastaan selittää se, että Kareen siteeraamassa katkelmassa Hagård hyökkäsi varsin suoraan Kekkosta ja keskustapuoluetta vastaan ja kyseenalaisti sekä näiden mahdollisuudet vastustaa Moskovan vaikutusvaltaa sekä sen, oliko näillä edes halua tähän.

Suomen Kuvalehden toimitukselle oli myös lähetetty *Kare ja Kannas* -otsikoitu kirjoitus, jossa nostettiin esiin, että Kare oli erehtynyt kirjoituksessaan Kannaksen historiaa käsittelevistä faktoista. VL nimimerkillä tekstin lähettänyt henkilö nosti esiin, että Kare oli liioitellut tekstissään Kannaksen historiallista kuulumista Suomeen, tai tarkemmin Ruotsin valtaan.³⁹⁸

Kare tosiaan mainitsi artikkelissaan Viipurin ja Kannaksen kuuluneen iät ja ajat Suomen yhteyteen, vaikka todellisuudessa Kannaksen itä ja pohjoisosat ovat historiassa kuuluneet pääosin Venäjälle. Virhe historian tuntemuksessa tuskin kuitenkaan oli syynä Kareen sulkemiselle lehdestä, sillä tämä tuskin olisi aiheuttanut Kekkosen reagointia, ellei kirjoituksessa olisi ollut kriittisiä huomioita Suomen ulkopoliitikasta.

Kare näki tilanteen niin, että Kekkonen oli kirjeellään painostanut *Suomen Kuvalehden* laittamaan hänet "kiellettyjen kirjoittajien indexiin".³⁹⁹ *Suomen Kuvalehti* oli

³⁹⁷ Matti Tuovinen Leo Tujuselle 27.1.1965. KKa; Sydsvenska Dagbladet 22.1.1965; Expressen 23.1.1965; Aftonbladet 24.1.1965.

³⁹⁸ V.L. Suomen Kuvalehden toimitukselle 24.1.1965, KKa.

³⁹⁹ Ilta-Sanomat 6.3.1972, Kauko Kare: "Hovisyötilään nenä värisee Tampereella".

ensimmäinen, mutta ei viimeinen paikka, jossa suomettuva mielipideilmasto sulki Kareelta oven.

Ero Suomalaisesta Suomesta

Kare oli saanut toimia hyvin itsenäisesti *Suomalaisen Suomen* toimitussihteerin tehtävässään, sillä lehden päätoimittaja Esko Aaltonen oli hänen ystäviään vuosikymmenten takaa Forssan ajoilta asti ja hän antoi Kareelle varsin vapaat kädet toimia tehtävässään, joskin joutui joskus myös irtisanoutumaan joistain Kareen liian jyrkistä kannanotoista.⁴⁰⁰ Lehti henkilöityikin julkisuudessa enemmän toimitussihteriinsä kuin päätoimittajaan. Aaltonen kuoli vuonna 1966, jolloin Kareen asema lehdessä muuttui nopeasti.

Suomalainen Suomi oli Suomalaisuuden liiton julkaisema lehti, ja Kareen harjoittama toimituspolitiikka oli herättänyt pinnan alaista keskustelua julkaisevan tahon piirissä jo joitain vuosia. Liiton neuvottelutoimikunnan jäsen Veli Merikoski oli jo alkuvuodesta 1963 esittänyt lehden johtokunnalle huolensa siitä, että *Suomalaisessa Suomessa* esiintyi jatkuvasti tasavallan presidenttiin, maan hallitukseen ja hallituksen jäseniin kohdistunutta kielteistä kritiikkiä, joka saattaisi antaa ulkopuoliselle käsityksen, että lehti ja sen julkaisija ovat yksipuolisessa oppositioasenteessa tasavallan presidentin ja maan hallituksen politiikkaa kohtaan. Käydyssä keskustelussa, jossa myös lehden edustajat olivat paikalla, todettiin yksimielisesti, että Merikosken havaintoihin ei ollut johtanut mikään tietoinen politiikka, mutta myönnettiin, että lehti voisi esittää tasapuolisemmin myös myönteisiä arvioita.⁴⁰¹

Syksyllä 1964 Suomalaisuuden liiton hallituksessa heräsi taas laajempi keskustelu lehden toimituspolitiikasta ja Kareen asemasta. Useampi hallituksen jäsen syytti lehden linjaa patavanhoilliseksi, epätasapuoliseksi ja kritiikkiä esitettiin myös siitä, että Suomalaisuuden liiton linjaukset eivät näkyneet tarpeeksi lehdessä. Kauko Sipposen

⁴⁰⁰ Suomi 2002, s. 138. Kekkonen toteaa päiväkirjassaan 6.9.1964 Suomalaisen Suomen päätoimittajan Aaltosen sanoutuneen lehdessä irti tietyistä Kareen esittämistä syytöksistä, jotka olivat kohdistuneet dosentti Antti Eskolaa kohtaan.

⁴⁰¹ Suomalaisuuden liiton hallituksen pöytäkirja 16.1.1963, SL kokoelma, KA.

mukaan lehden vallitseva suunta oli hedelmätön: ”Kareen uudistuminen tuntuu sekin epätodennäköiseltä. Ennen pitkää käy niin, että liiton hallitus samaistetaan Kareen mielipiteisiin.” Sipposen laski Kareen synniksi myös sen, että tämä vastasi nuorisoradikaaleille syyllistymällä itse samanlaisiin ylilyönteihin.⁴⁰²

Lehden toimitusneuvoston puheenjohtaja Lauri Hyvämäki oli ainoita Karetta puolustaneita henkilöitä. Hyvämäki muistutti, että ”Ei ole ihme, jos vanhan polven taholta joskus tihkuu kaunaisia mielipiteitä julkisuuteen, kun nuori polvi saa julkaista mitä vain ja repiä vanhemmille merkityksellisiä arvoja.” Kare oli Hyvämäen mielestä persoonallinen lehtimies, vaikka hän iskikin joskus harhaan ja vaikkei hän kaikkia tämän mielipiteitä hyväksynytäkään. Hyvämäki lisäksi nosti esiin, että Karetta vastaan oli hänen tietojensa mukaan käynnissä oikea ajojahti, josta hänellä oli todisteita. Hyvämäki lisäksi painotti, että jos Kare erotetaan, niin hän tulee tekemään johtopäätöksensä: ”antaa silloin koko laivan upota liput mastossa. Tulen siinä tapauksessa eroamaan, mutta en aio levittää asiasta mitään epämiellyttäviä jälkipuheita.”

Suomalaiselle Suomelle toimitetussa muistiossa lehden tahdottiin osallistuvan täydellä teholla rakentavassa mielessä yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun. Artikkelien korkeaa tasoa kiiteltiin, mutta todettiin, kuinka: ”Kirjallisuusosaston nykyinen ’eseettisyysvoittoisuus’ ei kuitenkaan ole enää tarkoituksenmukaista, vaan siinä olisi nykyistä enemmän keskityttävä sellaisiin tärkeisiin tehtäviin – esim. tietokirjallisuuden arvosteluun –, mitä muu lehdistö ei tyydyttävästi suorita.” Lisäksi todettiin, että yhteiskunnallisten aiheiden osalta lehti oli keskittynyt yksipuolisesti vain tiettyihin kysymyksiin. Suomalaisuuden Liitosta oltiin myös muistion mukaan alettu lehdistössä jo puhua taantumuksellisenä tahona ja lehden, sen avustajien ja liiton hallituksen mielipiteiden todettiin rinnastuvan yleisessä tietoisuudessa toisiinsa. Ratkaisuksi esitettiin liiton tavoitteiden ottamista lehdessä paremmin huomioon ja lehden avustajakunnan laajentamista ja käsiteltävien aiheiden kirjon kasvattamista.⁴⁰³

Päätoimittaja Aaltonen tietyltä osin hyväksyi muistiossa esitetyt huomiot ja myönsi

⁴⁰² Suomalaisuuden liiton hallituksen pöytäkirja 14.9.1964, SL kokoelma, KA.

⁴⁰³ Suomalaisuuden liiton hallituksen pöytäkirja 6.10.1964, SL kokoelma, KA.

esimerkiksi että kirjallisuutta käsitteleviä kirjoituksia voisi olla vähemmänkin, mutta oli kovana heppoisina näkemiään syytöksiä kohtaan: ”Olin kiitollinen, jos saisin viitteitä kohdista, joissa nimenomaan ilmenee toimituksen hedelmätön kielteisyyss. Tarkoituksenne ei varmaan ole kiistää kritiikin oikeutusta, ei edes silloin, kun se kohdistuu liiton hallituksen eräiden jäsenten sydämellä oleviin asioihin tai mielipiteisiin. Kommunistien sanankäyttöä lukuunottamatta en muista painetusta sanasta nähneeni muuta syytöstä S.S:n taantumuksellisesta linjasta kuin sen, jonka eräs liiton hallituksen jäsen on kirjoittanut.”⁴⁰⁴

Lehden asemasta käydyissä keskusteluissa oli väitetty, että ei ollut merkitystä oliko Kare sitä tai tätä mieltä K-linjasta.⁴⁰⁵ Liiton hallituksen jäsenistä maalaisliittolaisia K-linjalaisia olivat kuitenkin ainakin edellä mainitun väitteen esittänyt Kauko Sipponen ja Kalervo Siikala. Aaltosen viittaus siitä, että hallituksen jäsenet kritisivat lehteä julkisuudessa ja Kareen asemasta käyty keskustelu osoittavat hallituksessa vallinneen laajemman protestihengen Kareen ajamalle linjalle. Hallituksessa yksin Kareta puolustamaan jäänyt Lauri Hyvämäki erosi pian lehden johtokunnan puheenjohtajan paikalta sekä yhdistyksen hallituksesta vedoten hänen ja liiton hallituksen poikkeaviin käsityksiin *Suomalaisen Suomen* toimittamiseen liittyvistä kysymyksistä.⁴⁰⁶

Esko Aaltosen kuoltua Kareta puolustanut ja toimitusneuvoston puheenjohtajan paikalta jo kertaalleen eronnut Lauri Hyvämäki teki paluun nousten lehden päätoimittajaksi. Kare oli itse tuonut ystäväpiiriinsä kuuluneen Hyvämäen mukaan *Suomalaiseen Suomeen*, ja tämä oli puolustanut Kareta hallitusta vastaan, joten valinta olisi voinut olla Kareen kannalta huonompikin. Kareella itsellään saattoi kuitenkin myös olla haaveita päätoimittajan paikasta. Kekkosen politiikan tukijana tunnetun Ilkka Hakalehdon toimiminen lyhyen aikaa lehden vt. päätoimittajana ennen Hyvämäen valintaa, herätti myös ärtymystä Kareessa, joka kritisoi julkisesti Hakalehdon poliittisia näkemyksiä.⁴⁰⁷

Joka tapauksessa Hyvämäki otti Aaltosta aktiivisemmän roolin päätoimittajana, mikä

⁴⁰⁴ Suomalaisuuden liiton hallituksen pöytäkirja 3.11.1964, SL kokoelma, KA.

⁴⁰⁵ Suomalaisuuden liiton hallituksen pöytäkirja 14.9.1964, SL kokoelma, KA.

⁴⁰⁶ Suomalaisuuden liiton hallituksen pöytäkirja 6.12.1964, SL kokoelma, KA.

⁴⁰⁷ Suomi 2002, s. 290. Kekkosen päiväkirja 23.10.1966: Kareen mainitaan syyttäneen Hakalehtoa Aamulehden artikkelissa ”naivista kekkoslaisuudesta”.

suitsi Kareen itsevaltaista toimitussihteerin asemaa. Vaikka Hyvämäki oli oikeistolainen konservatiivi ja Kekkosesta samoilla linjoilla kuin Karekin, ei hän kuitenkaan ollut niin jyrkkä kannanotoissaan ja halusi toimia sovittelavammin. Kareen sanotaankin pitäneen Hyvämäkeä ”isänmaallisena, mutta arkana”.⁴⁰⁸ Aaltonen oli saanut Kekkoselta useita myllykirjeitä, joissa tämä oli painostanut häntä erottamaan Kareen, mutta Aaltonen ei ollut taipunut uhkauksiin.⁴⁰⁹ Hyvämäen kohdalla tilanne saattoi ulkoisen painostuksen suhteen olla toinen. Varovaisempaa linjaa selittää myös osaltaan se, että Hyvämäki työskenteli samaan aikaan Helsingin yliopiston poliittisen historian virkaa tekevänä professorina ja laitoksen johtajana, eikä halunnut vaarantaa laitoksensa rahoitusta leimaantumalla liian jyrkillä mielipiteillä.⁴¹⁰

Päätoimittajan ja toimitussihteerin sukset menivät ristiin hyvin nopeasti. Kare muistelee myöhemmin riitojen alkaneen pian päätoimittajan vaihdoksen jälkeen, kun Hyvämäki ei suostunut julkaisemaan joitain Kareen kirjoituksia ja oli sitten loukkaantunut Kareen lähetettyä julkaisematta jääneitä tekstejään toisiin lehtiin.⁴¹¹ Vuodenvaihteessa 1966–67 Kare oli pari kuukautta virkavapaalla toimitussihteerin tehtävistä ”tieteellisen työn vuoksi”, ja hänen tehtäviään hoiti sijainen.⁴¹²

Käyttikö Kare tämän ajan osaltaan tulevan menestyskirjansa julkaisemisen järjestämiseen vai myös muuhun tutkimukseen, jää epäselväksi. Kare saattoi myös kirjoittaa pakinaa käsittelevää väitöskirjaksi suunnittelemaansa tieteellistä tutkimusta, mutta vielä todennäköisemmin Kare käytti ainakin osan ajasta Snellmania käsittelevän laudaturtyönsä parissa, josta hän palautti Turun yliopistoon käsikirjoituksia arvioitavaksi vuosina 1966 ja 1968.⁴¹³ Tai sitten omapäinen toimitussihteeri piti lakkolomaa protestiksi Hyvämäen valinnalle päätoimittajaksi.

⁴⁰⁸ Heikki Eskelinen 8.2.2009; Vesikansa 2004, s. 126. Luonnehdinnat Hyvämäen, Aaltosen ja Kareen luonteista ja toimintatavoista Eskelisen. Vesikansa tuo esiin Hyvämäen roolin SYT:ssä.

⁴⁰⁹ Nootti 1/1976, takakannen sisäosa. Kare kertoo Aaltosen saaneen Kekkoselta myllykirjeitä, joissa vaadittiin hänen erottamistaan; Kekkonen 1976a, s. 100–101, Kekkosen julkaistuissa myllykirjeissä on Aaltoselle osoitettuja kirjeitä, joissa Kekkonen arvostelee lehden ulkopoliittista linjaa, mutta *Kirjeitä myllystäni* -kokoelmassa ei kuitenkaan ole julkaistu Kareen mainitsemia kirjeitä.

⁴¹⁰ Heikki Eskelinen 2.7.2018. Eskelinen muistelee, kuinka hän oli ollut Hyvämäen kanssa radiokeskustelussa, jossa mukana oli myös vasemmistolaisia keskustelijoita. Keskustelun jälkeen Hyvämäki oli puolustellut maltillisia mielipiteitään Eskeliselle selittäen, että hän ei halunnut vaarantaa yliopiston laitoksen rahoitusta poliittisten mielipiteidensä takia.

⁴¹¹ Radiohaastattelu 10.10.1991, Matti Hara: ”Tänään kymmeneltä”.

⁴¹² Suomalainen Suomi 9/1966.

⁴¹³ Päiviö Tommila Karelle 9.8.1966 ja 19.11.1968, KKa.

Pian Kareen palattua vuoden alussa virkavapaaltaan hänelle ilmoitettiin työsuhteen lehden toimitussihteerinä päättyvän.⁴¹⁴ *Ilta-Sanomat* uutisoi pian otsikolla ”Kauko Kare eroaa”, kuinka eron syynä olivat ”toimituksen sisäiset asiat”, eikä kysymyksessä ollut lehden linjaan liittyvät seikat.⁴¹⁵ Kareen lähdön syistä oli kuitenkin myös toisenlaisia mielipiteitä. Nimimerkki *Suomalaisen Suomen avustaja* kommentoi *Ilta-Sanomissa* Kareen eroa ja puolusti paikkansa jättävää toimitussihteerää. Hänen mukaansa Kareta oli jo pitkään pyritty poliittisista syistä savustamaan pois toimitussihteerin paikalta, ja hän antoi Kareelle tunnustusta siitä, että lehti oli tämän toimitussihteerikaudella ollut ”sananvapauden agora sekä vasemmalle että oikealle.”⁴¹⁶

Henkilökemioista ja toimintatavoista syntyneet ristiriidat näyttävät näytelleen poliittisten taustavirtausten ja päätoimittajan paikasta syntyneen kiistan lisäksi omaa osaansa toimituksen sisällä syntyneessä konfliktissa. Kare muistelee myöhemmin, kuinka hänellä ja Hyvämällä oli riitoja työajoista, kun Hyvämäki yritti saada boheemeihin aikatauluihin tottuneen Kareen sopeutumaan omiin aikatauluihinsa. Hyvämäki lopulta antoi Kareelle potkut tavoitettuaan tämän Aulangolta, jossa Kare oli hiihtoreissulla.⁴¹⁷ Myös Kareen ja Hyvämäen tuolloin hyvin tuntenut Heikki Eskelinen muistaa Kareen eroa edeltäneen mielenosoitukselliset ”omat lomat”. Tuolloin hiihtoreissujen sijaan puhuttiin kuitenkin että Kare oli enemmänkin Aulangolla ryypäämässä.⁴¹⁸

Kare kommentoi erottamista tuoreeltaan *Uudessa Suomessa*, jossa hän esitti erottamiseen päätyneiden riitojen johtuneen sekä lehden sisäisiin toimintatapoihin liittyneistä erimielisyyksistä että ulkopoliittikkaan liittyneestä korrektiudesta. Lehden uusi johto saattoi nähdä toimitussihteerin muuttuneen mielipiteidensä takia arveluttavaksi radikaaliksi, mutta Kare taas näki yhteiskunnallisen ilmapiirin muuttuneen, ei mielipiteidensä: ”Omasta puolestani olen pyrkinyt olemaan tieteellisen kylmä ’yleisen ilmapiirin’ tai ’ajan hengen’ vaikutuksille. Mutta se ei näy käyvän päinsä

⁴¹⁴ Suomalainen Suomi 1/1967; Suomalainen Suomi 4/1967.

⁴¹⁵ *Ilta-Sanomat* 12.4.1967.

⁴¹⁶ *Ilta-Sanomat* 15.4.1967.

⁴¹⁷ Helsingin Sanomien kuukausiliite 8/1990, Mattiesko Hytönen: ”Herra Kränällä alkaa helpottaa”.

⁴¹⁸ Heikki Eskelinen 2.7. 2018.

nykysuomalaisessa Suomessa”⁴¹⁹ *Savon Sanomille* Kare kommentoi suorasanaisesti tulleeensa erotetuksi ja syytti Lauri Hyvämäkeä ennen vt. päätoimittajana toiminutta Ilkka Hakalehtoa juttujen sensuroinnista.⁴²⁰

Kare esitti myös myöhemmin käsityksen siitä, että Hyvämäki oli jo hyvissä ajoin ennen hänen erottamistaan houkutellut Kareen seuraajaksi toimitussihteeriksi tullutta Esko Häkliä tehtävään.⁴²¹ Erään kuvauksen mukaan Kare taas esitti suunnitelleensa Hannu Taanilaa arvostelemaan lehteen L.A. Puntilan teoksen *Kolkuttaja*, mutta Hyvämäki oli torjunut ajatuksen jyrkästi ja tämän jälkeen olikin edessä potkut.⁴²²

Myöhemmin erottamistaan muistellessaan Kare kyllä myönsi olleensa tuolloin hieman ”itsetuntoinen”, mikä varmasti heikensi myös yhteistyön mahdollisuuksia uuden päätoimittajan kanssa.⁴²³ Heikki Eskelisen käsityksen mukaan Kare ”järjesti itselleen potkut”, jätettyään mielenosoituksellisesti työtehtäviensä hoitamisen.⁴²⁴ Näyttääkin siltä, että Kare ei sopeutunut Hyvämäen Esko Aaltosta aktiivisempaan päätoimittajan rooliin, joka vaati toimitussihteeriltä kompromisseja sekä käytännön asioissa että toimituksellisessa linjassa.

Myöhemmin Kareen erottaminen *Suomalaisesta Suomesta* haluttiin Kareen tukijoiden piirissä nähdä poliittisena ajojahtina, jossa Kare ”savustettiin” pois lehdestä.⁴²⁵ Kareta vastaan kohdistetusta ajojahdista puhui myös Kareta liiton hallituksessa puolustanut Hyvämäki, joka näyttää kuitenkin vaihtaneen suhtautumistaan Kareeseen tultuaan valituksi päätoimittajaksi. Liiton hallituksessa käydyt keskustelut taas osoittavat, että jo 1960-luvun alkupuolella Kareen harjoittama vallanpitäjien kritisoinnin pelättiin leimaavan lehden sekä julkaisijan. Erottamisesta puhuttiin jo Aaltosen aikana, mutta tuolloin päätoimittaja puolusti tiukasti toimitussihteeriaan.

Erilaisten kirjoitustöiden lisäksi Kareella oli vakituinen työ WSOY:llä, jossa

⁴¹⁹ Uusi Suomi 15.4.1967, s. 2 ja 21, Kauko Kare: ”Kare jää pois”.

⁴²⁰ Savon Sanomat 15.4.1967.

⁴²¹ Nootti 2/1983: ”Kanavan vartijat – erään kulttuurilehden taipaleelta”.

⁴²² Nootti 6/1985, Kauko Kare: ”Sinilintu ja Taanila”.

⁴²³ Radiohaastattelu 10.10.1991, Matti Hara: ”Tänään kymmeneltä”.

⁴²⁴ Eskelinen 8.2.2009.

⁴²⁵ Nootti 7/1968, s. 311.

suomalaisen kirjallisuuden lukemiston *Suomen Sanan* toimittaminen työllisti häntä aina vuodesta 1962 sarjan valmistumiseen vuoteen 1967. Kirjasarja oli monumentaalinen tekstikokoelma, jonka tarkoitus oli antaa yleiskuva suomalaisesta kulttuurista. Kirjoittajina oli niin tunnettuja kuin tuntemattomia suomalaisia ja tekstien tyyli vaihteli aina lehtikirjoituksista puheisiin ja kirjeenvaihdosta resepteihin.⁴²⁶ Työ oli varmasti mieleistä Kareelle, joka keskittyikin mieluummin siihen, oliko tekstin ilmaisu hyvää, kuin siihen, kuinka tärkeä herra oli tekstin kirjoittanut.

Kuten *Pidot Aulangolla* -teoksessakin, myös *Suomen Sanassa* Kareen osuus oli suurempi kuin mistä hän sai kunnian. *Suomen Sanan* nimellinen toimittaja oli WSOY:n pääjohtaja Yrjö A. Jäntti ja Kare oli virallisesti vain kirjasarjan toimituskunnan jäsen.⁴²⁷ Kareen asema oli kuitenkin merkittävämpi, ja hän hoiti käytännössä kirjasarjan toimitussihteerin tehtäviä.⁴²⁸ *Suomen Sanan* pitkäaikaisen toimitustyön lähetessä loppuaan 1960-luvun puolenvälin jälkeen on Kareenkin varmasti täytynyt pohtia mitä tehdä projektin valmistuttua.

Työtehtävien suhteen 1960-luvun jälkipuoli oli siis Kareelle haastavaa aikaa. WSOY:ltä olisi luultavasti löytynyt töitä Kareelle *Suomen Sanan* valmistuttuakin, mutta suuren projektin päätökseen saattaminen lienee antanut Kareelle aiheen miettiä myös muita työvaihtoehtoja.⁴²⁹ Toisaalta Kareella oli tässäkin työpaikassa riitoja tiettyjen tahojen kanssa vaikka suhteet johtoon olivat hyvät.⁴³⁰

Kareen eron *Suomalaisesta Suomesta* voidaan nähdä johtuneen sekä Kareen henkilöön liittyvistä tekijöistä että poliittisista syistä. Lehden toimintatavoissa Aaltosen kuoltua tapahtuneet muutokset kavensivat toimitussihteerin toimivaltaa ja lehden uusi

⁴²⁶ Häggman 2003, s. 246-247.

⁴²⁷ Uusi Suomi 10.4.1967, s. 13, Suomen Sanan mainos, jossa kirjasarjan suunnittelijaksi ja toimittajaksi mainitaan Yrjö A. Jäntti ja toimituskunnan jäseniksi Martti Haavio, Kauko Kare, Th. Warburton ja toimitussihteeriksi Pekka Saloranta.

⁴²⁸ Heikki Eskelinen 12.2.2009; Tarmio 1998 s. 84; Häggman 2003, s. 168–171. Eskelinen muistelee Kareen toimineen käytännössä kirjasarjan toimitussihteerinä Yrjö A. Jäntin ollessa johtotehtäviltään liian kiireinen keskittyäkseen kirjasarjan toimittamiseen. WSOY:llä tuolloin työskennellyt Hannu Tarmio taas kertoo muistelmissaan Suomen Sanan olleen Jäntin ”henkilökohtainen kirjaprojekti”, johon hän käytti paljon aikaa. Kareen merkitys kirjasarjan toimittamisessa lienee kuitenkin merkittävämpi kuin toimitusneuvoston jäsenen titteli antaisi olettaa. Häggman taas lainaa WSOY:n historiassaan Kareen humoristista kuvausta Jäntin työn hektisyydestä, joka vahvistaa Eskelisen lausuntoa.

⁴²⁹ Heikki Eskelinen 12.2.2009.

⁴³⁰ Radiohaastattelu 15.2.1990, Maija Dahlgren: ”Kekkosen kauden ainoa toisinajattelija”.

päätöimittaja ilmeisesti näki yhteiskunnallisen tilanteen vaativan hieman korrektimpaa linjaa. Suomettumisen eteneminen, toimitussihteerin toimintavapautta puolustaneen päätöimittajan kuolema ja Kareen kompromisseihin kykenemätön luonne johtivat hänen ja *Suomalaisen Suomen* teiden erkanemiseen. Tapahtumaa pohjustivat todennäköisesti myös Kesäyliopistossa tapahtuneet riidat, jotka rikkoivat Kareen välit lehden taustalla toimineeseen ryhmään.

Kareen asenteeseen erottamisjupakan yhteydessä vaikutti myös omalta osaltaan se, että hänellä oli käynnissä kunnianhimoinen kirjaprojekti, jolla hän katsoi olevan kauaskantoiset vaikutukset. Kare oli pitkään valmistellut poliittista pamflettia Kekkosen presidenttikauden varjopuolista, ja kirjan ilmestyminen alkoi olla lähellä. Pian *Suomalaisesta Suomesta* erottamisen jälkeen Tuure Junnilalle lähettämässään kirjeessä Kare totesikin kuinka: ”Olen muuten saanut potkut S. Suomesta. Se olisi ollut joka tapauksessa edessä kirjan ilmestyttyä...”.⁴³¹

Välikirje Kesäyliopiston kanssa

Samoihin aikoihin kun *Suomen Sanan* toimitustyö lähenei loppuaan ja Kareen asema *Suomalaisessa Suomessa* oli uhattuna, tapahtui suuri muutos myös Kareen suhteissa intellektuellipiireihin, joihin hän oli jo vuosia ollut verkostoitunut. Loppuvuodesta 1966 Kare riitaantui Kesäyliopistossa, johon hän oli kuulunut jo 1950-luvun alusta lähtien. Kare katkaisi riidan seurauksena suhteensa Kesäyliopistoon ja perusti oman samaan aikaan Suomalaisella klubilla kokoontuneen kilpailevan keskusteluryhmän, joka nimettiin Torstaiseuraksi.

Torstaiseuran perustamisen ajankohta on tosin osaltaan kyseenalainen, sillä Kare on myöhemmin muistellut kerhon perustetun milloin 1968 ja milloin 1969.⁴³² Kesäyliopiston kanssa riitautuminen ja oman Torstaiseuran perustaminen ajoittuu kuitenkin todennäköisemmin loppuvuoteen 1966 tai alkuvuoteen 1967.⁴³³ Tapahtumat näyttävät saaneen alkunsa kun Kare kutsui Heikki Eskelisen mukaan Kesäyliopistoon

⁴³¹ Kareen päiväamäätön kirje Tuure Junnilalle. KA, Tuure Junnilan kokoelma, kansio 16.

⁴³² Torstaiseura 1982, s. 5; Kare 1993, s. 81–82.

⁴³³ Heikki Eskelinen 3.12.2008; 8.2.2009.

pian Eskelisen kirjoittaman historiateoksen *Itsenäisyytemme vuosikymmenet 1917–1966* (1966) julkaisun jälkeen. Teoksessa oli kriittisiä äänenpainoja myös Urho Kekkosta kohtaan, mikä sai Kekkosen luottomiehiin kuuluneen Kustaa Vilkunan protestoimaan Eskelisen länsäoloa. Syntyneen riidan jälkeen Kare, Eskelinen ja Heikki Brotherus poistuivat paikalta, ja tästä välikrikosta syntyi uusi Torstaiseura.⁴³⁴

Vaikka Kesäyliopisto ei sinänsä ollut poliittinen ryhmittymä, ei yhteiskunnallisen ilmapiirin kärjistyminen voinut olla vaikuttamatta ryhmän sisäisiin suhteisiin. Ryhmässä oli sekä Kustaa Vilkunan ja Ilmari Turjan kaltaisia Kekkosen kannattajia, kuin myös Kareen kaltaisia ulkopoliittisen linjan kritikoita. Kareen eroaminen Kesäyliopistosta johtikin muutamien harvojen ryhmän kekkosvastaisten jäsenten siirtymiseen Kareen uuteen keskustelukerhoon.⁴³⁵ Näillä tapahtumilla on varmasti osaltaan ollut vaikutusta *Suomalaisessa Suomessa* ilmenneisiin ongelmiin, sillä Kesäyliopisto toimi vahvasti lehden taustalla olevana epävirallisena kerhona.

Kaiken kaikkiaan 1960-luku oli Kareelle myrskyistä aikaa. Lehtimiehenä, kirjailijana ja kustannustoimittajana toiminut Kare oli ehtinyt luoda 1960-luvulle tultaessa jo merkittävän työuran, mutta ongelmia työkuvioissa alkoi ilmetä vuosikymmenen mittaan. Poliittisen korrektiuden nostaessa päätään koskien keskustelua ulkopoliitikasta ja presidentti Kekkosesta, suorapuheisena ja itsenäisenä ajattelijana tunnettu Kare ajautui ristiriitoihin monien tahojen kanssa. Kehitys johti riitaantumiseen Kesäyliopiston kanssa poliittisista syistä ja erottamiseen *Suomalaisesta Suomesta* toimintatapoja koskeneiden erimielisyyksien, henkilökohtaisten riitojen ja yhteiskunnallisen ilmapiirin kiristymisen takia.

Yöpakkasista ja noottikriisistä lähtien poliittinen tilanne oli jatkuvasti kiristynyt. Kekkosen politiikan vastustaminen oli kuitenkin varsin yleistä suomalaisessa

⁴³⁴ Heikki Eskelinen 2.7.2018. Kare kertoo Alea-kirjan ja Nootin 25-vuotisjulkaisussa riidan tapahtuneen pian Tähän on tultu -kirjan julkaisun jälkeen ja että hänen Kesäyliopistoon tuomansa vieraat Simppa Juntunen ja Sakari Talvitie olivat syynä riitaan. Voidaan olettaa, että Kare muistaa asian väärin tai vääristelee asiaa, sillä Kareen ja Eskelisen suhteet katkesivat 1970-luvun alkupuolella, ja Kare on mahdollisesti halunnut pyyhkiä Eskelisen pois Torstaiseuran historiasta.

⁴³⁵ Kurjensaari 1969, s. 180. Myös Matti Kurjensaari ihmettelee Kesäyliopiston poliittisia rajalinjoja: ”Kesäyliopistossa itsessään on historiallinen ristiveto. Paitsi Kauko Karetta siellä lounastaa myös Kustaa Vilkuna, tuittupäinen pohjalainen akateemikko, joka kyllä pystyy antamaan sanan sanasta. Ja kaikkein huvittavinta on, että Urho Kekkonen on kautta vuosikymmenien ollut jonkinlainen taustahahmo.”.

yhteiskunnassa vielä ainakin vuoteen 1966 asti, jolloin sosialidemokraatit kääntyivät tukemaan presidentin ulkopoliittikkaa. Max Jakobsonin mukaan 1960-luvun puolivälin jälkeen vain “eräät kamikaze-poliitikot” uskalsivat enää avoimesti vastustaa Kekkosta.⁴³⁶ Kuten Georg C. Ehrnrooth myöhemmin totesi: ”Vasta tämän jälkeen meitä jäljelle jääneitä voitiin alkaa pitää toisinajattelijoina”.⁴³⁷

⁴³⁶ Jakobson 1983, s. 12.

⁴³⁷ Helsingin Sanomat 12.9.1999.

6. *Tähän on tultu* – Vuoden 1968 presidentinvaalien kohupamfletti

”Olen saanut käsiini maisteri Kauko Kareen käsikirjoituksen ja selaillut sitä. Se on pitkä kun nälkävuosi. Sen sisältö ja sävy on erittäin räikeä ja siinä on hirtittäviä valeita. Mutta kun maassa ei ole ennakkosensuuria, ei sille mahda mitään. Mahdollisuus oikeudellisiin toimiin on tietenkin avoinna, mutta kirjan hillitön räikeys vie siltä parhaiten jalat alta.”⁴³⁸

Urho Kekkonen (1967)

Syksyn 1967 puhutuin poliittinen kirja oli Kauko Kareen pamfletti *Tähän on tultu; Paasikiven linjalta K-rintamaan*. Kare hyökkäsi kirjassa suorasanaiseen tyyliinsä Kekkosta, Neuvostoliittoa, itsesensuuria, poliittisia virkanimityksiä, neuvostomyönteistä historiankirjoitusta ja kulttuuriradikalismia vastaan – ja aikakauden tabuja kyseenalaistaneelle kirjalle riitti kysyntää. Kirjaa myytiin kaiken kaikkiaan 62 000 kappaletta (8 painosta), ja se toi omakustanteena kirjan julkaiselle Kareelle merkittävät taloudelliset voitot sekä runsaasti julkisuutta.⁴³⁹ *Tähän on tultu* nousi joulun 1967 kirjamyynnin menestyneimmäksi teokseksi, ja siitä kirjoitettiin arvosteluja 90 palstametriä.⁴⁴⁰

Tähän on tultu oli tulos Kareen vuosien varrella tekemistä suomalaista yhteiskuntaa koskevista havainnoista. Mikko Uola kuvaa kirjan syntyä *Länsi Suomi* -lehdessä vuonna 1986: ”*Tähän on tultu* -kirjan kirjoittamisajatus sai alkunsa siitä, kun eräät vaikuttajajaksilöt surivat poliittisen ja henkisen ilmapiirin latistumista noottikriisin jälkeisessä Kekkosen Suomessa. Kareella oli monipuolinen leikearkisto. Hänellä oli todellista tietoa tapahtumista, tietoa, jota tiedotusvälineet eivät rohjenneet noissa oloissa julkaista tai josta ei ainakaan rohjettu tehdä johtopäätöksiä. Näistä tiedoista koottiin kirja *Tähän on tultu*”.⁴⁴¹

⁴³⁸ Kekkonen 1976a s. 298. Kirje konelatoja Pauli Ihalaiselle.

⁴³⁹ Nootti 9/1971 s. 340 ”Alea kirja oy:n tuotantoa”; Parnasso 5/1975 s. 359.

⁴⁴⁰ Vaasa 21.12.1967: ”Kauko Kare pysyttelee myyntitilaston kärjessä”, HS 21.12.1967: ”Kauko Kare ja MacLean johdossa”; *Länsi-Suomi* 7.3.1986, Wikipedia: Väinö Linna. Vertailuna siihen, että Kareen teoksesta kirjoitettiin arvosteluja 90 palstametriä, voidaan todeta, että Väinö Linnan *Tuntemattomasta sotilaasta* kirjoitettiin arvosteluja noin 300 palstametriä.

⁴⁴¹ *Länsi-Suomi* 7.3.1986.

Kirja olikin vahvasti dokumentaarinen ja sisälsi lähinnä sitaatteja Kareen lehtileikekokoelmasta tekijän kommentaareilla varustettuna.⁴⁴² Kareen omien laskujen mukaan kirjassa oli noin 300–350 dokumenttia, kuten uutisia, puhekatkelmia ja lehtikirjoituksia.⁴⁴³

Tähän on tultu -teoksen mainosjuliste painoksen ylitettyä 50 000 kappaletta. Julisteessa mainostettiin myös vasta perustetun kustantamon muita teoksia.

Kare näki, että kirja oli tavallaan kymmenen vuoden työn tulos, joka lähti liikkeelle kun hän alkoi 1950-luvun puolivälissä pitää *Suomalaisessa Suomessa* pakinapalstaa, jota varten hän keräsi lehtileikkeitä ajankohtaisista poliittisista uutisista. Tämän aineiston pohjalta syntyi Kareen menestysteos.⁴⁴⁴ Ajatuksen kirjan kirjoittamiseen voidaan olettaa syntyneen silloin, kun aiemmin kuvattu kekkosvastainen ryhmittymä pyysi häntä kirjoittamaan poliittisen teoksen vuoden 1966 vaaleja varten. Ryhmä hajosi ennen vaaleja, mutta Kareen käsikirjoitus lähti ilmeisesti elämään omaa elämäänsä.

⁴⁴² Lehtinen 2002, s. 467. Esimerkkinä *Tähän on tultu* -teoksen luonteesta käy se, että Lasse Lehtinen mainitsee kirjan olleen Kareen ”toimittama” eikä kirjoittama.

⁴⁴³ Uusi Suomi 11.12.1967.

⁴⁴⁴ Kaltio 8/1968: ”Onko todella tähän tultu?”.

Kirja julki omalla kustannuksella – Alea-kirja syntyy

Presidentti Kekkoseen ja ulkopolitiikkaan liittyvien tabujen rikkominen teki *Tähän on tultu* -kirjasta myyntimenestyksen, mutta samalla vaikeutti kirjan saamista julkaistuksi. Kare oli kerännyt materiaalia kirjaansa varten jo pitkään, ja enemmän tai vähemmän valmiina *Tähän on tultu* ehti olla pari vuotta ennen kuin se viimein saatiin julkaistua.⁴⁴⁵

Kare tarjosi kirjaa ensin WSOY:lle, jonka palkkalistoilla tuolloin oli, mutta kustantamo ei lähtenyt julkaisemaan kirjaa. Tammessa taas pyydettiin asiasta lausunto Arvo ”Poika” Tuomiselta, mutta Kareen tarjous jouduttiin täälläkin torjumaan. Kirja oli aiheensa takia liian riskialtis sijoitus kustantamoille, jotka tiesivät Kekkosen ojentaneen myllykirjeillään ulkopoliittista linjaa kyseenalaistaneita kustantajia. Lisäksi valtiovalta pystyi painostamaan kustantamoja näille varsin tuottoisien oppikirjatilausten kautta, mikä oli varmasti myllykirjeitä tehokkaampi uhka. Vaikka Kare oli kerännyt kirjalleen arvovaltaisia suosittelijoita, joihin lukeutuivat professori Arvi Korhonen, tohtori Tauno Suontausta ja päätoimittaja Väinö Peltonen, kiersi käsikirjoitus puoli vuotta eri kustantamoilla yhdenkään uskaltamatta ottaa kirjaa julkaistavakseen. Kare tarjosi kirjaa myös kokoomukselle, mutta tämäkään ei uskaltanut tarttua teokseen.⁴⁴⁶ Kare muisteli myöhemmin kaiken kaikkiaan neljän suuren ja neljän pienen kustantamon torjuneen julkaisun.⁴⁴⁷

Kirjan käsikirjoituksesta antamassaan suosituksessa *Aamulehden* entinen päätoimittaja Väinö Peltonen toi esiin ”Terveen järjen manifesti” -nimellä liikkuneen käsikirjoituksen olleen laaja ja terävä analyysi Suomen sisä- ja ulkopolitiikasta. Peltosen korosti, ettei teos kärkevästä tyylistään huolimatta ollut hänen näkemyksensä mukaan ristiriidassa painovapauslain kanssa, sillä kaikki esitetyt väitteet perusteltiin teoksessa.⁴⁴⁸ Yrjö Kivimies näki taas Kareen käsikirjoituksen olleen aiheeltaan erittäin vakava ja piti

⁴⁴⁵ Kauppalehti 10.8.1967; Selostus Alea-Kirja Oy:n toiminnasta 1.10.1967, KKa. Teos oli siis ilmeisesti pääosin valmiina jo syksyllä 1965.

⁴⁴⁶ Kare 1977, s. 8; Radiohaastattelu 15.2.1990, Maija Dahlgren: ”Kekkosen kauden ainoa toisinajattelija”; Suomi 1994, s. 552.

⁴⁴⁷ Kankkonen 1976, s. 197.

⁴⁴⁸ Väinö Peltonen Kareelle 20.12.1966, KKa.

tärkeänä, että aikakauden poliittisesta tilanteesta oli koottu kyseinen aineisto.⁴⁴⁹

Kare oli luetuttanut kirjaansa kommentteja varten monilla tahoilla, ja *Kauppalehden* mukaan varsinaisina asiantuntija-avustajina tekstin osalta olivat olleet tohtori Paavo Hirvikallio, lisensiaatti Matti Mannerkorpi ja maisteri Heikki Eskelinen.⁴⁵⁰

Kustantamojen ja muiden tahojen torjuttua *Tähän on tultu* -teoksen julkaisemisen liian poliittisesti arveluttavana, ei Kareelle jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin julkaista kirja itse omakustanteena. Päiväämättömässä kirjeessään Tuure Junnilalle Kare nosti esiin, että että eräs yksityinen liikemies oli luvannut painattaa teoksen omalla kustannuksellaan, jos ei kirjaa muuten saataisi julki. Samassa kirjeessä Kare kertoi tamperelaisen kustantajan olevan valmis mahdollisesti julkaisemaan kirjan, jos käsikirjoituksen takana olevat talousmiehet antaisivat jonkinlaisen takuun, että kirjan julkaisun mahdollisesti aiheuttamat asiakastappiot korvattaisiin rahallisesti. Kare pyysi kirjeessään Junnilaa tiedustelemaan Hetemäeltä, Ehrnroothilta ynnä muilta asiaa.⁴⁵¹

Kareen kirjeessään viittaamat ”käsikirjoituksen takana olleet talousmiehet” antaa ymmärtää, että teoksella olisi ollut rahallisia tukijoita. Jos tukijoita olisi ollut, niin julkaisemisen rahoitus olisi jo sillä ratkennut. Talousmiehiin viittaaminen ilmeisesti tarkoitti kuitenkin sitä, että Kareen vaadittiin etsivän projektiin positiivisesti suhtautuvia tahoja, jotka olisivat valmiita tarvittaessa taloudelliseen panostukseen. Ehrnroothin ja Junnilan nimien ymmärtää voivan nousta esiin tahoina, joilta Kare voisi pyytää tukea kekkosvastaiseen hankkeeseensa, mutta Päiviö Hetemäki taas oli Kekkosen kannattajia, joskin Kareen perhetuttu jo 1930-luvulta.⁴⁵² Nimien heittely ainakin Hetemäen osalta vaikuttaakin olleen todennäköisimmin vitsi.

Kirjansa julkaisijaksi Kare merkitsi nimen *Alea-kirja*, jolla viittasi Julius Caesarin lentävään lauseeseen ”*alea iacta est – arpa on heitetty*”, jonka sotapäällikön sanottiin lausuneen vuonna 49 eaa. marssittaessaan joukkonsa Rubicon-joen yli taisteluun Rooman legioonaa vastaan – taisteluun, josta ei ollut perääntymistä. Kustantamon

⁴⁴⁹ Yrjö Kivimies Karelle 2.9.1966, KKa.

⁴⁵⁰ Kauppalehti 10.8.1967: ”Sensaatiokirjalle ei löytynyt kustantajaa”.

⁴⁵¹ KA, Tuure Junnila, 602:386, Kansio 16.

⁴⁵² Konttinen & Vitie 2020, s. 48. Konttinen ja Vitie tuovat esiin, että Hetemäki vieraili 1930-luvulla Vesunnan kartanossa.

nimivalintaan liittyikin samaa symboliikkaa. Kare näki *Tähän on tultu* -kirjan julkaisemisen ja oman kustantamon perustamisen Rubiconin yli astumisena ja ryhtymisenä avoimeen taisteluun Kekkosta ja hänen tukijoitaan vastaan.⁴⁵³

Kare ei ollut kuitenkaan yksin uuden kustantamonsa kanssa, joka merkittiin kaupparekisteriin lokakuussa 1967.⁴⁵⁴ Alea-kirjan kaksi muuta perustajaa Kareen lisäksi olivat A.E. Mattila ja Lauri Saariaho. Lokakuussa annetussa ensimmäisessä Alea-kirjan toimintakertomuksessa käytiin läpi kirjan julkaisemisen pääpiirteet. Pari oppositiopoliittikkoa oli toimintakertomuksen mukaan luvannut takuun painattamista varten tarvittavasta summasta, jolla viitataan Kareen ottaman pankkilainan takaamiseen. Sopimukseen takaajien kanssa kuului, että nämä pitäisivät tappiot, jos kirja takavarikoitaisiin, mutta saisivat toisaalta 20 prosenttia ensimmäisen 10 000 kappaleen myynnin voitosta. Osakepääomaksi merkittiin kertomuksen mukaan 90 000 markkaa, jota Kareen liikekumppanit eivät kertomuksen mukaan käytännössä suorittaneet, ja Kare halusi lunastaa Saariahon osakkeet vaimolleen Maire Kareelle. Saariaho oli kertomuksen mukaan ilmoittanut eroavansa hankkeesta kirjan julkaisun jälkeen, mutta oli menestyksen myötä ilmoittanutkin haluavansa toimitusjohtajaksi, mitä Kare ei hyväksynyt.⁴⁵⁵

Olivatko lainan taanneet oppositiopoliitikot Junnilan, Hetemäen ja Ehrnroothin joukosta, jää epäselväksi. Ainakaan kyseisiä henkilöitä käsittelevissä tutkimuksissa ei tapaukseen viitata, mutta Junnila ja Ehrnrooth voisivat hyvinkin tulla kyseeseen poliittisten mielipiteidensä takia todennäköisinä takaajina.

Kareen arkistoista löytyy vuodelta 1971 oleva kirje, jossa Sveitsiin muuttanut entinen ulkoministeriön virkamies Tauno Jalanti karhuu Kareelta korkoja *Tähän on tultu* -kirjaa varten lainaamistaan rahoista. Kare on Jalannin mukaan luvannut tälle 5 % voitoista, mutta Kareen mukaan mitään voittoja ei ollut jäänyt. Kirjeessä kuitenkin puhutaan mitä ilmeisimmin *Tähän on tultu* kirjan vuonna 1969 ilmestyneestä jatko-osasta, joka oli edeltäjänsä nähden heikosti menestynyt eikä luultavasti tuottanut

⁴⁵³ Kare 1967, Arvostelijain sanomaa. Olavi Keskinen tuo saman huomion esiin Forssan lehteen kirjoittamassaan kirja-arvostelussa: ”*Vaikeuksien jälkeen Kauko Kareen kirja on nyt kirjakaupoissa. Yksinäinen sotilas on astunut Rubiconinsa yli Rooman legioonaa vastaan.*”.

⁴⁵⁴ Kaupparekisteri: Alea-kirja merkitty 27.10.1967.

⁴⁵⁵ Selostus Alea-Kirja Oy:n toiminnasta 1.10.1967, Kka.

minkäänlaisia voittoja.⁴⁵⁶

Kirjan julkaisemiseen liittyneet ongelmat eivät rajoittuneet vain kustantajan löytämiseen, sillä myös painatusvaiheeseen liittyy ajan poliittista korrektiutta hyvin kuvaavia käänteitä. Kun Kare painatti kirjansa mikkeliläisessä *Länsi-Savon Kirjapainossa*, niin tekstiin tutustunut huolestunut kirjapainotyöläinen katsoi parhaaksi lähettää kopion käsikirjoituksesta Tamminiemeen Kekkosen tarkastettavaksi. Kekkonen kiitteli kirjapainotyöläistä aktiivisesta toiminnasta, mutta valitteli, ettei julkaisua kuitenkaan voitu estää vallitsevan lainsäädännön puitteissa ja totesi kirjan syövän oman uskottavuutensa yliampuvilla väitteillään.⁴⁵⁷

Jos *Pidot Aulangolla* -teokseen oli vaikea löytää keskustelijoita, koska ulkopolitiikka oli 1960-luvun alussa muodostunut liian tulenaraksi keskustelunaiheeksi, niin muutamassa vuodessa tapahtunutta mielipideilmaston jyrkentymistä entisestään kuvaa taas hyvin se, että kymmeniä tuhansia kappaleita myyneelle bestsellerille ei löytynyt kustantajaa vakiintuneiden kustannustalojen joukosta ja Kare joutui julkaisemaan teoksensa itse.

Mihin oltiin tultu? – kohupamfletin teemat

Tähän on tultu -teoksen julkistustilaisuus pidettiin 28.7.1967 Helsingissä Hotelli Tornissa.⁴⁵⁸ Jo elokuussa Kare mainosti *Aamulehdessä* kolmannen painoksen olevan työn alla, ja kahden sitomon työstävän kirjoja, jotta kysyntä saataisiin tyydytetyksi. Kare lisäksi ilmoitti *Aamulehdessä* ilmestyneessä mainoksessa päivittävänsä uusia painoksia uusilla dokumenteilla.⁴⁵⁹ Joulukuun lopulla *Turun Sanomat* uutisoi, että Kareen kirja oli hallinnut myyntitilastoja jo kesäkuusta lähtien.⁴⁶⁰

Rakenteeltaan 269-sivuinen kirja koostui erittäin suurelta osin sitaateista eikä ulkomuodoltaan ollut näin ollen erityisen lukijaystävällinen. Teos jakaantui yhdeksään

⁴⁵⁶ Tauno Jalanti Kareelle 18.5.1971, KKa.

⁴⁵⁷ Radiohaastattelu 15.2.1990, Maija Dahlgren: ”Kekkosen kauden ainoa toisinajattelija”; Kekkonen 1976a, s. 298.

⁴⁵⁸ Uusimaa 5.8.1967: ”Demokratian itsepuolustus”.

⁴⁵⁹ Aamulehti 19.8.1967.

⁴⁶⁰ Turun Sanomat 20.12.1967: ”Kareen kirja ehdoton bestseller. Kärjessä myös Salama ja Donner”.

lukuun, joissa tarkasteltiin niin mediaa, puolueita, kirkkoa kuin kulttuurielämää ja maan henkistä tilaa. Kirjan nimiösivulla teoksen sanomaa kuvastamaan oli valittu Neuvostoliiton pääministerin Kosyginin Helsingissä 17.6.1966 pitämästä puheesta otettu sitaatti: “Myös rauha tarvitsee taistelua – ratkaisevaa taistelua sitä vastaan, että eräät valtiot puuttuvat toisten sisäisiin asioihin, taistelua kansojen vapauden ja riippumattomuuden puolesta.”

Ensimmäinen luku “*Kommunikatiivinen ongelma*” käsitteli median puolueellisuutta ja etenkin Reporadiota. Luku toimi myös johdantona teokselle. Kare korosti kielen muokkaamisen ja sanojen merkityksen muokkaamisen olevan oleellisessa osassa vallankäytössä.⁴⁶¹ *Tähän on tultu* -kirjan matka ensimmäisen käsikirjoituksen valmistumisesta painoon oli kestänyt pitkään, mutta kesällä 1967 ilmestyneen teoksen johdantoluvun lopussa Kare totesi kirjan olevan lähestyvien vaalien kannalta erityisen tärkeä keskustelun aloittaja, jotta: “(...)suomalaiset äänestäjät tietävät, minkä puolueen noudattava ulkopoliittikka luo Suomen kansalle parhaimmat mahdollisuudet elää itsenäisenä valtiona ja rauhassa rakentaa tätä maata. Sanalla sanoen: keskusteltakoon! Ja lähtökohtana olkoon aivan oikein Suomen itsenäisyys.”⁴⁶²

Kare nosti esiin kuinka Yleisradion budjetti nousi huimasti 1960-luvun mittaan ja kuinka uutistoiminta oli erittäin puolueellista – Kekkosen ulkopoliittisen linjan markkinointi ja nuorisoradikalismi näkyivät Kareen mukaan uutisoinneissa vahvasti.⁴⁶³ Kare siteerasi kirjassa nimimerkin Kalamies suojissa *Suomalaiseen Suomeen* kirjoitettua aihetta käsittelevää kirjoitusta, jossa kiteytyi hyvin Yleisradiota vastaan koettu epäluulo:

“Yleisradioyhtiön piirissä on julkisuudelta salassa tekeillä arveluttavia suunnitelmia. Valtaa pitävää ryhmää hyvin lähellä oleva pääjohtaja on nimityspolitiikallaan tehokkaasti ajanut aatteitaan: nimenomaan yleiseen mielipiteeseen vaikuttamisen kannalta tärkein tekijä, yhtiön uutis- ja ajankotaistoimitus on miehitetty uskollisilla. Sen toimittajakunta on pääasiassa nuoria, elämänkokemukseltaan vihreitä ylioppilasradikaaleja, jotka tarmokkaasti käyttävät radiota TV:tä mielipiteidensä

⁴⁶¹ Kare 1967, s. 14.

⁴⁶² Kare 1967, s. 16.

⁴⁶³ Kare 1967, s. 6-7.

*mainostamiseen. Se käy ilmi muun muassa kansainvälisten tapahtumien kommentoinneissa ja kulttuuripolitiikassa. Hyvä esimerkki on myös suhtautuminen kirkkoon.*⁴⁶⁴

Kare nosti esiin median puolueellisuuden tulleen huomioiduksi monissa piireissä. Hän muun muassa viittasi kokoomuksen Raimo Ilaskiven ja tuolloin vielä ruotsalaisiin kuuluneen Georg C. Ehrnroothin nostaneen yhteisellä avoimella kirjeellä esiin Eino S. Revon johtaman Yleisradion puolueellisuutta.⁴⁶⁵

Toinen luku *Sanat ja tosiasiat* käsitteli yhteiskuntafilosofisia kysymyksiä ja sitä, miten kieltä pystyttiin käyttämään poliittisessa vallankäytössä.

Kare esitteli yhteiskunnan voivan rakentua niin Snellmanin idealistiselle kansakuntakäsitykselle kuin inhorealistiselle valtapolitiikalle, josta englantilainen käsiteanalyitikko Wyndham Lewis oli kirjoittanut. Kareen omat sympatiat kohdistuivat vallanpitäjiin, jotka olivat vastentahtoisesti tilanteen pakottamana joutuneet ottamaan vallan vastaan. Näihin lukeutuivat historian vaikuttajat kuten Epameinondas, Cincinnatus, Marcus Aurelius, Abraham Lincoln, Camillo Cavour, Jean Jaurès, K. J. Ståhlberg ja Risto Ryti. Valtio-opin viisaina Kare taas piti ajattelijoita kuten Aristotelesta, Erasmusta, Thomas Hobbesia, Machiavellia, Proudhonia, Marxia, Tocquevilleä ja Snellmania.⁴⁶⁶

Kareen ihailemia vaikuttajia ei yhdistänyt oikeistolaisuus tai vasemmistolaisuus eikä konservatismi tai liberalismi. Kareen mainitsemat antiikin aikaiset johtajat olivat vaatimattomuudestaan tunnettuja vapaustaistelijoita, sotapäälliköitä ja filosofejä. Orjat vapauttanut Abraham Lincoln ja yleistä mielipidettä vastaan vuosisadan taitteessa Dreyfusia ja ensimmäisen maailmansodan alla pasifismia puolustanut Jean Jaures maksoivat molemmat periaatteellisuudestaan hengellään eikä mahtipontisen Garibaldin varjoon jäänyt itsenäisyystaistelija Camillo Cavour ehtinyt näkemään Italian lopullista yhdistymistä. Lapuan liikkeen muiluttama Ståhlberg ja sotasyllisenä tuomittu Ryti maksoivat yhtä lailla henkilökohtaisesti hintaa poliittisesta vakaumuksestaan.

⁴⁶⁴ Kare 1967, s. 8. Kalamies oli historioitsija Lauri Hyvämäen käyttämä nimimerkki.

⁴⁶⁵ Kare 1967, s. 7.

⁴⁶⁶ Kare 1967, s. 17-19.

Vaativattomuus, periaatteellisuus ja itsensä laittaminen likoon näyttivät yhdistävän Kareen ihanteellisina pitämiä vastentahtoisia vallanpitäjiä.

Valtio-oppineiden osalta Kareen esiin nostamista ajattelijoista sekä Hobbes ja Machiavelli edustivat poliittista realismia siinä missä Proudhon ja Marx taas olivat kapitalistisen järjestelmän kritikoita. Kareelle etenkin vallanpitäjien kriitikko Erasmus Rotterdamlainen ja suomalaista kansallishenkeä edistänyt Snellman olivat tärkeitä ajattelijoita. Myös toimivan demokratian puolesta paljon kirjoittaneen Toquevillen ajatukset näyttävät puhutelleen Kareta aikana, jolloin presidentin valta oli ylikorostunut.

Vallitsevan kielenkäytön rappion Kare näki alkaneen sodan jälkeisinä vaaran vuosina. Hän pohti termien vapaus, vapaamielisyys, vanhoillisuus, edistys ja taantumus monia käyttötapoja, kuten sitä, miten Stalin ja kommunistit ratsastivat “edistyksen keppihevosella”. Kare nosti myös esiin vallitsevan kaksinaismoralismin, jossa editykselliset tahot tuomitsivat Etelä-Afrikan rotusorron tai Vietnamin tilanteen kovin sanoin, mutta Baltian maiden miehitykselle viitattiin kintaalla. Kareen mukaan sanojen merkityksen hämärtymisessä muodostui ongelmaksi etenkin se, että: “Kun valtiollisen ja kansallisen elämämme perussanasto hämärtyy, voimme julistaa suuriäänisesti vapauttamme, vaikka kannatamme orjan kahleita.”⁴⁶⁷

Kareen huomio termien käytöstä informaatiotosodassa oli osuva, sillä sanat vapaus ja demokratia oli tuolloin omittu tehokkaasti kommunistien käyttöön niin Korean ja Saksan demokraattisissa tasavalloissa, kolmannen maailman vapautusliikkeiden keskuudessa kuin Suomessa kansandemokraateilla. On tosin hyvä muistaa, että termien merkitys vaihtelee muutenkin kontekstin mukaan. Esimerkiksi liberalismilla viitataan Yhdysvalloissa tyypillisesti vasemmistolaiseen sosiaalivaltion kannattajaan siinä missä Euroopassa liberaalilla viitataan useimmin talousoikeistolaiseen. Yhtä lailla konservatiivi voi vastustaa lännessä vapautta rajoittavaa kommunismia siinä missä neuvostoliittolainen konservatiivi taas kannatti jyrkimpää tulkintaa kommunismista. Kareen huomio oli kuitenkin aiheellinen, sillä neuvostotulkinta sanoista *vapaus* ja

⁴⁶⁷ Kare 1967, s. 23-24.

edistys oli lähinnä päinvastainen kuin mikä sanojen sanakirjamääritelmä on.⁴⁶⁸

Tasavallan presidentti ei myöskään säästynyt kritiikiltä. Kare nosti esiin niin Kekkonen nuoruudessaan kirjoittaman poleemisen kirjoituksen otsikolla *Minä olin diktaattori* kuin Pekka Peitsi -nimimerkillä kirjoitetut sodanaikaiset kirjoitukset. Presidentin valtaoikeuksien kasvua kritisoineiden lakitieteilijöiden, kuten Veli Merikosken ja Antero Jyrängin, näkökulmia siteerattiin myös luvun loppupuolella.⁴⁶⁹

Kirjan kolmas luku oli otsikoitu '*Ulkopolitiikan' käsitemaailma*, ja tässä luvussa Kare hyökkäsi Kekkonen neuvostomyönteistä ulkopolitiikkaa vastaan. Kare näki Neuvostoliiton toisaalta ajavan omia etujaan Kekkonen kautta ja toisaalta Kekkonen taas käytti idänkorttia hyväksi sisäpolitiikassaan – Kareen mukaan olikin "katalaa pelata sisäpolitiikassa ulkopolitiikalla."⁴⁷⁰ Kare nosti luvussa myös esiin, että Suomea ei enää pidetty ulkomaisissa lehdissä puolueettomana.⁴⁷¹

Myös kotimainen lehdistö toi esiin ulkomailla esitettyjä näkemyksiä siitä, että Suomea ei pidetty enää puolueettomana. Samaan aikaan kun Kareen kirjaa luettiin, julkaistiin *Helsingin Sanomissa* Suomea käsitteleviä ulkomaan uutisia otsikoilla, kuten "Hudson-instituutin johtaja pyyhkäisi Suomen pois kartalta" ja "Punainen Suomi kahleiden takana". Taustalla ensimmäiseen uutiseen oli kommunismin vastustamiseen keskittynyt yhdysvaltalainen ajatushautomo ja jälkimmäiseen länsisaksalainen miehitettyä Itä-Eurooppaa käsittelevä Wolfgang Straussin teos.⁴⁷²

Suhtautuminen miehitetyn Viron tilanteeseen nousi myös kirjassa vahvasti esiin osoituksena suomettuneesta ilmapiiristä. Tästä kävi esimerkkinä Kekkonen vuonna 1964 Viroon tekemä epävirallinen valtiovierailu, joka poikkesi muiden länsimaisten johtajien linjasta olla hyväksymättä miehitystä ja olla tekemättä vierailuja.⁴⁷³

⁴⁶⁸ Wikipedia 27.3.2022; Freedom: vapaus tarkoittaa mm. kokoontumisvapautta, yhdistymisvapautta, sananvapautta; Progress: edistys tarkoittaa mm. teknologian, sosiaalisten olosuhteiden ja ihmisten hyvinvoinnin parantumista.

⁴⁶⁹ Kare 1967, s. 37-42.

⁴⁷⁰ Kare 1967, s. 94.

⁴⁷¹ Kare 1967, s. 75-77.

⁴⁷² Helsingin Sanomat 3.12.1968, "Punainen Suomi kahleiden takana"; Helsingin Sanomat: "Hudson-instituutin johtaja pyyhkäisi Suomen pois kartalta.", KKa.

⁴⁷³ Kare 1967, s. 59.

Suomettuneesta suhteesta Viroon oli osoituksena myös kylmä suhtautuminen pakolaisvirolaisiin. Kare nosti esiin, kuinka Kanadassa asuvien pakolaisvirolaisten kuoron esiintyminen Suomessa oli estetty ja kuinka Kekkonen oli kehottanut osakuntia katkaisemaan suhteensa pakolaisvirolaisiin.⁴⁷⁴

Myöskään idänkauppa ei saanut Kareelta kiitoksia osakseen, sillä hän näki Neuvostoliittoon suuntautuvan kaupan olevan varsin kannattamatonta länsimaihin suuntautuvaan kauppaan nähden. Maatalouskaupoissa Kare taas näki keskustapuolueen jopa suhmuroivan omien kannattajiensa eduksi.⁴⁷⁵

Luvussa *“Vaihtuvat historiankuvat”* Kare oikoi historiasta esitettyjä tulkintoja, jotka olivat hänen mielestään vääriä. Maailmansotien välinen ensimmäisen tasavallan aikana Suomi ei ollut Kareen mukaan AKS:n hengen johtama maa, vaan Kansainliittoon ja oikeusvaltioperiaatteeseen uskova valtio. Kare näki Neuvostoliiton hyökkäyksen johtuneen Suur-Suomi-henkisen sotaisuuden sijaan siitä, että Stalin ei luottanut Suomen kykyyn puolustaa itseään maailmansodan kaltaisessa tilanteessa – sotaan jouduttiin siksi että juoksuhautoja ja aseita oli Kareen mukaan liian vähän, ei liikaa.⁴⁷⁶

Historian vääristelystä Kare nosti esille myös muun muassa Väinö Linnan *Täällä pohjantähden alla* -trilogian (1959-1962). Kare kritisoi sitä, että teosta luettiin hänen mukaansa objektiivisena totuutena vuoden 1918 tapahtumista, vaikka se oli punaisten näkökulmasta kirjoitettu taiteellinen teos.⁴⁷⁷ Tuoreemman historian tulkinnasta Kare kiinnitti huomiota muun muassa noottikriisiin, jonka osalta Kekkonen itse etunenässä oli korostamassa sen liittyneen maailmanpoliittiseen tilanteeseen eikä Suomen sisäpolitiikkaan.⁴⁷⁸ Tulkintaa Berliinin kriisin vaikutuksesta Neuvostoliiton Suomelle lähettämään noottiin ei Kare kovin vahvasti uskonut. Hän viittasi Tuure Junnilan nostaneen esiin Berliinin kriisin jo laantuneen ennen nootin lähettämistä, mikä viittaisi siihen, ettei sillä todennäköisesti ollut merkittävää vaikutusta noottiin.⁴⁷⁹ Leninin

⁴⁷⁴ Kare 1967, s. 61.

⁴⁷⁵ Kare 1967, s. 60.

⁴⁷⁶ Kare 1967, s. 111-112.

⁴⁷⁷ Kare 1967, s. 113.

⁴⁷⁸ Uusi Suomi 28.9.1966. Urho Kekkonen nosti esiin muun muassa Uuden Suomen uudelleenjulkaisemassa Dagens Nyheterin haastattelussa, kuinka: ”Hrutsevin kirje sijoittuu suuriin maailmanpoliittisiin puitteisiin.”

⁴⁷⁹ Kare 1967, s. 128-129.

kunnioittaminen Suomen itsenäisyyden 50-vuotisjuhlinnan yhteydessä Suomen itsenäisyyden isänä oli Kareen mielestä myös malliesimerkki historian vääristelystä.⁴⁸⁰

Luvussa *“Isänmaallinen pasifismi”* Kare arvioi kriittisesti aikakauden epäisänmaallista henkeä, joka näyttäytyi etenkin suhteessa sotaveteraaneihin ja sodan muistamiseen. Vaikka Kare halusi kumota sen uskomuksen, että AKS:n Suur-Suomi-henki olisi vallinnut maailmansotien välisenä aikana, myönsi hän kuitenkin sen, että isänmaallisuus sai tuolloin liioiteltuja muotoja. 1960-luvulla vallitsi taas Kareen mukaan tämän liioitellun isänmaallisuuden peilikuva, eli epäisänmaallisuus.⁴⁸¹

Esimerkkeinä sotaveteraanien huonosta kunnioittamisesta Kare nosti esiin sen, kuinka Johannes Virolainen oli pitänyt talvisodan 25-vuotisjuhlien järjestämistä epäsovivana tai kuinka piispa Elis Gulin oli kritisoinut erilaisia sotaveteraanijuhlia. Esimerkkinä veteraanien huonosta kohtelusta kävi yhtä lailla Kollaan veteraanien hankaluudet sotaveteraanijuhlien järjestämisessä vuosikymmen aiemmin.⁴⁸²

Marja Tuominen on nostanut esiin Kekkosen roolin sotaveteraanipolven vähättelyssä, tämän kosiskellessa nuoremman polven suosiota. Tuominen nostaa esiin, kuinka Kekkonen oli jo vuonna 1964 kirjoittanut *Teinilehdessä* militarismia vastaan ottaen täysin nuoren polven näkökulman ja sivuuttaen sotaveteraanien henkiset tarpeet.⁴⁸³ Kaarle Sulamaan mukaan Tampereella vuonna 1964 järjestetyn ensimmäisen suuremman sotaveteraanijuhlan tosiaan syytettiin hyökkäneen vallitsevaan ulkopoliittista linjaa vastaan, ja piispa Gulinin lisäksi erityisesti äärivasemmisto ja paikalliset ylioppilasjärjestöt kritisoivat tapahtumaa, josta tehtiin myös eduskuntakysely.⁴⁸⁴

Luvussa *“Nuori polvi” – hallituksen radikaalit* Kare hyökkäsi 1960-luvun nuorisoradikalismia vastaan. Aikakauden nuoret radikaalit olivat Kareen mukaan kummallisia siinä mielessä, että he olivat hänen mukaansa hallituksen puolella.⁴⁸⁵ Kare

⁴⁸⁰ Kare 1967, s. 115.

⁴⁸¹ Kare 1967, s. 134-135.

⁴⁸² Kare 1967, s. 135-138.

⁴⁸³ Tuominen 1991, s. 88.

⁴⁸⁴ Sulamaa 2007, s. 34.

⁴⁸⁵ Kare 1967, s. 165.

heittikin ilmoille kysymyksen siitä, miksi radikaalit eivät olleet kiinnostuneet Neuvostoliiton miehittämien Unkarin tai Baltian tilanteesta.⁴⁸⁶ Kare kritisoi nuorisoradikaalien mielenilmauksia, joissa oltiin turvauduttu väkivaltaan ja rinnasti metodeiltaan nuoret radikaalit 1930-luvun mustapaitoihin. Kareen mukaan fasismi oli 1960-luvulla saanut toiset värit – ja valkolakin.⁴⁸⁷

Luvussa *Hovivirkojen järjestelmä* Kare kävi Kekkosen aikakaudella vallinneen korruption kimppuun hyökkäämällä poliittisia virkanimityksiä vastaan. Esimerkkeinä Kekkosen suosikkien ja maalaisliittolaisten suosimisesta virkanimityksissä kävivät niin Kekkosen luottomiehen Kustaa Vilkun nimeäminen Suomen akatemiaan ohii pätevämpinä pidettyjen Eino Jutikkalan ja Georg Henrik von Wrightin kuin Yrjö Keinosen nimeäminen puolustusvoimien komentajaksi ohii virkaiältään vanhempien ehdokkaiden.⁴⁸⁸

Keskustalaisia ja Kekkosen luottomiehiä nimitettiin Kareen mukaan myös niin Kelan kuin valtionyhtiöiden, kuten Valmetin johtoon. Yleisradion johtoon nimetyn Eino S. Revon nimittäminen nostettiin myös esille esimerkkinä poliittisesta virkanimityksestä, jonka avulla Kekkonen lisäsi valtaansa. Nimitysten suhmurointi näkyi Kareen mukaan niin ikään kysymyksissä, kuten Kustaa Vilkun pojan nimityksessä Jyväskylän yliopiston professoriksi.⁴⁸⁹ Kare luonnehdinnan mukaan “Entisten lääninherrojen ja vasallien tilalla ovat hovipääjohtajat, hovivuorineuvokset, ‘kirjailijoiksi’ sanotut hovinarrit ym.”⁴⁹⁰

Luvussa *Sosialidemokratian dilemme* (sic) tannerilaiseksi asevelisocialistiksi itsensä mieltänyt Kare ruoti vasta ulkopoliittisen täyskäännöksen tehneen sosialidemokraattisen liikkeen tilaa.

Kare nosti esiin arvostavansa suuresti SDP:n kasvatus-, valistus ja valtiollista työtä sekä sitä, miten puolue oli ollut tärkeä osa Suomen taistelussa länsimaisuuden, itsenäisyyden

⁴⁸⁶ Kare 1967, s. 181.

⁴⁸⁷ Kare 1967, s. 179.

⁴⁸⁸ Kare 1967, s. 204 ja 215.

⁴⁸⁹ Kare 1967, s. 206-207 ja 215.

⁴⁹⁰ Kare 1967, s. 225.

ja demokratian tiellä.⁴⁹¹ Sosialidemokraattien voiton vuoden 1966 eduskuntavaaleissa Kare näki olleen protesti presidentin ajamalle politiikalle, jonka Kreml, Kekkonen ja Väinö Leskinen kuitenkin onnistuivat kääntämään Rafael Paasion johtamaksi hallitukseksi.⁴⁹²

Ulkopoliittisen takinkäännöksen lisäksi Kare ei myöskään ollut tyytyväinen puolueen yhteiskuntapolitiikkaan. Sosiaalisen turvallisuuden vähimmäismäärä oli Kareen mukaan taattava, mutta Pekka Kuusen johdolla luotua hyvinvointivaltiomallia Kare kuvasi *kleptokratiana*. Kare alleviivasi kritiikkiään viittaamalla SKDL:n poliittikon ja ajattelijan Yrjö Kallisen todenneen, että mitä hyvinvoivemmaksi valtio tulee, sitä pahoinvoivemmiksi tulevat ihmiset. Individualistisen Kareen mielenmaisemaa suhteessa sosialidemokraattiseen liikkeeseen kuvaa kuinka hän kritisoi sosialidemokraateissa näkemäänsä suunnittelu-uskoa, massatavoitteita ja auktoriteettiuskoa ja korosti itse kannattavansa taas yksilöllisyyttä ja valinnanvapautta.⁴⁹³

Kare kehui myös tuttuun tapaansa suuresti arvostamaansa Väinö Tanneria ja samalla nosti esiin nyt johdossa olleiden poliitikkojen poukkoilevaa ja opportunistista linjaa: siinä missä Tanner puhui muutama vuosikymmen aiemmin lapualaisia vastaan oli sosialidemokraattien ideologi Pekka Kuusi tuolloin mukana IKL:n nuorisojärjestössä sinimustissa – siinä missä Tanner oli jo sota-aikana Paasikiven linjalla, haaveili Pekka Peitsi nimimerkillä lehtiin kirjoitellut Kekkonen taas Suur-Suomesta.⁴⁹⁴

Viimeisessä luvussa *Hevoskuuri* Kare vaati kulttuurin ja politiikan täyttä uudistamista ja peräänkuulutti älyllistä rehellisyyttä. Hevoskuurilla Kare viittasi Väinö Linnan esitykseen kulttuurin hevoskuurista, jolla tämä tarkoitti asioista suoraan puhumista, ongelmista ylimalkaisen rupattelun sijaan. Kare tähdensi suorapuheisen uudistuksen tarpeen koskevan myös politiikkaa.⁴⁹⁵

⁴⁹¹ Kare 1967, s. 256-257.

⁴⁹² Kare 1967, s. 234.

⁴⁹³ Kare 1967, s. 253, 254 ja 259.

⁴⁹⁴ Kare 1967, s. 227.

⁴⁹⁵ Kare 1967, s. 264.

Tervetullut tabujen rikkoja vai arvoton sitaattikokoelma?

Kauko Kareen teos oli syksyn 1967 eniten keskustelua herättänyt yhteiskunnallinen teos. Poleemisen kirjan saama vastaanotto jakoi luonnollisesti mielipiteitä.

Kokoomuksen Tuure Junnila piti hyvänä asiana, että ulkopoliitiikkaa tarkasteltiin kuvia kumartelematta ja dokumenttiaineistoon tukeutuen. Matti Kurjensaari piti taas Karetta ”vanhojen autojen kauppiaana”, joka kauppasi muiden teksteistä koostettua sitaattikokoelmaa rahastusmielessä. Yrjö Kivimies puolestaan kiitteli teoksesta *Suomalaiseen Suomeen* kirjoittamassaan kirja-arvostelussa kirjoittajan riippumatonta asennetta ja kriittisyyttä sekä oikeistoa että vasemmistoa kohtaan.⁴⁹⁶ Turun yliopiston varsin konservatiivisena pidetty rehtori Tauno Nurmela taas piti Kareen teosta ”karmeana tekstinä”, josta hän olisi itse karsinut kolmanneksen pois. Nurmela pelkäsi, että kirja soti tarkoitustaan vastaan ja antoi aseita vastustajien käsiin.⁴⁹⁷

Vasemmistolehdet suhtautuivat kirjaan kielteisesti ja tarttuivat etenkin sen laajaan sitaattiaineistoon. Kommunistien *Kansan Uutisissa* ei kirjan dokumentaarisuudelle annettu arvoa, ja Karetta syytettiin valikoivasta sitaattien käytöstä ja totuuden vääristelystä. Sosialidemokraattisessa *Kansan Lehdessä* taas vitsailtiin sillä, että Kare tulisi haastaa oikeuteen plagioinnista, sillä hän ei ollut kirjoittanut itse kuin pienen osan teoksesta.⁴⁹⁸

Oikeistolaisissa *Aamulehdessä* ja *Kauppalehdessä* *Tähän on tultu* taas sai varsin positiivisen vastaanoton, ja sitä kiitettiin tervetulleeksi keskustelunavaukseksi varsinkin tulevia presidentinvaaleja ajatellen.⁴⁹⁹ Keskustan äänenkannattajassa *Suomenmaassa* todettiin taas kärkekkäästi äärioikeistolaisen Kauko Kareen purkaneen poliittisen katkeruutensa törkyisen pamfletin kirjoittamiseen, joka hyökkäsi maan ulkopoliitiikkaa ja sen johtoa vastaan.⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ Radiohaastattelu ”Poliitikkoja lähikuvassa: Tuure Junnila”, 19.11.1967; Kurjensaari 1969, s. 174; Suomalainen Suomi 6/1967, Kivimies: ”On tultu”.

⁴⁹⁷ Tauno Nurmela Kauko Kareelle 20.7.1967, KKa.

⁴⁹⁸ Kansan Uutiset 12.11.1967, Heikki Välitä: ”Augiaan tallin puhdistus”; Kansan Lehti 3.8.1967.

⁴⁹⁹ Aamulehti 31.7.1967, Heikki Jalas: ”Poliittinen puheenvuoro”; Kauppalehti 19.8.1967.

⁵⁰⁰ Suomenmaa 17.8.1967: ”Oikeistolainen puheenvuoro.”.

Pitkälti Kareen linjoilla Kekkosesta ollut *Suomen Sosialidemokraatin* pakinoitsija Simppa kirjoitti Kareen teoksesta positiivisen, mutta erittäin varovaisen arvostelun. Arvostelija havainnoi, että siinä missä kirjassa todettiin aikakauden nuorisoradikaalien olleen valtaapitävien puolella ja oppositiota vastaan, sivalsi Kare niin nykyisiä, entisiä kuin tulevia vallassaolijoita. Simppa kuitenkin tuki kirjasta esitettyjä kritiikkejä siinä, että Kareella ei ollut esittää kritisoiemiensa asioiden tilalle muuta omaa kuin demokratian korostamisen. Simpan mukaan kustantamoiden torjuva asenne kirjaan oli kuitenkin huolestuttava merkki sananvapauden säröilemisestä.⁵⁰¹

SMP:n tuleva kansanedustaja J. Juhani Kortessalmi kirjoitti *Kaltioon* yhteisarvostelun Kareen kirjasta ja Heikki Eskelisen hieman aiemmin ilmestyneestä historiateoksesta *Itsenäisyytemme vuosikymmenet 1917–1966*, joiden hän näki käsittelevän samaa teemaa. Eskelisen kirjassa korostuivat Kortessalmen mukaan Paasikiven ja Kekkosen presidenttikausilla harjoitetun politiikan erot. Kareen kirjaa hän piti taas hyvin dokumentoituna politiikan hakuteoksena, jossa esitetty ideologia sopi mainiosti itsenäisyyden juhluvuoteen.⁵⁰²

Reservin Upseeri näki teoksen dokumentit kiintoisina, mutta pelkäsi Kareen omien poliittisten ”purkausten” vievän vähemmän valistuneen lukijan harhaan. Teoksen logiikkaa epäiltiin myös lehden arvostelussa, sillä yhdessä kohtaa Kareen nähtiin kannattavan mielipiteiden tasapuolisuutta julkisessa sanassa ja toisessa vastustavan sitä, että tietyt suuntaukset saivat ylipäättään äänensä kuuluviin.⁵⁰³ Ilkka Hakalehto ei taas *Ulkopolitiikka*-lehden kirjoittamassaan arvostelussa nähnyt Kareen teoksessa mitään positiivista sanottavaa ja piti kirjaa Kareen ”kaunan, kiukun ja katkeruuden” manifestaationa. Hakalehto lisäksi kritisoi historioitsijana Kareen heikkoa historian tuntemusta eikä nähnyt kirjassa kriittisessä sävyssä esiin nostetulla ”ystävyyshysterialla” olevan mitään perää.⁵⁰⁴

Kulttuurilehti *Kaltio* julkaisi *Tähän on tultu* -kirjaa käsitelleen keskustelulitteroinnin, jossa Kare, sosiaalipäällikkö Eero Kokko ja *Kaltiota* edustanut Turo Manninen kävivät

⁵⁰¹ Sosialidemokraatti 19.8.1967, Simppa: ”Aikamoisia kareita”.

⁵⁰² Kaltio 6/1967, J. Juhani Kortessalmi: ”Itsenäisyyden kirjat”.

⁵⁰³ Reservin Upseeri 7/1967: ”Tähän on tultu”.

⁵⁰⁴ Ulkopoliittikka 3/1967, Ilkka Hakalehto: ”Kylmää sotaa ja hysteriaa”.

keskustelua kirjasta. Teosta pidettiin *Kaltion* artikkelissa tärkeänä keskustelunavauksena arasta aiheesta, mutta sen nähtiin olevan toisaalta yhtä puolueellinen ja tendenssimäinen kuin kritisoimansa ajan hengen. Esimerkiksi Kekkosen ja muiden aikakauden vaikuttajien vuosikymmenten takaisten sitaattien esittämistä kritisoitiin siitä, että varsinkin nuorempi polvi ei välttämättä tuntenut aikakauden historiallista kontekstia. Kare taas puolustautui nostamalla esiin, että Mannerheimia kritisoitiin samalla tavalla jatkuvasti ja että oli vain tasapuolisuutta nostaa vaihteeksi esiin Kekkosen vanhat kannanotot.⁵⁰⁵

Kirjan tyylin osalta *Kalevan* kolumnisti Penninen taas teki havainnon siitä, että Kareen kirjan rakenne muistutti Olavi Paavolaisen 35 vuotta aiemmin kirjoittamaa teosta *Suursiivous* (1932 Gummerus), jossa runsain katkelmin ja lainauksin kritisoitiin aikakauden kulttuurielämää.⁵⁰⁶

Kirjan menestys oli yllätys kirjoittajalle itselleenkin, sillä Kare ei pitänyt kirjaansa erityisen kansanomaisena, eikä olisi uskonut suuren yleisön olleen niin kiinnostunut kirjasta.⁵⁰⁷ Vaikka *Tähän on tultu* oli varsin raskaslukuinen teos, se rikkoi tabuja. Tämän totesi muiden joukossa Erno Paasilinna, joka piti kirjaa varsin yksipuolisena pamflettina, mutta tunnusti sen nostavan esiin kysymyksiä, joista ei julkisuudessa keskusteltu.⁵⁰⁸

Kare itse summasi $\frac{3}{4}$ kirjasta koostuneen dokumenttiaineistosta ja $\frac{1}{4}$ hänen omista näkemyksistään. Kirjaa oltiin hänen mukaansa luonnehdittu niin sosialidemokraattiseksi, fascistiseksi, äärioikeistolaiseksi, radikaaliksi puheenvuoroksi, ”yksityiseksi” mielipidekirjaksi sekä ”subjektiiviseksi” kokoelmaksi vihjailuja ja törkeyksiä. Dokumentit puhuivat Kareen mukaan puolestaan, ja hän peräsi, että ”olisi osoitettava ne vihjailut ja törkeydet, joihin olen syyllistynyt”.⁵⁰⁹

Samoihin aikoihin Kareen teoksen kanssa ilmestyi ulkopoliittisen rintaman toista puolta tyylipuhtaasti edustanut Jouko Loikkasen kirja *K-linja*, joka taas ei paistatellut

⁵⁰⁵ Kaltio 8/1968: ”Onko todella tähän tultu?”.

⁵⁰⁶ Kaleva 19.11.1967, Penninen: ”Kare K-linjan kimpussa”.

⁵⁰⁷ Radiohaastattelu 10.10.1991, Matti Hara: ”Tänään kymmeneltä”.

⁵⁰⁸ Paasilinna 1997, s. 138.

⁵⁰⁹ Etelä-Suomen Sanomat 7.11.1967, Kauko Kare: ”Unohtuiko pääasia?”

myydyimpien kirjojen listoilla. *Lallissa* julkaistussa Kareen ja Loikkasten kirjojen yhteisarvostelussa Loikkasen teosta ei pidetty ajankohtaisena eikä tyyliinsäkään puolesta kovin mestarillisena teoksena, kun taas Kareen teokselle oli lehden arvostelun mukaan vankka lukijajoukko vanhemman polven viimeisten vastarintamiesten keskuudessa, jotka eivät hyväksyneen maailman muuttumista.⁵¹⁰ *Kauppalehdessä* nostettiin myös esille *K-linjan* vaatimaton menestys Kareen kohukirjaan nähden, ja Loikkasta pidettiin huonona häviäjänä, joka kadehti Karettä tämän menestyksestä ja syytti erilaisten taustavoimien olleen edistämässä kilpailevan kirjan menekkiä.⁵¹¹

Itsenäinen Suomi täytti 6.12.1967 pyöreät 50 vuotta, ja radion puolella osana juhlaohjelmistoa myös Kareelle annettiin puheenvuoro. Kareen irvailtiin kommunistisen *Hämeen Yhteistyö* -lehden mukaan päässeen ”laukomaan suorat sanat” isänmaallisuuden ehtymisestä, pornografian leviämisestä sekä ulko- ja sisäpolitiikasta”, yhdessä sanoittaja Reino Hirvisepän ja hovioikeudenneuvos Paavo Hiltusen kanssa.⁵¹² Muuten esimerkiksi kirjailija Erno Paasilinna näki television ja radion pitkälti vaienneen Kareen kirjasta.⁵¹³

Ulkomailla kirjan huomioi ainakin virolaispakolaisten Ruotsissa julkaisema *Eesti Päevaleht*, joka kirjoitti *Tähän on tultu* -kirjasta todeten sen käsittelevän myös Baltian tilannetta.⁵¹⁴ Tanskalaisessa *Information*-lehdessä taas julkaistiin alkuvuodesta 1968 laaja artikkeli Kareen kirjasta ja presidentinvaaleista, joihin teoksella olikin merkittävä vaikutus.⁵¹⁵

Kareen pamfletin vaikutus Vennamon ja Virkkusen kannatukseen

Tähän on tultu ilmestyi otolliseen aikaan vasemmiston voittamien vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkitunnelmissa ja vuoden 1968 presidentinvaalien jo lähestyessä.

⁵¹⁰ Lalli 2.12.1967, Sauli Pyyluoma: ”Loikkasen ja Kareen pasmat”.

⁵¹¹ Kauppalehti 28.11.1967, Partaniekka: ”Savun seasta”.

⁵¹² Hämeen yhteistyö 10.12.1967, Seppo Hursti: ”Kirput ja leijona”.

⁵¹³ Ajankohta 10/1967, Erno Paasilinna: ”Maa tarvitsee Kareen”.

⁵¹⁴ Eesti Päevaleht 17.2.1968: ”Soome poleemiline raamat puututab suhet eestlastega”.

⁵¹⁵ Information 28.2.1968: ”Kauko Kare angriber Fjnds Kekkonen – Statsmand af verdenshistorisk format eller diktator omgivet af hofnarre og yndlinge”.

Sosialidemokraatit olivat vuoden 1966 eduskuntavaalien alla taipuneet viimein Kekkosen ulkopolitiikan taakse, ja maa sai vaalien jälkeen sosialidemokraattien, keskustan, kommunistien ja TPSL:n muodostaman kansanrintamahallituksen. Kommunistien pääsy hallitukseen ensimmäistä kertaa sitten vaaran vuosien ja vielä hyvin muistissa säilynyt edellisten presidentinvaalien aikaan tapahtunut noottikriisi olivat pohjana protestimielialalle, jolle Kare kirjallaan lisäsi löylyä. Myös Matti Klinge nostaa muistelmissaan esiin, kuinka 1960-luvun puolivälissä vasemmistolaisuudelle ja Kekkosen linjalle oli nousemassa ”oikeistolais-uusnationalistinen” vastavirtaus.⁵¹⁶

Vaaleissa Kekkosen vastaehdokkaana olivat kokoomuksen Matti Virkkunen ja Suomen Maaseudun Puolueen Veikko Vennamo. Vaalit käytiin kireissä tunnelmissa ja keskustan propaganda syytti sumeilematta Kekkosen vastustajia äärioikeistolaisiksi ja Matti Virkkusta pyrittiin lyömään yhdistämällä hänet suorapuheisempiin Kekkosen politiikan vastustajiin.⁵¹⁷ Kareen kirja taas käytettiin Kekkosta vastaan suunnatussa vaalitoiminnassa.⁵¹⁸

Kare ei ollut suunnitellut pamflettiaan vaalikirjaksi, ainakaan vuoden 1968 presidentinvaaleihin, sillä olihan materiaali ollut valmiina jo pitemmän aikaa. Se kuitenkin lopulta ilmestyi sopivasti presidentinvaalien alla. Esimerkiksi TPSL:n *Päivän Sanomien* näkemyksen mukaan Kareen kirja oli ”matti-virkkuslaisten propagandamyllyn tuottama virkkuslaisten pelinavaus”.⁵¹⁹ Matti Virkkusen presidenttiehdokkuutta koskevassa tiedotustilaisuudessa kokoomuksen puheenjohtajalta Juha Rihtniemeltä tentattiin liittyikö Kareen kirja Virkkusen kampanjaan ja perusteluksi esitettiin kokoomuslaisissa lehdissä olleita kiittäviä arvosteluja kirjasta. Rihtniemi taas tyrmäsi väitteet ja totesi sosialidemokraattina pitämänsä Kareen kirjan edustavan

⁵¹⁶ Klinge 2014, s. 204.

⁵¹⁷ Urho Kekkosen vaalitoimisto/H.L. Virkkusen linjalla III Talous- ja sosialipolitiikka: ”Kenellekään ei liene epäselvää, että esim. Ehrmrooth ja Junnila ovat äärioikeistolaisia samoin kuin Kauko Kare ja Yrjö Soini” KansA, Aarne Saarisen kokoelma, kansio 10; Keskustan ja maaseudun arkisto, Keskustapuolue, puoluetoimisto, presidentin valitsijamiesvaalit 1967–8, Urho Kekkosen vaaliliiton lehdistöpalvelu: ”Militaristinen henki ei rajoitu suinkaan pelkkien everstien toimintaan se on ominaista yleensä äärioikeistossa Kauko Kareesta Tuure Junnilaan.”; PTA, Kokoomus Haa20, Puoluesihteri Harri Holkerin kirje toiminnanjohtajille 12.12.1967, jossa valitetaan sitä, kuinka kokoomusta vastaan on vaalien alla toistuvasti tehty äärioikeistosyytöksiä.

⁵¹⁸ Helsingin Sanomat 9.1.1968, Mainos presidentinvaaleihin liittyvästä puhetilaisuudesta otsikolla ”Tähän on tultu”. Puhujina Georg C. Ehrmrooth, Veikko L.A. Virtanen, Kauko Kare ja Aare Leikola.

⁵¹⁹ Päivän Sanomat 12.8.1967, Ajanaalto: ”Virkkuslaisten pelinavaus”.

kirjoittajan henkilökohtaisia mielipiteitä.⁵²⁰

Toimittaja Jouko Loikkanen tilitti *Suomenmaassa* tietävänsä, että Kareen kirjan menestyksen takana oli se, että kokoomuksen piirissä kirjaa mainostettiin ”huhukanavia” pitkin, kuinka kirjaa on luettu ääneen puolueen tilaisuuksissa, miten teollisuuspiireissä suosittiin kirjan ostamista ja kuinka kirjakauppojen myyjättäret oli määrätty suosittelemaan epävarmoille ostajille Kareen teosta.⁵²¹

Kareelta oli myös ilmestynyt vaalien alla toinen kirja, jolla nähtiin olleen merkitystä vaaleihin. Niin ikään keskustalainen pakinoitsija Tompan Tuomo nosti esiin, että kirjakaupat olivat isossa osassa vaalien alla käydyssä Kekkosen vastaisessa taistelussa, sillä ulkopoliittikan toisinajattelijoiden näkökulmia voimakkaasti esiin nostanut Kareen toimittama artikkelikokoelma *Taistelujen ja murroksen vuodet* oli usein näyttävästi esillä kaupoissa ja epävarmoille äänestäjille Tompan Tuomon mukaan kuiskuteltiin ”onko herra jo tutustunut tähän Kauko Karen kirjaan?”.⁵²²

Taistelun ja murroksen vuodet oli Kareen toimittama ja Kariston julkaisema artikkelikokoelma, jossa joukko yhteiskunnallisia vaikuttajia pohti suomalaiseen yhteiskuntaan liittyviä kysymyksiä. Kirjoittajakaarti oli jälleen kerran osoitus siitä, miten Kare osasi kerätä poliittisesta laidasta toiseen joukon mielenkiintoisia ajattelijoita yhteen kirjaan ja mukana teoksessa olivat muun muassa kirjailija Veikko Huovinen, kansanedustaja Georg C. Ehrnrooth, toimittaja Jouko Tyyri sekä mm. SKDL:ää edustanut entinen kansanedustaja Atos Wirtanen. *Aamulehdessä* ollut arvostelu kirjasta nostikin esiin, että kokoelma oli eittämättä mielenkiintoinen, kun kirjassa oli mukana laajalla spektrillä väkeä kenraali K.M. Walleniukselta kommunisti Hannu Taanilaan.⁵²³

Aamulehden toimittajana toiminut Kareen ystävä Olavi Vääntinen ennusti tammikuussa 1968 Kareen kirjalla *Tähän on tultu* olevan huima vaikutus vaalitulokseen: ”Olen tässä mietiskellyt Kekkosen kannatuksen jatkuvaa pienentymistä. Meidän yleisönosastossamme ovat ulkopuoliset lainaileet kirjaasi ja Sinun nimeäsi viime

⁵²⁰ Uusi Suomi elokuu 1967, päiväämätön lehtileike, KKa.

⁵²¹ Suomenmaa 25.11.1967, Jouko Loikkanen: ”Kirjojen menekki ja poliittiset opit”.

⁵²² Lalli 19.1.1968, Tompan Tuomo: ”Kirjakauppalaitos ja presidentin valitsijamiesvaalit”.

⁵²³ Aamulehti 8.1.1968: ”Kolminkertaisia lainauksia”.

päivinä niin runsaasti, että olen varma seuraavasta: Kekkonen menettää kirjasi takia ainakin yhtä monta ääntä kuin kirjaasi on painettu! Se oli kansalaisteko – siitä ei päästä mihinkään!”⁵²⁴

Vänttinen kuului Kareen ystäviin, joille tämä oli näyttänyt osia teoksesta jo ennen sen ilmestymistä. Vänttinen huomasi teoksen arvon nopeasti ja lupasi Kareelle jo ennen sen ilmestymistä, että *Aamulehden* väki tekisi kaikkensa, jotta teoksesta puhuttaisiin ja Vänttinen lupasi myös yrittää saada teokselle ilmaista mainostilaa lehteen vetoamalla tuleviin presidentinvaaleihin.⁵²⁵

Matti Virkkunen oli myös itse lukenut Kareen teoksen ja pitänyt lukemastaan. Virkkunen kiitteli Karetta toteamalla tälle lukeneensa Kareen hänelle lähettämän kirjan ja piti erinomaisena asiana, että kirja oli tullut julkisuuteen.⁵²⁶

Vuoden 1968 presidentinvaaleissa Urho Kekkosen valitsijamiehet saivat yli puolet äänistä, ja istuva presidentti valittiin kolmannelle kaudelle, mutta vastaehdokkaiden saama kannatus oli poliittisen tilanteen huomioon ottaen merkittävä. Kekkonen, jonka takana olivat niin Maalaisliitto, SKDL, SDP, liberaalit, TPSL sekä osa ruotsalaisista, sai varsinaisessa valitsijamiesten suorittamassa äänestyksessä 201 ääntä, kokoomuksen Matti Virkkunen 66 ja SMP:n Veikko Vennamo 33.

Varsinkin Vennamon saama suosio yllätti, ja esimerkiksi *Ilta-Sanomat* uutisoi kuinka ”Vennamo välitti kansan protestin”.⁵²⁷ Kekkosen vastaehdokkaiden saama suosio nähtiin muutenkin voimakkaana protestina vallitsevaa politiikkaa vastaan, kuten *Uudessa Suomessa* todettiin vaaleista: ”Vaalien tulos osoitti niin suurta tyytymättömyyttä K-rintaman edustamaa politiikka kohtaan, että tätä ei voi olla ottamatta huomioon, vaikka presidentinvaihdosta ei tulekaan. Kansa on kyllästynyt diktatorisiin otteisiin ja meille vieraisiin henkilöpalvonnan piirteisiin.”⁵²⁸ *Kansan Uutiset* taas ei nähnyt vaalien tuloksen osoittavan kansan keskuudessa mitään merkittävää protestihenkeä, joskin todettiin, kuinka vaaleissa ”äärioikeisto hakkasi

⁵²⁴ Olavi Vänttinen Kareelle 9.1.1968, KKa.

⁵²⁵ Olavi Vänttinen Kareelle 2.6.1967, KKa.

⁵²⁶ Matti Virkkunen Kauko Kareelle 1.8.1967, KKa.

⁵²⁷ *Ilta-Sanomat* 17.1.1968: ”Vennamo välitti kansan protestin”.

⁵²⁸ *Uusi Suomi* 17.1.1968: Pääkirjoitus.

kannattajiaan liikkeelle aivan erityisellä raivolla.”⁵²⁹

Äärioikeistosityösten on nähty myös sotineen tarkoitustaan vastaan, kuten esimerkiksi sen, että Matti Virkkusta verrattiin *Pravdassa* uusnatseihin. Henrik Meinander onkin arvioinut, että Neuvostoliiton edellä mainitunlainen puuttuminen vaaleihin oli ennemminkin yksi syy Kekkosen vastaehdokkaiden kovaan tulokseen.⁵³⁰

Tähän on tultu oli selvä hyökkäys presidentti Kekkosta vastaan. Jo kirjansa nimellä Kare viittasi Kekkosen heti sodan jälkeen ilmestyneeseen kirjaan *Tässä sitä ollaan*, jossa nimimerkin Pekka Peitsi suojissa toiminut kirjoittaja käsitteli Suomen ja Neuvostoliiton suhteita ja loi suuntaviivoja neuvostoystävälliselle uudelle ulkopoliitikalle. Kareen kirjan yhtenä työnimenä oli ollut *Vaaran ja valheen vuodet*, jolla hän oli viittannut Lauri Hyvämäen kirjaan *Vaaran vuodet* (1955), mutta halusi lisäksi tuoda esille sen, kuinka sodanjälkeisiin vaaran vuosiin verrattuna Kekkosen presidenttikauden aikaan liittyi hänen mukaansa itesesensuurimieliä.⁵³¹ On myös mahdollista, että Kare sai inspiraation kirjansa nimeksi Honka-liiton 1961 samalla työnimellä kulkeneesta kekkosvastaisesta pamfletista, jonka lopulliseksi nimeksi tuli *Missä sitä ollaan*.⁵³² Myös pakinoitsija Simppa irtaili Kareen kirjasta *Sosialidemokraattiin* tekemässään arvostelussa, että teos ei nimestään huolimatta ole varsinainen jatko-osa Kekkosen teokselle *Tässä sitä ollaan*.⁵³³ Toisaalta Leo Lindsten esitti *Ylioppilaslehdessä* kirjan nimen tulleen Shakespearin Hamletista.⁵³⁴ Erilaisia teorioita nimen alkuperästä siis riitti.

Kekkonen suhtautui aluksi Kareen kirjaan väheksyvästi, mutta presidentinvaalien jälkeen oli jo yksityisesti valmis myöntämään kirjan vaikuttaneen merkittävästi hänen vastaehdokkaidensa saamaan suosioon. Yksityisessä kirjeenvaihdossaan Kekkonen myönsi, että: ”Vaalitoiminnassa oli pinnan alla suuresti ulkopoliitiikan heijastumia. Kauko Karen, jonka kirja sai jättiläismenestyksen, merkitystä ei ole aliarvioitava.”⁵³⁵

⁵²⁹ Kansan Uutiset 17.1.1968: Pääkirjoitus.

⁵³⁰ Meinander 2019, s. 42-43.

⁵³¹ Kareen päiväämätön kirje Junnilalle. KA, Tuure Junnilan kokoelma, Kansio 16.

⁵³² Keski-Rauska 2014, s. 126-127.

⁵³³ Sosialidemokraatti 19.8.1967, Simppa: ”Aikamoisia kareita”.

⁵³⁴ Ylioppilaslehti 27.9.1968, Leo Lindsten ”Radikalismien” paitsio ja takalukko”.

⁵³⁵ Kekkonen 1976, s. 16. Kirje suurlähettiläs Aaro Pakaslahdelle 12.3.1968.

Toisaalta kritiikki saattoi myös haastaa Kekkosta näyttämään kritikoilleen, kuten hän toi kirjeenvaihdossaan esiin lähteneensä ehdolle nimenomaan “kareiden, ehrnroothien ja junniloiden kiusaksi”.⁵³⁶

Oman vaalimenestyksensä lisäksi Kekkonen toi kirjeenvaihdossaan esiin Kareen kirjan olleen hänen mielestään ongelmallinen myös maan ulkopoliittisten suhteiden kannalta, sillä hän näki sen kuuluvan samaan sarjaan *Pidot Aulangolla* -kirjan ja Tuure Junnilan kirjoitusten kanssa, jotka olivat hänen mielestään jo vaikuttaneet negatiivisesti Suomen idänsuhteisiin. Kekkosen mukaan Neuvostoliitossa seurattiin tarkkaan Suomessa esitettyjä vallitsevaa ulkopoliittista linjaa kritisoivia mielipiteitä, eikä kyseisten kaltaisten ulkopoliittisesta linjasta poikkeavien mielipiteiden esittäminen ollut hänen mielestään missään tapauksessa hyväksyttävää.⁵³⁷ Kekkosen Neuvostoliiton reaktioita koskevan huolen ensisijaisuutta sopii kuitenkin epäillä, sillä hänen harjoittamaansa valtapolitiikkaan nimenomaan kuului Neuvostoliitolla pelottelu ja häneen itseensä kohdistuvan arvostelun leimaaminen ulkopoliittisesti vaaralliseksi Neuvostoliittoa vastaan kohdistuvaksi kritiikiksi.

Kare osallistui presidentinvaalien alla ainakin Virkkusen valitsijamiesehdokkaiden Georg C. Ehrnroothin ja Veikko L. A. Wirtasen vaalitulaisuuteen. Tilaisuudessa Kare puhui K-linjasta ja ehdokkaiden lisäksi tilaisuudessa oli alustamassa Aare Leikola ja viihteestä vastasivat taiteilijat Teijo Joutsela ja George de Godzinsky.⁵³⁸

Tähän on tultu -kirjan ongelmallisemmat puolet nousivat presidentinvaalien aikaan esiin myös humoristisemmissa yhteyksissä, kun liberaalien riveissä Kekkosen valitsijamiesehdokkaana ollut kirjailija ja toimittaja Kyösti Skyttä ratsasti vaalimainoksessaan Kareen nimellä: “Myös Kauko Kare on tyytyväinen Kyösti Skytän suomalaiseen ulkopolitiikkaan – Urho Kekkonen uudelleen!”. Taustana rohkealle vitsailulle oli se, että Kare oli kirjassaan siteerannut asiayhteydestään irrotettuja Skytän tekstejä ja pitänyt siteerausten pohjalta tämän ajattelua hyvänä. Skyttä taas näki Kareen käyttäneen väärin tekstejään kekkosvastaisen sanoman levittämiseen ja maksoi potut

⁵³⁶ Lehtinen 2002, s. 467.

⁵³⁷ Kekkonen 1976b, s. 10.

⁵³⁸ Helsingin Sanomat 8.1.1968. Mainos 10.1. Rakennusmestarien talossa pidettävästä tilaisuudesta.

pottuina.⁵³⁹ Myös *Länsi-Savossa* julkaistussa kirja-arvostelussa paheksuttiin sitä, miten Kyösti Skytän lausumia nähtiin Kareen kirjassa irrotetun asiayhteydestä ja käännetyn pääläelleen.⁵⁴⁰

Kareen kirjan vaikutusta voidaan pohtia monesta näkökulmasta. Kekkosen käsitystä kirjan vaikutuksesta presidentinvaalien tulokseen tukee esimerkiksi Lasse Lehtinen, joka korostaa tutkimuksissaan Kareen kirjan vaikuttaneen ”kansakunnan alitajuntaan ja sitä kautta vaalitulokseen”.⁵⁴¹ Samoilla linjoilla oli Kare itsekkin, joka näki kirjan rohkaiseen ihmisiä äänestämään Matti Virkkusta.⁵⁴² *Tähän on tultu* -kirjan vaikutus yleiseen mielipiteeseen tulee esiin myös siinä, kuinka Virkkusen kannattajien kokoomusjohdolle lähettämässä kansalaispalautteessa Kareen kirja nostettiin toistuvasti esiin tekijänä, jonka nähtiin tuovan lisää kannatusta Kekkosen vastaehdokkaille.⁵⁴³ Kareen kirja nousi lisäksi esiin vaalikampanjan aikana erilaisissa vaalikeskusteluissa ja vaalitenteissä.⁵⁴⁴

Kare itse ilmoitti äänestävänsä ”ehkä Vennamo”, kun häneltä kysyttiin asiasta Turun kirjamessuilla *Tähän on tultu* -kirjasta järjestetyssä keskustelutilaisuudessa.⁵⁴⁵ Samassa tilaisuudessa Kare linjasi, että hänelle olisi Vennamon lisäksi kelvannut myös sosialidemokraattien Kaarlo Pitsinki, jos tämä olisi ollut ehdolla, ja parhaimpana vaihtoehtona Kare nosti esiin RKP:n Georg C. Ehrnroothin.⁵⁴⁶ Kare myös yksityisesti toi esiin äänestäneensä Veikko Vennamo, jonka Kare kertoi henkilökohtaisesti kiitelleen häntä uskaliaasta kirjasta.⁵⁴⁷ Myös Vennamo siis näyttää nähneen kirjan arvon kekkosvastaiselle politiikalleen.

Kareen kirjalla oli selkeästi vaikutusta vuoden 1968 presidentinvaalien tulokseen, mutta

⁵³⁹ Helsingin Sanomat 10.1.1968. Kyösti Skytän vaalimainos; Helsingin Sanomat 14.1.1968: ”Kyösti Skyttä” Kare protestoi mainosta epäkorrektiksi; Helsingin Sanomat 17.1.1968: ”Kauko Kareelle”.

⁵⁴⁰ Länsi-Savo 30.7.1967, Martti Hasu: ”Kareen poliittinen virus”.

⁵⁴¹ Lehtinen 2002, s. 467.

⁵⁴² Uusi Suomi Sunnuntai-numero 25.10.-31.10.1991.

⁵⁴³ Lahja H. Cantellin kirje kokoomukselle 18.12.1967, PTA, Kansallinen kokoomus, Presidentin valitsijamiesvaalit 1968, Haa18; Kalle Kirran kirje Tuure Junnilalle 25.12.1967, KA, Tuure Junnilan kokoelma, kansio 16.

⁵⁴⁴ Matti Virkkuselle esitettyjä kysymyksiä valitsijamiesvaaleissa 1967–1968: ”Yhdyttekö Kauko Kareen kirjassaan esittämiin ajatuksiin jotka monessa suhteessa lienevät olleet perustana vaaliliitonne propagandalle?” PTA, Haa21; Harjoituskeskustelu, Otaniemi 13.9.1967. PTA, Haa21.

⁵⁴⁵ Turun Sanomat 21.11.1967 ”Westerlund: Kare mustamaalaa. Kare: Kaikki ovat tosiasioita”.

⁵⁴⁶ Turun Ylioppilaslehti 30/1967: ”Westerlund ja Kare vastakkain”.

⁵⁴⁷ Raimo Rosendahl 2.5.2009.

voidaan pohtia, oliko kirjalla laajempaa yhteiskunnallista merkitystä. Suomalaista populismia tutkinut Mikko Uola toteaa kuinka *Tähän on tultu* ei herättämästään kiinnostuksesta ja mielenkiinnosta huolimatta kuitenkaan saanut kanavoitua kansanjoukkojen tyytymättömyyttä minkäänlaiseksi varsinaiseksi protestiliikkeeksi.⁵⁴⁸

Kirjan suosio oli kuitenkin selvä osoitus kysynnästä, mikä Kekkosen YYA-Suomessa vallitsi vaihtoehtoisia näkemyksiä edustaneelle kirjallisuudelle. Vaikka kirja herättikin vain lyhyeksi aikaa laajojen kansanjoukkojen keskuudessa kritiikkiä Kekkosta kohtaan, Kareelle se kuitenkin toi mainetta ja merkittävät taloudelliset tulot. Lisäksi julkaisuprosessin aikana Kare oli tullut perustaneeksi oman kustantamon.

Alea-kirja jatkaa poliittisten kirjojen julkaisua

Alea-kirjan perustaminen johtui tarpeesta saada *Tähän on tultu* julkaistuksi, mutta oma kustantamo oli Kareelle myös uusi julkaisukanava ja elinkeino. Kare oli jo kohuteoksessaan valitellut, kuinka esimerkiksi Tuure Junnilalla oli vaikeuksia saada teoksiaan julkaistua. Myös Kareen oman kirjan kivinen tie painokoneisiin oli korostanut tarvetta saada vaihtoehtoisia kirjallisuutta julkaiseva kustantamo.

Tähän on tultu -bestsellerin Kare kertoi tuottaneen bruttotuloja 700 000 markkaa, joista Kare kertoi nettonneensa ainoastaan 100 000 markkaa. Puolet tuloista hän sijoitti Käpylästä ostettuun omakotitaloon ja puolet Alea-kirjaan. 700 000 markan tuloista puolet meni Kareen mukaan myyntipalkkioihin ja liikevaihtoveroihin. Kirjapainokulut ja mainoslaskut veivät 200 000 markkaa ja veroihin meni 50 000 markkaa.⁵⁴⁹ Oli tarkka totuus kirjan tuomista tuloista mikä tahansa, niin teoksen menestys vahvisti merkittävästi Kareen taloudellista tilannetta.

Alea-kirja jatkoi kustannustoimintaansa pian Kareen kirjan ilmestymisen jälkeen julkaisemalla Tuure Junnilan kirjan *Alas Akatemia* ja Olavi Vanttisen toimittaman

⁵⁴⁸ Uola 1997, s. 162.

⁵⁴⁹ Parnasso 5/1975: ”Keskustelua: Kauko Kareen ”mylly”. 700 000 markkaa (1967) on vuoden 2021 arvossa noin 1,2 miljoonaa euroa.

Itsenäinen Suomi – puolueeton pohjola.⁵⁵⁰ Joulukuussa 1967, kun kuuden painos *Tähän on tultu* -teoksesta tuli painosta ja kokonaispainoksen ylittäessä 50 000 kappaletta, mainosti Alea-kirja Vanttisen toimittaman teoksen ja Junnilan kirjan avaavan Alea-kirjan uuden TJP-Kirja-kirjasarjan, jonka kirjaimet viittasivat sanoihin Terveen Järjen Puolustus.⁵⁵¹

Kareen tavoitteet uuden kustantamonsa suhteen olivat korkealla, ja hän pyrki saamaan julkaistavakseen myös maailmalla julkaistuja yhteiskunnallisia menestysteoksia. Kare lähestyikin ulkomaisia kustantamoja heti Alea-kirjan alkuvaiheessa ainakin George Orwellin *Eläinten vallankumouksen* ja ranskalaisen kommunistin Robert Escarpit'n *Lettre ouverte à Dieu* -teoksien tiimoilta, mutta WSOY oli jo ehtinyt hankkia Orwellin kirjan oikeudet ja hallitsi edelleen myös kirjasarjan oikeuksia, johon Escarpit'n teos kuului.⁵⁵²

Ilta-Sanomissa todettiin kesällä 1968 *Tähän on tultu* -kirjan laukaisseeseen joitakin voimakkaita yhteiskunnallisia patoumia sekä synnyttäneen kustantamon ja *Nootti*-lehden. Kustantamon tarpeellisuudesta todettiin että: "Näyttää siltä kuin muut kustantajat eivät olisi antaneet kaikkien kukkien kukkia, ja siksi Kareen kustantamo on toki tarpeen."⁵⁵³

Tinkimätön mielipiteistä kiinni pitäminen oli sulkenut Kareelta paljon ovia, mutta nyt itsenäiseksi yrittäjäksi ryhtyminen toi vapauden toimia. Kare nosti Alea-kirjasta 2000 markan kuukausipalkkaa elokuussa 1968 Alea-kirjan kanssa tekemänsä sopimuksen mukaan, jossa molempien sopimusosapuolten nimen kohdalla komeili Kareen nimi.⁵⁵⁴ Taloudellinen tilanne näytti nyt turvatulta menestyskirjan myötä. "Siitä asti olen ollut vapaa ihminen, kukaan ei ole voinut määrätä mitä kirjoitan", totesi Kare myöhemmin

⁵⁵⁰ Nootti 9/1971, s. 240, "Alea-kirja oy:n tuotantoa"; Erno Paasilinnan kirje Tuure Junnilalle 17.6.1966. KA, Tuure Junnilan kokoelma, kansio 16. Karisto oli torjunut Junnilan teoksen vedoten sen dialogi-muotoon, mitä se piti epäkauppallisena.

⁵⁵¹ Aamulehti 3.12.1967.

⁵⁵² Kare Robert Escarpit'lle 28.12.1967, KKa; N. Pasquier / Editions Albin Michel Kareelle 4.1.1968 ja 9.2.1968, KKa; Kareen vastaukset kirjeisiin 4.1.1968 ja 9.2.1968; Edith Kiilerich/Bookman Kareelle 22.3.1968 KKa.

⁵⁵³ *Ilta-Sanomien* 24.7.1968: "Tuuli, akanat ja kolme pistettä. Vakaan suomalaisuuden oppitunti."

⁵⁵⁴ Kauko Kareen ja Alea-kirjan sopimus 8.8.1968, KKa.

oman kustantamonsa perustamisesta.⁵⁵⁵

Kauko Kareen vuosi 1967 oli alkanut erottamisella *Suomalaisesta Suomesta*, mutta päättynyt *Tähän on tultu* -kirjan saamaan valtavaan menestykseen. Samaan aikaan ongelmien kasvaessa ansiotöiden puolella, oli kirjan saama menestys tuonut merkittävät taloudelliset voitot ja osoittanut, että kekkoskritiikillä oli kysyntää. Tässä vaiheessa Kare päätti ryhtyä itsenäiseksi julkaisijaksi ja perustaa kustantamon lisäksi oman lehden, jota voisi johtaa kenenkään siihen puuttumatta. Kare itse myöhemmin luonnehti hänellä olleen ”kutsumus ja pakko” ryhtyä julkaisijaksi, kun suorasanaistelle totuudenpuhujalle ei ollut töitä muualla tarjolla ja kutsumus pakotti tuomaan esiin yhteiskunnan epäkohtia.⁵⁵⁶

⁵⁵⁵ Uusi Suomi Sunnuntai-numero 25.10.–31.10.1991.

⁵⁵⁶ Radiohaastattelu 10.10.1991, Matti Hara: ”Tänään kymmeneltä”.

7. *Nootti* - Riippumaton mielipidelehti

Toukokuussa 1968 ilmestyi lehtikioskeihin uusi julkaisu – Kauko Kareen perustaman uuden *Nootti*-nimisen lehden taival oli alkanut. *Nootin* näytenumerona toimi 88-sivuinen kaksoisnumero, jonka ensimmäinen numero ajoitettiin ilmestyväksi Snellmanin päivänä.

Uusi B5-aikakauskirjaformaattissa painettu lehti tituleerasi itseään ”riippumattomaksi mielipidelehdeksi” ja ilmestyi vuoden loppuun mennessä kahdeksan kertaa, kahden numeron ollessa kaksoisnumeroita. Lehden ensimmäistä numeroa mainostettiin toteamalla *Nootin* olevan ”Uusi rohkea, räiskyvä, leikkivä aikakausilehti.”⁵⁵⁷ Vuoden lopussa lehden mainostettiin *Iltalehdessä* ilmestyneessä mainoksessa olevan ”Suomen halvin, hauskin, rohkein ja riippumattomin kulttuuripoliittinen julkaisu!”⁵⁵⁸

Lehden varsinainen toimitus sijaitsi Helsingissä Runeberginkadulla, mutta myös Tampereella kerrottiin olevan oma toimipiste.⁵⁵⁹ Lehteä julkaisseen Alea-kirjan palkkalistoilla oli alkuvuosina toimitussihteeri ja muutama tuntipalkkainen työntekijä.⁵⁶⁰ Kare toi lisäksi *Nootissa* esiin saaneensa värvättyä lehdelle yhteyshenkilöitä useista Suomen kaupungeista ja jopa Tukholmasta asti, jossa Kareen mukaan lehdellä oli yhteyksiä virolaispakolaisiin.⁵⁶¹

Ääriivasemmisto oli heti *Nootin* kimpussa. *Kansan Lehdessä* Kareen esille nostamat yhteydet taas tuotiin esiin kielteisessä valossa, ja lehdessä viitattiin Tukholman virolaispakolaisilla olevan yhteyksiä CIA:han ja todettiin kuinka *Nootin* Tampereen toimisto oli sama kuin toimittaja Vänntisen työpiste *Aamulehden* toimituksessa.⁵⁶²

Kareen uusi lehti lähti kuitenkin vauhdikkaasti liikkeelle, ja se noteerattiin 1960–70-lukujen taitteessa varteenotettavana yhteiskunnallisena julkaisuna. Tätä kuvasi omalta osaltaan se, että varsin arvovaltaiset tahot, kuten Karisto, WSOY ja *Aamulehti*,

⁵⁵⁷ Aamulehti 4.5.1968.

⁵⁵⁸ Aamulehti 11.12.1968.

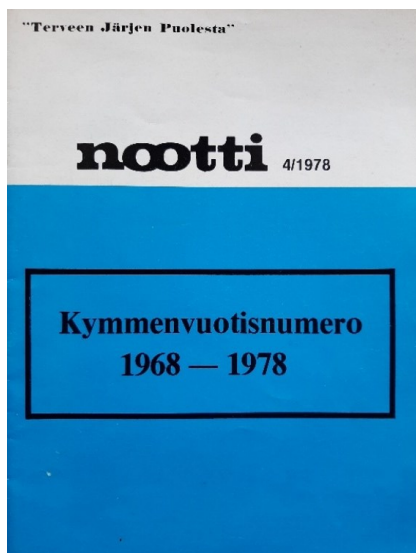
⁵⁵⁹ Nootti 1–2/1968, s. 2.

⁵⁶⁰ ”Tapaus Mikko Vihoma”, maaliskuuhin 1971, KKa.

⁵⁶¹ Nootti 1–2/1968, s. 10, ”Mitä on nootti”.

⁵⁶² Kansan Lehti 11.5.1968.

mainostivat siinä. Ensimmäisinä ilmestymisvuosina *Nootin* tekemiin haastatteluihin ja kyselyihin vastasivat varsin korkean profiilin vaikuttajat, kuten pääministeri Mauno Koivisto, ulkoministeri Ahti Karjalainen, *Helsingin Sanomien* päätoimittaja Teo Mertanen ja tv-teatterin johtaja Timo Bergholm.⁵⁶³ Lehti ei myöskään ollut ensimmäisinä ilmestymisvuosinaan mediankaan taholta pannassa, lehden juttuja siteerattiin ja esimerkiksi Yleisradion ajankohtaistoimitus tiedusteli lehden vapaakappaleita aikakausilehtikatsauksiaan varten.⁵⁶⁴

Nootti ilmestyi ensimmäiset vuotensa aikakausikirjaformaatissa, mutta 1970-luvun edetessä muodoksi alkoi vakiintua yhä useammin halvempi tabloid-malli.

Lehden yleisönosastolla käyty keskustelu oli myös ensimmäisten ilmestymisvuosien ajan varsin aktiivista ja myös monet lehdessä kritiikin kohteeksi joutuneet henkilöt katsoivat aiheelliseksi esittää oman näkemyksensä asioista vastineissaan.⁵⁶⁵ Monet yhteiskunnalliset vaikuttajat seurasivatkin kirjoittelua lehdessä ja myös monet poliittisesti eri linjoilla Kareen kanssa olleet näkivät sen olevan vakavasti otettava julkaisu.

⁵⁶³ Nootti 9–10/1968 s. 366, ”Taloussatkaisut ja julkisuus”; Nootti 1/1970, s. 8–9, ”VJ vastaan TM”; Nootti 3/1969, s. 131.

⁵⁶⁴ Yleisradion toimituspäällikkö Niilo Ihamuotila Kareelle 4.11.1970, KKa; Juha Virkkunen Kareelle 31.12.1971, KKa.

⁵⁶⁵ Nootti 5-6/1970, s. 191, 247 Risto Hannula: ”Tuukko ja arvostelijain liitto”. Arvostelijain liiton puheenjohtaja vastaa Nootin yleisönosastolla esitettyyn syytteesen, jonka mukaan liitto olisi evännyt eräältä henkilöltä jäsenyyden, koska tämä oli kirjoittanut Noottiin.

Myös alkuvuosien lukijamäärät kertovat siitä, että lehti kiinnosti ihmisiä. Ensimmäisenä toimintavuonna *Nootti* ilmoitti levikikseen 7000 ja tilaajia lehdellä oli sen alkuvaiheessa Kareen mukaan noin 4000.⁵⁶⁶

Nootti oli Kareelle foorumi, jossa hän pystyi jatkamaan *Suomalaisessa Suomessa* keskeytynyttä työtä. Nyt kun Kare sai päätoimittajana ja julkaisijana päättää yksin asioista, niin uusi lehti sai *Suomalaiseen Suomeen* nähden ripauksen pilalehtimäisyyttä eikä ajan poliittisesta korrektiudesta tarvinnut enää välittää millään tavalla. Vastakkaisten mielipiteiden vuoropuhelu oli Kareelle ominaiseen tyyliin sallittua ja kannustettua myös *Nootin* palstoilla, mutta alkuvuosien jälkeen lehdestä kuitenkin muodostui suomettumisen kiristyessä etupäässä vallitsevaa ulkopoliittikkaa kritisoiva ja isänmaallis-konservatiivisesta näkökulmasta ajan tabuja rikkova aatteellinen julkaisu.

Nootti-lehden aatteellisen pohjavireen pääkohdat tiivistyvät hyvin jo lehden nimen merkityksessä. Lehden ensimmäisessä numerossa Kauko Kare kirjoitti lehden linjauksista kirjoituksessa *Mitä on nootti?*, jossa hän totesi lehden nimellä olevan kaksi merkitystä. Toisaalta nootti viittasi tekstissä olevaan alaviitteeseen, jossa tuodaan lisätietoa tai kommentoidaan tekstiä. Kare lisäksi muistutti, että koko länsimainen kulttuuri on itse asiassa vain laaja nootti Platonin filosofiaan. *Nootti* olikin tarkoitukseltaan kommentoiva mielipidelehti, joka täydensi uutisointia ja toi esille uusia näkökulmia. Toisaalta nootilla viitattiin ennen kaikkea vuoden 1961 noottikriisiin, joka nähtiin Kekkosen häikäilemättömän vallankäytön ja Neuvostoliiton Suomen sisäisiin asioihin kohdistuneen vallan kulminoitumisena.⁵⁶⁷

Kare oli uuden lehtensä päätoimittaja ja julkaisija, mutta lehti tarvitsi menestyäkseen laajan avustajajoukon. *Suomalaisen Suomen* piirin lisäksi Kareella oli kontakteja Tampereella ilmestyneeseen kokoomuslaiseen *Aamulehteen*, joka edusti 1960-luvun Suomessa jossain määrin kriittistä asennetta Kekkosta kohtaan. Näiden kontaktien kautta hän oli alkanut käynnistämään uuden lehden perustamista.

⁵⁶⁶ Alea-kirjan tiedote 28.12.1968 koskien Noottia, KKa; Länsi-Suomi 7.3.1986.

⁵⁶⁷ Nootti 1–2/1968, s. 8–11, ”Mitä on nootti?”.

Lehden syntysanat Kare muistaa lausutun Tampereella pidetyssä neuvottelussa, jossa läsnä olivat *Aamulehden* toimittajat Olavi Vänttinen ja Matti Arjanne sekä filosofi Matti Luoma.⁵⁶⁸ Nimeksi lehdelle päätettiin antaa Arjanteen ehdotuksesta *Nootti*.⁵⁶⁹

Arjanne kirjoitteli *Noottiin* lehden alkuvuosina, ja Vänttisestä tuli *Nootin* Tampereen yhteyshenkilö. *Aamulehden* piiristä Kareen projektiin suhtautui positiivisesti myös Kareen ystäviin lukeutunut lehden entinen päätoimittaja Väinö Peltonen. Kytkeä kokoomuslaiseen *Aamulehteen* lisäsi lisäksi se, että *Nootti* painettiin sen alkuaikoina *Aamulehden* painossa Tampereella.

Kokoomuksen historiaa tutkinut Vesa Vares on myös havainnoinut, että Tampereen kokoomuksen piirissä oli erityisen vahvasti oikeistolaisia ja antiekkoslaisia painotuksia. Tämä näkyi 1970-luvun puolella perustuslaillisten kanssa suunnitelluissa vaaliliittohankkeissa ja siinä, että moni jäsenistä oli kirjoittanut perustuslaillisten kannatuskortin.⁵⁷⁰ Se näkyi myös Kareen ja *Nootin* edellä mainittuina tiiviinä kontakteina paikallisiin kokoomusvaikuttajiin.

Suomalaisen Suomen työn jatkaja

Uuden lehtensä Kare halusi selvästi olevan *Suomalaisen Suomen* kilpailija, jossa hän pystyisi jatkamaan vapaata kirjoittelua ja suorien mielipiteiden esittämistä. Myös lehden ulkoinen formaatti oli hyvin lähellä *Suomalaista Suomea*. *Teinilehdessä* asia huomioitiin toteamalla lehden muistuttavan painoasultaan ”orjallisesti” kyseistä julkaisua.⁵⁷¹ Myös *Päivän Sanomissa* irvailtiin siitä, miten ”Kareen *Nootti* on ottanut itselleen *Suomalaisen Suomen* roolin jopa taitollisesti”.⁵⁷²

Ilmari Turja oli 1950-luvun alussa perustanut *Uuden Kuvalehden* riitaannuttuaan *Suomen Kuvalehdessä*. Kareella oli nyt samankaltainen tilanne *Nootin* ja *Suomalaisen Suomen* kanssa. Turja oli saanut merkittävän osan *Suomen Kuvalehden* nimekkäistä

⁵⁶⁸ Nootti 18.12.1992: ”Ihmiskunnan yhtenäistymisestä”.

⁵⁶⁹ Matti Arjanne 28.11. 2008.

⁵⁷⁰ Vares 2017, s. 286-295.

⁵⁷¹ *Teinilehti* 11/1968, Tarmo Salo: ”Nootti 1-2/1968”.

⁵⁷² *Päivän Sanomat* 17.12.1968, Juha Mikkonen: ”Suomalainen Suomi”.

kirjoittajista mukaan lehteensä, ja Kare pyrki mitä ilmeisimmin samaan. Kareen lehtihanke oli tosin selvästi poliittisesti latautuneempi ja tarkoituksena oli perustaa lehti, joka uskaltaisi ottaa kantaa arkaluontoisiin asioihin ja rikkoa ajan tabuja – toisin sanoen jatkaa samaa linjaa, mitä *Suomalainen Suomi* edusti ennen kuin sitä alettiin Esko Aaltosen kuoleman jälkeen ohjata poliittisesti korrektimmalle linjalle.

Kareen jälkeistä aikaa *Suomalaisessa Suomessa* voitiin tarkastella ainakin kahdesta eri näkökulmasta. Aktiivinen yleisöosastokirjoittelija Viljo Jokivirta valitteli *Suomalaisessa Suomessa* sitä, kuinka Kareen pois savustamisen jälkeen jopa kommunistiset vaikuttajat saivat jalkansa oven väliin ja vaikutusvaltaa lehdessä. Arvo Salo taas kuvasi pian *Nootin* perustamisen jälkeen *Kansan Lehden* palstoilla Kareen *Suomalaisen Suomen* toimitussihteerikautta korpivaelluksena, joka vei lehden autiomaahan, jossa eivät kukkineet muut kuin Kareen kivuliaat kaktukset.⁵⁷³

Kareen lehtihankkeelle voidaan joka tapauksessa nähdä olleen selvää tilausta konservatiivisessa aikakauslehtikentässä 1960-luvun lopulla. Perinteisistä konservatiivisista julkaisuista tunnetuin *Suomalainen Suomi* oli siirtynyt selvästi varovaisemmalle linjalle, mistä tärkeimpänä osoituksena oli Kareen erottaminen toimitussihteerin paikalta. Myös muissa julkaisuissa puhalsivat uuden ajan tuulet.

1950-luvun alussa uuden ja vanhan kirjallisen suuntauksen yhteentörmäyksen lievennyttämiseksi perustettu kulttuurilehti *Parnasso* oli vuonna 1966 saanut päätoimittajakseen Tuomas Anhavan, joka oli kymmenen vuotta aiemmin jättänyt *Suomalaisen Suomen*, lehden palattua konservatiivisemmille linjoille. Päätoimittajavaihdoksen myötä *Parnasso* muuttuikin 1960-luvun mittaan vauhdilla vahvasti kulttuuriradikaaliksi julkaisuksi, mikä omalta osaltaan toi painetta saada konservatiivisille näkökannoille tilaa.⁵⁷⁴

Olavi Keskinen näki *Nootin* aloittaessa ilmestymisensä, että lehdestä olisi vartenotettavaksi kilpailijaksi *Suomalaiselle Suomelle*, jonka hän näki olevan menettämässä aatteellisen sanomansa ja olevan ”pökölöitymässä ja

⁵⁷³ Kansan Lehti 17.7.1968, Arvo Salo: ”Suomalainen Suomi”.

⁵⁷⁴ Tommila 1991, s. 492–499.

akatemisoitumassa”. Kareelle Keskinen totesi, että: “Jollain tavoin kuvittelen, että Nootti tulee voimallisesti kilpailemaan siitä lukijakunnasta, jota SS on tähän saakka pitänyt omanaan.” Keskinen olisi lisäksi halunnut, että *Nootti* olisi *Suomalaisen Suomen* lailla sivunnut myös matemaattisluonnontieteellisiä kysymyksiä, lehdessä julkaistun “polemiikin, politiikan ja humanismin” täydennykseksi.⁵⁷⁵

Luonnehdinnat siitä, että *Suomalainen Suomi* olisi “menettämässä aatteensa” olivat sinänsä osuvia, sillä lehti pyrki nyt määrätietoisesti karistamaan Kareen perinnön. *Suomalainen Suomi* aloitti vuonna 1968 yhdistymisneuvottelut *Valvoja-Ajan* kanssa, ja uuden lehden tavoitteena todettiin olevan: “(...) saada aikaan sekä henkisesti, että taloudellisesti elinkelpoinen lehti, joka yhdistäisi maltilliset voimat ja olisi niin mielipiteiltään kuin aihepiireiltäänkin avara”.⁵⁷⁶ Maltillisuus oli nyt päivän sana.

Vapaan keskustelun foorumi

Vaikka *Nootti* perustettiin ensisijassa jatkamaan *Suomalaisen Suomen* kansallista linjaa, oli Kareella tarkoitus tehdä *Nootista* myös samalla vapaan keskustelun foorumi, jossa eri mielipidesuunnat pystyisivät käymään keskustelua. Formaattiksi suunniteltiin samaa kuin *Suomalaisella Suomella* ja kunnianhimoinen tavoite oli että lehti ilmestyisi ensin kerran kuussa ja alkaisi myöhemmin ilmestyä joka toinen viikko.⁵⁷⁷

Lehden toimituskunnan oli tarkoitus koostua tasapuolisesti eri mielipidesuuntien edustajista, aina ”radikaaleista konservatiiveista vasemmistolaisiin oikeistolaisiin”. Toimituskuntaan esillä olleet nimet edustivatkin eri poliittisia laitoja ja esillä olivat muun muassa konservatiivista laitaa edustaneet Heikki Eskelinen ja Matti Arjanne sekä nuorta radikalismia edustaneet Hannu Taanila ja Jyrki Juurmaa.⁵⁷⁸ Vaikka toimituskunnasta ei tullut niin monimuotoista kuin Kare haaveili, niin lehti sai silti

⁵⁷⁵ Olavi Keskinen Kareelle 16.5.1968, KKa.

⁵⁷⁶ Suomalaisuuden liiton hallitus 30.7.1968: luottamuksellinen muistio Suomalaisen Suomen ja Valvoja-Ajan yhdistymisestä, SL kokoelma, KA.

⁵⁷⁷ Kareen kirjoittama luottamuksellinen kuvaus suunnitteilla olevasta Nootti-lehdestä.

”Luottamuksellinen. Ei julkisuuteen. S.H.T. Ns. vapaat kulttuurilehdet...” KKA.

⁵⁷⁸ Kareen kirjoittama luottamuksellinen kuvaus suunnitteilla olevasta Nootti-lehdestä.

”Luottamuksellinen. Ei julkisuuteen. S.H.T. Ns. vapaat kulttuurilehdet...” KKA.

alkuun kiitosta moniäänisyydestään. *Suomen Uutisten* Seppo Saari piti *Nootin* ensimmäisen numeron sisältöä monipuolisena ja pirteänä sekä avustajakuntaa heterogeenisenä, sillä siihen kuului niin Yrjö Kivimies, Simppa, Atos Wirtanen kuin mm Jyrki Juurmaa.⁵⁷⁹ Myös ruotsinkielinen *Appell*-lehti näki *Nootin* olevan monipuolinen ja piti sitä kiinnostavana tulokkaana.⁵⁸⁰

Kare myös lähestyi johtavia poliitikkoja ja yhteiskunnallisia vaikuttajia kysymyssarjoilla, joihin saadut vastaukset julkaistiin lehdessä. Alkuvuosina lehden kysymyspattereihin saatiin välillä jopa ministeritason vastauksia, vaikka kysymykset olivatkin usein varsin provosoivia. Välillä taas ei lehden tarjoamasta palstatilasta kiinnostuttu, kuten sisällissodan 50-vuotisjuhluvuoden käsittelyn yhteydessä, jolloin ei auttanut kuin todeta jutun loppukaneettina, että: ”Edellä olevien mielipiteiden vastapainoksi toimitus tilasi kirjoituksen SKDL:n kulttuurisihteeriltä. Lupauksista huolimatta sitä ei saatu lehtemme painoon mennessä.”⁵⁸¹

Lehdessä alkuaikoina mukana ollut vasemmistolaistaustainen Matti Luoma kritisoi jo *Nootin* suunnitteluvaiheessa vasemmistolaisten kirjoittajien vähäisen määrän johtavan siihen, että lehdestä tulee liian yksipuolinen ja ”oikeistolais-antikekkoslainen”.⁵⁸² *Savo*-lehden pakinoitsija Paavo taas näki vielä kesällä 1969 *Nootin* olleen mielipiteiltään monipuolinen lehti, jossa vastustettiin niin kommunismia kuin fasismia, jossa nuoremman ja vanhemman polven kirjoittajat sparrasivat toistensa ajatuksia ja jossa nimimerkki Simppa piti huolta siitä, että kokoomuslainen maailmankuva ja kapitalistinen järjestelmä sai ankaraa kritiikkiä osakseen.⁵⁸³

Lehdessä korostettiin vapaan keskustelun tärkeyttä ja *Nootissa* olikin usein väittelyjä, joissa samasta aiheesta pyydettiin kirjoituksia eri näkökulmia edustaneilta kirjoittajilta.⁵⁸⁴ *Nootin* alkuvaiheessa osa lehden numeroista oli tiettyyn aiheeseen keskittyneitä teemanumeroita. Esimerkiksi numero 5/1968 käsitteli Tšekkoslovakian

⁵⁷⁹ Suomen Uutiset 7.6.1968, Seppo Saari: ”Uusi kulttuurilehti”.

⁵⁸⁰ Appell 31.5.1968, O.O: ”Nootti – intressant nykomling”.

⁵⁸¹ Nootti 3/1968: Ilmari Tulokas: ”Koli – Ryömä – Vanhala”.

⁵⁸² Matti Luoma Kareelle 9.4.1968. KKa.

⁵⁸³ Savo 10.6.1969, Paavo: ”Puijon juurelta”.

⁵⁸⁴ Nootti 3/1968, s. 119; Nootti 3/1968, s. 103–107, ”Haaste älymystölle”. Matti Kuusen ja Matti Luoman sanasota intellektuellien asemasta yhteiskunnassa käy esimerkkinä tällaisesta lehdessä käydystä väittelystä.

miehitystä ja numero 4/1968 kirkon ja valtion suhdetta.

Vaikka Hannu Taanila ja moni muu vasemmistotaustainen avustajaksi pyydetty ei lopulta lähtenyt lehteen mukaan, oli *Nootissa* kuitenkin sen alkuvuosina enemmän vasemmistolaisia, kuin mitä Matti Luoma oli osannut odottaa. Itseään ”riippumattomana vasemmistoradikaalina” pitänyt Jarkko Rosenlund oli yksi näistä, ja hän puolusti *Noottia Turun Päivälehdessä*, sitä kohtaan suunnattuja hyökkäyksiä vastaan ja piti Kareen ajatusta lehdestä vapaan keskustelun foorumina kannatettavana.⁵⁸⁵ Kareelle osoitetussa kirjeessä Rosenlund korosti, että oli hyvin vähän asioita, joista hän oli Kareen kanssa samaa mieltä, mutta siitä huolimatta hän oli valmis puolustamaan *Nootin* olemassaoloa, ei sen sisältöä.⁵⁸⁶ Rosenlund määritteli oman vasemmistolaisuutensa oppositioasenteeksi vallitsevaa yhteiskuntaa ja puolueita kohtaan. Kaikkien uusvasemmistolaisten ei hänen mielestään tarvinnut edes hyväksyä sosialismia oikeaksi talousmuodoksi ja hänen mukaansa ”Yhteistä näille ’vasemmistolaisille’ on se, että he eivät hyväksy tämänhetkisiä oloja.”⁵⁸⁷

Luotaimessa aiemmin kirjoittanut radikaalina pidetty nimimerkki Erasmus oli myös yksi Kareen *Nootin* kirjoittajaksi saamia vasemmistoradikaaleja, joka kirjoitti humanismin puolesta ja vastusti ”yhden totuuden” nimeen vannovia marxilaisuutta ja kirkkoa. Erasmuksen mukaan ”Useista merkeistä päättäen käsillä olevaa uutta lehteä *Nootti* on hankala ’sijoittaa’ kumpaankaan karsinoista. Paitsi selvästi radikaaliin, vasemmistolaiseen katsomukseen kuuluvia piirteitä, jo sen pääkirjoituksessa on myös toiseen karsinaan helposti sijoitettavia tunnuksia. Tästä syystä, kolmannen tien edustajana, koen erinomaisesti viihtyväni tässä uudessa majatalossa.”⁵⁸⁸

Lehdessä vallinnutta moniäänisyyttä kuvaa hyvin se, että *Nootin* 4/1968 kirjallisuuspalstalla kirjoja arvostelivat sulassa sovussa Kauko Kare ja Matti Arjanne sekä vasemmistoradikaalit Jarkko Rosenlund ja Leo Lindsten.

Vasemmistoradikaalit kuitenkin pitkälti jättivät lehden sen ensimmäisten

⁵⁸⁵ Turun Päivälehti 18.5.1968, Jarkko Rosenlund: ”Kareen puolustus”.

⁵⁸⁶ Jarkko Rosenlundin päiväämätön kirje Kauko Kareelle, KKa.

⁵⁸⁷ Nootti 8/1968, Jarkko Rosenlund: ”Vapaus ja valinnanvapaus”; Nootti 9-10/1968, Jarkko Rosenlund: ”Suomalainen nuorsosialisti”.

⁵⁸⁸ Nootti 1-2, s. 53-55, Erasmus: ”Kolmas tie”.

ilместymisvuosien aikana, kuten Matti Luoma ja Rosenlund, joiden mukaan lehti oli muuttunut ”yksipuoliseksi”, ”kiihkonationalistiseksi” ja jopa ”ryssävihaa lietsovaksi”, joskin varsinkin Luoma piti silti tärkeänä, että *Nootin* kaltainen lehti oli olemassa. Kare taas ei löytänyt perusteita mainitunlaisille *Noottia* vastaan suunnatuille hyökkäyksille ja piti valitettavana sitä, kuinka vasemmistoon kuuluvat kirjoittajat vaativat usein, että tiettyjä oikeistolaisia ei otettaisi lehden kirjoittajiksi, kun taas samanlaisia vaateita ei hänen mukaansa oikeistolaisten kirjoittajien keskuudesta kuultu. Lisäksi Kare korosti pyytävänsä aktiivisesti vastakirjoituksia vasemmistolaisilta tahoilta, mutta niitä vaan ei juuri lähetetty.⁵⁸⁹ Vaikka valtaosa nuorista radikaaleista jättäytyi ensimmäisten vuosien aikana pois *Nootista*, saattoi Kare vielä vuonna 1974 todeta *Uusi Maailma* -lehden haastattelussa, kuinka ”Noottiin kirjoittavat erilaisia yhteiskunnallisia näkemyksiä edustavat ihmiset aina kommunisteihin asti”.⁵⁹⁰

Kareen tavoitetta tehdä *Nootista* vapaa mielipiteiden areena kuvaa hyvin se, että hän sai kritiikkiä myös oikeistolta *Nootissa* julkaistuista vasemmistolaisista kirjoituksista. *Nootin* Tampereen yhteyshenkilö Olavi Vääntinen ripitti Kareta yksityisessä kirjeenvaihdossa *Nootissa* ilmestyneestä armeijaa kritisoinneesta kirjoituksesta ja totesi että ”*Noottia* ei myydä *Ylioppilaslehden* sisällöllä”.⁵⁹¹ Yhtä lailla kokoomuksen entinen kansanedustaja Felix Seppälä antoi Kareelle kriittistä palautetta siitä, että lehdessä oli kritisoitu kokoomusta ja puolustettu ateismia.⁵⁹² Kokoomuksen ja uskonnon kritisoinnista annettiin Kareelle palautetta myös *Nootin* yleisönosastolla, ja jotkut uhkasivat lopettaa lehden tilaamisen asian takia. Tämä ei sananvapauden nimeen vannonutta Kareta kuitenkaan hetkauttanut.⁵⁹³

Felix Seppälän kritiikkiin ateististen ja ”väärää” mielipidesuuntaa esittäneiden kirjoitusten julkaisusta Kare vetosi *Nootin* olevan monenlaisia mielipiteitä puolustava keskustelun foorumi: ”Nootti on vapaa mielipidelehti. En sensuroi ainuttakaan mielipidettä, jos se on rehellinen ja perusteltu. Olet varmaan huomannut stalinisti

⁵⁸⁹ Nootti 9/1969, s. 382 Matti Luoma: ”Ystäväni K.K.”; Nootti 7–8/1969 Jarkko Rosenlund: ”Ystäväni K.K.”.

⁵⁹⁰ Uusi Maailma 16.1.1974.

⁵⁹¹ Olavi Vääntinen Kareelle 6.5.1969, KKa.

⁵⁹² Felix Seppälä Kareelle 24.2.1971, KKa.

⁵⁹³ Nootti 5–6/1970: ”Nootti ja Eeva”; Nootti B-painos 4/1975, Raimo Vanhoja: ”Arvoisa Nootin toimittaja”.

Koskisen kirjoitukset, ne ovat tuoneet tuoretta väriä *Noottiin*.”⁵⁹⁴ *Nootin* palstoilla Kare totesi yhtä lailla kokevansa suorastaan fyysistä vastenmielisyyttä kaikkea sensuuria kohtaan ja kuinka: ”Minun koko sympatiani on ehdottoman sananvapauden puolella, koskipa se sana kommunisteja, kirkkoa, kokoomusta tai sosialisteja. Olen julkaissut yhtä ennakkoluulottomasti niin Markus Raikamon kuin pastori Ville Muilun, niin Heikki Torvelaisen kuin hänen vastaväittäjiensä kirjoituksia.”⁵⁹⁵

Kare pyrki herättämään moniäänistä keskustelua myös ulkopoliitikasta ja salli myös näkemykset, jotka poikkesivat hänen omasta kannastaan. Lehden ensimmäisessä numerossa olikin Olavi Aaltosen kirjoittama laaja artikkeli, jossa pohdittiin vallitsevaa ulkopoliittista linjaa tukevassa hengessä, miten autonomian ajan poliittiset linjat rinnastuivat nykyiseen politiikkaan. Aaltosen mukaan: ”(...)Paasikiven-Kekkosen linja on tulkittavissa juuri tämän päivän ehdottomaksi laillisuustisteluksi, ehdottomaksi perustuslaillisuudeksi nykyoloissa.” Myöntyväisyyspolitiikan riskiä kirjoittaja näki lähinnä kommunistien riveissä. Aktivismia taas nationalistien, eli ilmeisesti Kareen ja hänen hengenheimolaistensa sekä ”kommunistikauhua omaavien sosialistien ja oikeiston piirissä” – huomauttaen toisaalta, että aktiivisella vastarinnalla ei nykyoloissa ollut hänen mukaansa mitään tarvetta.⁵⁹⁶

Antti Seppälä pohti *Ilta-Sanomissa*, että oliko edellä viitattu *Nootin* ensimmäisessä numerossa ollut Paasikiven-Kekkosen-linjaa puolustanut kirjoitus ollut kekkosvastaisen päätoimittajan lehdessä vain hämäämistarkoituksessa, mutta nosti myös esiin, että Kare oli esittänyt tavoitteensa olevan tehdä lehdestä oikeasti vapaan keskustelun foorumi. Artikkelissa myönnettiin, että uusi lehti laajentaisi yksipuolisiksi muotoutuneiden suomalaisten lehtien kenttää, mutta Kareen oli kirjoittajan mukaan hyvä muistaa, että pelkkä kritiikki ei pitkälle kanna ilman vaihtoehtojen tarjoamista.⁵⁹⁷

Kekkosta kannattavat kannanotot mahtuivat kyllä *Nootin* palstalle, jos joku vain jaksoi sellaisia lähettää. Esimerkiksi Kareen tyrmättyä arvostelussaan Max Jakobsonin muistelmät, nosti J.K. Laiho vastakirjoituksessaan esiin, että: ”Kirjassa on tuotu esiin se

⁵⁹⁴ Kare Felix Seppälälle 26.2.1971, KKa.

⁵⁹⁵ Nootti B-painos 4/1975, K.K.: ”Hyvä Raimo Vanhoja”.

⁵⁹⁶ Nootti 1-2/1969, Olavi Aaltonen: ”Perustuslaillisuus ja politiikka”.

⁵⁹⁷ Ilta-Sanomat 20.5.1968, Antti Seppälä: ”Oi aika entinen”.

suuriarvoinen työ, jonka tasavaltamme nykyinen presidentti Urho Kekkonen on tehnyt maamme puolueettomuuspolitiikan uskottavuuden lujittamiseksi nimenomaan länsimaissa.”⁵⁹⁸ Yhtä lailla M.J.Kempainen toi esiin lehteen kirjoittamassaan puolueettomuuspolitiikkaa käsitelleessä artikkelissa kritiikkinsä siitä, että *Nootin* K-linjaa käsittelevät kannanotot olivat tietyssä määrin yksimielisiä ja nosti esiin, kuinka hänen näkemyksensä mukaan taas: “Presidentti Kekkonen on tehnyt paljon kunnioitettavaa työtä, mistä voitaneen mainita esimerkkinä hänen maailmanrauhaa edistävät aloitteensa.”⁵⁹⁹

Suomalaisen Suomen ja *Nootin* linjaeroja äärivasemmiston silmissä kuvaa hyvin se, että Neuvostoliitosta rahoituksensa saaneen TPSL:n *Päivän Sanomien* Juhaheikki Mikkonen kuvasi lehdistökatsauksessaan *Suomalaisen Suomen* enemmän taantumukselliseksi kuin edistykselliseksi julkaisuksi, mutta *Nootti* taas oli “...fascistifalangin julkaisu, edustaa mielipidelehdistömme alatasoa. Valitettavasti *Nootin* ‘riippumattomuus’ ei ole kuin roskaista fascismia.”⁶⁰⁰

Tampereella ilmestyneen sosialidemokraattisen *Kansan Lehden* pakinoitsija Vastus myös noteerasi Kareen siirtyneen ulkopoliittista linjaa nakertaneista pamfleteista aikakauslehden julkaisemiseen. Vastus näki lehden ohjelmakirjoituksen olevan täynnä Kareen ominta “hyperhyväisyyttä” ja keikailua “hengenvapaudella” sekä “älynrohkeudella”, joilla Vastuksen mukaan Kare tarkoitti vapautta iskeä kansakunnan päätä seinään ja rohkeutta estoitta purkaa kaunojaan.⁶⁰¹

Savon Sanomien nimimerkki Kirjavainen taas huomioi Kareen uuden lehden olevan eetokseltaan lähellä Jarno Pennasen *Tilanne*-lehteä. Pennanen oli toiminut 1950-luvulla *Kansan Uutisten* päätoimittajana, mutta tullut kriittiseksi neuvostojärjestelmää kohtaan ja kritisoi perustamassaan lehdessä stalinismia vasemmistolaisesta näkökulmasta. Sekä *Tilanteessa* että *Nootissa* kukoisti Kirjavaisen mukaan samanlainen oppositiohenki, *Tilanteessa* vasemmistolainen ja *Nootissa* konservatiivinen.⁶⁰² Myös *Hämeen yhteistyö* -lehdessä *Nootin* nähtiin täyttävän sitä tilaa lehdistökentässä, joka jäi tyhjäksi Jarno

⁵⁹⁸ Nootti 2/1969, J.K. Laiho: “Jakobsonin linja”.

⁵⁹⁹ Nootti 4-5/1971, M.J. Kempainen: ”Puolueettomuus perustuslailliseksi”.

⁶⁰⁰ *Päivän Sanomat* 21.10.1969, Juhaheikki Mikkonen: ”Lehdet lehtinä”.

⁶⁰¹ *Kansan Lehti* 11.5.1968, Vastus: ”Nootti”.

⁶⁰² *Savon Sanomat* 16.5.1968, Kirjavainen: ”Kirjavaista”.

Pennasen toimittaman *Tilanne*-lehden lopettaessa toimintansa vuonna 1966.⁶⁰³

Savon Sanomien toinen pakinoitsija, nimimerkki Turkka, taas näki perusteita sille, miksi *Nootti* voitiin leimata äärilehdeksi. Tästä huolimatta hän näki uudessa julkaisussa hyvääkin: "Lehti voidaan leimata äärioikeistolaiseksi ja käsitystä voidaan perustella. Tämä ei estä lehteä olemasta kiinnostava".⁶⁰⁴

Kare pyrki *Nootissa* samaan kuin keskustelukirjoissaan ja artikkelikokoelmissaan: kokoamaan eri mielipiteet yhteen väittelemään keskenään. Vaikka alkuvaiheessa lehteen kirjoitti vasemmistoradikaaleja ja myös vallitsevaa ulkopoliittista linjaa puolustaneita kirjoittajia, kaikkosivat tällaiset kriittiset äänet viimeistään 1970-luvun alkuvuosien aikana lehdestä. Kare oli kyllä aina valmis julkaisemaan lehdessään myös vastapuolen kirjoituksia ja usein jopa kannusti vastapuolta esittämään mielipiteensä.⁶⁰⁵ Voidaankin ajatella, että poliittisen ilmapiirin kiristyessä ei toisinajattelijoiden kanssa enää haluttu väitellä vaan heidät ennemminkin haluttiin vaieta kuoliaaksi.

Poliittinen satiirilehti

Nootti oli formaattinsa puolesta pitkälti kopio *Suomalaisesta Suomesta*. Merkittävin erottava tekijä lehdillä oli tyylin osalta *Nootin* satiirinen vire. *Helsingin Sanomissa* vuonna 1975 nostettiin esiin Kareen haave luoda *Nootista* ulkomaisten maineikkaiden poliittisten satiirilehtien kaltainen julkaisu: "Onhan *Nootti* hyvä, muttei se ole *Canard Enchaîné*, tuo Ranskan satiirinen ja tutkiva viikkolehti. Ainakaan vielä...". Lehdessä myös todettiin terävästi, kuinka: "Kauko Kare sisimmässään halajaa lehtihistoriaamme Erasmuksena, joka pani vastaan, pilkkasi ja nauroi.". ⁶⁰⁶

Nootti mainosti olevansa uusi kulttuuriin ja politiikkaan keskittynyt lehti, jonka asennetta kuvasivat adjektiivit "rohkea, virkeä, riippumaton ja kirpeä".⁶⁰⁷ Aihepiireiltä *Nootin* kirjoitukset käsitelivät yhteiskunnallisia kysymyksiä politiikasta kulttuuriin ja

⁶⁰³ Hämeen Yhteistyö 11.11.1968, Torvinen: "Isänmaanystävän ajatuksia".

⁶⁰⁴ *Savon Sanomat* 17.5.1968, Turkka: "Puheenaiheet".

⁶⁰⁵ *Nootti* 2/1969, s. 56 Kauko Kare: "Nootti ja radio/tv".

⁶⁰⁶ *Helsingin Sanomat* 9.2.1975.

⁶⁰⁷ *Nootti* 1–2/1968, mainossivu sivujen 10 ja 11 välissä.

uskonnosta talouteen – siis pitkälti samoja teemoja kuin *Suomalainen Suomikin*. Sisällöltään lehti koostui pakinoista, analyyseista, informatiivisista kirjoituksista, kirja-arvosteluista ja pilakuvista. *Nootin* kirjoituksissa oli usein vahvasti kantaaottava vire, ja lehti oli tyyliltään satiirinen ja ironinen tehden saarnaamisen sijasta ennemminkin pilaa aikansa ilmiöistä. Kare korostikin *Nootin* olevan pilalehti, jonka tarkoituksena oli luoda luovaa keskustelua leikkiä unohtamatta.⁶⁰⁸ *Nootti* pyrkiikin jatkamaan vanhojen pilalehtien perinnettä, ja varsinkin arvostettu englantilainen *Punch* oli sille tärkeä esikuva.⁶⁰⁹

Jos Karetta verrataan muihin ajan suomettumisen kritikoihin, niin satiirin käyttäminen oli hänelle ominaista. Myös Katariina Kare-Evans nostaa asian esiin: ”Mutta isäni oli, kuten myös Snellman, suuri humoristi. Hänen yhteiskuntakritiikissäänkin oli aina mukana leikkiä ja huumoria, usein terävää satiiria.”⁶¹⁰

Kareessa oli satiirin lisäksi myös tietynlaista fanaattisuutta totuuden ajamisen suhteen. Myös kauna ja katkeruus nousevat usein esiin aikalaisluonnehdinnoissa itsenäisestä kustantajasta. *Savon Sanomien* pakinoitsija Paavo tunnisti nämä puolet Kareessa, mutta näki taustalla myös suuren humoristin: ”Minä aina mietin Kareen tekstejä lukiessa, onkohan kaiken takana kosto, kauna, tuollainen vajavuuden tunto, joka panee kaivelemaan epämurkavia asioita esille. Vai onko motiivina totuuden etsiminen niin ehdottomalla tavalla, että se hipoo fanaattisuutta. Mutta Kare ei ole fanatisti, hänessä on niin runsaasti huumorintajua, että kostonajatuskin sortuu omaan mahdottomuuteensa.”⁶¹¹

Noottiin sen pilalehtimäisyydestä johtuen kuuluivat myös pilakuvat, joita lainattiin ulkomaisista lehdistä sekä tuotettiin myös itse. *Nootin* omana pilakuvana ilmestyi lehden alkuvuosina Maija Karman piirtämä Pikku Liisa Ihmemaassa -pilakuva, joka otti kantaa ajankohtaisiin poliittisiin kysymyksiin.

Karma oli ammattiipiirtäjä, Kareen ystävä ja ikätoveri, joka oli tunnettu etenkin

⁶⁰⁸ Nootti 1–2/1968, s. 8–11, ”Mitä on nootti”.

⁶⁰⁹ Kare 1993, s. 94. *Punch*-lehden ja torstaiseuran kokouksista kuvat vierekkäin.

⁶¹⁰ Katariina Kare: ”Ne yhteiset, ihanat muistot – Kauko Kareen kirjailijakuva” käsikirjoitus, s. 2, KKa.

⁶¹¹ Savo 20.1.1970, Paavo: ”Puijon juurelta”.

lastenkirjojen kuvittajana. Tunnetuimpiin Karman kuvituksiin lukeutuivat Rudolf Koivun kanssa yhteistyönä tehty kuvitus Raul Roineen satukirjoihin, Kirsi Kunnaksen kirjoittaman lasten runokirjan *Tiitiäisen satupuu* kuvitus sekä hänen aapiskuvituksensa. Karman pilakuvien Pikku Liisan ihmetyksen kohteisiin *Nootin* ensimmäisenä ilmestymisvuonna 1968 kuuluivat mm. Prahan miehitys ja Saimaan kanavan avaaminen. Kekkonen ja muut johtavat poliitikot olivat luonnollisesti usein kuvien päähahmoina.⁶¹²

Prahan miehitys oli esillä *Nootin* Pikku Liisan ihmetyksen kohteena vuonna 1968. *Nootti* 4/1968.

Noottiin lainattiin pilakuvia myös ulkomaisista lehdistä, kuten brittiläisestä *Times:istä*, ranskalaisesta poliittisesta satiirilehdestä *Le Canard Enchaîné:estä* ja yhdysvaltalaisesta konservatiivisesta ja antikommunistisesta *National Review* -lehdestä.⁶¹³ Myös lehdistä kuten länsisaksalaisesta *National-Zeitungista* (*Nootti* 7-8/1971), prahalaisesta *Digobragista* (*Nootti* 4-5/1971) ja varsovalaisesta *Politikasta* (*Nootti* 7-8/1971) kuin myös lehdistä kuten *Punch* (*Nootti* 1/1974), *Frankfurter Allgemeine* (*Nootti* 3/1972), zürichläinen *Brückenbauer* (*Nootti* 1/1971), wieniläinen *Kurier* (*Nootti* 10/1971) ja yhdysvaltalainen *New Yorker* (*Nootti* 6/1971).

⁶¹² *Nootti* 5/1968, s. 175; *Nootti* 4/1968 s. 135; *Nootti* 8/1968, s. 317.

⁶¹³ *Nootti* 5/1968, s. 186; *Nootti* 6/1968, s. 224; *Nootti* 1–2/1968, s. 5; *Nootti* 2/1971, s. 60.

Kare leikkeli saksilla pilakuvia ulkomaisista lehdistä ja liitti niitä painettaviin *Nootteihin*, mikä kuvaa pienkustantajan suurpiirteisyyttä tekijänoikeuksiin liittyvien kysymysten suhteen. Jos ulkomaisten kuvien tekijänoikeuksien osalta Kare selvisi kuin koira veräjältä, niin kotimaisten kuvien tekijänoikeudet johtivat toisinaan ongelmiinkin. Sota-aikaisista Rymy-Eetu-sarjakuvista tunnettu Erkki Tanttu uhkasi Karetta 1970-luvun lopussa oikeudella siitä, että Kare oli julkaissut *Nootissa* luvatta hänen kuviaan.⁶¹⁴ Ulkomaisten lehtien lainaaminen osoittaa kuitenkin Kareen seuranneen laaja-alaisesti kulttuuriin ja politiikkaan liittyvää keskustelua myös maailmalla.

Tyylin osalta Kareen briljeeraus kielitaidollaan ja kulttuurin tuntemuksellaan herätti myös sarkastista kritiikkiä. Nimimerkki Utna kritisoi *Aamulehden* kolumnissaan vuonna 1979 Kareen kulttuurikeikarointia ja näki maan tarvitsevan estetiikan sijaan itsenäisyystahtoa. Utнан mukaan: "...sievistelevä sipsuttelu jonkun Marcus Aureliuksen termein ja sopivasti ranskalaisin sitaatein höystettynä riittää lähinnä osoittamaan kirjoittajan oppineeksi ja muutenkin kulttuuripersonaksi.”⁶¹⁵

Utнан huomioissa voidaan nähdä olleen perää, sillä Kare harrasti koko ikänsä varsin aktiivista "namedroppingia", eli nimien pudottelua, heitellessä välillä sarjatulella teksteissään vähemmän tunnettujen kotimaisten ja ulkomaisten poliitikkojen, kirjailijoiden tai filosofien nimiä, joiden näennäisesti oletti lukijan tuntevan, mutta joiden esiin nostamisen tarkoituksena oli mitä ilmeisimmin ennen kaikkea briljeerata kirjoittajan omalla sivistyksellä.

Nootti seurasi myös suomalaisen kansakunta-ajattelun isän J.V. Snellmanin jalanjalkia ja lehden motto oli sama latinankielinen antiikin roomalaisen runoilijan Horatiuksen sitaatti "*Omne tulit punctum qui misquit utile dulci*", mitä jo Snellman oli aikanaan käyttänyt *Saima*-lehdensä mottona.⁶¹⁶ Myöhemmin motto vaihtui sitaattiin "*Hovisyöttiläs-sappea kiehuttaa sana hilpeä oikea tieto*".⁶¹⁷ Hovisyöttiläillä Kare

⁶¹⁴ Kare Erkki Tantulle 12.2.1979, KKa.

⁶¹⁵ Aamulehti 19.1.1979, Utna: "Jämäkästi vai sipsutellen".

⁶¹⁶ Nootti 9/1970, s. 308, Kauko Kare: "Ystäville ja asiamiehille". Horatiuksen sitaatti suomeksi: "Se joka yhdistää tiedon ja ilon saakoon kaikki äänet".

⁶¹⁷ Uusi Suomi 12.8.1971, Kauko Kare: "Vivant professores" Hovisyöttiläs oli Heikki Eskelisen lanseeraama termi; Eskelinen 29.3.2010. "Tamminiemen rappuhavut" oli toinen kilpaileva termi

viittasi Kekkosen ympärille kehittyneeseen hyvä veli -kerhoon kuuluneisiin henkilöihin, jotka kriitikkömästä tottelivat ja mielistelivät Kekkosta poliittisten virkojen toivossa.

Pilalehtimäisyyden saatettiin nähdä myös syövän lehden uskottavuutta. *Itäsuomi* -lehdessä Lauri Kerosuo näki *Nootin* olleen positiivinen ilmiö ja näki *Nootin* kaltaista *Aamulehden* ja Ernesti Hentusen *Totuuden torven* välimailloilla liikkuvaa lehteä tarvittavan. Ernesti Hentunen (1885-1951) oli Radikaalista kansanpuoluetta johtanut värikäs populistipoliitikko, joka julkaisi sodan jälkeisinä vuosina poliittista skandaalilehteä nimeltä *Totuuden torvi*. Kerosuo näki kuitenkin lehden tarvitsevan enemmän asiaa ja viileää kritiikkiä ja vähemmän ”epäonnistuneita letkauksia, sutkauksia ja sättimistä, vähemmän puujalkavitsikkyyttä, joka ei muita huvita, kuin valantehneitä KK-linjan miehiä.”⁶¹⁸

Jos oma lehti salli Kareelle toimituksellisen vapauden kirjoittajien, aiheiden ja näkökulmien suhteen, niin oma lehti salli nyt vapauden myös tyylin suhteen. *Nootti* oli vanha *Suomalainen Suomi*, höystettynä avoimella satiirilla ja usein jopa ilkeällä ivalla.

Suomettumisen ajan toisinajattelijajulkaisu

Suurista suunnitelmista huolimatta Kare ei saanut vakiinnutettua lehdessä alkuvuosina nähtyä moniäänistä mielipiteiden kirjoa eikä monipuolisuus silloinkaan noussut aivan sille tasolle, mitä Kare haaveili. Poikkeavat mielipiteet vähenivät vuosi vuodelta *Nootin* palstoilta ja siinä missä *Nootti* oli perustettaessa ainoa suomettumisen ilmiöihin suorasanaisten kriittisiä kirjoituksia julkaissut lehti, muuttui se vuosikymmenen taitteen jälkeen yhä selvemmin lähes ainoastaan suomettumisen lieveilmiöitä ruotineeksi julkaisuksi.

Matti Luoma valitti jo loppuvuodesta 1968, kuinka *Nootti* oli ”tuima lehti”, jossa sai heti siipeensä, ellei sattunut edustamaan lehden oman ideologian mukaisia näkemyksiä. Luoma kuitenkin totesi vielä yrittävänsä säilyttää asemansa “(...)lehden toistaiseksi

Kekkosen ympärillä pyörineistä hännystelijöistä, joka ei kuitenkaan lyönyt itseään läpi.
⁶¹⁸ Itä-Suomi 4-5/1968, Lauri Kerosuo: ”Muutkin kuvassa mukana”.

ainoana kiinteänä vasemmisto-radikaalina avustajana”, ja irvaili, että: “Tällä en suinkaan halua sanoa, että Kauko Kare olisi kerännyt muiksi avustajikseen maamme kaikki – aniharvat – oikeistolais-taantumukselliset älyniekat. Sellainenhan olisi demagogista kielenkäyttöä.”⁶¹⁹

Oleellista on kuitenkin huomata, että vielä 1970-luvun alkuvuosina lehdessä oli myös soraääniä ulkopolitiikkaa tai radikaalia kulttuuripolitiikkaa kritisoiville näkemyksille. *Nootista* muodostui kuitenkin tästä huolimatta vuosi vuodelta enemmän ja enemmän käytännössä Kekkosta kritisoivien ajattelijoiden foorumi, joka kokosi taakseen aikansa tunnetut ulkopolitiikan toisinajattelijat.

Aamulehden kolumnisti Heikki Vuohelainen kiinnitti keväällä 1970 ilmestyneessä kolumnissaan huomion siihen, miten lehdellä oli ollut haasteena saada monipuolista keskustelua syntymään. Keskustelun esteenä oli kolumnistin pohdinnan mukaan se, että “...noottilaisuuden vastustajat kiistivät lehden arvon.” Kirjoittaja tosin korosti myös, että esimerkiksi yliopistokysymyksistä tai jopa Tšekkoslovakian miehityksestä oli lehdessä erittäin vastakkaisiakin näkemyksiä, joten jonkinlaista moniäänisyyttä oli ja kaiken kaikkiaan Vuohelaisen mukaan *Noottiin* kyllä mahtui monenlaisia mielipiteitä.⁶²⁰

Uuden Suomen palstoilla jopa aluksi kiiteltiin *Noottia* ja todettiin lehden kantavan pitkälti päätoimittajansa asenteiden leimaa, mutta ansaitsi käyttämänsä määreen “riippumaton” sillä, että lehdessä oli ja siihen jopa tilattiin toista mieltä olevia kirjoituksia. Sivusilmin-palstan kirjoittaja näki, että *Nootilla* oli oma äänensä ja nuottinsa aikakauslehtien joukossa: “Ehkä hieman karhea, intervallirakenteeltaan karkeakin, saarnaileva, hännäilevä. Ja silti kenties tarpeellinen. Ettei kokonaisuus laimenisi liian sulosointuiseksi.”⁶²¹

Opiskelijalehti *Aviisi* katsoi taas vuonna 1970 *Nootin* olleen aluksi “melko luotettava ja suhteellisen moniääninen”, mutta *Aviisin* jutun kirjoittanut Hannu Koivisto näki Tšekkoslovakian miehityksen olleen taitekohdan lehden linjalle ja Leo Lindstenin

⁶¹⁹ Nootti 5/1968, Matti Luoma: “Harvan valekritiikki”.

⁶²⁰ Aamulehti 21.4.1970, Heikki Vuohelainen: ”Tausta on tarpeen”.

⁶²¹ Uusi Suomi 16.9.1968: ”Sivusilmin”.

todettiin olevan ainoita vasemmistolaisia kirjoittajia enää lehdessä.⁶²²

Ylioppilaslehden kulttuurilehtiä käsitelleessä artikkelissa vuodelta 1971 todettiin *Noottiin* olevan tervetulleet K-linjan vastustajat puoluekantaan katsomatta ja lehden nähtiin olevan niin oikealla, että *Uuden Suomenkin* nähtiin suhtautuvan siihen varovaisesti.⁶²³ Samassa lehdessä julkaistun toisen kulttuurilehtiä käsitelleen artikkelin kirjoittaja Kaarina Kolu näki *Nootin* olevan tyyliltään verrattavissa Työväen Sivistysliiton järjestölehteen *Aikamerkkiin*, jotka molemmat olivat Kolun mukaan yleisilmeeltään tiukan johdonmukaisia. Kirjoittajan mukaan molemmat julkaisut jättivät kuitenkin mahdollisuuksia käyttämättä, sillä Kolun mukaan kysyntää varmasti olisi sekä työväenluokan kulttuurista kiinnostuneelle marxilaista taidepolitiikka käsittelevälle lehdelle sekä toisaalta ”pirteää oikeistolaisuutta” edustavalle kulttuurilehdelle.⁶²⁴

Kare itse edelleen korosti kaikkien mielipidesuuntien olleen tervetulleita lehteen. *Ilta-Sanomien* luokittellessa lehden artikkelissaan vuonna 1970 ”äärioikeistolaiseksi” totesi Kare, että lehteen olivat tervetulleet niin äärioikeistolaiset kuin äärivasemmistolaiset kirjoitukset.⁶²⁵ Sama näkemys *Nootista* oli myös *Kaltioon* suomalaisista mielipidelehdistä kirjoittaneella Juha Mikkosella, jonka mukaan ”Kauko Kareen *Nootti* on hupaisa ilmiö, se on nimenomaan poliittinen ilmiö, jossa taantumuksellinen oikeistofascismi ja kiipeilevä vasemmistorevisionismi ovat löytäneet toisensa.”⁶²⁶

Vaikka Kare pyrki saamaan *Noottiin* mukaan monipuolisesti eri poliittisia painotuksia edustaneita kirjoittajia, sai Kare vakituiseemmiksi kirjoittajiksi helpommin kanssaan samoilla poliittisilla linjoilla olleita tuttujaan, joista muodostui lehden ydinryhmä. Nimekkäimpänä näistä oli Yrjö Kivimies ja muita alkuvaiheessa *Nootin* aktiivisiin avustajiin kuuluneita olivat muiden muassa entinen pankinjohtaja Olavi Keskisen, johon Kare oli tutustunut *Forssan Lehdessä* työskennellessään ja *Sosialidemokraatin* Simo ”Simppe” Juntunen.

Kivimies kirjoitti etupäässä kulttuurista, Keskisen Sotakamreeri-nimimerkillä

⁶²² Aviisi 6.3.1970, Hannu Koivisto: ”Suoraselkäisten suomalaisten ’pataljoona”.

⁶²³ Ylioppilaslehti 6.5.1971, Yrjö Sepänmaa: ”Kulttuurilehdet ja politiikka: Piilopolitiikasta julkiseen”.

⁶²⁴ Ylioppilaslehti 6.5.1971, Kaarina Kolu: ”10 pientä neekeripoikaa”.

⁶²⁵ Ilta-Sanomien 9.12.1970: ”Mielipidelehdillä on vähän rahaa ja lukijoita”.

⁶²⁶ Kaltio 1/1969, Juha Mikkonen: ”Mielipideorjailu Nootista Ultraan”.

kirjoitetuissa jutuissa aiheena oli usein talous ja Juntusen Simppa-nimimerkillä kirjoittamissa pakinoissa aiheena oli etenkin päivänpolitiikka.⁶²⁷ Simpan itsenäistä ajattelua kuvaa hyvin se, että samaan aikaan, kun hän kirjoitti *Noottiin*, hän ei välttänyt kirjoittamaan varsin kriittisestikin Alean kirjoista *Suomen Sosialidemokraatiin* kirjoittamissaan pakinoissa. Hän esimerkiksi piti Kareen kustantamon julkaisemaa Jouko Siiven *Puna-armeijan etuvartiota* hienoisena liioiteltuna eikä pitänyt sen juoruilevasta sävystä, mikä syntyi kun lähteinä toimivia henkilöitä ei mainittu nimillä.⁶²⁸

Moni *Suomalaisen Suomen* piiristä *Noottiin* mukaan lähtenyt oli ollut mukana myös Kareen ideoimassa *Pidot Aulangolla* -kirjassa. Näihin lukeutuivat Heikki Eskelinen (Oikolukija), Jouko Siipi (Sosiaalipoliitikko), Yrjö Kivimies (Konservatiivi) ja Matti Mannerkorpi (Talousmies).⁶²⁹ Kareen johdolla Suomalaisella klubilla kokoontuneesta Torstaiseurasta muodostui lehden ydinryhmän luonnollinen kokoontumispaikka.

Nootissa julkaistiin sen alkuvuosina ajan johtavien kekkosvastaisten kansanedustajien, kuten Tuure Junnilan, Georg C. Ehrnroothin, Kullervo Rainion ja J. Juhani Korteesalmen, kirjoituksia.⁶³⁰ Kansanedustajista Ehrnrooth, Junnila ja Victor Procopé kuuluivat *Nootin* luotettuihin kansanedustajiin, joiden kanssa vaihdettiin aktiivisesti luottamuksellista tietoa tärkeistä kysymyksistä.⁶³¹ Myös vuonna 1970 vaaleissa kansanedustajaksi noussut SMP:n J. Juhani Korteesalmi kuului Kareen ystäväpiiriin ja kuului lehden luottokansanedustajiin.

Kare seurasi aktiivisesti ulkomaisia lehtiä, mikä heijastui vahvasti myös *Noottiin*.⁶³² Lehdessä julkaistiin varsin paljon ulkomaisia kirjoituksia käännöksinä, ja aikansa tunnettujen ajattelijoiden, kuten Roger Garaudyn, Raymond Aronin ja Simone de

⁶²⁷ Nootti 1–2/1968, s. 7, ”Äänestäjäkulkurit”.

⁶²⁸ Suomen Sosialidemokraatti 15.12.1968, Simppa: ”Siipi – rikko – vallankumous”.

⁶²⁹ Paasilinna 1996, s. 200.

⁶³⁰ Nootti 3/1968, s. 116–117, Kullervo Rainio: ”Itsenäisyys ja informaatio”; Nootti 2/1969, s. 72–74, Tuure Junnila: ”Liian kuuma peruna”; Nootti 2/1972, s. 68–69, Georg C. Ehrnrooth: ”Poliittinen aivopesu radio/tv:ssä”.

⁶³¹ Georg C. Ehrnroothin kokoelma, kansio 3. Nootin toimittajan Olavi Vääntisen kirjeitä Ehrnroothille, Junnilalle ja Procopélle 10.10.1969, 6.10.1969 ja 9.9.1970, KA.

⁶³² Radiohaastattelu 15.2.1990, Maija Dahlgren: ”Kekkosen kauden ainoa toisinajattelija”.

Beauvoirin ajatukset tulivat *Nootin* lukijoille tutuiksi.⁶³³ Kareen kiinnostus ranskalaiseen kulttuuriin tulee hyvin esiin siinä, kuinka *Nootissa* julkaistuissa ulkomaisissa kirjoituksissa ranskalaisten ajattelijoiden tekstit ovat näyttävästi esillä. Ulkomaisten kirjoittajien moniäänisyys kuvaa myös *Nootissa* julkaistujen kirjoitusten moninaisuutta. Raymond Aron oli yksi aikansa johtava ranskalainen vasemmiston kriitikko, kun taas Simone de Beauvoir oli taas yksi johtavista ranskalaisista vasemmistointellektuelleista. Beauvoirin elämänkumppani Jean-Paul Sartre oli myös johtavia ranskalaisia vasemmistointellektuelleja, joka oli kuitenkin menettänyt uskonsa neuvostojärjestelmään Unkarin kansannousun aikoihin, mutta pysyi silti koko elämänsä ajatusmaailmaltaan kommunistina. Roger Garaudy taas oli pitkän linjan poliitikko ja kirjailija, joka oli liittynyt Ranskan kommunistiseen puolueeseen jo 1930-luvulla, mutta vieraantunut aatteesta ja muuttunut kommunismin kriitikoksi.

Noottiinkin kirjoittanut vasemmistolainen kulttuurihahmo Leo Lindsten nosti myös *Suomen Sosialidemokraatissa* esiin Kareen ansiot Sartren ja Camus'n kaltaisten vallankumouksellisten ajattelijoiden ajatusten tekemisestä tutuksi suomalaiselle yleisölle.⁶³⁴

Neuvostovastaisten vasemmistolaisten ajattelijoiden ajatusten esiin nostaminen *Nootissa* kuvaa samaa linjaa, mitä Kareenkin seuraama yhdysvaltalainen *National Review* -lehti aikanaan harrasti. William F. Buckley'n 1950-luvulla perustama konservatismia ja antikommunismia korostanut lehti hankki kirjoittajikseen monia Neuvostoliittoon pettyneitä vasemmistolaisia.

Tunnettujen vasemmistolaisten ajattelijoiden arvovallan käyttäminen Neuvostoliittoa kritisoiden näkemysten esiin nostamisessa oli varmasti hyvä keino pyrkiä legitimoimaan kriittinen suhtautuminen vallitsevaan ulkopoliittikkaan. Se oli Kareelle lisäksi oiva keino piruilla kotimaiselle suomettuneelle vasemmistolle.

⁶³³ Nootti 6/1968, s. 229–232, Raymond Aron: ”Byrokratia ja vapaus”; Nootti 4/1969, s. 159–162, Simone de Beauvoir: ”Puhun Tšekkoslovakiasta”.

⁶³⁴ Suomen Sosialidemokraatti 3.7.1969: ”Taiteilija yksityisajattelijana”.

Varteenotettava kilpailija vanhoille kulttuurilehdille

Kare näki *Noottia* perustettaessa laatimassaan luottamuksellisessa muistiossa lehdellä olevan hyvin tilaa olemassa olevassa kulttuurilehtikentässä: “Ns. vapaat kulttuurilehdet – *Luotain*, *Ajankohta*, *Tilanne* ja *Aikalainen* – ovat toinen toisensa jälkeen sammuneet. *Valvoja* torkahtanut. *Suomalainen Suomi* akatemisoitunut. Siksi Alea-Kirja Oy (Kauko Kare) on pienen ystäväpiiriin tukemana ryhtynyt toimiin uuden virkeän, epäakateemisen, vapaan kulttuurilehden perustamiseksi.”⁶³⁵

Opiskelija-aktivisti Antti Kuusi näki vuonna 1969 ilmestyneessä pamfletissaan *Ylioppilaiden vallankumous Ylioppilaslehden* jättävän kentän vapaaksi ja antavan *Nootin*, *Suomalaisen Suomen* ja *Parnasson* huolehtia keskustelusta, samaan aikaan kun radikaalit ja edistykselliset lehdet tekivät kuolemaa.⁶³⁶

Kareen lehden uskottiin kokevan saman kohtalon kuin monen lyhytikäiseksi jääneen kulttuurilehden. *Kalevan* pakinoitsija Puosu näki Kareen ja hänen ympärilleen ryhmittyneet noottilaiset kaunaisina ja piikikkäinä kavereina. Lehteä hän piti ensinumeron perusteella vaikealukuisena ja pitkäpiimäisenä ja jos ei muutosta linjassa tapahtuisi, niin hänen mukaansa “*Nootin* laulu loppuisi lyhyempään kuin vastikään kuolleen *Ajankohdan*.”⁶³⁷ Pessimistinen ennustus lehden elinkaaresta oli helposti ymmärrettävissä, sillä uusien kulttuurilehtien ei ollut helppoa iskeä itseään läpi. Sekä Pentti Holapan toimittama *Ajankohta* että Pentti Saarikosken toimittama *Aikalainen* olivat juuri edellisenä vuonna lopettaneet ilmestymisensä.

On kiintoisaa, että kansandemokraattisessa *Hämeen Yhteistyössä* voitiin suhtautua Kareen uuteen lehteen jokseenkin positiivisesti. Seppo Hursti totesi Kareen lehden olleen *Aikalaisen*, *Tilanteen*, *Topoksen*, *Luotaimen* ja *Ajankohdan* kuoltua etelän ainoa kulttuurilehti.⁶³⁸ Hursti ei yhtynyt lehdessä harjoitettuun Saimaan kanavahankkeen kritiikkiin ja piti lehdessä esitettyä kritiikkiä Baltian tilanteesta, nykykirjallisuudesta ja

⁶³⁵ Kareen kirjoittama luottamuksellinen kuvaus suunnitteilla olevasta Nootti-lehdestä.

“Luottamuksellinen. Ei julkisuuteen. S.H.T. Ns. vapaat kulttuurilehdet...”, KKa.

⁶³⁶ Tuominen 1991, s. 298.

⁶³⁷ Kaleva 11.5.1968, Puosu: ”Nootti on tullut”.

⁶³⁸ Pohjoisessa vaikuttivat tuolloin Atte Kalajoen toimittama Kaltio ja Erno Paasilinnan toimittama Pohjoinen.

K-linjasta liian heppoiseen faktapohjaan perustuvana. Lehdessä oli Hurstin mukaan ylipäättään liikaa letkauksia ja tahallisia väärinymmärryksiä, mutta kaikesta huolimatta hän näki, että *Nootti* voisi olla ”tarpeellinen ja terveellinen julkaisu”, jos tyyli muuttuisi.⁶³⁹

Kareen kilpailevan julkaisun nousua helpottivat osaltaan *Suomalaisen Suomen* taloudelliset ongelmat, jotka johtivat syksyllä 1968 *Suomalaisen Suomen* ja alkujaan konservatiivisen, mutta ajan poliittisesti korrekteille linjoille siirtyneen *Valvoja*-lehden yhdistymiseen. *Suomalainen Suomi–Valvoja* yhdistelmänimellä muutaman vuoden toimineen julkaisun tilannetta vaikeutti entisestään se, että vasta valittu päätoimittaja Lauri Hyvämäki joutui jättämään vuonna 1969 toimensa lehdessä siirtyessään Suomen Akatemiaan tutkijaksi.⁶⁴⁰ *Suomalainen Suomi* toimi tämän jälkeen 1970–72 nimellä *Aika* ja viimein vuodesta 1973 lähtien nimellä *Kanava*.

Kanavan 75-vuotisjulkaisussa puhutaan pitkäaikaisen päätoimittajan Esko Aaltosen vuonna 1966 tapahtuneen kuoleman jälkeisistä vuosista ”kriisin aikana” lehden historiassa. *Suomalaisen Suomen* yhdistyminen *Valvojan* kanssa lisäksi muutti lehden linjaa selvästi vasemmistolaisemmaksi, mikä tuskin oli kaikkien lehden lukijoiden ja kirjoittajien mieleen.⁶⁴¹

Toisaalta Matti Klinge näki ”Kauko Kareen aikaisen äärioikeistolaisen linjan” päässeen myös *Suomalaisessa Suomessa* voitolle, ja hän oli vuoden 1968 lopussa huolestunut lehden ”fascistisesta” linjasta.⁶⁴² *Kanava* oli Klingen mielestä jo perustettaessa oikeistolainen ja nationalistinen ja siitä tuli 1970-luvulla suorastaan ”oikeistodissidenttien herrasväkivennamolainen” aikakauskirja.⁶⁴³

1970-luvulla lehden päätoimittajana toiminut Seikko Eskola kuvailee myöhemmin *Kanavan* olleen tuolloin ”valonlähde yössä”, koska se julkaisi esimerkiksi Carl-Gustaf Liliuksen artikkelin *Suomalainen itsesensuuri* – lehden *Noottiin* nähden varovaista

⁶³⁹ Hämeen Yhteistyö 15.8.1968: ”Mihin jäi terve järki?”.

⁶⁴⁰ Heikki Eskelinen 27.10.2020. Hyvämäki ei Eskelisen mukaan hakiessaan tiennyt, että Suomen akatemia ei sallinut sivutoimia.

⁶⁴¹ Jokipii & Suvanto 2008, s. 21–24.

⁶⁴² Klinge 2014, s. 343–344.

⁶⁴³ Klinge 2014, s. 216–217.

asennetta kuvaa taas se, että Eskola kertoo viettäneensä unettoman yön pohtiessaan julkaisupäätöstä, jonka tiesi tietävän syytöksiä taantumuksellisuudesta ja ulkopoliittisen linjan vastaisesta työstä.⁶⁴⁴ Eskolan mukaan *Kanavaa* pyrittiin leimaamaan vertaamalla sitä äärilehden maineessa olleeseen *Noottiin*, ja tämän torjumiseksi kulttuurikonservatiivista ja yleisisänmaallista linjaa edustanut lehti otti tietoisesti vasemmistolaisia kolumnisteja tasapainottamaan lehden sisältöä ja tehdäkseen eroa ääritahona pidettyyn Kareeseen.⁶⁴⁵

Noottia siteerattiin sen alkuvuosina varsin runsaasti erilaisissa lehtien kulttuuri- ja lehdistökatsauksissa sekä artikkelien siteerauksissa.⁶⁴⁶ *Uusi Suomi* lainaili *Noottia Pohjolan Sanomien* irvailun mukaan jopa niin paljon, että *Uutta Suomea* seuraamalla pysyi sen mukaan hyvin ajan tasalla siitä, mitä Kareen lehdessä kirjoitettiin.⁶⁴⁷ Ulkomailla Ruotsissa ilmestynyt *Eesti Päevaleht* siteerasi myös *Nootin kirjoituksia*.⁶⁴⁸

Levikkimäärältään *Nootti* kilpaili alkuvuosinaan ajan johtavien aikakausjulkaisujen kanssa. Vuonna 1969 Kare ilmoitti Posti- ja lennätinlaitokselle lehden levikin olleen 7000 kappaletta, joista valtaosa vuositilauksia.⁶⁴⁹ 1970 *Nootin* painosmäärä oli Kareen Postille antaman ilmoituksen mukaan noin 5800–6200, josta vuositilaaajia 3500, asiamiehille ja avustajille annettuja vapaakappaleita 150 ja irtomyyntin osuus oli 1800 – 2000 kappaletta.⁶⁵⁰ Vuonna 1971 *Nootin* levikin ilmoitettiin olevan 5000 kappaletta numerolta, ja Kare korosti lisäksi, että *Ajalla* (ent. *Suomalainen Suomi/Suomalainen Suomi–Valvoja*) ja *Parnassolla* vastaava oli vain muutama tuhat enemmän, ottaen vielä huomioon, että *Nootti* ilmestyi tuolloin pääsääntöisesti useammin kuin kyseiset kilpailevat lehdet.⁶⁵¹ *Nootin* eräs lukija laskikin lehden yleisönosastolla, että lehden

⁶⁴⁴ Kanava 8/2021, Seikko Eskola: ”Pimeää ja valonvälähdyksiä”.

⁶⁴⁵ Seikko Eskola 30.3.2022.

⁶⁴⁶ Kansan Uutiset 2.7.1969: ”Lehdet lehtinä”; Kaleva 15.1.1969: ”Kulttuurilehtikatsaus”; Lalli 18.10.1968, Pentti Wehka: ”Kirjallisuutemme paavit ja paavilaiset”; Uusi Suomi 14.5.1969: ”Lyhyesti”; Kansan Uutiset 13.6.1969: ”Lehtiä liukuhihnalta”; Kaleva 19.10.1968, Kaisu Mikkola: ”Syksyn lehtien pudottua tulivat toiset lehdet”; Uusi Suomi 16.5.1968: ”Lyhyesti”; Kaleva 20.3.1969: ”Kulttuurilehtikatsaus”; Uusi Suomi 12.3.1969: ”Nootti 2/69”; Uusi Suomi 9.4.1969: ”Kärsimysajasta”; Uusi Suomi 5.7.1969: ”Taiteesta”; Vaasa 25.8.1968: ”Viikolla saksittua”; Vaasa 11.5.1969: ”Viikolla saksittua”; Kaleva 19.10.1968: ”Syksyn lehtien pudottua tulivat toiset lehdet”.

⁶⁴⁷ Pohjolan Sanomat 16.7.1968: ”Tien ohesta”.

⁶⁴⁸ Eesti Päevaleht 22.11.1968: ”Eesti probleemid Soome ajakirjas”; Eesti Päevaleht: ”Soomlaste arvustus eestlase raamatule”; Eesti Päevaleht 27.11.1969: ”Kahel pool piiri”.

⁶⁴⁹ Kare Posti- ja lennätinlaitokselle 10.2.1969, KKa.

⁶⁵⁰ Nootin ilmeisesti alkuvuodesta 1970 lähettämä tiedote Posti- ja lennätinhallitukselle, KKa.

⁶⁵¹ Nootti 3/1971, s. 108.

tilaajille toimitettu painosmäärä oli samaa luokkaa kuin *Ajalla* ja *Parnasolla*, kun otettiin huomioon *Nootin* ilmestyvän useammin.⁶⁵²

Kareen väite siitä, että valtaosa lehden vuoden 1969 yli seitsemäntuhannen kappaleen painoksesta olisi mennyt vuositilaajille on ilmeisen yliampuva ja Kare toisissa yhteyksissä puhui tilaajia olleen alkuvuosina noin 4000. Lehden saama suosio herätti joka tapauksessa huolta äärivasemmiston piirissä, kun esimerkiksi TPSL:n *Päivän Sanomissa* oltiin harmissaan *Nootin* alkuvaiheen menestystä ja sen suurista painoksista. Lehti tiivisti närkästyksensä kesällä 1969: "NOOTTI, Kauko Kareen ikävä poliittinen mielipidelehti, jatkaa sairaan järjettömyyden puolustamistaan. Lehden painos on 7500 kpl, joten ääritaanomuksellisella "riippumattomuudella" on kysyntää tässä maassa."⁶⁵³

Kareen uusi lehti osui ajan hermoon. Konservatiivinen kritiikki Kekkosen asemaa, kulttuuriradikalismia ja politiikassa vuoden 1966 vaaleista alkaen vallinnutta vasemmistosuuntausta vastaan näkyi vuoden 1968 presidentinvaaleissa ja 1970 eduskuntavaaleissa. Kareen uusi julkaisu sai tehtyä itsestään tämän protestin äänitorven, samalla kun perinteinen kulttuurilehtikenttä vasemmistolaistui ja taloudelliset haasteet ajoivat lehtiä fuusioihin.

Suomettunut mediaympäristö

Suomettumisen ajan itesesensuuria lehdistössä tutkinut Esko Salminen on tarkastellut kirjassaan *Vaikeneva valtiomahti* (Edita 1996) suomalaisten lehtien suhtautumista Neuvostoliittoon vuosina 1968–1991. Tutkimuksensa Salminen on rajannut alkamaan Tšekkoslovakian miehityksestä, josta eteenpäin itesesensuuri jatkui aina Neuvostoliiton hajoamiseen. Onkin hyvin kuvaavaa, että *Nootti* alkoi ilmestyä juuri samana vuonna, mistä Salminen rajaa tutkimuksensa itesesensuurista alkavaksi.

Vaikka suomettuminen jyrkkeni 1960-luvun lopulla, oli lehdistön itesesensuurilla kuitenkin pidemmät juuret. Neuvostoliiton arvostelua pyrittiin hillitsemään jo

⁶⁵² Nootti 2/1971, S. A-i: "Nootin toimitus". "Nootti 4500x12=54000, Aika 6250x9=56250, Parnasso 6850x8=54800."

⁶⁵³ Päivän Sanomat 11.7.1969: "Nootti".

loppuvuodesta 1944 tehdyllä asetuksella tiedotustoiminnan väliaikaisesta valvomisesta, jossa Neuvostoliiton arvostelun estämiseksi tiedonvälitys asetettiin sisäministeriön valvonnan alle, jota toteutettiin muun muassa kieltämällä sotasyllisyysoikeudenkäynnin puheenvuorojen julkaiseminen lehdistössä. Vuonna 1947 kritiikkiä Neuvostoliittoa kohtaan pyrittiin suitsimaan entisestään tekemällä muutos painovapauslakiin, jonka mukaan: ”Joka painotuotteella, kirjoituksella, kuvallisella esityksellä tahi muulla ilmaisuvälineellä taikka muutoin julkisesti tai tahallansa halventamalla vierasta valtiota aikaansaa vaaran, että Suomen suhteet vieraaseen valtioon vahingoittuvat, rangaistakoon vankeudella enintään kahdeksi vuodeksi tahi sakolla.”⁶⁵⁴

Sota-aikainen lehdistösensuuri jatkui siis vielä käytännössä vaaran vuosien ajan, jolloin valtiovalta painosti kovin ottein Neuvostoliitolle epämieluisien artikkelien poistamista lehdistä. Suomalainen lehdistö oppi näinä vuosina Aleksii Mainion mukaan hienotunteisemman suhtautumisen Neuvostoliittoon, mikä tarkoitti esimerkiksi sitä, että kriittisiä näkökulmia maasta tuotiin esiin lähinnä siteeraamalla ulkomaisia lehtiä. 1940-luvun lopulta alkaen vahvistunut sananvapauden kulttuuri alkoi kuitenkin Mainion mukaan muuttua yöpakkasten ja noottikriisin jälkeen jälleen varovaisemmaksi.⁶⁵⁵

Suomettumisen aikana ei Neuvostoliittoa millään muotoa ollut poliittisesti korrektia kritisoida. Tutkimuksessaan Salminen erittelee neuvostoliittolaisia suomalaisessa lehtikirjoittelussa häirinneiksi aiheiksi 1) Neuvostojärjestelmän kritisointi kutsumalla sitä diktatuuriksi ja epädemokraattiseksi, 2) neuvostoliittolaisista toisinajattelijoista puhumisen, 3) valloitetuista alueista kuten Baltiasta, Tšekkoslovakiasta ja Karjalasta kirjoittamisen, 4) neuvostotalouden ongelmien esiin nostamisen, 5) Neuvostoliiton vihollisista positiiviseen sävyyn kirjoittamisen sekä 6) pilapiirrosten ja pakinoiden kautta neuvostojohdajien kritisointi.⁶⁵⁶ Kaikki Salmisen listaamat aiheet olivat *Nootin* vakioaiheita.

Helsingin Sanomien pitkän linjan toimittaja ja päätoimittajanakin toiminut Simo Pekka Nortamo nosti Neuvostoliiton romahtamisen aikoihin vuonna 1991 lehden

⁶⁵⁴ Uola 2013, s. 137-138 ja 142.

⁶⁵⁵ Mainio 2018, s. 48 ja 86-87.

⁶⁵⁶ Salminen 1996, s. 93-94.

kuukausiliitteessä julkaistussa laajassa artikkelissa esiin, että suomettumisen itsesensuurilla oli myös suoran tiettyjä aiheita käsittäneen sensuurin lisäksi myös hienovaraisempia muotoja. Neuvostoliitolle kiusallisia uutisia saatettiin esimerkiksi otsikoinnin avulla saada kuulostamaan lievemmillä mitä asiat olivat. Toinen keino oli sijoittaa uutiset mahdollisimman huomaamattomaan paikkaan. Kielteisten uutisten vastapainona saatettiin suomettuneessa itsesensuurissa julkaista myös joko Neuvostoliittoa positiivisesti kuvaavia juttuja tai toisaalta korostetun kielteisiä juttuja Yhdysvalloista.⁶⁵⁷

Nortamo korosti lisäksi, että myös suomettumista ja itsesensuuria käsiteltiin toisinaan suomalaisessa lehdistössä ja kansainvälisissä medioissa julkaistut Carl-Gustaf Liliuksen ja Walter Laqueurin suomettumista käsitelleet artikkelit julkaistiin niin ikään *Helsingin Sanomissa* ja *Kanavassa*. Kauko Kareen ja muiden suorasukaisempien itseään neuvostoliittolaisen Andrei Saharovin⁶⁵⁸ kaltaisina toisinajattelijoina pitävien vaikuttajien Nortamo näki osuneen välillä terävästi oikeaan ja välillä ampuneen vainoharhaisesti yli.

Liliuksen ja Laqueurin ulkomailla julkaistujen artikkelien uudelleenjulkaisua tai niiden käsittelemistä hienovaraisempi tapa käsitellä Neuvostoliittoa kriittisestä näkökulmasta oli niin sanottu *neulanpistopolitiikka*, jossa neuvostojärjestelmän epäkohtia nostettiin esiin viittaamalla neuvostoliittolaisiin lähteisiin. Ylipäättään suoraa kritiikkiä turvallisempi tapa epäkohtien esiin nostamisessa oli viitata ulkomaisiin lähteisiin ja kirjoittaa itse asian sijaan näennäisesti siitä, mistä ”Ruotsin lehdistössä keskustellaan”. *Helsingin Sanomien* historiaa kylmän sodan aikana tutkinut Aleksi Mainio nostaa esiin, että sodanjälkeisinä vuosina juttuja jopa tietoisesti syötettiin ulkomaisiin lehtiin julkaistavaksi, jotta niitä voitaisiin sitten turvallisemmin mielin siteerata.⁶⁵⁹ Ulkomaisen median hyväksikäyttäminen oli toisaalta tuttua myös suomalaisille kommunisteille. Nämä olivat jo heti sotien jälkeen alkaneet toimittaa kannanottojaan neuvostolehdistön julkaistavaksi, jotta niistä voitaisiin sitten uutisoida taas kotimaassa ja saada asialle näin

⁶⁵⁷ Helsingin Sanomien kuukausiliite 17/1991, Simopekka Nortamo: ”Itsesensuurin aika on yhä tutkimatta”.

⁶⁵⁸ Andrei Saharov (1921-1989) oli neuvostoliittolainen tiedemies ja neuvostojärjestelmää kritisoinut toisinajattelija.

⁶⁵⁹ Mainio 2018, s. 48.

suurempi painoarvo.⁶⁶⁰

Suorapuheinen Kare ei taas ymmärtänyt tällaisen välillisen kritiikin tarkoitusta ja näki omituisena, että *Uusi Suomi* ja *Helsingin Sanomat* julkaisivat ulkomaisia suomettumista käsitteleviä artikkeleja, mutta otsikossa “pesivät kätensä” asiasta, laittamalla jutun otsikoksi esimerkiksi “Der Spiegel solvaa Suomea”.⁶⁶¹

Itsesensuuriin johtaneessa pelottelussa käytettiin myös apuna vaaran vuosina säädettyä lakia, joka mahdollisti vieraista valloista herjaaviin kirjoituksiin syyllistyneiden tuomitsemisen vankeusrangaistuksiin. Kyseistä lakipykälää ei käytännössä kuitenkaan käytetty, mutta siitä muistuttaminen, Kekkosen myllykirjeet ja muu ulkosuhteiden vaarantumisella pelottelu riittivät luomaan itsesensuurin ilmapiirin, joka piti Neuvostoliittoon ja Kekkoseen kriittisen kirjoittelun riittävästi aisoissa.

Vaikka Kauko Kare tunnettiin suomettumiskriitikkona, niin hänen tavoitteenaan ei ollut vahingoittaa itsetarkoituksellisesti Suomen ja Neuvostoliiton suhteita. Kekkosen aikana vallitseva eetos idänsuhteissa oli ajatus siitä, että “ystävästä ei puhuta pahaa”. Kare taas uskoi, että parhaisiin suhteisiin ulkopoliitikassa päästäisiin rehellisyydellä ja mahdollisuudella myös kritisoida Neuvostoliittoa siinä missä muitakin ulkovaltoja. Kun *VIP*-lehdessä tiedusteltiin vuonna 1973 kannattaako Kare hyviä suhteita Neuvostoliittoon, vastasi Kare kysymyksen olevan turha, mutta hänen mukaansa hyvä suhteet sisälsivät arvostelun oikeuden. “Olen varma että tämä kanta ymmärretään paljon paremmin Kremlissä kuin Tamminiemessä.”, jatkoi Kare asiasta.⁶⁶²

Jos julkinen keskustelu ja media oli Kareen ja suomettumiskriitikkojen näkökulmasta suomettunutta, niin toisesta näkökulmasta maa oli taas täynnä hyviä neuvostosuhteita uhkaavia lehtiä ja kustantamoja. Kommunistisen puolueen stalinistista siipeä edustaneiden taistolaisen lehti *Tiedonantaja* kävi vuonna 1980 läpi laajassa artikkelissa neuvostovastaisuutta levittäviä tahoja, ja myös Kareen *Nootti* ja Alea-kirja oli huomioitu.

⁶⁶⁰ Uola 2013, s. 397.

⁶⁶¹ Nootti 6/1978: “Kanin journalismia”.

⁶⁶² Vip 2/1973.

Tiedonantajan näkökulmasta suomettumisen hengelle vastakkaisia lehtiä olivat *Helsingin Sanomat*, kokoomuksen lehdet (tärkeimpinä *Aamulehti*, *Satakunnan Kansa*, *Vaasa* ja *Karjalainen*), *Suomen Kuvalehti*, *Kanava*, *Nootti*, *Express*, Israelin ystävien *Shalom*, uskonnollinen lehti *Avainsanomat*, vasemmistolainen *Uudistuva Ihmiskunta* sekä eräät maanpuolustuslehdet, kuten *Reserviläinen*. Kustantamoista *Tiedonantaja* nosti esiin Kustannuspisteen, Alca-kirjan, Kuva ja Sanan ja Ari-Kustannuksen. Muita ystävyys-suhteita heikentäviä tahoja olivat Leo Tujusen johtama artikkelinvälitystoimisto Prima Press, Tauno Tiusasen johtama Neuvostoliittoa tutkiva TT-Tieto, Suomi-kuvaa länteen luonut Finnfacts Instituutti, kansainvälisesti toimiva Stefanus-lähetys, Suomen evankelis-luterilainen kansanlähetys, Amnesty International sekä Karjalan liitto.⁶⁶³

Maan suurista lehdistä noottikriisin aikaan liian kekkosmielisenä pidetty *Uusi Suomi* oli saanut 1960-luvun alkupuolella päätoimittajakseen Pentti Poukan, jonka johdolla lehti oli ottanut konservatiivisempia äänenpainoja Kekkosen politiikkaa kohtaan. Samaan aikaan kommunistivastaisen Eljas Erkon tehdessä tilaa Aatos Erkolle *Helsingin Sanomien* linjan vetäjänä, alkoivat antikommunistiset toimittajat väistyä nuorempien ”vapaamielisten ja sosiaalisesti valppaiden” toimittajien tieltä. *Uusi Suomi* muuttui 1960-luvulla konservatiivisemmaksi samaan aikaan kun *Helsingin Sanomat* pyrki löytämään lukijoita monesta suunnasta.⁶⁶⁴

Kylmän sodan aikaan lännessä harjoitettiin paljon kremlologiaksi tai sovietologiaksi kutsuttua Neuvostoliiton yhteiskunnallisen järjestelmän tutkimusta. Suomessa ei kyseinen tutkimusala kuitenkaan saanut jalansijaa. Neuvostoliittoa kriittisestä näkökulmasta tarkastelevien havaintojen esiin nostaminen olikin pitkälti pienien mediatoimijoiden ja kustantamoiden varassa ja jos Neuvostoliiton romahtaminen yllätti suurelta osin lännen, niin Suomessa ei ollut etukäteen sitäkään vähää tietoa järjestelmän todellisesta tilasta.

Suuressa kuvassa Kareen kustantamo ja lehti sekä vuosikymmenen mittaan syntyneet muutamat pienet toimijat olivat ainoita suomettuneessa Suomessa toimineita virallisesta

⁶⁶³ Tiedonantaja 29.1.1980: ”Ketkä levittävät neuvostovastaisuutta”.

⁶⁶⁴ Mainio 2018, s. 221-224 ja 247.

linjasta poikkeavia tietoa ja näkökulmia tarjonneita tahoja. Jos valtamediaa katsottiin tarkemmin, niin myös suomalaisen lehdistön sisältä löytyi paljon harmaan sävyjä suomettumisen asteen suhteen ja toiset lehdet olivat suomettuneempia kuin toiset.

8. Kekkosta ja kommunismia vastaan

Kauko Kare osallistui kustannustoimintansa kautta 1960-luvun lopun ja 1970-luvun suomettumisen syvimpien vuosien poliittisiin käännteisiin. Kare oli mukana niin poikkeuslain vastaisessa toiminnassa vuosikymmenen alussa kuin suhmuroimassa Ahti M. Salosta Kekkosen vastaehdokkaaksi vuoden 1978 presidentinvaaleihin. Presidentti Kekkosen henkilö ja harjoittama valtapoliitiikka olivat toistuvasti lehden kriittisen arvioinnin kohteena.

Nootissa ruodittiin kriittisesti erilaisia kauppapoliittisia ratkaisuja, joiden nähtiin liittyvän enemmän idän suhteiden lähentämiseen kuin tavalliseen ulkomaankauppaan. Pohjoismaisen kauppaliiton Nordekin kaatumisessa nähtiin itäisellä naapurilla olleen sormensa pelissä, ja koko ajan tiiviimpiin ja tiiviimpiin idänsuhteisiin vievän suomettumiskehityksen sijaan *Nootissa* heräteltiin henkiin ajatusta Pohjoismaiden puolustusliitosta, jotta pohjola voitaisiin irrottaa sivuun kylmän sodan rintamalinjoista.

Kare oli henkisesti tannerilainen sosialidemokraatti, mutta *Nootissa* suhtautuminen taloudellisiin kysymyksiin oli varsin moniäänistä. Lehdessä käyty keskustelu antaa myös hyvän kuvan siitä, miten puolueiden suomettumisen tila nähtiin kriitikkojen keskuudessa sosialidemokraattien pyrkiessä kiihdyttämään keskustan ohi hyvissä idänsuhteissa, kokoomuksen pyrkiessä saavuttamaan hallituskelpoisuuden – osan kentästä tosin suhtautuessa keinoihin kriittisesti – ja kannatustaan kasvattavan Suomen Maaseudun Puolueen ja perustuslaillisten muodostuessa suomettumiskriitikoiden suosikkipuolueiksi.

Urho Kekkonen – “kyyninen kameleontti”

Kauko Kareen ja hänen lehtensä tunnusomaisin piirre oli presidentti Urho Kekkosen ja häntä tukeneiden poliitikkojen arvosteleminen. Kareen kekkosvastaisuus kumpusi useista lähtökohdista, joista ensimmäisenä oli pelko siitä, että Kekkosen ajamien hyvien idänsuhteiden politiikka oli uhka Suomen itsenäisyydelle. Kareelle valistuksen ajan filosofian ja renessanssin humanismin ihailijana oli myös vastenmielistä nähdä, kuinka Kekkonen rakensi hyviin idänsuhteisiinsa vedoten aseman, joka lähenteli

itsevaltiutta.⁶⁶⁵ Suomettumisen luoma poliittinen korrektius oli myös myrkkyä Kareen kaltaiselle itsenäiselle ajattelijalle, joka oli tottunut sanomaan mielipiteensä suoraan.

Henkilötasolla Kare ja Kekkonen liikkuvat 1950- ja 1960-luvuilla samoissa kulttuuripiireissä, mutta eivät tavanneet tiettävästi kuin kaksi kertaa. Ensimmäisen tapaamisen aikoihin miehet olivat Kareen mukaan ystäviä. Jälkimmäinen kerta oli ilmeisesti vuonna 1969, jolloin miehet osallistuivat yhteisen ystävänsä syntymäpäiville Hotelli Tornissa.

Näissä ”kolmansissa pidoissa Tornissa” Kareen mukaan hän ja Kekkonen käittelivät ja istuivat puhumatta toisilleen pöydän eri puolilla. Professori Lauri Hakulisen kysyttyä Kalevalaan leikkimielisesti viitaten Kekkosesta mielipidettä Yleisradion pääjohtaja Eino S. Revosta, tiedustellen onko tämä tehnyt tutkimusta ”revon rääyntäsijoista”, oli Kekkonen tähän kuitannut, että ei ole kyseisestä asiasta kiinnostunut, mutta vastasi niin ikään Kalevalaan viitaten olleensa enemmän kiinnostunut siitä ”Kunne Kaukoni kadotin?”, kääntyen Kareen puoleen.⁶⁶⁶

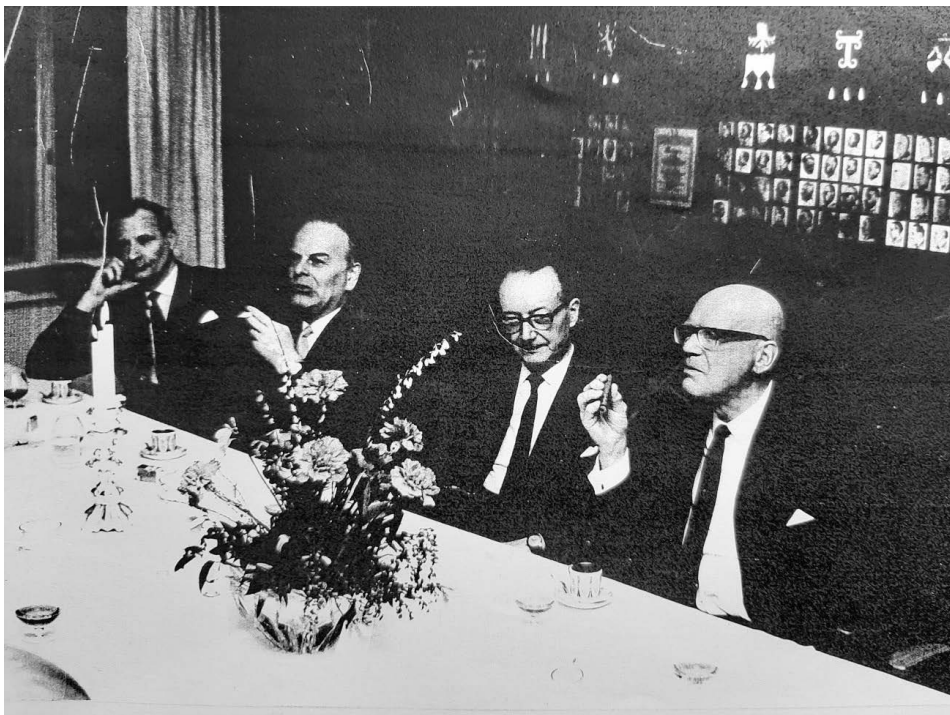
Kare ei perusluonteeltaan toisinajattelijana kunnioittanut Kekkosta, joka taas näytti vaihtavan mielipiteitään aina kun se näytti olevan henkilökohtaisten etujen kannalta edullista: aikanaan AKS:ään kuulunut Kekkonen käänsi takkiaan tullen sodan jälkeen kommunistien ystäväksi ja sota-aikaisten Suur-Suomi artikkelien kirjoittajasta tuli suurvaltojen valtasuhteiden muututtua lämpimien idänsuhteiden takuumies. Kare oli jo kirjassaan *Tähän on tultu* nostanut esiin Kekkosen AKS-taustan ja sota-aikaiset kiihkoisänmaalliset kirjoitukset, jotka sodan jälkeen vaihtuivat äkkiä hyvien idänsuhteiden kannattamiseksi.⁶⁶⁷ Myös *Nootissa* nostettiin toistuvasti esille nämä Kekkosen pelimiesmäiset takinkäännökset.⁶⁶⁸

⁶⁶⁵ Kareen valistusfilosofien ja renessanssin humanistien kunnioituksesta käyvät esimerkkinä hänen Nootin ensimmäisessä numerossa julkaisemansa kirjoitus ”Mitä on Nootti” sekä se, että hän käänsi suomeksi Erasmus Rotterdamlaisen teoksen *Tyhmyyden ylistys*.

⁶⁶⁶ Helsingin Sanomien kuukausiliite 8/1990, Mattiesko Hytönen: ”Herra Kränällä alkaa helpottaa”; Turja 1973, kuvaosion kuvateksti. Ilmari Turja viittaa myös tapaukseen, mutta yhdistää sen Kesäyliopistoon ja vuoteen 1969 ja siteeraa Kekkosen sanoneen ”*minne Kaukoni katosi?*”. Kalevalan 15. runo alkaa: ”Äiti lieto Lemminkäisen / aina koissa arvelevi: / ”Minne on saanut Lemminkäinen, / kunne Kaukoni kaonnut, / kun ei kuulu jo tulevan / matkoiltansa maailmassa?”.

⁶⁶⁷ Kare 1967, s. 129.

⁶⁶⁸ Nootti 8/1968, Kauko Kare: ”UK eilen ja tänään”; Nootti 5/1969, s. 231, KK: ”Osakeyhtiö ja vararikko”; Nootti 3/1979 s. 112–115, Heikki Eskelinen: ”Laulu sankarista”.

Kare ja Kekkonen saman pöydän ääressä. Kyseessä on ilmeisesti Kareen muisteleva herrojen jälkimmäinen tapaaminen 1960-luvun lopulla. Kuva: Kauko Kareen arkisto.

Kare muun muassa nosti heti *Nootin* ensimmäisessä numerossa esiin, kuinka Kekkonen oli leimannut presidentinvaalien aikana rauhallisen patriotismin ja kantaansa perustelevan demokraattisuuden äärioikeistolaisuudeksi ja muistutti, että sopi miettiä ”Mikä oli leimaajan oma ääriväri 1928, 1940, 1942?”, viitaten Kekkosen *Minä olin diktaattori* -kirjoitukseen, talvisodan rauhan vastustukseen ja sota-aikaisiin kirjoituksiin.⁶⁶⁹ Kare ei väsynyt tuomaan esiin *Nootin* palstoilla etenkin Kekkosen Pekka Peitsi -nimimerkillä kirjoittamia sota-ajan kirjoituksia. *Nootissa* 6-7/1971 siteerattiin *Suomen Kuvalehden* kirjoitusta vuodelta 1942, jossa Pekka Peitsi kirjoitti: ”Kuta tehokkaampi on ryssää koskeva hävitys ja tuho, sitä turvallisemmin tuntein voimme ottaa tulevaisuutemme vastaan. Jos jatkuva taistelu vielä aiheuttaa sanokaamme kymmenen miljoonan venäläisen liian aikaisen poismenon, saattaa se suorastaan merkitä meille vuosikymmenien rauhaa.”⁶⁷⁰

⁶⁶⁹ Nootti 1-2, ”Mitä on Nootti?”.

⁶⁷⁰ Nootti 6-7/1971, Pekka Peitsi: ”Hävityksen siunaus”.

K-linjan johtaviin poliitikoihin kuuluneen Ahti Karjalaisen sodanaikaiset upseerikoulun kurssijulkaisusta löytyneet Suur-Suomi-hengennostatukset tulivat myös *Nootin* lukijoille tutuiksi.⁶⁷¹ Kare heitti lisäksi yleisesti piikkiä K-linjalle siirtyneitä AKS-taustan omaavia kohtaan toteamalla, kuinka: “(...)AKS oli ’ulkopoliittisesti’ musta lehti nyky-Suomen nyky-historiankirjoituksessa. Tämän ovat huomanneet myös monet entiset aakooässäläiset vuoden 1944 jälkeen – ja kohonneet karrierissa.”⁶⁷²

Samanlaisia opportunistisiin liittyviä syytöksiä oltiin käytetty Kekkosta vastaan jo kauan. Kokoomuksen piirissä Kekkonen oltiin pitkälti nähty jo sotien jälkeen 1940-luvun ulkopoliittisena takinkääntäjänä ja nöyristelijänä, jonka harteilla vielä painoivat lisäksi sotasyllisten tuomitseminen.⁶⁷³ Yhtä lailla esimerkiksi Kaarlo Pitsinki oli *Sosialistisessa aikakauslehdessä* kirjoittanut samoista asioista nimimerkin takaa.⁶⁷⁴

Nootin ensimmäisessä numerossa Kare ruoti kovin sanoin Kekkosen lisäksi myös presidentti Paasikiveä, jonka “linjaa” sävyttivät Kareen mukaan samanlaiset takinkäännöt kuin Kekkosella: ”Sillä tämä linja oli sangen mutkikas, se muistutti alppiihdon sik-saksia. Kun Eugen Schauman ampui Bobrikovin, Paasikivi kirjoitti Uuteen Suomettareen jyrisevän herja-artikkelin Schaumania vastaan nimellä ’rikos’. Vuonna 1918 hän oli kiihkeä kuningasmielinen. Ja kun vapaussota oli päättynyt, hän Senaatin puheenjohtajana eli pääministerinä julisti kaikki kapinalliset hylkiöiksi ja kuona-aineksiksi, joita oli säälimättä rangaistava. Tätä puhetta ei juuri ole kuulutettu julki vuoden 1944, Paasikiven, Leinon ja Pekkalan ’kansanrintaman’ aikana.”⁶⁷⁵

Kareen mukaan oli kuitenkin itsestään selvää, että Paasikiven vuoden 1944 jälkeen tekemät ratkaisut olivat samat, jotka jokainen järkevä suomalainen olisi tehnyt. Paasikiven ja vielä enemmän Kekkosen ’linjan’ haittoja olivat kuitenkin Kareen mukaan liika tunnepohjaisuus ja liika itsekeskeisyys, joiden myötä: “Valtakunnan turvallisuuden vaatimuksen tilalle voi toisin sanoen tulla ja on tullut henkilökohtaisen

⁶⁷¹ Nootti 9/1971, ”Homage á Ahti Karjalainen”. ”Tällä hetkellä pidän tärkeimpänä tehtävänä, että johtaja sytyttää alaisissaan oikean Suur-Suomi-hengen, oikean käsityksen siitä, mitä tuo unelmoitu, nyt todellisuudeksi käynyt Suur-Suomi tarkoittaa ja erikoisesti mitä sen lopullinen saavuttaminen meiltä vaatii.”

⁶⁷² Nootti 8/1983, Kauko Kare: ”Päätoimittajan kirje Koivistolle”.

⁶⁷³ Vares 2008, s. 154.

⁶⁷⁴ Lehtinen 2002, s. 269-270.

⁶⁷⁵ Nootti 1–2/1968, s. 42–47, ”Dokumenttien painajainen”.

vallan turvaamisen pyyde. Se ilmentää mielestäni inhimillistä kehittymättömyyttä.” Kare vielä viittasi myöhemmin tähän luonnehdintaan, mutta muistutti Kekkonen ja Paasikiven eroista: “JKP:n kohotti lopulta kuitenkin valtiomiesten joukkoon hänen opportunistinsa isänmaallisuus, hänen historiafilosofinen ja älyllinen argumentointinsa.”⁶⁷⁶ Kare nosti toisessakin yhteydessä esiin monen suomalaisen vaikuttajan Snellmanista ja Yrjö-Koskisesta Paasikiveen harjoittaneen “siveellistä suomettarelaisuutta” ja “isänmaallista ja pyyteetöntä opportunistia”, joka piti erottaa omia etuja ja valtapyyteitä ajavasta laskelmoidusta suometumisesta.⁶⁷⁷ Vielä runollisemmin sanankääntein Kare totesi Paasikiven opportunistin olleen: “vain varjojen leikkiä patriootin kasvoilla verrattuna siihen kyyniseen kameleontti- ja oman edun politiikkaan, jota tapaus UKK edustaa.”⁶⁷⁸

Presidentti Kekkonen toiminta koostui Kareen silmissä taas pelkästä laskelmoivasta omaa etua palvelevasta suometumisesta. Malliesimerkki tästä oli yöpakkaskriisi, jonka osalta Kare piti naurettavana väitettä, että Neuvostoliittoa olisi kiinnostanut oliko Väinö Leskinen ministerinä vai ei, mutta Kekkoselle tämä Kareen mukaan merkitsi ja siksi tämä oli ollut valmis kaatamaan hallituksen Neuvostoliiton avulla.⁶⁷⁹ ”En ole pitänyt ‘sodan jälkeisenä aikana harjoitettua ulkopoliittikkaa’ kelvottomana. Pidän kelvottomana vasta vuoden 1956 – tai tarkennettakoon: tammikuun 1959 – jälkeistä ulkopoliittikkaa, jolloin Kekkonen myi Paasikiven ulkopoliittikan Hruštševille oman serviliteettipoliittikkansa penningeistä.”, Kare täsmensi.⁶⁸⁰

Vaikka Kare piti Paasikiven ajamaa puolueettomuuspolitiikkaa järkevänä, saattoi hän, ainakin Kekkonen kauden jälkeen, myös kyseenalaistaa YYA-sopimuksen mielekkyyden ja tuoda esiin, että Suomi tuskin olisi liittynyt liioin Natoon tai osallistunut kansainvälisiin selkkauksiin, vaikka sopimus oltaisiin jätetty tekemättäkin. YYA-sopimuksen hyvät puolet oltaisiin saavutettu Kareen mukaan ilman sopimustakin, ja hän nosti esiin, kuinka ”(...)juuri yya-sopimus on lietsonut jo vuosikausia sekä Suomen rajojen sisä- että ulkopuolella tuhansia sivuja ”spekulointia”, Laqueurista

⁶⁷⁶ Nootti 1–2/1968, s. 42–47, ”Dokumenttien painajainen”; Nootti 11/1971, ”Paasikiven linjan historiasta”.

⁶⁷⁷ Nootti 4/1981, Kauko Kare: ”JVS – Kansallinen poleemikko”.

⁶⁷⁸ Nootti 15.3.1978 B-Painos 2/1978, K.K.: ”Suometumisesta puheen ollen”.

⁶⁷⁹ Nootti 4/1981, K.K.: ”Virolainen – Tasavallan isäntärenki”.

⁶⁸⁰ Nootti 3/1978, Kauko Kare: ”Tarkan tuumailut”.

Bartenjeviin, Herman Kahnista Komissaroviin, Apusesta Repoon, Carl-Gustaf Liliuksesta Jan-Magnus Janssoniin.”⁶⁸¹ Myös 1980-luvun alussa *Nootissa* käydyssä keskustelussa arvioitiin sopimuksen syntyneen maailmanpoliittisen tilanteen silloisessa paineessa, ja että sopimus oli tehnyt mahdolliseksi Suomen sisäpolitiikkaan puuttumisen vuosina 1958 ja 1961.⁶⁸²

Kare yhtä lailla kyseenalaisti Kekkosen ainutlaatuisuuden idänsuhteiden hoidossa. Hänen mielestään oli reaaliaamiantieteen mukaista, että jos Venäjä jossain tilanteessa katsoo parhaaksi jyrätä Suomen, kuten Tšekkoslovakian vuonna 1968, se jyrää sen, vaikka Suomessa olisi ”viisi kekkosta ja kymmenen sorsaa”. Yhtä lailla Kare arveli, että vaikka Vennamo voisi olla pääministerinä ja *Nootin* lisäksi maassa voisi olla vaikka viisikymmentä vapaata lehteä, eikä se ”vähimmässäkään määrin vaikuttaisi reaaliin naapurisuhteisiin.”⁶⁸³

Vaikka Kare ei missään tapauksessa hyväksynyt kommunismia, näyttävät K-linjan poliitikot olleet Kareelle näitäkin kielteisempi joukko, kuten Kare totesi *Helsingin Sanomien* haastattelussa vuonna 1974: ”Minä tykkään enemmän revisionisteista kuin K-kepulaisista, revisionistit ovat isänmaallisempia.”⁶⁸⁴ Revisionisteilla Kare viittasi stalinistisia taistolaisia maltillisempaa linjaa edustaneeseen kommunistisen puolueen enemmistöön, joka oli esimerkiksi suhtautunut Tšekkoslovakian miehitykseen varsin kriittisesti. Enemmistöön, joka koostui Matti Virtasen mukaan ”talvisodan sukupolvesta”, joka oli ottanut puolueen valtaansa Aarne Saarisen johdolla vuonna 1966.⁶⁸⁵ Vääräänkin periaatteeseen nojaava henkilö oli Kareen mielestä parempi kuin opportunisti.

Kareen omasta perhepiiristä näyttää myös löytyvän esimerkki henkilöstä, joka Kekkosen lailla seilasi virran mukana. Kareen sotilasuralle päätyntä veli Risto oli kuulunut AKS:ään ja koittanut värvätä Kaukoakin mukaan. Myöhemmin Kare taas luonnehti veljeään ”kekkosmieliseksi”, joskin piti tätä reiluna miehenä, joka vaan ei

⁶⁸¹ Nootti 3/1978, K.K.: ”Me yya-spekulantit”.

⁶⁸² Nootti 5/1982: ”Epäilyttävä yya-sopimus – harkitkaamme molemmille osapuolille parempaa vaihtoehtoa”.

⁶⁸³ Nootti 4/1979, K.K.

⁶⁸⁴ *Helsingin Sanomat* 9.2.1974.

⁶⁸⁵ Virtanen 2001, s. 246-247.

politiikasta ymmärtänyt.⁶⁸⁶

Kareen kekkosvastaisuus oli hänen omien sanojensa mukaan herännyt jo ennen sotia, Kekkosen toimiessa sisäministerinä, mutta aktiiviseksi Kekkosen vastustajaksi hän käytännössä näyttää ryhtyneen vasta yöpakkasten jälkeen 1950-luvun lopulla.⁶⁸⁷ Toisaalta Kare muistelee olleensa ystävällisissä väleissä Kekkosen kanssa tavattuun hänet ensimmäisen kerran.⁶⁸⁸ On myös mahdollista, että myöhemmälle poliittisten kysymysten ympärille syntyneelle vastakkainasettelulle antoivat lisäväriä vanhat henkilökohtaiset kaunat, joita samoissa piireissä 1950-luvun alussa liikkuneilla miehillä mahdollisesti oli.⁶⁸⁹ Kareen kekkosvastaisuus ei rajoittunutkaan yksin tämän ajaman politiikan arvosteluun, vaan suuntautui vahvasti myös Kekkosen henkilöä vastaan, kuten Kareen tunteneet Kullervo Rainio ja Nils Meder ovat tuoneet esiin.⁶⁹⁰

Kekkosen politiikkaa verrattiin *Nootissa* jopa suoraan *quislingläisyyteen*, vetäen yhtäläisyysmerkit saksalaisten miehittäjien kanssa toisen maailmansodan aikana yhteistyötä tehneiden norjalaisten ja K-linjan kannattajien välille.⁶⁹¹ Kare itsekään ei epäillyt tehdä vallitsevasta poliittisesta suuntauksesta radikaaleja tulkintoja, ja hän vertasi suomettumista Venäjän vallan aikana koettuihin routavuosiin, jolloin Suomen autonomiaa kavennettiin. Bobrikoff oli Kareen mukaan kelpo venäläinen isänmaanystävä, toisin kuin suomettumisen ajan ”kotimaiset kenraalikuvernöörit”, jotka taistelivat Kareen mukaan Suomen etua vastaan.⁶⁹²

Kare toisinaan vertasi eri suomettumisen ilmiöitä autonomian ajan myöntyväisyysslinjana tunnettuun suomettarelaisuuteen. Kekkosta Kare ei kuitenkaan voinut heihin verrata, sillä suomettarelaisetkin olivat hänen mielestään motiiveiltaan isänmaan asialla, vaikka heidän tilannearvionsa oli tiettyinä historian hetkinä väärä, ja vertaaminen Kekkoseen ei näin ollen olisi tehnyt autonomian ajan

⁶⁸⁶ Helsingin Sanomien kuukausiliite 8/1990, Mattiesko Hytönen: ”Herra Kränällä alkaa helpottaa”.

⁶⁸⁷ Uusi Suomi Sunnuntai-numero 25.10.–31.10.1991, Maarit Niiniluoto: ”Toisinajattelija Kauko Kare väittää olleensa miljoonien suomalaisten kanssa samaa mieltä”.

⁶⁸⁸ Helsingin Sanomien kuukausiliite 8/1990, Mattiesko Hytönen ”Herra Kränällä alkaa helpottaa”.

⁶⁸⁹ Kristiina Kulmala, 20.4.2009. Kareen tyttärellä on se käsitys, että Kareella ja Kekkosella olisi ollut henkilökohtaisia riitoja.

⁶⁹⁰ Kullervo Rainio, 20.11.2008; Nils Meder, 5.6.2009.

⁶⁹¹ Nootti 7/1968, s. 276–279, Helge Virtanen: ”Sanaton YYA-sopimus”.

⁶⁹² Vip 2/1973, s. 46–47.

myöntyväisyyksinjalaisille oikeutta.

Kekkosen opportunistisina nähtyjen motiivien esiin nostamisen lisäksi Kare ja noottilaiset analysoivat Kekkosen vallankäytön metodeja ja mekanismeja, joista suomettumisen itesesensuurin ilmapiiri kumpusi.

Kekkosen ja K-linjan johtamassa Suomessa karismaattinen johtaja näytti Kareen mukaan pyörittävän alistunutta laumaa. Hän kirjoitti yleisesti vallankäyttäjistä ja alistujista *Nootissa* 5/1968 otsikolla *Vallan katafalkki*. Kareen mukaan paradoksaalisesti tyypillisimmät alistajat kuvittelevat käyttävänsä valtaa alistuessaan ylempiensä vallankäyttöön ja ”Juuri tällaiset ’vallanjakajat’ ovat tietysti enemmistönä kaikkialla julkisen sektorin piirissä, oltiinpa Neuvostoliitossa tai Natsi-Saksassa.” Kare viittasi lisäksi Bertrand Russelin ajatuksiin, joissa pelkureiden nähtiin ajautuvan puolueisiin ja yhdistyksiin, joissa nämä voivat mukautua johtajan valtaan ja tuntea turvallisuutta. Kare lisäksi alleviivasi sitä, kuinka: ”vallanhimo on inhimillisiä perusviettymyksiä, jota toisaalta yhtä yleinen vapauden tai vastuun pelko kahlehtii – tai komplikatisoi.”⁶⁹³

Kareen esiin nostamia teemoja on käsitelty runsaasti sosiaalipsykologiassa, ja näiden teorioiden kautta voidaan myös hakea suomettumiseen liittyvien ilmiöiden mahdollisia psykologisia selityksille. Kanadalainen psykologian professori Bob Altemeyer on jalostanut Theodore Adornon teoriaa *autoritaarisesta persoonallisuudesta* tieteellisempään muotoon luomalla käsitteen *oikeistoautoritaarisesta persoonallisuudesta* (right-wing authoritarian), joka tavoittelee kollektiivista turvallisuutta tukemalla voimakasta vallankäyttöä ja etsien *sosiaalisesti dominoivaa* (social dominance orientation) johtajaa. Conway, Houck ja Gornick ovat tuoneet esiin, että autoritaarisia luonteita on yhtälailla vasemmistolaisten keskuudessa, joten autoritaarisuus ei siis rajoitu poliittisen suuntautumisen mukaan. Kekkosen voidaankin ajatella olleen turvallisuutta hakeville ihmisille tällainen voimahahmo, jonka nähtiin takaavan Suomen aseman kylmän sodan epävarmassa maailmassa. Autoritaaristen ihmisten kanssa symbioosissa elävä sosiaalisesti dominoiva persoonallisuus on Jeffrey Sinnan ja Matthew Heyesin mukaan häikäilemätön omaneduntavoittelija, valheellisesti yhteistyöntekoa esittävä ja machiavellistinen juonittelija, jonka sukupuolielämää leimaa

⁶⁹³ Nootti 5/1968, Kauko Kare: ”Vallan katafalkki”.

pettäminen ja oletus petetyksi tulemisesta – piirteet ovat siis täysin samat, joista Kekkosta syytettiin hänen vastustajiensa joukossa.⁶⁹⁴

Kareen oman autonomian säilyttämisen tarve oli taas päinvastainen kuin voimasta turvaa hakevilla autoritaarisilla ihmisillä. Kare ei myöskään näyttäydä sosiaalisesti dominoivana johtajana, joka olisi tavoitellut valtaa muihin. Kareesta ei siis ollut poliittiseksi johtajaksi, mutta ei hänen luonteensa taipunut alamaisten asemaankaan, ja hän tavoittelikin muihin kohdistuvan vallan tai voimasta turvan hakemisen sijaan itselleen riippumattomuutta. Kare ei siis ajautunut johtamaan omaa lehteään ja kustantamoaan, koska olisi halunnut käyttää valtaa muihin, vaan se oli keino turvata Kareen oma toimintavapaus ja autonomia.

Neuvostoliitolla pelottelu näyttää olleen yksi Kekkosen vallankäytön kulmakivistä. Heikki Nikkanen nosti *Nootin* yleisönosastolla esiin, että: ”Urho Kekkosen menestys perustuu ilmeisesti juuri tällaiseen keinotekoisien poikkeustilailmapiirin luomiseen. Tämän valtaisan näytelmän ohjaajista, näyttelijöistä, kustantajista, avustajista ym. ei ole ollut puutetta.”⁶⁹⁵ Myös nimimerkki Risuparta nosti *Nootissa* käydyssä keskustelussa esiin, kuinka ”Tällä hetkellä on sen sijaan niin, että meitä lähinnä pelotellaan jollakin merkillisellä uhkalla, jonka konkretisoitumisesta meillä ei ole mitään tietoa.”⁶⁹⁶ Myös J. Juhani Kortessalmi painotti *Nootissa* julkaistussa eduskuntapuheessaan, kuinka Suomen Maaseudun Puolue: “(...)järkkymättömästi vastusti ja halveksi ulkopoliittisen valhepelotteluaseen käyttöä sisäpolitiikassa.”⁶⁹⁷ Edellä kuvattua pelon ilmapiiriä lisäsi varmasti myös Alpo Rusin esiin nostama havainto siitä, että Kekkosen pyrki 1970-luvulla tietoisesti kääntämään itseensä kohdistuneen arvostelun Neuvostoliiton arvosteluksi.⁶⁹⁸

Fagerholmin yöpakkashallitus oli kaadettu Neuvostoliiton taloudellisella painostuksella ja Honka-liitto oli peloteltu nurin Neuvostoliiton lähettämällä nootilla. Vuoden 1968 presidentinvaalien aikana neuvostolehdistö oli esittänyt toinen toistaan jyrkempiä

⁶⁹⁴ Sinn & Hayes 2017, s. 1043-1064; Sinn & Hayes 2018, s. 1123-1139; Conway, Houck & Gornick 2018, s. 1049-1067.

⁶⁹⁵ Nootti 2/1971, Heikki Nikkanen: ”Tasavallan tragikomediat” (Kirjeitä toimittajalle).

⁶⁹⁶ Nootti 7-8/1972, ”Jo riittä Kekkosen linja”. Keskustelu Ahti M. Salosen kirjasta Linjat.

⁶⁹⁷ Nootti 8/1983, J. Juhani Kortessalmi: ”Tsekkoslovakia, Suomi ja politiikan tyylit”.

⁶⁹⁸ Rusi 2022, s. 29.

syytöksiä suomalaisten poliitikkojen neuvostovastaisuudesta. Ei olekaan ihme, että moni koki Kekkosen vallan perustuvan tietynlaisen poikkeustilailmapiirin ylläpitämiseen.

Ihmisten yhteiskunnallista käyttäytymistä uhkatilanteissa on myös tutkittu. Aaron Kay ja Richard Eibach esittävät teoriassaan *kompensoiavasta kontrollista* (compensatory control), että kokemus henkilökohtaisen kontrollin puutteesta johtaa henkilökohtaista tai yhteiskunnan kontrollia korostaviin ääri-ideologioihin, jotka auttavat lievittämään epävarmuuden ja epäjärjestyksen luomaa ahdistusta. Mikä mielenkiintoista, ihmiset tukeutuvat jopa negatiivisiin kontrollin tunnetta lisääviin tahoihin, kuten voimakkaisiin vihollisiin, salaliittoteorioihin ja pessimistisiin diagnooseihin.⁶⁹⁹ John T. Jost ja Jojanneke van der Toorn esittävät taas *järjestelmän oikeutusteoriassaan* (system justification theory), että vallitsevan järjestelmän oikeutus kasvaa kun a) systeemi nähdään välttämättömänä ja estämättömänä, b) se on haastettu ja uhattu ja c) ihmiset kokevat olevansa siitä riippuvaisia tai sen kontrollissa.⁷⁰⁰

Kontrollin kompensatio -teorian mukaan ihmiset kannattavat kontrolloivia ideologioita lievittääkseen epävarmuuden ja epäjärjestyksen luomaa ahdistusta. Yhtä lailla järjestelmän oikeutusteoria luo teoreettista pohjaa sille, miksi terrori-iskujen, pandemioiden ja muiden kriisien sattuessa vallassa olevien poliitikkojen kannatus nousee. Suomettumisen näkeminen kontrolloivana ideologiana ja Kekkonen turvaa tuovana sosiaalisesti dominoivana voimahahmona on yksi näkökulma, jonka avulla voidaan pyrkiä selittämään niitä mekanismeja, miten Kekkonen sai luotua vankan valta-asemansa, jonka taakse hän käännäytti ihmisiä puoluekantaan katsomatta, aina entisiä vihamiehiään myöten. Kekkonen oli kenties lukenut Machiavellinsa, jonka mukaan pelolla oli helpompi johtaa kuin kunnioituksella. Neuvostoliiton uhka oli polttoainetta tälle pelolle, jota Kekkonen osasi pitää taitavasti yllä.

Kauko Kare ei voinut sietää Kekkosen yksinvaltaista asemaa, joka syntyi Neuvostoliiton avulla tapahtuvalla pelolla johtamisella. Yhtä vähän Kare sieti Kekkosen opportunistista suhdannepoliittikkaa, jossa Kareen sanoin “kyyninen kameleontti”

⁶⁹⁹ Kay & Eibach 2013, s. 564-585.

⁷⁰⁰ Jost & Toorn 2011, s. 313-343.

vaihtoi poliittista väriä periaatteista välittämättä ja tilanteen mukaan.

Poliittisia virkanimityksiä ja vallan väärinkäyttöä

Kare oli jo kirjassaan *Tähän on tultu* kritisoinut Kekkosen kaudella tapahtuneita poliittisia virkanimityksiä, kuten kenraali Yrjö Keinosen nousua puolustusvoimien komentajaksi vuonna 1965 ohi monien virkaiältään vanhempien upseerien sekä professori Kustaa Vilkunan nimittämistä Suomen Akatemiaan vuonna 1959 ohi tieteellisesti pätevempien ehdokkaiden. K-linjan hyväveli-järjestelmän kritisoinut jatkettiin myös *Nootissa* avoimesti, ja K-linjan virkamiehiä ja poliitikkoja nimitettiin lehdessä muun muassa *hovisyöttiläiksi*.

Kekkosen harjoittamaa vallan väärinkäyttöä nähtiin myös kabinettipolitiikassa, jossa päätökset tehtiin kulisseissa ilman kansalaiskeskustelua - kuten Sotakamreeri päivitteli *Nootissa* Kekkosen päätöstä jatkaa omatoimisesti YYA-sopimusta ja pohti idänkauppaan liittyviin päätöksiin vedoten: “kuka on tehnyt eduskunnasta pelkän leimasimen?”.⁷⁰¹

Presidentin nimitysoikeudet olivat Kekkosen aikana suuret eivätkä ne rajoittuneet yksin lain määrittelemille yhteiskunnan saroille. Markku Kuisma tuo esiin, että myöskään valtionyhtiöihin ei valittu johtajia tiedusteltematta Kekkosen hyväksyntää.⁷⁰² Kekkonen osallistui myös työmarkkinapolitiikkaan ja etenkin tulopoliittisen kokonaisratkaisun syntyyn vuonna 1970.

Kenraali Keinonen joutui jättämään tehtävänsä puolustusvoimien komentajana skandaalin saattelemana, jonka esiin tulossa Kauko Kareella oli osansa. *Nootti* oli ensimmäisenä lehtenä nostamassa kenraali Keinosen eroon johtanutta kohua siitä, että puolustusvoimien komentaja oli määrännyt varusmiehiä remontoimaan kesämökkiään. Varsinaiset syyt Keinosen eroon johtuivat tyytymättömyydestä siihen, miten Keinosen

⁷⁰¹ Nootti 6-7/1971, Sotakamreerin vastaus M.J. Kemppaisen kirjoitukseen ”Sotakamreerille ja kumppaneille”. Idänkauppaan liittyvästä kabinettipolitiikasta enemmän Idänkauppaa käsittelevässä luvussa.

⁷⁰² Kuisma 2013, s. 219.

nähtiin suhtautuvan virkansa hoitamiseen, mutta remonttitapaus toimi laukaisevana tekijänä erottamisprosessissa.⁷⁰³

Pentti Airio esittää Keinosesta kirjoittamassa elämäkerrassaan *Uuden Suomen* tuoneen ensimmäisenä julkisuuteen sen, että Keinonen käytti varusmiehiä kesämökkinsä rakentamiseen. Airion mukaan *Uuden Suomen* päätoimittaja Pentti Poukka sai asiaa käsittelevän jutun haltuunsa jo vuoden 1968 puolella, mutta julkaisi sen vasta maaliskuussa 1969.⁷⁰⁴

Kare taas viittaa tapaukseen jo *Nootin* helmikuun numerossa, jossa kirjoittamansa Keinosta käsittelevän kirjoituksen lopussa vitsailee nimimerkillä Oka seuraavasti: ”Olen saanut paikan suksienrasvaajana komentajan pioneerivoimin rakennuttamasta huvilasta Hämeenlinnan liepeillä.” *Nootissa* 5/1969 Vilho Tuominen kiisti väitteen ja kertoi toimineensa itse mökin urakoitsijana. *Nootissa* 7–8/1969 Kare taas esitti *Nootin* olleen ensimmäinen lehti, jossa Keinosen mökin rakentamiseen liittyneet epäselvyydet tuotiin esiin.⁷⁰⁵

Airio nostaa esiin Poukan laittaneen tiedot kenraali Keinosen kyseenalaisesta mökkiremontista odottamaan toviksi pöytälaatikkoon, sillä eduskunnassa käytiin juuri tuolloin keskustelua puolustusmäärärahoista eikä Poukka halunnut mahdollisen kohun vaikeuttavan puolustusvoimien asemaa. Kareella ei taas näytä olleen samanlaista taktista silmää. Jos K-linjan edustajaa saatiin lyötyä, niin Kare ei epäroinyt, olivat muut vaikutukset sitten mitkä tahansa.

Presidenttiä aktiivisempänä puuhamiehenä Yrjö Keinosen nimittämisessä puolustusvoimien komentajaksi ohi useiden virkaiältään vanhempien hakijoiden oli ollut Heikki Tiilikaisen mukaan puolustusministeri Arvo Pentti. Keinosen tätä edeltäneeseen kenraaliksi ylennykseen liittyi myös Tiilikaisen mukaan kulisissa tapahtunutta vaikuttamista, jossa myös presidentillä oli roolinsa.⁷⁰⁶

⁷⁰³ Tiilikainen 2003, s. 77.

⁷⁰⁴ Airio 2007, s. 251-252.

⁷⁰⁵ Nootti 2/1969, s. 55, K.K.: ”Oka ja Ykä”; 5/1969, s. 204, Vilho Tuominen: ”arv. Toimittaja”, s. 205, ”Sotakamreeri”; Nootti 7-8/1969, etusisäsivu: ”Ystäville ja asiamiehille”.

⁷⁰⁶ Tiilikainen 2003, s. 68, s. 71-72 ja 91.

Nimimerkki Risuparta nosti *Nootissa* käydyssä keskustelussa esiin, että kansanvalta ohitettiin usein nostamalla johtoon henkilöitä, jotka eivät nauttineet kansan luottamusta, ja hänen havaintonsa oli, että näille henkilöille oli näin ollen tärkeää pitää yllä sellaista mielialaa, että heidät valtaan nostanut valtarakenne oli korvaamaton.⁷⁰⁷ Eduskunnasta pudonneiden Väinö Leskisen ja Aarre Simosen ministeripaikat käyvät hyvin esimerkkeinä kyseisestä ilmiöstä kuten myös keskustan tuen menettäneen Eino S. Revon nostaminen yleisradion radiojohtajaksi – Sotakamreeri huomioikin *Nootissa* tällaisten henkilöiden olevan alkuperäisten kannattajiensa hylkäämiä ja näin ollen valmiita mitä yllättävimpiin käännöksiin.⁷⁰⁸ Professori Timo Soikkanen on myös pohtinut Kekkosella olleen kenties tällaisia motiiveja hänen nimittäessään virkamiehiä ”ohi jonon”, sillä kun hän valitsi tehtävään muun kuin ensimmäisenä esitetyn vaihtoehdon, syntyi valitulle kiitollisuudenvelka, joka viimeistään teki hänestä vankkumattoman presidentin miehen.⁷⁰⁹

Kekkosta oltiin syytetty vallan väärinkäytöstä jo pitkään. Yksi aihepiiriin liittyvä syytös koski hänen rooliaan sotasyllisyysoikeudenkäyntien aikana, jolloin hänen väitettiin lisänneen väärin perustein omien poliittisten kilpailijoidensa ja vastustajiensa Väinö Tannerin, Antti Kukkosen ja Tyko Reinikan nimet syytettyjen listalle. *Nootissa* 11/1971 todettiin Kukkosen ja Reinikan osalta, miten: “(...)nimet johtoon pyrkivä puoluetoveri oikeusministeri Kekkonen oli lisännyt Kuusisen listaan. Tekosyy: he olivat olleet sodanaikaisen hallituksen ulkoaisainvaliokunnan jäseniä. Ihmeellistä kyllä hallituksen ulkoasiainvaliokunnan jäsen Mauno Pekkalan nimi unohtui.”⁷¹⁰

Juhani Suomi nostaa esiin, että Kekkonen taas päin vastoin pyrki pudottamaan Kukkosen pois syytettyjen listalta ja kannatti ankarampia tuomioita ainoastaan sen takia, että liittoutuneiden valvontakomissio olisi pitänyt tuomioita riittävinä.⁷¹¹ Lasse Lehtinen taas pitää nimien päätymistä syytettyjen listalle epäselvänä asiana, mutta nostaa esiin, että Jukka Tarkka on esittänyt todennäköisenä syynä sen, että myös

⁷⁰⁷ Nootti 7-8/1972: ”Jo riittä Kekkonen linja”. Keskustelu Ahti M. Salosen kirjasta Linjat.

⁷⁰⁸ Nootti 6-7/1971, Sotakamreerin vastaus M.J. Kemppaisen kirjoitukseen ”Sotakamreerille ja kumppaneille”.

⁷⁰⁹ Yleisradion Tiedeykkönen 26.10.2021: ”Urho Kekkonen valtakausi päättyi tasan 40 vuotta sitten – ja edelleen ihmettelemme kuka hän oli”, toimittanut Ville Talola.

⁷¹⁰ Nootti 11/1971, N.: ”Kunniattomuuden juuret”.

⁷¹¹ Suomi 2020, s. 94-95 ja 105.

maalaisliittolaisia haluttiin syytettyjen listalle.⁷¹² Myös Tarkka nostaa esiin, että monet aikalaiset ja osa historioitsijoistakin pitää Kekkosta valvontakomission “lipevänä juoksupoikana ja puoluepoliittisen koston enkelinä”, mutta tyytyy kuittaamaan esitetyt syytteet lähinnä sillä, että sotasyyllisyyskäräjiä oltaisiin hänen mukaansa käyty, vaikka Kekkosta ei olisi olemassakaan.⁷¹³

Epätervettä vallankäyttöä nähtiin käytetyn myös keskustapuolueen sisällä, josta myös löytyi 1970-luvulla kritiikkiä K-linjaa kohtaan. Niin sanottu “musta tusina” käsitti joukon keskustalaisia kansanedustajia, jotka suhtautuvat positiivisesti yhteistyön kehittämiseen kokoomuksen kanssa ja kritisoivat K-linjan harjoittamaa hyväveliklikkiä, jonka syrjimäksi he katsoivat joutuneensa.⁷¹⁴ *Nootissa* julkaistiin kansanedustaja Veikko Pihlajamäen puhe, jossa hän kertoi “mustan tusinan” äänestäneen muun ryhmän kanssa eri tavalla puoluetukeen ja tiettyihin maatalouskysymyksiin liittyvistä asioista, ja Neuvostoliitto oli tämän jälkeen alkanut epäillä ryhmän ulkopoliittista luotettavuutta. Realistisena selityksenä Pihlajamäki piti sitä, että “(...)meitä on yritetty mustata naapurillemme omiemme toimesta.”⁷¹⁵

Neuvostoliitossa tosiaan nähtiin myös keskustassa olleen Paasikiven-Kekkonen linjan vastustajia, joihin se laski 1960-luvun lopulla kuuluneen muun muassa V.J. Sukselaisen ja Eemil Partasen.⁷¹⁶ 1970-luvun myötä K-linja linnoittautui Karjalaisen taakse kun taas Virolainen keräsi ympärilleen enemmän puolueen oikeistoa, jonka piirissä oli myös puolueen historiaa tutkineen Tytti Isohookana-Asunmaan mukaan antihekkoslaisia vivahteita.⁷¹⁷ *Nootin* suositellessa vuoden 1972 eduskuntavaalien alla sopivia ehdokkaita eri puolueista, suositeltiin keskustapuolueesta Marjatta Väänästä ja Arvo Penttiä.

Presidentin laajat valtaoikeudet mahdollistivat Kekkoselle vallan käyttämisen kautta yhteiskunnan, kun hän nimitti niin armeijan, kirkon kuin tiedemaailman johtavat toimijat eikä epäröinyt käyttää tätä valtaa. Presidentin toiminnasta ei suomettuneen

⁷¹² Lehtinen 2002, s. 107.

⁷¹³ Tarkka 2009, s. 155-156.

⁷¹⁴ Pernaa 2021, s. 178-179.

⁷¹⁵ Nootti 4/1978: ”’Musta tusina’ ja likaisenharmaa kepu”.

⁷¹⁶ Isohookana-Asunmaa 2006, s. 105.

⁷¹⁷ Isohookana-Asunmaa 2006, s. 226-227.

Suomen valtamediassa käyty kriittistä yhteiskunnallista keskustelua, ja kritiikki jäikin *Nootin* kaltaisten toimijoiden vastuulle, jonka palstoilla esiin nousseita väitteitä ei toisaalta taas haastettu riittästi.

“Ystävyyden kanava” – idänkauppaa Saimaan kanavasta atomivoimoihin

Kekkosen ajamien hyvien idänsuhteiden varjopuolet nousivat *Nootissa* usein esille erilaisten talouspoliittisten ratkaisujen myötä, jotka nähtiin toisaalta taloudellisesti huonoina sekä poliittisesti vaarallisina, koska ne sitoivat Suomen taloutta liikaa Neuvostoliittoon. Kare julistikin *Nootin* puuttuvan kaikenlaisiin huijareihin, jotka: “(..)puuhailevat omaksi taktiseksi edukseen kanava-, ydinvoimala-, sähköveturi- ja kohta kai maakaasusirkuksia”⁷¹⁸

Saimaan kanava avattiin käyttöön kesällä 1968, ja kanavan taloudellisia ja poliittisia merkityksiä käsiteltiin *Nootissa* paljon. Aihe oli tuttu, sillä Kare oli kirjoittanut siitä kirjassaan *Tähän on tultu* ja nostanut aihetta esiin kriittisessä sävyssä eri yhteyksissä jo vuosikymmenen alkupuolella.

Vallitseva käsitys *Nootin* kirjoituksissa oli se, että kanava oli taloudellisesti kannattamaton hanke, jonka ensisijainen tavoite oli tiivistää Suomen idänsuhteita. *Nootti* 4/1968 oli keskittynyt aihetta käsitteleväksi teemanumeroksi, jossa julkaistussa laajassa artikkelissa Raimo Hämäläinen summasi kanavahankkeen tilanteen seuraavasti: “Suomen kansa on saanut takaisin romantisoimansa Saimaan kanavan eräillä rajoituksilla ja teknisesti näyttävänä. Rahaa kanavan rakentaminen on niellyt melkoisia summia ja nielee edelleenkin vuokranmaksuina, lainan lyhennyksinä ja kuoletuksina ja kunnossapitokustannuksina. Vastakkainen tase, liikenne, sen sijaan ei pysty tällä hetkellä osoittamaan yhtä konkreettisia numeroita puolestaan.”⁷¹⁹ Myös Matti Arjanteen mukaan eduskunta oli ulkopoliittisten tabujen pelosta valmis taloudellisesti täysin kannattamattoman Saimaan kanavan kunnostukseen.⁷²⁰ Tuure Junnila taas epäili asian

⁷¹⁸ Nootti 4/1968, N: ”Sirkus Barnum”.

⁷¹⁹ Nootti 4/1968, s. 138–147, Raimo Hämäläinen: ”Avaruuskanava”; Samoilla linjoilla myös Nootti 11/1969, s. 458–460, Jorma Pasanen: ”Virtaa raha kanavaan”.

⁷²⁰ Nootti 3/1968, M. A-e: ”Maa myssyn alla”.

olevan ennemminkin niin päin, että taloudellisesti kannattamattomalle hankkeelle haettiin oikeutusta keksimällä sille ulkopoliittisia perusteita, mikä taas osoitti ulkopoliitiikan väärinkäytön.⁷²¹

Nootin poliittisille vaikuttajille tekemässä Saimaan kanavaa käsitelleessä kyselyssä etenkin hankkeen suunnitteleminen kulisseissa ilman julkista keskustelua herätti kysymyksiä. Ulkoministeri Ahti Karjalainen puolusti vastauksissaan eduskunnan roolia ja toi esiin, että sillä olisi ollut täysi valta tyrmätä kanavahanke. Suomen Maaseudun Puolueen Veikko Vennamo taas näki etenkin K-linjan poliitikkojen suosiman pienessä piirissä tapahtuvan kabinettipäätöksenteon uhkana demokratialle.⁷²²

Alea-kirja julkaisi vuonna 1971 kauppatieteiden tohtori Jorma Pasasen kirjoittaman kirjan *Ystävyyden kanava*, jossa aihetta ruodittiin vielä tarkemmin. Tukea Pasasen esittämälle kritiikille antoi *Aamulehden* nimimerkki Jumi (Väinö Peltonen), jonka mukaan kirja perustui kylmiin tilastotietoihin. Kanavan kautta kuljetettujen tavaroiden määrä oli Jumin mukaan jäänyt kymmeneen prosenttiin ennustetusta, turismi vaatimattomaksi ja lähes koko hankkeen rahoitus oli jäänyt yhteiskunnan maksettavaksi.⁷²³

Nootissa käyty kritiikki jatkoi samoja latuja, joita keskustelu oli kulkenut jo 1960-luvun alkupuolella, jolloin hanke oli ollut eduskunnan päätettävänä. Kanavahanketta oltiin jo tuolloin kritisoitu etenkin oikeistolehdistä, ja moni talouselämän edustaja piti hanketta liian kalliina.⁷²⁴ Kannatusta kanavahankkeelle oli tuolloin etenkin SKDL:n, TPSL:n ja Maalaisliiton sekä karjalaisten ja itäsuomalaisten piirissä siinä missä kokoomuksessa ja sosialidemokraateissa asiaan suhtauduttiin kriittisemmin.⁷²⁵ Myös tällöin *Nootin* artikkeleissa viitattu ”salamyhkäisyys”, eli se, miten Suomen valtiojohto ja neuvostoliittolaiset kävivät asiasta salaa neuvotteluja, herätti epäluuloja.⁷²⁶

Keskustalaisessa *Suomenmaassa* pakinoitsija Hela noteerasi *Nootissa* olleen kritiikin

⁷²¹ Nootti 2/1972, ”Vapaita puheenvuoroja – mitä on Kokoomus?”.

⁷²² Nootti 4/1968, Nootti: ”Kanava vai Käkälä”.

⁷²³ Aamulehti 17.12.1971, Jumi: ”Kaivoi kansa urhoillensa”.

⁷²⁴ Kujala 2013, s. 161.

⁷²⁵ Suomi 2010, s. 356.

⁷²⁶ Seppinen 2004 s. 416–419.

kanavahanketta kohtaan, mutta piti noottilaisia menneisyyteen katsovina jankuttajina: “Valitettavaa näiden kanavanvartijoiden kannalta on se, että väylä on avattu, vesi virtaa ja laivat liikennöivät. Sille ei mahdeta mitään vaikka julkaistaisiin toinenkin ‘Nootti’”⁷²⁷ Simo Juntunen oli *Nootissa* samoilla linjoilla kritiikin jälkijättöisyydestä, mutta nosti toisaalta esille, että lehteä ei ollut silloin vielä olemassa, kun keskustelu olisi ollut ajankohtaista käydä.⁷²⁸

On mielenkiintoista huomata, että Saimaan kanavasta käydyssä kriittisessä keskustelussa ei kanavaa osattu nähdä mahdollisuutena Karjalan palauttamiseen. Kun kanavahanketta 1950-luvulla käynnisteltiin, nähtiin se kuitenkin historioitsija Jukka Seppisen mukaan valtiojohdon piirissä mahdollisuutena saada osia Karjalan kannaksesta Suomen haltuun.⁷²⁹ Juhani Suomi on yhtä lailla tuonut esiin, että Kekkonen näki kanava-alueen vuokraamisen “jalan saamisena oven väliin” Karjalan palauttamisasiassa.⁷³⁰ Myös Max Jakobsonin mukaan Kekkonen “palava kiinnostus Saimaan kanavan kysymykseen” sisälsi toiveen rajan tarkastuksista.⁷³¹

Saimaan kanavan lisäksi toinen suuri *Nootissa* epäluuloja herättänyt talouspoliittinen asia, jolla nähtiin olleen ulkopoliittisia ulottuvuuksia, oli kysymys neuvostoliittolaisesta maakaasusta.⁷³² Matti Arjanne ei nähnyt *Nootin* palstoilla neuvostoliittolaisen maakaasun hankkimisessa mitään taloudellista mieltä ja kritisoi päätöksen valmistelutapaa ja ulkopoliittista luonnetta. Hän myös heitti ilmoille epäilyn asiaan liittyvästä korruptiosta, sillä maakaasuasiassa aktiivisena ollut ulkoministeri Ahti Karjalainen oli myös hallintoneuvoston puheenjohtajana Rautaruukki Oy:ssä, jonka ajateltiin saavan sievoiset voitot kaasuputkien rakentamisesta.”⁷³³

Heimo Rantala muistutti *Nootissa* yöpakkasten aikaisesta kauppapoliittisesta painostuksesta ja näki Suomen olevan ajautumassa idänkaupan kasvun myötä

⁷²⁷ Suomenmaa 23.8.1968, Hela: ”Jatkavat jankutusta”.

⁷²⁸ Nootti 4/1968, Simppa: ”Jäässä, sulana, jäässä...”.

⁷²⁹ Seppinen 2004, s. 372.

⁷³⁰ Suomi 2020, s. 74-54 ja 319.

⁷³¹ Jakobson 1981, s. 72.

⁷³² Nootti 3/1968, s. 110–112, Matti A–e: ”Maa myssyn alla”; Nootti 9–10/1968, s. 368–371, Jorma Pasanen: ”Kansalliset edut”.

⁷³³ Nootti 1–2/1968, s. 51–53, Matti Arjanne: ”Salamyhkäisyyden hinta – 600 Mmk”. Nootti 4-5/1971, M.A.K.: ”Idänmarkkinain myytti”.

“uuskoloniaaliseen riippuvuussuhteeseen” Neuvostoliitosta.⁷³⁴ Eräässä aihetta käsitelleessä artikkelissa maalailtiin uhkakuvaa siitä, kuinka: ”suurpolitiikka saattaa tunkeutua kaasujohtoja myöten 70 000 helsinkiläisen perheen keittiöön sekä teollisuutemme suunnittelu- ja tuotantoportaaseen ennalta arvaamattomin seurauksin”.⁷³⁵ Energian saannin keskittäminen sekä atomivoiman että maakaasun osalta nähtiin toisessa kirjoituksessa ongelmana, joka johtaisi siihen, että: “Pian olisi koko energiantuotimme rationaalisesti keskitetty yhteen suuntaan. Vain yksi laskutus yhteen suuntaan. Turvallisuus ja yya-sopimus taattu.”⁷³⁶ Monien muiden joukossa myös Kivimies näki neuvostoliittolaisen maakaasun ajavan Suomen Neuvostoliiton kiristyksen armoille: “Jos rajan takana putkeen sattuu yöpakkasilla eksymään hyttynen, niin me joudumme maksamaan huikeat summat sen pedon tappamiseksi.”⁷³⁷

Nootti sai tunnustusta *Turun Ylioppilaslehteen* vuonna 1969 kirjoittaneelta Pertti Wäänäselältä, joka näki lehdessä maakaasusta esitettyjen puheenvuorojen toimineen keskustelunherättäjänä, joka oli saanut myös lehdistön ja poliitikot kiinnostumaan aiheesta.⁷³⁸ *Nootti* ei ollutkaan ainoa foorumi, jossa maakaasun hankkimista Neuvostoliitosta vastustettiin, sillä myös teollisuuden piirissä oli epäluuloja sitoutumisesta idästä tuotavan energian varaan. Lisäksi ydinenergian tehdessä tuloaan koko maakaasun hankkimista pidettiin vanhanaikaisena ja hankkeen pelättiin muodostuvan Saimaan kanavan kaltaiseksi taloudellisesti kannattamattomaksi ”ystävyyssprojektiksi”. Joka tapauksessa maakaasua alettiin tuoda Neuvostoliitosta vuodesta 1974 alkaen.⁷³⁹

Monenlaiset muutkin idänkauppaan liittyneet kysymykset herättivät noottilaisten epäluuloja siitä, oliko kaupankäynnillä pohjimmiltaan taloudelliset vai poliittiset syyt. Kirjassaan *Suomettuva Suomi* Peter Kankkonen toi esille, kuinka veturien hankkiminen Neuvostoliitosta 1970-luvun alussa kävi osoituksena siitä, miten valtiovalta halusi kosiskella Neuvostoliiton suosiota suomalaisen teollisuuden kustannuksella.⁷⁴⁰ Myös

⁷³⁴ Nootti 9/1971, Heimo Rantala: ”Itsenäisyyden puolesta ry”.

⁷³⁵ Nootti 1/1969, s. 29–33 K.: ”Helsingin kaasuhankkija – Leningrad”.

⁷³⁶ Nootti 4/1969, N.: ”Energian keskitys”.

⁷³⁷ Nootti 1/1972, Kivimies: ”Jos vähän järkeäkin välillä”.

⁷³⁸ *Turun Ylioppilaslehti* 28.2.1969, Pertti Wäänänen: ”Kaasua komisario Karjalainen”.

⁷³⁹ Parpola & Åberg 2004, s. 16–18.

⁷⁴⁰ Kankkonen 1976, s. 164–165.

Nootissa nostettiin esiin sähköveturikauppoihin liittyneet ulkopoliittiset ulottuvuudet.⁷⁴¹

Kare itse luonnehti idänkaupan problematiikkaa siten, että: ”Kauppapolitiikka muuttuu ulkopoliitikaksi silloin, jos esim. Suomi tekee ulkopoliittisista (tai sellaisiksi kuvitelluista) syistä sopimuksen, joka silmin nähden sotii sen omia taloudellisia etuja vastaan. Tästä esimerkkejä ovat Saimaan kanava, mahdollinen kaasujohto, nailonsukkien myynti kelvotonta sementtiä vastaan jne.”⁷⁴²

Jorma Pasanen arvioi taas *Nootissa*, että atomivoimala- ja sähköveturiasiassa pahimmat virheet oli tehty siinä, että niistä oli ilmeisesti sovittu kulisseissa neuvostoliittolaisten kanssa ja puhuttu sitten ikään kuin päätettyinä asioina. Jos tämän jälkeen hankkeet olisivat kaatuneet, niin tämä olisi Pasasen mukaan heikentänyt Suomen ulkopoliitiikan uskottavuutta – toki arvovaltakolauksen kokisi Pasasen mukaan tällöin hankkeita ajaneen Koiviston lisäksi SDP, joka oli vihdoinkin saanut ”viisumin Kremlin porteille”.⁷⁴³

Veturikysymys herätti porua myös sosialidemokraateissa, joiden puolueeneuvosto olisi halunnut tilata veturit kotimaasta. Pääministeri Koivisto pysyi Antti Kujalan mukaan Neuvostoliiton kannalla, sillä pelkäsi muuten Suomesta tehtävien tilausten vähenevän.⁷⁴⁴ Henrik Meinander nostaa taas esiin, että Koiviston kantaan vaikutti toisaalta myös se, että hän uskoi veturikauppojen edistävän pohjoismaisen talousalueen Nordekin etenemistä.⁷⁴⁵ Ville Pernaan mukaan Tšekkoslovakian miehitys loi lisäksi painetta kompensoida läntisiä askeleita idänkaupassa.⁷⁴⁶

Ulkopoliitiikalla oli selvä vaikutus myös Suomen ydinvoiman suhteen tekemissä valinnoissa, kuten Tarratainen totesi *Nootin* palstoilla: ”Tällä hetkellä kuitenkin maamme energiatalous on juuttunut kiinni siihen tosiasiaan, että Kekkonen, Koivisto, Leskinen et consortes ovat päättäneet tilauttaa ”ulkopoliittisten realiteettien” takia

⁷⁴¹ Nootti 10/1969, s. 402–407 Kari Pääskynen: ”Suomen valinta 1970”.

⁷⁴² Viikkosanomat 27.2.1969, Osmo Lahdenperä: ”Pravda ja Suomi. Jouko ja Kauko”.

⁷⁴³ Nootti 9-10/1968, Jorma Pasanen: ”Kansalliset edut”.

⁷⁴⁴ Kujala 2013, s. 288.

⁷⁴⁵ Meinander 2019, s. 120.

⁷⁴⁶ Pernaa 2021, s. 58.

ensimmäisen atomireaktorin Neuvostoliitosta.⁷⁴⁷ Koska neuvosto-osaaminen ei pärjännyt ydinvoiman saralla läntisille vaihtoehdolle, menttiin Loviisan ydinvoimalan osalta jopa niin pitkälle, että voimala päätettiin lopulta tilata idästä ilman tarjouskilpailua.⁷⁴⁸

Nootissa kritisoitujen idän kaupan hankkeiden listaan kuului myös Kostamuksen kaivoskaupungin rakentaminen, jonka epäiltiin hyödyttävän vain Neuvostoliiton taloutta ja projektin hinnasta vaadittiin toistuvasti selvitystä.⁷⁴⁹ Taustalla suomalaisfirmojen Neuvostoliitossa tekemien rakennusprojektien lisäämiselle oli öljyn hinnan nousun aiheuttama idänkaupan alijäämä, jota pyrittiin clearing-järjestelmän mukaisesti kuumaan umpeen lisäämällä Suomen vientiä. Kekkosella oli myös roolinsa siinä, että hän painosti suomalaisia neuvottelijoita pyrkimään pääsemään sopimuksiin neuvostoliittolaisten kanssa, jotta hankkeita saataisiin eteenpäin.⁷⁵⁰ Tämä varmasti edisti sopimusten syntymistä, mutta ei aina välttämättä suomalaisten kannalta kaikkein parhain ehdoin.

Poliittisin syin idästä hankittu materiaali oli usein läntisiä vaihtoehtoja heikkolaatuisempaa, mutta idänkauppaan nähtiin liittyvän myös tätä vakavampia uhkia. Taustalla noottilaisten vallitsevaa talouspolitiikkaa kohtaan tuntemaan huoleen olivat vahvasti historian opetukset, sillä vuoden 1958 yöpakkaskriisissä Neuvostoliitto oli kaatanut Suomen hallituksen kauppapolitiikkaan liittyvällä painostamisella. Näin kaikenlaisen taloudellisen riippuvuuden lisäämisen idänkaupasta nähtiin antavan Neuvostoliitolle lisää painostuskeinoja Suomen sisäisiin asioihin.

Pelko ei ollut tuulesta temmattu, sillä Neuvostoliiton merkitys Suomen kauppakumppanina muodostui merkittäväksi. Idänkaupan osuus ulkomaankaupasta oli sodan päättymisestä Neuvostoliiton hajoamiseen 16 %, ja Neuvostoliiton osuus Suomen viennistä vaihteli 1970- ja 1980-luvuilla 14-24 % välillä.⁷⁵¹ Suomi taas oli 1960-luvun

⁷⁴⁷ Nootti 5/1969, Tarratainen: ”Kansanrintaman voima - ja voi”.

⁷⁴⁸ Pernaa 2021, s. 58-62.

⁷⁴⁹ Nootti B-painos 2/1973: ”FINN-SEV – Tätäkö se on?”; Nootti B-painos 1/1975: ”Onko sosialidemokraateilla ja SAK:illa ruotoa ja älyä sanoa palkkaneuvotteluissa ”Jo riittää” Nootti B-painos 1/1975, K.K.: ”Kysymyksiä Evalle”; Nootti B-painos 4/1975, Kauko Kare: ”Turvallisuus, politiikka – käsitteet, järki”.

⁷⁵⁰ Suomi 2010, s. 600 ja 670.

⁷⁵¹ Blom 2018, s. 107 ja 109.

lopulle asti Neuvostoliiton suurin länsimainen kauppakumppani ja säilyi tämänkin jälkeen tärkeimpien kauppakumppanien joukossa.⁷⁵²

Kare ja noottilaiset eivät olleet ainoita, jotka näkivät Suomen taloudellisen riippuvuuden Neuvostoliitosta vaikuttavan maan yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Alpo Rusi muistuttaa, että SKP:n Ville Pessi nosti jo vuonna 1953 kommunistien sisäpiirikeskusteluissa esiin idänkaupan kasvattamisen mahdollistavan maan ajamisen sekasortoon kaupan katkaisemisella, mikä olisi keino edistää kommunistien tavoitteita.⁷⁵³ Ville Pernaan mukaan tultaessa 1970-luvulle Hertta Kuusinen näki yhtä lailla Saimaan kanavan, ydinvoimalan, sähköveturit ja maakaasun askeliksi taloudellisen riippuvuuden kasvattamiseksi Neuvostoliitosta, joka vei Suomea lähemmäs vallankumouksellista tilaa.⁷⁵⁴ Suomen ja Neuvostoliiton välisiä kauppasuhteita tutkinut Saara Matala myös korostaa maiden välisen kaupankäynnin lisäämisen olleen keino kasvattaa Suomen riippuvuutta Neuvostoliitosta. Hän myös muistuttaa, että poliittisen kontrollin lisäksi Neuvostoliiton intresseissä oli hankkia Suomen kanssa käydyn kaupan kautta länsimaista teknologiaa.⁷⁵⁵

Neuvostoliitto oli pyrkinyt vaikuttamaan kauppapoliittisin painostuskeinoin Suomen sisäisiin asioihin jo Paasikiven aikana, mutta tällöin presidentti ei antanut ulkoisen painostuksen vaikuttaa maan sisäiseen politiikkaan. Kekkonen taas pelasi yhdessä neuvostoliittolaisten kanssa ja esimerkiksi yöpakkaskriisissä Neuvostoliitto ja Kekkonen saivat yhteistuumin molemmille epämieluisan hallituksen kaatumaan edellä mainitun jäädyttäessä maiden väliset kauppasuhteet ja jälkeen mainitun vaatiessa kulisseissa hallituksen eroa.

Jos idänkauppa lisäsi Neuvostoliiton mahdollisuutta painostaa kauppakumppaniaan poliittisesti, niin toinen puoli kolikosta oli tietenkin se, että Neuvostoliitosta tehtyjen tilausten vastapainona suomalaiset yritykset saivat tehtyä Neuvostoliittoon hyviä kauppvoja. Idänkauppa takasikin suomalaisille viejille hyvät katteet ja vakaan kysynnän, eikä Neuvostoliitosta tuotu energia juurikaan luonut kilpailua suomalaisille

⁷⁵² Matala 2012, s. 189.

⁷⁵³ Rusi 2022, s. 28-29.

⁷⁵⁴ Pernaa 2021, s. 90-91.

⁷⁵⁵ Matala 2012, s. 188-189.

markkinoille.⁷⁵⁶

Moni “punainen vuorineuvos” ei katsellutkaan pahalla maiden välisten kauppasuhteiden lähentymistä.

Nootissa Suomen talouden idänkaupasta saamia hyötyjä ei niinkään nostettu esiin, muuta kuin silloin, kun hyödyt kohdistuivat oman edun tavoittelijoille ja suhmuroijille. Huoltovarmuuteen ja poliittiseen painostukseen liittyvät uhkakuvat korostuivat *Nootin* palstoilla, kuten myös se, minkälaisia salaisia poliittisia motiiveja taloudellisin syin perusteltujen kauppapoliittisten ratkaisujen takaa nähtiin löytyvän. Kansalaiskeskustelun ohittaminen tuomalla asiat eduskunnan päätettäväksi vasta valmiina paketteita oli seikka, jonka nähtiin heikentävän eduskunnan valtaa. Kauppapoliittisten ratkaisujen lopullisen hinnan suomalaisille veronmaksajille nähtiin myös usein jäävän epäselväksi.

Maanpuolustus ja “puolueeton pohjola”

Nootin piirissä perinteisen maanpuolustuksen nähtiin jääneen Kekkosen Suomessa ulkopoliitiikan varjoon. Lehdessä nostettiin muun muassa esiin, kuinka siinä missä Georg C. Ehrnrooth, Niilo Kosola ja E.J. Paavola nostivat eduskunnassa esiin huoliansa armeijan kaluston riittävydestä, julisti Ahti Karjalainen samaan aikaan puolustuspolitiikan olevan toisarvoista ulkopoliitiikkaan nähden ja Väinö Leskinen taas painotti siviilipalveluksen merkitystä.⁷⁵⁷ Ahti M. Salonen summasi noottilaisten tunteja toteamalla kuinka: ”Turvallisuuspolitiikkamme painopisteen tulee olla maanpuolustuksessa. Meidän on jo rauhan aikana uhrattava puolueettomuutemme varjelemiseen voimavaroistamme niin paljon kuin kohtuuden mukaan irti saamme.”⁷⁵⁸

Nootissa tehdyt havainnot mukailivat varsin hyvin aikakauden kärkipoliitikkojen eetosta maanpuolustuksen suhteen. Mauno Koivisto painotti tuolloin aseettoman vastarinnan merkitystä, Ahti Karjalainen vähätteli maanpuolustuksen merkitystä

⁷⁵⁶ Matala 2012, s. 191 ja 202.

⁷⁵⁷ Nootti 1/1970, N: ”Striptease-Suomi”; Samasta teemasta myös Nootti B-painos 2/1976, Peter Kankkonen: ”Ulkopolitiikka korvaa maanpuolustuksen”.

⁷⁵⁸ Nootti 1/1981, Ahti M. Salonen: ”Suomi ja Neuvostoliitto – tosiasioita ja harhakuvitelmia”.

ulkopolitiikkaan nähden ja Kalevi Sorsa taas myötäili nuorten radikaalien pohdintoja siitä, oliko puolustusvoimilla enää mitään virkaa.⁷⁵⁹ Väinö Leskinen oli niin ikään lähellä radikaalia nuorisoa ja esitti välillä jopa aloitteita, joissa kyseenalaistettiin alueellisen maanpuolustuksen periaate.⁷⁶⁰

Puolueettomuuspolitiikka oli yksi Suomen toisen maailmansodan jälkeisen ajan ulkopoliittikan kivijalkoja. Maailmansotien välisenä aikana vasta itsenäistyneessä Suomessa oli käyty keskustelua liittoutumisen vaihtoehtoista niin Neuvostoliiton reunavaltioiden kuin Pohjoismaiden kanssa. Talvisodan syttyessä ei Suomella ollut liittolaisia ja jatkosodassa Suomi päätyi sotimaan Saksan rinnalle, mikä saattoi olla tilanteeseen nähden oikea liike, mutta maailmansodan hävinneen maan rinnalla taistelemisesta jäi katkera jälkimaku, vaikka Suomi onnistuikin säilyttämään itsenäisyytensä.

YYA-sopimuksessa Suomi sitoutui estämään kauttaan tapahtuvan hyökkäyksen Neuvostoliittoa vastaan. Toisinaan *Nootissa* nostettiin esiin myös se ristiriita, miten sopimuksen sotilaalliset velvoitteet ja Kekkosen pasifistisina nähdyt ajatukset oli mahdollista sovittaa yhteen.⁷⁶¹ Samaa ristiriitaa kuvaa osaltaan myös se, että heti sodan jälkeen nimenomaan armeijan piirissä oltiin kiinnostuneita sotilassopimuksesta, sillä vetoamalla yhteisen vihollisen torjumiseen ajateltiin olevan mahdollista saada Neuvostoliitto luopumaan vaatimuksistaan armeijan iskukyvyyn ja linnoitteiden vähentämisen suhteen.⁷⁶²

Maanpuolustuksen merkityksen korostamisen lisäksi Kareen lehdessä edistettiin Suomen ulkopoliittikan uudelleenmuokkaamista siten, että YYA-sopimuksesta saataisiin irtaannuttua tavalla, jonka Neuvostoliittokin olisi voinut hyväksyä. Ruotsalainen sotilasasiantuntija Jan Wickbom otti *Nootissa* 3/1968 kantaa pohjolan puolustusliiton puolesta, jolla oli hänen mukaansa maiden sotilasmaantieteeseen ja ulkopoliitiikkaan liittyviä etuja sekä se lisäksi edistäisi hänen mielestään suurvaltojen välistä liennytystä. Wickbomin mukaan: ”Missään muussa Euroopan osassa edellytykset jännitystä

⁷⁵⁹ Suomi 2010, s. 463

⁷⁶⁰ Meinander 2022, s. 136.

⁷⁶¹ Nootti 7-8/1972: ”Jo riittää Kekkosen linja”. Nimimerkki Meripuolustaja (Veikko Vuorela) nosti näkökulmia esiin Ahti M. Salosen kirjasta *Linjat* käydyssä keskustelussa.

⁷⁶² Suomi 2016, s. 39-55.

purkavan pyrkimyksen suuntaamiseksi konkreettisiin, rauhaa edistäviin toimiin eivät ole niin hyvä kuin Pohjoismaissa. Se mahdollisuus, että Norjan NATO-liittymä toisaalla ja idän avunantosopimus Suomen kanssa aiheuttavat haittaa ponnistuksille, pitäisi voida poistaa kaikkien osapuolien parhaaksi.”. Kirjoittaja harmitteli, että Ruotsissa ja Norjassa puolueettomuudesta puhuivat lähinnä kommunistit.⁷⁶³

Vaikka sotilaallinen liittoutuminen oli Suomelta kielletty, käytiin pohjolan puolustusliitosta Suomessa ja Ruotsissa kuitenkin jonkin verran keskustelua 1950- ja 1960-luvuilla.⁷⁶⁴ Jopa Kekkonen oli 1950-luvun alussa heittänyt ilmaan ajatuksia jonkinlaisesta puolustuspoliittisesta lähentymisestä Pohjoismaiden kanssa. Vuonna 1952 julkaistu niin sanottu ”pyjamantaskupuhe” puolueettomasta Pohjolasta ei kuitenkaan herättänyt suurta innostusta Natoon kuuluvissa Tanskassa ja Norjassa, ja Kekkonen nähtiin toimineen asiassa Neuvostoliiton puhemiehenä.⁷⁶⁵

Vielä 1960-luvun alussa Kekkonen esitti pohjolan muuttamista ydinaseettomaksi vyöhykkeeksi, mikä olisi vahvistanut vallitsevaa status quota, mutta tämäkään ehdotus ei herättänyt suurempaa innostusta. Puheet muutoksista puolueettomuuspolitiikassa vähenivät viimeistään noottikriisin jälkeen ja pohjoismaisen yhteistyön osalta keskustelua käytiin lähinnä enää taloudellisen yhteistyön tiivistämisestä.

Kare oli itse ollut jo aiemmin 1960-luvulla aktiivisena nostamassa esiin ajatusta puolueettomasta pohjolasta omana valtablokkinaan, joka olisi sivussa suurvaltojen käymästä kylmästä sodasta. Kare nosti vuonna 1964 *Aamulehdessä* esiin, että pohjoismaisen yhteistyön tiivistämiselle olisi myös puolustuksen saralla suurvaltapolitiittistakin tilausta, sillä Suomen liukumista hiljalleen syvemmälle idän vaikutuspiiriin tuskin katsottaisiin hyvällä länessä eikä Ruotsin lähentymistä Natoon pidetty taas hyvänä asiana idässä. Kare näki, että kansainvälisten kriisien keskellä ”Yhdistynyt, puolustuksellisesti vahva rauhantahtoinen Pohjola olisi ainakin varma ja kestävä valopilkku maailmassa.”⁷⁶⁶

⁷⁶³ Nootti 3/1968, Jan Wickbom: ”Puolueeton pohjola”.

⁷⁶⁴ Suomi 2016, s. 183.

⁷⁶⁵ Suomi 2020, s. 241.

⁷⁶⁶ Aamulehti 11.10.1964. ”Ydinaseeton Pohjola”.

Kekkosen tukijoihin kuulunut ulkopoliitiikan asiantuntija Keijo Korhonen oli tuolloin torjunut Kareen näkemykset *Maakansassa* ilmestyneessä kirjoituksessa, jossa hän korosti, että vallinnut turvallisuuspoliittinen asetelma palveli pohjolan etua ja että Neuvostoliiton strategiset intressit olivat erilaiset kuin edellisen sodan syttyessä. Tämä oli hänen mukaansa hyvä ymmärtää, vaikka: "Kauko Kareelta ja vanhoilta eversteiltä tuskin kannattaa näin paljon odottaa.", Korhonen piikitteli.⁷⁶⁷ Korhosen viittaamat everstit olivat Valo Nihtilä ja Walter Horn. Kare nosti esiin pohjola-aktivistien joukkoon kuuluneen myös muun muassa Tahko Pihkalan, Matti Virkkusen ja Päiviö Hetemäen.⁷⁶⁸ Max Jakobsonin mukaan samanlaisia ajatuksia Norjan ja Tanskan irtautumisesta Natosta ja Suomen YYA-sopimuksesta esitettiin myös erään norjalaisen kenraalin taholta ja Jakobson lisää kotimaisten hanketta kannattaneiden upseerien listaan majuri Aimo Pajusen.⁷⁶⁹ Juhani Suomen luonnehdinnan mukaan 1960-luvun jälkipuolelle asti toimineisiin pohjola-aktiiveihin kuului etenkin vanhoja jääkäriaktivisteja ja sosialidemokraatteja.⁷⁷⁰

Alea-kirja oli myös osallistunut keskusteluun julkaisemalla yhtenä ensimmäisistä kirjoistaan aihetta käsitelleen Olavi Vänttisen toimittaman teoksen *Itsenäinen Suomi – Puolueeton Pohjola* (1967). Teoksen kantavana ajatuksena oli saada Suomi erotetuksi suomettuneesta asemastaan luomalla Naton ja Varsovan liiton väliin uusi puolueeton puolustusliitto, jonka asema tunnustettaisiin sekä idässä että lännessä. Puolustusliitto olisi toisaalta vapauttanut Suomen myöntyväisestä idänpoliitikasta ja toisaalta tehnyt Norjan Nato-jäsenyyden tarpeettomaksi.

Paavo Lipponen näki *Suomen Sosialidemokraatiin* kirjoittamassaan kirja-arvostelussa Vänttisen teoksen olevan sekava kokoelma perusteltua turvallisuuspoliittista tekstiä ja toiveajattelua. Kirja ei myöskään ollut Lipposen mukaan vakavasti otettava vaihtoehtoja analysoiva puheenvuoro vaan läpinäkyvästi presidentinvaalien mielialakampanjaan suunnattu lentolehtinen, jonka päätarkoituksena on herättää epävarmuutta Suomen turvallisuuspoliittisesta asemasta. Lipponen lisäksi kritisoi sitä, että teoksessa ei tuotu riittävästi esiin pohjoismaisesta turvallisuuspolitiikasta käydyn keskustelun historiallisia

⁷⁶⁷ Maakansa 18.5.1965. "Norja ja Pohjolan tasapaino".

⁷⁶⁸ Nootti 4/1987, K.K.: "Salainen ase" Väinö Peltonen"; Nootti 7/1983: "Harrastelija-kremnologi Haataja".

⁷⁶⁹ Jakobson 1983, s. 24.

⁷⁷⁰ Suomi 2016, s. 219.

taustoja.⁷⁷¹

Lipposen lailla myös Matti Lauerma nosti *Aamulehden* arvostelussaan esiin sen, kuinka ajatus yhtyneestä puolueettomasta pohjolasta oli vanha ja historiallisia vastineita asialle pystyi löytämään niin Kalmarin unionista kuin keväällä 1940 kaavaillusta Ruotsin ja Suomen puolustusliitosta. Lipposesta poiketen Lauerma piti taas teosta kiihottoman asiallisena kirjana, joka ei pyrkinyt hyökkäämään ketään vastaan vaan pyrki ajamaan Suomen ja pohjolan asiaa.⁷⁷²

Kareen kustantamon kirjaa puolustanut Lauerma kirjoitti itsekin myöhemmin *Noottiin*. Nuori Lipponen oli taas sosialidemokraattien uuden ulkopoliittikan sanansaattaja, minkä tunnuspiirteitä olivat vasemmistolaisuus, kansallisen edun sijaan etusijalle asetettu kansainvälinen rauhanpolitiikka ja kehitysavun kaltaiset asiat sekä tavoite luoda suorat suhteet Moskovaan ohhi Kekkosen.⁷⁷³

Viikkosanomien haastattelussa vuonna 1969 Kareelta kysyttiin, kuinka realistisina hän näki *Nootissa* esitetyt pohdinnat YYA-sopimuksen purkamisesta. Kareen mukaan *Nootti* kannatti Pohjolan puolueettomuus- ja puolustusliittoa, jota Kareen mukaan jo kuningatar Margareta oli ajanut 600 vuotta aiemmin. Kareen mukaan ”ajatus on mielestäni semmoisenaan erittäin terve, erittäin realistinen, ja paitsi Pohjolalle se olisi eduksi myös molemmille suurvalloille.” Kareen mukaan sotilaspoliittisesti yhtynyt pohjola voisi torjua sekä idän että lännen valtapyrkimykset.⁷⁷⁴

Karettä syytettiin usein siitä, että hän valitti ja kritisoi esittämättä omia vaihtoehtoja. *Nootissa* ja Kareen muissa kirjoituksissa esiin nostettu ”puolueeton pohjola” oli taas konkreettinen vaihtoehto suomettuvalle YYA-Suomelle, jolla oltaisiin irrotettu Pohjoismaat kylmän sodan rintamalinjoista omaksi saarekkeekseen. Aihe pidettiin *Nootissa* esillä vuosien mittaan aika ajoin.⁷⁷⁵

⁷⁷¹ Suomen Sosialidemokraatti 3.3.1968, Paavo Lipponen: ”Pohjolan 40 divisioonaa”.

⁷⁷² Aamulehti 14.12.1967, Matti Lauerma: ”Ulkopoliittista kerettiläisyyttä?”.

⁷⁷³ Lehtinen 2002, s. 432 ja 441.

⁷⁷⁴ Viikkosanomat 27.2.1969, Osmo Lahdenperä: ”Pravda ja Suomi – Jouko ja Kauko”.

⁷⁷⁵ Nootti 11/1971, Jumi: ”Rauhan raja ja pelon raja”; Nootti 3/1979, Kauko Kare: ”Realistinen vaihtoehto Suomelle”, Paavo Susitaival: ”Pohjolan puolueettomuus”, Odd Lindbäck-Larsen: ”Entä Norjan vaihtoehdot?” ja Walter Horn: ”Loppuperusteluja”; Nootti 7/1982, Veikko Vuorela: ”On irtauduttava virallisen liturgian kaavoista – Pohjolan puolustus- ja puolueettomuusliittoon” ja

Vuoden 1970 eduskuntavaalit: vennamolaiset ja “unohdetun kansan kapina”

Vuoden 1968 presidentinvaaleissa nähty suomettumiskriittinen aalto kantoi vielä vuoden 1970 eduskuntavaaleihin, joissa Suomen maaseudun puolue ja kokoomus olivat vaalien suuria voittajia. SMP onnistui saamaan jopa 18 kansanedustajaa, mikä oli historiallinen vaalivoitto yhden kansanedustajan puolueelle. Taustalla vaalivoitolle oli rakennemuutoksen kourissa olevan maaseudun sosiaalisten ongelmien lisäksi Veikko Vennamon näyttäytyminen miehenä, joka uskalsi vastustaa Kekkosta ja suhtautui suomettumiseen kriittisesti.

Nootissa keväällä 1968 käydyssä presidentinvaalien jälkipuinnissa moni keskusteluun osallistunut arveli Vennamon vaalimenestyksen enteilevän hyvää maaseudun puolueelle myös tulevilla vaaleilla. Sen nähtiin toisaalta ottaneen haltuunsa aatteellisesti autioituneen maaseudun, jonka nimensä keskustaksi muuttanut Maalaisliitto oli hylännyt. Toisaalta jotkut näkivät Vennamon suosion reseptin olleen: ”Vastuusta vapaata rämäpäistä arvostelua ja katteettomia lupauksia. Siinä Vennamon tilapäisen menestyksen selitys.” Kekkosen myös epäiltiin vielä julistavan puolueen ulkopoliittisesti varalliseksi.⁷⁷⁶

Eduskuntavaalien jälkeen Kare arvioi ulkopoliitiikan näytelleen vaaleissa merkittävää roolia ja tästä hyötyivät hänen mukaansa puolueet, jotka edustivat ”kansallisia ja itsenäisyysarvoja”. Kare näki myös muun muassa Saimaan kanavan, sähköveturien ja atomivoimalaratkaisun sekä noottikriisin muiston olleen merkittävässä osassa vaalituloksessa. Vennamolais-kokoomuslaisen vaalivoiton näkyvin manipulaattori oli Kareen mukaan ollut Yleisradion johtaja Eino S. Repo, jonka yli mennyt propaganda oli aiheuttanut kansan vastareaktion. Kareen tinkimätön asenne näkyi taas siinä, kuinka hänen mukaansa: ”Se että sekä SMP että kokoomus koko ajan pesivät Pilatuksen tavoin ’ulkopoliittisia’ käsiään, saattoi olla vaalitaktisesti edullista, mutta totuuteen pyrkivää tarkastelijaa se tympäisi.”⁷⁷⁷

”Itsenäinen Suomi – ydinaseeton pohjola”; Nootti 1/1984, Paul Tiililä: ”YYA tarvitsee puolueetonta ravistelua”.

⁷⁷⁶ Nootti 1-2, Sotakamreeri: ”Suuri vaalikeskustelu”.

⁷⁷⁷ Nootti 3/1970, K.K.: ”Mikä protesti?”.

Vuoden 1970 eduskuntavaalien lähestyessä Kare julkaisi vuonna 1969 päivitetyn version menestyskirjastaan *Tähän on tultu*. Kirja ei kuitenkaan osoittautunut samankaltaiseksi hitiksi kuin edeltäjänsä, ja se huomioitiin hyvin vaatimattomasti lehdistössä. Mitään merkittävää vaalikirjaa tästä teoksesta ei tullut, vaikka Kare sellaista siitä ilmeisesti toivoikin.

Satakunnan Työn Auvo Karsikas irvaili kirjasta kirjoittamassaan arvostelussa, että tulevat vaalit olivat saaneen Kareen plagiointivimman lisääntymään entisestään ja nyt Kare plagioi niin itseään kuin *Noottia*. Arvostelija näki erona kirjojen välillä vain sen, että alkuperäisessä teoksessa kritiikin painopiste oli Kekkosessa ja jatko-osassa kansanrintamahallitus sai enemmän osakseen.⁷⁷⁸

Ilta-Sanomien Antti Seppälä nosti yhtälailla esiin kirjan olevan vanhan toistoa. Hän teki myös huomion siitä, että Vennamo oli ainoa poliitikko, jota ei kirjassa haukuttu.⁷⁷⁹ *Aamulehden* pakinoitsija Malakias (Matti Arjanne) totesi taas ettei ollut kaikesta Kareen kanssa samaa mieltä, mutta piti dokumenttien koostamista kirjaksi tärkeänä. Malakias myös valitteli sitä, että Kareen uusi teos oli vaiettu lähes kokonaan julkisesta keskustelusta.⁷⁸⁰

Itse eduskuntavaalien kannalta asia oli lähinnä pieni sivudetalji, mutta Kareen poliittisen toiminnan osalta taas on oleellista huomioda se sivujuonne, että Kare oli itse ehdolla vaaleissa. Noottilaisten Helsingin vaalipiirissä ehdolla olleella neljän hengen vaalilistalla ei kuitenkaan ollut suuria luuloja valtakunnan politiikkaan vaikuttamisesta, eikä vaalimenestyskään ylittänyt uutiskynnystä.⁷⁸¹

SMP:n ja kokoomuksen vaalivoitto vuoden 1970 eduskuntavaaleissa oli tuonut suuria jännitteitä politiikkaan. Vaalien jälkeen Teuvo Auran johtama virkamieshallitus luotsasi maata kunnes poliittisesti muodostettu keskustan, sosialidemokraattien, kansandemokraattien sekä pienempien ryhmien varaan rakennettu Ahti Karjalaisen

⁷⁷⁸ Satakunnan Työ 14.3.1970, Auvo Karsikas. ”Hovilauluja”.

⁷⁷⁹ Ilta-Sanomat 8.11.1969, Antti Seppälä: ”Kare ottaa toisen erän”.

⁷⁸⁰ Aamulehti 4.1.1970, Malakias: ”Piiloon jäävä kuva”.

⁷⁸¹ Katso luku: Itsenäisyyspuolue ja Riippumaton vaaliliitto.

toinen hallitus aloitti työnsä. Hallitus ei ollut pitkäikäinen, sillä SKDL irtaantui siitä jo keväällä 1971. Syksyllä tasavallan presidentti hajotti eduskunnan ja uudet vaalit pidettiin tammikuusta 1972.

Suomettumisen tilaa kuvaavat hyvin syyt, jotka olivat eduskunnan hajottamisen takana. Syiksi hajottamiseen on esitetty muun muassa hallituspuolueiden välisiä tulonjakokiistoja, Metalliliiton vaaleja ja pääministeri Karjalaisen presidenttitien katkaisemista.⁷⁸² Ahti Karjalainen nostaa taas muistelmissaan esiin, että hajotusvaalien järjestämisen takana oli ajatus siitä, että niiden avulla SMP:ltä saataisiin pois sen vuoden 1970 vaaleissa saama vahva asema.⁷⁸³ SMP kuitenkin piti paikkamääränsä eikä suunnitelma onnistunut.

Nootissa nimimerkki Jumi näki ulkoparlamentaaristen voimien, eli MTK:n ja SAK:n kaataneen hallituksen. Jumi nosti lisäksi esiin taistolaisten valmistelevan samalla vallankumouksellista tilannetta työmarkkinalevottomuuksia järjestelemällä.⁷⁸⁴ Kivimies taas piti eduskunnan hajottamista järkevänä toimenpiteenä, mutta järkevämille linjoille ei kuitenkaan Kivimiehen toiveista huolimatta päästy, kun vaalien tulos oli ”plus miinus nolla.”⁷⁸⁵ Eduskunnan hajottaminen valtapoliittisena vehkeilynä ei noussut erityisesti esiin *Nootissa* olleissa tulkinnoissa tilanteesta.

Nootin erikoisnumerossa *Entäs nyt kansanrintama?* joukko noottilaisia analysoi hajotusvaalien tulosta. Kareen pienenä punaisena kirjana mainostettu kirjanen oli litterointi käydystä keskustelusta, jossa kymmenkunta kansalaista työmiehestä valtakunnallisen lehden päätoimittajaan ja ylioppilaasta everstiin pohtivat eduskunnan, hallituksen, kansanrintaman ja koko Suomen tulevaisuutta.⁷⁸⁶

Keskustelussa SDP:n vaalivoiton nähtiin johtuneen siitä, että puolue osasi profiloitua kuluttajien suojelijana ”maanviljelijäin ahneudelta”. Kokoomus sai kritiikkiä passiivisuudesta, mutta sen huonosta menestyksestä oltiin pahoillaan. Kullervo Rainion, Tuure Junnilan, Georg C. Ehrnroothin ja Victor Procopén hyvistä äänisaaliista oltiin

⁷⁸² Reuna 2021, s. 401.

⁷⁸³ Karjalainen & Tarkka 1989, s. 190.

⁷⁸⁴ Nootti 10/1971, Jumi: ”Vahva kuoli heikkouteen”.

⁷⁸⁵ Nootti 1/1972, Kivimies: ”Jos vähän järkeäkin välillä”.

⁷⁸⁶ Helsingin Sanomat 17.2.1972: ”Puheenjohtaja Kauko Kareen pieni punainen kirja”.

taas ilahtuneita. Tyytyväisiä oltiin myös kokoomuksen Esko Koppasen menestyksestä ja sosialidemokraattien Meeri Kalavaista pidettiin taas “ryhdikkäänä naisena”, joka “melkein voitiin lukea kunnon väkeen”. Erkki Tuomiojan ja Ilkka Kanervan vaalimenestyksestä ei taas oltu tyytyväisiä. Kokoomuksen, SMP:n ja kristillisten lisäksi jokunen kelvollinen vaikuttaja saattoi löytyä noottilaisten mielestä myös SDP:stä.⁷⁸⁷

Erityisesti SMP:n asemaa pohdittiin useista näkökulmista. Sen nähtiin olevan tervetullut voima, joka taisteli “mädännäisyyttä” vastaan, mutta sillä ei vielä nähty olevan kokonaisvaltaista selkeää ideologiaa, vaikkakin puolueen nähtiin esittävän usein hyviä poliittisia vaihtoehtoja, jotka niveltäivät hyvin “isänmaallis-kansalliseen” ideologiaan. Puolueen nähtiin taas tehneen suurimman virheensä liittoutuessaan ahdasmielisen uskonnollisuuden kanssa. Tunnustusta annettiin kuitenkin myös siitä, että ”ellei Smp:tä olisi, voisi meillä puhua vain eräänlaisesta sordiino-oppositiosta.”⁷⁸⁸

Nootin ja 1960–70-lukujen vaihteessa ainoana avoimesti kekkosvastaisena puolueena esiintyneen Suomen Maaseudun Puolueen suhde oli varsin ristiriitainen. Vuoden 1970 eduskuntavaalien alla lehdessä julkaistuja vaalimainoksia tarkastellessa Vennamon puolueen ehdokkaiden mainokset loistavat poissaolollaan, vaikka lehden olisi voinut kuvitella olleen hyvä foorumi suomettumista vastustaneiden äänestäjien tavoittamiseen.

Vaikka Veikko Vennamo oli selvästi kriittinen suomettumista kohtaan ja oli uskaltanut jopa haastaa Kekkonen vuoden 1968 presidentinvaaleissa, oli suhtautuminen häneen *Nootissa* varsin kaksijakoista. Pääsääntöisesti Vennamoon suhtauduttiin varsin kriittisesti, eikä häntä pidetty kovin uskottavana poliitikkona, mutta toisaalta SMP:n saamaa kannatusta pidettiin osoituksena kansan kriittisestä asennoitumisesta vallitsevaan politiikkaan ja puolueen nähtiin edustavan vaihtoehtoa vallitsevalle politiikalle.

Esimerkiksi vuosina 1972 ja 1979 *Nootissa* tehdyissä kyselyissä siitä, kenestä pitäisi tulla seuraava presidentti, Vennamo oli laitettu ehdokaskategoriaan ”Perusluonteeltaan puoluepolitiikko”, kun taas noottilaiset ehdokkaat olivat kategoriassa

⁷⁸⁷ Nootin erikoisnumero tammikuu/1972: “Entäs nyt kansanrintama?”, s. 18, 20, 30 ja 31.

⁷⁸⁸ Nootin erikoisnumero tammikuu/1972: “Entäs nyt kansanrintama?”, s. 20, 29 ja 30.

”Perusluonteeltaan patriootti”.⁷⁸⁹ Toisaalta SMP:n kansanedustajan J. Juhani Kortesalmen kirjoituksia ja eduskuntapuheita julkaistiin lehdessä, ja puoluetta sekä kritisoihin että puolustettiin *Nootissa*.⁷⁹⁰

Suhtautuminen vennamolaisuuteen oli mielipiteitä jakanut kysymys toisinajattelijapiireissä. Yhtenä syynä tähän voidaan pitää etenkin sitä, että Vennamo oli kekkosvastainen, mutta pyrki kuitenkin hankkimaan ulkopoliittista uskottavuutta Neuvostoliiton suuntaan. *Nootin* tukijoihin lukeutunut Mikko Uola muistelee tilanneensa aikanaan SMP:n lehteä *Suomen Uutisia* ja olleensa tyytyväinen puolueen vaalimenestykseen, mutta todellisenä vaihtoehtona puoluetta ei Uolan mukaan pidetty, sillä vaikka Vennamo vastusti Kekkosta, niin puolueen ei nähty ollen tarpeeksi kriittinen Neuvostoliittoa kohtaan.⁷⁹¹

Tämä vennamolaisuuden ja suomettumiskriittisen liikkeen ristiriitainen suhde nousee esiin Vennamosta tehdyissä tutkimuksissa. Aarni Virtanen viittaa Vennamosta kirjoittamassaan elämäkerrassa Jukka Seppisen tulkintaan siitä, että SMP:n vaalimenestyksen taustalla oli suurelta osin suomettumista vastaan esitetty sisäpoliittinen kritiikki. Toisaalta Virtanen nostaa esiin Vennamon pyrkineen heti 1970 vaalien jälkeen lämmittelemään suhteita kommunisteihin sekä korostaneen, että kaikki Suomen ulkopoliittiset ratkaisut tuli neuvotella yhdessä Neuvostoliiton kanssa. Nämä yritykset lämmitellä suhteita Tehtaankadulle eivät kuitenkaan tuottaneet tuloksia, mutta nähtiin *Nootin* palstoilla ulkopoliittisena käsienpesuna.⁷⁹²

Myös Kimmo Rentola nostaa esiin, kuinka Vennamo pyrki vuoden 1970 eduskuntavaaleissa saadun vaalivoiton jälkeen tekemään puolueestaan hallituskelpoisen parantamalla idänsuhteitaan.⁷⁹³ SMP liittyi vuonna 1971 jopa jäseneksi Suomi-Neuvostoliitto-seuraan. Puolueesta löytyi kuitenkin toistakin henkeä, ja J. Juhani Kortesalmi taas sai *Suomen Uutisten* Pientalonpoika Oy:n johtokunnalta nuhteet

⁷⁸⁹ Nootti 9/1971, s. 326, ”Kuka presidentiksi noin 1971–1980”; Nootti 4/1979: ”Kuka presidentiksi noin vuonna 1981?”.

⁷⁹⁰ Nootti 5/1969, s. 244, Ilmari Tulokas ”Nimimerkille Simppa”; Nootti 2/1969 s. Mikko Salonen: ”Eija Palsbolle”.

⁷⁹¹ Mikko Uola 10.5.2018.

⁷⁹² Virtanen 2018, s. 158 ja 167-168.

⁷⁹³ Rentola, 2005 s. 111.

Neuvostoliiton kritisoimisesta.⁷⁹⁴ Vuonna 1983 *Nootissa* taas paheksuttiin eduskuntaryhmän Kortosalmen antamaa varoitusta hänen eduskuntapuheestaan, jossa kritisoitiin Kekkosen aikana tapahtunutta ulkopoliittikan käyttämistä sisäpoliittisena lyömäaseena.⁷⁹⁵ Lasse Lehtinen tuo yhtä lailla esiin, että Vennamo pyrki vakuuttamaan neuvostoliittolaisille olevansa ulkopoliittisen linjan takana sekä sen, että puolue tarjosi jo vuoden 1970 eduskuntavaalien alla TPSL:lle vaaliliittoa, mutta hanke ei kuitenkaan edennyt.⁷⁹⁶

J. Juhani Kortosalmen itsensä mukaan syy SMP:läisen näkökulman puuttumiseen *Nootista* oli lähinnä puolueen jäsen- ja kannattajakunnan työläisluokkaisuus, mikä teki Kareen varsin intellektuellista lehdestä hänen arveluidensa mukaan vennamolaisille epäotollisen vaikutuskanavan. Toisaalta Kortosalmen mukaan itse Vennamo karsasti lehteä sen saaman huonon maineen takia, eikä halunnut antaa vastustajilleen lyömäaseita toimimalla yhteistyössä ”ääritahon” kanssa.⁷⁹⁷

Nootin tyylin ja vennamolaisten välinen kulttuuriero tulee varsin hyvin esille Niilo Hujasen antaessa Kareelle palautetta tämän Vennamon muistelmakirjasta kirjoittamasta arvostelusta: ”Ei pitäisi *Nootin* arvostella Vennamoa hänen kirjastaan. Minunkin varvini on käynyt maximissa tavaillessani latinan ja italian sanakirjan avulla tämän suosikkilehden joskus kuivaa tekstiä aiheista, jotka ovat minulle yhtä tuntemattomat.”⁷⁹⁸ Toisaalta Kortosalmen lisäksi *Nootissa* oli aktiivisesti mukana 1980-luvulla maaseudun puolueeseen kuulunut Jukka T. Helin, joka kirjoitti kotimaan ja maailmanpolitiikkaa käsitteleviä katsauksia ja kritisoi välillä myös suoraan omaa puoluettaankin, muun muassa siitä, että Kortosalmea oltiin hänen mukaansa jo kauan pyritty saamaan pois päivänpolitiikasta siirtämällä hänet Yleen tai johonkin muuhun tehtävään.⁷⁹⁹

Nootin äärimaineen vaikutusta SMP:n ja *Nootin* välisiin suhteisiin osoittaa myös se, että Kareen kerätessä vuonna 1978 *Nootille* tukiryhmää rahoittamaan kustannustoimintaa oli SMP:n johto ohjeistanut Kortosalmea olemaan lähtemättä julkisesti tukemaan lehteä.

⁷⁹⁴ Virtanen 2018, s. 174.

⁷⁹⁵ Nootti 8/1983: ”Miksi moinen typeryys, Pekka Vennamo & Urpo Leppänen”.

⁷⁹⁶ Lehtinen 2002, s. 490 ja 497.

⁷⁹⁷ J. Juhani Kortesalmi 16.3.2009.

⁷⁹⁸ Nootti 1/1988, Niilo Hujanen: ”Nootissa turhaa vennamovastaisuutta”.

⁷⁹⁹ Nootti 8/1984, Jukka T. Helin: ”Pikku-Pekka sorsalassa eli ’taas kansaa petetään’”.

Kortesalmi ilmoitti Kareelle lähettämässään kirjeessä pitävänsä lehteä tärkeänä informaation kanavana, mutta julkinen tukeminen ei ollut mahdollista: ”Ilmoitan, että neuvoteltuani asiasta puolueemme vastuullisen johdon kanssa, en katso voivani antaa nimeäni tukirengas-kirjeeseen. Yksi syy on myös se, että vain yksi kansanedustaja ja poliitikko olisi mukana”.⁸⁰⁰

Toisaalta SMP:n lehdessä *Suomen Uutisissa* kirjoitettiin toisinaan positiivisesti *Nootista*, ja lehden pakinoitsija Jukka mainosti pakinoissaan *Noottia* ja Karetta ainakin 1960-1970-lukujen taitteessa.⁸⁰¹ Nimimerkki Ääri-Simpura oli pahoillaan siitä, ettei *Suomen Uutiset* ollut kirjoittanut Itsenäisyyden Puolesta ry:n perustamisesta ja pohti *Nootissa* 19/1971 oliko itsenäisyys murenemassa SMP:n piirissä kun ”vaalimenestys ja puoluepolitiikka pääsevät määräälemään”. Kare vastasi toteamalla, että ”Suomen Uutisten hyssyttävä suhtautuminen Suomen itsenäisyyteen ei ole ihan absoluuttista”, ja siteerasi *Suomen Uutisissa* ollutta runoa:

“Lukekaa te hyvät ihmiset
sitä Kareen kirjaa.
Mistä suuret huijarit
ovat aivan hiljaa.(...)”⁸⁰²

Noottilaisten kaksijakoista suhtautumista Vennamoa ja SMP:tä kohtaan kuvaa varsin hyvin Kivimiehen luonnehdinta vuodelta 1972, jonka mukaan: “SMP:stä tulee hyvä ankerias eduskunnan laiskojen haukien kimppuun, ja olen edelleen samaa mieltä: Vennamo panee ministereitäkin liikkeelle, jos hän välistä potuttaakin.”⁸⁰³

Selityksiä vennamolaisen näkökulman vähäisyydelle *Nootissa* voidaan hakea myös siitä, että lehdessä annettiin palstatilaa Vennamoa kritisoineille puolueen opposition, niin sanotun Laillisuusrintaman, edustajille.⁸⁰⁴ Laillisuusrintama oli vuonna 1969

⁸⁰⁰ J.Juhani Kortessalmi Kareelle 4.10.1978, KKa.

⁸⁰¹ Suomen Uutiset 9.9.1971, Jukka: ”...ja päässä huopahattu uus...”; Suomen Uutiset 27.6.1968: ”Kekkosen kolmas valtakunta sinetöi Vennamon voiton”; Suomen Uutiset 26.6.1969: ”Keinonen tiesi keinot”.

⁸⁰² Nootti 10/1971, Ääri-Simpura: ”Uutispimennetty itsenäisyys”.

⁸⁰³ Nootti 1/1972, Kivimies: ”Jos vähän järkeäkin välillä”.

⁸⁰⁴ Nootti 1/1969, s. 3, Eija Palsbo: ”Kirjeitä toimittajalle”.

Uudellamaalla muodostunut puolueen sisäinen ryhmittymä, jonka jäsenet kritisoivat Vennamon johtamistapaa ja epäilivät puoluejohtajan motiiveja. SMP:ssä vallitsi tunnetusti luja puoluekuri, ja varmasti monille puolueen jäsenille saattoi olla iso kynnys identifioitua lehden kanssa, jossa avoimesti kritisoitiin puolueen autoritaarista puheenjohtajaa.

Pohjolan Sanomien pakinoitsija Pietari oli myös kiinnittänyt huomion siihen, että lehti osallistui SMP:n ”sisällissotaan” julkaisemalla Eija Palsbon Vennamoa kritisoivan kirjoituksen. Pietari kummasteli, miksi Kare päästi lehensä palstoille Honka-liiton tukijoihin kuulunutta Vennamoa kritisoineen kannanoton ja näki Laillisuusrintaman kamppailun vennamottomasta SMP:stä kuolleenä syntyneenä ajatuksena.⁸⁰⁵ Pietari ei ilmeisesti hahmottanut Kareen toimituspolitiikkaa, joka pyrki eri mielipiteiden monipuolisuuteen. Palsbon esittämä kritiikki Vennamoa kohtaan puolueessa vallinnutta henkilökulttia kohtaan oli varmasti myös kriittistä ajattelua suosivaa Karetta puhutteleva asia.

Kareen suopea suhtautuminen SMP:n kritikoihin näkyy myös siinä, että vuoden 1975 eduskuntavaalien alla SMP:stä pari vuotta aiemmin irtautuneet Suomen Kansan Yhtenäisyyden Puolueen puoluesihteerit tarjosi Kareelle julkaistavaksi kirjaa työmeltään *Vennamon poliittisen kiemurat*.⁸⁰⁶ Kare ei suhtautunut ehdotukseen mitenkään torjuvasti vaan ehdotti tuttuun tapaan, että puolue rahoittaisi julkaisun, kun se selkeästi oli puolueen vaalikirjaksi tarkoitettu julkaisu.⁸⁰⁷ Hanke ei edennyt, mutta osoittaa, että Kare olisi hyvinkin ollut valmis julkaisemaan *seteliselkärankaistenkin* kirjan, jos vain hinnasta olisi päästy yksimielisyyteen.

SMP:n piirissä *Noottia* seurasi moni muukin kuin J. Juhani Kortessalmi. 1980-luvun lopulla puolueen ollessa hallituksessa liikenneministeri Raimo Vistbackan poliittinen avustaja Anssi Joutsenlahti kiitteli kirjeessään Karetta tämän toiminnasta ja toi esiin heidän molempien olevan *Nootin* lukijoita ja Vistbackan jopa vuositilaaja.⁸⁰⁸

⁸⁰⁵ Pohjolan Sanomat 6.2.1969, Pietari: ”Tien ohesta”.

⁸⁰⁶ Veikko Pöllänen, Skypin puoluesihteerin, Kareelle 27.2.1975, KKa.

⁸⁰⁷ Kare Veikko Pölläselä 5.3.1975, KKa.

⁸⁰⁸ Anssi Joutsenlahti, liikenneministerin poliittinen sihteeri, Kareelle 8.11.1989, KKa.

SMP:läinen vallanpitäjien ja Kekkosen kritisointi sopi hyvin Kareen ja *Nootin* pirtaan. Vennamon kaltainen voimapolitiikko, joka hallitsi puoluettaan kekkosmaisina elkein, ei kuitenkaan Kareen kaltaista itsenäistä ajattelijaa innostanut. SMP:ssä katsottiin ystävällisten idänsuhteiden todistamisen olevan oleellista hallituspaikan saamisen suhteen, minkä Kare taas näki pelkurimaisena poliittisena pelaamisena totuuden kustannuksella. Kareen tarjoama näkyvyys myös SMP:n ja Vennamon kritisointiin ja Kareen saama leima ”ääriajattelijana” olivat tekijöitä, jotka varmasti osaltaan vaikuttivat siihen, että puolueen näkyvät edustajat eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ottaneet lehdessä näkyvämpää roolia, vaikka puolueeseen suhtauduttiin lehdessä positiivisesti.

“Valtiosäännön puolesta – poikkeuslakia vastaan”

Kareen kritisoima Kekkosen itsevaltainen asema korostui vuonna 1973 säädetyssä poikkeuslain yhteydessä, jolloin presidentin toimikautta pidennettiin eduskunnan päätöksellä neljällä vuodella ilman vaaleja ja kansan mahdollisuutta osallistua valtion päämiehen valintaan. Poikkeuslain taustalla oli Kekkosen tyytymättömyys vastaehdokkaidensa saamaan kannatukseen vuoden 1968 presidentinvaaleissa, jolloin hän oli vaalien jälkeen julistanut ettei lähde enää ehdolle vuoden 1974 presidentinvaaleihin.

Suomi kävi 1970-luvun alussa neuvotteluja Euroopan vapaakauppaliittoon (EEC) liittymisestä. Neuvostoliitto ja kommunistit vastustivat liittymistä, keskusta suhtautui kriittisesti ja sosialidemokraatit halusivat suojella tiettyjä aloja suojalaeilla. Oikeisto taas kampanjoi innokkaimmin liittymisen puolesta. Kekkosen nähtiin varsin laajalti, yli puoluerajojen, olevan ainoa henkilö, joka pystyisi saamaan Neuvostoliiton hyväksymään Suomen liittymisen läntiseen kauppaliittoon. Toisaalta EEC-jäsenyyden liittäminen Kekkosen uudelleenvalintaan oli myös keino saada SKDL hyväksymään läntiseen kauppaliittoon liittyminen.

Kekkosen toimikauden jatkamisesta poikkeuslailla oltiin tehty avauksia jo alkuvuodesta

1972 lähtien, jolloin pääministeri Karjalainen ja oikeusministeri Pekka Paavola olivat nostaneet asian esille.⁸⁰⁹ Lasse Lehtisen mukaan idea poikkeuslain yhdistämisestä EEC-jäsenyyteen tuli Suomen Työntantajain Keskusliiton Päiviö Hetemäeltä, joka oli aktiivisin puuhamies asiassa.⁸¹⁰ Hetemäki tosiaan näkikin jo 1971 EEC:n etenemisen vaativan Kekkosen asian takuumieheksi ja vetosi Kekkoseen, jotta tämä suostuisi jatkamaan tehtävässä ja lobbasi tämän puolesta kulisseyksissä.⁸¹¹ Juhani Suomi tuo myös esiin Hetemäen roolin presidenttikysymyksen ja EEC-jäsenyyden koplaamisessa, mutta muistuttaa, että myös SDP:ssä oli samansuuntaisia ajatuksia.⁸¹² Hetemäen elämäkerturi Jukka Koivisto taas esittää, että ajatus EEC:n ja jatkokauden yhteydestä olisi tullut itseltään Kekkoselta.⁸¹³

Poikkeuslain käyttäminen ilman poikkeustilaa on kyseenalaista, kuten nimimerkki Kamarineuvos nosti esiin *Nootin* palstoilla vuonna 1972 ihmetellen, että maanhan täytyy olla äärimmäisessä hätätilassa, ellei presidentinvaaleja voida pitää normaalissa järjestyksessä. Kamarineuvos myös arveli, että lännessä voitiin täysin aiheellisesti kysellä, onko Suomi jo tosiasiallisesti diktatuurivaltio, jota hallitsee elinikäinen presidentti. Kamarineuvoksen mukaan voitiin lisäksi kysyä ilkeämielisesti, oliko nykyisen presidentin jatkuva virassaan pysyminen määrätty ennakkoon jossain maan rajojen ulkopuolella.⁸¹⁴

Poikkeuslaki presidentin valitsemiseksi ilman vaaleja oli tarkoitettu eritystilanteita, kuten sotatilaa varten. Tästä huolimatta lain käyttämisestä oltiin keskusteltu sotien jälkeen lähes joka vaalien alla. Vakavimmin asia oli ollut esillä vuonna 1950, jolloin roolit olivat toisin päin ja Paasikiven kannattajat olisivat halunneet käyttää poikkeuslakia, jotta kommunistien tukeman Urho Kekkosen tie presidentiksi oltaisiin saatu katkaistua. Poikkeuslaista keskusteltiin yleisesti myös 1956 vaalien aikaan, ja sosialidemokraattien piirissä poikkeuslain mahdollisuutta pohdittiin taas noottikriisin alla pidetyissä vaaleissa vuonna 1962 ja vuonna 1968, jolloin istuvan presidentin taakse asettumisen pelättiin repivän puoluetta, joka oli vasta kääntynyt Kekkosen

⁸⁰⁹ Koivisto 2006, s. 261.

⁸¹⁰ Lehtinen 2002, s. 513.

⁸¹¹ Koivisto 2006, s. 259-260.

⁸¹² Suomi 2010, s. 536.

⁸¹³ Koivisto 2006, s. 266-267.

⁸¹⁴ Nootti 3/1972, Kamarineuvos: ”Nöyryyttä ja herrain pelkoa”.

ulkopolitiikan kannalle. Poikkeuslaista keskusteleminen ei siis ollut niin poikkeuksellista, kuin voisi ajatella.

Nootissa poikkeuslaki yhdistettiin niin sanottuun Zavidovo-vuotoon, jossa Kekkosen ja neuvostoliittolaisten käymien EEC-sopimusta käsitelleiden salaisten neuvottelujen sisältö oli vuotanut tiedotusvälineille. Vuonna 1972 Neuvostoliiton Zavidovossa käydyissä neuvotteluissa Kekkonen oli vakuuttanut neuvostojohdolle takaavansa henkilökohtaisesti, etteivät maiden väliset hyvät suhteet vaarannu, vaikka Suomi liittyisikin EEC:hen.

Siitä, kuka vuoti kokoukseen liittyneen muistion tiedotusvälineille, oli pitkään epäselvyyttä ennen kuin kansanedustaja Erkki Tuomioja tunnusti toimittaneensa muistion lehdistölle. Tuomioja ei kuitenkaan kertonut mistä sai itse muistion haltuunsa, mutta *Helsingin Sanomat* paljasti viisikymmentä vuotta itse tapahtuman jälkeen vuotajan olleen presidentin kansliapäällikkö Antero Jyränki.⁸¹⁵ Aikanaan uutisvuoto nähtiin uhkana Suomen jäsenyydelle kauppaliitossa.

Nootin palstoilla spekulointiin heti koko jupakan olevan osa Kekkosen valtapeliä, jotta hänet valittaisiin jatkokaudelle ilman vaaleja. Lehdessä nähtiin, että: ”Julkisuuteen annettu tulkinta Zavidovosta sekä sen yhteydestä poikkeuslakiin ontuvat pahoin. Miksi tarvittiin puolitoista kuukautta ennen kuin Kekkonen tajusi vuodon merkityksen asemalleen?”⁸¹⁶ Noottikriisi oli päättynyt Kekkosen Novosibirskissä vuonna 1961 käymiin neuvotteluihin, joissa Neuvostoliitto luopui nootissa vaatimistaan sotilaallisista konsultaatioista. Kare näkikin Zavidovo-vuodossa vahvoja yhtäläisyyksiä noottikriisiin ja Novosibirskin neuvotteluihin ja piti tapausta vallitsevan ulkopoliitiikan ”farssimaisuuden” siihenastisena huippuna.⁸¹⁷ Lauri Rane taas vertasi Zavidovo-poikkeuslakijuttua presidentti Nixonin kaataneeseen Watergate-skandaaliin, mutta piti poikkeuslakia monin verroin rumempana juttuna, sillä siinä vietin kansalaisilta demokratiaan kuulunut oikeus valita presidenttinsä.⁸¹⁸ *Nootissa* muistutettiin siinä,

⁸¹⁵ Iltalehti 3.12.2022: ”Yksi Suomen historian suurimmista mysteereistä ratkesi – HS: Zavidovo-vuotajan henkilöllisyys paljastui”.

⁸¹⁶ Nootti 2/1973, s.58–59, ”Zavidovo–Uusi Mainila”.

⁸¹⁷ Vip 2/1973, s. 46–47.

⁸¹⁸ Nootti 1/1974, Lauri Rane: ”Sivun alalaitaan”.

että mielipidetutkimusten mukaan vain 15 % kansasta kannatti poikkeuslakia.⁸¹⁹

Juhani Suomen mukaan Zavidovo-vuodon tarkoituksena oli kaataa EEC-sopimus ja antaa kuva siitä, että Kekkonen heikensi toiminnallaan Suomen idänsuhteita.⁸²⁰ *Nootissa* esitetty näkemys Kekkosen teatterista on kuitenkin ymmärrettävä, sillä vuodon paljastuminen johti täysin päinvastaiseen kehitykseen. Kekkonen ilmoitti vuodon paljastuttua, että ei ollut enää käytettävissä presidentiksi. Pääministeri Sorsa oli jo aiemmin kutsunut puolueet, SMP:tä lukuun ottamatta, keskustelemaan presidenttikysymyksestä ja kaikki olivat toivoneet Kekkosen jatkavan, mutta poikkeuslain käyttämisestä ei ollut vielä tässä vaiheessa ollut yhteisymmärrystä. Eroilmoituksen jälkeen pidetyssä uudessa kokouksessa taas kaikki puolueet, SMP:tä ja kristillisiä lukuun ottamatta, ilmoittivat olevansa poikkeuslain kannalla. Puolueiden yhteisessä kannanotossa nostettiin esiin selvin sanoin EEC-ratkaisun ja presidenttikysymyksen yhteys.⁸²¹

Poikkeuslain ja EEC-sopimuksen yhteyden toi *Nootissa* esiin Sotakamreeri, joka kritisoi kuitenkin suoraan sanoin Kekkosesta rakennettua henkilökulttia ainoana ulkopolitiikan johtajana: ”Minun on annettu ymmärtää, ettei vapaakauppasopimusta EEC:n kanssa tule ellei UKK:ta välittömästi valita uudelleen. Tämän uskon. Sen lisäksi minun oli annettu vaistota, että maan vapaus on vaarassa ellei UKK:ta välittömästi valita uudelleen. Tätä en usko. Ollaanko jossain todella sitä mieltä, että maassa on vain yksi ainoa luotettava henkilö? Ja jos olisikin vain yksi, niin millä perusteella tämä yksi olisi juuri hän, jonka johdolla on ajauduttu siihen, että kahden naapurikansan väliltä on kadonnut kaikki keskinäinen luottamus?”⁸²²

Eduskunnassa laki saatiin läpi SMP:n sisäisen hajaannuksen takia. Puolueen eduskuntaryhmä hajosi pitkään jatkuneiden riitojen seurauksena syksyllä 1972, ja Vennamo vastustaneet edustajat perustivat loppuvuodesta Suomen kansan yhtenäisyyden puolueen (SKYP). Ryhmä saatiin tukemaan poikkeuslakia sillä, että puoluelakia muutettiin nopealla aikatalulla siten, että puoluetuet siirtyivät loikkareiden

⁸¹⁹ Nootin erikoisnumero 5.1.1973: ”Poikkeuslaki – valtakunnallinen bluffi”.

⁸²⁰ Suomi 2010, s. 537.

⁸²¹ Suomi 2010, s. 543.

⁸²² Nootti 7-8/1972, Sotakamreeri: ”Novo-novosibirsk?”.

mukana, mikäli enemmistö ryhmästä vaihtoi puoluetta. Aarni Virtasen mukaan kyseessä oli SKYP:in ja Kekkosen kauppa, puoluetuki poikkeuslaista.⁸²³ Vennamo kritisoikin loikkareita tähän viitaten ”seteliselkärankaisiksi”.

Nootissa esitettiin, että keskustalle poikkeuslain tarkoituksena oli estää ”patrioottisesti ajattelevan väestön” osoittamasta protestimieltään, jonka sadon Veikko Vennamo olisi korjannut. Toisaalta lehden yleisönosastolla väitettiin SKYP:in olleen valmis torppaamaan poikkeuslain, mutta Vennamon esitettiin torjuneen neuvottelutarjouksen – poikkeuslaista kun tuli Vennamolle tärkeä poliittinen lyömäase.⁸²⁴ P.K. Linnanterä taas syytti kovin sanoin kokoomusta poikkeuslain kannattamisesta ja arveli, että Holkerille ja Ilaskivelle olisi luvattu ministeripaikat tai jotain muita lehmänkauppoja oli tehty puolueen saamiseksi poikkeuslain taakse.⁸²⁵

Vaikka valtaosa poliittisesta kentästä oli poikkeuslain kannalla, kyseinen erityisjärjestely herätti silti myös runsaasti vastustusta. Näkyvimpänä protestina poikkeuslailla oli kolmenkymmenenneljän yhteiskunnallisen vaikuttajan julkilausuma, jossa vastustettiin presidentin toimikauden jatkamista ilman vaaleja. Julkilausumaa seurasi kansalaisadressi, johon puoluepoliittisesti sitoutumaton kansalaisryhmittymä keräsi nimiä, joiden keräämisessä myös Kare ja moni noottilainen oli mukana.

Poikkeuslakia vastustaneessa toiminnassa aktiivisesti mukana olleen Heikki Eskelisen mukaan ajatus poikkeuslakia vastustavasta julkilausumasta ja adressista syntyi muutaman Suomalaisuuden liiton hallituksen jäsenen kesken pian sen jälkeen, kun Ahti Karjalainen oli keväällä 1972 esittänyt poikkeusjärjestelyjä presidentin toimikauden pidentämiseksi. Suomalaisuuden liiton tuolloinen puheenjohtaja Kari Tarasti, liiton sihteeri Kari J. Sillanpää ja liiton hallituksen jäsen Eskelinen keksivät idean koota yhteen poikkeuslakia vastustavat tahot. Ideaa vauhditti vielä se, että Markus Raikamo oli hiljattain Kareen Torstaiseurassa luvannut rahoittaa poikkeuslain vastaista toimintaa, jos joku ryhtyisi toimeen.⁸²⁶

⁸²³ Virtanen 2018, s. 201.

⁸²⁴ Nootti B-painos 2/1974, A.J.: ”Poikkeuslaki – VV:n porras”.

⁸²⁵ Nootin erikoisnumero 4.5.1973, P.K. Linnanterä: ”Hyvästi, kokoomus.”.

⁸²⁶ Heikki Eskelinen 2.7.2018.

Hankkeen keulamieheksi kolmikko keksi Tarastin ideasta kysyä entistä ulkoministeriä Veli Merikoskea, jonka tiedettiin suhtautuneen kriittisesti Kekkosen politiikkaan. Merikoski ja Eskelinen olivat molemmat kritisoineet joitain vuosia aiemmin lehtikirjoituksissa Kekkosen omatoimista päätöstä jatkaa YYA-sopimusta kysymättä eduskunnalta asiasta. Merikoski lähti hankkeen vetäjäksi ja mukaan saatiin nimiä kuten historioitsija ja entinen kansanedustaja L.A. Puntila, eversti Wolf H. Halsti, vuorineuvos Aulis Kairamo ja julkilausuman aihe huomioon ottaen merkityksellisimpänä nimenä Suomi-Neuvostoliitto-seuran puheenjohtajana toiminut Göran von Bonsdorff.⁸²⁷

Kareen rooli 34 nimeä sisältäneessä vetoomuksessa nostettiin esiin muun muassa TPSL:n *Päivän Sanomissa*. Lehden kolumnisti Eskonen (Sulo Kivinen) esitti kriittisiä äänenpajoina poikkeuslaista ja varsinkin sosialidemokraattien roolista lain ajamisessa – olivathan sosialidemokraatit vasemmistolaisen pienpuolueen pääkilpailija. Eskonen leimasi kuitenkin myös lakia vastustaneen vetoomuksen taantumuksen ja äärioikeiston kampanjaksi, jonka uskottavuutta heikensi hänen mukaansa se, että mukana oli monia *Nootin* ympärillä pyörineitä tahoja. Nimeltä noottilaisina Eskonen mainitsi erikseen apulaisprofessori Matti Lauerman ja eversti Niilo Riuttalan.⁸²⁸

Elinkeinoelämän asennoitumista suomettumiseen kuvaa hyvin Eskelisen kertoma tapaus nimien keruun yhteydestä. Vuorineuvos Aulis Kairamo antoi nimensä julkilausumaan, mutta totesi, että jos olisi vielä toimitusjohtaja, niin ei allekirjoittaisi julkilausumaa. SOK:n johtokunnan jäsen Per Heinrichs oli myös tunnettu Kekkosen politiikan vastustaja, ja hän suhtautui asiaan samalla pragmaattisuudella. Heinrichs totesi, että ottaen huomioon, miten paljon haittaa Kekkosesta oli ollut firmalle, Suomen talouselämälle ja koko toimialalle, niin hän allekirjoittaisi julkilausuman mielellään. Mutta koska Kekkonen pystyi edelleen tekemään vielä paljon haittaa kyseisille tahoille,

⁸²⁷ Heikki Eskelinen 5.4.2018; Heikki Eskelinen 2.7.2018. Eskelisen mukaan, kun julkilausumaa oltiin jo luovuttamassa, huomattiin, että siinä oli 33 nimeä, eli yhtä paljon kuin sota-aikana rauhan opposition antamassa julkilausumassa. Väärien mielikuvien välttämiseksi päätettiin vielä nopeasti saada jostain ainakin yksi nimi lisää ja liberaalien entinen kansanedustaja E. J. Paavola antoi mielellään nimensä käyttöön. Eskelisen mukaan jännitystä keräyksessä aiheutti myös se, että pysyikö von Bonsdorff julkilausuman ensimmäisenä nimenä, sillä nimet annettiin aakkosjärjestyksessä; Kankkonen 1976, s. 91–92. Suomettumista kuvaa hyvin se, että vaikka Bonsdorff oli Suomi–Neuvostoliitto-seuran puheenjohtaja, ei häntä kutsuttu vuonna 1973 vietettyihin YYA-sopimuksen 25-vuotisjuhliin, koska oli ollut poikkeuslakia vastustaneen vetoomuksen puuhamies.

⁸²⁸ *Päivän Sanomat* 15.8.1972.

niin ei allekirjoittaminen ollut mahdollista.⁸²⁹

34 vaikuttajan julkilausuman lisäksi poikkeuslakia vastaan kerättiin nopealla aikataululla puoluepoliittisesti sitoutumaton kansalaisadressi, ja myös Kare ja monet noottilaiset osallistuivat nimienkeruukampanjaan. Vuodenvaihteessa 1972–1973 toteutetussa kampanjassa oli tarkoituksena kerätä nimet paperille, jossa allekirjoittaja sitoutui kannattamaan lausumaa: valtiosäännön puolesta – poikkeuslakia vastaan.⁸³⁰ Kareen omapäinen luonne tulee hyvin esiin tämänkin tapauksen yhteydessä. Vaikka kampanjassa piti toimia puolueisiin tai järjestöihin sitoutumattomasti, halusi Kare pitää lehtensä nimeä esillä ja laittoi eteenpäin toimittamiinsa adresseihin *Nootin* leimat, vastoin sovittua.⁸³¹

Poikkeuslain vastaiseen toimintaan osallistuminen toi ongelmia ainakin muutamille asiaan osallistuneille sosialidemokraateille, ja vetoomuksen allekirjoittaneet Ahti M. Salonen ja Manne Kallio joutuivat puolueen sanktioiden kohteeksi. *Aamulehden* pakinoitsija Jumi nosti esiin, kuinka sosialidemokraattien puoluetoimikunta oli ohjeistanut piiri- ja paikallisyhdistyksiä valvomaan, etteivät jäsenet osallistuisi “puoluetta vahingoittavaan toimintaan”.⁸³²

Vaikka suomettunut mielipideilmasto vaikeutti nimien keräämistä, saatiin lopulta kokoon noin 27 000 nimeä käsittänyt adressi.⁸³³ Tästä huolimatta poikkeuslaki ajettiin eduskunnassa läpi tammikuussa 1973 äänin 170 puolesta, 28 vastaan ja yhden äänestäessä tyhjää.

Juhani Suomi nostaa esiin, että 34:n vaikuttajan julkinen vetoomus poikkeuslakia vastaan tarjosi Kekkoselle “uskottavan yhteyden” esittää ilmoituksensa siitä, että ei ole käytettävissä enää presidentiksi. Hän julkisti asian päivä vetoomuksen julkistamisen

⁸²⁹ Heikki Eskelinen 2.7.2018.

⁸³⁰ Mikko Uola Kareelle 17.11.1972, KKa.

⁸³¹ Heikki Eskelinen 5.4.2018.

⁸³² Aamulehti 2.4.1974. Jumi: ”..sanoi rationalismi alamaista”.

⁸³³ Eskelinen 11.3.2009 ja 12.10.2021; Olli Keto 12.10.2021. Nimien keräämisessä mukana olleiden Heikki Eskelisen ja Olli Kedon käsityksen mukaan kansalaisadressi ilmeisesti päättyi lopulta Ruotsiin, jotta se ei olisi joutunut väärin käsiin. Pelko oli sinänsä aiheellinen, sillä kun Perustuslaillista kansanpuoluetta perustettiin hieman myöhemmin, niin useampi lehti julkaisi puolueen kannatuskorttien allekirjoittajien nimet.

jälkeen, mutta todellinen syy asiaan oli Suomen mukaan se, että hän ajatteli menettäneensä Zavidovo-vuodon takia Neuvostoliiton luottamuksen.⁸³⁴ *Nootin* piirissä Zavidovo-vuoto nähtiin taas noottikriisin kaltaisena teatterina, jolla Kekkonen varmisti puolueiden tuen poikkeuslaille.

Noottia maltillisemman *Kanavan* päätoimittaja Seikko Eskola luonnehti myöhemmin poikkeuslakiin liittyneen dilemman, sillä vaikka poikkeuslaki oli juridisesti ja periaatteellisesti väärin, niin toisaalta sen takaama EEC-sopimus oli iso asia, jota ilman Suomi olisi joutunut vielä pahemmin Neuvostoliiton piiriin.⁸³⁵ Eskola ei tästä johtuen lähtenytkään aktiivisesti vastustamaan poikkeuslakia, siinä missä Kare ja moni noottilainen näkivät taas poikkeuslakiin liittyvän periaatteellisen ongelman suurempana asiana kuin EEC-sopimukseen liittyvät mahdollisuudet.

ETYK: “Riemuvoitto Neuvostoliitolle”

Urho Kekkosen poliittisen uran huippukohtana voidaan pitää Helsingissä vuonna 1975 järjestettyä Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokousta (ETYK). Julkisuudessa Kekkosen aloitteesta alkanut idän ja lännen suhteiden liennytykseen tähdännyt yhteistyökehitys huipentui Helsingissä allekirjoitettuun sopimukseen, jossa lähes kaikki Euroopan valtiot sekä USA ja Kanada sopivat yhteistyön tiivistämisestä sosialististen ja ei-sosialististen maiden välillä.

Nootissa ei ETYK:ille kuitenkaan annettu merkittävää painoarvoa, vaikka sitä käsiteltiinkin runsaasti aiheeseen omistetussa teemanumerossa (4/1975). Kare siteerasi lehdessään ulkomaisissa lehdissä kokousta käsitelleitä artikkeleja, ja *Nootissa* julkaistiin Tuure Junnilan eduskunnassa pitämä puhe, jonka teimana oli se, ettei ETYK ollut loppujen lopuksi muuttanut mitään.⁸³⁶ *Nootissa* nostettiin myös esille, kuinka Neuvostoliiton Suomeen ulottama vaikutusvalta ja Baltian tilanne oli unohdettu kokouksessa kauniin yhteistyöliturgian alle.⁸³⁷

⁸³⁴ Suomi 2010, s. 540-541.

⁸³⁵ Seikko Eskola 30.3.2022.

⁸³⁶ *Nootti* 4/1975, s. 23–24.

⁸³⁷ *Nootti* 4/1975, s. 2.

Erkki K. Peri julisti *Nootin* palstoilla ETYK:in olleen “riemuvoitto Neuvostoliitolle”, jossa vahvistettiin Neuvostoliiton toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen tekemät aluelajennukset. Neuvostoliiton lupautumista sitoutumaan joihinkin läntisissä maissa itsestään selvinä pidettyihin oikeuksiin ei pidetty minään.⁸³⁸ Yhtä lohduton oli *Nootissa* esitetty arvio siitä, että: ”Oikeastaan mikään ei ole Etykin ansiosta muuttunut. Berliinin muuri pysyy pystyssä, samoin sitä ja Saksojen vartioivat divisioonat, ja muurille on kuollut ihmisiä Etykin jälkeenkin. Baltian asema on ennallaan, ja ”toisinajattelu” on yhtä paljon kiellettyä kuin ennenkin. Paljon ei lohduta tietoisuus siitä, että Moskovassa saa ostaa Tiedonantajaa.”⁸³⁹

Jos kokous oli Kekkosen uran huippukohta, niin sen on nähty olleen sitä myös Brežneville sekä koko liennytykselle.⁸⁴⁰ Vaikka ETYK kutsuttiin kolle virallisesti Kekkosen aloitteesta, niin aloite kokouksen järjestämiseen tuli oikeasti Neuvostoliitosta, joka oli suunnitellut kokouksen järjestämistä jo vuodesta 1964.⁸⁴¹ Max Jakobsonin mukaan Suomi otti aloitteen kokouksen järjestämisestä, jotta tiettyjä Neuvostoliiton ennakkoehtoja, kuten kahden Saksan tunnustaminen, saataisiin poistettua ennalta ilmoitetuista tavoitteista.⁸⁴² Neuvostoliiton tarkoituksena oli vakiinnuttaa rajat ja stabiloida suurvaltojen välinen status quo, mikä tietysti ei näyttänyt Kareen ja *Nootin* näkökulmasta toivottavalta kehitykseltä.

Myös monet läntiset kriitikot näkivät sopimuksen ainoastaan sinetöivän Euroopan kahtiajaon. Turvallisuuteen ja talouteen liittyvien asioiden lisäksi otettiin kokouksessa käsittelyyn myös niin sanottu ”kolmas kori”, joka käsitteli ihmisoikeuksia, ja juuri tämä taas on nähty voittona lännelle.⁸⁴³ Näiden sananvapautta ja ihmisoikeuksia käsitteiden kohtien on katsottu vaikuttaneen itäblokin maissa hiljalleen alkaneeseen neuvostojärjestelmän vastaiseen toisinajatteluun, joka edesauttoi sosialistisen järjestelmän kaatumista. Tätä puolta ei *Nootissa* esitetyissä kriittisissä kannanotoissa osattu ottaa huomioon.

⁸³⁸ Nootti B-painos 3/1976, Erkki K. Peri: ”Kertokaa totuus!”.

⁸³⁹ Nootti B-painos 2/1977, N.: ”Ennustus uudesta Münchenistä”.

⁸⁴⁰ Westad 2017, s. 390.

⁸⁴¹ Haslam 2011, s. 265.

⁸⁴² Jakobson 1983, s. 220-222.

⁸⁴³ Haslam 2011, s. 268.

Vielä ETYK:in kymmenvuotisjuhlatahtuman yhteydessä vuonna 1985 Kare nosti esiin kokouksen saavutuksen olleen ”plus miinus nolla”. Kare lisäksi siteeraasi lehdessään William F. Buckleyn kannottoa, jonka mukaan Yhdysvaltojen oli täysin hyödytöntä lähteä ETYK:in kaltaiseen turhanpäiväiseen sopimukseen.⁸⁴⁴

Kokous nähtiin pitkälti voittona sekä idässä että lännessä. Noottilaiset eivät kokouksesta kuitenkaan innostuneet, sillä kaikki mitä Kekkonen teki vaikutti epäilyttävältä. Epäilyksen jakoivat myös noottilaisten ulkomaalaiset hengenheimolaiset. Huono maku kokouksesta saattoi myös jäädä pääministeri Kalevi Sorsalle ja ulkoministeri Ahti Karjalaiselle, jotka eivät päässeet loistamaan kokouksessa, sillä Lasse Lehtisen mukaan Kekkonen hajotti hallituksen ennen kokousta juuri siksi, että edellä mainitut herrat eivät olisi voineet käyttää kokousta asemiansa pönkittämisessä presidentinvaaleja varten.⁸⁴⁵

Vuoden 1978 presidentinvaalit – Ahti M. Salonen haastaa Kekkosen

K-linja oli voittanut taistelun poikkeuslaista, mutta vuoden 1978 presidentinvaalit olivat kekkosvastaisille paikka osoittaa protestinsa vallitsevalle suomettumiskehitykselle. Vuoden 1968 presidentinvaaleissa kokoomus ja SMP olivat haastaneet Kekkosen, mutta nyt suomettumisen syvimpänä aikana ainoastaan pienet protestipuolueet uskaltautuivat lähteä kilpailemaan Kekkosta vastaan. Ehdolla olivat Kekkosen lisäksi Suomen Maaseudun Puolueen Veikko Vennamo, Kristillisen liiton Raino Westerholm, SMP:stä irtautuneen SKYP:in Eino Haikala ja Perustuslaillisen kansanpuolueen ehdokas Ahti M. Salonen.

Kuten SKYP, oli myös Perustuslaillinen Kansanpuolue syntynyt poikkeuslain myötä. Ruotsalaisen Kansanpuolueen kansanedustaja Georg C. Ehrnrooth erosi poikkeuslain säätämisen jälkeen puolueestaan ja lähti keulahahmoksi uudelle puolueelle, joka oli tiukan oikeistolainen ja vastusti sekä Kekkosta että kommunismia.

⁸⁴⁴ Nootti 5/1985, Kauko Kare: ”rauhankokousten’ tragikomedial”; William F. Buckley: ”Helsinki-asiakirjan turhanpäiväisyys”.

⁸⁴⁵ Lehtinen 2002, s. 587.

Salosen ehdokkuuden ideoijana oli ollut Kauko Kare, jonka ystäviin kuulunut Salonen oli viimeisiä vanhan linjan oikeistodemareita.⁸⁴⁶ Kare oli jo vuonna 1974 nostanut *Iltaset*-lehden haastattelussa Salosen nimen esiin toivottavana sosialidemokraattien presidenttiehdokkaana.⁸⁴⁷ Salonen oli pitkän linjan SDP:n taustavaikuttaja ja oli toiminut sekä pääministeri Fagerholmin sihteerinä yöpakkaskriisin aikaan että Honkaliiton kampanjapäällikkönä.⁸⁴⁸ Lisäksi hän oli kirjoittanut kekkosvastaisen ulkopoliittikkaa käsitelleen teoksen *Linjat* (Tilgmann 1972), jota oltiin käsitelty laajasti *Nootissa*.⁸⁴⁹

Kare jatkoi Salosen presidenttiehdokkuudella spekulointia *Helsingin Sanomien* haastattelussa vuonna 1975, jossa hän kehui Salosen lisäksi myös Kaarlo Pitsinkiä. Lehden kysyessä kenestä pitäisi tulla Kekkonen seuraaja, oli Kareen ensimmäinen vastaus, että ei ainakaan Ahti Karjalaisesta – ”Pikemmin Ahti M. Salosesta! Minä olen Pitsingin kannalla, Pitsinki on herkullinen letkauttelija. Ja sillä on karismaa. Sorsa on miellyttävä nolla, väritön.”⁸⁵⁰

Pitsinki oli myös joissain spekulatioissa mukana mahdollisena perustuslaillisten presidenttiehdokkaana. Sveitsiläistaustainen puolueen aktivisti Paul Bernoulli oli vuonna 1977 virittelemässä neuvotteluja siitä, kuka olisi sopiva kekkosvastainen presidenttiehdokas perustuslaillisille tai laajemmalle kekkosvastaiselle rintamalle. Esillä olivat Ahti M. Salonen ja Kullervo Rainion lisäksi Kaarlo Pitsinki, jonka mahdollisuuksiin Bernoulli uskoi, sillä piti tätä loistavana esiintyjänä, joka oli hänen mielestään myös hyvin tunnettu ja jolla oli loistava virka maaherrana.⁸⁵¹

Kokoomuksen ja myöhemmin Perustuslaillisen kansanpuolueen kansanedustajana toimineen Kullervo Rainion näkemyksen mukaan Kareella oli ajatuksena, että Salonen keräisi sosialidemokraattitaustaisena perustuslaillisten ehdokkaana äänet sekä oikealta että vasemmalta sekä vetoaisi kaksikielisenä molempiin kieliryhmiin.⁸⁵² Georg C.

⁸⁴⁶ Ehrnrooth 1999, s. 392.

⁸⁴⁷ *Iltaset* 4.9.1974.

⁸⁴⁸ *Express* 4/1977: ”Ahti M. Salonen”.

⁸⁴⁹ *Nootti* 7-8/1972: ”Jo riittää Kekkonen linja”.

⁸⁵⁰ *Helsingin Sanomat* 9.2.1975.

⁸⁵¹ Paul Bernoulli Kareelle 8.11.1977, KKa.

⁸⁵² Kullervo Rainio 20.11.2008.

Ehrnrooth taas perusteli sosialidemokraatin valintaa sillä, että Salonen oli oikeistolaisempi kuin monet kokoomuslaiset ja sillä, että oikeisto oli jo vuoden 1956 presidentinvaaleissa ollut valmis tukemaan sosialidemokraattien Fagerholmia Kekkosta vastaan.⁸⁵³

Kare ja Manne Kallio etsivät sosialidemokraateista vielä löytyviä ”oikeamielisiä” aktiiveja, jotka voisivat lähteä mukaan Salosen kampanjaan. Kare lähestyi Kaarlo Pitsinkiä, jolta hän tiedusteli ”kunnon demaripiiriin” kuuluvien yhteystietoja sekä sitä, olisiko Pitsinki halukas kirjoittamaan esipuheen Alea-kirjan julkaisemaan Ahti M. Salosen kirjaan.⁸⁵⁴ Ainakaan kirjaan ei entinen puoluesihteerä rojhennut esipuhetta kirjoittamaan, ja Salosen saama vaalitulos viittaa siihen, ettei kovin laajaa rintamaa kriittisistä demareistakaan enää löytynyt. Salosen kampanjan varhaisessa suunnitteluvaiheessa Salosta tukevan kansalaisvaltuuskunnan puheenjohtajaksi suunniteltiin kysyttäväksi joko Fagerholmia, Pitsinkiä tai Manne Kalliota ja varapuheenjohtajaksi varhaisessa muistiossa toimikunnalle oli esillä jalkaväenkenraali Adolf Ehrnrooth.⁸⁵⁵ Suuria nimiä ei kampanjaan kuitenkaan saatu mukaan, suurista suunnitelmista huolimatta.

1978 vaalien alla oli rakenteilla myös eräänlainen ”köyhän miehen Honka-liitto”, jossa Vennamo, kristillisten Westerholm ja Ehrnrooth pyrkivät löytämään yhteisen ehdokkaan Kekkosta vastaan. Ryhmä tiedusteli ehdokkaaksi muun muassa entisiä piispoja ja kenraaleja, mutta sopivaa ehdokasta ei ollut helppo löytää.⁸⁵⁶ Esillä olleita muita nimiä olivat muun muassa Veikko Vennamon ehdottama Kullervo Rainio, mutta ajatus ei saanut tuulta alleen.⁸⁵⁷ Kun yhteistä ehdokasta ei löytynyt, asettivat kukin puolue lopulta omat ehdokkaansa.

Kareen perustama, mutta Eskelisen johdossa jo useamman vuoden toiminut Kansalaisjärjestö Itsenäisyyden puolesta otti kantaa presidentinvaaleihin pienessä

⁸⁵³ Ehrnrooth 1999, s. 392.

⁸⁵⁴ Kare Kaarlo Pitsingille elokuu 1977, KKa.

⁸⁵⁵ Propagandamuistio pro ASM, KKa.

⁸⁵⁶ Eskelinen 2.7.2018. Eskelisen mukaan muun muassa kenraali Ensio Siilasvuota pyydettiin ehdokkaaksi. Kenraali ei kuitenkaan innostunut kilpailemaan Kekkosta vastaan, mutta oli kiinnostunut mahdollisesti myöhemmin ehdokkuudesta.

⁸⁵⁷ Virtanen 2018, s. 230.

viikkosessa, jonka otsikossa todettiin kuinka "Kansanvallan vinosuuntauksen korjaamiseksi vaihdos presidentin paikalla välttämätön." Kannanotossa keskityttiin nostamaan esiin sitä, että Urho Kekkosesta oli epäterveellä tavalla luotu kuva henkilönä, joka olisi ainoa oikea taho hoitamaan Suomen ulkopolitiikan. Kannanoton mukaan kommunisteja lukuun ottamatta ei millään puolueella varsinaisesti ollut intoa Kekkosen elinikäisestä presidenttiydestä, mutta Kekkosen vahva asema sai puolueet kilpailussaan hallituskelpoisuudesta ja virkanimityksistä tukemaan Kekkosta. Epäterveenä nähdystä yhteiskunnallisesta ilmapiiristä nostettiin useita esimerkkejä, kuten vaikuttajien painostamiseen käytetyt myllykirjeet, vaalituloksen jättäminen huomioimatta hallitusten muodostamisessa, kommunistien nostaminen hallitukseen ja korkeisiin virkatehtäviin, äärivasemmiston mielistely valtion johdon taholta ja poikkeuslaki.⁸⁵⁸

Vaalikirjasessa Kekkosesta annettiin jälleen kuva machiavellimaisena despoottina, joka hallitsi pelolla ja harjoitti vastustajiaan kohtaan häikäilemätöntä hajota ja hallitse -taktiikkaa. Kekkosen politiikan positiivisempina pidettyjä saavutuksia, kuten Suomen EEC-jäsenyyttä tai työmarkkinoiden vakautta, ei kannanotossa nostettu taas esiin. Toisaalta kuvatusa epäterveestä ilmapiiristä oli myös näiden vaalien yhteydessä osoituksena Neuvostoliiton Kekkoselle kulisissa tarjoama vaalituki, jota voitonvarma Kekkonen pyrki tällä kertaa aktiivisesti toppuuttelemaan.⁸⁵⁹

Kare oli aktiivisesti mukana Salosen kampanjassa, mainosti tätä *Nootissa* ja julkaisi vaalikirjan *Tähän on tultu – Ahti M. Salonen* (1977).⁸⁶⁰ Kirjassa Kare julisti Salosen edustavan Paasikiven linjaa, jolle oli välttämätöntä palata: "Puhun presidentinvaihdon välttämättömyydestä. Puhun välttämättömyydestä palata Paasikiven linjalle, jota Ahti M. Salonen edustaa niin sisä- kuin ulkopoliittisessa ajattelussaan, niin moraalisesti kuin älyllisesti."⁸⁶¹

Uudessa Suomessa Kareen uusi *Tähän on tultu* -kirja arvosteltiin lyhyesti ja päällimmäisenä toteamuksena arvostelussa huomioitiin Kareen kaiken kritiikin sijaan löytäneen viimein vaikuttajan, jota pystyi puolustamaan. Pura kritiikki oli kuitenkin

⁸⁵⁸ Itsenäisyyden puolesta ry 1977.

⁸⁵⁹ Suomi 2010, s. 660-661.

⁸⁶⁰ Nootti 1/1977 s. 4.

⁸⁶¹ Kare 1977, takakansi.

lehden mukaan enemmän Kareen alaa ja välimuotoja Kare ei arvostelun näkemyksen mukaan tuntenut.⁸⁶² Havainnon Kareen mustavalkoisuudesta voidaan nähdä osuneen varsin kohdalleen.

Alea-kirja julkaisi vaalien alla myös Salosen kirjoittaman teoksen *Paasikiven linjalla*. Vaikka vaalien aika hieman piristi kirjamyyntiä, ei Kare ollut tyytyväinen: ”Kansan protestimieli piteen todistuksia saa kuulla joka ainoa päivä. Mutta ne viralliset ja kaupalliset väylät ovat toinen juttu (...) Vaalitaistelun edistyessä olen huomannut pienoista kysynnän vilkastumista; tänäänkin meni K-välitykseen 100 kirjaa. Mutta pitäisi mennä 1000.”⁸⁶³

Kare tarjosi vaalikirjoja perustuslaillisten tilaisuuksiin myyntiin puoleen hintaan ja levitti vaalien alusviikolla 30 000 kappaleen erän Salosta ja Alea-kirjaa mainostavaa mainoslehtistä. Kirjojen myynti sekä tilaisuuksissa että kirjakaupoissa oli Kareen mukaan kuitenkin surkeaa eikä Kareen mukaan puolue tehnyt riittävästi kirjojen mainostamiseksi. Vaalien alla Gummeruksen kirjapainolle lähettämässä kirjeessä Kare pohti jo synkissä tunnelmissa, että Alea-kirja joutuu näillä näkymin pian lopettamaan toimintansa.⁸⁶⁴

Tukea Kare ja Salosen kampanja saivat lehtimainoksiin Kareen ”mesenaatilta”, joka oli lahjoittanut mainostukseen ”pyöreän summan”.⁸⁶⁵ Mesenaatti on todennäköisesti Kareen vakiorahoittaja Markus Raikamo.

Vaaleihin Salonen lähti korostamalla pohjoismaisen demokratian merkitystä ja puolustamalla parlamentarismia presidentin ylivaltaa vastaan.⁸⁶⁶ *Uuden Suomen* haastattelussa Salonen nosti lisäksi esiin puolustavansa markkinataloutta ja vastustavansa Kekkosen valtakautena tapahtunutta itsenäisyyden kaventumista. Kareen lailla myös Salonen nosti Paasikiven esiin esimerkillisenä presidenttinä, jonka ei tarvinnut pyytää päätöksiinsä lupaa maan ulkopuolelta kun taas Kekkosen aikana

⁸⁶² Uusi Suomi 11.11.1977: ”Kauko Kareen toinen kerta”.

⁸⁶³ Kare Vaasa Oy:lle / Timo Lappalaiselle 15.11.1977, KKa.

⁸⁶⁴ Kare K. J. Gummeruksen kirjapainolle 16.1.1978, KKa.

⁸⁶⁵ Kare Georg. C. Ehrnroothille 20.7.1977, KKa.

⁸⁶⁶ Express 9/1977, Ahti M. Salonen: ”Muutos on välttämätön”.

päätökset oli hänen mukaansa alistettu vieraan valtakunnan ennakkotarkastettavaksi.⁸⁶⁷

Ääniä perustuslaillisten ehdokas sai vaaleissa 82 478 (3,4 prosenttia äänistä) ja näin ollen vaaliliitto sai kuusi valitsijamiestä jääden protestiehdokkaista Westerholmin (8,8) ja Vennamon (4,7) taakse. Tulos oli odotuksiin nähden vaatimaton, mutta jäi silti perustuslaillisten historian parhaimmaksi vaalitulokseksi.

Ahti M. Salonen erotettiin heti ehdokkaaksi lähdettyään sosialidemokraateista. Vaalit johtivat myös kokoomuksen Kullervo Rainion eroon puolueesta hänen osallistuttuaan Itsenäisyyden puolesta ry:n Snellman-tilaisuuteen, jonka kokoomuksessa tulkittiin olleen Ahti M. Salosen kampanjatilaisuus. Rainio sai tilaisuuteen osallistumisesta varoituksen, jonka seurauksena hän erosi puolueesta.⁸⁶⁸

Kareen ideoima Ahti M. Salosen kampanja ei ollut tulokseltaan erityisen menestyksekkäs, eikä ehdokasvalintaankaan oltu perustuslaillisten kannattajien piirissä täysin tyytyväisiä. Heikki Eskelinen valitti huonon menestyksen johtuneen kekkosvastaisen rintaman hajanaisuudesta, kun istuvaa presidenttiä vastaan oli neljä ehdokasta.⁸⁶⁹ Ahti M. Salonen taas valitteli sitä, kuinka Kekkosen vastustajia oli leimattu äärioikeistolaisiksi ja kansaa oltiin peloteltu ulkopoliitikalla, mutta hän piti ainakin julkisissa ulostuloissaan vaaleja kaiken kaikkiaan tyydyttävänä protestina vallitsevalle politiikalle.⁸⁷⁰ Kullervo Rainio taas piti vasemmistotaustaisen ehdokkaan valintaa omituisena ratkaisuna – ”Yritäppä siinä sosialimia vastustaa”, kun ehdokas itse viittasi Rainion mukaansa puheissaan toistuvasti kirjoituksiinsa *Sosialistisessa aikakausikirjassa*.⁸⁷¹

Yksi lisäsy Salosen heikkoon tulokseen oli myös epäilemättä se, ettei Salonen ollut järin tunnettu hahmo. Alea-kirjan ja Salosen *Helsingin Sanomissa* julkaistussa mainoksessa todettiinkin ehdokkaan suurimman vian olevan se, ettei hän ole kuin pienen piirin tuntema.⁸⁷²

⁸⁶⁷ Uusi Suomi 20.11.1977: ”Ahti M. Salosen ristiretki – Suomen puolesta – UKK:ta vastaan”.

⁸⁶⁸ Rainio 2020, 364-366.

⁸⁶⁹ Express 1/1978, Heikki Eskelinen: ”Näytelmän päätyttyä”.

⁸⁷⁰ Express 1/1978, Ahti M. Salonen: ”Ahti M. Salonen kiittää”.

⁸⁷¹ Rainio 2020, s. 371; Kullervo Rainio 20.11.2008.

⁸⁷² Helsingin Sanomat 19.11.1977. ”Ahti M. Salonen presidentiksi”.

Kare itse nosti Georg C. Ehrnroothille lokakuussa 1977 lähettämässään kirjeessä esiin sen, että Salosen kampanjan tulisi olla radikaalimpaa ja kansanomaisempaa tai perustuslaillisten kannattajat tulisivat äänestämään värikkäämpää kampanjaa käyvää Vennamoaa. Markkinatalouden puolustamisen sijaan olisi Kareen mielestä tullut keskittää iskut Kekkosen ulko- ja sisäpolitiikkaan.⁸⁷³

Kekkosen haastaminen presidentinvaaleissa oli periaatteellinen kysymys, eikä sillä ollut Kareelle merkitystä, oliko Ahti M. Salosella realistisia mahdollisuuksia tulla valituksi vaaleissa, joissa kaikki suuret puolueet liputtivat istuvan presidentin puolesta. Tärkeintä oli jättää puumerkki presidentinvaalien pöytäkirjaan, että noottilaiset olivat eri mieltä Kekkosen erinomaisuudesta.

Suomettuvat puolueet: remonttimiehiä ja pälkäneläisiä

Vaikka Kare itse identifioitui tannerilaiseksi asevelisocialistiksi, näyttäisi *Nootin* kirjoittaja- ja lukijakunta kuitenkin olleen enemmänkin kallellaan oikealle. Sosialidemokraatit olivat kääntyneet 1960-luvun mittaan Kekkosen politiikan taakse ja tämä näkyi nyt myös *Nootin* palstoilla. Kun tarkastellaan esimerkiksi vuoden 1970 eduskuntavaalien aikaan lehdessä ilmestyneitä vaalimainoksia voidaan todeta yksin oikeistolaisten puolueiden, kuten kokoomuksen, Liberaalisen kansanpuolueen ja Ruotsalaisen kansanpuolueen ehdokkaiden mainostaneen lehdessä.⁸⁷⁴

Nootin piirissä vaikuttaneiden kokoomuslaisten suureen osuuteen kiinnitettiin myös huomiota. Kemiä ilmestynyt keskustalainen *Pohjolan Sanomat* irvaili kolumnissaan vuoden 1970 eduskuntavaalien alla, että riippumattomana itseään tituleerannut *Nootti* oli täysin vapaa vetämään kokoomuksen vaalivankkureita. Lehti kiinnitti etenkin huomiota kokoomuksen ehdokkaana olleen Sotakamreeri-Keskisen näyttävään rooliin *Nootissa*, ja Kareen lehden esitettiin sopivan Isänmaallisen kansanliikkeen

⁸⁷³ Kare Georg C. Ehrnroothille 20.10.1977, KKa.

⁸⁷⁴ Nootti 1/1970, vaalimainoksia: s. 10 Olavi Keskinen (Kok), Eeva Särkkä (Kok) ; Nootti 2/1970, s. 40 Victor Procopé (Rkp) s. 41 Tuure Junnila (Kok) s. 42 E.J. Paavola (Lkp).

äänenkannattajaksi, jos puolue olisi vielä olemassa.⁸⁷⁵

Sotakamreerin taloustuuminnat tulivatkin tutuksi lehden lukijoille, kun tämä muun muassa pohti sitä, pitääkö paikkansa, että: ”Suomi lienee ainoa maa maailmassa, jossa voimassa olevan yhteiskuntajärjestyksen väkivaltaiseen kumoamiseen avoimesti pyrkiviä henkilöitä istuu maan hallituksessa ja yhteiskunnan monilla johtopaikoilla”⁸⁷⁶

Ruotsinkielisessä kulttuuriaikakauslehti *Nya Argusissa* Kare luettiin vuonna 1971 Tuure Junnilan ja Pentti Poukan kanssa samaan oikeistoporukkaan, jonka tavoitteena oli yhteiskunta, jossa yksityisillä yrityksillä on ”hallitseva rooli”.⁸⁷⁷

Jotain noottilaisten poliittisista mieltymyksistä varmasti kertoikin se, että kun lehdessä järjestettiin vuonna 1972 lukijäänestys siitä, kenestä pitäisi tulla seuraava presidentti, vei voiton kokoomuksen Tuure Junnila.⁸⁷⁸ *Nootin* lukijakunta lieneekin ollut varsin kokoomuslaispainotteinen, kuten myös kokoomuksen entinen puoluesihteerit Aarne Honka arvioi lehden yleisönosastolla.⁸⁷⁹ Talouspoliittisia tekijöitä merkittävämpi syy näyttää kuitenkin olleen sosialidemokraattien poliittinen linjanmuutos, jonka jälkeen Kekkosen ulkopolitiikan suhteen vastarannankiisket olivat puolueessa enää vähissä. *Nootin* kulttuuriradikalismia kritisoinet äänenpainot ovat toisaalta myös voineet puhutella enemmän perinteisten porvaripuolueiden kannattajia.

Kekkonen oli yöpakkasista lähtien nähnyt tärkeäksi saada sosialidemokraattien ja kokoomuksen aseveliakseli hajalle houkuttelemalla kokoomus hallitukseen ilman sosialidemokraatteja, ja hän oli onnistunut tavoitteessaan viimein vuonna 1962.⁸⁸⁰ Kansanrintamahallitusten ajan oppositiossa ollut kokoomus sai 1970 eduskuntavaaleissa hyvän vaalivoiton, mutta tämä ei nyt riittänytään avaamaan ovia hallitukseen. Tästä eteenpäin kokoomus keskittyi muuttamaan linjaansa sellaiseksi, että muiden puolueiden ja presidentin paitsioon jättämästä puolueesta tulisi taas hallituskelpoinen. Harri

⁸⁷⁵ Pohjolan Sanomat 7.2.1970, Pietari: ”Tien ohessa”.

⁸⁷⁶ Nootti 1-2/1968, Sotakamreeri: ”Hyvin- ja pahoinvointia”.

⁸⁷⁷ *Nya Argus* 7 / 1971: ”Den politiska pamflettlitteraturen”.

⁸⁷⁸ Nootti 1/1972, s. 26.

⁸⁷⁹ Nootti 7-8/1969, s. 252-253, Aarne Honka: ”Oliko aiheellista”. Kokoomuksen entinen puoluesihteerit paheksuu sitä, että Nootissa on niin paljon kritisoitu kokoomusta, vaikka hänen mukaansa valtaosa lukijoista on puolueen kannattajia.

⁸⁸⁰ Vares 2008, s. 354-355 ja 364-367.

Holkerin valinta puolueen puheenjohtajaksi Rihtniemen kuoltua vuonna 1971 vahvisti puolueen uuden linjan. Kokoomuksen nuoremman polven niin sanotut ”remonttimiehet” olivat etunenässä uudistamassa puoluetta. 1970-luvun mittaan kokoomuksessa hyväksyttiin virallinen neuvostosuhteiden liturgia puolueen kannanottoihin, eduskuntavaaliehdokkailta vaadittiin sitoutumista ulkopoliittiseen linjaan ja etenkin remonttimiehet kampanjoivat Tuure Junnilan erottamiseksi puolueesta.⁸⁸¹

Nootissa remonttimiehiä kritisoitiin kovin sanoin. Jouni Mykkäsen ja Ilkka Kanervan ajatukset siitä, että kokoomus loisi suhteet Neuvostoliiton kommunistiseen puolueeseen, eivät herättäneet innostusta.⁸⁸² Yhtä lailla puolueen nuorisojärjestön suunnitelmat osallistua Kuuban kommunistifestivaaleille herättivät ihmetystä, ja Jukka Helin arvioi puolueen olevan täysin ”neuvostoloitunut” kun nykyiset nuoret ”porvarit” johtaisivat tulevaisuudessa puoluetta.⁸⁸³ Ajanmukaisen liturgian osalta Helin arvioi vuosikymmenen lopulla, että kokoomus oli pian puolue, joka luultavasti pian vastustaa rasismia, fasismia ja imperialismia, mutta ei lainkaan kommunismia.⁸⁸⁴ Vuoden 1972 eduskuntavaalien jälkeen nimimerkki A Kulov esitti, että puolue olisi voinut säilyttää entiset asemansa ajamalla selvää suoraselkäistä suomalaista politiikkaa: ”Vaalien tulos ja nuorjohdon linjaton politiikka osoittavat kiistatta, että kokoomuksessakin on korkea aika luoda luja aikuisten rintama haihattelevia nuoria vastaan.”⁸⁸⁵

1960-luvun kulttuuriradikalismi iski remonttimiesten myötä kokoomukseen vasta 1970-luvun puolella. Matti Virtanen nostaa esiin, että nämä kokoomuksen remonttimiehet olivat pääosin samaa 1940-luvun taitteessa syntynyttä ikäluokkaa, kuin 1960-luvun kulttuuriradikaalit, joiden avainkokemuksia olivat yöpakkaset ja noottikriisi.⁸⁸⁶ Kullervo Rainio huomioi iän vaikuttaneen myös toisella tavalla, sillä nuoret kansanedustajat haaveilivat hänen mukaansa vielä ministerin paikasta ja tämän takia halusivat mielistellä Kekkosta.⁸⁸⁷

⁸⁸¹ Vares 2017, s. 178, 212-213 ja 243.

⁸⁸² Nootti B-painos 2/1975: ”Mitä tehdä kokoomukselle?”.

⁸⁸³ Nootti 4/1978, Jukka Helin: ”Kevätvirrat”.

⁸⁸⁴ Nootti 5/1979, Jukka Helin: ”On paljastusten aika”.

⁸⁸⁵ Nootti 1/1972, A Kulov: ”Ja kansa vastaa”.

⁸⁸⁶ Virtanen 2001, s. 322.

⁸⁸⁷ Rainio 2020, s. 300.

Riku Keski-Rauskan mukaan kekkos- ja kommunisminvastaisuus vähenivät kokoomuksessa ja RKP:ssä 1970-luvun alussa. Eri puolueiden välisten erojen kaventuminen johti Keski-Rauskan mukaan siihen, että Georg C. Ehrnroothin ja Tuure Junnilan kaltaisten poliitikkojen kautta puolueiden väliset jakolinjat siirtyivät nyt puolueiden sisälle, kun mainitun kaltaiset vaikuttajat jäivät puolueiden sisäisiksi toisinajattelijoina.⁸⁸⁸

Kokoomuksen oikeistovoimat haastoivat Holkerin vielä poikkeuslain jälkitunnelmissa vuoden 1973 puoluekokouksessa, mutta istuvan puheenjohtajan linja voitti murskaluvuin. Tultaessa vuoden 1975 puoluekokoukseen ei puolueen sisäisestä oikeistosta ollut enää Vesa Vareksen mukaan todelliseksi poliittiseksi voimaksi: ”Ärhäkin oikeistosiipi oli sulanut monesta syystä. Osa oli sirtynyt PKP:hen, osa turhautunut, osa vetäytynyt jo ikänsä puolesta.”⁸⁸⁹ Vuonna 1979 kokoomuksen puheenjohtajaksi valittu Ilkka Suominen vakuutti kirjeessään Kekkoselle tukevasa kaikissa ratkaisuisa istuvaa presidenttiä, ja että: “(...)kokoomus olisi pienintäkin pilkkua myöten virallisen ulkopoliittisen linjan takana.” - Suominen olikin Keski-Rauskan mukaan puolueen ensimmäinen sodan jälkeinen puheenjohtaja, jonka aikana puoluetta ei lyöty ulkopoliittisella leimakirveellä.⁸⁹⁰

Ilta-Sanomien Eero Silvasti pohti kokoomuksen vuoden 1971 puoluekokouksen jälkeisenä syksynä sitä, missä kokoomuslainen ”taistolaisuus” oli löydettävissä, kun puolueen johtoon eivät enää ”vanhaisänmaalliset” mahtuneet. Silvasti toi esiin puolueen ottaneen kovat otteet linjan saamiseksi hallituskelpoiseksi ja ryhtiliikkeeseen kuului kokoomuslaisen lehdistön laittaminen ruotuun. *Aamulehden* linjan Silvasti näki lieventyneen uuden päätoimittajan Raino Vehmaksen myötä ja *Uudessa Suomessa* muutoksen merkkejä olivat Sakari Talvitien käyttämän nimimerkin ”Vanha Masi” vaientaminen ja kontrollin kiristäminen päätoimittaja Pentti Poukan ympärillä.⁸⁹¹

Silvasti lisäksi pohti, voisiko kokoomuksessa tukahdutettu oikeisto purkautua *Nootin* kautta. Kirjoittaja nosti esiin toisen *Nootin* toimittajan Olavi Vänttisen olevan

⁸⁸⁸ Keski-Rauska 2014, s. 242.

⁸⁸⁹ Vares 2017, s. 154-156 ja 179.

⁸⁹⁰ Keski-Rauska 2020, s. 165 ja 283.

⁸⁹¹ *Ilta-Sanomat* 15.9.1971, Eero Silvasti: ”Sosiaalifasismin liekit hehkuvat”.

tamperelainen kokoomusaktiivi ja että lehteä oli tiettävästi pyritty levittämään hiljattain Tampereella pidetyillä kokoomuksen kunnallispäivillä. *Nootissa* esitettyjä mielipiteitä Silvasti luonnehti puolueista riippumattomiksi, mutta jyrkän oikeistolaisiksi. Toisaalta hän vertasi *Nootin* ”Terveen järjen puolustus” -iskulausetta Vennamon ”Asialinjaan” ja näki yhtäläisyyksiä myös *Nootin* ja vennamolaisen kolmannen tien ”sosiaalifasismin” välillä.

Siinä missä Sotakamreeri-Keskisen ja Tuure Junnilan kannat menivät yksiin *Nootin* kanssa, olivat Kare ja remonttimiehet sotajalalla. Remonttimiesten johtohahmoihin lukeutunut kansanedustaja Juha Vikatmaa ja Kare kävivät 1971 *Aviisi*-lehdessä tiukkaa sananvaihtoa. Vikatmaa syytti Kareen käyvän sotaa kansanvaltaisia voimia vastaan, mihin Kare vastasi iskemällä pöytään pitkän listan kiusallisia kysymyksiä siitä, miten porvarillisen puolueen johtohahmo suhtautui muun muassa Tšekkoslovakian miehitykseen, Saimaan kanavaan tai kommunistien kanssa hallitukseen menemiseen.⁸⁹²

Vikatmaa ei lähtenyt tarttumaan asiakysymyksiin vaan käytti Kareen kritiikkiä hyväkseen viestimällä, että Kareen kritiikki kokoomusta kohtaan oli tervetullut osoitus siitä, missä puolue seisoi.⁸⁹³ Taas kerran Karetta käytettiin pelinappulana kokoomuslaisten korostaessa omaa maltillisuuttaan – puolue oli maltillinen ja ääritahot olivat toisaalla.

Jos *Nootti* olisi perustettu muutamia vuosia aikaisemmin, olisi se kenties saanut kirjoittajikseen useampia kriittisiä sosialidemokraattisia poliitikkoja. Sosialidemokraattien linjamuutos vuonna 1966 oli kuitenkin tehnyt kekkosvastaisten asevelisocialistien aseman hankalaksi, eikä puolueen sisältä noussut yhtä merkittäviä toisinajattelijoita, toisin kuin vielä hiljalleen suomettuneissa oikeistopuolueissa.

Merkittävimpiä *Noottiin* kirjoittaneita vasemmistolaisia Kekkosen politiikan vastustajia oli Simo Juntunen, joka oli yksi aikansa tunnetuimpia kekkosvastaisia sosialidemokraatteja. Sosialidemokraatteihin kuuluneita noottilaisia olivat lisäksi ainakin Ahti M. Salonen sekä porilainen puolueen paikallisaktiivi Manne Kallio.

⁸⁹² Aviisi 24.9.1971, Kauko Kare: ”Poroporvaristi Vikatmaa & Co”.

⁸⁹³ Aviisi 1.10. 1971, Juha Vikatmaa: ”Kuva selkiytyy”.

Noottiin kirjoitti kyllä joitain vasemmistopainotteisia nimimerkkejä, mutta näyttää siltä, että vasemmistopuolueiden jäsenten kohdalla oli suuri kynnys julkisesti identifioitua Kareen lehden kaltaisen julkaisun kanssa.

Simppa Juntunen esimerkiksi joutui kovan kritiikin kohteeksi vasemmistolehdistön taholta. *Päivän Sanomissa* pohdittiin oliko *Suomen Sosialidemokraatin* pakinoitsijan asiallista kirjoittaa Kareen lehteen tai olisiko hänen nimenomaan parempi näyttää väriä ja siirtyä pelkästään *Noottiin* kirjoittajaksi.⁸⁹⁴ Myös *Kansan Uutisissa* kauhisteltiin kuinka *Nootti* tarjosi palstatilaa jopa pohdinnoille YYA-sopimuksesta irtautumiselle ja kirjoittajina oli väkeä ”junniloista simppoihin”. *Kansan Uutisissa* vielä todettiin, kuinka sosialidemokraatit puhuivat nyt Paasikiven-Kekkosen linjasta, mutta puolueen lehdistössä oli tästä huolimatta edelleen ”ystävyysspolitiikalle vihamielistä henkeä.”⁸⁹⁵

Jos nuoremman polven remonttimiehet olivat noottilaisten mielestä hapattamassa kokoomuksen, niin yhtä lailla sosialidemokraattien uuden ulkopoliittisen linjan etujoukkona nähtiin nuoremman polven radikaalit sosialidemokraatit, eli niin sanotut ”pälkäneläiset”, jotka olivat saaneet nimensä Pälkäneellä 1969 pidetystä sosialidemokraattien nuorisotapahtumasta. Sotakamreeri toi *Nootissa* esiin, kuinka sosialidemokraattien: ”nuoret johtajat, joita korkeimman viisauden haltija tukee ja kannustaa, uskottelevat että seitsemänkymmenen vuoden korpivaellus on päättymäisillään ja että sosialismin luvattu maa jo häämöttää näköpiirissä.”⁸⁹⁶ Viimeisten puolueen kunniakkaan vanhan linjan puolustajina nähtyjen Kaarlo Pitsingin ja Olavi Lindblomin heittäminen pois nähtiin merkkeinä siitä, miten puoluetta tuhottiin sisältäpäin.⁸⁹⁷

Pälkäneläiset vastustivat ”taantumusta” ja EEC-jäsenyyttä sekä vannoiivat YYA-sopimuksen nimeen. Ryhmän johtohahmoista muun muassa Erkki Tuomioja ja Ulf Sundqvist nousivat eduskuntaan 1970 vaaleissa ja tätä myötä nuoret radikaalit tosiaan

⁸⁹⁴ *Päivän Sanomat* 12.5.1969: ”Kauhiasti hämmästynyt”. *Kansan Lehden* pakinoitsija Vastus oli paheksunut sitä, että kirjoittajan puoluetoveri Simppa kirjoitti *Nootissa* ”historian tunkiosta haalitun roskan joukkoon”, johon *Päivän Sanomissa* todettiin, että paremmin Simpan tekstit sopivat *Noottiin* kuin itseään työväenlehdeksi kutsuvan Sosialidemokraatin palstoille.

⁸⁹⁵ *Kansan Uutiset* 8.2.1969: ”Suomen Pravda”.

⁸⁹⁶ *Nootti B*-painos 4-5/1973, ”SDP 1973. Kaksi puheenvuoroa”.

⁸⁹⁷ *Uutis-Nootti* 6/1972: ”Puoluekokoukset ja niiden varjot: Kekkonen – Kuusinen – Machiavelli”.

saivat näkyvän roolin eduskuntaryhmässä, jonka hiipuva tannerilainen fraktio tyytyi pitkälti katsomaan hiljaa kehitystä, kuten Sotakamreeri oli kuvaillut tilannetta.⁸⁹⁸ Juhani Suomen mukaan viimeiset tannerilaisuuden jäänteet pyyhittiin pois puolueesta viimeistään vuoden 1975 puoluekokouksessa.⁸⁹⁹

Koska *Noottiin* kuitenkin kirjoitti sekä oikeistoon että vasemmistoon kuuluneita vaikuttajia, käytiin lehden palstoilla myös perinteistä oikeisto–vasemmisto-väittelyä, koskien esimerkiksi verotusta.⁹⁰⁰ Sosialidemokraattien Forssan kokouksesta tullessa kuluneeksi 70 vuotta, pyysi Kare kokoomuslaista Olavi Keskistä ja sosialidemokraatti Manne Kalliota analysoimaan puolueen tilaa.⁹⁰¹ Kare piti kaikenlaista keskustelua sallittuna ja totesikin, kuinka: ”*Nootissa* vallitsee vapaus, myös kapitalismia saa puolustaa...”⁹⁰² Vaikka suomettumisesta oltiin vakiokirjoittajien kesken samaa mieltä, tuli kekkosvastaisen rintaman moninaisuus esille esimerkiksi juuri talouskysymyksissä.

Jos Simo Juntunen oli demarien puolella harvoja ulkopoliittisen linjan kriitikkoja, niin kokoomuksen puolelta samankaltainen hahmo oli *Uuden Suomen* päätoimittaja Pentti Poukka. Molemmat kuuluivat Kareen ystäviin ja saivat jättää tehtävänsä 1970-luvun syvimpinä suomettumisen vuosina.

Nootissa kirjoitettiin vuonna 1974 Juntusen tulleen erotetuksi sosialidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattajasta. Manne Kallion mukaan Juntusen ainoa vika oli: ”vapauden ja kansanvaltaisuuden ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja lämmin sydän.”⁹⁰³ Pari vuotta myöhemmin oli Poukan vuoro lähteä. Kare luonnehti tämän olleen: ”tämän maan ajattelevimpia toimittajia, niitä ainoita, jotka ovat rohjenneet ja osaavat käydä murentamaan – myös nyky – kokoomusta vastaan – vasemmiston täysin hallitsemien keskustelukentän marxilais-kekkoslaisia varustuksia.”⁹⁰⁴

Juntusen erottaminen johtui Lasse Lehtisen mukaan Kekkosen painostuksesta, joka

⁸⁹⁸ Pernaa 2021, s. 200-206.

⁸⁹⁹ Suomi 2010, s. 611.

⁹⁰⁰ Nootti 9/1969, kirjoitettiin toimittajalle ”Oikeisto – Nootti”. Raimo Ilaskivi vastaa nimimerkki Tarrataisen oikeistoa vastaan osoittamaan kritiikkiin.

⁹⁰¹ Nootti B-painos 4-5/1973, ”SDP 1973. Kaksi puheenvuoroa”.

⁹⁰² Nootti 5/1969, s. 242.

⁹⁰³ Nootti B-painos 3/1974, Manne Kallio: ”Antakaa soitumme liekehtiä”.

⁹⁰⁴ Nootti B-painos 4/1976, K.K.: ”Uuden Suomen ihanuus ja kurjuus”.

jatkui vielä *Suomen Kuvalehteä* kohtaan, josta hän sai uuden työn ja jonne Kekkonen kieltäytyi kirjoittamasta niin kauan kun Juntunen oli lehden palkkalistoilla.⁹⁰⁵ Ei pidä kuitenkaan unohtaa sosialidemokraattien omaa aktiivisuutta asian suhteen, sillä Juntunen oli ollut pitkään kivi ulkopoliittista hyväksyntää hakeneen puoluejohdon kengässä. Aimo Kairamo oli siirretty Henrik Meinanderin mukaan *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittajaksi nimenomaan “selkiyttämään lehden linjaa”, ja erottamispäätöksen ajankohtaan vaikutti Meinanderin mukaan myös osaltaan tuleva puoluejohdon Neuvostoliiton matka.⁹⁰⁶

Poukan ja Tuure Junnilan kaltaisten kriittisten äänien toiminta ei ollut kokoomuksessa helppoa. Kare pyrki kuitenkin antamaan sivustatukea poliitikoille, jotka ajoivat hänen mielestään oikeaa politiikkaa.

Helsingin kaupunginjohtajan valinta vuonna 1979 aiheutti kuohuntaa, sillä kokoomuksen asetettua Raimo Ilaskiven pormestariehdokkaakseen, asettui Pentti Poukka yllättäen kilpailevaksi ehdokkaaksi tehtävään ja hävisi vain niukasti puolueen viralliselle ehdokkaalle. Kokoomus ja sosialidemokraatit olivat sopineet Ilaskiven valinnasta, mutta voimakasotteinen Ilaskivi nähtiin Vesa Varesen mukaan sosialidemokraattien näkökulmasta huonompana vaihtoehtona kuin Poukka, joka oli kaupunginvaltuuston puheenjohtajana osoittanut yhteistyökykynsä ja toisaalta jäisi nopeasti eläkkeelle ikänsä puolesta.⁹⁰⁷

Kare osallistui pormestarivaalista käytyyn keskusteluun ottamalla *Kanavassa* kantaa ystävänsä Poukan puolesta, jonka näki edustavan itsenäistä, yksilöllistä ja sananvapautta edustavaa kokoomuslaisuutta – joka ei Kareen mukaan ollut enää puolueessa muuten kovassa huudossa. Kare piikitteli myös yksilönvapautta korostanutta kokoomusta tiukasta ryhmäkurista sekä kummaksui Poukkaa vastaa äänestäneitä perustuslaillisten valtuutettuja. Kareen Poukkaa käsitellyt kirjoitus oli saanut inspiraationsa nimimerkin Talonpoika kirjoittamasta lehdessä julkaistusta mielipidekirjoituksesta. Talonpoika korosti Kareelle kirjoittamassa vastineessaan, Poukan käytöksen olleen arveluttavaa, sillä hän ei ollut ilmoittanut edes omalle ryhmälleen ehdokkuudestaan etukäteen.

⁹⁰⁵ Lehtinen 2002, s. 583; Reuna 2021, s. 412.

⁹⁰⁶ Meinander 2022, s. 166-168.

⁹⁰⁷ Vares 2017, s. 276.

Suomettumisen ajan eri todellisuuksia edustaneet näkökannat tulivat myös Talonpojan vastauksessa esiin, sillä siinä missä Kareelle ja tämän aatetovereille Poukan erottaminen *Uuden Suomen* päätoimittajan tehtävistä oli ollut poliittista ajojahtia, näki nimimerkki Talonpoika erottamisen johtuneen taas huonosta lehden johtamisesta ja epäonnistumisesta lehtimiehenä.⁹⁰⁸

Poliittinen painostus puoluelehdistön viimeisiä toisinajattelijoina vastaan oli kuitenkin todellista. Antti Kujala tuo esiin, että Neuvostoliitto painosti mm. Päiviö Hetemäen kautta kokoomusta laittamaan Poukan *Uuden Suomea* ruotuun.⁹⁰⁹ Poukka pyrki aluksi hillitsemään kritiikkiä lopettamalla konservatiivina tunnetun Vanha Masi -nimimerkillä pakinoivan Sakari Talvitien kolumnin. Tämä ei kuitenkaan riittänyt, ja Poukka sai kokoomuksen remonttisiiven kimppuunsa kunnolla poikkeuslaista käydyn keskustelun aikana, jolloin *Uusi Suomi* vastusti presidentin toimikauden jatkamista ilman vaaleja. Jyrki Vesikansan mukaan Poukan eroon vaikutti lopulta idänkaupan liikemiesten arvio siitä, että *Pravdan* ja Kekkosen hampaissa ollut lehti oli näiden liiketoimien haittana.⁹¹⁰

Nootti oli turvapaikka suomettuvien puolueiden toisinajattelijaille, joita yhdisti Kekkosen, Neuvostoliiton vallan ja kommunismin vastustaminen. Talouteen ja verotukseen liittyvistä kysymyksistä oli taas lehden kirjoittajilla erilaisia näkökulmia, sillä kirjoittajakuntaan kuului niin Simo Juntusen, Manne Kallion ja Ahti M. Salosen kaltaisia asevelisocialisteja kuin Olavi Keskisen, Väinö Peltosen ja Tuure Junnilan kaltaisia kokoomustaustaisia vaikuttajia. *Nootin* kirjoittaja ja lukijakunta vaikuttaa kuitenkin olleen selkeästi enemmän oikeistolainen kuin vasemmistolainen, mikä johtui ennen kaikkea oikeistopuolueiden hitaammasta suomettumiskehityksestä.

Nuoremman polven edustajat olivat kaikissa puolueissa innokkaimpia uuden ulkopoliitiikan kannattajia. Kokoomuksen remonttimiesten ja sosialidemokraattien pätkäneläisten lisäksi myös jo valmiiksi suomettuneissa keskustassa ja SKP:ssä oli omat nuoret radikaalinsa. Keskustassa Ryhmä 70 pyrki vasemmistolaistamaan puolueen linjaa, jonka nähtiin Vennamon pelossa ottaneen askelia oikealle.⁹¹¹ Kommunistien

⁹⁰⁸ Kanava 2/1980: ”Hra ’Talonpojan’ moraali”.

⁹⁰⁹ Kujala 2013, s. 336-337.

⁹¹⁰ Vesikansa 2021, s. 237-238, 259, 261-262 ja 271.

⁹¹¹ Isohookana-Asunmaa 2006, s. 65-66.

taistolaiset nuoret ajoivat taas avoimesti stalinistista vallankumousta. 1960-luvulla kulttuurisodaksi kehittynyt sukupolvien törmäys näkyi siis myös puoluekentässä, jossa nuoret radikaalit kasvattivat valtaansa samaan aikaan kun Kareen ikäluokkaan kuuluneet Juntusen ja Poukan kaltaiset vanhat konservatiivit saivat väistyä.

Heikki Eskelinen on verrannut 1960- ja 1970-lukujen taitteessa tapahtunutta sosialidemokraattien ja kokoomuksen kekkoslaistumista Itä-Euroopan maissa toisen maailmansodan jälkeen tapahtuneeseen kehitykseen, jossa niin sanotun ”salamitaktiikan” avulla kommunistien vastavoimat viipaloitiin ulkoapäin suunnitellusti pala palalta. Eskelisen mukaan Suomessa TPSL oli 1950-luvulla osa sosialidemokraattien hajottamista. Kun tässä ei onnistuttu, niin 1960-luvun jälkipuolella saatiin aikaan puolueen linjamuutos painostamalla kekkosvastaisia johtohahmoja eroamaan. Puoluesihteri Pitsinki painostettiin ottamaan maaherran paikka vastaan tai tulemaan erotetuksi puolueesta. Sama tarjous tehtiin Eskelisen mukaan pari vuotta myöhemmin puoluesihteriksi pyrkinneelle Pekka Korvenheimolle, jolle tarjottiin taas diplomaatin tehtäviä. Kokoomuksessa kehitys oli Eskelisen mukaan samanlaista 1970-luvun alussa remonttimiesten toiminnan myötä. Kekkosvastaisen opposition hajoaminen ei Eskelisen mukaan ollut sisäsyntyistä vaan Kekkosen, tämän tukijoiden ja Neuvostoliiton asiamiesten aikaansaamaa.⁹¹²

Sisäinen juntaaminen kuuluu toisinaan puoluepolitiikkaan, milloin aatteellisten ja milloin valtapoliittisten tavoitteiden edistämiseksi. Puolueisiin pyrittiin kuitenkin vaikuttamaan myös ulkoapäin, kuten Eskelinen esittää. Etenkin Kalevi Sorsan tietä SDP:n puoluesihteriksi pohjustettiin vuonna 1969 puoluejohdon tekemällä rajulla juntaamisella, jonka syyksi puolueväen keskuudessa puhuttiin olleen Neuvostoliiton kriittinen kanta tämän vastaehdokkaaseen Pekka Korvenheimoon.⁹¹³ Myös Antti Kujalan mukaan Neuvostoliitto viestitti sosialidemokraateille vuoden 1969 puoluekokouksen alla, että Pauli Burman ja Anssi Karkinen eivät olleet hyväksytyttyä valintoja puoluesihteriksi ja uhkaus koski ilmeisesti myös Pekka J. Korvenheimoa.⁹¹⁴ Seppo Hentilä taas tuo esiin sen, kuinka puoluekokouksen alla leviteltiin huhuja, joiden mukaan länsisaksalaiset sosialidemokraatit olisivat junailemassa Karkista

⁹¹² Heikki Eskelinen 2.7.2018.

⁹¹³ Meinander 2022, s. 53-54.

⁹¹⁴ Kujala 2013, s. 290.

puoluesihteeriksi.⁹¹⁵

Alpo Rusi nostaa esiin, että Neuvostoliiton suurlähetystössä ja KGB:ssä toimineen Albert Akulovin ”operatiivisiin resursseihin” kuuluneen päätoimittaja Eero A. Santalan olleen merkittävässä roolissa *Päivän Sanomien* julkaistessa vuonna 1969 listan henkilöistä, joiden valinnan SDP:n puoluesihteeriksi ilmoitettiin haittaavan SDP:n ja NKP:n suhteiden kehittymistä.⁹¹⁶ Kokoomuksen puolella taas varsinkin remonttimiehet olivat läheisissä yhteyksissä Neuvostoliiton edustajiin, kuten suurlähetystössä toimineeseen Felix Karaseviin.⁹¹⁷

Puolueiden linjamuutoksissa näytävät yhdistyneen sekä ulkoa tullut painostaminen että puolueiden sisältä syntynyt valtapoliitiikkaan liittynyt tarve myötäillä K-linjaa, jotta puolueiden poliittinen painoarvo kasvaisi. Lasse Lehtinen toteaaakin Neuvostoliiton harjoittaman salamitaktiikan, jossa puolueiden neuvostomyönteisempiä voimia kilpailutettiin varauksellisemmin Neuvostoliittoon suhtautuneita vastaan, johtaneen lopulta siihen, että suomalaisten nähtiin ”viipaloineen itse itsensä”, kilpaillessaan ulkopoliittisesta suosiosta.⁹¹⁸

Kohti kansandemokraattista Suomea?

Pelko Suomen muuttumisesta asteittain kansandemokratiaksi oli *Nootissa* esillä toistuvasti varsinkin 1960- ja 1970-lukujen taitteessa. Etenkin lehden ystäville ja asiamiehille osoitetuissa vetoamuksissa Kare valitteli Suomen olevan tiellä kansandemokratiaksi, mutta silti itsenäisyyttä tukevan lehden toimintaa ei ymmärretty tukea.

Kareen mukaan: ”Good williä ja hyvän onnen toivotuksia tulee torven täydeltä, mutta ilmoituksia ei. Kylmä johtopäätökseni on tämä: jos ja kun Suomi muuttuu kansandemokraattiseksi, siitä ei kannata syyttää uus- tai komm. vasemmistolaisia, vaan

⁹¹⁵ Hentilä 2003, s. 100-101.

⁹¹⁶ Rusi 2022, s. 23.

⁹¹⁷ Keski-Rauska 2020, s. 103-105.

⁹¹⁸ Lehtinen 2023.

ainoastaan suomalaisten porvareiden siviilipelkuruutta. He saavat mitä ansaitsevat.”. Kare teki samanlaisia huomioita toistuvasti milloin todeten Suomen olevan tiellä kansandemokratiaksi ja milloin Itä-Saksa tai Jugoslavia nähtiin Suomen tulevaisuudenkuvana. Kare saattoi myös hieman kaunopuheisemmin todettiin, kuinka: “(...)enemmän tai vähemmän aggressiiviset ulkopuoliset vaikutteet pyrkivät murtamaan kansakuntamme vapauden ja itsenäisen olemassaolon pohjan”⁹¹⁹

Kommunistien nähtiin suoran vallankumouksen sijaan pyrkineen tekemään asteittain tilanteen otolliseksi samanlaisille vallankaappauksille, joita oltiin nähty itäisessä Euroopassa toisen maailmansodan jälkeen. *Nootissa* kerrottiin kommunistien tehneen pääministeri Paasiolle vetoomuksen, jossa mm. *Nootti* ja Alea-kirja oli nimetty kyseenalaisina pidettyinä tahoina. Kommunistit olivat lehden mukaan aloittaneet kampanjan, jonka tarkoitus oli vallankumouksen valmistelu: ”Tiedämme SKP:n tarkoituksen. Pyrkimyksenä on vallankumouksellisen tilanteen aikaansaaminen. Menetelmään, joka tunnetaan hyvin Itä-Euroopan maiden historiasta, kuuluu yksilöiden, ryhmien, lehtien ja muiden julkaisujen ym. leimaaminen epäluotettaviksi ja ’vaarallisiksi’ yhden toisensa jälkeen, kunnes tilanne on kypsä ja yleinen mielipide vastustuskyvytön vallankaappauksen käytännölliseksi ja kivuttomaksi toteuttamiseksi.” Lehdessä lisäksi valitettiin sitä, kuinka tiettyjen porvaripuolueiden johtohenkilöt olivat palkkion tai hovikelpoisuuden toivossa lipeämässä SKP:n ansaan.⁹²⁰

Heikki Eskelinen nosti myös monissa yhteyksissä esiin kommunistien pyrkivän tekemään Suomesta kansandemokratian, mikä vaati myös hänen mukaansa asteittaista valmistelua. Hän totesi *Nootissa* vuonna 1974 julkaistussa Snellman-juhlassa pidetyssä puheessa: ”Vallankumousta ei tehdä noin vain valmistelematta eikä elinvoimaista yhteiskuntaa vastaan. Edellä käy valmistelu, johon ensinnäkin kuuluu vastustavien ja varoittavien äänien vaientaminen ostamalla tai pelottelemalla tai eristäminen ja vaaralliseksi leimaaminen.”. Eskelinen näki huolestuttavana että poikkeuslaki oli luonut ennakkotapauksen, jolla hallitusmuodon pykälät voitiin haluttaessa sivuuttaa. Hän piti myös huolestuttavana sitä, minkälainen poliittisten vastustajien hiljentämiseen käytettävä ennakkotapaus näytti syntyvän siitä, kun kansanedustaja oli suljettu

⁹¹⁹ Nootti 9/1969, K.K.: ”Sivun alalaitaan”; Nootti 7-8/1969: ”Nootin ystäville ja asiamiehille”; Nootti 12/1969: ”Nootin ystäville ja asiamiehille”; Nootti 9/1970: ”Ystäville ja asiamiehille”.

⁹²⁰ Nootti 3/1972, N: ”SKP:n viimeisin taisto”.

määrääjäksi eduskunnasta huonon kielenkäytön takia tai mitä ongelmia voisi jatkossa aiheuttaa keskustelussa ollut suunnitelma poistaa tietyiltä lehdistä kuljetustuki.⁹²¹

Eskelisen viittaama kansanedustaja oli Veikko Vennamo, joka suljettiin noihin aikoihin useampaan otteeseen eduskunnan työskentelystä, puheoikeuteen liittyneiden erimielisyyksien takia. Tilanne eskaloitui lopulta siihen, että Vennamo jouduttiin kerran jopa kantamaan pois eduskuntasalista, kun hän ei suostunut seuraamaan poistumiskäskyä.⁹²²

Nootissa esitetyissä näkökannoissa Puolan, Tšekkoslovakian ja Unkarin tilanne osoitti, että kansanrintama muuttui aina jossain vaiheessa neuvostojärjestelmäksi. Antti Kouttu esitti *Nootin* palstoilla huolensa siitä, että sosialismi näytti etenevän, kun SKP:n ja sosialidemokraattien nähtiin tahtovan ottaa valtion haltuun niin vakuutuslaitokset, lääketehaat kuin apteekit ja maanviljelyksen arvailtiin olevan näiden jälkeen seuraavana vuorossa. Virkamiesten erottamattomuus oli Koutun mukaan turva kommunismia vastaan ja suunnitelmat heikentää virkamiesten asemaa nähtiin kommunistien juonena, jossa valtion virkamiehet haluttiin saada riippuvaisiksi kulloinkin istuvasta hallituksesta.⁹²³

1960-1970-lukujen taitteessa tapahtunut puoluelain uudistus, jossa puolueiden piti nyt rekisteröityä keräämällä 5000 kannatuskorttia, aiheutti myös pelkoja demokratian kaventumisesta. Vielä vuosikymmenen loppupuolella *Nootissa* kritisoitiin puoluetukea sekä suunnitelmia asettaa vaaleihin äänikynnys, jonka tarkoituksena nähtiin olevan hankalien kysymysten esittäjien vaientaminen.⁹²⁴

Heikki Eskelisen mukaan monet noottilaiset pelkäsivät puoluelain uudistuksen olevan askel tiellä kohti kansandemokraattista Suomea.⁹²⁵ Pelot olivat ymmärrettyjä, sillä vuonna 1973 puoluelaki uhkasikin kiristyä entisestään, kun hallitus suunnitteli, että 5000 kannattajakortin sijaan perustettavalta puolueelta tulisi vaatia 5000 jäsentä.

⁹²¹ Nootti 2-3/1974, Heikki Eskelinen: ”Kansanvallan haudankaivajat”.

⁹²² Virtanen 2018, s. 218-222.

⁹²³ Nootti 1/1970, Antti Kouttu: ”Virkamiesten erottamattomuudesta”; Nootti 11/1971, H.N: ”Vaalit ja realiteetit”; Nootti B-painos 4/1975.

⁹²⁴ Nootti B-painos 2/1978, Heikki Helander: ”Valtakunta vitsinä – äänikynnysilveily”.

⁹²⁵ Heikki Eskelinen 3.12.2008.

Vaatimukset näyttävät liittyvän Perustuslailliseen kansanpuolueeseen, jonka rekisteröinti oli tuolloin käynnissä.⁹²⁶ Myös perustuslaillisten keskuudessa oltiin huolestuneita demokratian tilasta. Timo-Erkki Heinon mukaan perustuslaillisten jäsen Martin Doktor jopa vetosi vuoden 1978 presidentinvaalien alla Etelä-Afrikan valtioon vaalituen saamiseksi, käyttäen argumenttina muun muassa suunnitteilla ollutta äänikynnystä, jonka pelättiin kaventavan demokraattisia vaikutusmahdollisuuksia entisestään.⁹²⁷

Sosialistiseen Suomeen saatettiin pelätä päädyttävän myös Neuvostoliiton sotilaallisten toimien seurauksena. Eräässä mielikuvituksellisemmassa puheenvuorossa kyseenalaistettiin Suomen rautatieinvestointien mielekkyys, koska niiden vihjattiin olevan osa Neuvostoliiton hyökkäyssuunnitelmien valmistelua.⁹²⁸

Vielä 1970-luvun alkupuolella *Noottia* seurasi laajemman mielipidekirjon omannut lukijakunta, ja tällöin saatettiin vallankumouksen pelkoa toppuutellakin, kuten Seppo Urpela teki kirjoittaessaan yleisönosastolla, kuinka: ”Suurin osa Nootin kirjoittajista näyttää olevan vainoharhaisia äärioikeistolaisia, fanaattisia kommunismin ja sosialismin vastustajia.” Urpela muistutti lisäksi suomalaisen sosialidemokratian ylivertauudesta ja esitti näkemyksensä, ettei Kulttuuritalon laihoista ja lattearintaisista partanaamoista edes ollut vallankumouksen tekijöiksi.⁹²⁹

Kareen ja noottilaisten pelot eivät kuitenkaan olleet tuulesta temmattuja. 1970-luvun alussa Neuvostoliitto tosiaan näytti kiristävän otettaan Suomesta, kun uusi suurlähettiläs Beljakov kerskui tulleen tekemään Suomeen vallankumousta ja tälle linjalle näytti Antti Kujalan mukaan olleen myös jonkinlainen tuki Neuvostoliiton johdossa.⁹³⁰ Myös Tuomas Forsberg ja Matti Pesu nostavat esiin, että samaan aikaan kun kylmä sota 1970-luvulla lientyi, pyrki Neuvostoliitto taas ottamaan Suomen tiukemmin otteeseensa.⁹³¹

⁹²⁶ Keski-Rauska 2014, s. 328-330.

⁹²⁷ Heino 2022, s. 54-55.

⁹²⁸ Nootti B-painos 2/1977, Olavi Asumus: ”Kostamus – sotilastukikohtia”; Nootti B-painos 3/1977: ”Kuuden puolueen julkilausuma”.

⁹²⁹ Nootti 1/1972, Seppo Urpela: ”Nootin pesosille”.

⁹³⁰ Kujala 2013, s. 313-314.

⁹³¹ Forsberg & Pesu 2016, s. 480.

Beljakovin toiminnan taustalla voidaan nähdä olleen Neuvostoliiton tavoite yhdistää Suomen riitelevät kommunistit ja kenties näpäyttää Suomea ulkopoliittisesti arveluttavasta liikehinnästä, mikä oli ollut nähtävissä niin 1968 kuin 1970 vaaleissa. Toisaalta taustalla on nähty olleen myös pohjolan voimatasapainon liikahtelu. Antti Kujala nostaa esiin, että Olof Palmen Ruotsissa samaan aikaan harjoittaman puolueettomuuspolitiikan voidaan nähdä tuoneen Neuvostoliitolle liikkumavaraa Suomen suuntaan.⁹³² Liikkumavara pystyi syntymään kahdella tavalla: jos Ruotsi olisi liittynyt Natoon, niin Neuvostoliitolla ei olisi enää ollut “mitään menetettävää” Ruotsin suhteen, ja Suomen riski joutua Neuvostoliiton painostuksen ja jopa miehityksen alaiseksi olisi kasvanut – toisaalta, jos Ruotsi naulasi itsensä kiinni puolueettomuuteen, kuten se Palmen aikana näytti tekevän, niin myös tämä kasvatti Suomea vastaan kohdistunutta uhkaa, sillä se houkutti Neuvostoliiton kokeilemaan kepillä jäätä Suomen suhteen, kun puolueettomuuttaan julistavan Ruotsin riski syöksymiseen länsiliittoihin oli pienempi.

Ville Pernaan mukaan vallankumous ei ollut 1970-luvulla realismia, sillä sitä kannatti maassa korkeintaan 10 % väestöstä.⁹³³ Myöskään Kare ja noottilaiset eivät uskoneet ensisijaisesti suoraan aseelliseen vallankumoukseen vaan enemmänkin hivuttamalla tapahtuvaan kansandemokratiakehitykseen. *Nootissa* nostettiin esiin Beljakovin toimintaa Suomessa käsitelleestä kirjasta *Toveri X* otettujen katkelmien valossa kommunistien hivutustaktiikka. Tässä taktiikassa pidettiin tärkeänä edistää sosialidemokraateissa tapahtuvaa vasemmistolaistumisprosessia ja etenkin nuoria radikaaleja tuli käyttää apuna yleisdemokraattisen rintaman luomisessa, pitäen mielessä, että: “(...)tämän päivän nuoret radikaalit ovat huomispäivän vaikutusvaltaisia sos.dem johtajia.”⁹³⁴

⁹³² Kujala 2013, s. 314.

⁹³³ Pernaa 2021, s. 119.

⁹³⁴ Nootti 1/1974, Suurlähettiläs Beljakov: ”Suomen tie sosialismiin”.

9. Kylmää sotaa neuvostoimperialismista oikeistodiktatuureihin

Kekkosen, kommunismin ja kulttuuriradikalismin vastustamisen lisäksi Neuvostoliiton imperialismiin kritisointi ja sen uhriksi joutuneiden kansojen puolustaminen olivat *Nootin* kantavia teemoja. Etenkin Baltian ja Itä-Euroopan tilanteesta, joista suomettumisen aikana muuten vaiettiin, kirjoitettiin lehdessä paljon.

Nootissa esitetyt näkökulmat apartheid-politiikkaa harjoittaneesta Etelä-Afrikasta, siirtomaiden itsenäistymisestä, Espanjan ja Portugalin kaltaisista oikeistodiktatuureista ja Vietnamin sota käyneestä Yhdysvalloista edustivat myös varsin toisenlaista linjaa, kuin mitä aikakauden valtamediassa kirjoitettiin kyseisistä aiheista.

Seuraavassa tarkastellaan *Nootin* ja Kareen näkemyksiä kansainvälisestä politiikasta ja ulkomailla tapahtuneista poliittisista tapahtumista. Kylmän sodan maailmassa jokainen maailman konflikti liittyi tavalla tai toisella suurvaltojen väliseen valtopolitiikkaan – vihollisen vihollinen oli ystävä ja ihmisoikeudet kiinnostivat lähinnä silloin, jos niiden esiin nostaminen palveli omia poliittisia intressejä.

Tšekkoslovakian miehitys

Vaikka Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvu suomettumisen muodossa eteni salakavalan hitaasti, käytti Neuvostoliitto myös suoraa aseellista voimaa valtapiirinsä puolustamiseen. Samana vuonna kun *Nootti* alkoi ilmestyä kukisti Neuvostoliitto asevoimin tšekkoslovakialaisten yritykset irtautua omille teilleen Prahan keväänä tunnettujen uudistusten seurauksena, jotka olivat käynnistyneet Alexander Dubcekin noustua maan johtoon.

Neuvostopanssareiden murskattua tšekkoslovakialaisten ajaman uudistuspolitiikan omisti *Nootti* syyskuun 1968 numeronsa Tšekkoslovakian kansalle ja miehitys tuomittiin lehdessä kovin sanoin.⁹³⁵ Myös Suomen hallitusta kritisoitiin lehdessä siitä,

⁹³⁵ Nootti 5/1968, takakansi; s. 173, Tarrainen: ”Faktorin painajainen”; s. 170–177, ”Sotamies Sveikin

että Suomi ei ollut tuominut muiden länsimaiden joukossa miehitystä.⁹³⁶ Sotakamreeri toi omassa puheenvuorossaan esiin, miten neuvostojärjestelmä pelkäsi uudistushalun tarttuvan muihinkin satelliitteihin: ”Se rajoitettukin vapauden määrä, jonka Dubcek oli kommunismiinsa sallinut, merkitsi infektiota, jota sosialismi ajan oloon ei olisi pystynyt vastaamaan. Tšekkoslovakian vapaa sanomalehdistö – basillinkantajat, jotka piti tuhota.” Venäjää ei kirjoittajan mukaan oltu koskaan hallittu demokraattisesti, joten sinne ei uudistusten pelätty niinkään leviävän.⁹³⁷ Huoli sosialistista järjestelmää uhkaavasta liikehännästä olikin suurinta nimenomaan satelliittivaltioiden hallitsevissa kerroksissa, ja Itä-Saksa sekä Puola esittivät Neuvostoliittoakin jyrkempiä puheenvuoroja Tšekkoslovakian tilanteesta.⁹³⁸

Miehitys kärjisti Suomessa kommunistisen liikkeen sisäisiä ristiriitoja, ja nyt kommunistit jakaantuivat avoimesti kahteen leiriin enemmistön Suomen kommunistisesta puolueesta vastustaessa ja vähemmistön kannattaessa miehitystä. Nämä jakolinjat säilyivät puolueen sisällä läpi 1970-luvun, ja vähemmistöön jääneitä miehitystä kannattaneita stalinistisia kommunisteja alettiin pian nimittää johtohahmonsia Taisto Sinisaloon mukaan *taistolaisiksi*. Ryhmittymä sai vuosikymmenen taitteen myötä riveihinsä myös monia alunperin miehitystä vastustaneita kommunisteja. Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen Neuvostoliittoon etäisyyttä ottanut niin sanottu eurokommunismi kasvatti taas kannatustaan Länsi-Euroopan kommunistien keskuudessa.

SKP:n enemmistön tyrmäävä asenne miehitystä kohtaan tunnustettiin myös *Nootissa*, kuten Panu Toivosen kirjoituksessa, jossa kuitenkin sosialismin kannattamisessa ja miehityksen vastustuksessa nähtiin olevan jonkinlainen ristiriita.⁹³⁹ Heikki Eskelinen taas kiitteli vuolaasti *Kansan Uutisia*, joka oli ollut valtiovallan surkean myötätunnon ja vaisun *Suomen Sosialidemokraatin* rinnalla ”Suorastaan loistavana valona vasemmalta”, jonka periaatteellinen kanta pienten kansojen itsemääräämisoikeuden puolesta oli ollut hänen mukaansa ilo todeta.⁹⁴⁰ Simppa kiitteli sitä, että kautta poliittisten linjojen

oikeus”; s. 178–179, Heikki Eskelinen: ”Hätävarjelun liioittelua”.

⁹³⁶ Nootti 6/1968, s. 219, Kivimies: ”Luutumia”.

⁹³⁷ Nootti 5/1968, Sotakamreeri: ”Huomispäivän kansat...”.

⁹³⁸ Turunen 2022, s. 29.

⁹³⁹ Nootti 6/1968, s. 243–245, Panu Toivonen: ”Osoitin mieltäni”.

⁹⁴⁰ Nootti 5/1968, Heikki Eskelinen: ”Hätävarjelun liioittelua”.

väkivalta ja sorto oli tuomittu, mutta hän ihmetteli taas maan virallista politiikka edustaneen ulkoministeri Karjalaisen sekavaa ja mitäänsanomatonta lausuntoa asiasta.⁹⁴¹ *Nootissa* julkaistiin myös tunnettujen ulkomaalaisten ajattelijoiden, kuten ranskalaisten Raymond Aronin ja Simone de Beauvoirin Tšekkoslovakian miehitystä ja totalitarismia kritisoivia kirjoituksia.

Tšekkoslovakian miehityksestä kirjoitettiin valtaalehdissäkin varsin kriittiseen sävyyn.⁹⁴² *Kansan Uutisten* lisäksi erityisesti porvarillinen lehdistö tuomitsi miehityksen ja *Suomen Sosialidemokratissa* taas pahoiteltiin tapahtunutta maltillisemmin sanankääntein.⁹⁴³ *Nootissa* esitetyt havainnot vasemmistolehdistön ristiriitaisesta suhtautumisesta tapahtumiin olivatkin varsin osuvia.

Tšekkoslovakian miehityksen yhteydessä oli Neuvostoliiton toiminta vielä tuomittu varsin laajalti jopa valtaalehdissä. Paria vuotta myöhemmin Puolan Gdanskin tapahtumista ei suomalaisissa medioissa kuitenkaan juuri puhuttu. Loppuvuodesta 1970 Puolan kommunistinen hallinto kukisti kovin ottein Gdanskin telakkatyöläisten hallituksenvastaiset mielenosoitukset.⁹⁴⁴ *Nootti* kuului harvoin suomalaisiin julkaisuihin, joka nosti asian esille, ja lehdessä esitettiin epävarmoja tietoja, joiden mukaan jopa 6000 työläistä olisi saattanut saada surmansa levottomuuksissa.⁹⁴⁵

Tapahtumien seurauksena Puolan kommunistisen puolueen johtaja Wladyslaw Gomulka sekä muuta maan johtoa joutuivat eroamaan tehtävästään, jotta levottomuuksien yltyminen kansannousuksi saatiin taantumaan. Todelliset uhriluvut liikkuvat kuitenkin tuhannessa loukkaantuneessa ja muutamissa kymmenissä kuolleissa, mihin nähden *Nootissa* epävarmoina esitetyt tiedot tuhansista kuolleista olivat yliampuvia. Lehti oli kuitenkin nostamassa esiin oleellista tapahtumaa, jonka valtamedia koki kiusalliseksi käsitellä.

⁹⁴¹ Nootti 5/1968, Simppa: ”Olemme pyrkineet vapaasti seuraamaan”.

⁹⁴² Salminen 1996, s. 114.

⁹⁴³ Meinander 2019, s. 301.

⁹⁴⁴ Haslam 2011, s. 255.

⁹⁴⁵ Nootti 1/1971: ”Puolan uhrin”: ”Nootin on mahdoton varmistaa tietoa. Mutta ne, joilla on siihen mahdollisuuksia ja resursseja, ryhtykööt toimiin...”.

Alea-kirjan puolella Tšekkoslovakian tilanteeseen otettiin kantaa Tauno Yliruusin runokokoelmassa *Umpikuja* (1969). Pertti Jokinen toi *Kirjastolehdessä* esiin Yliruusin runokokoelman olleen vastaisku vasemmistorunoilija Matti Rossin Tšekkoslovakiaa käsittelevälle runokokoelmalle *Käännekohta* (Tammi 1968), mutta arvostelijan näkemyksen mukaan kirjallisena teoksena Yliruusin kokoelma ei yltänyt vanhaa ryssävihaa parempaan.⁹⁴⁶

Tšekkoslovakian miehityksen jälkimainingeissa *Nootissa* julkaistiin myös useita kirjoituksia, joissa kerrottiin tapauksista, joissa Neuvostoliitto olisi eri tavoin loukannut miehityksen aikoihin Suomen rajojen koskemattomuutta, mutta joista viranomaiset olisivat vaienneet. *Nootissa* esitettiin väitteisiin kuului tarina siitä, että hävittäjä olisi pudonnut Suomen alueelle ja neuvostosotilaat olisivat hakeneen hylyn pois. Toinen tarina taas kertoi siitä, kuinka Sallassa olisi käyty neuvostosotilaiden ja suomalaisten rajavartioiden välillä jonkinlainen aseellinen yhteenotto. Erään lehdessä esitetyn väitteen mukaan neuvostopanssarit olisivat taas käyneet Suomen puolella miehityksen aikaan.⁹⁴⁷

Nootin esittämiä väitteitä käsiteltiin aikanaan jonkin verran myös muussa mediassa, ja viranomaisetkin joutuivat ottamaan esitettyihin väitteisiin kantaa. Loppuvuodesta 1969 *Nootissa* viitattiin *Pohjolan Sanomien* kertoneen *Nootin* esittävän väriä huhuja rajaloukkauksista, ja asianomainen ministeri oli jopa kiistänyt julkisesti väitetyt rajaloukkaukset.

Rajavartioston päällikkö kenraaliluutnantti Veikko Koppinen kumosi *Reserviläinen* -lehdessä *Nootissa* esitetyt väitteet Tšekkoslovakian miehityksen aikana väitetystä tapahtuneesta suomalaisten ja venäläisten joukkojen tulitaistelusta. Ulkoministeriö taas oli todennut asiaan, että perätöntä tietoa ei voi sen enempää vahvistaa kuin kieltääkään.⁹⁴⁸ Myös puolustusministeri Sulo Suortanen tyrmäsi julkisesti *Nootissa* esitetyt väitteet tulitaistelusta. *Pohjolan Sanomien* tiedusteltua puolustusministeriltä aikoiko hän tarttua *Nootissa* esitettyihin väitteisiin, totesi puolustusministeri, että juttu

⁹⁴⁶ Kirjastoletti 2/1971, Pertti Jokinen: ”Tauno Yliruusi: Umpikuja. Punaisista pilvistä, sinisistä silmistä”.

⁹⁴⁷ Nootti 10/1969, s. 405; 3/1970, s. 133, ”Se rajaselkkaus...”; 4/1970, s. 152, TK: ”Rajat ja rajoitukset”; 5–6/1970, s. 188, Viljo Jokivirta: ”Oliko näin?”; 7–8/1970, s. 255, ”Se rajarauha”.

⁹⁴⁸ Reserviläinen 11/1969: ”Perätöntä tietoa”.

oli niin perätön ja uskomaton, ettei siihen ollut aihetta tarttua.⁹⁴⁹

Antti Kujalan mukaan Tšekkoslovakian miehityksen aikaan Neuvostoliiton joukot olivat valmiustilassa ja liikehtivät rajalla, mutta läntisten tietolähteiden mukaan sodanuhkaa ei ollut.⁹⁵⁰ Puolustusvoimien historiaa kylmän sodan aikana tutkinut Heikki Tiilikainen tuo taas esiin, että neuvostoliiton laivasto, ilmavoimat ja panssarivoimat liikehtivät tuolloin provosoivasti ja että puolustusvoimissa myös tehtiin pinnan alla valmisteluja tilanteen varalle, mutta asevoimien haluttiin esittää olevan normaalitilassa. Todelliseen sodanuhkaan ei myöskään uskottu, sillä vaikka rannikkolinnakkeet olivat Tiilikaisen mukaan valmiudessa, niin niille oltiin annettu ohje olla laittamatta tykkejä ampumakuntoon.⁹⁵¹ Pekka Turunen on taas nostanut Tšekkoslovakian miehityksen aikaista puolustusvoimien toimintaa käsittelevässä tutkimuksessaan esiin, että Neuvostoliiton toiminta ei poikennut juurikaan tavallisesta. Hänen mukaansa puolustusvoimissa tehtiin lähinnä tavanomaisia alueellisia valmiustason nostoja ja suurin osa ajankohtaan liittyvistä erityistilanteista koskevista havainnoista olisi todellisuudessa ollut myöhemmin syntyneitä valemuistoja, joissa tapahtumien merkitykset ja ajankohdat ovat muuttuneet ihmisten mielissä vuosien varrella ja yhdistyneet poliittisesti merkittävän ajankohdan kanssa.⁹⁵²

Molemmin puolen rajaa oli Tšekkoslovakian tapahtumien aikaan jonkinlaista liikehdintää, mutta väitteeseen tulitaistelusta suomalaisten ja venäläisten joukkojen välillä ei ole todisteita. Jotkut *Nootin* sisäpiiriläisetkin suhtautuivat kriittisesti epävarmalla pohjalla olevien väitteiden julkaisemiseen, kuten Olavi Vanttisen Georg C. Ehrnroothille lähettämässä kirjeessä käy selväksi. Kare osoitti taas olevansa lehtensä johtaja ja julkaisi jutut väitetyistä rajaloukkauksista.⁹⁵³ Rajakysymysten osalta Kare korosti vuonna 1973 *Nootissa*, että: “Asia ja koko Suomen (itä)rajapoliittinen tilanne vaatii joka tapauksessa perinpohjaista, täysin vapaata tutkimusta ja tuloksen täysin

⁹⁴⁹ Pohjolan Sanomat 14.4.1969: ”Nootti muni rajavälikohtausankan”.

⁹⁵⁰ Kujala 2013, s. 262-263.

⁹⁵¹ Tiilikainen 2003, s. 100, 105 ja 109-110.

⁹⁵² Turunen 2022, s. 193, 257 ja 303-306. Turunen mukaan neuvostokoneet lensivät Sallassa aggressiivisesti rajan tuntumassa ja Suomenlahdella oli käynnissä suuri neuvostolaivaston sotaharjoitus, mutta esimerkiksi tieto panssarijoukkojen liikkeistä rajan takana oli väärinkäsitys.

⁹⁵³ KA, Georg C. Ehrnroothin kokoelma, kansio 3, Nootin toimittajan Olavi Vanttisen Ehrnroothille lähettämässä kirjeessä käy selväksi, ettei kiistattomia todisteita tulitaistelusta ollut ja täten Vanttinen ei kannata väitteen julkaisemista.

vapaata julkistamista. Jos *Nootti* on ollut väärässä, myönnämme sen.”⁹⁵⁴

Tšekkoslovakian tapahtumien yhteydessä muuten vaietusta Neuvostoliiton imperialismista kirjoitettiin kautta lehdistön. Tapahtuma kärjisti kommunistien sisäiset linjariidat, jotka hiersivät liikettä koko suomettumisen ajan. Kareelle Tšekkoslovakia oli osoitus julkaisutoiminnan tärkeydestä, sillä kansojen itsenäisyyden puolustaminen kommunistiselta imperialismilta oli ajankohtaisempaa kuin koskaan.

Yli ampuvien huhujen esittäminen Puolan Gdanskin levottomuuksien uhriluvuista ja juttujen julkaiseminen väitetyistä rajaloukkauksista osoittavat, että lähdekriittisyys saattoi Kareelta helposti jäädä liian vähäiseksi, jos tiedossa oli herkullinen omia näkökulmia vahvistava uutinen. Tšekkoslovakian miehityksen aikainen neuvostojoukkojen liikehdintä ja puolustusvoimien paikalliset valmiustason nostot kuitenkin osoittavat, että ymmärrettäviä syitä huhujen syntymiselle oli, sillä pinnan alla tapahtui enemmän kuin viranomaiset ja valtamedia kertoivat.

Jääkö Baltia punaiseksi?

Suomi onnistui säilyttämään itsenäisyytensä toisen maailmansodan myrskyissä. Viro ja muut Baltian maat eivät taas olleet yhtä onnekkaita, ja ne jäivät sodan seurauksena Neuvostoliiton miehittämiksi. *Nootti* oli suomettumisen vuosina harvoja suomalaisia julkaisuja, jossa miehitetyn Baltian tilannetta käsiteltiin.

Viron ja Baltian tilanne oli yksi Kekkosen Suomen tabu. Tämän oli saanut huomata myös entinen pääministeri V.J. Sukselainen, jonka häviö Maalaisliiton puheenjohtajakisassa Johannes Virolaiselle johtui omalta osaltaan ulkopoliittisista kysymyksistä – tai ainakin niiden käyttämisestä poliittisena lyömäaseena. Vuoden 1964 puoluekokouksen lähestyessä vasemmistolehdistö ja *Pravda* hyökkäsivät Sukselaista vastaan, sillä tämä oli osallistunut Ruotsissa ja Yhdysvalloissa pakolaisvirolaisten tapahtumiin.⁹⁵⁵ Neuvostoliitto lähetti Maalaisliitolle lisäksi kommunikean, jossa se

⁹⁵⁴ Nootti 3/1973: ”Se rajaselkkaus”.

⁹⁵⁵ Suomi 2010, s. 369-371.

tuomitsi Sukselaisen toiminnan, ja puoluekokouksen puheenvuoroissa nostettiin esiin epäilyjä Sukselaisen ulkopoliittisesta luotettavuudesta. Kekkonen lähetti puoluejohdolle kirjeen, jossa pyrki, ainakin muodollisesti, hillitsemään ulkopoliitiikan käyttämistä puheenjohtajavaalin yhteydessä, mutta tästä huolimatta tapaus herätti huhuja, että kommunikoa olisi tilattu.⁹⁵⁶

Kauko Kare oli ollut aktiivinen miehitetyn Viron suhteen jo pitkään. Hän oli pitänyt asiaa esillä jo 1940-luvulta lähtien *Suomalaisessa Suomessa* ja arvioi antaneensa vuosikymmenten mittaan toimittamissaan julkaisuissa enemmän palstatilaa balttipakolaisten käyttöön kuin kukaan muu Suomessa.⁹⁵⁷

Nootin ensimmäisessä numerossa julkaistiin pakolaisvirolaisen kirjailijan Arvo Mägin Tukholmassa vietetyssä Viron valtion 49-vuotisjuhlassa pitämä puhe, jossa tämä samalla puolusti maansa oikeutta itsenäisyyteen että löi lännen vasemmistoa kaksinaismoralismista: ”Esiintyy joukko yksisilmäisiä vapaustaistelijoita. Nämä näkevät kaiken vääryyden ja terrorin, mitä lännessä esiintyy. Mutta samat vapaustaistelijat ovat sokeita ja kuuroja sen väkivallan suhteen, jota esiintyy idässä. Tuomitaan aiheellisesti Francon ja Salazarin terrori – mutta ei kommunistimaiden ja Maon terroria. Taistellaan neekerien oikeuksien puolesta Angolassa ja Yhdysvalloissa – mutta ei virolaisten, latvialaisten ja liettualaisten oikeuksien puolesta Itämeren toisella puolella. Esitetään vastalauseita rotuvainon johdosta, mutta ei Berliinin muurin johdosta. Taistellaan katoavan kolonialismin jäännöksiä vastaan Afrikassa, mutta ei tuoretta kolonialismia vastaan Itä-Euroopassa. Esitetään vastalauseita pieniä sensuurirajoituksia vastaan omassa maassa – mutta pyritään puolustelemaan kirjailijoiden vainoamista Neuvostoliitossa.”⁹⁵⁸

Ristiriita suhtautumisessa kolonialismiin ja neuvostoimperialismiin nousi *Nootissa* toistuvasti esiin Baltian tilannetta käsiteltäessä. Esimerkiksi vuonna 1982 Jukka T. Helin nosti esiin, kuinka useasti näytti siltä, että esimerkiksi: ”Namibia ja sen itsenäisyys on suomalaisille paljon tärkeämpää kuin Baltian kansojen joutuminen vieraan valtion hallitsemaksi.”. Helin nosti lisäksi esiin sen, miten miehitys oli

⁹⁵⁶ Isohookana-Asunmaa 2006, s. 28-30 ja 34-35.

⁹⁵⁷ Nootti 5/1985, Kauko Kare: ”Rauhankokousten’ tragikomediala”.

⁹⁵⁸ Nootti 1-2/1968, Arvo Mägi: ”Pakolaisen mietteitä”.

vaikuttanut negatiivisesti aina 1940-luvun kyydityksistä aina nykyiseen taloudelliseen hyväksikäyttöön, joka heikensi miehitettyjen maiden elintasoja.⁹⁵⁹

Pakolaisvirolainen Rein Marandi kirjoitti vuonna 1968 *Noottiin* pitkän artikkelin Viron 'Paasikiven linjasta', jossa pohti minkälaisia käytännön mahdollisuuksia Virolla olisi edistää itsehallintoaan tähdäten ensin satelliittivaltion asemaan. Tämä synnytti lehden palstoille vilkkaan keskustelun pakolaisvirolaisten kesken.⁹⁶⁰ Seppo Kervinen taas oli kirjoituksessaan *Jääkö Baltia punaiseksi?* epäileväinen sen suhteen, mitä käytännön mahdollisuuksia Viron tilanteen parantamiseksi oli, kuin valitella tilannetta.⁹⁶¹

Vakavimpana uhkana Viron miehityksessä nähtiin käynnissä ollut venäläistämistoiminta, joka uhkasi virolaisten kansallista olemassaoloa. *Nootissa* vuonna 1975 julkaistussa Stig Olssonin kirjoituksessa nostettiin esiin maahan muuttavan vuosittain 10 – 11 000 ulkomaalaista, enimmäkseen venäläistä, ja miten tämä johti siihen, että virolaisten osuus väheni uhkaavaa vauhtia ollen tuolloin enää 66,6% maan väestöstä. Latviassa venäläistämiskehityksen todettiin olevan vielä tätäkin jyrkempää, ja maan väestöstä latvialaisia todettiin olleen enää 58%.⁹⁶² *Nootissa* julkaistussa Viron arkkipiispan Konrad Veemin Kirkkojen maailmanneuvostossa pitämässä vetoomuksessa nostettiin myös esiin miten Viro oli siirtomaan asemassa ja väestönkasvusta 60% koostui venäläisestä muuttoliikkeestä.⁹⁶³ Carl-Gustaf Lilius pyrki alleviivaamaan 1980-luvun lopulla edelleen jatkuneen venäläistämiskehityksen vaarallisuutta vertaamalla sitä siihen, että: "On tuskin uskottavaa, että Suomen kansa suostuisi sulatettavaksi yhteen ruotsalaisen, venäläisen, intialaisen tai arabialaisen kulttuurin kanssa."⁹⁶⁴

Kauko Kare oli omien sanojensa mukaan oppinut suhtautumaan eteläiseen naapurikansaansa lämmöllä jo koulupoikana 1930-luvulla, jolloin koulussa korostettiin heimoaatteen tärkeyttä. Veljeskansan kulttuuri tuli tuolloin tutuksi niin äidinkielen

⁹⁵⁹ Nootti 4/1982, Jukka T. Helin: "Muistakaamme Baltiaa".

⁹⁶⁰ Nootti 7/1968, Rein Marandi: "Viron 'Paasikiven linja"; Nootti 9-10, Valev Uibopuu: "Artikkelitilaus"; Nootti 1/1969, Esmo Ridala: "Marandin linja".

⁹⁶¹ Nootti 5/1969, Seppo Kervinen: "Jääkö Baltia punaiseksi?".

⁹⁶² Nootti 1/1975, Stig Olsson: "Piirteitä miehityksistä Baltian maista."

⁹⁶³ Nootti B-painos 1/1976: "Viron arkkipiispan luja vetoomus Nairobissa".

⁹⁶⁴ Nootti 5/1988, Carl-Gustaf Lilius: "Viro kuuluu virolaisille".

tunneilla laulettujen virolaisten laulujen muodossa kuin Virossa käyneiden luokkatovereiden tarinoita kuunnellessa.⁹⁶⁵

Suomalaisen Suomen ja Kesäyliopiston piirissä Kare oli sotien jälkeen tutustunut moniin suomalaisiin Viron ystäviin, kuten kansanrunouden tutkija Martti Haavioon ja kielitieteilijä Lauri Hakuliseen. Myös pakolaisvirolaiset vaikuttajat, kuten professorit Ants Oras ja Gustav Ränk, tulivat tällöin tutuiksi. 1950-luvulla Kare loi tiiviit suhteet sekä Viroon että Ruotsissa vaikuttaneisiin pakolaisvirolaisiin, joiden tilaisuuksissa Kare kävi toisinaan puhumassa. Suhteita Viroon Kare sai taas pidettyä yllä muun muassa Hämäläisen osakunnan seniorien kautta, joilla oli yhteyksiä virolaisiin osakuntiin.⁹⁶⁶

Kare pakolaisvirolaisten vieraana Tukholmassa vuonna 1963. Mukana myös mm. kirjailija Veikko Huovinen ja kuvataiteilija Erkki Tantt. Kuva: Kauko Kareen arkisto.

Nootissa julkaistiin virolaispakolaisten kirjoitusten lisäksi muun muassa pakolaisjugoslaavien ja -unkarilaisten kommunistista järjestelmää kritisoivia

⁹⁶⁵ Nootti 3/1990: "Pakolaisvirolaisia kontakteja"

⁹⁶⁶ Nootti 3/1990: "Pakolaisvirolaisia kontakteja".

kirjoituksia sekä Ukrainaa käsitteleviä artikkeleja.⁹⁶⁷ Myös esimerkiksi kommunistisen Kiinan miehittämän Tiibetin tilanteesta kirjoitettiin *Nootissa*.⁹⁶⁸

Jos *Nootti* toi suomalaisille tärkeää tietoa Viron tilanteesta, mistä muut tiedotusvälineet eivät kertoneet, oli se tärkeä julkaisu myös pakolaisvirolaisille. Kareelle loppuvuodesta 1968 kirjoittanut Valev Uibopuun mukaan virolaiset ympäri maailmaa olivat kiinnostuneet *Nootti*-lehdestä.⁹⁶⁹ Yhtä lailla Suomessa 1970–80-luvuilla työskennellyt virolainen Toivo Kuldsepp kirjoitti muistelmissaan, kuinka hän muistaa lukeneensa Kauko Kareen *Noottia* ”kuin viestiä toiselta planeetalta”.⁹⁷⁰ *Nootti* oli J. Juhani Kortesalmen mukaan *Suomalaisen Suomen* ja *Kaltion* rinnalla ainoa lehti, jossa Viron tilanteesta uskallettiin puhua.⁹⁷¹

Kare esitti vuonna 1982 Viron kansallisneuvoston Tukholmassa järjestetyssä 35-vuotisjuhlassa Olavi Laineen kanssa suomalaisten tervehdyksen, ja he esitelmöivät tilaisuudessa Suomen poliittisesta tilanteesta.⁹⁷² Kare sai Viron Kansallisrahaston kultaisen ansiomerkin vuonna 1986 yhdessä muutaman muun suomalaisen Viron ystävän, kuten Matti Arjanteen, Heikki Eskelisen ja Pentti Poukan kanssa. Ruotsissa toimivan pakolaisvirolaisten maailmanlaajuisen tiedotusjärjestön edustaja Esmo Ridala kiitteli palkittuja toteamalla, että: ”Suurelta osalta kiitos teidän panoksenne on Viron kysymystä voitu kuitenkin pitää esillä Suomen julkisessa sanassa.”⁹⁷³

Virolaisyhteyksien ylläpitämisen ja Viron asian esillä *Nootissa* pitämisen lisäksi Kare julkaisi myös kustantamonsa kautta Viroa käsitellyttä kirjallisuutta. Kareen pakolaisvirolaisiin kontakteihin kuului myös neuvostovaltaa kritisoinut kirjailija Jüri Lina, jonka teoksen *Ufotutkimuksesta Neuvostoliitossa* hän julkaisi vuonna 1979.

⁹⁶⁷ Nootti 11/1969, s. 435–437, S.B. Kolarovic ”Pekka Lounelalle ym – tosiaisoita Jugoslaviasta” ; 7-8/1970 s. 276–282 Gyula Gombos: ”Ruplan mairinnousu”; 9/1970 s. 310 Mihailo Mihailoc: ”Mihailo Mihailovin kirje Nootille”; Nootti 12.2.1973, Mihailo Mihailov: ”Hyvä Kauko Kare, Nootti.”; Terttu-Liisa Parsinkangas: ”Ukrainalaisten murhenäytelmä”.

⁹⁶⁸ Nootti 7-8/1988, Carl-Gustaf Lilius: ”Tiibetin ystävät ja viholliset”.

⁹⁶⁹ Valev Uibopuu Kauko Kareelle 23.11.1968, KKa.

⁹⁷⁰ Salminen 1996, s. 202. Salminen viittaa Kuldseppin muistelmateokseen *Kohtalona Suomi*.

⁹⁷¹ Nootti 2/1969, s. 85–86.

⁹⁷² Nootti 7/1982: ”Viron kansallisneuvosto 35 vuotta 1947-1982”.

⁹⁷³ Esmo Ridalan puhe 24.-25.1986 Helsingissä Viron Kansallisrahaston kultaisen ansiomerkin saaneille suomalaisille, KKa.

Alea-kirjan merkittävin Viroa käsitellyt teos oli Sirje Sinilindin *Viro ja Venäjä*, jonka kustantamo julkaisi suomeksi vuonna 1984. Tarkastelussa kirjassa oli koko siihen astisen neuvostomiehityksen historia 1940-luvulta nykypäivään. Kirjassa tarkasteltiin niin väestökehitystä, viro kielen asemaa kuin taloutta sekä muita ajankohtaisia poliittisia kysymyksiä. *Aamulehti* muisteli vielä vuonna 1990 tapausta otsikolla ”Kirjasota mallia 1985”, ja jutun kirjoittanut Simopekka Virkkula toi erityisesti esiin, miten *Tiedonantaja* oli kirjoittanut teoksesta sivukaupalla artikkeleja, pääkirjoituksia ja muita kommentteja⁹⁷⁴ Kirja teki kauppansa keskustelun siivittämänä ja oli välillä noteerattuna lehdissä muutamankymmenen myydyimmän kirjan joukossa.⁹⁷⁵

Alkujaan Ruotsissa viroksi julkaistu teos julkaistiin maailmalla useammallakin kielellä, ja Kareen julkaisema suomenkielinen painos myytiin nopeasti loppuun.⁹⁷⁶ Nimimerkillä julkaistun kirjan alkuperä herätti arvailuja. Heikki (J.) Eskelinen (eri henkilö kuin tutkimuksessa aiemmin esiintynyt Heikki Eskelinen) arveli *Uutisvuoksessa* julkaistussa kirja-arvostelussa, että johtuen käytetystä kielestä ja siitä, että suomentajaa ei mainittu, olisivat virolaiset kirjoittaneet kirjan suoraan suomeksi.⁹⁷⁷ *Tiedonantaja* taas tiesi kertoa, että teoksen kirjoittajat olivat Ruotsissa asuvia virolaisemigranteja ja teoksen oli suomentanut Viron tulevaisuudesta kiinnostunut suomalainen. Lehdessä pohdittiin myös sitä, mikä yhteys mediassa nousseella Viro-innostuksella oli Yhdysvaltojen aktivoitumisella Baltian asioiden esiin nostamisessa Radio Free Europea kautta.⁹⁷⁸

Kirjan kirjoittaja astui julkisuuteen vasta useampi vuosi kirjan ilmestymisen jälkeen. Vuonna 1990 *Aamulehti* toi esiin Sirje Sinilind -nimimerkin taakse kätkeytyneen miehen olleen Turussa asuva toisen polven virolaispakolainen Juhan Talve. Talve perusteli *Aamulehdelle*, että nimimerkin käyttäminen oli välttämätöntä, jotta kirjoittaja sai suojeltua Virossa asuvia yhteistyökumppaneitaan. Talve oli tarjonnut kirjaansa suoraan Alea-kirjalle, sillä piti varmana, että suurempien suomalaisten kustantamojen vastaus olisi ollut torjuva.⁹⁷⁹

⁹⁷⁴ *Aamulehti* 24.2.1990, Simopekka Virkkula: ”Kirjasota mallia 1985”.

⁹⁷⁵ Helsingin Sanomat 30.3.1985 ”Nämä kirjat käyvät kaupaksi...”. Sinilindin kirjan todettiin olevan osion ’Muu kirjallisuus’ kahdeksanneksi myydyin teos 19.-23.3.1985.

⁹⁷⁶ Kauko Kare Philip Laszloille 22.3.1985, KKa.

⁹⁷⁷ *Uutisvuoksi* 19.2.1985, Heikki Eskelinen: ”Viron kansan kohtalonajat”.

⁹⁷⁸ *Tiedonantaja* 22.3.1985, Risto Repo: ”Kuka on Sirje Sinilind ja miksi?”.

⁹⁷⁹ *Aamulehti* 24.2.1990, Simopekka Virkkula: ”Kirjasota mallia 1985”.

Tiedonantajassa neuvostokirjailija Vladimir Petrov hyökkäsi Sinilindin kirjaa ja tämän tukijoita vastaan kovin sanoin moniosaisessa artikkelisarjassa, jossa hän pyrki valkopesemään Viron käynnissä ollutta venäläistämistä ja syytti samalla kehityksen kriitikkoja venäläisvastaisuudesta. Sinilindin tukijoista Petrov nimesi Seppo Zetterbergin ja Eero Silvastin sekä nosti esiin samalla asialla olevan “eräiden *Kanava-*lehden kirjoittajien kynäntuotteita”.⁹⁸⁰

Tiedonantajan viittaama Zetterbergin kirjoitus oli *Helsingin Sanomissa* julkaistu myötämielinen kirja-arvio, jossa tuotiin esiin kirjassa esitettyjä keskeisiä havaintoja. Zetterberg nosti kirjoituksessaan esiin sen, miten kirjassa tuotiin esiin virolaisten osuuden maan väestöstä vähentyneen dramaattisesti toista maailmansotaa edeltäneestä ajasta ja kuinka viron kieli oli jäämässä huolestuttavaa vauhtia venäjän jalkoihin.⁹⁸¹

Sadankomitean ja Rauhanliiton julkaisemassa *Ydin*-lehdessä Carl-Erik Skarp näki kirjassa esiin tuodut väestökehitystä ja venäläistämistä koskeneet tiedot erittäin kiintoisiksi, mutta näki liian jyrkän neuvostovastaisuuden teoksen kantavana ongelmana.⁹⁸²

Presidentti Koivisto otti myös kantaa keskusteluun todeten, että maassa tuntui olevan urheiluhenkeä siitä, kuka “uskaltaa lohkaista” Neuvostoliitosta kuinkakin paljon.⁹⁸³ Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Turun piirijärjestö paheksui julkisesti kirjan julkaisemista ja näki mielestään harhaanjohtavia tietoja sisältävän kirjan ja neuvostovastaisen lehtikirjoittelun haittaavan Suomen ja Neuvostoliiton suhteita.⁹⁸⁴

Jukka Knuuti taas otti osaa keskusteluun Sinilindin kirjasta ja samaan aikaan ilmestyneestä Osmo Jussilan kohua herättäneestä Terijoen hallitusta käsitelleestä teoksesta sekä väitetystä neuvostovastaisuuden noususta. Hän totesi *Uudessa Suomessa*, että Suomen henkinen ilmapiiri näytti olevan palaamassa 1950-luvulle, kun

⁹⁸⁰ Tiedonantaja 16.4.1985, Vladimir Petrov: ”Miksi Suomessa sallitaan suhteiden myrkyttäminen?”.

⁹⁸¹ Helsingin Sanomat 11.1.1985, Seppo Zetterberg: ”Veljeileekö Viro venäjäksi?”. Vuonna 1979 Viron väestöstä virolaisia kerrottiin olleen enää 65 %, kun luku oli vielä vuonna 1934 ollut 88 prosenttia.

⁹⁸² Ydin 3/1985, Carl-Erik Skarp: ”Venäläistyvä Viro?”.

⁹⁸³ Uusi Suomi 1.4.1985, Jukka Knuuti: ”Ei palata enää 1950-luvulle”.

⁹⁸⁴ Turun Sanomat, 9.2.1985: ”Ystävyyspolitiikkaan tullut säröjä”.

kommunistit olivat huolissaan neuvostovastaisuudesta, rauhanpuolustajat paheksuivat amerikkalaisten ihannointia ja presidentti paheksui edellä mainittua urheiluhenkeä neuvostovastaisista lohkaisuista. Knuuti muistutti siitä, että Zetterbergin kaltainen Viron asiantuntija piti Sinilindin kirjaa asiallisena ja toi esiin, että Jussilan kirja perustui yhtä lailla faktoihin.⁹⁸⁵

Muutoksia suhtautumisessa Viroon tapahtui vuosikymmenen loppua kohden käydessä myös yleisessä keskusteluilmapiiirissä. Seppo Zetterberg luonnehti *Aamulehdessä* vuonna 1988, että toisen maailmansodan päättymisestä aina kyseisen vuoden kesään Suomessa vallitsi hiljaisuuden vuosikymmenet suhteessa Viron asioihin, mutta nyt oli kaikki muuttunut. Nyt Zetterbergin mukaan Viron talouden takapajuisuus ja venäläistäminen olivat tosiasioita, jotka kaikki myönsivät ja joista Suomessakin oli soveliaasti kirjoittaa. Muutos ei hänen mielestään kuitenkaan johtunut suomalaisten asennemuutoksesta vaan neuvostojohdon toimista.⁹⁸⁶

Suomettumisen syvimpien vuosien aikana 1970-luvulla *Nootti* oli harvoja tahoja, joka toi esiin tietoa Baltian tilanteesta. Tilanne muuttui 1980-luvun mittaan, jolloin jopa valtamediassa alettiin käsittelemään aihetta. Viron itsenäistyessä vuonna 1991 oli presidentti Koivisto ja Suomen virallinen linja kuitenkin varsin pidättyväinen asian suhteen. Kare taas kirjoitti lehdessään suoraan mitä ajatteli neuvostoimperialismista ilman pidäkkeitä.

Kare, noottilaiset ja pakolaisvirolaiset nostivat usein esiin ristiriitaa siitä, miten kolonialismin uhreista oltiin paljon kiinnostuneempia kuin neuvostoimperialismin uhreiksi joutuneista kansoista. Toisaalta *Nootin* oma näkökulma oli pitkälti peilikuva tästä kritisoidusta kaksinaismoralistisesta katsantokannasta, ja lehdessä esitetty idealistinen sorrettujen kansojen itsenäisyyden puolustus keskusteltaessa Baltiasta muuttui taas reaalipoliittiseksi kylmän sodan näkökulmaksi, kun siirryttiin tarkastelemaan Afrikan siirtomaatilannetta.

⁹⁸⁵ Uusi Suomi 1.4.1985, Jukka Knuuti ”Ei palata enää 1950-luvulle”.

⁹⁸⁶ Aamulehti 30.9.1988, Seppo Zetterberg: ”Suomessa kolme Viro-innostusta”.

Suomalaiset Etelä-Afrikan ystävät

1960-luvulla noussut kansainvälinen keskustelu Etelä-Afrikan harjoittamasta rotuerottelusta puhutti myös *Nootissa*. Kysymys liitettiin noottilaisten piirissä usein Baltian-kysymykseen ja suomettumisen luomaan kaksinaismoralismiin, jossa kaukaisen Etelä-Afrikan rotuerottelua kritisoitiin kyllä julkisessa keskustelussa äänekkäästi kun taas naapurimaa Viron miehityksestä vallitsi täysi hiljaisuus.⁹⁸⁷ Suomi olikin ensimmäisen vuosikymmenensä YK:n jäsenenä välttänyt tätä kaksinaismoralismia, ja koska Unkarin miehitystä ei voitu ulkopoliittisista syistä tuomita, niin moraalisia tuomioita ei jaettu myöskään kauempana oleville maille. Tästä linjasta kuitenkin luovuttiin vuonna 1966.⁹⁸⁸

Kaksinaismoralismin esiin nostamisen lisäksi Etelä-Afrikan harjoittamaa politiikkaa puolustettiin useista näkökulmista, jotka liittyivät lähinnä kylmän sodan reaalipolitiikkaan. Samanlaista keskustelua käytiin myös useiden siirtomaiden vapautusliikkeiden kohdalla.

Afrikan tilannetta paljon seurannut Mikko Uola kiteytti *Nootissa* vallinnutta eetosta Afrikan vapautusliikkeitä kohtaan: ”Tapahtumat eivät kuitenkaan valitettavasti osoita Afrikan tulleen järkiinsä. Itsenäisyys on liian uutta, harppaus heimokeskeisestä elämänmuodosta itsenäiseen valtioon on ollut liian yhtäkkinen, valtiollisiin asioihin vaikuttamisessa on sellaista hohtoa, että helposti suunnitellaan vallankumousta, kapinaa, vähemmistöjen kurittamista jne. Tosiasiallinen tilanne on tällä hetkellä, ettei yhdessäkään Afrikan maassa vallitse todellinen demokratia muutoin kuin paperilla. Paljon puhuttu ”afrikkalainen sosialismi” on yksinkertaisesti heimo tms. intresseihin perustuvaa harvainvaltaa ja diktatuuria. Positiivisia poikkeuksia on ylen harvassa – sellaisena voitaneen pitää pientä, yritteliästä Malawin valtiota.”⁹⁸⁹ Uola kritisoi *Nootissa* lisäksi muun muassa kehitysavun antamista terroristijärjestöinä pidetyille ryhmille, kuten mosambikilaiselle Frelimolle, ja esitti afrikkalaisten olevan itse ensimmäisiä uhreja, jos siirtomaavallat ”antautuvat ehdoitta kansainvälisen kommunismin edessä.”⁹⁹⁰

⁹⁸⁷ Nootti 2/1969; 5/1969, s. 215–218, Mikko Uola: ”Suomen Etelä-Afrikka”.

⁹⁸⁸ Jakobson 1983, s. 58–59 ja 62.

⁹⁸⁹ Nootti 1/1971, Mikko Uola: ”Näköaloja Afrikasta”.

⁹⁹⁰ Nootti 10/1969, Mikko Uola: ”Järkevää kehitysapua?”; Nootti 2-3/1974, Mikko Uola: ”Portugalin

Etelä-Afrikan ja Rhodesian tilanteesta kirjoitettiinkin *Nootissa* runsaasti, ja kyseisten maiden harjoittamasta rotuerottelusta pyrittiin artikkelien mukaan antamaan puolueetonta tietoa. Molemmissa maissa oli pieni valtaa pitävä valkoinen vähemmistö, eikä mustalla enemmistöllä ollut samoja kansalaisoikeuksia. Pohjimmainen sanoma monissa kirjoituksissa oli usein se, että jos rotuerottelu suoraan purettaisiin, olisi kommunismin uhka suurempi kansalaisvapauksille kuin vallitseva tilanne, jossa kaikilla asukkailla ei ollut samanlaisia oikeuksia.⁹⁹¹

Teeman käsittelyyn osallistuttiin myös Alea-kirjan taholta, joka julkaisi vuonna 1974 Mikko Uolan opinnäytetyön pohjalta tehdyn teoksen *Suomi ja Etelä-Afrikka*. *Kirjastolehdessä* Uolan kirjaa pidettiin poliittisesti tarkoitushakuisena yrityksenä puolustaa Etelä-Afrikkaa YK:n ja Suomen hallituksen rotusorron tuomitsemista vastaan ja kirjassa oli lehden mukaan ”tökerön tilaustyön tuntu”.⁹⁹²

Tälle tilaustyön tunnulle oli olemassa selitys, sillä Kareella oli 1970-luvulla pienimuotoista yhteistyötä eteläafrikkalaisten kanssa, kun valtio pyrki harjoittamaan tiedotustoimintaa Alea-kirjan kautta. Etelä-Afrikan lähetystö osallistui Mikko Uolan Etelä-Afrikan historiaa käsitelleen kirjan rahoitukseen ja ehtona kirjan julkaisemiseen osallistumiseen lähetystöllä oli se, että kirjoja tuli jakaa joitain satoja kappaleita yleisötilaisuuksissa, jotta Etelä-Afrikalle edullista sanomaa saataisiin vietyä eteenpäin kansan tietoisuuteen.⁹⁹³

1970-luvun lopulla Kare oli tekemisissä eteläafrikkalaisten kanssa myös toisen projektin tiimoilta. Kyse oli hankkeesta, jossa eteläafrikkalaiset olisivat rahoittaneet terrorisminvastaisen tiedotuslehtisen julkaisemisen Suomessa. Mikko Uolan kautta tullut tarjous olisi käsittänyt 100 000 esitteen painattamisen eteläafrikkalaisten kustannuksella.⁹⁹⁴ Esitteessä olisi ollut tarkoituksena tuoda esiin se, mihin eteläafrikkalaisille vapausliikkeille annetut rahat menevät ja nostaa esiin

uusvapaus”.

⁹⁹¹ Nootti 2/1969; 5/1969, s. 215–218, Mikko Uola: ”Suomen Etelä-Afrikka”; Nootti 5–6/1970, s. 234–238, Mikko Uola: ”Jan Smithin Rhodesia”.

⁹⁹² Kirjastolehti 3/1975, Kari Möttölä: ”Mikko Uola: Suomi ja Etelä-Afrikka”.

⁹⁹³ W. Malan, Etelä-Afrikan suurlähettiläs, Uolalle 29.5.1974, KKa.

⁹⁹⁴ Kare Kurre Lanzille 29.5.1978, KKa.

vapautusjärjestöjen tekemät terroriteot ja järjestöjen johtohenkilöiden korruptio. Operaation salaista luonnetta kuvaa se, että eteläafrikkalaiset korostivat, että maan sekaantumista esitteeseen ei saisi tuoda mitenkään esille.⁹⁹⁵

Neuvotteluja eteläafrikkalaiset kävivät Alea-kirjan lisäksi myös Matti Arjanteen ja tämän toisinajattelijakustantamon Kustannuspisteen kautta, jonka kanssa ei kuitenkaan päästy yhteisymmärrykseen.⁹⁹⁶ Kare oli valmis hoitamaan esitteen painatuksen ja jakelun Alea-kirjan nimissä, mutta suunnitelma ei kuitenkaan lopulta toteutunut. Syynä tähän näyttää olleen se, että Kareen esittämät painokustannukset olivat eteläafrikkalaisten mielestä liian suuret.⁹⁹⁷

1970-luvulla Mikko Uola ja Matti Arjanne matkustelivat Afrikassa seuraamassa poliittisesti tulenarkaa tilannetta paikan päällä. Portugalin Guineassa miehet liikkuiivat juuri ennen vuonna 1974 tapahtunutta neilikkavallankumousta, jonka myötä Portugalissa vallassa ollut upseerijunta kaadettiin ja joka näin loi pohjan demokratiakehitykselle ja maan siirtomaavallan purkautumiselle. Vuonna 1975 he taas matkasivat Etelä-Afrikassa vanhoilla buurisodan taistelupaikoilla, ja Arjanne kirjoitti Afrikan tilanteesta juttuja *Aamulehteen*.⁹⁹⁸

Mikko Uolan Kareelle lähettämässä kirjeessä viitattiin “vieraan vallan agenttien” hoitavan matkan rahoituksen ja järjestelyt.⁹⁹⁹ Uolan mukaan portugalilaiset maksoivatkin hänen ja Matti Arjanteen lentoliput sekä hoitivat heille vaatimattoman majoituksen.¹⁰⁰⁰ Ainakin Portugali siis harjoitti vielä tiedotustoimintaa, jossa myös suomalaisille lehtimiehille haluttiin antaa mahdollisuus käydä paikan päällä tutustumassa tilanteeseen maan siirtomaissa. Kyseisenlainen pr-toiminta ei ollut mitenkään tavatonta ja suomalaisia lehtimiehiä *Helsingin Sanomista* ja *Uudesta Suomesta* oli menneinä vuosina käynyt Etelä-Afrikassa samantlaisilla tutustumismatkoilla, joissa boikotoiduksi joutunut maa halusi esittää medialle oman

⁹⁹⁵ Mikko Uola Kareelle 9.6.1978, KKa.

⁹⁹⁶ Mikko Uola Kareelle 9.6.1978, KKa.

⁹⁹⁷ Kare Kurre Lanzille 25.8.1978, KKa.

⁹⁹⁸ Mikko Uola 10.5.2018.

⁹⁹⁹ Mikko Uola Kareelle 19.1.1974, KKa.

¹⁰⁰⁰ Mikko Uola 27.4.2020.

näkökulmansa asioista.¹⁰⁰¹

Etelä-Afrikan kysymys pysyi ajankohtaisena aina 1990-luvun alkuun asti, jolloin apartheid-järjestelmä purettiin. Samaa linjaa *Nootin* Etelä-Afrikka kirjoittelun kanssa jatkoi Alea-kirjan julkaisema Tuure Junnilan kirjoittama *Etelä-Afrikka – ihmisoikeudet – Suomen ulkopoliittikka* (1988). Junnila toi kirjan pääteemoja esiin *Länsi-Suomi* -lehdessä ja nosti esiin, kuinka Etelä-Afrikka asetettiin kauppasaartoon samaan aikaan kun valtaosa YK:n jäsenvaltioista ei täyttänyt demokratian mittapuita ja moni diktatuurimaa sai jopa kehitysapua Suomelta. Suomen politiikka oli Junnilan mielestä epäjohtonmukaista myös siitä syystä, että Etelä-Afrikkaa boikotoitiin samaan aikaan kun Suomi ei kuitenkaan tohtinut ulkopoliittisista syistä tuomita Neuvostoliiton suorittamaa Afganistanin miehitystä.¹⁰⁰²

Kouvolan Sanomien arvostelussa korostettiin, että Junnilan kirjan lukeminen ei tehnyt kenestäkään rotusorron kannattajaa, mutta kirja nosti esiin kysymyksen siitä, miksi samoja kriteerejä ei sovelleta kaikkiin maihin. Arvostelun kirjoittanut Pentti P. Perttula näki myös syyt siihen, miksi kirja pyrittiin vaikenemaan kuoliaaksi.¹⁰⁰³

Kare itse oli vielä vanhemmalla iällä, vuonna 1988, mukana perustamassa Etelä-Afrikan ystävät -yhdistystä, joka tuki taloussaarrossa ollutta apartheid-hallitusta. Kare toimi yhdistyksen varapuheenjohtajana ja yhdistystä johti opiskelija Raimo Rosendahl.¹⁰⁰⁴

Yhdistystä tarvittiin Kareen mukaan, koska Etelä-Afrikasta ei annettu oikeaa tietoa. Kare korosti lisäksi Etelä-Afrikan suhtautuneen aina Suomeen ystävällisesti, ja että mustien elintaso oli Etelä-Afrikassa apartheidistä huolimatta Afrikan korkein. Kare myös suhtautui kriittisesti mustien kykyyn hallita itseään, ja hänen mukaansa se johtaisi vain ”keskinäisiin tappeluihin”. Kareella saattoi olla mielessä Zimbabwen kymmenen vuoden takainen vallanvaihdos, jossa Robert Mugaben johtamat mustat ottivat vallan ja maa ajautui diktatuuriin. Kare ei *Iltalehden* haastattelussa malttanut olla nostamatta

¹⁰⁰¹ Mainio 2018, s. 188. *Uuden Suomen* Eero Petäjäniemi ja *Helsingin Sanomien* Yrjö Niiniluoto olivat vuonna 1961 Etelä-Afrikassa tutustumassa maahan valtion kutsusta.

¹⁰⁰² *Länsi Suomi* 7.5.1988: ”Junnilla ruuskii rajusti Etelä-Afrikan politiikkaamme. Kaupan ratkaisu ristiriidassa rauhansopimuksen ja Gattin kanssa”.

¹⁰⁰³ *Kouvolan Sanomat* 3.12.1988, Pentti P. Perttula: ”Eipä vaieta näistä”.

¹⁰⁰⁴ *Nootti* 3/1988: ”Suomen eteläafrikkalainen ystävyysseura”.

esiin myös sitä, miten helppo on kaukaiselle Etelä-Afrikalle vaatia boikottia, mutta sulkea silmänsä siltä, mitä on aikanaan tapahtunut Itä-Karjalassa ja Baltiassa.¹⁰⁰⁵

Yhdistyksen perustamisessa oli mutkia matkassa ja se aiheutti kiivasta vastustusta monissa piireissä. Yhdistys oli ensin suunniteltu rekisteröitäväksi nimellä Suomi-Etelä-Afrikka-seura, mutta vasemmistolaiset ANC:n kannattajat ehdivät rekisteröidä nimen omalle yhdistykselleen ensin. *Tiedonantajassa* pyrittiin nostamaan esiin Etelä-Afrikan ystävien yhteyksiä perustuslaillisiin ja uuteen nuoremman polven radikaalien kansallismielisten perustamaan Kansalliseen kulttuurintamaan, jonka maine oli jo ilmeisesti niin radikaali, että siihen linkittämisen uskottiin toimivan yhdistystä leimaavana asiana. Yhdistyksen myös todettiin vaativan Etelä-Afrikan kauppasaarron purkamista ja kehitysavun sekä muun tuen lopettamista ANC:lle.¹⁰⁰⁶

Ongelmia uudelle yhdistykselle syntyi nopeasti myös virkavallan suunnalta. Koska yhdistys oli ilmoittanut pyrkivänsä järjestämään ryhmämatkoja Etelä-Afrikan ja Suomen välille, nosti ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Matti Kahiluoto esiin sen, että järjestö voitaisiin mahdollisesti kieltää lain vastaisena, sillä se toimi vastoin lakia, joka kielsi kaupankäynnin Etelä-Afrikan kanssa.¹⁰⁰⁷

Nootissa muistutettiin edelleen 1980-luvulla, että ANC tavoitteli marxilais-leninistisen valtion perustamista. Toisaalta lehdessä tuotiin myös esiin, että ANC edusti vain pientä osaa mustista ja kuinka valkoinen valta oli estänyt eri etnisiä ryhmiä ajautumasta sisällissotiin, jollaisiin monissa muissa Afrikan maissa oltiin jouduttu. Mustilla muistutettiin myös olevan Etelä-Afrikassa parempi reaali-palkka kuin esimerkiksi moskovalaisilla työläisillä, ja Apartheid-valtion esitettiin tekevät jatkuvasti uudistuksia, jotka lisäsivät mustien kansalaisoikeuksia.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰⁵ Iltalehti 19.1.1988. ”Etelä-Afrikka-seuran varapuheenjohtaja Kauko Kare: ’Meille annetaan vääriä tietoja’”.

¹⁰⁰⁶ Tiedonantaja 7.4.1989. ”Etelä-Afrikan ’ystävillä’ kahdet kasvot”.

¹⁰⁰⁷ Iltalehti 19.1.1988. ”Etelä-Afrikka-seuran varapuheenjohtaja Kauko Kare: ’Meille annetaan vääriä tietoja’”.

¹⁰⁰⁸ Nootti 5/1985, E.K: ”Mallimaalaiset”; Nootti 8/1987, J.K: ”Pohjoismaat -Etelä-Afrikka”; Nootti 1/1988, Kosti Tolonen: ”Pohjoisia kysymyksiä eteläisessä Afrikassa”; Nootti 7-8/1985, Veikko Vuorela: ”Kasvatusta itsenäisyysajatteluun” (puhe IP ry:n juhlassa 5.12.1985); Nootti 5/1988, Timo Seppälä: ”Etelä-Afrikan zulujen rooli”.

Etelä-Afrikka aktivismin vastapainoksi on hyvä todeta, että Alea-kirja julkaisi myös toisenlaista näkökulmaa etnisiä suhteita koskeviin kysymyksiin. Kustantamon vuonna 1973 julkaisema Anni Lahtisen kirjoittama teos *Ystäväni Elvira, mustalaistyttö* käsitteli teemaltaan romanien ongelmia ja toiseutta. *Kalevan* arvostelija Päivi Mononen näki Lahtisen kirjan tarinassa yhteyden Yhdysvaltojen mustien tilanteeseen.¹⁰⁰⁹

Etelä-Afrikan puolustamiseen *Nootin* palstoilla oli monia syitä. Kylmän sodan maailmassa rotuerottelun purkautuminen olisi todennäköisesti johtanut Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvuun, mitä ei *Nootissa* nähty toivottavana kehityksenä. Vielä 1970-luvun puolessa välissä moni vasta itsenäistynyt valtio olikin taipuvainen sosialismiin, mikä huomioitiin myös Neuvostoliitossa.¹⁰¹⁰ Joku vaikutus Kareen ja muiden suomettumiskriitikoiden Etelä-Afrikkaa kohtaan kokemalle sympatialle voi myös olla ollut sillä, miten eteläafrikkalaisten buurien vuosisadan taitteessa käymä sota Iso-Britannian imperiumia vastaan oltiin aikanaan rinnastettu kotimaisessa keskustelussa samaan aikaan käynnissä olleeseen venäläisten aloittamaan ensimmäiseen sortokauteen - kaksi pientä kansaa suurten imperiumien puristuksessa.¹⁰¹¹

Valtamedian ja yhteiskunnan vaikeneminen Baltian miehityksestä ja huomion keskittäminen samaan aikaan Afrikan vapautusliikkeisiin, joiden eteneminen uhkasi edistää kommunismin voimistumista, loi sellaisen asetelman, johon Kare ei voinut olla ottamatta kantaa nostaan esiin asiaan liittyviä ristiriitaisuuksia ja altavastaajan näkökulmaa.

Yhdysvallat, Kiina ja oikeistodiktatuurit

Kylmän sodan mittakaavassa *Nootissa* asetuttiin varsin selvästi lännen puolelle, ja Yhdysvaltain sotatoimia Vietnamin puolustettiin siinä missä Neuvostoliiton imperialismia vastustettiin.¹⁰¹² Syyksi siihen, miksi Yhdysvaltoja ei niinkään kritisoitu *Nootissa*, totesi Kare olevan sen, että Yhdysvaltoja kritisoitiin hänen mukaansa jo niin

¹⁰⁰⁹ Kaleva 25.1.1973, Päivi Mononen: ”Kannanotto mustalaisongelmiin”.

¹⁰¹⁰ Westad 2018, s. 487.

¹⁰¹¹ Rommi 1964, s. 271.

¹⁰¹² Nootti 5/1969, s. 244, Viljo Jokivirta: ”Herra päätoimittaja”; Nootti 1/1969, s. 35–36, Erkki Könkkölä: ”Viisitoista teesiä Vietnamista”.

paljon mediassa ja virallisissakin yhteyksissä, että *Nootin* ei tähän tarvinnut lähteä enää mukaan.¹⁰¹³

1960–70-luvuilla *Nootin* kirjoituksissa annettiin myös vaihtoehtoista tietoa valtaalehtien kritisoimista Espanjan ja Portugalin oikeistodiktatuureista. Lauri Rane kirjoitteli *Noottiin* haivaintojaan Francon Espanjasta, joissa hän nosti esiin muun muassa minkälaisiin terroritekoihin Ranen ”kommunistisiksi murhamiehiksi” kutsumat ETA:n jäsenet olivat syyllistyneet, joita Ranen näkemyksen mukaan hehkutettiin länsilehdistössä baskilaisina isänmaanystävinä.¹⁰¹⁴

Kylmän sodan rintamalinjat kulkivat myös Etelä-Amerikassa, jossa lännestä ja idästä tuettiin poliittisina liittolaisina nähtyjä poliitikkoja. Chilessä Neuvostoliiton tukema Salvador Allende valittiin presidentiksi vuonna 1970. Hänet syrjäytettiin kolme vuotta myöhemmin Yhdysvaltojen tukemassa sotilasvallankaappauksessa, jonka jälkeen valtaa piti autoritaarisin ottein kenraali Augusto Pinochet.

Asekätkennästä tuomittu ja Yhdysvaltoihin muuttanut Alpo K. Marttinen näki *Nootin* palstoilla Pinochetin pelastaneen maan veriseltä sisällissodalta ja joutumasta vieraan maan johtamaksi Kuuban tyyppiseksi diktatuuriksi. Marttisen mukaan: ”Itäblokki kärsi Chilessä vakavan tappion kilpaillessaan maailmanherruudesta.”¹⁰¹⁵

Myös Pinochetin Chile harjoitti maailmalla tiedotustoimintaa, jossa maan tilannetta pyrittiin esittämään suotuisassa valossa. Maan Tukholmassa toimineessa lähetystössä oli noteerattu, että Kareen julkaisuissa vastustettiin kommunismia, joten suurlähetystö lähestyikin Karettä 1970-luvulla toimittamalla tälle Chilen tilanteesta kertovaa materiaalia.¹⁰¹⁶

Nootissa olleita Yhdysvaltoja puolustaneita kirjoituksia saatettiin käyttää myös viemään uskottavuutta Neuvostoliiton ja kommunististen maiden kritisoinnilta. Kirjailija Pentti Holappa kiinnittikin asiaan huomiota *Helsingin Sanomissa* julkaistussa artikkelissaan,

¹⁰¹³ Nootti 12/1969, etusisäkansi.

¹⁰¹⁴ Nootti 2/1971, L. Rane: ”Miksi näin?”; Nootti 1/1971, Lauri Rane: ”Tervehdys Espanjasta”.

¹⁰¹⁵ Nootti B-painos 2/1974, Alpo K. Marttinen: ”Chile, Chile, Chile...”.

¹⁰¹⁶ Svante Törnvall, Embajada de Chile, Stockholm, Kareelle 29.5.1975, KKa.

jossa hän siteerasi Yhdysvaltoja varsin kritiikittömästi käsitteleviä katkelmia *Nootista*. Holappa pohti: “Miten voisi luottaa toiseen supervaltaan kohdistettuun arvosteluun, kun toisesta annetaan noin enkelinkaltainen kuva?”¹⁰¹⁷

Holapan havainnot olivat ymmärrettäviä, sillä Yhdysvaltoja ja oikeistodiktatuureja kritisoitiin *Nootin* kirjoituksissa erittäin vähän, vaikka sana oli vapaa myös näitä valtioita vastaan kohdistuneelle kritiikille.¹⁰¹⁸

Kommunististen Kiinan ja Neuvostoliiton välit kiristyivät 1960-luvulla ja maista tuli toistensa pahimpia vihollisia. Suomettumisen ajan lehdistöä tutkinut Esko Salminen nostaa esiin, että suomettumisen poliittinen korrektius teki tällöin myös Kiinasta positiiviseen sävyyn kirjoittamisesta tabun.¹⁰¹⁹ *Nootissa* Kiinasta kirjoitettiin lähinnä kriittisiä kirjoituksia, joissa moitittiin diktatuurin ihmisoikeustilannetta, mutta kuin kiusaksi Neuvostoliittoa kohtaan, joissain kirjoituksissa myös Kiinan nousu Neuvostoliiton vastavoimaksi nähtiin positiivisena asiana.¹⁰²⁰ Vuonna 1977 *Nootissa* julkaistiin taas laaja Ranskassa asuneen venäläishistorioitsijan A.A. Amalrikin artikkeli, jossa ennustettiin Neuvostoliiton ja Kiinan ajautuvan sotaan lähitulevaisuudessa.¹⁰²¹

1970-luvulla Kiina nousi merkittäväksi kylmän sodan pelinappulaksi, ja ideologisista eroavaisuuksista huolimatta jopa Yhdysvallat alkoi Richard Nixonin presidenttikaudella lähentää strategisista syistä suhteitaan tähän Neuvostoliiton uuteen viholliseen. Tämä uusi suhtautuminen Kiinaan näkyi myös Suomessa, kun vuonna 1976 joukko poliittisia vaikuttajia teki matkan Kiinaan pian Maon kuoleman jälkeen. Retkikuntaa johti Kaarlo Pitsinki ja matkassa oli mukana useita kekkosvastaisia vaikuttajia kuten Tuure Junnila. Lehdistössä matka nähtiinkin poliittisena kannanottona Kekkosta vastaan.¹⁰²²

¹⁰¹⁷ Helsingin Sanomat 4.8.1968, Pentti Holappa: ”Hyvien ihmisten kieltä”.

¹⁰¹⁸ Nootti 1–2/1968 Terttu-Liisa Parsinkangas: ”Traaginen aikakausi–traaginen Amerikka”; Nootti 5–6/1970, Jukka Luoma: ”Everstien Kreikka”. Alea-kirja julkaisi vuonna 1981 Kareen suuresti arvostaman pakolaisesperjalaisen ajattelijan Salvador de Madariagan kirjan *Ensimmäiseksi vapaus*, jossa myös Francon diktatuuri sai kritiikkiä osakseen. *Nootissa* julkaistiin myös totalitarismia vastustaneen de Madariagan kirjoituksia, jotka kohdistuivat kuitenkin enemmän neuvostodiktatuuria vastaan.

¹⁰¹⁹ Salminen 1996, s. 63–64.

¹⁰²⁰ Nootti 5/1969 s. 211–212 N.: ”Pekingin–Bonnin akseli”; Nootti 6/1969 s. 252 Tarrainen: ”Nordek ja Mao”.

¹⁰²¹ Nootti B–painos 4/1977, A.A. Amalrik: ”Kestääkö Neuvostoliitto vuoteen 1984?”.

¹⁰²² Nummivuori 2009 s. 301.

Myös Kareella oli yhteyksiä kiinalaisiin tahoihin, jotka pyrkivät aktiivisesti luomaan kontakteja toisinajattelijakustantajaan. Kiinan suurlähetystö tilasi *Noottia* ainakin 1970–80 lukujen taitteessa ja suurlähetystön delegaatio vieraili Kareen kotonakin.¹⁰²³ Kare myös sai noihin aikoihin kutsuja Kiinan suurlähetystön erilaisiin tilaisuuksiin.¹⁰²⁴ Kare yhtä lailla kutsui kiinalaisia vaikuttajia välillä Torstaiseuraan.¹⁰²⁵

Kiinan suurlähetystössä seurattiin muutenkin tarkkaan Neuvostoliittoon kriittisesti suhtautuvien tahojen toimintaa. Itsenäisyyden puolesta ry:n puheenjohtajana 1970-luvun puolestavälistä eteenpäin toiminut Heikki Eskelinen muistelee, kuinka Kiinan suurlähetystön edustajat seurasivat yhdistyksen tilaisuuksia ja olivat kiinnostuneita tilaisuuksissa pidetyistä puheista.¹⁰²⁶ Yhtä lailla kiinalaiset lähestyivät aktiivisesti reserviläisjärjestöjä, mikä pakotti myös Neuvostoliiton lähentämään suhteitaan näihin.¹⁰²⁷ *Nootissa* nostettiin vuonna 1969 myös esiin kokoomuksen kansanedustajan Jouni Apajalahden kiinnittäneen eduskunnassa huomiota Kiinan edustuston aktiiviseen informaatiotoimintaan, mutta Apajalahti ei ollut innostunut vastaamaan Kareen aihetta koskeviin kysymyksiin.¹⁰²⁸

Nootissa kylmästä sodasta haluttiin kertoa myös se puoli, jota suomettunut valtamedia ei esittänyt ja Vietnamin sodasta, Chilestä ja Francon Espanjasta kerrottiin kylmän sodan antikommunistinen näkökulma. Sana oli toki vapaa myös muillekin mielipiteille, jotka tosin olivat harvassa.

¹⁰²³ Nootin tilaajarekisteri, KKa; Kristiina Kulmala ja Katariina Kare-Evans muistavat Kiinan suurlähetystön delegaation vierailleen Kareen kotona.

¹⁰²⁴ Kiinan suurlähetystön kutsut tilaisuuksiin: toukokuun 30 päivänä 1978, maanantaina lokakuun 2. p:nä 1978 maaliskuun, 25 p:nä 1980 ja heinäkuun 31 päivänä 1980, KKa.

¹⁰²⁵ Kare Ututistoimisto Uusi Kiina / Huang et Co:lle (9/1980), KKa.

¹⁰²⁶ Heikki Eskelinen 5.4.2018. Eskelinen muistelee, kuinka Kiinan suurlähetystön edustajat olivat joskus itsenäisyyspäivän aamusta hänen ovellaan tiedustelemassa Tuure Junnilan edellisenä päivänä Itsenäisyyden Puolesta ry:n tilaisuudessa pitämää puhetta.

¹⁰²⁷ Tiilikainen 2003, s. 266–207.

¹⁰²⁸ Nootti 5/1969, Kauko Kare: ”Vapaita puheenvuoroja”.

10. Vasemmisto- ja kulttuuriradikalismien vastavoimana

Suoran poliittisen keskustelun foorumina toimimisen lisäksi *Nootti* oli myös kulttuurilehti. Perustaessaan lehtensä Kareella olikin tarkoituksena saada sitä kautta poliittiset mielipiteensä kuulluksi ja osallistua ajan kulttuurikeskusteluun. *Nootti* perustettiin aikana, jolloin sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat tulivat aikuisikään ja alkoivat vaikuttaa aktiivisesti yhteiskunnassa. Kulttuuri politisoitui vahvasti ja nuorisokulttuuri, erilaiset vastakulttuurit ja populaarikulttuuri nousivat voimakkaasti esiin.

Massakulttuurin nousun lisäksi henkinen ilmapiiri oli suurten muutosten alla 1960-luvulla. Vanhempien sukupolvien auktoriteettia alettiin kyseenalaistaa ja vanhat moraalikäsitkset alkoivat murtua samalla kun perinteisesti arvostetussa asemassa olleen kirkon yhteiskunnallista roolia alettiin arvioimaan uudelleen.

Nootti pysyi taas kulttuurikysymyksissä ennemminkin perinteiden puolustajana ja oli Kareen mukaan ”pop-kulttuuriksi leimattua massakulttuuria vastaan”.¹⁰²⁹ Sama perinteiden puolustus näkyi niin keskustelussa kirkon asemasta, yliopistomaailmassa tapahtuneista uudistuksista kuin Yleisradiosta tai sotaveteraaneista.

Rappiokulttuuria torjumassa

Kare ja monet *Nootin* vakiokirjoittajista olivat kulttuurin suhteen varsin konservatiivisia, mikä näkyi vahvasti lehden kirjoituksissa. Kulttuurin alalla sekä nykytaide että nykyrunous saivat *Nootin* palstoilla runsaasti kritiikkiä osakseen. Modernismi oli rikkonut muotoja kuvataiteessa ja kirjallisuudessa 1950-luvulla. 1960-luvulla pop-taide, seksuaalinen vapautuminen ja vasemmistolaisuuden nousu sekoittuivat modernin ja klassisen taiteen väliseen kamppailuun.

Yrjö Kivimies kirjoitti *Nootissa* ajan maineikkaan pop-taiteilijan Andy Warholin kulkevan vuosisadan alun dadaistisen taiteilijan Marcel Duchampin jalanjäljissä.

¹⁰²⁹ Nootti 1–2/1968, 8–11, ”Mitä on nootti”.

Taiteen määritelmäksi näytti riittävän Kivimiehen mukaan vain se, että ostaja koki jonkun taiteeksi: ”Hyvinvointivaltiossa on paljon rahaa joutunut ihmisille, joiden henkinen kehitys on ameeban asteella. Warhol saattaa olla suuri hyväntekijä vapauttaessaan heidän rahankulutusongelmistaan.”¹⁰³⁰ Kare itse kirjoitti toistuvasti kirjallisen kulttuurin rappiosta, ja lehdessä julkaistuissa kirjoituksissa saatettiin spekuloida myös sillä, oliko sattumaa, että konservatiivisesta näkökulmasta paheksuttava modernistinen runous iski itsensä läpi Suomessa juuri Kekkosen valtaannousun aikoihin.¹⁰³¹ Saman suuntaisia havaintoja presidentinvaihdoksen kulttuurillisista vaikutuksista nostaa esiin myös Marja Tuominen, jonka mukaan myös *Parnassossa* ja Yleisradiossa vaikuttanut Pekka Lounela näki 1960-luvun alkaneen nimenomaan Kekkosen valtaannoususta.¹⁰³²

Kulttuurihenkilöistä *Nootin* tulilinjalle joutuivat etenkin vasemmistoradikaalia kulttuurisuuntausta edustaneet henkilöt, kuten Matti Kurjensaari, Arvo Salo ja Matti Rossi.¹⁰³³ Yrjö Kivimies näki taas eräässä pakinassaan merkinä ajan kulttuurillisesta rappiosta ”rikoksistaan hyvää makua vastaan” tunnetun laulaja M. A. Nummisen valitsemisen Helsingin kaupungin musiikkilautakuntaan.¹⁰³⁴ Toisaalta lehden alkuvaiheen moniäänisyyttä kuvaa se, että kantaa otettiin toisinaan myös modernin taiteen puolesta.¹⁰³⁵

Nootissa pohdittiin vuonna 1969 sitä, miten kulttuurihistorioitsijat sadan vuoden kuluttua näkisivät kuluvan vuosikymmenen, jota kuvaaviksi otsikoiksi pohdittiin vaihtoehtoja: ’Pornografian läpimurto’, ’Hämmäntynyt vuosikymmen’, ’Terve elämänkäsitys pääsee valtaan’, ’Kulttuurin taka-askel’, ’Itsetutkiskelun aika’, ’Lapset hiekkalaatikolla’ ja ’Tuhmien sanojen lumous’”. Helsingin raastuvanoikeus oli juuri antanut vapauttavan tuomionsa Sperm-spektaakkelistä, mikä myös ihmetytti lehden toimittajaa.¹⁰³⁶ Underground-taiteilija Matti Juhani Koposen Sperm-ryhmä oli

¹⁰³⁰ Nootti 1–2/1968, s. 34–35, Kivimies: ”Rehellinen huijari”; Nykyaiteesta myös Nootti 8/1968, s. 316, Sotakamreeri: ”Kaksi kumousta”.

¹⁰³¹ Nootti 11/1969, s. 445–448, KK: ”Kirja oli elämäni”; 4/1969, s. 175–178 Leo Lindsten: ”Syntymättömän runoilijan muistelmat”.

¹⁰³² Tuominen 1991, s. 80–81.

¹⁰³³ Nootti 1–2/1968, s. 88, Kvartetti: ”Minä ja Mannerheim”; 2/1969 s. 95–96.

¹⁰³⁴ Nootti 2/1969 s. 53 Kivimies: ”Valistuskansa?”.

¹⁰³⁵ Nootti 5/1968, Risto Vaino: ”Rehellistä huijausta”.

¹⁰³⁶ Nootti 6/1969, N:”Silkkipytty ja penis”.

herättänyt pahennusta alastomuutta sisältäneillä taide-esityksillään, joista flyygelin päällä tapahtuneen symbolisen yhdyntän sisältänyt performanssi toi Kareen kritisoiman raastuvanoikeuden vapauttavan tuomion, joka tosin muuttui myöhemmin hovioikeudessa viiden kuukauden vankeustuomioksi.¹⁰³⁷

Esimerkkinä *Nootissa* esitetyistä konservatiivisista näkemyksistä kulttuuriasioissa käyvät myös näkökannat vuonna 1970 J.H. Erkon kirjallisuuspalkinnon voittaneesta Hans Selon teoksesta *Diiva*, joka edusti muodoltaan varsin omintakeista tajunnanvirtatekniikkaa. *Seurassa* viitattiin Yrjö Kivimiehen kirjoittamaan *Nootissa* ilmestyneeseen arvosteluun, jossa hän totesi *Helsingin Sanomien* suitsuttamasta Selon teoksesta, että ”tätä teosta ei pirukaan kiljumatta lue kolmea sivua enempää(...)”.¹⁰³⁸

Suomalaisen kirjallisuuden tasoa arvosteltiin *Nootissa* laajemminkin, ja *Aamulehden* pakinoitsija Jumi viittasi etenkin naivin ja mauttoman neronpalvonnan olevan tärkeä syy kirjallisuuden tason heikentymiseen. Yhtä lailla tasoa heikensi Kareen mukaan kirjallisuudessa pakonomainen kantaottavuus ja julistuksellisuus.¹⁰³⁹ Urpo Harva taas näki, että ongelmana nykykulttuurissa oli se, että kaikkea pidettiin samanarvoisena eikä viihteen ja kulttuurin välille uskallettu enää tehdä eroa.¹⁰⁴⁰

1960-luvun suosituimmat kotimaiset televisiosarjat olivat keskiluokkaista helsinkiläiselämää kuvannut *Me Tammelat* ja tamperelaiseen työläismiljööseen sijoittunut *Heikki ja Kaija*. Näistä jälkimmäisessä käsiteltyjä yhteiskunnallisia näkemyksiä kritisoitiin aikanaan näkökulmaltaan ”liian kritiikittömiksi ja kapea-alaisiksi”.¹⁰⁴¹ Mediatutkija Pertti Hemanus huomioi Kareen julkaisun ottaneet taas konservatiivisempien Tammeloiden puolustajien roolin todetessaan *Keskisuomalaisen* palstoilla, kuinka: ”Aiemmin konservatiivit halveksivat viihdettä rahvaanomaisena ja älyllisesti matalaotsaisena. Nyt he ovat tajunneet viihteen turvallisuuden ja puolustavat sitä määrätietoisesti. Kunnianarvoisa *Uusi Suomi* ja Kauko Kareen *Nootti* ovat

¹⁰³⁷ Tuominen 1991, s. 352-353. Performanssit keskittyivät taiteilijan omien sanojen mukaan zeniläiseen pohdiskeluun.

¹⁰³⁸ Seura 14/1971. ”Arvostelu”.

¹⁰³⁹ Aamulehti 10.6.1971, Jumi: ”Kirjoja on – jotain puuttuu”.

¹⁰⁴⁰ Nootti 8/1968, Urpo Harva: ”Viihde, massa, kulttuuri”.

¹⁰⁴¹ Meinander 2019, s. 322-324.

asettuneet Tammeloiden tueksi radikaalien hyökkäyksiä vastaan...”¹⁰⁴²

1960-luvun lopulla kuuma kulttuuriin, uskontoon ja sananvapauteen liittyvä kysymys oli kirjailija Hannu Salaman kirjastaan *Juhannustanssit* saama tuomio uskonrauhan rikkomisesta. Kareen asennoituminen tapaukseen *Uuden Suomen* palstoilla alkuvuodesta 1968 kuvaa hyvin tämän kriittistä luonnessa, sillä kylmää kyytiä saivat Kareelta niin Salamaa kritisoinet arkkipiispa Martti Simojoki ja kansanedustaja Margit Borg-Sundman kuin Salama itse.

Simojoen ja Borg-Sundmanin synniksi Kare näki kaksinaamaisuuden, sillä nämä vastustivat jumalanpilkkua, mutta eivät avanneet suutaan vallitsevan ulkopoliitiikan suhteen. Salama taas oli Kareen mukaan huono kirjailija, ja seksuaalisia teemoja sekä uskonnon kritiikkiä olivat hänen mukaansa osanneet käyttää tyylikkäästi teoksissaan useat maailmanluokan kirjailijat, joihin Salama ei Kareen mielestä mitä ilmeisimmin kuulunut. Kare ei myöskään malttanut olla pohtimatta, miten sananvapauden puolustajien ja vastuun korostajien rintamalinjat menisivät, jos Lenin kuvattaisiin fiktiossa eläimiinsekaantujana.¹⁰⁴³

Kare oli tunnettu modernismin ja kulttuuriradikalismien kritiikistään. Hänen 1950-luvulla käymänsä kulttuuritaistelu V.A. Koskenniemeä vastaan oli taas osoittanut, että hän ei myöskään ollut elitistisen taiteen ystävä. Nyt kun 1960-luvun kulttuuriradikaalit löysivät Kareen vihaamasta tasavallan presidentistä isähahmon ja eliitti alkoi suosia kulttuuriradikalismia, oli Kareen helppo valita puolensa.

Suomettuva kirkko

Kirkko miellettiin perinteisesti koti, uskonto ja isänmaa -hengessä toimivaksi yhteiskuntajärjestyksen tukipilariksi. Yhteiskunnallisen ilmapiirin muutokset 1960-luvun mittaan nostivat kuitenkin kirkon toiminnan monesta suunnasta tulevan kritiikin kohteeksi, kun radikaalit syyttivät sitä menneisyyteen jäämisestä ja vanhoillisuudesta, ja

¹⁰⁴² Keskisuomalainen 2.4.1969, Pertti Hemanus: ”Näkökohta. Muuttuneet rintamat.”.

¹⁰⁴³ Uusi Suomi 24.3.1968, Kauko Kare: ”Lassi Nummi & Co”.

konservatiivit taas Kekkosen ja vasemmiston suuntaan kumartelusta.

Nootin virallisena linjana esitettiin että kirkko ja valtio tuli erottaa toisistaan kirkon itsenäisyyden takaamiseksi.¹⁰⁴⁴ *Nootin* palstoilla kirkolla nähtiin olleen tärkeä tehtävä yhteiskunnassa moraalisen auktoriteettina, mutta sitä myös kritisoitiin liiasta mukautumisesta yhteiskunnan muutoksiin ja luopumisesta perinteistä.¹⁰⁴⁵ Esimerkiksi Helge Virtanen pohti *Nootin* ensimmäisessä numerossa: ”Mistä sikiää lättähattuisuus, lisääntyvä nuorisorikollisuus ja rikollisuus yleensä, julkisen elämän demoralisoituminen? Mistä syntyvät muut sosiaalisen sairauden ilmenemismuodot?”, ja lääkkeeksi tähän kirkko oli Virtasen mukaan rehabilitoitava välttämättömien korjausten avulla.¹⁰⁴⁶

Kirkkoa myös syytettiin vasemmistoradikaalien ja Kekkosen kelkkaan lähtemisestä. Olavi Keskinen nosti *Nootissa* esiin, kuinka kirkolliset lehdet, kuten *Kotimaa*, ottivat vähän väliä kantaa rotusyrjintään ja Vietnamin sotaan. Keskisen mukaan kirkko ei edes itse enää osannut tehdä eroa ystävän ja vihollisen välillä: ”Koko maailman laajuinen kristillinen rintama perääntyy voitollisesti hyökkäävän dialektisen materialismin pakottamana. Monilla rintamaosilla puolustajan joukot veljeilevät hyökkääjän kanssa kuvitellen että tavoite on yhteinen. Dialektinen materialismi havaitaan liittolaiseksi ja varsinaisiksi vihollisiksi havaitaan (läntinen) imperialismi ja rotusyrjintä.”¹⁰⁴⁷ Kaukomaiden epäkohtiin keskittymisen lisäksi kirkkoa kritisoitiin myös esimerkiksi maanpuolustuksen vähättelystä.¹⁰⁴⁸

Arkkipiispa Simojoen ohjeistettua rukoilemaan Lounais-Afrikan ja Rhodesian kansojen puolesta, pohti nimimerkki Kirkkoherra *Nootin* yleisönosastolla, milloin arkkipiispa suosittelee esirukousta Viron, Latvian ja Liettua ja muiden itäblokin kansojen puolesta? Kareen tulkinnan mukaan epätasapuolinen toiminta johtui siitä, että valtiokirkon johto oli hänen mukaansa ”farisealainen, epäileväinen ja pelokas.”¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁴ Nootti 1–2/1968, s. 8–11, Kauko Kare: ”Mitä on nootti”.

¹⁰⁴⁵ Nootti 8/1968, s. 320, Martti Rapola: ”Ajanvieteyhtye vai urkupillistö”; Nootti 1–2/1968, s. 23–33, ”Idylli ja uskonsota”.

¹⁰⁴⁶ Nootti 1-2/1968, Helge Virtanen: ”Idylli ja uskonsota”.

¹⁰⁴⁷ Nootti 1–2/1968, s. 84–85, Olavi Keskinen: ”Totuus vai rauha”.

¹⁰⁴⁸ Nootti 3/1985: ”Kirje Suomen valtionkirkon Piispoille!”.

¹⁰⁴⁹ Nootti 3/1972, Kirkkoherra: ”Herra toimittaja”.

Nootissa tehdyt havainnot kehitysmaiden asioiden korostumisesta perustuivat siihen, että kirkossa oli tosiaan 1960-luvun lopulta lähtien saanut jalansijaa uusvasemmistolainen radikalismi, johon liittyi muun muassa kehitysavun kannattaminen ja rasmin vastustaminen. Ilmiö oli osa aikakauden kansainvälistä liikehdintää, johon liittyi myös Kirkkojen maailmanneuvoston antama rahallinen tuki Afrikassa toimiville vapautusliikkeille.¹⁰⁵⁰ Kyseessä oli 1960-lukulaisen papiston irtiotto sotilaspappisukupolvesta.

Kirkko taipui suomettumisen aikana Kekkosen politiikan taakse. Esimerkiksi kirkko kieltäytyi yksimielisesti yhteistyöstä ulkopoliittisesti arveluttavan romanialaispastori Richard Wurmbrandin kanssa tämän vieraillessa Suomessa vuonna 1975, eikä pastorin annettu tällöin esiintyä kirkoissa.¹⁰⁵¹ Syyksi tilojen epäämiseksi esitettiin se, ettei kirkon tiloja tullut antaa poliittisten tilaisuuksien käyttöön, mihin perustuslaillisten aktiivi Panu Toivonen kuittasi *Kirkko ja Kaupunki* -lehdessä, että hänen mukaansa oli vahvasti poliittinen kysymys, kuka todettiin poliittiseksi henkilöksi – Toivosen mielestä useimmiten poliittiseksi henkilöksi määriteltiin sellainen henkilö, joka arvosteli kommunismia ja harvemmin toiselta laidalta tuleva ”punapappi”.¹⁰⁵²

Nootissa tiedettiin kertoa, että presidentin kanslia, Helsingin piispa Aimo Nikolainen, Tampereen piispa Erkki Kansanaho ja Oulun piispa Hannes Leinonen olivat sulkeneet Wurmbrandilta ovet, ja tilaisuus saatiin lopulta järjestettyä Messuhallissa, jonka vuokraamista kyseiseen tarkoitukseen oli *Nootin* mukaan vastustanut kokoomuksen Jouni Apajalahti.¹⁰⁵³ *Nootin* väite presidentin kanslian roolista pitikin paikkansa, sillä romanialaispappi oli vielä 1970-luvun alkupuolella saanut esiintyä Suomen matkoillaan kirkoissa, mutta vuonna 1975 järjestettävä ETYK sai valtio johdon ottamaan yhteyttä piispoihin, jotta kiusallinen kommunismin vastustaja pidettäisiin poissa kirkon tiloista.¹⁰⁵⁴

Kareen kritisoimiin yhteiskunnallisiin vaikuttajiin kuului kirkon miehistä muun muassa

¹⁰⁵⁰ Seppo 2015, s. 160-165 ja 240-242.

¹⁰⁵¹ Niiranen 2000, s. 284-285.

¹⁰⁵² Kirkko ja Kaupunki 16.4.1975. ”Näiden kysymysten syvempää logiikkaa”.

¹⁰⁵³ Nootti B-painos 2/1974: ”Tapaus Wurmbrand”.

¹⁰⁵⁴ Seppo 2015, s. 327-328.

Tampereen piispana 1945-1966 toiminut Kekkosen luottomies Eelis Gulin, joka oli kirkollisessa maailmassa näkyvin K-linjan vaikuttaja.

Nootin virallinen linja kirkon ja valtion erottamiseksi, jotta kirkon itsenäisyys oltaisiin näin saatu turvattua, on hyvin ymmärrettävissä, kun muistetaan, että presidentti nimitti tuohon aikaan piispat ja kirkko oli näin vahvasti sidoksissa vallitsevaan politiikkaan. Kekkonen puuttuikin aktiivisesti myös kirkon toimintaan ja joitain kertoja ohitti piispan nimityksissä, puhtaasti poliittisin perustein, piispanvaalit voittaneita ehdokkaita.¹⁰⁵⁵ J. Juhani Kortessalmi kannusti tästä huolimatta *Nootissa* piispoja olemaan pelkäämättä presidenttiä ja ottamaan aktiivisemmän yhteiskunnallisen roolin.¹⁰⁵⁶

Kaikesta huolimatta moni noottilainen näki kirkolla olevan roolinsa vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen säilyttämisessä. Esimerkiksi Olavi Vanttinen esitti Kareelle vuonna 1970 lähettämässään kirjeessään huolensa siitä, että Reserviupseeriliitto oli esittänyt kenttäpappien korvaamista psykologeilla ja iltahartauksista luopumista.¹⁰⁵⁷

Alea-kirjan profiloitumista konservatiiviseksi ääneksi myös kirkollisissa kysymyksissä kuvaa hyvin myös se, että aikansa johtaviin kirkon maallistumista kritisoineisiin vaikuttajiin lukeutunut professori Osmo Tiilikä julkaisi nimimerkillä *Morossus* kirjoittamiaan runoja Kareen kustantamon kautta.¹⁰⁵⁸

Vaikka kirkko oli perinteisesti ollut isänmaallisuuden ja perinteiden tukijalka, niin uskontoa ja kirkkoa myös kritisoitiin *Nootissa* runsaasti, ja jotkut kirjoittajat esittivät jopa suoran ateistisiakin näkökulmia. Konservatiivisemmat lukijat antoivatkin aika ajoin Kareelle palautetta uskontoa kritisoineiden kirjoitusten julkaisusta, mutta tämä ei suostunut luopumaan periaatteestaan antaa puheenvuoro eri mielipidesuunnille.

Karettä itseäänkin syytettiin välillä ateistiksi, kuten lehdessä julkaistuja ”uskonnonvastaisia letkauksia” Kareelle lähettämässään kirjeessä kritisoineet *Nootin* lukija Leo Aario kommentoi vuonna 1978: ”Mielestäni tällaiset ovat omiaan

¹⁰⁵⁵ Niiranen 2000 s. 280.

¹⁰⁵⁶ Nootti 7–8/1969, s.341–342, J. Juhani Kortessalmi: ”Kirkkomme nykyajassa”.

¹⁰⁵⁷ Vanttinen Kareelle 6.4.1970, KKa.

¹⁰⁵⁸ Parnasso 5/1975, s. 359.

vieroittamaan *Noottia* lukijakunnastaan, joka koostuu pääasiassa vanhan ajan kunnan kokoomuslaisista (koti, uskonto, isänmaa). Käsittääkseni vakaumuksellisten kristittyjen prosenttimäärä on Kristillisen liiton jälkeen suurin perustuslaillisissa ja *Nootin* lukijoissa. Kun *Nootin* asenne viittaa siihen, että toimittaja saattaa olla ateisti, sallittaneen seuraava yksityisajattelijan todistelu(...)”¹⁰⁵⁹ Yhtä lailla lehden yleisönosastoilla pahoiteltiin välillä sitä, miten palstat oltiin avattu uskontoa pilkkaaville teksteille.¹⁰⁶⁰

Uskontoon ja arvoihin liittyi myös kysymys abortista, johon otettiin kantaa *Nootissa* 11/1969. *Kalevan* kulttuurikatsauksessa kiinnitettiin myös huomiota siihen, että *Nootissa* otettiin useamman kirjoituksen voimin kantaa aborttia vastaan ja aiheen todettiin poikkeavan *Nootin* muuten ulkopoliitiikkaan keskittyneestä linjasta. Kareen todettiin nostaneen esiin, kuinka vapaasta abortista oli tullut aseistakieltäytymisen kaltainen kohuttu asia.¹⁰⁶¹ Näyttääkin siltä, että aborttikysymyksessä Karetta hiersi taas se, että asia oli muotikysymys, jota pyrittiin ajamaan kuin käärmettä pyssyyin.

Mainitussa lehdessä julkaistuissa kirjoituksissa Markus Raikamo nosti esiin, että vapaata aborttioikeutta harjoitettiin monissa sosialistimaissa, joissa tämä oli osoitus siitä, miten elämää ei näissä järjestelmissä kunnioitettu. Erik Rydbergin kirjoituksessa pidettiin taas outona sitä, miten pasifistit mielenosoittivat sotaa, mutta eivät abortteja vastaan.¹⁰⁶²

Kare ja noottilaiset eivät nähteet kirkkoon ja uskontoon liittyviä kysymyksiä niinkään teologisina kysymyksinä vaan politiikkaan ja identiteetteihin liittyvinä asioina. Kristinusko oli noottilaisille universaaliala pelastususkontoa enemmän suomalaisen identiteetin palanen, jota vastaan hyökättiin, ja jota konservatiivin tuli näin ollen puolustaa. Toisaalta suomettumisen nähtiin saaneen ylivallan myös kirkossa, jonka nähtiin keskittyvän ajan hengen mukaisesti puhumaan kolmannen maailman ongelmista ja samalla sulkemaan suunsa neuvostoimperialismin rikoksilta ja ovensa niiltä, jotka niistä puhuivat. *Nootissa* sana oli vapaa myös uskonnon kritisoinnille, mikä herätti

¹⁰⁵⁹ Leo Aario Kareelle 31.10.1978, KKa.

¹⁰⁶⁰ Nootti 4/1992, Kosti Karakoski: ”Veteen piirrelyä”.

¹⁰⁶¹ Kaleva 9.1.1970, Kaisu Mikkola: ”Kulttuurilehtikatsaus”.

¹⁰⁶² Nootti 11/1969: ”Abortti – ase - elämä”.

toisinaan pahaa verta, mutta oli oleellinen osa Kareen periaatteenaan vaalimaa sananvapautta.

Yliopistoradikaaleja ja taistolaisia

Nootin aloittaessa ilmestymisensä keväällä 1968 oli nuorison liikehdintä maailmalla kuumimmillaan. Ranskassa ja Yhdysvalloissa opiskelijamellakat saivat jopa väkivaltaisia muotoja. Nuorison kritiikin kohteena olivat etenkin vanhojen sukupolvien valta-asema, perinteiset arvot ja Vietnamin sota. Kauko Kare ja *Nootti* olivat jyrkällä törmäyskurssilla tämän ajan hengen kanssa.

Nootissa eivät nuoret radikaalit saaneet ymmärrystä osakseen. Kare oli jo kirjassaan *Tähän on tultu* kritisoinut nuorisoradikaaleja, jotka vallankumouksellisista puheistaan huolimatta eivät vastustaneet vallanpitäjiä eli Kekkosta ja K-linjalaisia. Kekkonen olikin tunnetusti erittäin hyvissä väleissä, joskin lähinnä taktisista syistä, vasemmistolaisen nuorisoradikalismien edustajien kanssa. Tästä olivat osoituksena hänen nuorisovaikuttajille pitämänsä keskustelutilaisuudet, eli ns. ”lastenkutsut”, joissa etenkin radikaalit nuoremman polven edustajat olivat näyttävästi esillä. Näin Kekkosen sai Juhani Suomen mukaan estettyä ”Ranskan taudin” etenemisen ja vältettyä samojen virheiden tekemisen, mikä ajoi de Gaullen Ranskan sekasortoon – kovien otteiden sijaan radikaalit pyrittiin siis integroimaan mukaan järjestelmään.¹⁰⁶³

Etenkin Yhdysvalloissa ja Ranskassa vuonna 1968 tapahtuneita opiskelijalevottomuuksia seurattiin *Nootissa*, ja kirjoittajilla oli niitä kohtaan varsin kriittinen asenne.¹⁰⁶⁴ Maailmalla levinnyt mellakoinnin aalto ylsi Suomeen loppuvuodesta 1968, kun Vanha ylioppilastalo vallattiin Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan satavuotisjuhlien alla. *Nootissa* valtausta kritisoitiin, joskin esimerkiksi Kivimies ymmärsi, että taustalla Euroopan ”yliopistohulinoissa” oli alkusyyinä tiettyä yliopistojen jälkijättöisyyttä ja hallitsevien piirien kovakätisyyttä. Toisaalta opiskelijaliikehännässä esiintyi kuitenkin piirteitä, jotka saivat hänet

¹⁰⁶³ Suomi 2010, s. 462.

¹⁰⁶⁴ *Nootti* 4/1968, s. 156–157, Sotakamreeri: ”Voittoisa de Gaulle”; *Nootti* 9–10/1968, s. 365–366, Sotakamreeri: ”Juhlapuhe”.

rinnastamaan ne 800 vuoden takaisiin ”lasten ristiretkiin”, joilta palanneet eivät itsekään tienneet lopulta matkansa tarkoitusta.¹⁰⁶⁵

1960-luvun lopulla aseistakieltäytymiseen liittyvät kysymykset herättivät laajaa yhteiskunnallista keskustelua, kun vasemmistoradikaalit vaativat aseettomaan palveluun pääsemisen kriteerien löysentämistä, johon päästäkseen piti tuolloin läpäistä lautakunnan arvio pasifistisen vakaumuksen riittävydestä. Aseistakieltäytyjä Erik Schüller nousi julkisuuteen yllytettyään ihmisiä kieltäytymään aseellisesta palvelusta, vaikka tutkintalautakunta olisikin hylännyt hakemuksen. Tästä seurasi liike, jossa toistatuhatta vasemmistoradikaalia seurasi Schüllerin esimerkkiä, tavoitteenaan tukkia oikeus yllytysyytteistä ja näin osoittaa, että lakiin tarvittiin muutosta. Seurauksena oli muutamia tuomioita sekä asevelvollisuuslain muuttaminen nopealla aikataululla. Presidentti Kekkonen seurasi tarkasti tapahtumia ja kritisoi kulisseyksissä oikeusministeri Aarre Simosta siitä, että tämä vielä antoi oikeusprosessien edetä yllyttäjiä vastaan, vaikka lakimuutos oli käynnissä.¹⁰⁶⁶

Nootissa koko ilmiö nähtiin ”joukkohumpuukina” ja Schüller ”naivina hölmönä”, jota pitivät marttyyrinä lähinnä: ”kulttuurihäiskät, jotka istuvat HYY:n hallituksessa, Ateneumin oppilaskunnassa, yleisradiossa”.¹⁰⁶⁷ Kivimies nosti esiin ”Sapeli-Simosen” laittaneen sapelinsa tuppeen ja ruvenneen kiireesti rakentamaan lakia, joka auttaisi ”schüllerit irti kypälälaudasta, johon he ällistyksekseen ovat joutuneet.”, ja hän näki lisäksi luonnollisena, että oikeuslaitos asetti lain rikkoja syytteeseen, kuten laki velvoitti.¹⁰⁶⁸ Kivimies ei myöskään malttanut olla sivaltamatta Schüllerii huomauttamalla Suomen ja Saksan pitkästä ulkomaankaupan historiasta ja siitä, että ei tiennyt pitäisikö itkeä vai nauraa, kun maanpetturitkin oli näköjään tuotava Saksasta.¹⁰⁶⁹

Kylmän sodan aikana eri maissa järjestetyt kansainväliset nuorisofestivaalit olivat osa nuorisolle suunnattua Neuvostoliiton propagandatoimintaa, josta oltiin Suomessakin päästy nauttimaan Helsingissä vuonna 1962 järjestettyjen festivaalien yhteydessä. *Nootissa* huomioitiin, kuinka Itä-Berlinissä vuonna 1973 järjestetyille festivaaleille

¹⁰⁶⁵ Nootti 9–10/1968, s. 362, Kivimies: ”Lasten ristiretki”.

¹⁰⁶⁶ Tuominen 1991, s. 209.

¹⁰⁶⁷ Nootti 5/1969, toimitus vastaa ”Kirjeitä toimittajalle”.

¹⁰⁶⁸ Nootti 7-8/1969, Kmies: ”Langanpätkiä”.

¹⁰⁶⁹ Nootti 10/1969, Kivimies: ”Jatkan”.

osallistui SMP:n ja kristillisten nuorisojärjestöjä lukuun ottamatta kaikkien muiden puolueiden nuoret, mukaan lukien kokoomusnuoret, joiden myös todettiin osallistuneen neuvostosotilaiden muistomonumentilla käynnille. Yleisradion paikalla tuodut toimittajat ”puhkuivat festivaalihenkeä”, imperialismi sai puheissa kyytiä ja lehdessä esitettyjen havaintojen mukaan: ”Hitler-Jugend ja Goebbels olisivat voineet kadehtia sitä massojen ja aatteellisen sanoman manipulointia, jota Itä-Berliinissä nähtiin.”¹⁰⁷⁰

Myös Heikki Eskelinen vertasi *Nootissa* nuorisoradikaalien ehdotonta fanaattista eetosta ja toimintatapoja natseihin: ”Sittenmin he kokosivat kansainvälisen kapitalismin & imperialismiin & rämettyneen länsimaisuuden, parlamentarismiin ja liberalismiin kannattajat leireihin ja kärvensivät heitä uunissa muutamia miljoonia. Sitten he hävisivät sotansa uudemman maailmansa luomiseksi. Ehkäpä heidän moderneilla seuraajillaan on parempi onni.”¹⁰⁷¹ Kare taas veisteli, kuinka ”Meillä oli Lapuan vuosikymmenellä Svinhufvud ja Hurja-Hilja, nykyvuosikymmenellä Kekkonen ja Hurja-Kaisa.”¹⁰⁷² Hurja-Hiljana tunnettu Hilja Riipinen toimi 1930-luvulla IKL:n kansanedustaja. Kaisa Korhonen taas oli muun muassa *Lapualaisoopperassa* esiintynyt vasemmistolaisnäyttelijä.

Nuorisoradikalismiin kuumina vuosina lehdessä kritisoitiin yleensäkin nuorison ajautumista huonoille teille, ja etenkin 1960-luvun puolesta välistä lähtien vauhdilla vasemmistolaistunut valtakunnallinen opiskelijajärjestö Teiniliitto joutui *Nootin* tulilinjalle.¹⁰⁷³ Liitto oli vuonna 1965 poistanut tavoitteistaan kansallisen yhtenäisyyden sekä maanpuolustustahdon edistämisen ja tilalle oli nostettu kansainvälisen yhteisymmärryksen edistäminen.¹⁰⁷⁴ 1970-luvulle tultaessa liiton linjat määriteltiin Lauri Hokkasen mukaan taistolaisten toimintakalenterin pohjalta.¹⁰⁷⁵

Markus Raikamo tyytyi vuonna 1970 vaalitulaisuudessa pitämässään puheessa, kuinka yhteiskunnassa oli käynnissä marcuselainen aivopesu, joka vaikutti etenkin nuorisoon: ”Tähän marcuselaiseen nihilismiin, pasifismiin ja anarkismiin kuuluu näkyvällä tavalla

¹⁰⁷⁰ Nootti 3-4/1973, S.T.: ”Jälkikirjoitus – Itä-Berliini 1973”.

¹⁰⁷¹ Nootti 3/1968, Heikki Eskelinen: ”Nuoriso ja väkivalta”.

¹⁰⁷² Nootti 8/1968, N: ”Vanha nuori levottomuus”.

¹⁰⁷³ Nootti 9–10/1968, s. 416–416, Uuno Sinisalo: ”Tampereen teiniriehan tarkastelua”.

¹⁰⁷⁴ Hägglund 2006, s. 32–33.

¹⁰⁷⁵ Hokkanen 2021, s. 467.

nuorison itsetuhovietti. Luojan kiitos, sitä edustaa vain vähäinen mutta kuitenkin kallisarvoinen osa nuorisostamme. Heitä kuulemme radiossa, näemme tuhkatieheään TV:ssä; eräänlaista ”pop-nuorisoa”, johon julkinen valta suhtautuu myötämielisesti. He ovat tuhonneet ja sallineet tuhottavan itseään, tervettä, virheetöntä ruumistaan, kaikenlaisilla hasismyrkyillä. He ovat fyysisessä kehityksessään veltoja, harmaankalvahkoja ja hoitamattoman näköisiä. Ne ovat kovia ja kylmiä vanhempiensa suruille ja lähimmäistensä huolille. Heidän ajatuksensa ja tekonsa ovat vieraita henkiselle, kansalliselle elämälle.”¹⁰⁷⁶

Nuoriso irtautui näihin aikoihin vahvasti vanhemman polven arvoista, ja nuorisokulttuuria tutkineen Kai Häggmanin mukaan sukupolvien välinen vastakkainasettelu oli 1960-luvulla jyrkempää kuin koskaan sitä ennen tai koskaan sen jälkeen.¹⁰⁷⁷ Marja Tuomisen mukaan sukupolvien konfliktin taustalla oli suuria ikäluokkia vaivannut minäidentiteetin ja kulttuuri-identiteetin välinen ristiriita, jossa sosiaalisia suhteita rikkova minäidentiteetti törmäsi yhteiskunnan kulttuuri-identiteettiin juurtuneisiin asenteisiin, kuten vanhoihin sukupuolirooleihin.¹⁰⁷⁸ Kapinallinen nuoriso samaistuu psykohistorioitsija Juha Siltalan mukaan usein isiensä vihollisiin, ja Neuvostoliiton kanssa veljeilevä Kekkonen oli tässä mielessä rintamaveteraanien kapinalliselle jälkikasvulle mainio samaistumisen kohde.¹⁰⁷⁹

Nuoren ja vanhan polven ajatusmaailmojen väliset erot tiivistyivät hyvin *Nootissa* julkaistussa Kullervo Rainion pitämässä puheessa. Rainio nosti esiin Itsenäisyyden puolesta yhdistyksen itsenäisyysjuhlassa pitämässään puhevuorossa, kuinka itsenäisyys ei näyttänyt pärjäävän nuorten mielissä käydyssä kilpailussa muiden myönteisten arvojen kanssa. Kansallisen itsenäisyyden tilalle nostettiin hänen mukaansa kevyesti suurilinjaiselta ja avaralta kuulostava kansainvälisyyden aate ja asioita haluttiin tarkastella mieluummin ”ihmiskunnan perspektiivistä”, jonka Rainio näki olevan ”romanttinen aate” ja ”suuruudenhullu itsepetos”. Itsenäisyyden säilymisen perustana olevan maanpuolustuksen sijaan nuorisoon vetosivat ”suuremmat” ajatukset, kuten ihmiskunnan ekosysteemiä uhkaavat katastrofit, kuten nälänhädät ja saasteet, joiden

¹⁰⁷⁶ Nootti 4/1970, Markus Raikamo: ”Kansa, vapaus, vallankumous”.

¹⁰⁷⁷ Häggman 2006, s. 7.

¹⁰⁷⁸ Tuominen 1991, s. 225.

¹⁰⁷⁹ Lehtinen 2002, s. 550.

torjunnan kiireellisyyteen ja välttämättömyyteen vedottiin. Maanpuolustuksen perustana ollut isänmaallisuus sivuutettiin taas vaivaantuneena selittäen sen olevan ristiriidassa edistyksen ja toisiin kansoihin ja rotuihin suuntautuvien ennakkoluulojen vähentämisen kanssa. Varojen käytön osalta koulut, sosiaalihuolto ja ”koko joukko hyviä asioita” asetettiin Rainion mukaan säännöllisesti maanpuolustuksen edelle.¹⁰⁸⁰

Rainion havainto nuorison arvomaailman siirtymisestä turvallisuuteen liittyvistä konkreettisemmista kysymyksistä kansainvälisen oikeudenmukaisuuden kaltaisiin abstraktimpiin asioihin oli ilmentymä sukupolvien välisten arvomaailmojen eroista, jotka vaikuttivat aikakauden kulttuurillisiin jännitteisiin. Ilmiö oli kansainvälinen, ja vaihtoehtokulttuureja tutkineen yhdysvaltalaisen aatehistorioitsija Theodore Roszakin mukaan sukupolvikonflikti juonsi juurensa siihen, että 1930-luvun lama ja toinen maailmansota olivat saaneet sodan käyneen sukupolven keskittymään turvallisuuteen ja materiaalsen hyvinvoinnin hakemiseen, kun taas keskiluokan vaurastuminen ja sosiaalivaltio loivat nuorelle polvelle turvallisen ympäristön ja sitä myöten vapauden olla asioista mitä mieltä tahansa.¹⁰⁸¹ Samanlaisiin havaintoihin on päätyntä myös Ronald Inglehart, jonka mukaan elintason nousun myötä kauneuteen ja vastaaviin ei-materialistisiin asioihin keskittyvät arvot ovat olleet toisen maailmansodan jälkeen nousussa. Inglehartin mukaan samaan aikaan kun korkeasti koulutettujen määrä moninkertaistui 1950- ja 1960-lukujen aikana eivät nuoremmat polvet enää myöskään samaistuneet kansallisiin instituutioihin ja isänmaallisuuteen yhtä paljon kuin edelliset sukupolvet.¹⁰⁸²

Sukupolvien arvoeroihin vaikutti siis osaltaan *Maslown tarvehierarkia*, joka oli juurtunut eri tavalla eri sukupolviin: puutteellisissa oloissa eläneet vanhemmat polvet olivat oppineet kiinnittämään enemmän huomiota materiaaliseen turvallisuuteen siinä missä paremmissa oloissa kasvanut nuorempi sukupolvi pystyi keskittymään enemmän itsensä toteuttamiseen. Maanpuolustuksesta, itsenäisyydestä ja turvallisuudesta huolehtimista kilpailukelpoisempina itsensä toteuttamisen keinoina nähtiin pop-kulttuuri ja maailmanparantaminen, jotka molemmat tulivat suurelta osin Yhdysvalloista, joka oli maailman talouden veturi. Sen yliopistomaailman kautta

¹⁰⁸⁰ Nootti 2/1972, Kullervo Rainio: ”Itsenäisyys ja informaatio”.

¹⁰⁸¹ Roszak 1969, s. 23 ja 31.

¹⁰⁸² Inglehart 1977, s. 3-18.

levisivät Eurooppaan myös uusvasemmistolaiset ajatukset, joiden yksi merkittävistä teoreetikoista oli Markus Raikamonkin esiin nostama Frankfurtin koulukunnan filosofi Herbert Marcuse, joka tästä huolimatta oli henkilönä tuskin erityisen tuttu suomalaiselle yleisölle.

Vasemmistolaisen protestiliikhehdinnän kanavoiduttua 1970-luvulla taistolaisuudeksi, totesi Kare liikhehdinnän olevan lähinnä vain muoti-ilmiö: ”Taistolaisuus on muotiasenne, ei ne tiedä mistään mitään, mutta on niin kiehtovaa olla vallankumouksellinen.”¹⁰⁸³

Taistolaisessa liikkeessä mukana ollut Lauri Hokkanen myöntää paljouden vetovoiman vieneen monen mukaan taistolaisuuteen. Muoti-ilmiön sijaan Hokkanen kuitenkin pitää taistolaisuutta enemmän uskonnonkaltaisena ilmiönä, jossa sisäänpäin kääntynyt ryhmä koki vahvaa solidaarisuutta, torjui ulkoisia uhkia ja vainosi kerettiläisiä ”luokan asian kavaltajiia”.¹⁰⁸⁴ Myös näihin ”luokan kavaltajiin” kuuluneen vasemmistolaisen toimittajan Päivi Istalan mukaan taistolaiset olivat suvaitsemattomia mielipideterroristeja, jotka eivät hyväksyneet mitään muuta totuutta kuin omansa, syrjivät muita, työllistivät vain samoin ajattelevia ja pitivät yllä rautaista poliittista kuria. Taistolaisten pahimmat vastustajat olivat Istalan mukaan vasemmiston ”väärinajattelevat revarit”, joita mieluummin tehtiin yhteistyötä vaikka edistyksellisten keskustalaisten kanssa.¹⁰⁸⁵ Vaikka Hokkanen ja Istala puhuvat paljoudesta ja rautaisesta kurista, on hyvä muistaa, että taistolaiset eivät olleet yliopistomaailmassakaan enemmistönä, mutta merkittävää kannatusta nauttinut äänekäs ääriryhmä sai toimia varsin omavaltaisesti, sillä sitä suojasi ulkopoliittinen suojaviitta ja sen vastustajiaan kohtaan iskemä ulkopoliittinen leima tuli ottaa vakavasti.

Tšekkiläisen Barbora Skálován taistolaisuutta käsitelleen väitöskirjan mukaan liike oli suomalaisen geopolitiittiseen tilanteeseen mukautunut muoto samasta uusvasemmistolaisesta liikkeestä, joka sai lännessä vallitsevaa järjestelmää vastustavan maolaisen tai trotskilaisen olomuodon, mutta joka suomettuneessa Suomessa ajautui ulkopoliittisten realiteettien pakosta Neuvostoliittoa ihannoivaksi stalinismin lipun

¹⁰⁸³ Helsingin Sanomat 9.2.1974.

¹⁰⁸⁴ Hokkanen 2021, s. 114 ja 350.

¹⁰⁸⁵ Istala 2012, s. 255.

kantajaksi ja presidenttiä tukevaksi anti-anti-establishment-liikkeeksi.¹⁰⁸⁶

Opiskelijaliikchedinnällä oli myös yhteiskunnallista merkitystä, kun 1960–1970 lukujen taitteessa alettiin vakavasti keskustella yliopistolaitoksen muuttamisesta demokraattisemmaksi. Opetusministeri Johannes Virolainen esitti vuonna 1970 Lex Virolaisena tunnetun lakiesityksen, jossa yliopiston hallintoa olisi muutettu siten, että opettajiston valta-asema laitoksessa olisi murrettu antamalla opiskelijoille samanarvoinen äänioikeus yliopistolaitoksen päätöksenteossa.

Nootissa lakiehdotus herätti tiukkaa kritiikkiä, ja uudistuksen pelättiin tuhoavan tieteellisen tutkimuksen tason ja johtavan yliopistolaitoksen muuttumiseen sosialistiseksi.¹⁰⁸⁷ Myös kokoomuslaisessa lehdistössä hyökättiin kovin sanoin uudistussuunnitelmia ja opiskelijaradikalismia vastaan. Etenkin Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian professori Kullervo Rainio nousi tässä keskustelussa merkittäväksi vanhan yliopistolaitoksen puolustajaksi.¹⁰⁸⁸

Nootissa otettiin aktiivisesti kantaa yliopistouudistusta vastaan. Olavi Mattila tiivisti uudistukseen sisältyneet ongelmat toteamalla, että tasa-arvoinen päätöksenteko sopi yhteisöihin, joiden tarkoitus oli yhteisten etujen ajaminen, kuten valtio, kunnat, järjestöt ja puolueet, mutta ei epäitsenäisiin elimiin, jotka pääyhteisö asettaa ja rahoittaa tarkoitustensa toteuttamista varten. Mattila alleviivasi asiaa toteamalla, että: ”Ei ole tarkoituksenmukaista siirtää henkilö ja ääni -periaatteella armeijassa valta sotamiehille, vankiloissa vangeille, virastoissa ehkä toimistoapulaisille jne.”. Mattila pelkäsi myös professorinimitysten, opetussisältöjen ja apurahojen jakamisen politisoituvan, kun puoluevalta kasvaisi uudistuksen myötä.¹⁰⁸⁹

Urpo Harva huomioi vasemmistoradikaalien ajavan äänekkäimmin uudistusta, mutta arveli enemmistön opiskelijoista olevan porvareita, joten korkea äänestysprosentti olisi

¹⁰⁸⁶ Kansan Uutiset 30.12.2021, Erkki Larmola: ”Taistolaisuudesta väitöskirja Tšekissä: ’Ainulaatuinen ilmiö koko Euroopassa’”.

¹⁰⁸⁷ Nootti 1/1970, s. 32–33 Lasse Hakkila: ”Mies ja ääni – krooninen äänenmurros”; Nootti 2/1970, s. 65–69, Georg C. Ehmrooth: ”Suomalainen elämänmuoto vaakalaudalla”; Nootti 3/1970, s.107–111, Lasse Hakkila: ”Yliopisto on meidän ja pysyy”.

¹⁰⁸⁸ Uusi Suomi 4.3.1970.

¹⁰⁸⁹ Nootti 7-8/1970, Olavi Mattila: ”Kouludemokratia’ – tyhmyys pylväikössä”; Nootti 2/1970, Olavi Mattila: ”Vapaan tieteen loppu”.

voinut hänen mukaansa jopa johtaa radikaalien valtakauden loppumiseen.¹⁰⁹⁰ Georg C. Ehrnrooth taas arveli opetusministeri Virolaisen joutuneen oman puolueensa nuorista radikaaleista koostuneen Ryhmä 70:n painostuksen kohteeksi, kun oli ryhtynyt ajamaan niin mieletöntä järjestelmää, jossa valta luovutettaisiin suoraan koulunpenkiltä tulleille opiskelijoille.¹⁰⁹¹

Taas on tärkeää huomioda, että vaikka radikalismen vastaisuus oli *Nootissa* selvästi vallitseva linja, julkaistiin lehdessä myös yliopistouudistusta puolustavia kirjoituksia.¹⁰⁹² Joissain puheenvuoroissa myös arvioitiin, että vallitsevan hallintojärjestelmän puitteissa oli mahdollista tehdä uudistuksia, joilla saataisiin vapautettua opiskeluilmapiiriä ja sujuvoitettua opiskelijoiden ja opettajien yhteistyötä.¹⁰⁹³

Mies ja ääni -uudistuksesta käydyn keskustelun lisäksi korkeakoulumaailma oli murroksessa, kun uusia yliopistoja perustettiin ja vanhoja otettiin valtion hallintaan. Mikko Uola pohti aiheeseen liittyen *Nootin* palstoilla, että kun valtiollistettuja yliopistoja hallittiin nyt opetusministeriöstä ”jonka poliittisesta väristä ei pitkään aikaan ole ollut epätietoisuutta”, niin yksittäisten laitosten, professorien ja tutkijoiden tutkimuksen vapaus kaventuisi, kun määrärahat jaettaisiin jatkossa ”edistykseelliseen” tutkimukseen.”¹⁰⁹⁴

Yliopistouudistus kaatui lopulta etenkin Vennamon ja kokoomuksen vastustukseen. Uudistusta vastustaneet kansanedustajat pitivät viivytykspuheita, joilla lakiesityksen käsittely saatiin vietyä vuoden 1970 eduskuntavaalien yli. Kauko Kareella oli sormensa pelissä myös viivytykspuheiden avulla käydyssä taistelussa, ja hän oli koordinoimassa kansanedustajien pitämässä puheissa käytetyn materiaalin keräämistä. Heikki Eskelinen muistelee, että materiaalia kerättiin muun muassa kasvatustieteellisestä kirjallisuudesta, eduskunnan materiaaleista sekä muistelmista ja aineistoa koostettiin Kareen johdolla Hotelli Vaakunan ravintolassa.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹⁰ Nootti 11/1969, Urpo Harva: ”Taantuva yliopisto”.

¹⁰⁹¹ Nootti 2/1970, Georg C. Ehrnrooth: ”Suomalainen elämänmuoto vaakalaudalla”.

¹⁰⁹² Nootti 11/1969, s. 468–470, K.P.: ”Opiskelijan kannanotto: papitko pyhättönsä pilanneet?”.

¹⁰⁹³ Nootti 6/1969, Timo Salminen: ”Yhden miehen yksi ääni”.

¹⁰⁹⁴ Nootti 2-3/1974, M-o U-a: ”Ilopoikien professuurit”.

¹⁰⁹⁵ Heikki Eskelinen 2.7.2018.

Yksi Lex Virolaisen näkyvimpiä vastustajia oli Turun yliopiston rehtori Tauno Nurmela. *Nootti* pyysikin Nurmelta haastattelua aiheesta, mutta ajan poliittista tilannetta kuvaa hyvin se, että *Nootti* oli tuolloin jo poliittisesti niin arveluttava foorumi, että Nurmela katsoi paremmaksi esittää kritiikkinsä muita kanavia pitkin. Nurmelan kanssa asiasta neuvotelleen Mikko Uolan mukaan: ”Nurmela sanoi, että asiat ovat Suomessa niin heikosti, että on aina tarkoin ajateltava, millä foorumilla tuo asiansa julki. Hänellä on vielä toistaiseksi toivoa yrittää esittää jonkinlaista roolia Lex Virolaisen järkipäistämiseksi, mutta jos hän nyt kirjoittaisi *Noottiin*, leimaisi KORKEA TAHO hänet fasistiksi.”¹⁰⁹⁶

Yliopistomaailman radikalisoituessa Kare näki enää harvojen professorien puolustaneen oikeutta, vapautta ja kulttuuriarvoja. Tällaisiksi Kare luokitteli vuonna 1971 *Uudessa Suomessa* julkaistussa kirjoituksessaan historioitsija Arvi Korhosen, Turun Yliopiston sosiaalipolitiikan professorina toimineen Jouko Siiven, Tampereen yliopiston kirjallisuustieteen professorina toimineen Kauko Kyyrön, Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian professorin Kullervo Rainion, Tampereen yliopiston aikuiskasvatuksen professori Urpo Harvan, Helsingin yliopiston latinan kielen ja Rooman kirjallisuuden professori Iiro Kajannon, Turun yliopiston historian apulaisprofessori Matti Lauerman ja Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian professorina toimineen Jaakko Hintikan.¹⁰⁹⁷ Moni näistä tiedemiehistä lukeutuikin Kareen tuttaviiin ja *Nootin* piiriin.

Alea-kirja osallistui keskusteluun yliopiston asemasta julkaisemalla vuonna 1969 Urpo Harvan kirjan *Alas professorit. Uuden Suomen* arvostelussa nostettiin esiin, että kirjassa kritisoitiin suunnitelmia siirtää yksityiset korkeakoulut valtion haltuun, ja yliopiston hallinnon uudistus ei kirjoittajan mielestä ollut akateeminen vaan ennemminkin puoluepoliittinen kysymys.¹⁰⁹⁸ Ylioppilaslehti *Aviisi* taas näki Harvan puolustamat yksityiset yliopistot ”yksityisten rahamiesten” laitoksina ja lehdessä korostettiin maan hallituksen ja ylioppilaiden olevan hallintouudistuksen takana.¹⁰⁹⁹

¹⁰⁹⁶ Mikko Uola Kareelle 20.10.1969, KKa.

¹⁰⁹⁷ Sosialistinen aikakauslehti 4/1971, Toivo Mulari: ”Valopöijupojat”.

¹⁰⁹⁸ Uusi Suomi 27.12.1969, Juhana Häme: ”Akateemista politikointia”.

¹⁰⁹⁹ Aviisi 12.12.1969, Fykuso: ”Harvaluuloa”.

1960-luvun nuorisoradikalismi piti puolustusvoimia vanhoillisuuden linnakkeena. Kare taas halusi antaa myös vastapuolelle puheenvuoron, ja hänen moninaisia mielipiteitä kunnioittanutta julkaisupolitiikkaansa kuvaa hyvin se, että Alea-kirja julkaisi vuonna 1973 Herbert Liliuksen kirjan *Sosiaalinen armeija – utopia vai todellisuus*, jossa kritisoitiin puolustusvoimien jäykkää hierarkiaa ja haluttiin tuoda itäblokkimaista kansanarmeija-ajattelua myös Suomeen. *Kirjastolehden* mukaan Lilius kampanjoi kirjassa “pasifistisen vasemmistomilitarismin” puolesta ja ajoi sitä, että päättäntävaltaa tuotaisiin mahdollisimman monissa asioissa hierarkiassa alaspäin ja rauhanasiasia korostettaisiin mahdollisimman paljon.¹¹⁰⁰ Pasifimi ei muoti-ideologiana Kareta itseään innostanut, mutta Liliuksen kirjan kritiikki armeijan hierarkkisuuutta kohtaan osui enemmän yksiin Kareen vallankäyttöön kriittisesti suhtautuneen ajatusmaailman kanssa.

1960-luvun lopulla yhteiskunnalliseen toimintaan mukaan tulleet suuret ikäluokat toivat mukanaan uusia arvoja, jotka poikkesivat sodan käyneen sukupolven konservatiivisemmasta ajattelumaailmasta. Kun perinteisiä arvoja ja rakenteita kyseenalaistaneet nuoret radikaalit liittoutuivat kannattamaan istuvaa presidenttiä, oli Kareella ja *Nootilla* monta syytä joutua vastakkain nousevan polven edustajien kanssa. *Nootissa* puolustettiin yliopistolaitosta radikaaleja uudistuksia vastaan, joiden nähtiin politisoivan yliopistot. Opiskelijaradikaaleista jyrkimmät päätyivät uskonnollista fundamentalismia muistuttaneeseen taistolaiseen liikkeeseen. Kareen julkaisuissa taas vasemmistoradikalismia verrattiin 1930-luvun oikeistoradikalismiin, joka yhtä lailla marssi hurmoksessa yhteisten lippujen alla.

Reporadio

Ääri vasemmistolaisena nähtyä Yleisradiota pidettiin *Nootissa* yhtenä merkittävimmistä vasemmistolaisen kulttuuri- ja nuorisoradikalismin puolustajista. Yleisradio olikin 1960-luvulla vasemmistolaistunut vahvasti Eino S. Revon noustua sen pääjohtajaksi vuonna 1965. Yleisradion toimittajakuntaan nousi “Reporadion” aikaan paljon

¹¹⁰⁰ Kirjastolehti 5/1974, Rauno Ranta: ”Herbert Lilius: Sosiaalinen armeija – utopia vai todellisuus”.

vasemmistolaisina pidettyjä nuoria toimittajia, mikä näkyi myös ohjelmien sisällössä.

Yleisradion nimityspolitiikassa oli Revon aikaan vahvasti poliittisia piirteitä, ja ei-vasemmistolaisten toimittajien suhteen nähtiin Reporadiota tutkineen Jarmo Viljakaisen mukaan harjoitetun jopa jonkinlaista poliittista puhdistusta.¹¹⁰¹ Marja Tuominen muotoili taas asian niin, että Reporadio oli hänen mukaansa ilmeisesti “(...)näkyvin ja kuuluvuin oire suomalaisen valtakulttuurin tavasta reagoida joustaen mentaliteetin muutosta vaativiin paineisiin.”, ja hänen mukaansa Reporadio “antoi vastakulttuurille kantavuutta, mutta integroi sitä valtakulttuuriin”.¹¹⁰²

Keskustan tuella Yleisradion pääjohtajaksi noussutta Repoa ei valittu enää jatkokaudelle vuonna 1969, kun jopa keskusta näki Revon toiminnan menneen jo liian pitkälle. Repo valittiin kuitenkin vielä Ylen radiojohtajaksi SKDL:n tuella, jossa hän vaikutti vuoteen 1972 asti. Tällainen vasemmistolais-kekkoslainen yhdistelmä olikin kuin punainen vaate noottilaisille, ja Yleisradio sai lehdessä runsaasti kritiikkiä osakseen.

Jarmo Viljakainen nostaa esiin, että Revolla oli vankka asema, sillä Neuvostoliitto suhtautui häneen suotuisasti ja Kekkonen oli ollut nostamassa häntä tehtävään. Viljakainen lisäksi muistuttaa, että hallinto- ja ohjelmaneuvostossa oli vuosina 1967-70 vasemmistoenemmistö, mikä myös omalta osaltaan mahdollisti ohjelmatuotannon vasemmistolaistumisen.¹¹⁰³

Piirit olivat Suomessa pienet. Poliittisesti vastakkaisilla puolilla olleet Kare ja Eino S. Repo olivat vanhoja tuttuja, sillä he olivat olleet vuosien saatossa mukana useammassa yhteisessä kirjaprojektissa. Eino S. Repo oli Kekkosen miehiä ja tämän ulkopoliittisen linjan kannattajia. Heikki Eskelinen muistelee, että julkisesta poliittisesta korrektiudesta huolimatta Repo ei näyttänyt sota-ajan upseerina kuitenkaan unohtaneen varauksellista suhtautumista itänaapuriin. Kun *Sanan vapaus* -kirjaa varten käytyjä keskusteluja nauhoittanut magnetofoni sammui, niin termi “neuvostoliittolainen” vaihtui Eskelisen

¹¹⁰¹ Viljakainen 2008, s. 128-133. Viljakainen puhuu mielipideterrorin ja kiusaamisen johtaneen jopa itsemurhiin.

¹¹⁰² Tuominen 1991, s. 254-255.

¹¹⁰³ Viljakainen 2008, s. 76-77, 103 ja 154.

mukaan Revon puheissa nopeasti ”ryssään”.¹¹⁰⁴

Nootissa Yleisradion nähtiin selvästi kannattavan ohjelmapolitiikassaan kielteisinä pidettyjä asioita, kuten sosialismia, ateismia, huumeita, nuorisoradikalismia ja jopa laillisen yhteiskuntajärjestyksen kaatamista. Yleisradion asemaan keskittyneessä *Nootissa* 2/1969 radikaalien toimittajien objektiivisuus kyseenalaistettiin nostamalla esiin havaintoja, joissa toimittajat olivat käsitelleet maailman konflikteja täysin omasta aatteellisesta näkökulmastaan ja näitä syytettiin jopa haastateltavien lausuntojen mielivaltaisesta leikkaamisesta ja liimaamisesta, jotta toimittajat voisivat näin todistella omia näkökulmiaan. Vuokko Juhola havainnoi Yleisradion käyttävän myös monenlaisia aivopesun keinoja, ja hänen mukaansa sen ohjelmissa: ”Poikkeavista yksilöistä ja sosiaalipatologisista tapauksista tehdään ihanteita nuorisolle ja sankareita kansalle. Nauretaan kansallisuusaatteelle, halveksitaan isänmaata, panetellaan puolustuslaitosta. Yritetään saada normaalit kansalaiset tuntemaan itsensä idiooteiksi, naurettaviksi olioiksi, epämoderneiksi.”¹¹⁰⁵

Georg C. Ehrnrooth kritisoi *Nootin* palstoilla Yleisradion puolueellista asennetta koskien USA:ta ja Vietnamin sotaa ja esitti, että Yleisradion tulisi ottaa mallia Britannian julkiselta radiolta BBC:ltä, jonka hän näki puolustavan kansallista kulttuuria.¹¹⁰⁶ Epätasapuolisuus nostettiin myös esille siinä, miten 18 000 rintamamiehen marssista oli televisiossa muutamankymmenen sekunnin välähdys, kun taas muutaman sadan ylioppilaan hulinoinnista ylioppilastalolla näytettiin tunnista toiseen ohjelmaa.¹¹⁰⁷ Ratkaisuksi Yleisradion yksipuoliseen mediavaltaan esitettiin *Nootissa* mm. kaupallisten televisiokanavien perustamista.¹¹⁰⁸

Eino S. Revon tultua siirretyksi pois pääjohtajan paikalta Kivimies arvioi, että koska Revolla ei ollut keskustan kentän tukea, oli hän joutunut nojautumaan nuorison tukeen, ja samalla sallimaan sen omavaltaisen toiminnan. Kivimies oletti Revon seuraajan Erkki Raatikaisen olevan järkevämällä linjalla, sillä tämä tiesi, että: ”Ei telkkaria avata sen

¹¹⁰⁴ Heikki Eskelinen 2.7.2018.

¹¹⁰⁵ Nootti 2/1969, s. 61–62, Urho Kähkönen: ”Henkisistä arvoista”; Nootti 2/1969 s. 69–71, Vuokko Juhola: ”Seitsemän menetelmää”; Paavo Hiltunen: ”Yleisradio ja lainkäyttö”.

¹¹⁰⁶ Nootti 2/1969, s. 72–74, Georg C. Ehrnrooth: ”Poliittinen aivopesu radio/tv:ssä”.

¹¹⁰⁷ Nootti 9/1969, -kamreeri: ”Langanpätkiä”.

¹¹⁰⁸ Nootti 3/1969, s. 120–121, Antti Prusi: ”Tasapuolisempi televisio”.

vuoksi, että kuultaisiin räkänenien katteetonta huulenheittoa tai sairaalloisten tyyppien törkeyksiä.”¹¹⁰⁹

Repo oli ollut mieluinen valinta Neuvostoliitolle, jossa oltiin huolestuneita keskustan kääntymisestä Repoa vastaan.¹¹¹⁰ Keskustalle Reporadio alkoi kuitenkin tulla poliittisesti liian kalliiksi.

Nootissa käydyssä Yleisradiota koskevassa keskustelussa esiin nousi myös usein vuonna 1967 perustettu Suomen kotien radio- ja televisioliitto, joka vastusti Yleisradion asenteellisuutta ja ylivaltaa tiedotuksessa.¹¹¹¹ Kare oli itsekkin mukana perustamassa liittoa, jossa oli mukana eri puolueiden kansanedustajia ja joka linjasi, että sananvapautta ei tullut käyttää jumalan, moraalin ja isänmaan pilkkaamiseen.¹¹¹² Kuten muunkin median suhteen, Kareta suututti televisiossa sen uutisoinnissaan harjoittama puolueellisuus: ”Eniten minua ärsyttää tv:n uutispalvelun tendenssimäisyys. Se ärsyttää minua nimenomaan ammattitoimittajana. Mitä edistyksellistä dramatiikkaa on Chilen, Vietnamin tai Etelä-Afrikan tv-raporteissa. Ja mikä haudanhiljaisuus Baltiasta, Puolasta ja Tšekkoslovakiasta. Mitä sankareita kansandemokratioissa ja kehitysmaissa ja mitä konnia Amerikassa, Kansallispankissa ja Kreikassa.”¹¹¹³ Kare toi esiin käsityksensä median yksipuolisuudesta ja kaksinaismoraalista myös *Uuden Suomen* yleisönosastolla vuonna 1968. Radiossa ja televisiossa oli hänen näkemyksensä mukaan harrastettu runsaasti Vietkongiin myönteisesti ja Amerikkaan negatiivisesti suhtautuneita ohjelmia, ja tämän takia olisi Kareen mukaan ollut paikallaan tehdä ohjelma myös Baltian ”vapausrintaman” toiminnasta 1945-1950.¹¹¹⁴

Vuonna 1969 Kare lähestyi Yleisradiota esiintyen Suomen kotien radio- ja televisioliiton ohjelmatoimikunnan puheenjohtajana ja tarjosi pitkän listan ohjelmaideoita, joista hänen mukaansa saisi älykkäästi ja tasapuolisesti toteutettuna kiintoisia ja aktivoivia ohjelmia. Kareen lista vaikuttaa selkeästi provosointimielessä

¹¹⁰⁹ Nootti 1/1970, Kivimies: ”Telkkari”.

¹¹¹⁰ Isohookana-Asunmaa 2006, s. 217.

¹¹¹¹ Nootti 2/1969, s. 56; Nootti 3/1969, s. 114–119, Kauko Parkkinen: ”Oi niitä tutkimuksia – yksiä ja toisia ilmiöitä yleisradiosta”. Kotien radio- ja televisioliiton johtokuntaan kuului mm. Georg C. Ehrnrooth ja Kullervo Rainio.

¹¹¹² Viljakainen 2008, s. 118–119.

¹¹¹³ Katso 11/1974.

¹¹¹⁴ Uusi Suomi 22.2.1968, Kauko Kare: ”Esko Lumikero ym.”.

tehdyltä kannanotolta, mutta antaa kuvan Yleisradion ohjelmatarjonnassa nähdystä puutteista.¹¹¹⁵

Historian osalta Kare halusi ohjelmaideoissaan nostaa esiin sen, miten Becker Bei näki Suomen itsenäisyyden vuonna 1880 sekä sen, minkälaisia pakinoita Eino Leino kirjoitti routavuosina. Historiaan liittyviä otsikoita olivat myös aiheet ‘Kuka petti työväenluokan 1918’ sekä ‘Miten Edvarg Gylling kuoli?’ Poliittista esikuvaansa Kare olisi halunnut käsitellä otsikolla ‘Tanner ja Lapuan liike’. Otsikot kertoivat siitä, että esimerkiksi suomalaisten kommunistien kohtalo Neuvostoliitossa tai taantumukselliseksi fasistiksi leimatun Väinö Tannerin kriittinen suhtautuminen Lapuan liikkeeseen eivät olleet Kareen mukaan muodissa olevia aiheita tiedotusvälineissä. Suoraan Kekkosta ja vallinnutta ulkopoliittikkaa vastaan Kare taas olisi halunnut iskeä käsittelemällä paljon esillä pitämäänsä Kekkosen “päiväkäskeyä” vuosilta 1928 ja 1942. Ulkopoliittista linjaa vastaan Kare halusi iskeä myös ohjelmaidealla, jossa vertailtaisiin Itävallan ja Suomen puolueettomuuspolitiikkaa.

Poliittiset virkanimitykset, vanhempien asema, sähköveturit, Saimaan kanava ja Viron tilanne nousivat myös esiin aiheina, joita voitaisiin Kareen mielestä tarkastella hieman uudesta näkökulmasta. Aikakauden julkisuuden henkilöistä nousivat Kareen ohjelmaideoissa esiin kriittisessä sävyssä muun muassa sosiologi Antti Eskola, jonka kanssa Kare olisi halunnut pohtia oliko Kristus sosialisti ja Jörn Donner, jonka uskottavuutta työväen edustajana Kare kyseenalaisti. Tiedotusoppiin erikoistuneen Pertti Hemanuksen Kare halusi keskustelemaan siitä, olivatko toimittajat yli-ihmisiä ja toimittaja Reino Paasilinnan taas siitä, olivatko toimittajat lahjottavissa. Alea-kirjan teokset, kuten *Puna-armeijan etuvartio*, *Alas akatemia* ja Tauno Yliruusun runoelmat, olisivat myös Kareen näkemyksen mukaan ansainneet radiossa ohjelma-aikaa.

Yksi esimerkki Yleisradion vasemmistolaisesta ohjelmapolitiikasta liittyi tapaninpäivänä 1970 lähetettyyn *Sirkus Pasila* -ajankohtaisviihdeohjelmaan. Kyseisessä ohjelmassa kohua herätti Heikki Kinnusen esittämä *Vapaa maa* -huumorilaulu, jossa pilkattiin kokoomusta. Ohjelmaan oli kutsuttu vieraisiksi poliitikkoja ja muita yhteiskunnallisia vaikuttajia, ja kokoomuksen puoluesihteerin Harri Holkerin poistui

¹¹¹⁵ Kauko Kare Yleisradion ohjelmajohtaja Jussi Koskiluomalle 5.3.1969, KKa.

mielenosoituksellisesti ohjelmasta, koska ei hyväksynyt, että yhtä puoluetta pilkattiin näin yksipuolisesti.

Kokoomuksen kansanedustaja Pertti Salolainen esitti *Uudessa Suomessa* episodin olleen yleisradion propagandistisen politiikan aallonpohja. Kauko Kare otti myös osaa keskusteluun ja nosti esiin, että kokoomuksen kokema pilkka oli vain pientä verrattuna siihen, miten muun muassa Kristusta, Mannerheimia, lakimiehiä, opettajia, rintamamiehiä ja sankarivainajia oli Kareen mukaan Yleisradiossa pilkattu. Kare nosti myös esiin, että Harri Holkeri oli itse pilkannut Kareen Riippumatonta vaaliliittoa julkisesti ”sylkykupiksi”.¹¹¹⁶

Pertti Salolainen nosti esiin, että Kare käyttäisi aikansa paremmin, jos hyökkäisi kokoomuksen sijaan yleisradion sosialismia propagoivaa ohjelmapolitiikkaa vastaan.¹¹¹⁷ Kare taas kuittasi, että keskustalais-kokoomuslaisia toimittajia oli kyllä Yleisradiossa nähty, mutta heidän ohjelmansa eivät Kareen mukaan mitenkään eronneet vasemmistolaisten toimittajien ohjelmista.¹¹¹⁸

Yleisradion hallintoneuvosto antoi lopulta ohjelman tekijöille varoituksen kokoomuksen epätasapuolisesta pilkkaamisesta. Toisaalta Harri Holkeri myöhemmin tunnusti episodiin liittyneen myös poliittista teatteria, sillä hän oli kyllä nähnyt kiistaa herättäneen osion etukäteen, mutta protestoi asiasta vasta suorassa ohjelmassa.¹¹¹⁹

Eino S. Revon valta radiopuolella päättyi keväällä 1972 määrättyyn pakkolomaan. Määräys oli seurausta runsaasti kritiikkiä herättäneestä vapun ohjelmatarjonnasta, jota jopa kommunistit pitivät sisäisissä keskusteluissaan liian uskaliaana ja yksipuolisena.¹¹²⁰

Heikki Kinnusen kohua herättänyt laulu oli kritisoinut suorasanaisesti kokoomusta ja aiheena laulussa oli asuntopolitiikka. Aihe oli hyvinkin ajankohtainen, sillä teema oli herättänyt kohua jo edellisenä keväänä, kun Päivi Istalan juontama yhteiskunnallinen

¹¹¹⁶ Uusi Suomi 9.1.1971, Kauko Kare: ”Journalismi, politiikka, radio”.

¹¹¹⁷ Uusi Suomi 10.1.1971, Pertti Salolainen: ”Journalisti Kauko Kareelle”.

¹¹¹⁸ Uusi Suomi 21.1.1971, Kauko Kare: ”Vielä pikenttipojista”

¹¹¹⁹ Yleisradion Elävä arkisto: ”Heikki Kinnusen Vapaa maa suututti Holkerin”, viitattu 19.1.2019.

¹¹²⁰ Viljakainen 2008, s. 279-280.

radio-ohjelma *Ristivetoa* oltiin lopetettu sen liian yksipuolisten poliittisten näkökantojen takia. Ohjelma, joka oli katkaissut kamelin selän, käsitteli nimenomaan asuntokysymyksiä. Istala tosin myöhemmin arvioi, että myös sotaveteraaneja käsitellyt ohjelma oli ollut harkitsematon ja oli ollut naula ohjelman arkkuun.¹¹²¹

Kare ja Yleisradion radio-osaston johtaja Eino S. Repo kävivät Ristivetoa-ohjelman lopettamisen tiimoilta keskustelua *Uuden Suomen* yleisönosastolla. Sanailu johti monen yllätykseksi siihen, että Repo lupasi Kareelle, että tämä saisi tehdä oman yhteiskunnallisia kysymyksiä käsittelevän ohjelman, jonka radio julkaisisi. *Iltasanomat* otsikoivat etusivullaan 10.11.1970: "Radiojohtaja Eino S. Repo: Kauko Kare tekee Ristivetoa-ohjelman". Repo oli lisäksi luvannut, että jos ohjelma olisi tehty mallikkaasti, niin se voisi saada jatkoakin.¹¹²² Eino S. Repo täsmensi *Iltalehdessä*, että Kareen annettaisiin tehdä vapaasti ohjelma, joka sai olla puolueellinenkin, mutta ei liian jyrkkä.¹¹²³

Suunniteltu *Ristivetoa*-ohjelma ei olisi ollut ensimmäinen kerta, kun Kare pääsi tekemään yhteistyötä kritisoimansa Yleisradion kanssa. Innoituksen tarjoutumiseen tehdä omaa ohjelmaa Kare oli saanut siitä, että häneltä oli tilattu käsikirjoitus *Jatkoaika*-televisio-ohjelmaan tulevaan sketsiin, joka esitettiin alkuvuodesta 1969. Kareen tuttaviiin kuulunut Yleisradion toimittaja Hannu Taanila oli Kareen mukaan antanut hänelle vapaat kädet kritisoida sketsissään TV:n ohjelmia niin paljon kuin halusi. Kare teki käsikirjoituksessaan työtä käskettyä, ja hänen suunnitelmassaan kritiikkiä saivat TV:n käsitys sananvapaudesta, Amerikka-vastaisuus, seksivouhotus, absurdi teatteridramatiikka, TV:n suhde valtaan ja "farisealainen" pasifismi.¹¹²⁴

Sketsi esitettiin televisiossa, mutta vähemmän yllättävää oli se, että asiasta kehittyi riita Kareen ja Yleisradion välille. Kare syytti Yleisradiota sketsin esittämisestä huonosti ja sensuroimisesta lyhentämällä käsikirjoitusta merkittävästi.¹¹²⁵ Yleisradion puolelta nostettiin esiin, että Kareen käsikirjoitus oli pyydettyä huomattavasti pidempi ja Kareen esitettiin hyväksyneen lyhentämisen. Kare joka tapauksessa ilmoitti asiasta käydyn

¹¹²¹ Istala 2012, s. 186.

¹¹²² *Iltasanomat* 10.11.1970, "Eino S. Repo: Kauko Kare tekee Ristivetoa-ohjelman".

¹¹²³ *Iltalehti* 11.11.1970, "Kauko Kare kokeilee Ristivedon tekijänä".

¹¹²⁴ Hämeen Yhteistyö 9.1.1969, Mauri Sirniö: "Kulttuuririntama".

¹¹²⁵ Hämeen Yhteistyö 9.1.1969, Kauko Kare: "Kauko Kareen jatkotoimet – Televisio ja johanneslaiset".

lehtikirjoittelun yhteydessä, että tulee jatkossakin tarjoamaan uusia käsikirjoituksia Yleisradiolle.¹¹²⁶

Ajatus Kauko Kareesta Päivi Istalan saappaissa ei herättänyt vasemmistolehdistä innostusta. Tampereella ilmestyneessä kansandemokraattisessa *Hämeen yhteistyössä* kauhisteltiin, miten nuori pienten ihmisten puolustaja oli vaihtumassa 56-vuotiaaseen 1930-luvun kasvattiin, joka lehden mukaan jatkoi AKS:n ja IKL:n vetämää linjaa. Kolumnisti Mauri Sirnö toisaalta pohti, että Eino S. Revon veto ansaitsi kiitoksen siitä, että se herätti pirullisella juonellaan kuuntelijat taantumuksen nousuun.¹¹²⁷ Esko-Juhani Tennilä taas näki asian eri tavalla kuin Sirnö ja esitti niin ikään *Hämeen yhteistyön* palstoilla teorian siitä, että Kareen esiin nostaminen ja torjuminen oli oikeiston juoni valkopestä Istalan erottaminen osoittamalla, että molempia ääripäitä vastustettiin – myös “fasistista” Karetta, kuten Tennilä oppositiomiehen ajatusmaailman leimasi.¹¹²⁸

Koko jutussa näki juonen myös *Uusi Suomi*, jossa nostettiin esiin, miten vasemmistolehdet olivat tehneet Istalan ohjelman lakkauttamisesta suuren sananvapauskysymyksen. Lehden mukaan Eino S. Revon Kareelle antama lupaus oli puhdas propagandatempu.¹¹²⁹ Yhtä lailla *Uuden Suomen* kolumnisti Vanha Masi arveli, että Revolla oli ketunhantä kainalossa, ja tämä oli laskenut ohjelmaneuvoston lopulta torppaavan ohjelman.¹¹³⁰

Yleisradion ohjelmaneuvosto ei kuitenkaan heti tyrmännyt ohjelmaa, mutta kielsi sitä käyttämästä *Ristivetoa* nimeä. Kare ilmoitti vaihtavansa nimen ja tarjoavansa ohjelmaa uudestaan radiolle. Uudeksi nimeksi hän kaavaili “Vetoristiä”.¹¹³¹ Ohjelmaneuvoston kokoomuslaiset ja Suomen maaseudun puolueen edustajat olisivat kieltäneet koko ohjelmahankkeen, kun taas vasemmisto ei ollut kiellon kannalla. *Satakunnan Kansan* palstoilla asiaa pohtinut nuori kokoomuslainen Jyrki R. Talonen ajatteli juonena olevan mustata oikeiston mainetta nostamalla sen edustajaksi radioon Kauko Kare.¹¹³² Oikean

¹¹²⁶ Päivän Sanomat 9.1.1969: ”Kare vaatii selvitystä Yleisradiolta”.

¹¹²⁷ Hämeen yhteistyö 12.11.1970: ”Kulttuuririntama”.

¹¹²⁸ Hämeen yhteistyö 19.11.1970: ”Ei ollut Repo viisas”.

¹¹²⁹ Uusi Suomi 11.11.1970: ”Ristivetoa hysteriaa”.

¹¹³⁰ Uusi Suomi 12.11.1970: ”Kettu repolainen”.

¹¹³¹ Helsingin Sanomat 18.11.1970: ”Kauko Kare ei lannistu”.

¹¹³² Satakunnan Kansa 20.11.1970: ”Tasapuolisia ohjelmia”.

laidan jyrkkää suhtautumista Kareeseen kuvaa myös radion ohjelmaneuvoiston kokoomuslaisen jäsenen Weijo Pitkäsen *Uuteen Suomeen* kirjoittama kirjoitus, jossa todettiin Kareen ohjelmasta antaman luonnoksen paljastaneen, että ohjelmassa tulnaisiin hyökkäämään tasavallan presidenttiä, Neuvostoliittoa ja Leniniä vastaan. Pitkänen vetosi Kareeseen ja Repoon, jotta vakavilla asioilla leikkiminen lopetettaisiin.¹¹³³

Vanhan Masin ennustus osui oikeaan, ja Kareen ohjelman esityspäivän tultua ei ohjelmaa kuultu radiossa. Ohjelman tuottaja oli kuitannut asian *Katso*-lehdelle toteamalla, että Kareen käsikirjoitus oli kyllä saapunut Yleisradiolle, mutta se ei vastannut sisällöltään suunniteltua musiikkiohjelmaa sekä oli "liian kallis".¹¹³⁴ *Nya Pressen* nosti tarkemmin esiin niitä teknisiä ja poliittisiin kysymyksiin liittyviä ongelmia, joita Yleisradio näki Kareen ohjelmasuunnitelmassa. Ohjelma sisälsi Yleisradion mukaan musiikkipainotteiseksi ohjelmaksi aivan liian paljon puhetta ja oli radion mukaan liian kallis toteuttaa. Poliittiset kysymykset nousivat myös peliin, sillä musiikkiradiopuolen johtajan Otto Donnerin mukaan ohjelmassa kritisoiitiin Neuvostoliittoa ja käsiteltiin Baltian tilannetta.¹¹³⁵

Aihetta ohjelmaansa Kare suunnitteli ammentavansa Leo Lindsteniltä, "kommunistiprofessori" Roger Garaudyta ja Erasmus Rotterdamilaiselta. Näihin "ohjelma-avustajiin" viitaten Kare korosti *Uudessa Suomessa* julkaistussa mielipidekirjoituksessaan väitteiden hänen äärioikeistolaisuudesta olleen perusteettomia.¹¹³⁶

Ristivetoa-ohjelman ympärille syntynyt kuuhunta osoitti jälleen, että Kareesta oli tullut ääritahon maineessa ollut henkilö, jota Yleisradion johto saattoi käyttää pelinappulana lupaamalla tälle ohjelman, sillä tiesi, että suomettuneet oikeistopuolueet eivät halunneet Karettä eetteriin edustamaan vastapainoa äärivasemmistolle, sillä ne pelkäsivät äärimaineessa olleen Kareen leimaavan näin oikeistoa.

Sananvapautta ja vapaata keskustelua puolustaneelle Kareelle Kekkosta kannattaneiden

¹¹³³ Uusi Suomi 16.11.1970: "Revolle ja Kareelle".

¹¹³⁴ Katso 50/1970: "Kareen ohjelma liian kallis".

¹¹³⁵ Nya Pressen 24.11.1970: "Stoppad Kare, politik! Donner: Smädar Sovietunionen".

¹¹³⁶ Uusi Suomi 9.1.1971, Kauko Kare: "Journalismi, politiikka, radio".

nuorten vasemmistoradikaalien toimittajien täyttämä ja näkökulmiltaan yksipuolinen Reporadio oli luonnollinen vastustamisen kohde. Eino S. Revon pääjohtajakaudella ylemmennyttä yksipuolisuutta kuvaa hyvin se, että edes keskusta ei ollut enää valmis esittämään tälle jatkoa, eikä kulisseyksissä Revon pääjohtajaksi nimeämistä tukenut Kekkonenkaan katsonut aiheelliseksi enää edistää Revon jatkokautea.

Päivi Istalan mukaan Neuvostoliittoa kritiikittömän positiivisessa valossa kuvanneet *Naapurineljännes* ja *Näin naapurissa* -ohjelmat olivat ulkopoliittista pakkopullaa, johon toimittajat saati yleisö eivät uskoneet, mutta jotka olivat halpa hinta siitä, että näin turvattiin Suomen suhteellinen toimintavapaus.¹¹³⁷ Kauko Kare ei tällaisesta pakkopullasta innostunut. Hänen mielestään hyvät naapurisuhteet olivat mahdollisia vain silloin, kun asioista voitiin puhua suoraan ja rehellisesti.

Kun Kareella välillä oli tilaisuus tuoda sanomansa kuuluviin Yleisradion kaltaisella näyttävällä foorumilla, niin ei tullut kuuloonkaan, että viestin sanomaa tai muotoa olisi maltillistettu, jotta sanoman julkaisun todennäköisyys olisi kasvanut. Kareelle totuus oli totuus eikä Kareen oman autonomian vaatimus sallinut minkäänlaisia kompromisseja.

Unohdetut rintamamiehet

Kauko Kare oli nostanut jo kirjassaan *Tähän on tultu* esille sen, miten heikosti valtiovalta arvosti sotaveteraaneja Kekkonen Suomessa. Päivi Istalan kaltaisten näkyvillä paikoilla olleiden nuorten vasemmistotoimittajien veteraaneja ylenkatsova asenne ei myöskään ollut omiaan antamaan kuvaa, että sodan käyneet miehet ja naiset nauttivat yhteiskunnan arvostusta. *Nootissa* taas sotaveteraanien asiat olivat näyttävästi esillä, ja sota-ajoista kirjoitettiin lehdessä runsaasti.

Nootissa käsiteltiin sota-ajan historiaa ja kritisoitiin sekä sotaveteraanien tukiasioiden hidasta etenemistä että sotaveteraanijärjestöjen toimintaa edunvalvojina. Keskustelu veteraanien asioista kävi kuumana etenkin 1970-luvun alkupuolella, jolloin veteraaniasiat olivat muutenkin yhteiskunnassa pinnalla. Vuonna 1969 oli otettu

¹¹³⁷ Istala 2012, s. 135.

käyttöön valtion myöntämä virallinen rintamasotilastunnus, rintamasotilaiden eläkelaki astui voimaan vuonna 1971 ja tätä seurasi vuosikymmenen mittaan erilaisia veteraanien asemaa parantaneita uudistuksia.¹¹³⁸

Veteraanien eläketurvaan liittyviä kysymyksiä käsiteltiin lehdessä jonkin verran, ja Kare julkaisi eduskunnan äänestyslistoja asian käsittelystä.¹¹³⁹ Lehdessä ihmeteltiin vuonna 1973 myös sitä, miten pääosin punaisten puolella taistelleille entisille sisällissodan vangeille ja vähäosaisille maksettiin tukia, mutta Georg C. Ehnroothin esitys valkoisten puolella taistelleiden veteraanien tukemisesta ei ollut saanut eduskunnalta kannatusta. Väinö Peltonen kritisoi eduskunnan päätöstä toteamalla, että: ”Ainoana eduskuntana koko maailmassa se päättää, että Suomi ainoana valtiona koko maailmassa suorittaa ’kunniavelkaa’ vain valtakunnan itsenäisyyden ja vapauden vastustajille, so. punaisille, eikä sen puoltajille, so. valkoisille.”¹¹⁴⁰

Nootissa kritisoitiin sotaveteraanijärjestöjen toimintaa ja kannatettiin Sotaveteraaniliiton ja Rintamamiesveteraanien liiton yhdistämistä. Veteraanijärjestöjen rahojen kritisoitiin menevän turhien ”loistolukaalien” kalliisiin remontteihin, ylipalkattujen toimihenkilöiden ulkomaanmatkoihin ja makeaan elämään, kun samaan aikaan veteraanien todettiin keräävät kentällä vanhoja vaatteita tarpeessa oleville veljille. Kritiikkiä herätti myös se, että marssia ei saanut kutsua marssiksi vaan veteraanijärjestöt puhuivat mieluummin ”katselmuksista”. Sotaveteraanijärjestöjen yhdistymisen torppaamisesta esitettiin olevan vastuussa ainoastaan järjestöjen johtohenkilöt.¹¹⁴¹

Kekkonen sympatisoerasi kahdesta sotaveteraaniliitosta enemmän Rintamamiesveteraanien liittoa.¹¹⁴² Tämä ei taas yhtään hillinnyt *Nootin* kritiikkiä Sotaveteraaniliittoa kohtaan, jonka toiminnanjohtajan nähtiin vuonna 1973 olevan Ahti Karjalaisen suositteluksi keskustalainen puoluemies. Sotaveteraaniasian ei myöskään nähty voivan edistyä niin kauan kuin sosialidemokraatit hallitsivat sosiaali- ja

¹¹³⁸ Tavoitteita ja saavutuksia 2019, s. 93.

¹¹³⁹ Nootti 5-6/1974, Jorma Rautsi: ”Kolmekymmentä vuotta ilveilyä...”; Nootti B-painos 2/1976: ”Kerran vielä”.

¹¹⁴⁰ Nootti B-painos 4-5/1973, Väinö Peltonen: ”Ei vapautta ilman sotureita”.

¹¹⁴¹ Nootti B-painos 1/1975: ”Sotiemme veteraanit puolue-etuilun suossa”; Nootti B-painos 2/1975: ”Sotaveteraanien lausuntoja”; Nootti B-painos 2/1976, Bror Roschier: Yhdymmekö vei emmekö yhdy?”.

¹¹⁴² Tavoitteita ja saavutuksia 2019, s. 81.

terveysministeriötä, jonka syntyä nostettiin vielä esiin se, miten ministeri Eija Karkinen oli jättänyt osallistumatta sotaveteraanitapahtumaan.¹¹⁴³

Nootissa käyty keskustelu heijasteli varsin hyvin niitä tunteja, joita kahden veteraanijärjestön toiminta noihin aikoihin herätti. Sotaveteraaniliiton historiaa tutkineen Kaarle Sulamaan mukaan kahden veteraanijärjestön yhdistämistä vaadittiin kentältä aktiivisesti vielä 1970-luvun lopulle asti ja 1960-1970-lukujen taite oli liittojen välisissä suhteissa vaikeinta aikaa. Sotaveteraaniliiton asutossijoitukset herättivät myös Sulamaan mukaan kriittisiä äänenpainoja, ja *Nootissa* esitetty kritiikki noteerattiin liiton hallituksessa asti.¹¹⁴⁴

Yksi suomettumisen ilmentymä, mistä sotaveteraanit tuskin olivat mielissään, oli keskustan eduskuntaryhmän puheenjohtajan Eino Uusitalon vuonna 1974 tekemä esitys jatkosodan päättäneen välirauhan julistamiseksi maan toiseksi itsenäisyyspäiväksi. *Nootissa* pohdittiin asian tiimoilta, olisiko kirkon julistettava Uusitalo suomettumisen suojelupyhimykseksi.¹¹⁴⁵

Kare nosti esiin omia näkemyksiään sodasta ja isänmaasta *Nootissa* itsenäisyyspäivän alla vuonna 1983. Hän näki tuolloin menneiden vuosien aineellisesti köyhemmän, mutta henkisesti ehyemmän ja tavoiltaan puhtaamman Suomen nykypäivän Suomea parempana. Tämän suomalaisuuden symboleita olivat Kareelle siniristilipun ohella Finlandia-hymni, kantele, Tahko Pihkala, Paavo Nurmi, jääkäri, metsuri, Taipaleen ja Kollaan taistelija resuisessa lumipuvussa ja Uhtuan kaukopartiomies. Suomalaisen kansallisen identiteetin historiassa ei Kareen mukaan ollut hienompaa näytettä kuin talvisota. Toisaalta Kareen mukaan: "Jatkosodassa ei, se on tunnustettava, ollut aivan yhtä särötön tunnelma; syitä on ainakin kaksi. Alkukuukausien voitonhuuma oli yliampuva. Mutta myös loppukuukausien pettymys oli sekin liiallinen."¹¹⁴⁶

Professori Henrik Meinander nostaa esiin, että Suomen itsenäisyyden 50-vuotisjuhlallisuuksien yhteydessä ei sota-aikaa juuri muisteltu, mutta toisaalta

¹¹⁴³ Nootti B-painos 4-5/1973, N. I-O: "Korutonta kertomaa"; Nootti B-painos 2/1973: "SDP ja sotaveteraanit"; Nootti 4-5/1973, Risto Vihtiälä: "Jo riittää ilveily veteraaniasiassa".

¹¹⁴⁴ Sulamaa 2007, s. 40-41, 61-62, 195, 265 ja 289.

¹¹⁴⁵ Nootti B-painos 3/1976: "Mateleminen ja meidän herramme".

¹¹⁴⁶ Nootti 8/1983, K.K: "Itsenäisyyspäivä 1983".

seuraavana vuonna tehtiin *Kansa taisteli – miehet kertovat* -lehden myyntiennätys.¹¹⁴⁷

Vaikka sota-aikojen historiaa ja sotaveteraanien asioita ei suomettuneessa Suomessa pidetty virallisissa yhteyksissä suuremmin esillä, niin kansan syvien rivien keskuudessa tilanne oli toinen.

¹¹⁴⁷ Meinander 2019, s. 21 ja 23.

11. Sitkeä toisinajattelijajulkaisu

Valtasaari: *"On aina poikkeusyksilöitä, jotka toimivat ja saattaa olla, että heidän takanaan on ryhmiäkin. Eihän muuten voida julkaista lehtiä, jotka toimivat nimenomaan tämän (ulkopoliittisen) linjan murtamiseksi"*

Toimittaja: *"Lehtiä kuten?"*

Valtasaari: *" Sanotaan nyt ...tai sanotaan OLI Nootti..."*.

Matti Valtasaari Puhemylly-ohjelmassa 8.12.1972

Tähän on tultu -kirjan saama suosio oli antanut Kareelle hyvän lähtöasetelman *Nootin* julkaisemisen aloittamisessa. Lehti lähtikin vauhdilla liikkeelle ja keräsi tehokkaasti taakseen merkittävän joukon vallitsevan politiikan kritikoita sekä alkuaikoina myös jossain määrin moniäänisen joukon yhteiskunnallisia keskustelijoita.

1960–70-lukujen taitteessa *Noottiin* kirjoittivat johtavat suomettumisen toisinajattelijat Georg C. Ehrnroothista Tuure Junnilaan, ja lehden voidaan katsoa koonneen yhteen kekkosvastaisia piirejä. Vaikka kokoomuslaiset päivälehdet *Aamulehti* ja *Uusi Suomi* sekä kulttuurilehdet, kuten *Suomalainen Suomi* ja Oulussa ilmestynyt *Kaltio*, olivat varovaisen kriittisiä suomettumiseen liittyviä ilmiöitä kohtaan, oli *Nootti* rohkean linjansa takia 1960–70 lukujen taitteessa ainutlaatuinen kekkosvastainen toisinajattelijajulkaisu.

1970-luvun alkupuolella *Nootin* asema kuitenkin heikkeni monista syistä. Taloudellisista ongelmista ja kilpailun kiristymisestä huolimatta se säilyi yhtenä harvoista 1960-luvulla perustetuista lukuisista kulttuurilehdistä, joka ei lopettanut toimintaansa muutaman vuoden jälkeen ja vaikeuksista huolimatta jatkoi ilmestymistään aina 1990-luvulle asti.

***Nootti* taloudellisissa vaikeuksissa**

Nootti ilmestyi muutaman vuoden jokseenkin säännöllisesti, kunnes vuosien 1971-1972 aikoihin ilmestyminen alkoi muuttua epäsäännöllisemmäksi ja myös lehden ulkoasun taso alkoi heiketä. Vuonna 1972 Paasikivi-seuran puheenjohtaja Matti Valtasaari saattoikin jo puhua television keskusteluohjelmassa *Nootista* menneessä aikamuodossa, viitatessaan tahoihin, jotka toimivat hänen mukaansa vallitsevan ulkopoliittisen linjan murtamiseksi.¹¹⁴⁸ *Helsingin Sanomien* yleisönosastolla syksyllä 1972 julkaistu Vuositilaaajan nimimerkillä kirjoittama kirjoitus otsikolla ”Minne katosi *Nootti*?” kertoi myös omalta osaltaan siitä, että lehdellä oli vakavia ongelmia.¹¹⁴⁹ Kare sai lisäksi tilaajilta runsaasti kirjeitä, joissa ihmeteltiin lehden ilmestymättömyyttä.¹¹⁵⁰

Vielä loppuvuodesta 1969 *Nootilla* näytti ulospäin menevän hyvin, ja Kare kiitteli toimittajan palstallaan lehdelle lähetettyjen kirjoitusten ja tilaajamäärän runsautta.¹¹⁵¹ Kuitenkin jo tuolloin lehti ja Kareen muu kustannustoiminta olivat suurissa taloudellisissa vaikeuksissa. Kare ei saanut merkittävistä panostuksista huolimatta *Nootista* taloudellisesti tuottavaa julkaisua, ja parin vuoden jälkeen olivat *Tähän on tultu* -kirjan tuottamat rahat käytetty loppuun.

Kare lanseerasi Alea-kirjaa ja *Noottia* varsin näyttävästi, ja alkuvuosina sekä lehteä että kustantamon teoksia mainostettiin runsaasti. Uskottavuutta kustantaja haki myös teettämällä *Nootille* ja Alea-kirjalle pr-materiaalia, kuten nimikoituja kansioita, asiapapereita ja julisteita.¹¹⁵²

Lehdellä oli alkuvuosina myös ajatuksena palkita levikkiä edistäneitä asiamiehiään ulkomaanmatkoilla, joita olisi toteutettu yhteistyössä Kareen tunteman entisen vakoilu-

¹¹⁴⁸ Puhemyylly 8.12.1972.

¹¹⁴⁹ *Helsingin Sanomat* 19.9.1972. Vuositilaaaja: ”Minne katosi *Nootti*?”.

¹¹⁵⁰ Olli (Olavi Keskinen) Kareelle 21.9.1972, KKa; Majuri evp. T. Suhonen Kareelle 20.12.1972, KKa; Erkki Hirsio Kareelle 22.11.1972, KKa; Uolevi Kianto Kareelle 5.12.1972 (postikortti), KKa. Useat tilaajat ihmettelivät Uolevi Kiannon lailla mikä oli lehden tila: ”Kuinka on laitasi, *Nootti*? Olen tilannut lehtesi v. 1972 – ja saanut viimeksi numeron 2 sekä *Nootin* uutis-erikoisnumeron 15.5.1972, sen jälkeen ei hiiskaustakaan. Vaikeuksia? Vika postissa? Postituksessa? Sabotaasia? Odottelen hartaasti ja toivon parasta.”.

¹¹⁵¹ *Nootti* 7-8/1969 ”Ystäville ja asiamiehille”.

¹¹⁵² Mikko Uola 10.5.2018. *Noottia* luenut ja uusia tilaajia sille lehden alkuvuosina hankkinut Mikko Uola muistaa kiinnittäneensä huomionsa *Nootin* levikkipäällikkö Mikko Vihoman hienoihin nimikoituihin kansioihin, jotka osoittivat, että rahaa oli.

upseerin Otto Kumeniuksen kanssa, joka piti Mallorcalla ravintolaa. Kareen ja Kumeniuksen ajatus ei näytä kuitenkaan toteutuneen, mutta osoittaa että lehden menestymisen suhteen oltiin alkuvuosina tosissaan.¹¹⁵³

Olavi Vanttinen valitteli syksyllä 1970 *Noottia* lähellä oleville tahoille lähettämässä kiertokirjeessään lehden taloudellisia ongelmia ja sitä, miten vaikeaa oli löytää lehdelle tukijoita ja mainostajia. Vanttisen mukaan lehden ilmestyminen oli vaakalaudalla ja muutamakin mainos numeroa kohden olisi muuttanut tilannetta huomattavasti paremmaksi. Vanttinen totesi kirjeessä pettyneensä etenkin elinkeinoelämää edustaviin tahoihin: "Itse taloudellista etua tavoittelematta uskoimme kuitenkin, että ajamamme kaikenlaisen vapauden ja itsemääräämisoikeuden asia olisi tukemisen arvoinen pienille ja suurille kapitalisteille (=ilmoittajille). Siinä erehdyimme. Olemme joutuneet toteamaan, että tämä on punaisten vuorineuvosten ja Kekkosen kumartelijoiden maa."¹¹⁵⁴

Kareen vuodenvaihteessa 1970–71 lähettämässä "vetoimuksessa isänmaanystäville" hän pyysi isänmaallisina katsomiaan tahoja tukemaan *Noottia* ostamalla Alea-kirjan julkaisuja ja hankkimalla lehdelle lisää tilaajia. Kare samalla totesi kuluttaneensa lehteen kahdessa ja puolessa vuodessa 60 000 markkaa ja vetosi kirjeen saajiin, ettei tietoa lehden taloudellisista ongelmista levitetäisi.¹¹⁵⁵ Samanlaisia vetoimuksia Kare lähetti jo vuoden 1969 loppupuolella.

Vuoden 1971 mittaan alkoi *Noottiin* ilmestyä lukijakirjeitä, joissa ihmeteltiin lehden epäsäännöllistä ilmestymistä ja lehden taloudellinen ahdinko oli jo ilmeinen.¹¹⁵⁶ Vuodesta 1972 lähtien lehti alkoi ilmestyä A- ja B-*Noottina*, joista ensimmäinen ilmestyi aikakausikirjaformaattissa ja jälkimmäinen tabloidina. Tabloidina ilmestynyt B-*Nootti* sai alkunsa lehtimieslakon aikana julkaistusta *Uutis-Nootti*-lehdestä. Formaatti jäi elämään, ja halvempien painokulujen takia osa lehdistä painettiin jatkossa tabloidina, joka syrjäytti 1970-luvun mittaan aikakausikirjaformaattissa ilmestyneen lehden, joita julkaistiin enää muutama kappale vuodessa. Näihin aikoihin Kareen toimittajan

¹¹⁵³ Mikko Uola Kareelle 4.5.1970, KKa. Uola tiedustele onko luvattuja lomamatkoja tulossa; Kumenius Kareelle 3.5.1970, KKa. Kumenius myös tiedustele Kareelta mikä on noottilaisten matkaajien tilanne.

¹¹⁵⁴ Olavi Vanttisen kiertokirje "Tiedoksi tuntemilleni kunnon patriooteille" 24.9.1970. KKa.

¹¹⁵⁵ Kareen päiväämätön kirje Suomalaisen yhteiskunnan tuki -säätöille, KA, SYT, kansio 14.

¹¹⁵⁶ Nootti 1/1971, 3–4, "Kirjeitä toimittajalle".

palstallaan esittämät valittelut lehden taloudellisista ongelmista olivat yleisiä, ja lukijoille suunnattiin vetoomuksia, joissa pyydettiin ostamaan tukimielessä tarjouksella myytäviä Alea-kirjan julkaisuja, ja Kare pohti lehden siirtämistä kokonaan sanomalehtiformaattiin.¹¹⁵⁷

Kareen *Nootin* asiamiehille 1971 lähettämässä kirjeessä kävi niin ikään hyvin esille, että *Nootti* ei menestynyt taloudellisesti. Kare korosti, että lehden levikityöstä ei ollut tarjolla uran tai taloudellisen tilanteen kannalta etuja ja työtä olikin tehtävä suurelta osin vakaumuksen takia. Suurimmaksi ongelmaksi Kare näki ”korkean tahon”, eli presidentti Kekkosen ja hänen hovinsa, levittämä kuva siitä, että *Nootti* edustaisi taantumusta, äärioikeistolaisuutta ja ampumahautamentaliteettia, mitä Kare ei sen nähnyt tekevän.¹¹⁵⁸

Nootti painettiin sen alkuaikoina *Aamulehden* painossa Tampereella, jossa Kare joutui käymään kerran kuussa toimittamassa materiaalin. Kestämätön taloudellinen tilanne näkyi myös nopeasti siinä, ettei Kareella ollut rahaa suorittaa kirjapainolaskuja ajoissa. Alkuvuodesta 1971 paino lähestyi Kareta uhaten laittaa perintään yli 30 000 markan velan.¹¹⁵⁹ Uhkailut painatuksen loppumisesta ja lupailut rahojen toimittamisesta jatkuivat pitkin vuotta, ja Kare lupasi lopulta maksaa velat ottamalla lainaa.¹¹⁶⁰

Seuraavana vuonna taloudellisen tilanteen paheneminen johti siihen, että lehden ilmestyminen oli kuukausia tauolla valmiin aineiston odottaessa painossa painolaskun maksamista. Kare selitti painolle Alea-kirjan myynnin olleen huonoa, mutta toivoi tulevista teoksista pelastusta taloudelle. Kare myös otti realiteetit huomioon ja arvioi saavansa talonsa myynnistä 160-170 000 markkaa, joilla voisi kuitata velkoja. ”Jos koko saatavanne menee pakkoperintään, minulla ei tietystikään ole muuta neuvoa kuin ryhtyä odottamaan ulosottomiestä.”, totesi hän vuonna 1972 *Aamulehden* painolle lähettämässä kirjeessään.¹¹⁶¹

¹¹⁵⁷ Nootti 7-8/1972, s. 2–3, ”Nootti – väliaikatiekutus”.

¹¹⁵⁸ Päiväämätön kirje Nootin asiamiehille: ”Nootin tervehdys asiamiehille. Tilaushankintakausi vuotta 1972 varten on alkanut.” KKa.

¹¹⁵⁹ Aamulehden konttoripäällikkö Paavo Lintula Kareelle 22.3.1971, KKa.

¹¹⁶⁰ Kare konttoripäällikkö Paavo Lintulalle 1.4.1971, KKa; Aamulehden konttoripäällikkö Paavo Lintula Kareelle 7.9.1971, KKa; Kare konttoripäällikkö Paavo Lintulalle 13.9.1971, KKa.

¹¹⁶¹ Kareen päiväamätön kirje ilmeisesti vuodelta 1972 Aamulehden konttoripäällikkö Lintulalle, KKa.

Vielä 1972 *Nootilla* oli jonkinlaista palkattua henkilökuntaa. Kare ja Olavi Vääntinen toimittivat artikkeleja ja heidän lisäksi lehdellä oli levikkipäällikkönä Esko Saraluoto, joka sai pienen pohjapalkan lisäksi provisiota saaduista tilauksista. Tämän lisäksi lehti pyrki maksamaan nimellisiä kirjoituspalkkioita julkaistuista teksteistä.¹¹⁶² Joulukuussa *Ilta-Sanomien* haastattellessa Kareta suomalaisia mielipidelehtiä käsitelleeseen artikkeliinsa Kare nosti esiin, että lehdessä oli tuolloin kolme toimittajaa, vuosibudjetin ollessa 60 000 markkaa ja painoksen 4500-6000 kappaletta, josta irtomyyntiä 2000 kappaletta.¹¹⁶³ Saraluoto oli toiminut ennen *Noottiin* ja Alea-kirjan edustajaksi tuloaan *Helsingin Sanomien* levikkipäällikkönä vuosikymmenen, ja hänen lähtönsä lehdestä johtui Kareen mukaan riitaantumisesta lehden päätoimittajan Aatos Erkon kanssa.¹¹⁶⁴ *Nootin* talouden romahtaminen pakotti Kareen karsimaan palkkakulut, ja Saraluodon työsuhteen päättyessä kesäkuussa 1973 ei Kareen palkkalistoilla ollut enää työntekijöitä.¹¹⁶⁵

Vuonna 1975 *Helsingin Sanomat* kirjoitti *Nootista* tuoden esiin lehden vaikeudet, joihin kuuluivat muun muassa se, ettei lehteä ollut helppo saada myyntiin kirjakauppoihin. Jutussa myös otettiin esiin lehden sisällön tasoon liittyvät haasteet: ”Pienkustantajan osa on täyttää itse enin osa lehteään; sääli Kareta, joka sanoo olevansa kovin laiska. No, hän täyttää osan lehdestään sitaateilla, referaateilla, lehtileikkeillä, vanhojen noottien pätkillä.”¹¹⁶⁶

Nootin loppuminen oli vuosia veitsen terällä. Sitä, kuinka lähellä lehden loppuminen oli 1970-luvun alkuvuosina, osoittaa myös se, että Tyko Tarposen jäätyä vuonna 1972 pois *Turun Sanomien* päätoimittajan paikalta, haki Kare tehtävään ajatuksenaan lopettaa *Nootti*, jos olisi tullut valituksi.¹¹⁶⁷ Poliittinen tilanne huomioon ottaen koko yritys oli tietysti huimapäinen, mutta jos hanke olisi onnistunut, niin *Nootin* ja mahdollisesti myös Alea-kirjan tarina olisi päättynyt kaksi vuosikymmentä aiemmin kuin mitä lopulta tapahtui. Kare ei kuitenkaan tullut valituksi tehtävään, ja uutena päätoimittajana aloitti nuoremman polven historioitsija Keijo K. Kulha.

¹¹⁶² Kare Hannu Liljalle 26.5.1972, KKa.

¹¹⁶³ *Ilta-Sanomat* 9.12.1970: ”Mielipidelehdillä on vähän rahaa ja lukijoita”.

¹¹⁶⁴ Sokean oppaan markkinointimahdollisuuksista, muistio vuodelta 1972, KKa.

¹¹⁶⁵ Eläkevakuutusyhtiö Ilmarinen Kareelle 11.7.1973, KKa.

¹¹⁶⁶ *Helsingin Sanomat* 9.2.1975.

¹¹⁶⁷ Kareen työhakemus *Turun Sanomien* päätoimittajaksi 11.9.1972, KKa.

Kareella oli toisaalta tapana hakea erilaisiin tehtäviin, osin tosissaan ja osin yhteiskunnallisena protestina. 1950-luvulla Kare oli pyrkinyt Turun yliopiston professoriksi huonolla menestyksellä. Kun Pentti Poukka erotettiin *Uuden Suomen* päätoimittajan tehtävästä vuonna 1976, niin Kare julisti *Nootissa* hakevansa tehtävään.¹¹⁶⁸ Samaan sarjaan voi laskea myös *Nootissa* vuonna 1977 julkaistun apurahahakemuksen, jossa Ahti M. Salosen johtama projektiryhmä haki ”puolipiruksissaan” Suomen akatemialta tutkimusapurahaa itsesensuurin ja demokratian tutkimiseen.¹¹⁶⁹

Kare toisaalta ei retostellut *Turun Sanomien* hakemuksella julkisuudessa, ja Mikko Uolan mukaan Kare oli tosissaan hakemuksen suhteen.¹¹⁷⁰ Kareen elämänhistoriaa tarkastellessa on kuitenkin vaikea kuvitella, että hän olisi tässäkin tehtävässä pitkään viihtynyt – erimielisyydet valtakunnanpolitiikasta ja julkaisupolitiikasta tuntuivat seuraavan Karetta. Oman lehden ja kustantamon pyörittämisessä eivät erimielisyydet tulleet ongelmiksi, sillä Kare sai määrätä, miten asiat menivät.

Kare tunsi rajansa ja tiesi olevansa enemmän kirjallisuusmies kuin liikemies.¹¹⁷¹ Toisaalta yrittäjän vapaudessa oli myös puolensa, kun ottaa huomioon taloudellisen vastuun vastapainona olleen vapauden, kuten Kare nosti esiin *Helsingin Sanomien* haastattelussa 1975: ”Minä nautin tästä vapauden ilmapiiristä. Kas, minä saan tehdä mitä haluan, nousta myöhään, lähteä ryyppäämään kun sopii, juu. Minä en tee mitään mistä en tykkää.”¹¹⁷² Pienen mielipidelehden julkaiseminen ei ollut helppoa, mutta sanomisen vapauteen tottuneella Kareella ei ollut suomettuneessa Suomessa muita vaihtoehtoja.

¹¹⁶⁸ Nootti B-painos 4/1977: ”Hakemus”.

¹¹⁶⁹ Nootti B-painos 4/1977: ”Itsesensuuri ja demokratia”. Tutkimusryhmän jäseniksi ilmoitettu Salosen lisäksi Allan Viranko, Olavi Laine, Mikko Uola ja Kauko Kare.

¹¹⁷⁰ Mikko Uola 10.5. 2018.

¹¹⁷¹ Kare WSOY:n kustannusjohtaja Tarmiolle 17.2.1969, KKa.

¹¹⁷² Helsingin Sanomat 9.2.1975.

“Kareen Hymy” - *Nootista* skandaalilehti?

Urpo Lahtisen skandaalilehti *Hymy* oli suosionsa huipulla 1960- ja 1970-luvuilla. Kare myös kokeili vuosikymmenten taitteessa kepillä jäätä sen suhteen, saisiko *Nootin* myyntiä lisättyä tuomalla julkaisuun skandaalilehtimäistä vivahdetta, sillä se näytti myyvän. Kareen kainuulainen kirjailijaystävä Reino Rinne pahoittelikin vuonna 1971 Kareelle lähettämässään kirjeessään sitä, että asia ei näyttänyt tekevän kauppaansa, mutta skandaalit sitäkin enemmän: “Millaisessa Suomessa asuisimmekaan, jos *Hymyn* ja *Nootin* levikkiluvut olisivat todellisia toisin päin!”¹¹⁷³

Kare pyrki kopioimaan *Hymyn* tyyliä *Nootissa* vuonna 1970 julkaistussa laajassa paljastuskirjoituksessa, jossa käsiteltiin kriittisesti köyhien hyväntekijänä tunnettua katulähetystyön uranuurtajaa Arvid von Martensia. Lehden takakannessa mainostettiin isoin kirjaimin: “lukekaa karneat, paljastavat kirjoitukset ’hyväntekijä’ Arvid von Martensista.” Kare sai tästä kritiikkiä osakseen, ja *Nootin* siirtymistä *Hymy*-lehden journalistiikan linjoille pidettiin joissain lukijapalautteissa valitettavana.¹¹⁷⁴

Kyseisessä *Nootin* artikkelissa esitetyt väitteet olivat lisäksi varsin heikolla pohjalla. *Uusi Maailma* -lehti teki aiheesta laajan artikkelin, jossa haasteteltiin sekä Karetta, jutun päälähteenä toiminutta sosiaalityöntekijä Heikki Torvelaista ja von Martensin Kovaosaisten ystävät ry:n tilintarkastajaa Edmund Lutheria. Epäselvyyksistä järjestön rahojen käytössä ei enää näyttänytkaan löytyvän viitteitä, ja Torvelainenkin myönsi kärjistäneensä asioita saadakseen köyhien heikolle tilanteelle huomiota.¹¹⁷⁵

Kareen lehtimiestyyliissä nähtiin muutenkin tiettyjä yhtäläisyyksiä Urpo Lahtisen harjoittaman journalismin kanssa, ja *Ilta-Sanomien* toimittaja Antti Seppälä vertasi *Noottia* *Hymy*-lehteen. *Hymy* pystyi Seppälän mukaan leimaamaan kenet tahansa rikolliseksi ja perääntyi väitteistään korkeintaan raastuvassa. Kare viljeli hänen mukaansa tuota samaa tyyliä, sillä erotuksella, että Seppälä arveli, ettei kukaan välittäisi

¹¹⁷³ Reino Rinne Kareelle 5.11.1971, KKa.

¹¹⁷⁴ Raimo Vanhoja Kareelle 1.11.1970, KKa.

¹¹⁷⁵ Uusi Maailma 10.12.1970, Heikki Kekkonen & Manu Paajanen: ”Häikäilemätön keinottelua kurjien kustannuksella?”.

Kareta raastupaan haastaa.¹¹⁷⁶

Jos *Ilta-Sanomien* Seppälä näki Kareessa skandaalinkäryisen Urpo Lahtisen, niin *Uuden Suomen* kolumnisti Pentti Pirhonen taas vertasi Kareta vuonna 1975 Suomen I.F. Stoneksi, joka oli aikakauden kuuluisia yhdysvaltalaisia tutkivia journalisteja. Pirhonen nosti esiin, että valtamedia ei tuonut riittävästi Kareta esiin, mutta toisaalta painotti myös sitä, että Kareen kaltaisilta toimittajilta odotettiin myös sanoille katetta – pelkkä sanoilla hutkiminen ja saivartelu ei Pirhosen mukaan riittänyt.¹¹⁷⁷

Kare oli myös vuosien mittaan yhteyksissä *Hymyn* Urpo Lahtiseen ja pyrki kehittämään lehtien yhteistyötä ja saamaan samalla taloudellista tukea. Vuonna 1970 oli Kare tarjonnut Lahtisen julkaistavaksi Vilho Tahvanaisen muistelmateosta, jossa Tahvanainen kertoi väitetyistä toimistaan Mannerheimin salaisena agenttina 1930- ja 1940-luvuilla. Vastapalvelukseksi Kare taas pyysi Lahtiselta tukea *Nootille*.¹¹⁷⁸ Kare palasi asiaan vuonna 1975 Lahtiselle lähettämässä kirjeessään: ”Olen aikaisemminkin esittänyt, että ryhtyisit Nootin/Alea-Kirjan mesenaatiksi. Mutta ilman *Nootin* paitaa ja itsesensuuria. Katsele asiaa.”¹¹⁷⁹

Heikki Vuohelainen tuumi *Aamulehden* kolumnissa vuonna 1970 muutamien *Nootin* tekemien paljastusten myyneen irtonumeroita melko runsaasti.¹¹⁸⁰ Paljastuksilla viitattiin ilmeisesti von Martensista tehtyyn häväistyskirjoitukseen sekä kenties kenraali Yrjö Keinosen eroon johtaneeseen paljastukseen varusmiesten käyttämisestä kesämökin remontoimisessa.

Toinen *Nootin* yritys vallata uusia markkinoita tapahtui vuoden 1972 sanomalehtilakon aikana (9.5.-29.5.), jolloin Kare näki tilaisuuden levittää sanomaansa lanseeraamalla tabloid-kokoisen *Uutis-Nootin*, jossa poliittisen sanoman lisäksi oli suurta yleisöä kiinnostavia ajankohtaisia yleisuutisia ja esimerkiksi television ohjelmatiedot. Kytäjän kartanon mailla Hyvinkäällä tapahtui kolmoissurma juuri lakon aikaan, ja asiaa puitiin lehdessä näyttävästi. Muina ajankohtaisina tapahtumina *Uutis-Nootissa* käsiteltiin

¹¹⁷⁶ *Ilta-Sanomien* 18.11.1969. ”Kare ottaa toisen erän”.

¹¹⁷⁷ *Uusi Suomi* 11.11.1975: ”Sekundaa hyvän nimen varjolla”.

¹¹⁷⁸ Kareen kirje Urpo Lahtiselle, päiväämätön mutta vuosi todennäköisesti 1970, KKa.

¹¹⁷⁹ Kare Urpo Lahtiselle 12.3.1975, KKa.

¹¹⁸⁰ *Aamulehti* 21.4.1970. Heikki Vuohelainen: ”Tausta on tarpeen”.

yhdysvaltalaisen presidenttiehdokkaan George Wallacen murhayritystä ja lakon jälkeen kesällä vielä ilmestyneessä lehdessä analysoitiin sosialidemokraattien puoluekokousta.¹¹⁸¹

Antti Seppälän havainto *Nootin* yleisestä kohulehtimäisyydestä osuu varmasti oikeaan siinä, että mitä pienempi todennäköisyys on sillä, että vastapuoli kommentoi ja esittää vastineita esitettyihin väitteisiin, niin sitä suurempi todennäköisyys on laistaa lähteiden tarkastamisesta tai unohtaa kaikki maltti siinä, missä muodossa kritiikki esitettiin. *Nootti* oli 1970-luvun alusta eteenpäin tässä pienenevän merkityksen ja jyrkkenevien mielipiteiden noidankehässä.

***Express* ajaa ohi toisinajattelijajulkaisuna**

Kun *Nootti* perustettiin, se pyrki olemaan monenlaisia mielipiteitä sallinut vapaan keskustelun foorumi, jossa otettiin kriittisesti kantaa myös ulkopoliitikasta, presidentti Kekkosesta ja kaikista suomettumisen ajan tabuista. Lehestä muodostui nopeasti käytännössä ainoa merkittävä kekkosvastainen julkaisu. Muutaman vuoden ilmestymisen jälkeen *Nootti* sai kuitenkin merkittävän kilpailijan epäkorrektina julkaisuna.

Aikakauden mediasta SMP:n lehti *Suomen Uutiset* oli kyllä samoilla linjoilla Kekkosesta kuin *Nootikin*, mutta sen merkitys nousi vasta vuoden 1970 eduskuntavaalien jälkeen. Toisaalta puolueen ulkopoliittinen linja muuttui vaalivoiton jälkeen Neuvostoliiton kritisoinnin suhteen varovaisemmaksi, kun puolue halusi parantaa sisäpoliittista asemaansa.

Nootille ilmestyi todellinen kilpailija vuonna 1971, kun vahvasti oikeistolainen ja suomettumiskriittinen kaksikielinen aikakauslehti *Express* aloitti ilmestymisensä. *Express* oli Riku Keski-Rauskan mukaan vahvasti Georg C. Ehrnroothin ja Tuure Junnilan vaikutuksesta syntynyt julkaisu. Taustalla lehden perustamiseen miehillä oli Keski-Rauskan mukaan sananvapauden nähty kaventuminen, Yleisradion yksipuolisuus

¹¹⁸¹ Uutis-Nootti 15.5.1972; Uutis-Nootti 19.5.1972; Uutis-Nootti 27.6.1972.

sekä miesten tarve saada oma äänenkannattaja, koska molempien poliitikkojen puolueet kulkivat vauhdilla suomettumisen suuntaan.¹¹⁸²

Expressin perustajat, joihin lukeutui Ehrnroothin ja Junnilan lisäksi RKP:n Victor Procopé, olivat kaikki olleet enemmän tai vähemmän mukana *Nootin* toiminnassa. Kaikkien kolmen vaalimainoksia löytyi *Nootista*, ja sekä Ehrnrooth että Junnila kirjoittivat lehteen. Uutta lehteä mainostettiin myös *Nootissa*, ja pari vuotta myöhemmin, kun Ehrnrooth oli perustamassa Perustuslaillista kansanpuoluetta, oli *Nootissa* asiasta ilmoitus ja puolueen kannatuskortti.¹¹⁸³

Tarve perustaa uusi lehti kertoo osaltaan *Nootin* arvostuksen laskusta myös toisinajattelijapiireissä. Toisaalta *Express* poikkesi formaatiltaan *Nootista* sekä kaksikielisyytensä että *Noottia* enemmän päivänpolitiikkaan keskittymisen johdosta. Noottilaisten keskuudessa liikkui ajatuksia lehtien yhdistämisestä, mutta asia ei koskaan realisoitunut puheita pitemmälle.¹¹⁸⁴ Asiasta käytiin keskusteluja Kareen ja Ehrnroothin välillä, mutta esimerkiksi kysymys lehden kaksikielisyydestä oli yhtenä esteenä voimien yhdistämiselle, kuten myös Kareen vastahakoisuus jakaa valtaa lehden johtamisessa.¹¹⁸⁵

Expressin ja *Nootin* suhteet olivat olleet esillä jo *Expressiä* perustettaessa. *Nootin* piirissä toiminut Olavi Vänttinen epäili loppuvuodesta 1970 Georg C. Ehrnroothille lähettämässään kirjeessä sitä, oliko tarkoituksenmukaista perustaa uutta kaksikielistä suomettumiskriittistä lehteä. Hänen mukaansa Ehrnroothin ja Victor Procopen olisi ollut parempi perustaa täysin ruotsinkielinen julkaisu ja yhdessä tuumin olisi keskityttävä kehittämään taloudellisissa vaikeuksissa olevasta *Nootista* suomenkielinen foorumi vastaaville ajatuksille.¹¹⁸⁶ Ehrnrooth taas myöhemmin muisteli, että kilpailua julkaisujen välillä ei ollut, sillä lehdet kilpailivat hänen mukaansa eri vesillä, koska *Express* keskittyi päivänpolitiikkaan, kun taas *Nootti* oli hänen näkemyksensä mukaan enemmän filosofisempi ja pohtiva julkaisu.¹¹⁸⁷

¹¹⁸² Keski-Rauska 2014, s. 227.

¹¹⁸³ Nootti 11/1971, s. 397: *Expressin* mainos; Nootti 2/1973 etusivu: Perustuslaillisten mainos ja kannatuskortti.

¹¹⁸⁴ O. Keskinen kirje Kareelle 24.4.1974, KKa.

¹¹⁸⁵ Heikki Eskelinen 3.12.2008; Heikki Eskelinen 5.4.2018.

¹¹⁸⁶ Olavi Vänttinen Georg C. Ehrnroothille 16.10.1970 (Vänttisen Kareelle lähettämä kopio kirjeestä). KKa.

¹¹⁸⁷ Georg C. Ehrnrooth 3.4.2009.

Vaikka lehdet eivät koskaan yhdistyneet, ne nähtiin kuitenkin suomettumiskriittisissä piireissä saman asian puolesta toimivina julkaisuina. Molemmissa lehdissä toiminut Paul Bernoulli totesi Itsenäisyyden puolesta ry:n tilaisuudessa vuonna 1977: ”Olen jo heittänyt toivon, että *Express – Nootti* voitaisiin julkaista pienenä viikkolehtenä. Mutta toivon, että nämä molemmat lehtemme ja kolmaskin harrastavat sen verran yhteistoimintaa, että pian joka perjantai ilmestyy *Suomen Kuvalehden* rinnalla yksi niistä lehdistä.”¹¹⁸⁸

Monen *Noottiin* kirjoittaneen toimijan voidaan huomata siirtyneen pian kirjoittamaan aktiivisemmin *Expressiin*, joka varmasti vaikutti elinkykyisemmältä julkaisulta verrattuna rahapulassa taistelevaan *Noottiin*.¹¹⁸⁹ Kilpailevan lehden saama suosio on varmasti ollut Kareelle henkilökohtainen pettymys, mutta silti Kare kirjoitti itsekin muutamia kirjoituksia kyseiseen lehteen.¹¹⁹⁰

Expressin voidaankin katsoa pian kiilanneen *Nootin* ohi merkittävämmäksi oppositiojulkaisuksi. Esimerkiksi Juha Vikatmaa totesi vuonna 1974 *Expressin* olevan ”vakavin maan virallista ulkopoliittikkaa vastaan suunnattu kirjallinen ilmentymä”, johon verrattuna Kareen *Nootti* oli vain ”pikkuherhiläinen”.¹¹⁹¹

Uusi Polttopiste -lehden haastattellessa Kareta vuonna 1976 sananvapauden tilaa käsitelleeseen artikkeliin, nosti Kare itsekin esiin, että yksi syy *Nootin* pienentyneelle kysynnälle oli se, että *Express* oli syönyt markkinatilaa. Yleisesti sananvapaudesta Kare oli sitä mieltä, että tietoa oli sinänsä riittävästi tarjolla, mutta ihmiset olivat laiskoja informaatioähkyn keskellä etsimään sitä. Ja toki suomalaisia vaivasi Kareen mielestä myös turha herranpelko – puhumattakaan tietysti ulkopoliittisesta tabusta, joka aiheutti hänen mukaansa itsesensuuria.¹¹⁹²

¹¹⁸⁸ Eskelinen 1978, s. 85.

¹¹⁸⁹ Graeffe 1998, s. 106–112. Lista *Expressiin* kirjoittaneista henkilöistä. Tuure Junnila ja Georg C. Ehrnrooth siirtyivät *Expressin* perustamisen jälkeen kirjoittamaan lähinnä uuteen lehteensä. Muita aktiivisesti *Nootissa* toimineita, jotka siirtyivät kirjoittamaan myös *Expressiin* olivat esimerkiksi Heikki Eskelinen, Mikko Uola, Olavi Vääntinen ja Veikko Vuorela.

¹¹⁹⁰ *Express* 7/1980, Kauko Kare: ”Täydentäkäämme Paris Matchin ’kauhukertomusta’”.

¹¹⁹¹ Suomi 1998, s. 625–626.

¹¹⁹² *Uusi Polttopiste* 13.5.1976. Olli J. Ojanen: ”Sananvapauden rajoista puhutaan isolla äänellä”.

Oma merkityksensä *Nootin* aseman heikentymiseen on myös *Suomalaisen Suomen* linjan palaamisella hieman konservatiivisemmille uomille muutaman vuoden tuuliajon jälkeen. *Suomalaisen Suomen* yhdistyttyä *Valvojan* kanssa 1960–70-lukujen taitteessa oli lehti saanut varsin vasemmistolaisia piirteitä, ja siinä julkaistiin näinä vuosina jopa täysin marxilaisia kirjoituksia. Vuonna 1972 perustettu kommunistinen aikakausjulkaisu *Kulttuurivihkot* keräsi varsin tehokkaasti radikaalit vasemmistolaiset kirjoittajat piiriinsä, joita tuolloin liikkui etenkin *Aika*-lehden ympärillä. Vasemmistolaisen kulttuuriväen kootessa rivinsä uuden lehden suojiin palasi *Kanavaksi* nimetyn entisen *Suomalaisen Suomen* linja taas lähemmäksi alkuperäistä konservatiivista linjaa.¹¹⁹³ Toki edelleen oltiin kaukana siitä linjasta, mikä Kareen toimitussihteeriajan *Suomalaisella Suomella* oli.

Express ajoi Kareen *Nootista* ohi useastakin syystä. Päivänpolitiikka näytti kiinnostavan useampia *Nootin* syväluotaavampien pohdintojen ja satiirin sijaan. *Expressin* taustalla oli useampi kansanedustaja, mikä myös lisäsi julkaisun uskottavuutta, siinä missä *Nootti* oli viime kädessä Kareen yhden miehen lehti, jonka julkaisupolitiikasta ja editoinnista hän päätti yksin. *Express* osasi myös olla muodossa korrekti, kun taas Kare ei kompromisseista välittänyt eikä aina toisaalta malttanut tarkistaa faktojakaan riittävän tarkasti.

Jos suomettumisen vaatiman itsesensuurin ja Kareen vaaliman oman autonomian ja ilmaisunvapauden synnyttämä konflikti pakotti Kareen ryhtymään itsenäiseksi julkaisijaksi, niin myös yhteistyö toisinajattelijoiden keskenkin muodostui hankalaksi samasta syystä, sillä yhteistyö vaatii kompromisseja ja Kare taas halusi säilyttää oman toimintavapautensa myös suhteessa muihin samanmielisiin.

Syytteitä CIA:n rahoituksesta

“Noottia rahoittaa Virkkunen – Vennamo – Aamulehti – Uusi Suomi. Tämän tapaisia sanontoja on esitetty *Nootista* pitkin vuotta.”, totesi Kauko Kare Rautatiekirjakaupan tiedotuslehdessä lokakuussa 1968 ja jatkoi lisäämällä, ettei lehteä rahoittanut kukaan

¹¹⁹³ Jokipii & Suvanto 2008, s. 23.

muu kuin hän itse, jolle julkaisumahdollisuuden tarjosi *Tähän on tultu* -kirjan suosio.¹¹⁹⁴

Väitteet Kareen ja muiden Kekkosta ja Neuvostoliittoa vastustaneiden tahojen CIA-yhteyksistä ja lännestä tulevasta rahoituksesta olivat suomettumisen aikana yleisiä. Matti Kassilan *Vodkaa komisario Palmu* -elokuvan Kosti Kula sai rahansa CIA:lta ja Saksan uusnatseilta. Kare taas nosti esiin, että rahoittajiksi oli milloin epäilty Vennamoa ja milloin oikeistolaisia tahoja.

Erityisesti vasemmiston piirissä levitettiin 1960- ja 1970-luvuilla huhuja siitä, että CIA tai elinkeinoelämän tahot olisivat tukeneet Kareta. *Hämeen Yhteistyö* -lehden pakinoitsija Torvinen kirjoitti vuonna 1969 CIA:n rahoittavan erilaisten säätiöiden kautta kommunistivastaista toimintaa, ja kuinka hän arveli Kareella olevan kytköksiä ulkomaiseen rahoitukseen: ”Suomessa vallitsee myös vapaus arvella kuka kenenkin työnantaja on. Ja tässä tapauksessa arvaan että tuo voima joka Kareen toimia ohjailee on lähellä CIA:ta.”¹¹⁹⁵

Vuonna 1978 huomiota herätti useille suomalaisille lehdille lähetetty vihkonen nimeltään *CIA-Insider*, jossa ”paljastettiin” Yhdysvaltojen tiedustelupalvelun ulkomailla toimivia agenteja. Suomesta agenteiksi mainittiin Kauko Kare, perustuslaillisten puoluesihteerin Kari Räisänen ja Upseerit evp ry:n puheenjohtaja Veikko Vuorela. Ainakin *Ilta-Sanomat* ja *APU-lehti* tarttuivat syöttiin ja julkaisivat tiedot.

Väitteiden kohteeksi joutuneet nostivat asiasta kunnianloukkaussyytteet, mutta kirjasen tekijöistä ja julkaisijasta ei saatu selvyyttä. Ulkovaltojen Suomessa tapahtuneesta vakoilusta kirjoittaneet Jukka Rislakki ja Jorma Lindfors ovat nähneet kirjasen länsivakoilun suorittamana hämäämisoperaationa, jonka tavoitteena oli todellisten ja keksittyjen agenttien nimien sekoittaminen julkaisemalla ne yhdessä, jotta mahdollisilta tulevilta agenttien paljastumisilta oltaisiin saatu vietyä uskottavuutta ja luotua

¹¹⁹⁴ R-Uutiset 5/1968.

¹¹⁹⁵ Hämeen Yhteistyö 20.6.1969, Torvinen: ”Nootti”.

sekavuutta siitä, kuka oli oikea agentti ja kuka ei.¹¹⁹⁶

Malakias-nimimerkillä *Aamulehteen* kirjoittanut Matti Arjanne otti myös asiaan kantaa ja puolusti Karetta ja muita syytettyjä. Arjanne viittasi tuntevansa Kareen taloudelliset vaikeudet ja epäili olisiko Kare edes malttanut olla tuomatta julki, jos joltain CIA:n kaltaiselta taholta olisi rahaa kustannustoiminnan pyörittämiseen ilmestynyt.¹¹⁹⁷

Kare itse taas vitsaili *Nootissa* hakeneensa apurahaa sekä idästä että lännestä ja pakinoi asiasta ihmetellen, että: “Siitä huolimatta, että Veikko Vuorelalla on ollut valeparta, Kauko Kareella kaksi partaa ja Kari Räsäsellä riippuviikset ja huppulakki, ja että olemme tapailleet kulttuuritalon n. Urho-kabinetissa, meidät paljastettiin CIA:n agenteiksi!”¹¹⁹⁸

Kyseisiin agenttilistoihin viitattiin vielä myöhemminkin, ja Kare, Räisänen ja Vuorela joutuivat ainakin vielä vuonna 1981 oikomaan *Uudessa Suomessa* toistettuja väitteitä CIA-yhteyksistä. Miehet näkivät, että heidän tinkimätön kommunisminvastainen toimintansa ja suomalaiskansallinen mielenlaatunsa olivat syynä listalle joutumiseen, joka heidän mukaansa oli laadittu ilmeisesti KGB:n toimeksiannosta.¹¹⁹⁹

Mikko Uolan Etelä-Afrikasta Kareelle vuonna 1975 lähettämässä kirjeessä nostetaan esiin “CIA:lta Pretoriasta” saatavat rahat.¹²⁰⁰ Samassa kirjeessä viitataan etelä-afrikkalaisten kanssa tehtyihin kauppoihin Uolan Etelä-Afrikkaa käsittelevästä kirjasta, mihin Pretorian rahoilla ilmeisimmin viitattiin. CIA-viittaus oli Uolan mukaan vitsi, sillä vasemmiston levittämistä CIA:n rahoitusväitteistä oli tuolloin hänen mukaansa tavallista vitsailla, kun tiedettiin hyvin, ettei yksikään tiedustelupalvelu rahoittanut Karetta.¹²⁰¹

Vaikka Yhdysvalloista ei rahaa tullutkaan, niin Kareen julkaisutoiminnalla voidaan kuitenkin todeta olleen taloudellista kanssakäymistä ainakin Etelä-Afrikan valtion

¹¹⁹⁶ Rislakki 1982, s. 402 ja 451; Rislakki & Lindfors 1978, s. 118 ja 407.

¹¹⁹⁷ *Aamulehti* 12.8.1978. Malakias: ”Nappulaliiga”.

¹¹⁹⁸ *Nootti* 5/1978: ”CIA-insider”.

¹¹⁹⁹ *Uusi Suomi* 25.2.1981: ”CIA:n agenttilista oli provokaatio”.

¹²⁰⁰ Mikko Uola Kareelle 16.7.1975, KKa.

¹²⁰¹ Mikko Uola 4.4.2018.

edustajien kanssa, Mikko Uolan kirjoittaman Etelä-Afrikkaa käsitelleen kirjan painattamisen suhteen. Uola muistelee saadun tukisumman olleen perin vähäinen, joten ilmeisesti tämänkään tapauksen osalta ei puhuta suurista rahamääristä.¹²⁰² Toinen yhteistyöneuvottelu maan kanssa oli lentolehtishanke, joka ei kuitenkaan toteutunut.¹²⁰³

Jos Kareta syytettiin julkisuudessa CIA:n rahoituksen varassa toimimisesta, niin myös Kareella oli omat epäilyksensä lännestä tulevasta rahoituksesta. *Noottiin* 1960-70-lukujen taitteessa kirjoitellut ja Kareen tuntenut Olli Keto muistelee Kareen usein nostaneen esiin epäilynsä siitä, että Veikko Vennamo olisi saanut vuoden 1970 vaaleihin rahoituksen CIA:lta. Puolue oli uudistanut tuolloin toimistonsa täysin, ja Kareta pohditutti kysymys siitä, mistä rahat laitteisiin ja muun muassa uusinta tekniikkaa olevaan puhelinkeskukseen oli saatu.¹²⁰⁴ Väitteet Vennamon lännestä saamista tukirahoista eivät olleet tällöinkään uusia, sillä jo vuonna 1958 liikkui huhuja Vennamolle lännestä tulleesta taloudellisesta tuesta.¹²⁰⁵

Vaikka CIA:lta ei Kareelle tukirahoja tullutkaan, niin ”hybridivaikuttamista” kyllä harjoitettiin kylmän sodan alusta alkaen sekä idästä että lännestä. Italiassa vuonna 1948 järjestetyt parlamenttivaalit olivat vasta perustetun CIA:n ensimmäinen suuri vaikuttamisoperaatio, ja kyseisissä vaaleissa Yhdysvallat tukivat kristillisdemokraatteja ja Neuvostoliitto kommunisteja. Dollarien ja ruplien virtaaminen vaalien eri osapuolille jatkui koko kylmän sodan ajan. Jos Neuvostoliitto junaili itäisen Euroopan maihin mieleisensä hallitukset kansandemokratisoinnin myötä, niin Yhdysvallat taas syöksi CIA:n avulla hallituksia vallasta esimerkiksi Iranissa vuonna 1953 ja Guatemalassa vuonna 1954.¹²⁰⁶

Suomi joutui osaksi tätä samaa taistelukenttää. Mikko Majander on kuvannut kirjassaan *Demokratiaa dollareilla* (2007) miten sodan jälkeisinä vuosina lännestä virtasi tukea sosialidemokraateille, joiden vahvistamisen nähtiin parhaiten hillitsevän kommunismin nousua ja Neuvostoliiton vaikutusvallan etenemistä.¹²⁰⁷ Lasse Lehtinen nostaa esiin, että

¹²⁰² Mikko Uola 27.4.2020.

¹²⁰³ Katso luku: Suomalaiset Etelä-Afrikan ystävät.

¹²⁰⁴ Olli Keto 5.4.2018.

¹²⁰⁵ Lehtinen 2018, s. 731.

¹²⁰⁶ Westad 2018, s. 113-114 ja 224.

¹²⁰⁷ Majander 2007, s. 28. Esimerkiksi Ruotsin sosialidemokraateilta tuli heti sodan jälkeen miljoonia

CIA myös suoraan saneli, miten suomalaisten tahojen oli toimittava ja tuen ehtona voitiin esimerkiksi vaatia, että SAK:n tuli erota kansainvälisestä Maailman ammattiyhdistysten liitosta.¹²⁰⁸ Vielä vuonna 1975 suomalaisia ay-miehiä jäi kiinni Ruotsin Arlandan lentokentällä laukut täynnä metallin vaaleja varten saatuja lännen tukirahoja.¹²⁰⁹

Idästä ruplarahoitusta tuli taas Maalaisliitolle, kommunisteille ja TPSL:lle. Maalaisliiton tuesta valtaosa meni 1950-luvulla ilmeisesti puoluesihteerin Korsimon ”varjosäätiölle”, josta rahoitettiin K-linjan vastustajien pudottamista ja kannattajien nostamista.¹²¹⁰ Kimmo Rentolan mukaan vuonna 1951 noin 40 % Neuvostoliiton kommunistisen puolueen maailman kommunisteille osoittamista tukirahoista meni SKP:lle.¹²¹¹ Ulkomailta tulleet tuet eivät rajoittuneen vain sodan jälkeisiin vuosikymmeniin. Anders Blom nostaa esiin, että Jarmo Korhosen mukaan kommunistien Moskovasta vielä 1970- ja 1980-luvuilla saaman tuen määrä nousi jopa 160 miljoonaan markkaan.¹²¹²

Kylmän sodan taistelukenttänä oli koko maailma, ja tiedustelupalvelut puuttuivat maiden sisäisiin asioihin tukemalla sopivaksi katsomiaan tahoja. Kare ei luonnollisestikaan saanut ruplarahoitusta idästä eikä hänen julkaisutoimintaansa pidetty lännestäkään katsottuna tukemisen arvoisena. Ainoa ulkomainen valtiollinen taho, jonka kanssa Kareella oli yhteistyötä näyttää olleen Etelä-Afrikka, jolta Kareen kustantamo sai tukea yksittäiseen kirjaprojektiin ja jonka kanssa Kare kävi neuvotteluja lentolehtiskampanjasta.

Elinkeinoelämän vähäinen tuki - ”Punaisten vuorineuvoksien maa”

Kare joutui kerjäämään taloudellista tukea kaikkialta mistä sitä oletettiin saavansa. Hän oli näin ollen yhteyksissä niin elinkeinoelämää edustaviin tahoihin, Perustuslailliseen

markkoja lainoina ja tukirahoina SDP:n politiikassa ja ammattiyhdistyspuolella tapahtuvaan kommunistivastaiseen toimintaan.

¹²⁰⁸ Lehtinen 2002, s. 195.

¹²⁰⁹ Lehtinen 2002, s. 691.

¹²¹⁰ Kujala 2013, s. 46 ja 67.

¹²¹¹ Rentola 2016, s. 209-210. SKP:n tukisumma oli kyseisenä vuonna 874 000 dollaria.

¹²¹² Blom 2018, s. 96.

kansanpuolueeseen kuin esimerkiksi *Hymy*-lehteä luotsanneeseen lehtimoguli Urpo Lahtiseen.

Georg C. Ehrnrooth muistelee, kuinka Kare oli käynyt pyytämässä rahaa julkaisulleen myös Perustuslailliselta kansanpuolueelta. Kun yhden kansanedustajan puolue ei pystynyt *Noottia* tukemaan, oli Kare pitkään huonoissa väleissä Ehrnroothin kanssa.¹²¹³ Tämä ajoittuu kenties vuoteen 1973, jolloin Mikko Uola kehotti Kareta tiedustelemaan vasta perustetulta perustuslailliselta puolueelta tämän mahdollisuuksista tukea taloudellisissa ongelmissa ollutta lehteä.¹²¹⁴

Heikki Eskelisen mukaan elinkeinoelämän tahojen kanssa käydyt neuvottelut lehden rahoittamisesta kaatuivat pitkälti siihen, että rahoittajat olisivat halunneet *Nootille* toimitusneuvoston, mutta tähän Kare ei suostunut, sillä hän halusi johtaa lehteään itsenäisesti.¹²¹⁵ Eskelinen oli itse kerran mukana elinkeinoelämää edustaneiden tahojen kanssa käydyissä neuvotteluissa ja tietää erään Kareen ja levikkipäällikkö Mikko Vihoman elinkeinoelämän kanssa käymän neuvottelun päättyneen siihen, että Kare piti neuvottelukumppanien esittämiä ehtoja kohtuuttomina ja alkoi protestiksi laulaa Horst Wesseliä. Leif Fastin johtama Taloudellinen Tutkimuskeskus oli yksi Itsenäisyyden puolesta -kansalaisjärjestön rahoittaja Eskelisen puheenjohtajakaudella, ja Eskelisen käsityksen mukaan TT olisi mahdollisesti ollut yksi Kareen kanssa neuvotellut elinkeinoelämän taho.¹²¹⁶ Eskelisen käsityksen mukaan esteenä Kareen julkaisutoiminnan tukemiselle oli myös se, ettei Kare pysynyt poliittisissa kirjoissa, mikä vei kustantamon uskottavuutta.¹²¹⁷ Absoluuttisen toimintavapauden vaatimus näyttää olleen yksi syy sille, että ulkopuolista tukea ei ollut helppo saada.

Kare nosti vuonna 1971 esiin kokoomuksen entisen kansanedustajan Felix Seppälän kanssa käymässään kirjeenvaihdossa esiin, että kokoomuksen suunnalta olisi tehty tarjouksia lehden tukemisesta: “(...)eräät kokoomuslaiset ovat tarjonneet *Nootille* yhteistyötä ja tukea, jos *Nootti* alistuisi palvelemaan kokoomus puolueen etuja. Minulle mm. tarjottiin pariin otteeseen ’luottamuksellisia’ neuvotteluja Rihtniemen kanssa.

¹²¹³ Ehrnrooth 3.4.2009.

¹²¹⁴ Mikko Uola Kareelle 18.6.1973, KKa.

¹²¹⁵ Heikki Eskelinen 3.12.2008.

¹²¹⁶ Heikki Eskelinen 3.11.2020.

¹²¹⁷ Heikki Eskelinen 5.4.2018.

Mutta tuollainen renkiytyminen on minulle mahdotonta.”¹²¹⁸ Jää epäselväksi, kuinka viralliset tahot puolueesta olivat olleet Kareeseen yhteyksissä, mutta hän joka tapauksessa halusi pitää kiinni oikeudestaan määritellä itse lehensä linjan.

Nootti sai kuitenkin jonkin verran tukea elinkeinoelämältä mainosten kautta, sillä lehdessä sen alkuvuosina mainostaneet tahot, kuten Hotelli Torni ja Henkivakuutusyhtiö Salama, olivat tukeneet muitakin antikommunistisia tahoja.¹²¹⁹ Esimerkiksi myös antikommunistinen Upseerit evp-järjestö sai tukea Vakuutusyhtiö Pohjola-Suomi-Salamalta sekä pankeilta, kuten KOP, PSP ja SKOP.¹²²⁰ Mielipidelehtien rahoitusta käsitelleessä *Ilta-Sanomien* jutussa todettiin vuonna 1970, että *Nootilla* oli tuolloin mielipidelehdiksi harvinaisen paljon ilmoittajia. Kare taas toi esiin, että ilmoitusten hankkiminen oli silti kovaa työtä ja myönsi, että lehdessä oli myös lahjoitettua ilmoitustilaa.¹²²¹ 1970-luvun alussa mainostajat kaikkosivat kuitenkin nopeasti lehdestä, eikä tätä kautta saatu enää tuloja.

Kare vetosi vuoden 1971 aikoihin Suomalaisen yhteiskunnan tuki -säätöön, jotta tämä auttaisi *Noottia* sen vaikeuksissa ja tukisi Alea-kirjan kirjamyyntiä.¹²²² On selviä viitteitä, että tällöin joko SYT tai sen toiminnanjohtaja Osmo Kupiainen henkilökohtaisesti auttoi Karettä tämän ongelmissa joko suoralla rahallisella tuella tai muin keinoin, sillä Kare kiittelee Kupiaiselle lähettämässä kirjeessä tätä osallistumisesta *Nootin* ongelmiin.¹²²³

Kare vetosi *Nootin* taloudellisten vaikeuksien syvetessä 1972–73 myös pankkimaailmaan ja pyysi mm. Kansallis-Osake-Pankilta tukea lehden toiminnan jatkamiseen vedoten siihen, että lehti puolusti vapaata yhteiskuntaa ja sananvapautta.¹²²⁴ Kare muisteli myöhemmin, että KOP:in Virkkunen olikin laihoihin tuloksin kysellyt

¹²¹⁸ Kare Felix Seppälälle 26.2.1971, KKa.

¹²¹⁹ Vesikansa 2004, s. 139.

¹²²⁰ Römpötti 1992, s. 127.

¹²²¹ *Ilta-Sanomat* 9.12.1970: ”Mielipidelehdillä on vähän rahaa ja lukijoita”.

¹²²² Kareen päiväämätön kirje Suomalaisen yhteiskunnan tuki -säätöille, KA, SYT, kansio 14.

¹²²³ Kareen päiväämätön kirje SYT:lle, KA, SYT, kansio 14. ”Osmo Kupiainen, H.V. kiitos viimeisestä ja osallistumisesta *Nootin* ongelmiin.”

¹²²⁴ Kareen kirje Kansallis-osake-pankille 6.3.1973; Kareen päiväämätön kirje Pohjoismaiden yhdyspankin pääjohtajalle, KKa.

vuorineuvoksilta tukea *Nootille*.¹²²⁵

Helsingin Sanomat uutisoi vuonna 1978 Elinkeinoelämän valtuuskunnan sisäisestä muistiosta, jossa käsiteltiin sitä, miten organisaatio pyrki vaikuttamaan mediaan. Aikakausilehdistä EVA:n uutisoitiin tukevan *Suomen Kuvalehteä* ja *Kanavaa*. Muistiossa käsiteltiin lisäksi sitä, miten jäsenlehtien toimituspolitiikkaan haluttiin vaikuttaa.¹²²⁶ Kareen julkaisu ei ollut tuettujen tahojen listalla.

Kareen toimintatapojen aiheuttamia ristiriitoja ja yhden miehen kustantamon heikkona nähtyä uskottavuutta merkittävämpi vaikutus elinkeinoelämän tuen vähäisyyteen oli kuitenkin sillä, miten elinkeinoelämä suhtautui Kekkoseen. Anders Blomin mukaan suomalainen elinkeinoelämä katsoi 1960-luvun lopulla länsi-integraation ja EEC-jäsenyyden olleen vaihtoehto suunnitelmataloudelle ja Kekkonen nähtiin ainoaksi henkilöksi, joka voisi ajaa läpi EEC-jäsenyyden.¹²²⁷ Myös Maiju Wuokko nostaa esiin, että liike-elämällä oli kylmän sodan aikana kolme tärkeää tavoitetta, jotka olivat 1) Suomen taloudellisen kilpailukyvyn edistäminen, 2) maan taloudellisen ja kulttuurillisen viitekehyksen juurruttaminen Länsi-Eurooppaan ja 3) talouden vapauttaminen ja valtion roolin pienentäminen.¹²²⁸ Yhtä lailla Markku Kuisman mukaan jo vuoden 1968 presidentinvaaleissa nähtiin teollisuuden ja suurpääoman ryhmittymisen kokoomuksen Matti Virkkusen sijaan Kekkosen taakse, jolla oli monien silmissä vahvat näytöt idänsuhteiden hoitamisesta ja länsi-integraation takaamisesta. Idänkaupan mahdollisuudet vaikuttivat myös Kuisman mukaan vuorineuvosten positiiviseen suhtautumiseen istuvaan presidenttiin.¹²²⁹ Myös Lasse Lehtinen korostaa Kekkosen saaneen vuorineuvokset taakseen idänkaupalla.¹²³⁰

Kare sai aluksi tukea julkaisulleen yrityksiltä mainosten muodossa. Mainostulot kuitenkin ehtyivät nopeasti, kun hyödyllisempiä toimijoita ilmestyi markkinoille. 1950-luvulla Kareelle apurahoja myöntänyt SYT auttoi myös *Noottia* sen alkutaipaleella,

¹²²⁵ Kaleva 6.12.1991: ”Suomen herrassäätö oli rähmällään, kansa ei.”

¹²²⁶ *Helsingin Sanomat* 16.6.1968: ”EVA:n luottamuksellinen viestintämuistio: Lehtien toimituspolitiikkaa ohjattava haluttuun suuntaan”.

¹²²⁷ Blom 2018, s. 88.

¹²²⁸ Wuokko 2016, s. 291.

¹²²⁹ Kuisma 2013, s. 216.

¹²³⁰ Lehtinen 2002, s. 437.

mutta tukeminen näyttää loppuneen lyhyeen. Kareen itsenäinen asema julkaisijana takasi hänelle vapauden sanoa mitä halusi, mutta kommunismin etenemistä vastustavat tahot saattoivat myös nähdä Kareen liian jyrkkänä ja arvaamattomana, jotta tätä olisi voinut tukea. Suurin este tuen saamiselle kuitenkin oli elinkeinoelämän kääntyminen Kekkosen taakse, sillä se näki ainoastaan hänen voivan toimia länsi-integraation takuumiehenä ja samalla tuottoisan idänkaupan edistäjänä. Suomi näyttäytyi Kareen näkökulmasta “punaisten vuorineuvosten maana”, kuten Olavi Vääntinen oli asiaa luonnehtinut.

Nootin ystävät ja tukijat

Vaikka Kauko Kareen julkaisutoiminta oli jatkuvasti taloudellisesti kestäättömällä pohjalla, niin ulkopuolisen tahon ohjailu olisi ollut mahdoton tilanne Kareelle, joka halusi itse määrittellä linjansa. Myös ulkopuoliset tukijat näkivät tämän, ja Kare sai kerätä rahoituksensa pieneltä piiriltä *Nootin* ystäviä ja tukijoilta.

Nootti painettiin sen alkuaikoina kokoomuslaisen *Aamulehden* painossa Tampereella. Kare kiitteli *Aamulehden* painoa eri yhteyksissä pitkämielisyydestä *Nootin* suhteen, vaikka painovelkaa kertyi usein suuriakin summia.¹²³¹ Jonkinlaista vähintään hyvää tahtoa lehti siis sai myös kokoomustaustaiselta painolta, vaikka lopulta valmis *Nootti* saattoi olla kuukausikaupalla painossa odottamassa rahoja, ennen kuin painokoneet saatiin käyntiin Kareen hoidettua maksun.¹²³²

Nootin paino siirtyi vuonna 1973 *Aamulehden* painosta Surduksen painoon Meritullinkadulle, jonne Kareella oli suhteita naapurinsa ja *Nootin* ystäviin lukeutuneen Olavi Laineen kautta. Kareen mukaan painokulut pienenevät nyt huomattavasti, sillä latojat suorittavat aikakausilehtiformaatissa ilmestyneen A-*Nootin* ladonnan, taiton ja valokuvauksen “kotitöinä”, minkä takia hinta laski yhtä edulliseksi kuin tabloidina ilmestyneen B-*Nootin* painatus.¹²³³ Jää epäselväksi, mitä Kareen ja Laineen sopimat

¹²³¹ Kare Tampereen kaupunginjohtaja Sampo Tonille 22.2.1972, KKa.

¹²³² Kare Marjatta Heikkilälle 4.8.1972, KKa; Kareen päiväämätön kirje ilmeisesti vuodelta 1972 *Aamulehden* konttoripäällikö Lintulalle, KKa.

¹²³³ Kare Reino Rinteelle 4.11.1973, KKa.

edulliset “kotityöt” tarkoittivat ja oliko siis kyseessä osaltaan talkootyö, oman työn päälle tehty tuntityö vai jotain verottajalta salaa tehtyä liiketoimintaa. Aikakauslehden painatus tabloidin hinnalla kuulostaa myös hieman liioitellulta väitteeltä, mutta firman vaihtaminen vähensi joka tapauksessa painokuluja, joskin Kare itsekin myönsi, että Laineen offsetin laatu ei ollut niin hyvää kuin *Aamulehden* painossa.¹²³⁴

Pääosa lehden rahoituksesta tuli Alea-kirjan julkaisuista saaduista satunnaisista voitoista sekä pieneltä yksityishenkilöistä koostuneelta tukijajoukolta, joista eräät tukivat lehteä verrattaen suurillakin summilla.¹²³⁵ Merkittävin näistä oli paperikauppias Markus Raikamo, joka tuki lahjoituksin monenlaista kekkosvastaista toimintaa. Ironisena yksityiskohtana voidaan todeta, että Raikamon liiketoiminta sai merkittäviä tuloja Neuvostoliiton armeijan käyttöön myytävistä pahvilaatikoista – näin yksi huomattava osa Kareen rahoituksesta tuli siis mutkan kautta idästä.¹²³⁶ 1990-luvun alussa Kare nosti esiin joitain merkittäviä lehden tukijoita, joista hän mainitsi Paavo Susitaipaleen lahjoittavan 1000 markkaa vuodessa, joista oli kertynyt jo 12 000 markkaa, Tahko Pihkala oli lahjoittanut 35 000 markkaa ja lasikauppias Jaakko Isakson 20 000 markkaa.¹²³⁷ Tukea Kare sai myös kauppaneuvos Aleksi Hyppöseltä, joka lahjoitti *Nootin* painatukseen tarvittavan paperin uuteen painoon siirtymisen yhteydessä.¹²³⁸

Vuonna 1976 Helsingin verotuslautakunnalle antamassaan tiedonannossa Kare ilmoitti *Nootin* vuosittaisten tappioiden olevan 30 000 markkaa. Kare ilmoitti olleensa jo viiden vuoden ajan lehden ainoa työntekijä ja vaimo ja tyttäret auttoivat lehden konttoritöissä. Lehden toimisto ja kirjavarasto sijaitsivat Kareen autotallissa, ja talo oli kiinnelainoitettu kustannustoiminnan rahoittamiseksi. Kare kertoi koko kustannustoiminnan lopettamisen pyörivän toistuvasti mielessä.¹²³⁹ Viranomaisille annettuihin ilmoituksiin tulee kuitenkin suhtautua tietyllä kriittisyydellä, sillä Kare toisessa yhteydessä ilmoitti lehdellä olleen vielä vuonna 1973 ulkopuolisia työntekijöitä.

¹²³⁴ Kare kauppaneuvos Aleksi Hyppölälle 15.5.1973, KKa.

¹²³⁵ Nootti 4/1974; Kristiina Kulmala, 20.4.2009; Hämeen Sanomat 12.5.1978. Kare kertoo haastattelussa saaneensa tukea lahjoittajilta noin 30 000 mk.

¹²³⁶ Heikki Eskelinen 5.4.2018.

¹²³⁷ Nootti 5-6/1993: ”Nootin vuoden elävät”.

¹²³⁸ Kare kauppaneuvos Aleksi Hyppölälle 15.5.1973, KKa.

¹²³⁹ Kare Helsingin verotuslautakunnalle 15.9.1976, KKa.

Käpylässä sijaitsevan talon lisäksi Kareen Tammelassa sijaitseva kesäasunto oli kiinnelainoitettu. Vuonna 1976 Kare joutui tuplaamaan kesäasuntonsa Töyssylän 25 000 markan kiinnelainan 45 000 markkaan, jotta Alea-kirjan tulevat julkaisut saataisiin painettua.¹²⁴⁰

Vuonna 1977 Ahti M. Salosen presidentinvaalikampanjan aikana oltiin taas välillä siinä tilanteessa, että valmis *Nootti* odotti painossa varoja painokoneen käynnistämiseen. Liikevaihtovero ja yrittäjäeläke olivat maksamatta ja lainojen korot myöhässä, kuten Kare valitteli kirjeessään Olli Heikkilälle.¹²⁴¹

Presidentinvaaleista ei ollut piristysruiskeeksi Kareen julkaisutoiminnalle, mutta Kareella oli suunnitelmia toiminnan pelastamiseksi. Kirjeessään Kurre Lanzille hän hahmotteli suunnitelmia tukijoukon keräämiseksi: ”Nootin tueksi yritän organisoida jonkinlaista kannatusyhdistystä: 300-400 kannattajaa, joista kukin sitoutuu maksamaan 400-500 markkaa vuodessa. Nootti voi pelastua tällä tavalla, mutta tuskin muuten.”¹²⁴²

Tultaessa 1980-luvulle lehti oli edelleen tukijoiden avun varassa ja painatusvelkoja oli vielä vuosien takaa. Kareen mukaan lehden selvityminen perustui olennaisesti niille tukijoille ja kannattajille, jotka olivat ryhmittyneet lehden ympärille. Lahjoituksilla Kare totesi voitavan lehden pyörittämisen lisäksi lisätä vuosittaisten numeroiden määrää ja maksaa pois vanhoja velkoja. Vastikkeeksi tukijat saivat *Nootin* lahjavuosikertoja ja Alean kirjoja.¹²⁴³

Vuonna 1980 Helsingin verotuslautakunnalle lähettämässään selvityksessä Kare taas kerran totesi, että *Nootti* ei ole tavallinen voittoa tavoitteleva yhtiö vaan aatteellinen tiedottamisen kanava. *Nootin* vuosittainen tappio oli Kareen mukaan 500 markkaa ja hän ilmoitti julkaisijayhtiön toimivan kannattavuuden rajoilla pystyen jatkamaan toimintaa vain siten, että Kare sijoitti noin 2000 markan kuukausittaisen

¹²⁴⁰ Kare Jokioisten Säästöpankin hallitukselle 8.8.1976, KKa.

¹²⁴¹ Kare Olli Heikkilälle 28.8.1977, KKa.

¹²⁴² Kare Kurre Lanzille 25.8.1978, KKa.

¹²⁴³ Päiväämätön kirje vuodenvaihteessa 1979-80: ”Hyvä Nootin ystävä, Nootin 13. vuosikerta alkaa 1980.” KKa.

yrittäjäeläkkeensä yritykseen.¹²⁴⁴

Kareen julkaisutoiminta ei ollut kaupallisesti kannattavaa ja rahoitus lepäsi CIA:n tai elinkeinoelämän tahojen sijaan Alea-kirjan kirjamyynnin puolelta tulleiden vaatimattomien tulojen ja lukijakunnan sekä lehden ympärille syntyneen tukijajoukon varassa. Vuonna 1975 Kare kiteytti yksityisessä kirjeenvaihdossaan taloudelliset ongelmansa sekä sen, että oma lehti oli taloudellinen rasite, mutta teki julkaisutoiminnasta mielekästä: ”Alea-Kirja on nyt toiminut 8 vuotta vain luoton varassa, ilman pääomaa. Julkaissut noin 70 kirjaa. *Nootti* on välttämätön, mutta kivireki.”¹²⁴⁵

Omapäinen päätoimittaja

Nootin 1970-luvun alussa alkaneisiin ongelmiin voidaan nähdä olleen syynä taloudellisten tekijöiden ja kilpailijoiden ilmestymisen lisäksi Kareen omavaltainen johtamistyyli, joka johti usein monenlaisiin ristiriitoihin – ja oli toki myös osaltaan vaikuttamassa lehden talouteen ja arvostukseen liittyviin haasteisiin.

Noottiin lähetettyjen tekstien toimituksellisen muokkaamisen ja asiasisällön peukaloimisen välisestä rajanvedosta syntyi usein kiistoja. Kareella oli ollut runsaasti vastaavanlaisia kiistoja jo hänen toimiessaan *Suomalaisen Suomen* toimitussihteerinä. Erno Paasilinna kertoo muistelmissaan Kareella olleen jo tuolloin maine ”kovakouraisena editoijana ja omavaltaisena mielipiteenmuokkaajana”.¹²⁴⁶ Sosiologi Antti Eskola tukee samaa käsitystä muistelmissaan: ”(...)Kyösti Skyttä halusi kertoa seminaarista ja laati siitä *Suomalaiseen Suomeen* (1964:4) selostuksen. Kauko Kare työnsi siihen omavaltaisesti välikommentteja ja loppuun oman nimensä, niin että juttu näytti Skyttän ja Kareen yhdessä laatimalta.”¹²⁴⁷ Samoilla linjoilla oli myös Arvo Salo, joka nosti *Suomen Sosialidemokraatissa* esiin sekä Simppa Juntusen että Kauko Kareen mielivaltaisesti katkoneen editoimiaan tekstejä sellaiseen muotoon, että niihin oli

¹²⁴⁴ Kare Helsingin Liikevaihtoverotoimistolle 2.4.1980, KKa.

¹²⁴⁵ Kare Tapio Saarnille 21.3.1975, KKa.

¹²⁴⁶ Paasilinna 1996, s. 177.

¹²⁴⁷ Eskola 2009, s. 123.

mukavampi itse vastata.¹²⁴⁸

Tekstien peukaloimisen lisäksi kiistoja herätti myös se, että Kare julkaisi juttuja ja kirjeitä kysymättä asianomaiselta lupaa. Joissain tapauksissa Kare myös julkaisi tekstejä, vaikka asianomainen oli erityisesti kieltänyt julkaisemisen, ja varsinkin yleisönosastokirjoitusten saatekirjeitä Kare ei välillä malttanut olla laittamatta lehteen, vaikka lähettäjä olisi tämän suoraan sanoin kieltänyt. Tällaiset omavaltaisuudet aiheuttivat riitoja, mikä johti joissain tapauksissa henkilösuhteiden katkeamiseen.¹²⁴⁹

Tekstien kovakourainen editointi herätti myös välillä kovaakin kritiikkiä, kuten Taisto Juntunen nosti Kareelle esiin vielä 1980-luvun lopulla: ”Edellinen *Nootille* lähettämäni kirjoitukseni ’Ongelmatuonti Oy’ joka julkaistiin *Nootissa* n:o 1/88, oli niin paha shokki, etten ole oikein toipunut siitä vielääkään. Siitähän julkaistiin vain noin kolmas osa ja sekin oli muutettu niin etten tuntenut enää lainkaan tekstiä omakseni.”¹²⁵⁰

Omapäisyys tuli myös esiin piittaamattomuudessa tekijänoikeuksia kohtaa, mikä ilmeni siinä, miten *Nootissa* julkaistiin toisinaan tekijänoikeuksien alaista materiaalia ilman lupaa. Milloin Kareta oli oikeuteen haastamassa kuvittaja Erkki Tanttu tai milloin toimittaja Kustaa Hulkko.¹²⁵¹

Päätoimittajan omapäisyyttä korostaa myös se, miten hän joutui napit vastakkain Sanomalehtimiesten liiton kanssa ja sai lopulta potkut liitosta vuonna 1972. Syynä tähän oli se, että Kare oli julkaissut *Noottia* lakon aikana. Vaikka hän ei pitänyt liittoon kuulumista erityisen tärkeänä, niin toki erottamisen protestoiminen oli tärkeä asia, ja Kare pyysi Pentti Poukkaa, Yrjö Kivimiestä ja Allan Virankoa antamaan häntä

¹²⁴⁸ Suomen Sosialidemokraatti 21.8.1967, Arvo Salo, ”Simpan taso”.

¹²⁴⁹ Eskelinen 2.12.2008; Nootti 1/1971, V.P. Koskinen: ”Kirje stalinistilta”. ”Tämä nyt on tuollaista tekstin selitystä, ei julkaistavaksi...(Toimittajan huomautus: vaan kun emme henno olla julkaisematta.)”; Nootti 6/1971, M.J. Kemppainen: ”Oikaisu”. Termi ”eräät oikeistopiirit” on muutettu ”itsenäisiksi oikeistopiireiksi”. Nootti 7–8/1971 s. 238 ”Oikaisu” Kare vastaa tekstin muokkaamis-syytökseen tehneensä vain normaalia toimitustyötä; Nootti B-painos 1/1974: E.O:n saatekirje, jossa kritisoidaan lehden sisältöä: ”P.S. tätä ei julkisuuteen -Sma. P.S. II. Kyllä vain julkaistaan(..).” Nootti 1/1985 s. 3 ”Herbert Liliuksen huolet” Lilius syyttää Kareen julkaisseensa hänen tekstinsä ilman lupaa; Jorma Pasanen Kareelle 4.12.1991, KKa. Pasanen syyttää Kareta siitä että hänen tekstiään on editoitu liikaa;”; Eija Palsbo Kareelle 11.2.1969 KKa. Kare julkaisut Nootissa Palsbon lähettämän saatekirjeen ilman lupaa.

¹²⁵⁰ Taisto Juntunen Kareelle 9.10.1988, KKa.

¹²⁵¹ Lauri Kerosuo, SSL:n lainopillinen sihteeri, Kareelle 5.8.1983, KKa.

puolustavat lausunnot erottamisjupakassa.¹²⁵² Kareen näkemyksen mukaan hän ei voinut yksityisenä lehtiyrittäjänä lakkoilla ketään vastaan ja siksi hänen ei ollut mahdollista osallistua lakkoon. Sanomalehtimiesten liitto pysyi kuitenkin päätöksessään.¹²⁵³

Kare joutui kahnauksiin Sanomalehtimiesten liiton kanssa vielä vuonna 1980, jolloin *Nootti* oli joutunut lakon alaisten lehtien piiriin, vaikka ei liittoon enää kuulunutkaan. Kare valitti asiasta oikeuskanslerille, jonka mukaan asia ei koskenut viranomaisen menettelyä ja ei siten kuulunut oikeuskanslerille.¹²⁵⁴ Kare esitti protestinsa asiaan omassa lehdessään, ja *Nootin* numero 2/1980 käsitteli teemaltaan lakko-oikeutta, jota ruotivat lehdessä kriittiseen sävyyn Olavi Mattila, Väinö Peltonen ja Kare itse.

Kareen ja Suomen Sanomalehtimiesten liiton huonot suhteet eivät olleet yllätys, sillä liitto näytti vahvasti poliittista väriä. Se oli kuulunut 1940-luvun lopulla Prahassa päämajaansa pitäneeseen Kansainväliseen journalistijärjestöön, jota johdettiin Neuvostoliitosta. Lakkoselkkausten lisäksi Kare piikitteli vuonna 1972 Suomen Sanomalehtimiesten liiton puheenjohtajaa *Uuden Suomen* palstoilla muun muassa siitä, aikoiko liitto ottaa kantaa siihen, että Aleksandr Solženitsynin kirja *Elokuu 1914* ja hänen kirjaansa *Ivan Denisovitsin päivä* pohjautunut elokuva olivat joutuneen Kareen mukaan sensuurin kohteiksi. Kare myöskin tiedusteli Sanomalehtimiesten liiton puheenjohtajalta, mihin toimiin liitto oli ryhtymässä TPSL:n *Päivän Sanomia* kohtaan, joka oli julkaissut vastoin hyvää journalistista tapaa luvatta haltuunsa saaman Georg C. Ehrnroothin kirjeen.¹²⁵⁵

Itsenäisen individualistin ja jukuripään välinen ero on usein veteen piirretty. Katariina Kare-Evans luonnehtii Kauko Kareen olleen luonteeltaan vaikea tai enemmänkin omalaatuinen tai omintakeinen. Kareen tyttären näkemyksen mukaan Kare oli mielipiteissään tinkimätön, tavattoman itsepäinen, joustamaton usein pienissäkin asioissa ja suuttuessaan miltein raivopäinen.¹²⁵⁶ Vanhempana Kare itsekin totesi radiohaastattelussa, että vaikka ei niinkään nähnyt olevansa kapinallinen, niin hän oli

¹²⁵² Kareen Allan Virangolle ilmeisesti 1972 lähettämä päiväämätön kirje, KKa.

¹²⁵³ Kare Reino Rinteelle 29.11.1972, KKa.

¹²⁵⁴ Oikeuskanslerin päätös 28.11.1980, KKa.

¹²⁵⁵ Uusi Suomi 2.7.1972, Kauko Kare: ”Puheenjohtaja Jyrki Juuti”.

¹²⁵⁶ Katariina Kare: ”Ne yhteiset, ihanat muistot – Kauko Kareen kirjailijakuva” käsikirjoitus, s. 5, KKa.

kyllä kieltämättä luonteeltaan “itsetuntoinen”.¹²⁵⁷

Kaikista ongelmista huolimatta Kare jatkoi itsepintaisesti *Nootin* julkaisemista, tukenaan Torstaiseurassa kokoontunut vanha ystäväpiiri. Alkuaikoina *Nootilla* oli toimisto Runeberginkadulla, mutta vuonna 1971 oli Kareen taloudellisista syistä siirrettävä lehden toimitus Käpylässä sijaitsevan omakotitalonsa autotalliin.¹²⁵⁸ Lehden alkuvaiheessa oli sillä ollut myös palkattua henkilökuntaa, mutta *Nootti* muodostui nopeasti Kareiden perheyriytykseksi Maire Kareen hoitaessa lehden taloutta ja Kaukon vastatessa toimittamisesta.¹²⁵⁹

Työ täytti Kareen kuten koko perheen elämän. Katariina Kare-Evans muistelee, kuinka Kare työskenteli koko ajan. Milloin hän ei ollut kirjoittamassa tai editoimassa juttuja oli hän autotallissa sijaitsevassa toimistossaan tarkastamassa *Nootin* tilaajakortistoja tai järjestelmässä kirjoja. Talon ruokasalin tammipöytä taas sai toimia oivana kirjojen paketoimisalustana.¹²⁶⁰

Mitkä seikat sitten saivat Kareen jatkamaan julkaisutoimintaa? Alkuvuodesta 1973 Pohjoismaiden Yhdyspankin pääjohtajalle lähettämässä kirjeessä Kare nosti esiin ystävien ja lukijoiden kehottaneet jatkamaan *Nootin* julkaisua, mutta toisaalta hän nosti esiin, että hän näki oman lehden ainoana vaihtoehtona miten hän voisi jatkaa uraansa lehtialalla: ”Lähinnä minua tietysti kannustavat omat toimittaja-ammattilliset toiveeni, joilla ei myöskään ole mitään faktillisia toteutumismahdollisuuksia missään muussa valtakunnan julkaisussa.”¹²⁶¹

Poliittisten mielipiteiden takia pois sulkeminen johtaa helposti kierteeseen, jossa toimivia suhteita ajattelijan ja median välillä on vaikea luoda uudelleen. Tämä tuo hyvin esiin *Suomen Kuvalehden* päätoimittaja Mikko Pohtola vastauksessaan Kareen Snellman-aiheiseen juttutarjoukseen vuonna 1980: ”Rakastettava toimittaja-kirjailija

¹²⁵⁷ Radiohaastattelu 10.10.1991, Matti Hara: ”Tänään kymmeneltä”.

¹²⁵⁸ Nootti 1/1971. Nootin toimituksen ilmoitetaan muuttavan osoitteeseen Käpyläntie 48, mikä on Kareen kotiosoite.

¹²⁵⁹ Uusi Maailma 16.1.1974.

¹²⁶⁰ Katariina Kare: ”Ne yhteiset, ihanat muistot – Kauko Kareen kirjailijakuva” käsikirjoitus, s. 4-5, KKa.

¹²⁶¹ Kare Pohjoismaiden Yhdyspankin pääjohtajalle Mika Tiivolalle 7.3.1973, KKa.

Kauko Kare, tarjoomuksestasi kiittäen palautan tekstisi. Kyllähän se *Suomen Kuvalehden* linjoihin sopisi, mutta usko nyt vihdoin, ettet Sinä eikä kukaan muukaan komentele minua tämän lehden tekemisessä. Miksi minun pitäisi edistää kirjallisia puuhiasi, kun Sinä kuitenkin jokaisessa käänteessä esität halveksuntasi minua ja *Suomen Kuvalehteä* kohtaa. Pidä toki pääsi ja jatka haukkumista.”¹²⁶²

Lehden alkuvuosien suuremman suosion jälkeen *Nootti* taantuikin Kareen autotallistaan johtamaksi piskaiseksi toisinajattelijajulkaisuksi. Näinä aikoina lehden tilaajamäärä laski merkittävästi; alkuvuosina lehdellä oli 4000 tilaajaa kun taas 1970-luvun puolestavälistä eteenpäin tilaajia oli ehkä noin tuhannesta kahteen tuhanteen.¹²⁶³ 1990-luvun alkupuolella Kare viittasi että *Nootilla* oli laskettu olevan noin 500-600 tilaajaa, mutta hän arvioi itse noottilaisten kokonaislukumääräksi 1500.¹²⁶⁴ Vuodesta 1977 lähtien lehti alkoi ilmestymään pääsääntöisesti tabloidina, ja ainoastaan erikoisnumerot ja Alea-kirjan julkaisuja esittelevät kirjanootit ilmestyivät enää aikakausikirjaformaatissa.¹²⁶⁵

Lehden täyttäessä kymmenen vuotta nosti Kare lehdistötiedotteessaan esiin *Nootin* luoneen hyviä ulkomaisia kontakteja Yhdysvaltoihin, uuteen Kiinaan, Sveitsiin, Länsi-Saksaan ja Pohjoismaihin. Erityisesti Kare halusi tässä yhteydessä nostaa esiin tärkeänä pitämänsä kirjeenvaihdon jugoslavalaisen mielipidevangan Mihailo Mihailovin kanssa.¹²⁶⁶

Vaikka *Nootin* merkitys yhteiskunnallisena julkaisuna laski alkuvuosien jälkeen suومتumisen kiristymisen, kilpailevien julkaisujen syntymisen ja Kareen oman toiminnan johdosta, se oli silti niitä harvoja 1960-luvulla syntyneistä mielipidelehdistä, joka jatkoi ilmestymistään vuosikymmeniä.

¹²⁶² Mikko Pohtola, Suomen Kuvalehti, Kareelle 17.12.1980, KKa.

¹²⁶³ Länsi-Suomi 7.3.1986; Kristiina Kulmala 20.4.2009. Kare kertoo vuonna 1986 tehdyssä haastattelussa tilaajamäärän pudonneen alkuaikojen neljästä tuhannesta kahteen tuhanteen. Kareen tytär Kristiina Kulmala taas muistelee Nootin tilaajamäärän olleen 1970-luvun puolestavälistä eteenpäin arviolta noin 700.

¹²⁶⁴ Nootti 5-6/1993: ”Nootin vuoden elävät”.

¹²⁶⁵ Kare Sanomalehtipostikonttorille 1.12.1977, KKa.

¹²⁶⁶ ”Nootti 10-vuotias” päiväämätön lehdistötiedote, KKa.

***Nootin* yhteiskunnallisesta merkityksestä**

Nootin yhteiskunnallista merkityksestä annetaan Suomen lehdistöhistoriaa käsittelevissä teoksissa varsin marginaalinen kuva. Päiviö Tommilan toimittama *Suomen lehdistöhistoria* mainitsee *Nootin* muutamalla rivillä todeten sen olleen Kareen autotallissaan toimittama sitkeästi elänyt ”oikeistolais-individualistinen mielipidejulkaisu” ja Juhani Tuusvuoren *Kulttuurilehti 1771–2007* on vielä niukkasanaisempi mainiten vain kyseisen nimisen kekkosvastaisen omakustannejulkaisun olemassaolosta.¹²⁶⁷ *Nootti* oli toki varsin pienen piirin julkaisu, mutta sillä oli kokoonsa nähden suurempi merkitys suomettumisen ajan toisinajattelijajulkaisuna.

Kareta ja hänen julkaisutoimintaansa seurasivat sen alkuvuosina yhteiskunnalliset vaikuttajat tasavallan presidenttiä ja pääministeriä myöten. Urho Kekkonen oli seurannut Kareen kirjoituksia jo tämän toimiessa *Suomalaisen Suomen* toimitussihteerinä, eikä hän ollut tyytyväinen näkemäänsä. Kekkosen päiväkirjat osoittavat tasavallan presidentin seuranneen erittäin aktiivisesti yhteiskunnallista keskustelua ja etenkin poliittisten vastustajiensa toimia. Kareta käsittelevissä 1960-luvun päiväkirjamerkinnöissä Kekkonen varsin suoraan sanoi osoitti asenteensa virallisen ulkopolitiikan kritikkoon kohtaan, kutsuen Kareta suorasukaiseen tyyliinsä milloin ”Saatanan pölkypääksi” ja milloin katsoen että tämä voisi ”ripustaa kynänsä pajuihin”.¹²⁶⁸

Vaikka Kekkonen oli hyvin kiusaantunut Kareen toiminnasta, hän kuitenkin pyrki olemaan antamatta tälle lisää vettä myllyyn kritisoidessa tätä julkisesti. Myllykirjeitä Kekkonen ei Kareelle koskaan lähettänyt, sillä piti tätä jo menetettynä tapauksena. Kare itse myöhemmin kerskui, ettei myllykirjeitä tullut, koska hän olisi voinut esittää vastakommenttinsa *Nootin* palstoilla.¹²⁶⁹

Kekkosen virallista vaikenemiskäytännöä *Nootin* suhteen kuvastaa hyvin se, kuinka hän

¹²⁶⁷ Tommila 1991, s. 496; Tuusvuori 2007, s. 465.

¹²⁶⁸ Suomi 2002, Kekkosen päiväkirjat: 6.9.1964; 5.5.1968.

¹²⁶⁹ Uusi Suomi Sunnuntai-numero 25.10.–31.10.1991, Maarit Niiniluoto: ”Toisinajattelija Kauko Kare väittää olleensa miljoonien suomalaisten kanssa samaa mieltä”.

vastasi Kareen hänelle vuonna 1972 lähettämään kirjeeseen, jossa käsiteltiin lehdistötukea. Kareen tiedustellessa presidentiltä, miksi *Nootti* ei saanut valtion lehdistötukea, lähetti Kekkonen kirjeen takaisin varustettuna vastauksella: “En tunne mainitsemaanne lehteä UK”.¹²⁷⁰ Kierrellen Kekkonen tosin viittasi julkisestikin Kareeseen esimerkiksi vuonna 1970 Messuhallissa pidetyssä J.K. Paasikiven syntymän 100-vuotisjuhlassa, jossa hän puhui vallitsevan ulkopoliitiikan kritikoista, jotka ”*kuoppiinsa kaivautuneina taivastelevat, mihin oikein on tultu*”.¹²⁷¹

Kiusallista Kareessa oli Kekkonen mielestä etenkin se, että *Nootti* antoi hänen näkemyksensä mukaan lisäpuhtia myös muille vallitsevan ulkopoliitiikan kannalta arveluttaville julkaisuille, kuten kokoomuslaisille *Aamulehdelle* ja *Uudelle Suomelle*, joissa 1960–70-lukujen taitteessa mm. siteerattiin *Nootin* kirjoituksia.¹²⁷² Kekkonen suhtautui mainittujen julkaisujen kirjoitteluun varsin vakavasti ja näki niiden tekevän tyhjäksi hänen työtään Suomelle edullisen ulkopoliitiikan luomiseksi. Toisaalta taas esimerkiksi Juhani Suomen mukaan Kekkonen pystyi kääntämään Junnilan ja Kareen kaltaisten toisinajattelijoiden olemassaolon ulkopoliittisen linjansa eduksi, esittämällä nämä neuvostoliittolaisille yksittäistapauksina ja poikkeuksina vallitsevasta linjasta, jottei Neuvostoliitossa heräisi epäilystä, että pinnan alla velloi laajempi Kekkonen idänpoliitiikan vastainen mieliala.¹²⁷³ Matti Klinge on taas korostanut Kareen ja muiden kriitikoiden olemassaoloa osoituksena siitä, että Suomessa vallitsi Kekkonen aikakin sananvapaus.¹²⁷⁴

Vähemmistökommunistien *Tiedonantajassa* *Nootin* nähtiin kuuluvan neuvostovastaisuutta levittävien lehtien kärkijoukkoon vielä vuonna 1980.¹²⁷⁵ Kare myös itse nosti esiin, kuinka *Nootti* huomioitiin etenkin kommunistien *Kansan Uutisissa* ja *Tiedonantajassa*.¹²⁷⁶ Näyttääkin siltä, että Kare ja *Nootti* olivat helppo maali äärivasemmistolle, joka halusi luoda Kareesta Kekkonen politiikkaa vastustavan

¹²⁷⁰ Kekkonen lisäyksellä “Vastaus: En tunne mainitsemaanne lehteä UK” palauttama Kareen presidentille 12.3.1972 osoittama kirje, KKa.

¹²⁷¹ Kekkonen 1976b, s. 79.

¹²⁷² Suomi 1996, s. 72.

¹²⁷³ Suomi 1996, s. 16–17.

¹²⁷⁴ Backman 2001, s. 51.

¹²⁷⁵ Salminen 1996, s. 188.

¹²⁷⁶ Hämeen Sanomat 12.5.1978; “Nootti 10-vuotias” päiväämätön lehdistötiedote: “Odotin jo ennalta lehdistöboikottia. Se ei kuitenkaan ole ollut niin täydellinen kuin oletin. Niinpä ainakin Tiedonantaja ja Kansan Uutiset ovat reagoineet heti ja jatkuvasti”.

“ääriajattelun” ruumiillistuman.

Kommunistiselle lehdistölle Kareen *Nootti*-lehti toimikin myös lyömäaseena, jolla pyrittiin leimaamaan muita ääritahoiksi. Näin tapahtui esimerkiksi kun *Nootissa* kirjoitettiin vuonna 1979 positiiviseen sävyyn Suomen lähihistoriaa käsitelleestä televisiosarjasta *Sodan ja rauhan miehet*. *Tiedonantaja* uutisoi kuinka “Kauko Kareen julkaisema äärioikeistolainen *Nootti*-lehti ylistää TV-sarjaa ‘Sodan ja rauhan miehet’”. *Tiedonantaja* pohjusti ensin *Nootin* erikoistuneen historian vääristelyyn ja Suomen ulkopoliittisen linjan parjaamiseen, jonka jälkeen syyttävä sormi osoitettiin niiden keskusta ja vasemmistolehtien suuntaan, jotka olivat puolustaneet *Nootin* lailla sarjaa.¹²⁷⁷ *Tiedonantajan* näkökulma heijasteli neuvostoliittolaista käsitystä sarjasta, jonka mukaan se oli neuvostovastainen ja oikeistolainen.¹²⁷⁸

Myös Tehtaankadulla huomioitiin *Nootti* kiusallisena julkaisuna Neuvostoliiton intresseihin nähden. Esimerkiksi vuonna 1971 NL:n suurlähetystön Kekkoselle esittämässä kirjelmässä valiteltiin neuvostovastaisuuden kasvua Suomessa ja todettiin kuinka: ”(...)Suomessa on viime aikoina huomattavasti laajentunut sisällöltään NL-vastaisten kirjojen, muistelmien ja artikkelien julkaiseminen. Mm jatkuvia räikeitä hyökkäyksiä NL:a sen ulkopoliitiikkaa ja nl-suomalaisia suhteita vastaan tehdään *Nootti*-lehdessä.”.¹²⁷⁹ Vuonna 1973 *Nootin* kirjoittelu YYA-sopimuksen 25-vuotisjuhlien alla sai Neuvostoliiton suurlähetystön tekemään virallisen huomautuksen lehdessä julkaistusta neuvostovihamielisestä kirjoittelusta, josta huomautettiin samalla myös muutamaa muuta julkaisua.¹²⁸⁰ Neuvostoliiton suurlähetystön virkailijan Juri Derjabinin vuonna 1974 nimellä Juri Komissarov kirjoittamassa kirjassa *Suomi löytää linjansa*, *Nootti* myös mainittiin *Expressin*, *Uuden Maailman* ja *Suomen Uutisten* kanssa Suomessa ilmestyvänä neuvostovihamielisenä julkaisuna.¹²⁸¹ Kuten ei Kekkoneenkaan koskaan lähettänyt Kareelle myllykirjeitään, ei Karettä myöskään kutsuttu Tehtaankadulle puhutteluun, kuten joitain ulkopoliittisen linjan suhteen ailahtelevia poliitikkoja.

¹²⁷⁷ *Tiedonantaja* 2.2.1979: ”*Nootti*-lehti ylistää ‘Sodan ja rauhan miehiä’”.

¹²⁷⁸ Suomi 2016, s. 399.

¹²⁷⁹ Suomi 2003, s. 198–199.

¹²⁸⁰ Salminen 1996, s. 302–303.

¹²⁸¹ Komissarov 1974, s. 215.

Vaikka *Noottia* pidettiin Neuvostoliiton suurlähetystön ulostuloissa äärilehtenä, niin tästä huolimatta vuonna 1975 Neuvostoliitto-instituutti tiedusteli Kareelta vapaakappaleita lehdestä, sillä *Nootti* kuului neuvostoliittolaisten keskuskirjastojen toivomiin aikakausilehtiin, joita haluttiin Neuvostoliittoon maiden välisessä tieteellisten julkaisujen vaihto-ohjelmassa.¹²⁸²

Vuonna 1967 ilmestynyt *Tähän on tultu* -teos oli tehnyt Kareesta tunnetun yhteiskunnallisen vaikuttajan myös aikakauden suurelle yleisölle. Kohukirjailijan nimi saattoikin löytyä tuolloin vaikka ristisanatehtävästä, jossa arvuuteltiin kuka oli ”kova Kauko”.¹²⁸³ Kareen ja *Nootin* näkyvyyttä 1960-luvun lopulla kuvaa tietysti myös Matti Kassilan Palmu-elokuvan konnaksi ”pääseminen”.

Kekkosta kritisoineissa piireissä suhtautuminen *Noottiin* oli taas ymmärrettävästi varsin suotuisaa, vaikka sen yhteiskunnallisen painoarvon rajallisuus käsitettiin. *Uuden Suomen* päätoimittajana toimineen Pentti Poukan mukaan *Nootti* oli sinänsä marginaalinen julkaisu, mutta kekkosvastaisille lehti oli hänen mukaansa ”henkireikä, josta vallitsevaa politiikkaa kritisoineet pystyivät hengittämään”.¹²⁸⁴ Kare muistutti 1990-luvun alkuun tultaessa lehden saaneen noin tuhat lukijakirjettä, mikä osoittaa, että moni muukin koki lehden tärkeäksi.¹²⁸⁵

Nootti olikin lehti, jota kautta suomettumisen ajan tabuja rikkoneet tahot saivat äänensä kuuluviin, ja lehdessä puhuttiin aiheista, joista valtamedian vaiken. Esimerkiksi Upseerit evp ry:n historiikissa kiitetään *Nootin* olleen niitä harvoja julkaisuja, joka julkaisi järjestön puheenjohtajan Veikko Vuorelan kirjoituksia: ”Vuorelan sanomalehtiartikkelit olivat usein niin ärhäköitä, että lähinnä vain sellaiset mielipidelehdet kuin Kauko Kareen *Nootti* ja perustuslaillisten *Express* tohtivat tuona ’rähmälläänolon’ aikana niitä julkaista.”¹²⁸⁶ Yhtä lailla J. Juhani Kortessalmi kertoi Kareelle vuonna 1969 tarjoavansa kirjoituksiaan *Nootissa* julkaistavaksi, koska epäili ettei niitä kukaan muu julkaisisi.¹²⁸⁷

¹²⁸² Neuvostoliittoinstituutti, Igor Vahros, Martti Kahla, Kareelle 15.9.1975, KKa.

¹²⁸³ Helena Kareelle (1969), KKa.

¹²⁸⁴ Pentti Poukka 29.5.2009.

¹²⁸⁵ Sotilasaikakausilehti 2/1990: ”Alea-kirja tiedottaa”.

¹²⁸⁶ Römpötti 1992, s. 69.

¹²⁸⁷ J. Juhani Kortessalmi Kareelle 26.6.1969, KKa.

Nootin merkitys suomettumista kritisoineena julkaisuna ei rajoittunut yksin suomalaisiin, vaan sillä oli vahva vaikutus myös niille sekä pakolaisina että neuvostovallan alla eläneille virolaisille, jotka olivat tietoisia lehden olemassaolosta.¹²⁸⁸

Yksi Kareen ajatuksista hänen perustaessaan *Nootin* oli *Suomalaisen Suomen* työn jatkaminen. Tämän seikan suhteen Kare saikin tunnustusta vanhalta ystävältään Ilmari Turjalta, joka vuonna 1983 totesi *APU*-lehdessä Kareen *Nootin* hoitavan *Suomalaisen Suomen* suomalaiskansallista perintöä.¹²⁸⁹ *Suomalaisen Suomen* henkistä perintöä Kare ainakin onnistui vaalimaan, vaikka aika näytti tuosta perinnöstä ajaneen monin tavoin ohi.

¹²⁸⁸ Katso luku: Jääkö Baltia punaiseksi?

¹²⁸⁹ *Apu* 13/1983.

12. Kansalaistoimintaa itsenäisyyden puolesta

Kirjoittamisen ja kustannustoiminnan lisäksi Kauko Kare pyrki laajentamaan yhteiskunnallista vaikuttamistaan myös politiikan ja kansalaisjärjestötoiminnan saralle. Kare ei enää suomettuneessa Suomessa löytänyt poliittista kotia olemassa olevista puolueista. Vaihtoehdot olivat siis auki itsenäiselle ajattelijalle.

Kare oli vuonna 1969 käynnistämässä poliittista toimintaa Itsenäisyyspuolueen nimissä ja osallistui muutaman noottilaisen kanssa vuoden 1970 eduskuntavaaleihin ”Riippumaton vaaliliitto” -tunnusten alla.

Pian Kare kuitenkin huomasi puoluerajat ylittävän ja isänmaalliset tahot yhdistävän kansalaisjärjestön ja verkoston luomisen olevan uutta puoluetta parempi tapa vaikuttaa. Näin syntyi Itsenäisyyden puolesta ry, jota Kare johti muutaman vuoden, kunnes jätti järjestön erimielisyyksien saattelemana.

Kare ja puolueet - ”Liikkuva äänestäjä on demokratian ritari”

Pitkänlinjan asevelisocialistina Kare oli äänestänyt etenkin sosialidemokraatteja, mutta puolueen kääntyttyä Kekkosen taakse vuonna 1966, ei se enää ansainnut Kareen luottamusta.¹²⁹⁰ Vaihtoehtoina suomettumiseen kriittisesti suhtautuneilla oli tämän jälkeen lähinnä Suomen maaseudun puolue, kokoomuksen ja RKP:n oppositiomiehet sekä 1970-luvun alkupuolelta eteenpäin Perustuslaillinen kansanpuolue.

Kare nosti esiin vuonna 1969 antamassa lehtihaastattelussa äänestäneensä sosialidemokraattien linjamuutoksen jälkeen muutamia kertoja SMP:tä, mutta uskoi vielä ennen puolueen vuoden 1970 eduskuntavaaleissa saamaa vaalivoittoa sen olevan vain tilapäinen protestiliike.¹²⁹¹ Vielä vuonna 1974 Kare toi lehtihaastattelussa esiin pitävänsä Vennamoa parhaana vaihtoehtona, mutta kertoi suhtautuvansa myös positiivisesti vuonna 1973 perustettuun Perustuslailliseen kansanpuolueeseen, jota hän

¹²⁹⁰ Uusi Suomi 15.2.1981.

¹²⁹¹ Iisalmen Sanomat 19.12. 1969.

piti kuitenkin liian porvarillisena, jotta olisi itse voinut siihen liittyä.¹²⁹² *Koti Postin* haastattelussa vuonna 1970 Kare taas totesi, että Georg C. Ehnrooth oli hänen mielestään sopivin henkilö presidentiksi.¹²⁹³

Kare kertoi *Iltasessa* vuonna 1974, että 1970-luvun kokoomuspoliitikoista Tuure Junnila ja Kullervo Rainio ansaitsivat hänen luottamuksen, mutta muuten puolue oli hänen mukaan täynnä opportunisteja.¹²⁹⁴ Vuonna 1977 Kare taas totesi äänestäneensä vuoden 1948 jälkeen kaikkia muita puolueita paitsi kommunisteja, keskustaa ja kokoomusta. Etupäässä sosialidemokraatteja äänestänyt Kare ilmoitti äänestäneensä myös niin Vapaamielisten liittoa, kansanpuoluetta, RKP:n Ehnroothia kuin vennamolaisia. Hänen mukaansa ”Liikkuva äänestäjä on demokratia ritari”, mitä periaatetta hän näyttääkin äänestyskäyttäytymisellään noudattaneen.¹²⁹⁵ Sanonnan Kare lieenee lainannut professori Veli Merikoskelta, joka totesi saman asian arvostellessaan uutta puoluelakia vuonna 1972.¹²⁹⁶

1940-luvun kommunisminvastaisesta asevelisocialismista henkisen kotinsa löytänyt Kare ei näytä olleen kiinnostunut niinkään sosialidemokratian perinteisistä tavoitteista, kuten progressiivisesta verotuksesta, keynesiläisestä suhdannepolitiikasta tai hyvinvointivaltion rakentamisesta.¹²⁹⁷ Poliitikassa Kareta eivät ylipäättäänkään kiinnostaneet ensisijaisesti talouspoliittiset kysymykset vaan itsenäisen ajattelijan mielenkiinnon keskiössä olivat itsenäisyyteen ja kansanvaltaan liittyvät laajemmat linjat. Näin ollen hänen olikin helppo kritisoida niin sosialisteja kuin kapitalisteja materialisteiksi ja näin olla ottamatta kantaa talouteen ja sosiaalipolitiikkaan liittyviin asioihin.

Kareen asevelisocialidemokratiassa painotus oli sanan aseveli-osiossa. *Pidot Aulangolla* -keskustelukirjassa Kare laukoi varsin jyrkkiä näkemyksiä niin kansantulon, millä hän viittasi ilmeisesti taloudelliseen kasvuun, kuin hyvinvointivaltion kasvattamisesta. Keskusteltaessa Pekka Kuusen teoksesta *60-luvun sosiaalipolitiikka* (WSOY 1961)

¹²⁹² Iltaset 4.9.1974.

¹²⁹³ Koti Posti 17/1970: ”Kova mies sarjassaan”.

¹²⁹⁴ Iltaset 4.9.1974.

¹²⁹⁵ Kare 1977, esipuhe.

¹²⁹⁶ Helsingin Sanomat 3.7.1972.

¹²⁹⁷ Freeden, Sargent & Stears 2015, s. 353.

Kare nosti esiin Kuusen ajatusten “tasapäistävän” luonteen ja heitti kannattavansa mieluummin Pentti Linkolaa, joka tunnettiin jo 1960-luvun alussa askeettisista talouskasvua kritisoineista näkemyksistään. Linkolan linjoja seuraten tuli Kareen mukaan palata mieluummin idylliin kuin jääkaappiin, jolla hän kenties tarkoitti Kuusen taloudellisen ohjelman kylmää materialismia.¹²⁹⁸

Kareen maanläheinen kansallista yhtenäisyyttä vaalinut ja itsenäisyyttä puolustanut aatemaailma löysi sodan jälkeisinä vuosina kotinsa asevelihengen täyttämistä sosialidemokraateista. Innostus sosialidemokraatteja kohtaan loppui samalla kun sosialidemokraatit asettivat kansainvälisen solidaarisuuden itsenäisyyden ja kansallisen yhtenäisyyden edelle ja kääntyivät kannattamaan Kekkosen ulkopoliitiikkaa.

Ideologioiden tasolla itsevaltaista presidenttiä ja kommunismia vastustaneen Kareen ajattelussa voidaan nähdä olleen piirteitä sekä liberalismista että konservatismista, joista ensiksi mainittu oli syntynyt vastustamaan monarkkien despotiaa, absolutismia ja etuoikeuksia ja jälkimmäisellä oli taas juurensa Ranskan vallankumouksen aikana heränneessä pelossa joukkojen tyranniaa kohtaan.¹²⁹⁹ Suorasanaiset konservatiiviset totuudenpuhujat Junnilasta Ehrnroothiin saivatkin kiitosta Kareelta, joka jakoi heidän pelkonsa siitä, että Suomi oli ajautumassa kansandemokratiaksi. Oikeistopuolueet eivät kuitenkaan edustaneet Kareelle samanlaista kansallista yhtenäisyyttä, jota hän oli nähnyt aseveljien johtamissa sosialidemokraateissa. Kekkosen itsevallan kritiikki ja sananvapauden vaatimus olivat taas liberaalista perinteestä kumpuavia ajatuksia, joista vasemmisto oli vaiennut sosialidemokraattien linjamuutoksen myötä.

Seppo Konttinen ja Kari Vitie ovat nähneet Kareen kirjoittelun muistuttaneen klassista liberaalia porvarillisuutta.¹³⁰⁰ Kareen kriittisyys yksinvaltaa ja radikalismia kohtaan toki sopii hyvin tällaiseen määritelmään, mutta Kareen elitismin vastaisuus taas sijoittaa hänet enemmänkin kansan syviä rivejä edustamaan pyrkineeksi populistiksi.

Kare vastusti samaan aikaan sekä eliittiä, massojen “pop-kulttuuria” että kulttuuriradikalismia, ja hänen ajattelunsa oli hyvin lähellä populismia, joka puolustaa

¹²⁹⁸ Paasilinna 1963, s. 191.

¹²⁹⁹ Freeden, Sargent & Stears 2015, s. 293 ja 230-231.

¹³⁰⁰ Konttinen & Vitie 2020, s. 155.

tavallista ihmistä instituutioita, puolueita, isoja organisaatioita ja byrokratiaa vastaan.¹³⁰¹ Suomen Maaseudun Puolue oli Kareelle taatusti mieleinen liike, sillä sen pyrkimys edustaa tavallista kansaa ja sen asettuminen Kekkosen ylivaltaa, kommunismia ja korruptoituneita instituutioita vastaan kävi yhteen Kareen oman ajatusmaailman kanssa. Vennamoon kohdistunut henkilöpalvonta ja tämän itsevaltaisuus eivät taas osuneet yhteen Kareen omaa autonomiaa vaalineen luonteen kanssa, mikä taas varmasti etäännytti Karettä puolueesta. Kareen läheisyyttä populistiseen ajatteluun selittää myös Christopher Laschin huomio siitä, että rahavallan ja järjestelmävallan keskellä tasapainoilevalla populismilla on historiassa nähty olleen yhtymäkohtia myös sosialidemokratiaan, joka taas oli Kareen alkuperäinen ideologinen koti.¹³⁰²

Nootissa myös kannatettiin, ilmeisesti Kareen kynästä syntyneessä lehden nimissä julkaistussa kirjoituksessa, talouspolitiikan ”kolmatta vaihtoehtoa”, jonka nähtiin olevan valtio- ja kartellikapitalismin puristuksissa oleville pienyrittäjille ja työntekijöille ainoa vaihtoehto. Taloudellinen valta tuli hajasijoittaa, mikä olisi tie turvallisen yhteiskunnan ja suomalaisen elämänmuodon säilyttämiseen. Pienyrittäjien asemaa korostava ja marxilaisia ja pörssikeinottelijoita vastaan hyökännyt *Nootin* ”kolmas linja” kulki siis samoja polkuja kuin Vennamon populistinen talouspolitiikka.¹³⁰³ Populismien ajatus omalla työllään toimeen tulevasta itsenäisestä pienyrittäjästä tai ammattimiehestä sopi hyvin Kareen riippumattomuutta korostaneeseen ajatusmaailmaan.

Kare ei tunnetusti lämmennyt V.A. Koskenniemen pateettiselle juhlapuheiden isänmaallisuudelle eikä ääriivasemmistolaiselle kansallisten arvojen rienaamiselle. Kareen lapsuudenympäristö kannusti vaalimaan kansallista yhtenäisyyttä yli luokkarajojen. Kare myöhemmin näkikin, että Suomea ei sodissa pelastanut Mannerheimin linja vaan ”Pekkasen linja”, jolla hän viittasi työläiskirjalija Toivo Pekkasen edustamaan henkeen, jossa pääjohtajan ja lakonjohtajan pojat taistelivat rintarinnan vapauden ja henkisen kasvun puolesta.¹³⁰⁴

¹³⁰¹ Freeden, Sargent & Stears 2015, s. 498-50 ja 502.

¹³⁰² Lasch 1991, s. 220.

¹³⁰³ Nootti 6-7/1971, N: ”Kolmas vaihtoehto”.

¹³⁰⁴ Nootti A-painos 4/1974, Kauko Kare: ”YH 1939-1974”.

Asevelisocialismin haaksirikon jälkeen Kare oli hetken elvyttämässä Itsenäisyyspuolueen toimintaa, mutta hanke ei saanut tuulta alleen, eikä Kare nähnyt tämän jälkeen tarvetta enää identifioitua mihinkään poliittiseen puolueeseen. Anarkistiksikin joissain yhteyksissä itsensä luokitellut riippumaton ajattelija korosti riippumattomuuttaan sanomalla ettei ollut sitoutunut edes sitoutumattomiin.¹³⁰⁵

Itsenäisyyspuolue ja Riippumaton vaaliliitto

Kare ilmoitti loppuvuodesta 1969 perustaneensa Itsenäisyyspuolue ry:n, jonka oli tarkoitus osallistua vuoden 1970 eduskuntavaaleihin.¹³⁰⁶ Itsenäisyyspuolue oli teknisesti sama organisaatio kuin samanniminen vuosina 1965-1969 toiminut entisen kansanedustajan Aare Leikolan johtama puolue.¹³⁰⁷ Heikki Eskelinen muistelee Kareen pohtineen 1960-luvun lopulla tulisiko hänen perustaa uusi puolue vai ”ostaa” jo olemassa oleva.¹³⁰⁸ Kareeseen 1970 vaalien aikoihin tutustunut Olli Keto muistelee Kareen kertoneen ”vallanneensa” Leikolan Itsenäisyyspuolueen äänestämällä itsensä ja tuttunsa kuihtumassa olleen puolueen johtoon.¹³⁰⁹

Itsenäisyyspuolueen taustalla ollut diplomi-insinööri Aare Leikola toimi 1950-luvulla Kansanpuolueen kansanedustajana, josta hän siirtyi Vapaamielisten liittoon. Puolueiden yhdistyttyä vuonna 1965 Leikola päätyi perustamaan Itsenäisyyspuolueen. Uuden puolueen tarkoituksena oli vastustaa Maalaisliiton johdolla ajettua talouspolitiikkaa ja puolustaa vapaan markkinatalouden pohjalle perustuvaa ”järkevää kansallista talouspolitiikkaa”. Vapaamielisten liitto oli ollut Itsenäisyyspuolueen johdon mukaan viimeinen näitä arvoja puolustanut poliittinen ryhmittymä, mutta tämän liittyttyä Kansanpuolueeseen tarvittiin uusi puolue.¹³¹⁰

¹³⁰⁵ Helsingin Sanomat 9.2.1974.

¹³⁰⁶ Nootti 11/1969, s. 441; Nootti 12/1969, s. 493.

¹³⁰⁷ Patentti- ja rekisterihallitus, purkautuneiden järjestöjen tietokanta Purkki: Itsenäisyyspuolue ry rekisteröity 21.12.1965 ja purettu 16.02.2006.

¹³⁰⁸ Eskelinen 11.3.2010.

¹³⁰⁹ Olli Keto 30.11.2018.

¹³¹⁰ ”Arvoisa kansalainen”, Puheenjohtaja Aare Leikolan, varapuheenjohtaja Erkki Halmeen ja puoluesihteerin Erkki Alarannan 1966 eduskuntavaalien jälkeisenä aikana kirjoittama päiväämätön julistus, Itsenäisyyspuolue-mappi, KKa.

Itsenäisyyspuolue ilmoitti joulukuussa 1965 vahvistetuissa säännöissään tarkoitukseksi “...koota itsenäisesti ajattelevia, itsenäiselle luovalle työlle ja yrittämiselle arvoa antavia kansalaisia maamme rakentamiseksi vapaamielisessä, sosiaalisessa hengessä yhä korkeampaan henkiseen ja aineelliseen kukoistukseen.”¹³¹¹ Marraskuussa 1966 hyväksytyn puolueohjelman mukaan puolue korosti isänmaallisuutta, itsenäisyyttä, vapaamielisyyttä ja kansanvaltaisia periaatteita. Vastuullisen talouspolitiikan painottamisen lisäksi puolue korosti muun muassa koulutuksen tärkeyttä ja oikeuspolitiikassa ennaltaehkäisyyn panostamista. Puolue ajoi lisäksi maataloustuen alasajoa ja maataloudesta vapautuvan työvoiman uudelleen kouluttamista muille aloille.¹³¹² Myös puoluetuet ja poliittiset virkanimitykset saivat puolueen julistuksissa kritiikkiä osakseen ja puolue korosti kannattavansa itsenäistä ulkopoliittikkaa.¹³¹³ Julistuksissaan puolue oli myös huolestunut sosialismin leviämisestä.¹³¹⁴

Vuoden 1966 eduskuntavaaleissa puolue sai 513 ääntä, samaan aikaan kun Kansanpuolueen ja Vapaamielisten liiton muodostama Liberaalinen Kansanpuolue keräsi yli 150 000 ääntä. Jäseniä Itsenäisyyspuolueessa oli ainoastaan joitain kymmeniä, ja puolueen toiminta ilmeisesti hiipui lopullisesti vuoden 1968 syksyn kunnallisvaalien jälkeen.¹³¹⁵ Tämän jälkeen puolue on varmasti ollut helppo kaapata vuosikokouksessa.

Itsenäisyyspuolueen haltuun saaminen ei näytä tarkoittaneen juuri muuta kuin sitä, että Kare sai käyttöönsä puolueen nimen. Kare oli saanut valtauksen yhteydessä haltuunsa myös puolueen pankkilokeron avaimen, ja puolueelta saatu perintö oli nimen lisäksi pankkilokerosta löytyneet kokousten pöytäkirjat ja kopio Alf Leinon julkaisemasta luettelosta, johon oli listattu kommunistien Sirola-opiston käyneitä henkilöitä.¹³¹⁶

Appell uutisoi joulukuusta 1969, että Kare on Itsenäisyyspuolueen ehdokkaana, mikäli puolue pääsee osallistumaan vaaleihin. Lehti viittasi siihen, että järjestön oli

¹³¹¹ Itsenäisyyspuolue ry:n säännöt 1966, Itsenäisyyspuolue-mappi, KKa.

¹³¹² Itsenäisyyspuolueen ohjelma, hyväksytty puoluekokouksessa 5.11.1966, Itsenäisyyspuolue-mappi, KKa.

¹³¹³ “Arvoisa isänmaallisesti ajatteleva kansalainen”, päiväämätön tiedote, Itsenäisyyspuolue-mappi, KKa.

¹³¹⁴ Helsingin Sanomat 30.4.1968: ”Sosialismia on vastustettava.”

¹³¹⁵ Jäsenluettelo vuodelta 1967, KKa. Vuonna 1967 puolueella on ollut 54 jäsentä.

¹³¹⁶ Olli Keto 4.5.2012.

päästäkseen puolerekisteriin kerättävä 5000 kannattajakorttia. Lehdessä todettiin lisäksi professori Erkki Halmeen johtaman puolueen olleen yhteydessä Kristillisen liiton ja kokoomuksen kanssa vaaliliitoista, ja puolueen ehdokkaaksi kerrottiin jo aiemmin tulleen hyväksytyksi kokoomuksen kansanedustaja Margit Borg-Sundman, jota kokoomus ei enää lehden mukaan ollut huolinut ehdokaslistoilleen. Kareen motivaatio politiikkaan lähdölle nostettiin myös esiin, sillä artikkelissa todettiin *Nootin* kamppailevan taloudellisten haasteiden kanssa.¹³¹⁷

1960–1970-lukujen vaihteessa huoli kansanvallan säilymisestä ja suomettumisen syvenemisestä lisääntyi kekkosvastaisissa piireissä. Uusi puoluelaki toi puoluetuet eduskuntapuolueille ja vuoden 1970 eduskuntavaalit olivat ensimmäiset vaalit, joissa ehdokkaita sai asettaa ainoastaan rekisteröitynyt puolue tai valitsijayhdistys, joka oli kerännyt riittävästi kannattajanimiä.

Eduskunnassa Georg C. Ehrnrooth ja muutamat muut kansanedustajat kritisoivat uuden puoluelain mm. hankaloittavan liikkaa uusien puolueiden perustamista.¹³¹⁸ Professori Veli Merikoski kritisoi taas sitä, että uusi puoluelaki antoi puolueille liikaa valtaa, sillä se käytännössä antoi ehdokasasettelun puolueiden monopoliksi, mikä taas kasvattaisi puoluekuria.¹³¹⁹ SMP:n opposition edustaja Eija Palsbo taas pelkäsi puoluetuen heikentävän puoluedemokratiaa, arvioidessaan *Nootin* palstoilla, että puoluetuen ilmoitettu tarkoitus, joka oli tehdä puolueet riippumattomaksi ulkopuolisista rahoittajista, oli kaunis, mutta samalla se teki puolueet myös riippumattomiksi jäsenten ja jäsenmaksujen määrästä ja näin mahdollistaisi sen, että jäsenkortti myönnettäisiin enää vain harvoille ja valituille johdon hyväksymille henkilöille.¹³²⁰

Kareen julistus aloittaa poliittinen toiminta Itsenäisyyspuolueen lipun alla ei saanut kaikilta noottilaisilta kovin riehakasta vastaanottoa. *Nootin* sisäpiiriin kuulunut Olavi Vántinen piti kielteisenä lehden puoluepoliittista leimaantumista mihinkään suuntaan: ”tulkoon *Nootille* minkä tahansa puolueen väri, se ei ole levikin kannalta hyväksi”. Kokoomuslaisessa *Aamulehdessä* työskennellyt Vántinen ei uskonut puolueen

¹³¹⁷ Appell 5.12.1969. ”Kauko Kare”. Erkki Halme oli toiminut Leikolan aikana Itsenäisyyspuolueen varapuheenjohtajana.

¹³¹⁸ Helsingin Sanomat 4.5.1969.

¹³¹⁹ Helsingin Sanomat 3.7.1972.

¹³²⁰ Nootti 3/1979, Eija Palsbo; Nootti 3/1970, Eija Palsbo: ”Hyvä Kauko Kare”.

mahdollisuuksiin ja katsoi, että kokoomuksessa oli vielä kunnon miehiä tuettavaksi.¹³²¹

Itsenäisyyspuolue ei onnistunut saamaan vaaleihin mennessä puolueen asemaa, mutta tämä ei Kareta lannistanut. Pieni noottilaisten ryhmittymä osallistui vuoden 1970 eduskuntavaaleihin Helsingin vaalipiirissä neljän ehdokkaan voimin ja mainosti itseään ”riippumattomana vaaliliittona”. Ehdolla olivat Kareen lisäksi Markus Raikamo, Matti Mannerkorpi ja eversti Veikko Vuorela. Vaaliliitto mainosti tavoitteenaan olevan hajottaa vanhojen puolueiden kuviot ja kerätä itsenäiset tahot yhteen.¹³²²

Vaaliliitto ilmoitti toimivansa ”kansallisen vapauden ja puhtaan politiikan puolesta” ja äänestäjää kehoitettiin olemaan tuhlaamatta ääntänsä suhdanneherkille puoluepolitiikoilla ja antamaan kannatuksensa riippumattomille demokratian ritareille.¹³²³

Liiton vaalimainoksessaan ilmoittamat viisi teesiä olivat:

- 1) Maa tarvitsee selkeän, terveen itsenäisyyspolitiikan – nykyisen hämäyksen ja itsepetoksen vaihtoehdoksi.
- 2) Valtiollinen elämä kaipaa kansalaisrohkeuden ja rehellisyyden puhdistavaa kylpyä.
- 3) On tehtävä tiettäväksi ‘ulkopoliittisen’ eduntavoittelun vaarat – kaupallisen myöntyvyyden raskaat virhearvioinnit
- 4) Maa on lailla rakennettava – pohjoismaiselle pohjalle, luottamatta vieraan apuun.
- 5) Vain avoin politiikka on rakentavaa politiikkaa.

Kareen ryhmittymä pyrki selvästi kalastelemaan samoilla vesillä kuin Veikko Vennamon Suomen maaseudun puolue. Vaaliliiton tarjoama rakentava, puhdas ja avoin politiikka esitettiin vaihtoehtona vanhojen puolueiden puoluepolitiikoinnille. Poliitiikan esitettiin olevan rikki, ja Kareen ryhmittymä esiintyi puolueista riippumattomana voimana, joka saisi kansan äänen kuulumaan päätöksenteossa.

Mielenkiintoiseksi nousee kysymys siitä, miksi *Tähän on tultu* -kirjalla maan maineeseen noussut Kare päätyi ehdokkaaksi pienelle protestilistalle, eikä minkään

¹³²¹ Vääntinen Kareelle 10.1.1970, KKa.

¹³²² Nootti 1/1970, takakansi; Nootti 2/1970, s. 47.

¹³²³ Vaali-Nootti, Helmikuu 1970.

puolueen ehdokkaaksi? Kare kertoi *Katso*-lehden haastattelussa loppuvuodesta 1970, että oli neuvotellut kaikkien oikeistopuolueiden kanssa vaaliehdokkuudesta, mutta mikään puolueista ei ottanut häntä ehdokkaaksi.¹³²⁴

Tuonaikaista puoluekenttää tarkastellessa voidaan todeta, että vanhat puolueet alkoivat olla kokoomusta myöten niin suomettuneita, että näistä ei paikkaa Kareen ajatuksille enää löytynyt. Koska Perustuslaillinen kansanpuolue perustettiin vasta 1970-luvun alkupuolella, olisi SMP ollut Kareelle ilmeinen vaihtoehto.

Kareen ehdokkuudesta Suomen maaseudun puolueen listoilla ilmeisesti käytiinkin keskustelua ja kiinnostusta saattoi olla vuoroin puolin ja toisin. Olli Kedon mukaan Vennamo oli kysynyt Kareta vuoden 1968 vaaleihin valitsijamiesehdokkaaksi, mutta Kare tuolloin kuitenkin kieltäytyi tarjouksesta. Syyksi voidaan arvuutella tuolloin suosion keskellä paistattelevan Kareen haluttomuus sitoutua mihinkään puolueeseen, koska työtä riitti *Nootin* ja Alea-kirjan käynnistämisessä.¹³²⁵

Vuoden 1970 eduskuntavaalien lähestyessä tilanne oli kuitenkin muuttunut. Tuolloin Kareelle oli käynyt selväksi, että kustannustoiminta ei ollutkaan niin helppo ala kuin *Tähän on tultu* -kirjan menestys oli antanut ehkä olettaa. Kareta harkittiin Olli Kedon mukaan tuolloin SMP:n ehdokkaaksi Helsingissä, mutta ehdokaslistalle hän ei kuitenkaan päätenyt, vaikka kiinnostusta Kareella tiettävästi oli. Kedon arvion mukaan syynä torjumiselle saattoi olla Veikko Vennamon kielteinen asennoituminen ehdokkuuteen, sillä Vennamon poika Pekka Vennamo oli Helsingissä ehdokkaana ja puoluejohtaja ei kenties halunnut tunnettua kilpailijaa samalle listalle.¹³²⁶

SMP:n sisäisen oppositioryhmän, ns. laillisuusrintaman, kirjoitusten julkaiseminen *Nootissa* on varmasti myös voinut vaikuttaa kielteisesti Kareen mahdollisuuksiin päästä puolueen ehdokkaaksi.

Lopputuloksena oli muutaman noottilaisen piskuinen valitsijalista, josta Kare oli ainoa

¹³²⁴ Katso 48/1970: ”Näin tekee Kauko Kare Ristivedon”

¹³²⁵ Olli Keto 28.3.2018. Tuolloin Nootissa mukana ollut Keto viittaa Kareen kanssa käymiinsä keskusteluihin sekä siihen, että on nähnyt SMP:n asiakirjoja, joissa on mainittu ehdokkaaksi harkittavia henkilöitä.

¹³²⁶ Olli Keto 28.3.2018.

nimekkäämpi ehdokas. Riippumattoman vaaliliiton tiedottajana toiminut Heikki Eskelinen mukaan koko projekti oli pitkälti Kareen protesti politiikkaa kohtaan, vaaliliitolla ei ollut juuri minkäänlaisia resursseja käytössään, eikä näin ollen suurta vaalimenestystä pidetty edes realistisena.¹³²⁷

Vaalikampanja ja vaalitulos jäivätkin vaisuiksi, ja lista sai kokonaisuudessaan vain 517 ääntä, joista Kare sai 267, eli yli puolet, Veikko Vuorela 126, Markus Raikamo 67 ja Matti Mannerkorpi 57. Vanhalla Ylioppilastalolla järjestettyyn vaalijuhlaan otti kuitenkin osaa jopa parisataa ihmistä, mikä oli olosuhteet huomioon ottaen jonkinlainen saavutus.¹³²⁸

Toimittuaan pari vuotta itsenäisenä kustantajana olisi Kare ollut valmis siirtymään taloudellisten vaikeuksien keskeltä koittamaan kykyjään politiikan puolella, mutta yhteistyö ehdokkuuden suhteen ei onnistunut suomettuvien puolueiden kanssa. Kareesta ei myöskään ollut organisoimaan haltuunsa saamaa Itsenäisyyspuoluetta vuoden 1970 vaaleihin, joten vaihtoehtoksi jäi oman pienen ehdokaslistan kokoaminen, jolla Kare sai ilmaistua protestinsa vallitsevalle politiikalle.

Itsenäisyyden puolesta ry

Itsenäisyyspuolueen epäonnistuttua rekisteröitymään puolueeksi ja riippumattoman vaaliliiton vaatimattoman vaalimenestyksen jälkeen tuli ajankohtaiseksi kerätä kekkosvastaiset tahot yhteen puoluepoliittisesti sitoutumattoman kansalaisjärjestön tunnusten alle. Nimellä Itsenäisyyspuolue perustettu järjestö ryhmittyi uudelleen loppuvuodesta 1971, kun toimintaa jatkettiin rekisteröimällä yhdistys nimeltä Itsenäisyyden puolesta ry, jonka puheenjohtajaksi Kare ryhtyi.¹³²⁹

Uuden järjestön perustaminen herätti huomiota mediassa, ja kohta

¹³²⁷ Heikki Eskelinen 3.12.2008 ja 5.4.2018.

¹³²⁸ Nootti 4/1970, s. 160: ”Me riippumattomat”.

¹³²⁹ Nootti 10/1971, s. 345. Järjestön hallituksen muut jäsenet: Veikko Vuorela, Markus Raikamo, Viljo Oksanen, Heimo Rantala, Erkki Könkkölä, Eero Pertamo, Asko Heilala, Pauli Pernaa ja Antti Pelkola; Helsingin Sanomat 15.10.1971. Helsingin Sanomat uutisoi hallitukseen kuuluvan lisäksi Heikki Eskelinen, Olavi Keskinen, Olavi Vääntinen, Samuli Luolaja.

enemmistökommunistien *Kansan Uutiset* jo kauhisteli kuinka: ”Järjestön takana on voimia ja aineksia, joiden ohjelmat, poliittiset tunnukset ja nykyiset sekä entiset teot osoittavat, ettei kyseessä ole mikä tahansa oikeistolainen järjestö, vaan taantumuksellinen, fasismilta tuoksuva äärioikeistolainen järjestö, joka pyrkii kokoamaan ympärilleen enemmänkin näitä voimia.”¹³³⁰ TPSL:n *Päivän Sanomat* oli retoriikassaan vielä jyrkempi, ja lehden pakinoitsija Eskonen viittasi uuteen järjestöön ”uusnatsilaisena”.¹³³¹ *Helsingin Sanomat* taas jatkoi samaa linjaa uutisoimalla kuinka perustavassa kokouksessa tervehdyksensä oli esittänyt ”uusfasistisena pidetty” Suomen isänmaalliset nuoret (SIN) -järjestö.¹³³²

Helsingin Sanomien ja *Kansan Uutisten* uutisointi Itsenäisyyden puolesta ry:n perustamisesta osoittaa kuinka jyrkkää median suhtautuminen ulkopoliittisesta linjasta poikkeaville tahoja kohtaan saattoi olla. *Helsingin Sanomiin* kirjoittamassa vastineessaan Kare piti kyseenalaisena, että lehden otsikossa ”Kare johtaa uutta itsenäisyysliittoa”, oltiin vedetty yhtäläisyysmerkit Itsenäisyyden puolesta ry:n ja välirauhan sopimuksen perusteella lakkautetun Itsenäisyyden liiton välille. Kare myös protestoi lehden viittauksia Suomen isänmaallisen nuorison uusfasistisuudesta sekä tarkensi johtamansa järjestön ajavan *Helsingin Sanomien* muotoileman ”lain, kurin ja järjestyksen” sijaan laillisuuden ja oikeudenmukaisuuden, maan riippumattomuuden ja kansanvaltaisuuden ja poliisitoimen kunnollisen hoitamisen edistämistä.¹³³³

Itsenäisyyden puolesta ry:n perustamiseen liittynyt uutisointi oli Kareen mukaan niin loukkaavaa, että hän teki asiasta jopa valituksen Julkisen sanan neuvostolle.¹³³⁴ Lehtien syytöksissä oli paljon perusteetonta kritiikkiä, mutta varsinkin SIN:n osalta voidaan todeta äärijärjestösytyksissä olleen perää.

Oikeistolaisia ääriilmiöitä tutkinut Tommi Kotonen nostaa esiin Suomen isänmaallisten nuorten olleen erittäin pieni nuorten miesten ääriyhmittymä, jolla oli lyhyen hetken edellä mainitun kaltaisten lehtijuttujen seurauksena kokoaan suurempi näkyvyys.

¹³³⁰ *Kansan Uutiset* 16.10.1971: ”Äärioikeisto tulee esiin kolostaan”.

¹³³¹ *Päivän Sanomat* 30.12.1971, Eskonen: ”Naamarit putoavat”.

¹³³² *Helsingin Sanomat* 15.10.1971: ”Kare johtaa uutta ’itsenäisyysliittoa’”.

¹³³³ *Helsingin Sanomat* 17.10.1971, Kauko Kare: ”Helsingin Sanomien toimitukselle: ’Itsenäisyydenliitto’”.

¹³³⁴ *Ilta-Sanomat* 16.10.1971: ”Kare kantelee JSN:lle”.

Kotonen kirjoittaa SIN:n ja Itsenäisyyden puolesta ry:n välillä olleen keskustelua siitä, että SIN ryhtyisi Kareen yhdistyksen nuorisojärjestöksi, mutta hanke ei kuitenkaan edennyt.¹³³⁵

Osaltaan Itsenäisyyden puolesta ry:n ja nuorisojärjestön välejä viilensi Kareen saama tieto siitä, että nuorisojärjestöllä oli yhteyksiä ruotsalaisiin uusnatseihin ja että järjestön osoite oli sama kuin ruotsalaisen uusnatsipuolueen Suomen osoitteeseen ilmoittama osoite.¹³³⁶ Episodi osoittaa, että Kareen suhtautuminen poliittisiin ryhmittymiin oli selvästi välillä liian kritiikitöntä.

Kovaa kieltä Itsenäisyyden puolesta ry:stä käytettiin *Kansan Uutisten* ja *Helsingin Sanomien* lisäksi myös iltapäivälehdissä. Ensimmäisen paikallisosaston perustamisesta kirjoitettiin *Iltä-Sanomissa* kuinka “äärioikeiston nyrkki puristui Tampereella”. Lehdessä järjestöstä pohdittiin syntyvän kokoomuksen sisällä toimiva äärioikeistolainen painostusryhmä.¹³³⁷ Itsenäisyyden puolesta ry tituleerattiin taas “puolifasistiseksi” tamperelaisessa opiskelijalehti *Aviisissa*, jossa kerrottiin Kareen järjestön antaneen tukea kokoomuslaisille opiskelijoille Teiniliiton sisäisissä valtataisteluissa.¹³³⁸

Iltä-Sanomien edellä mainittuun Eero Silvastin kirjoittamaan artikkeliin liittyy pieni episodi, joka kuvaa *Aamulehden* asennetta suomettumiseen ja Kareen kaltaisiin toisinajattelijoihin. Silvasti esitti artikkelissaan, että *Aamulehti* ei enää julkaissut Itsenäisyyden puolesta ry:n Kareen ja Heikki Eskelisen kirjoituksia. Kare tyrmäsi *Iltä-Sanomiin* kirjoittamassaan vastakirjoituksessa Silvastin väitteen ja nosti esiin, ettei ollut vain ehtinyt kirjoittaa lehteen.¹³³⁹ Heikki Eskelinen taas kertoo, että *Aamulehden* päätoimittaja Raino Vehmas oli soittanut Silvastin artikkelin jälkeen saman tein Eskeliselle ja pyytänyt tätä kirjoittamaan jotain – Silvastin ilkkumiselle kun oli saatava saman tien nolo loppu.¹³⁴⁰

¹³³⁵ Kotonen 2018, s. 136–139.

¹³³⁶ Mikko Uola Kareelle 10.12.1971, KKa.

¹³³⁷ *Iltä-Sanomat* 1.3.1972: ”Äärioikeiston nyrkki puristuu Tampereella”.

¹³³⁸ *Aviisi* 25.2.1972: ”Aamulehti ja kokoomusteinit valheellisella tiellä”.

¹³³⁹ *Iltä-Sanomat* 6.3.1972. Kauko Kare: ”Hovisyöttilään nenä värisee Tampereella”.

¹³⁴⁰ Heikki Eskelinen 2.7.2018.

Kareen omavaltaista johtamistyyliä kuvaa hyvin jo Itsenäisyyden puolesta ry:n perustamisen yhteydessä tehtyihin hallitusvalintoihin liittynyt selkkkaus. Kare nimesi perustamiskokouksessa järjestön hallitukseen asianomaisilta lupaa kysymättä useita henkilöitä, jotka eivät olleet mukana kokouksessa. Ainakin yksi tietämättään järjestön hallitukseen valituista protestoi asiaa näyttävästi ja erosi hallituksesta, mutta muut taas pysyttelivät mukana, koska eivät halunneet aiheuttaa järjestölle tai Kareelle enempää huonoa julkisuutta.¹³⁴¹ Kare puolusteli toimiaan *Nootissa* toteamalla, kuinka tietämättään hallitukseen valittu ja siitä näyttävästi eronnut jäsen oli ollut aktiivisesti mukana järjestön perustamisen valmistelussa ja kuinka hänen pois jääntinsä tuli yllätyksenä.¹³⁴²

Itsenäisyyden puolesta ry ei pyrkinyt puolueeksi ja tavoitteena oli vaaleihin osallistumisen sijasta toimia mielipidevaikuttajana.¹³⁴³ Vuoden 1972 eduskuntavaaleissa yhdistys kannatti tiettyjä ehdokkaita, ja Kare leikkimielisesti tituleerasi järjestöä ”Nootin salaseuraksi”.¹³⁴⁴ Paikallisosastoja järjestölle perustettiin ainakin Tampereelle, Turkuun, Lahteen sekä Vaasaan ja jonkinlaista toimintaa oli jopa Tukholmassa asti paikallisten suomalaissiirtolaisten keskuudessa.¹³⁴⁵

Yhdistyksen toimintaan kuuluivat juhlatapahtumien järjestäminen itsenäisyyspäivinä ja Snellman-juhlien pitäminen Suomalaisuuden päivinä. Vuonna 1971 juhlapuhujana IP ry:n itsenäisyysjuhlassa oli Kullervo Rainio, joka esitelmöi aiheesta ”Itsenäisyys ja informaatio” ja paikalla mainittiin olleen myös kansanedustaja Georg C. Ehrnrooth.¹³⁴⁶ Yhdistykselle myös kaavailtiin *Nootin* rinnalla ilmestyvää ajankohtaisiin aiheisiin keskittyntä viikkolehteä, mutta hanke ei kuitenkaan toteutunut.¹³⁴⁷

¹³⁴¹ Heikki Eskelinen 8.2.2009. ”...pari henkilöä ilmoitti julkisesti, ettei heiltä ole kysytty eivätkä he kuulu (hallitukseen). Ei kysytty minultakaan, mutta en halunnut nolata Kareta enempää jatkamalla irtisanoutumisia seuraavan päivän lehdessä (evp-upseeri Pertamo, taisi olla evluutn) tunnusti minulle toimineensa samoin ja jäi myöhemmin normaalissa järjestyksessä pois johtokunnasta.”; Erkki Könkkölän kirje Kauko Kareelle 18.10.1971; Helsingin Sanomat 23.10.1971: ”Itsenäisyyden puolesta -yhdistys”. Hallitukseen tietämättään valittu Erkki Könkkölä julkaisi Helsingin Sanomissa ilmoituksen, jonka mukaan ei kuulunut mainittuun järjestöön saatikka sen hallitukseen.

¹³⁴² Nootti 10/1971.

¹³⁴³ Ilta-Sanomat 16.10.1971: ”Kare kantelee JSN:lle”.

¹³⁴⁴ Nootti 11/1971, s. 406; Nootti 2/1972 etukannen sisäosa, s 50 ; Nootti 2/1972, s. 124, ”Itsenäisyyden puolesta ry”.

¹³⁴⁵ Nootti 3/1972, s. 124.

¹³⁴⁶ Nootti 2/1972 s. 68–69; Itsenäisyyden puolesta ry:n kirje Georg C. Ehrnroothille. KA, GCEA, kansio 2.

¹³⁴⁷ Ilta-Sanomat 16.10.1971 ”Kare kantelee JSN:lle”.

Tiettyä omavaltaisuutta liittyy myös siihen, miten järjestö julkaisi vuoden 1972 eduskuntavaalien alla listan ehdokkaista, joita se suositteli eri puolueista. Kokoomuksesta järjestö suositteli Tuure Junnilaa ja Kullervo Rainiota, Ruotsalaisesta kansanpuolueesta Georg C. Ehrnroothia ja Victor Procopétä, Suomen kristillisestä liitosta Ulla Järvillehtoa ja Raino Westerholmia, Suomen Maaseudun puolueesta J. Juhani Kortessalmia ja Matti Silanderia, keskustapuolueesta Marjatta Väänästä ja Arvo Penttiä, sosialidemokraateista Meeri Kalavaista ja L.A. Puntilaa, Liberaalista kansanpuolueesta Eeles Landströmiä ja Tuure Saloa ja SKDL:stä Ele Aleniusta ja Paavo Lagerroosia.¹³⁴⁸

Myös tämä julistus herätti närää järjestön suosituksen saaneissa ehdokkaissa, ja Kare vastasi *Uuden Suomen* mielipidepalstalla L.A. Puntilalle, joka ei ollut tyytyväinen pyytämättä ja yllättäen tulleesta tuesta, että hän pitää kiinni oikeudestaan tukea eri tahoja lupaa kysymättä, ja että asian oikeudellisuus oli hänen mukaansa selvitetty lakimieheltä.¹³⁴⁹ Kareen lista herätti huomiota laajalti, ja Pariisissa tuolloin asunut Matti Klinge kauhisteli Kareen ja Eskelisen suosituslistaa, jossa oli listattu heidän aatteitaan kannattavia ”ruskean rutan” ehdokkaita.¹³⁵⁰ Klinge veti mielessään yhtäläisyysmerkit Kareen ja natsien välille.

Mukaan suosituslistalle mahtui myös pari kansandemokraattia, mikä osoittaa, ettei kyseisenkään puolueen nähty olleen täysin yhdestä puusta veistetty. Samanlaisia havaintoja on nostettu esiin myös aikalaisten muistelmateoksissa. Esimerkiksi Kullervo Rainio näki Aarne Saarisen ja Ele Aleniuksen olleen Tšekkoslovakian tapahtumien aikaan maan urheimmat miehet.¹³⁵¹ Lauri Hokkanen taas luonnehti Aleniuksen vapauttaneen SKDL:n SKP:n ja Moskovan ohjauksesta.¹³⁵²

Kareen perustaman yhdistyksen pienimuotoisen toiminnan nähtiin olevan osittain päällekkäistä perustuslaillisten toiminnan kanssa. Turussa ja Tampereella samoja henkilöitä näyttääkin liikkuneen sekä järjestön että puolueen tilaisuuksissa ja suhteet

¹³⁴⁸ Päivän Sanomat 30.12.1971. ”Kenen joukoissa seisot?”.

¹³⁴⁹ Uusi Suomi 3.1.1972. Kauko Kare: ”Repliikki Puntilalle”.

¹³⁵⁰ Klinge 2014, s. 390.

¹³⁵¹ Rainio 2020, s. 283.

¹³⁵² Hokkanen 2021, s. 219-220.

organisaatioiden välillä näyttävät olleen toimivat.¹³⁵³

Vaikka Kare oli nimekäs keulahahmo, ja järjestö sai käynnistettyä hänen johdolla jonkinlaista toimintaa myös paikallistasolla, eivät Kareen johtamistaidot riittäneet järjestön tehokkaaseen hallinnoimiseen. Yhdistyksen johtokunnassa heräsi tyytymättömyyttä puheenjohtajaan, ja viimein vuonna 1974 Kare luopui hallituksen jäsenten kehotuksesta puheenjohtajan tehtävistä. Uudeksi puheenjohtajaksi nousi Heikki Eskelinen, jonka johdolla järjestöä lähdettiin laajentamaan maanlaajuiseksi kansalaisjärjestöksi.

Yksi järjestön rahallisista tukijoista oli *Noottia* ja Alea-kirjaakin tukenut Markus Raikamo. Heikki Eskelisen näkemys puheenjohtajakysymyksestä tulee hyvin esiin hänen keväällä 1975 Raikamolle lähettämässään kirjeessä, jossa hän nosti esiin sen, että oli suostunut puheenjohtajaksi vasta kovan houkuttelun jälkeen ja että olisi voinut jäädä jo syrjäänkin, jos sopiva uusi puheenjohtaja olisi löytynyt. Eskelinen nosti myös esiin, että järjestön toimintaa oltiin jo puolessa vuodessa ehditty kehittää huimasti Kareen puheenjohtajakauteen verrattuna: ”Jos vertaat järjestömme näkyvyyttä ja kuuluvuutta nyt (Pirkkalan julkilausuma, Vaasan julkilausuma, F-talon kokous jo viime vuoden puolella) siihen, mikä se oli Kaukon puheenjohtajakaudella, sekä samoin pöytäkirjojen ym. sisäisen tiedotustoiminnan kulkua, Sinun on varmasti pakko myöntää, että on tästä muutakin tullut kuin ”sillisalaattia” ja hyvin lyhyessä ajassa. En tahdo moittia Kaukoa, olinhan lojaalisti mukana koko ajan alusta asti, mutta hän nyt ei ole organisaattori eikä organisaation pyörittäjä.”¹³⁵⁴

Raikamo taas korosti vastauksessaan Eskeliselle, että piti tämän järjestämiä juhlatilaisuuksia onnistuneina, mutta valitteli ”kenttätöön jääneen kesannolle”.¹³⁵⁵ Raikamo lähestyi myös entistä puheenjohtajaa Karetta toivoen, että järjestön toimimaan saamiseen keskitettäisiin kaikki voimat ja että oli nimenomaan keskityttävä muistotilaisuuksien sijaan kansan parissa tehtävään työhön.¹³⁵⁶

¹³⁵³ Tapio Saarni Kareelle 5.11.1973; Mikko Uola Kareelle 19.1.1974, KKa.

¹³⁵⁴ Heikki Eskelinen Markus Raikamolle 29.5.1975, KKa.

¹³⁵⁵ Markus Raikamo Heikki Eskeliselle 25.6.1975, KKa.

¹³⁵⁶ Markus Raikamo Kareelle 3.7.1975, KKa.

Vaikka puheenjohtajavaihdoksesta neuvoteltiin Kareen ja johtokunnan kesken, päätös asiasta syntyi yhteisymmärryksessä ja Kareta kiiteltiin vuolaasti vuosikokouksessa pidetyssä kiitospuheessa, järjestön johtopaikalta syrjäytetyksi tullut entinen puheenjohtaja jättäytyi katkeroituneena samalla pois myös yhdistyksen johtokunnasta.¹³⁵⁷ Myöhemmin Kare katsoikin tulleen ”potkituksi pois” järjestöstä.¹³⁵⁸

Vielä marraskuussa 1974 *Päivän Uutiset* kirjoitti *Nootista* kriittisen kolumnin, jossa todettiin lehden sisällön olevan Kareen ja tämän aisaparin Heikki Eskelisen työtä.¹³⁵⁹ Itsenäisyyden puolesta ry:n puheenjohtajavaihdos merkitsi kuitenkin loppua miesten viisitoista vuotta jatkuneelle yhteistyölle ja ystävyydelle, joka oli alkanut Eskelisen tullessa töihin WSOY:lle.

Uutta puheenjohtajaa kohtaan Karelle jäi selvästi kaunaa, ja hän näki Eskelisen juonineen hänet pois järjestön johdosta. Kare myös levitti myöhemmin huhuja, että Eskelinen olisi laittanut järjestön saamia lahjoituksia omiin taskuihinsa. Negatiivinen suhtautuminen Eskeliseen varmasti johtui kuitenkin enemmän kateudesta kuin ajatuksesta, että tämä olisi ollut väärin motiivein liikkeellä. Kare toikin kirjeenvaihdossaan esiin vuonna 1984 ajatuksensa Eskelisestä: ”Toki mies on isänmaallinen, mutta vailla suhteellisuuden ja realiteettien tajua, ja käyttää hyväkseen toisten tietoja ja *Nootin* tilaajakunnan hyväuskoisuutta.”¹³⁶⁰

Eskelisen mukaan uuden johdon myötä järjestön toiminta vilkastui ja yhdistyksen järjestämiin tilaisuuksiin, kuten itsenäisyysjuhliin, saatiin huomattavasti suurempia osanottajamääriä ja useampia arvovaltaisia puhujia kuin Kareen

¹³⁵⁷ Heikki Eskelinen 10.3.2009; Nootti B-painos 3/1974, Heikki Eskelinen: ”Vastavallankumouksellisen muotokuva”.

¹³⁵⁸ Uusi Suomi Sunnuntai-numero 25.10.–31.10.1991, Maarit Niiniluoto: ”Toisinajattelija Kauko Kare väittää olleensa miljoonien suomalaisten kanssa samaa mieltä”; Nootti 4/1986, Panu Toivonen: ”Väärät väitteet oikaistava”; Kauko Kare: ”Panu Toivonen”; Sakari Toivola: ”Nootti ja POP”; Nootti 5/1986, Raimo Rosendahl: ”POP ja Nootti”. Perustuslaillisen kansanpuolueen perustajiin kuulunut Ilpo Järvinen oli myös erotettu perustamastaan puolueesta, ja hän kirjoitteli 1980-luvulla aktiivisesti Noottiin. Kare joissain kirjoituksissaan kritisoi myös perustuslaillisia ja vertasi tulleen juntatuksi IP:n puheenjohtajan paikalta, kuten Järvinen perustuslaillisista.

¹³⁵⁹ Päivän Uutiset 9.11.1974, Eskonen: ”Toisen vasikalla”.

¹³⁶⁰ Kare Esa Kortelaiselle (1984), KKa.

puheenjohtajakaudella.¹³⁶¹ Mikään kansanliike Itsenäisyyden puolesta ry:stä ei kuitenkaan ikinä tullut.

Riippumattoman vaaliliiton eduskuntavaaliehdokkuuden lisäksi Karettä kosiskeltiin Ahti M. Salosen valitsijamiesehdokkaaksi, mutta puolueen ja ehdokkaan välillä ei päästy yhteisymmärrykseen asiasta. Kare olisi itse ilmeisesti halunnut olla ehdolla Helsingin vaalipiirissä, mutta perustuslailliset näkivät Kareen sopivan paremmin ehdolle muualle, sillä Helsingissä ehdolle asetettujen Heikki Eskelisen ja Allan Virangon ajateltiin keräävän ”karelaisten” äänet. Näin ainakin pohti Paul Bernoulli kirjeessään Maire Kareelle, jossa hän pyrki saamaan Mairen suostuttelemaan Kareen lähtemään puolueen valitsijamiesehdokkaaksi Pohjois-Karjalaan. Bernoulli myönsi, että Kare oli tehnyt Salosen ehdokkuuden eteen enemmän kuin kukaan muu suomalainen ja ymmärsi miksi Kare oli närkästynyt, kun häntä ei oltu pyydetty ehdolle Helsingin vaalipiirissä.¹³⁶²

Ajatus Itsenäisyyspuolueen perustamisesta käy osoituksena Kareen epäluulosta olemassa olevia puolueita kohtaan. Eduskuntavaaliehdokkuuden torjuminen osoittaa taas Kareen ajatusten olleen jo liian jyrkkiä suomettuneille puolueille, vaikka oikeistopuolueista löytyikin vielä kriittisiä ääniä Kekkosen politiikalle. Omalle listalle ehdokkaaksi lähteminen taas osoitti, että Kareelle realistisia menestymismahdollisuuksia tärkeämpää oli riippumattomuus olla omaa mieltään. Itsenäisyyden puolesta ry:n johtajana toimiminen taas osoitti, että omaa autonomiaansa varjellut Kare ei ollut järjestöihmisiä.

¹³⁶¹ Heikki Eskelinen 8.2.2009.

¹³⁶² Paul Bernoulli Maire Kareelle 21.11.1977, KKa.

13. ALEA-kirja

Tähän on tultu -kirjan julkaisemista varten perustetusta Alea-kirjasta kehittyi varsin nopeasti aktiivinen pienkustantamo. *Nootin* rinnalla toiminut Alea-kirja julkaisi vuosina 1967–1994 ainakin yli 200 nimikettä. Kustantamo muistetaan parhaiten sen poliittisesti kantaaottavista teoksista, ja alkuvaiheessa kaikki sen kirjat käsittelivätkin yhteiskunnallisia aiheita. Valtaosa Alea-kirjan vuosikymmenten varrella ilmestyneistä julkaisuista oli kuitenkin varsin epäpoliittisia romaaneja, muistelmia ja runokirjoja – Kare itse arvioi vain noin kymmenesosan kirjoista olleen aiheeltaan poliittisia.¹³⁶³

Vaikka suuri osa julkaisuista olikin lopulta varsin epäpoliittisia, oli Kareen kustantamo perustettu yhteiskunnallisten aiheiden julkaisua varten, ja se tarjosi julkaisukanavan monelle suomettumisen aikana poliittisesti epäkorrektille teokselle, johon suuret kustantamot eivät uskaltaneet koskea. Alea-kirja oli myös aktiivisin suomettumisen ajan toisinajattelijakustantamoista.

Kare ei edes pitänyt Alea-kirjaa kaupallisena kustantamona, vaan kustantamon tehtävä oli hänen mukaansa tiedon välittäminen ja vallanpitäjien kritisointi.¹³⁶⁴ Kustantamon rooli olikin Kareen mukaan: ”välittää kaiken konsensuurin vastaista, ajattellemaan ohjaavaa, pimitettyä tietoa, kritikoida vakavasti tai ilikurisesti virallista tai puolivirallista hölmöyttä.”¹³⁶⁵

Poliittisten kirjojen lisäksi Kare joutui julkaisemaan taloudellisista syistä kirjallisuutta laidasta laitaan. Kustantamon kirjagenren laajentaminen yhteiskunnallisesta kirjallisuudesta muuhunkin kirjallisuuteen tuskin oli Kareelle mitenkään epämieluisaa, sillä näin vanha kustannustoimittaja ja kirjallisuuskriitikko pääsi toteuttamaan kulttuurilliseen puoleensa liittyneitä intohimoja julkaisemalla välillä myös

¹³⁶³ Suomen Kuvalehti 16.4.1992. Kareen mukaan Alea-kirja julkaisi yli 300 teosta. Olen löytänyt lähteistä (lehtimaininnoista, antikvariaattien ja kirjastojen tietokannoista, jne.) tiedot n. 200 Alea-kirjan julkaisusta, mutta on todennäköistä, että tämä lista ei kata aukottomasti kustantamon julkaisuja kaikkein vähiten huomiota herättäneiden teosten osalta; Uusi Suomi 17.11. 1977, Kauko Kare: ”Kareen kirjan arvostelut”. Kare totesi vuonna 1977 kustantamon täyttäessä 10 vuotta, että julkaisuja oli tuohon mennessä 80 kappaletta, joka on sama määrä, mistä olen löytänyt tiedot tuolta ajalta. Samalla keskimääräisellä julkaisuvauhdilla kustantamon julkaisujen kokonaismäärä olisi lähempänä 200 kuin 300 nimekettä.

¹³⁶⁴ Kirjakaupalehti 4/1987: ”Alea-kirja/Nootti 20 vuotta.”.

¹³⁶⁵ Kare 1993 s. 101.

kaunokirjallisuutta ja vanhoja klassikkoja. Toisaalta taas yksin taloudellisista syistä painetut heikkolaatuiset pöytälaatikkokäsikirjoitukset veivät kustantamolta uskottavuutta.

Terveen järjen puolesta - poliittiset kirjat

Alea-kirja julkaisi varsin laajasti erilaista kirjallisuutta ja sen nimekkäimpiin julkaisuihin kuului kotimaisia ja ulkomaisia klassikkoja kuten Anders Chydeniusta, Eino Leinoa ja August Strindbergiä, jotka olisivat yhtä hyvin voineet kuulua suurtenkin kustantamoiden julkaisuvalikoimiin. Toisessa ääripäässä olivat poliittisesti kantaaottavat teokset, joissa suomettumista ja neuvostoimperialismia kritisoitiin suoran sanoin.

Kare laski julkaisseensa noin 15–20, faktojen osalta hyvin dokumentoitua, neuvostokriittistä kirjaa, mutta hän piti kohtuuttomana kustantamon leimaamista näiden takia “neuvostovastaiseksi”.¹³⁶⁶ Kare erottelikin kustantamon alkuaikoina poliittiset ja epäpoliittiset teokset julkaisemalla kantaaottavat kirjat sarjana nimeltä Terveen järjen puolesta -kirja (TJP).

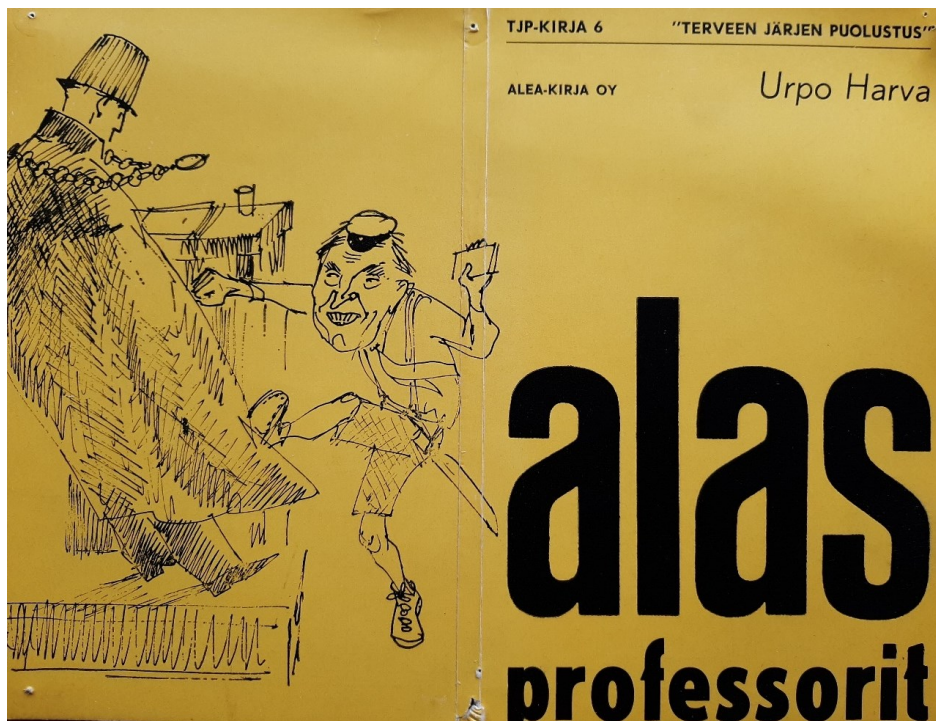
Vaikka Kare myöhemmin korosti poliittisten kirjojen olleen vain osa Alea-kirjan tuotantoa, lähti uusi kustantamo kuitenkin liikkeelle vahvasti yhteiskunnallisiin aiheisiin keskittyneenä toimijana. Ensimmäiset *Tähän on tultu* -menestyskirjan jälkeen julkaistut teokset olivat TJP-sarjan kuumia yhteiskunnallisia kysymyksiä käsitelleet *Itsenäinen Suomi – puolueeton Pohjola* ja *Alas akatemia*.¹³⁶⁷

Kare pyrki myös julkaisemissaan kirjoissa saamaan aikaan debattia ja erilaisten mielipiteiden kohtaamista. Olavi Vanttisen toimittama *Itsenäinen Suomi – puolueeton Pohjola* oli Pohjoismaiden puolustusyhteistyön tiivistämistä käsitellyt artikkelikokoelma, jossa *Ylioppilaslehden* arvostelija Olli Perheentupa totesi olevan

¹³⁶⁶ Kare 1993, s. 101.

¹³⁶⁷ Hämeen Kansa 13.12.1967: ”Alea kirja tiedottaa”; Kauppalehti 14.12.1967: ”TJP-Kirja”.

“myös vastustajien tekstiä”.¹³⁶⁸ Kirjaa kiiteltiin muun muassa *Turun Sanomien*, *Hämeen Sanomien* ja *Aamulehden* arvosteluissa asiantuntevien näkökulmien esiin tuomisesta ja asiallisuudesta.¹³⁶⁹ Kritiikkiä taas tuli *Kansan Lehden* pakinoitsija Vastukselta, joka näki kirjan vanhojen sitaattien toistona ja sen johtopäätökset epäloogisina.¹³⁷⁰

Yliopistouudistusta käsitelleen Urpo Harvan *Alas professorit* -teoksen kansiluonnoksessa opetusministeri Johannes Virolainen on ottanut käyttöönsä itämaisten kamppailulajien otteet uudistaessaan yliopistolaitosta.

Tuure Junnilan *Alas akatemia* taas oli näytelmädialogin muotoon puettu kannanotto Suomen akatemian säilyttämisen puolesta, joka oli instituutio, johon Kekkonen oli suhtautunut jo pitkään kriittisesti.¹³⁷¹ Kirja nähtiin *Kaltiossa* hyvänä ajankuvana

¹³⁶⁸ Ylioppilaslehti 16.2.1968, Olli Perheentupa: ”Para bellum, si vis...”.

¹³⁶⁹ *Turun Sanomat* 22.12.1967, Pekka Sitari: ”Tervettä järkeä”; *Hämeen Sanomat* 31.12.1967, Jouko Laiho: ”Pohjolan puolustusliitto”; *Aamulehti* 14.12.1967, Matti Lauerma: ”Ulkopoliittista kerettiläisyyttä?”.

¹³⁷⁰ *Kansan lehti* 10.12.1967, Vastus: ”Puolueettomat puunpurijat”.

¹³⁷¹ *Suomi* 2010, s. 367. Suomen mukaan Kekkonen kritiikin syynä oli etenkin se, että akatemiassa oli alusta asti ollut mukana useita Hitlerin Saksan ihailijoita, joilla ilmeisesti viitataan V.A. Koskenniemeen ja Rolf Nevanlinna. Muuten Kekkonen kannatti yliopistojen määrärahojen

aikakauden “sakeasta henkisestä ilmapiiristä”.¹³⁷² *Ylioppilaslehdessä* Junnilan dialogin muotoon rakennettu puheenvuoro nähtiin taas tervetulleena, mutta heikkona suorituksena: “Kirjasella pikemminkin valitettavasti pyritään tuhoamaan Suomen akatemia, koska perusteita sen säilyttämiseksi ei esitetä kyllin argumentoivasti.”¹³⁷³ *Helsingin Sanomien* debatissa professori Oiva Ketonen piti teosta puisevana ja yksitotisena sekä toi esiin Akatemia-instituutioon liittyviä ongelmia, johon Junnilakin yhtyi omassa kommentissaan.¹³⁷⁴

Varsinkin Alea-kirjan ensimmäisiä teoksia ruodittiin kattavasti lehdistössä ja vielä 1970-luvun alkuun asti kustantamon teoksia käsiteltiin varsin paljon arvosteluissa ja kolumneissa.

Poliittisesti kantaaottavista Alean kirjoista Kare itse piti vanhoilla päivillään arvossa etenkin Carl-Gustav Liliuksen esseekokoelmaa *Valta ja painajainen* (1988) sekä Olavi Kesksen pakinakokoelmaa *Maani, kansani ja poliittikkoni* (1971).¹³⁷⁵ Carl-Gustaf Lilius oli kuvataiteilija, joka oli vuonna 1975 herättänyt huomiota suomalaista itsesensuuria käsitelleellä artikkelilla, joka julkaistiin Suomessa *Kanavassa* ja *Nootissa* sekä ulkomailla englantilaisessa sananvapautta käsitelleessä *Index of Censorship* -lehdessä. Vaikka Kare arvosti Liliuksen teosta, niin suurta yleisöä se ei niinkään kiinnostanut. *Helsingin Sanomiin* laitetussa mainoksessa teosta mainittiin myydyn “konsensus-Suomessa” ainoastaan 26 kappaletta.¹³⁷⁶

Markku Jokipii käsitteli *Forssan Lehdessä* Liliuksen teosta ja luonnehti kirjoittajan olevan tyrannian kriitikko, jonka hampaisiin joutuivat usein niin Neuvostoliitto kuin suomalainen itsesensuuri. Jokipii totesi kuitenkin Liliuksen asettaneen ajatuksensa liian usein teorian tasolle ja ei näin ollen saavuttanut samanlaista yleisönsuosiota kuin Kare aikoinaan.¹³⁷⁷ *Aamulehden* haastattelussa Liliusta kerrottiin kiinnostaneen niin Viron, Tiibetin kuin Intian ja Kiinan asiat. Ulkopoliittisesti vaaralliseksi leimatun Liliuksen

kasvattamista ja yliopistoverkoston laajentamista myös maakuntiin.

¹³⁷² Kaltio 1/1968, Heikki J. Hakkarainen: ”Alas akatemia”.

¹³⁷³ Ylioppilaslehti 14.12.1967, Mauno Harmo: ”Tuure turhuuden turuilla”.

¹³⁷⁴ Helsingin Sanomat 13.1.1968: ”Keskustelua. Suomen akatemia: kuollako vai eikö kuolla”.

¹³⁷⁵ Suomen Kuvalehti 16.4.1992.

¹³⁷⁶ Helsingin Sanomat 14.2.1989.

¹³⁷⁷ Forssan Lehti 18.12.1988, Markku Jokipii: ”Häiriö 3. tasavallan hiirenunessa”.

kerrottiin lehdessä todenneen, että: “Jos tässä maassa vallitsee ilmaisu vapaus, se on todistettava käyttämällä sitä.”¹³⁷⁸ *Helsinki*-lehden haastattelussa Lilius nosti esiin esikuvinaan Mahatma Gandhin, YK:n pääsihteeri Dag Hammarskjöldin ja Puolan Solidaarisuus-liikkeen keulahahmon Lech Walesan.¹³⁷⁹

Alean suomettumista ruotiviin kirjoihin kuuluivat myös Ahti M. Salosen teokset *Paasikiven linjalla* (1977) ja *Kylmällä linjalla* (1990). Salonen oli julkaissut vuonna 1972 ilmeisesti omalla kustannuksellaan kirjan *Linjat*, jossa hän ruoti kriittiseen sävyyn Paasikiven ja Kekkosen linjojen eroja. Salonen nosti kyseisen teoksen esipuheessa esiin, että ei ollut edes tarjonnut kirjaansa vanhoille kustantajille, koska pelkäsi näiden vaativan julkaisemisen ehtona liiallista kirjassa esitettyjen mielipiteiden silottelua. Hän myös nosti esipuheessa esiin, ettei: “myöskään halunnut saattaa ketään kustannusjohtajaa edes kiusaukseen osallistua tekoon, joka olisi voinut aiheuttaa hänelle korkeiden tahojen epäsuosion ja hänen viehättävälle puolisolleen joulukuun 6:ntena sosiaalisen katastrofin”.¹³⁸⁰ Alea-kirjasta Salonen löysi kustantajan, jolle tällaiset pelot eivät merkinneet mitään.

Perustuslaillisten puoluesihteerin Peter Kankkosen kirja *Suomettuva Suomi* (1976) taas oli kuin päivitetty versio Kareen vuosikymmen aiemmin ilmestyneestä kohukirjasta *Tähän on tultu*. Kankkosen kirjan vaatimattomampi menestys kuvaa kuitenkin hyvin aikakauden muuttumista, ja Karekin totesi kirjaa julkaistessaan: ”Jos maassamme olisi vielä sama ilmapiiri kuin 7-8 vuotta sitten, menekki olisi varma. Mutta kun ei ole.”¹³⁸¹ Kareen arvio osuikin oikeaan, ja hän myöhemmin valitteli, kuinka kirjan norjalaista käännöstä myytiin enemmän kuin kotimaista painosta.¹³⁸²

Uuden Suomen Matti Karjalainen käsitteli lehden palstoilla Kankkosen kirjaa ja mainitsi useiden kirjassa esitettyjen yksityiskohtien olleen paikallaan, mutta kokonaisuutena Kankkosen pamfletti kiivasteli niitä mielialoja, joita Karjalaisen mukaan liikkui lähinnä perustuslaillisten piirissä.¹³⁸³ Lehdistössä *Expressin* lisäksi teos huomioitiin lähinnä

¹³⁷⁸ Aamulehti 22.1.1989, Riitta Väkeväinen: ”Carl-Gustaf Lilius on ajassa elävä erakko”.

¹³⁷⁹ Helsinki 11.3.1989, Marja-Liisa Lappalainen: ”Viron jakaminen olisi vääräys”.

¹³⁸⁰ Salonen 1972, s. 6.

¹³⁸¹ Kare Georg C. Ehrnroothille 4.5.1976, KKa.

¹³⁸² Kare Asianajotoimisto Keravuori & Lindille 10.4.1978, KKa.

¹³⁸³ Uusi Suomi 23.2.1977, Matti Karjalainen: ”Kirjaraportti”.

ruotsinkielisessä *Vasabladetissa*.¹³⁸⁴ Heikki Brotherus kirjoitti myös kirjasta *Helsingin Sanomien* kolumnissaan, mutta tyytyi lähinnä pitämään sen julkaisua todisteena, että sana oli vapaa ja puheet suometumisesta olivat liioiteltuja.¹³⁸⁵

Maanpuolustuksen poliittisia ulottuvuuksia käsitellyt Jouko Siiven teos *Puna-armeijan etuvartio* (1968) sekä Saimaan kanavahankkeeseen liittyneitä poliittisia kiemuroita käsitellyt Jorma Pasasen kirja *Ystävyyden kanava* (1971) olivat myös ilmestyessään aihepiireiltään poliittisesti varsin tulenarkoja.

Siiven kirja herätti lehdistössä runsaasti keskustelua, ja se kiinnosti myös yleisöä. Kirjasta järjestettiin paneelikeskustelu Katajanokan upseerikerholla, jossa keskustelemassa olivat noottilaisten Kareen, Simo Juntusen ja Heikki Eskelisen lisäksi everstiluutnantti Aimo Raassina Reserviupseeriliitosta ja komentaja Jan Klenberg – Simppa tuttuun tapansa esitti myös kritiikkiä Siiven kirjaa kohtaan.¹³⁸⁶ Keskustelutilaisuuksia järjestettiin myös Vaasan suomalaisella klubilla ja Hämeenlinnassa, jossa Suomen kasarmin upseerikerholla järjestetty tilaisuus veti salin aivan täyteen.¹³⁸⁷ Alea-kirjan täyttäessä kymmenen vuotta nosti Kare esiin Siiven teoksen olleen myyntimääriltään tuohon mennessä kustantamon toiseksi myydyin teos 10 000 kappaleen menekillään.¹³⁸⁸

J. Juhani Kortessalmi kehui *Kalevassa* Siiven kirjan olleen yhtä tärkeä ja paljastava puheenvuoro kuin Kareen *Tähän on tultu*. Kortessalmen johtopäätös Siiven havainnoista oli se, että ainakin osittainen ”korruptiivinen” maanpuolustuspolitiikka oli liian anteeksipyytelevä eikä edistänyt kansan ”henkistä valmiutta”.¹³⁸⁹ Puolustusvoimien ylipäällikkö kenraali Yrjö Keinonenkin joutui *Lallin* haastattelussa tentatuksi Siiven teoksesta ja kuittasi kirjan sillä, että hänen saamansa käsityksen mukaan Siiven päähän haavoittumisen aiheuttama invaliditeetti oli syynä kirjassa esitettyihin harhakuvitelmiin.¹³⁹⁰ Tuolloin 48-vuotias Siipi oli 70 % sotainvalidi.¹³⁹¹

¹³⁸⁴ Express 4/1976: ”En bok som stämmer till eftertänke”; Vasabladet 24.6.1976: ”Finlandisering”.

¹³⁸⁵ Helsingin Sanomat 30.7.1976, Heikki Brotherus: ”Kuka suomettumista pelkäisi”.

¹³⁸⁶ Aamulehti 15.3.1969: ”Väittely Siiven kirjasta ja puolueettomuuspolitiikasta”.

¹³⁸⁷ Hämeen Sanomat 2.4.1969: ”Professori Jouko Siipi arvosteli johtomme miniarmeija-ajattelua”; Vaasa 11.4.1969; Hämeen Sanomat: ”Professori Siipi ’altavastaajaksi’ Hämeenlinnaan”.

¹³⁸⁸ Kauppalehti 23.12.1977: ”Kare 10-vuotisesta kustantamostaan: Me emme lopeta”.

¹³⁸⁹ Kaleva 22.12.1968, J. Juhani Kortessalmi: ”Nauru Suomen puolustuspolitiikalle”.

¹³⁹⁰ Lalli 19.1.1968: ”Kenraali Keinonen ’Suomen kansa kokonaisuutena erittäin puolustustahtoinen.”

Pasasen kirja herätti taas *Kirjastolehdessä* kritiikkiä, sillä Pentti Pekonen piti kirjaa väärin markkinoituna eikä suositellut sitä kirjastoille hankittavaksi. Pekosen mukaan kirjan kannessa annettiin ymmärtää teoksen olevan taloustieteellinen selvitys kanavan kannattavuudesta, mutta kirja sisälsikin hänen mukaansa piikikkään arvioinnin Suomen ja Neuvostoliiton suhteista.¹³⁹² Kare taas toi esiin lehdelle lähettämässään vastineessa, että kirja sisälsi kymmeniä sivuja tilastotietoa hankkeen kannattavuudesta ja sopisi oppilaitoksiin kurssikirjaksi aiheesta.¹³⁹³

Alea-kirjan nimekkäisiin kirjailijoihin kuului kansanedustaja Tuure Junnila, joka oli myös aktiivinen poliittinen kirjailija. Hän oli analysoinut suomalaista yhteiskuntaa ravisuttaneet yöpakkaset ja noottikriisin ajankohtaisissa kirjoissaan *Jäädytetty demokratia* (Gummerus 1960) ja *Noottikriisi tuoreeltaan tulkittuna* (WSOY 1962). Suuret kustantamot julkaisivat kyllä myöhemminkin Junnilan poliittisia kirjoja, mutta esimerkiksi poikkeuslakia käsitellyt teos *Vallankumous lain ja oikeuden varjolla* (1973) oli liikaa WSOY:lle.¹³⁹⁴ Virallisesti WSOY torjui kirjan koska se ei ”sisällä uutta tietoa”, mutta poliittisilla syillä oli varmasti suurempi merkitys.¹³⁹⁵ Junnila joutuikin julkaisemaan teoksen Länsi-Suomi oy:n kautta ja teki kirjan esipuheessa WSOY:n toiminnasta sen johtopäätöksen, että ”yleinen kallistuma vasemmalle on vetänyt mukaansa myös vanhan kunnianarvoisen kustannusliikkeen”.¹³⁹⁶

Suomettumisen itsesensuurin vaikutuksesta Junnilan oli 1970–80-luvuilla julkaistava monet kirjansa toisinajattelijakustantamoiden kautta. Alea-kirja oli kustantanut vuonna 1967 yhtenä ensimmäisistä kirjoistaan Junnilan teoksen *Alas Akatemia*, mutta tästä huolimatta Junnila julkaisi kirjansa *Kiinalainen päiväkirja* (1977) ja *Viimeinen imperiumi* (1980) tamperelaisen Kustannuspisteen kautta. Kustannuspisteen toiminnan

¹³⁹¹ Vasabladet 20.4.1969, Gösta Ågren: ”Militärfarsen”.

¹³⁹² Kirjastolehti 3/1972, Pentti Pekonen: ”Ystävyyden kanava”.

¹³⁹³ Kareen päiväämätön vastine Kirjastolehden toimitukselle lehden 3/1972 numerossa olleeseen arvosteluun, KKa.

¹³⁹⁴ WSOY julkaisi myös Junnilan kirjat *Suomen itsenäisyydestä on kysymys : viime vuosien suomalaisen politiikan erittelyä* (1971) ja *Toisinajatteleva Kekkosen tasavallassa: poliitikon ja pankkimiehen muotokuva* (1980).

¹³⁹⁵ WSOY:n tietokirjaosaston johtajan Keijo Ahdin kirje Junnilalle 24.4.1973. KA, TJA, kansio 11.

¹³⁹⁶ Salonen 1990, s. 330. Salonen siteeraa Junnilan kirjan esipuhetta; Nootti 3/1972 s. 108. WSOY:n ”kallistumaa vasemmalle” kuvaa myös se, että Kare kertoo kuulleensa WSOY:n johtajalta Lauri Jäntiltä, että tämä ei uskaltanut julkaista M.J. Kaltio muistelmateosta, koska Tehtaankadun pelättiin närkästyvän kirjasta.

hiivuttua 1980-luvun puolivälissä sai Alea-kirja julkaistavakseen Junnilan teokset *Kekkosen valtakaudesta Koiviston aikaan* (1985) ja *Etelä-Afrikka, ihmisoikeudet ja Suomen ulkopolitiikka* (1988).

Suomettumisen ohella normaalilla kustannuspolitiikallakin oli varmasti vaikutuksensa suurten kustantamoiden päätöksiin, sillä joitain Junnilan teoksista saatettiin pitää liian epäkaupallisina. Alean julkaisemat Junnilan kirjat eivät olleet myyntimenestyksiä, ja Kare valittelikin Junnilan kirjoittavan liian ajankohtaisista aiheista, mikä teki kirjoista lyhytikäisiä.¹³⁹⁷

Alea-kirja julkaisi myös tietoa kommunistisista järjestelmistä eri puolilla maailmaa. Pol Potin johtamat Punaiset khmerit nousivat valtaan Kambodžassa vuonna 1975 ja muuttivat maan nimen Kamputseaksi. Tietoa diktatuurista saatiin lukea Alea-kirjan vuonna 1980 julkaisemasta Simo Simolan kirjasta *Kärsimysten Kamputsea*, joka *Aamulehteen* kirjoittaneen Mikko Uolan näkemyksen mukaan toi suppeudestaan huolimatta esille tärkeää uutta tietoa maan historiasta ja nykytilasta.¹³⁹⁸

Uskontoon, moraaliin ja kulttuuriin liittyviä teemoja tarkasteltiin Helge Virtasen kirjassa *Takaisin puuhunko?* (1968), jonka perussanomaa *Hälläpyörässä* teoksen arvostellut Juhana Häme piti kristilliseen kirkkoon tukeutuvana, mutta silti älyllisesti stimuloivana.¹³⁹⁹ *Sosialidemokraatin* Pekka Gronov näki taas Virtasen kuuluvan samaan sarjaan kuin Alean aikaisemmatkin kirjoittajat Morosus, Junnila ja Kare itse, jotka näkivät Gronovin mukaan yhteiskunnan olevan “hyvää vauhtia kulkemassa perikatoon, takaisin puuhun apinoiden seuraksi. Rikollisuus lisääntyy, sukupuolimoraali höltyy, syntyvyyden säännöstely johtaa epämuodostuneisiin lapsiin, taide rappeutuu pornografiaksi, likainen politiikka syrjäyttää terveen järjen.”¹⁴⁰⁰

Runomuodossa kristillisten arvojen kunnianpalautusta ajoi Alea-kirjan vuonna 1968 julkaisemassa runokokoelmassa *Tuuli, akanat...* nimimerkillä Morosus kirjoittanut teologi Osmo Tiililä. Teosta ylistetiin muun muassa *Uskon puolesta – Pro Fide* -

¹³⁹⁷ Radiohaastattelu 15.2.1990, Maija Dahlgren: ”Kekkosen kauden ainoa toisinajattelija”.

¹³⁹⁸ *Aamulehti* 23.8.1980, Mikko Uola: ”Ystävyys’ ja todellinen tieto”.

¹³⁹⁹ *Hälläpyörä* 3/1969, Juhana Häme: ”Takaisin puuhunko”.

¹⁴⁰⁰ *Suomen Sosialidemokraatti* 6.5.1969, Pekka Gronov: ”Terve järki”.

lehdessä yhdeksi merkillisimmistä ja viehättävimmistä uskovaisille kirjoitetuista kirjoista.¹⁴⁰¹ *Savo*-lehden Martti Huuskonen taas näki Morosuksen runouden enteilevän koko taiteenalan renessanssia.¹⁴⁰² Juhani Simojoki kiteytti taas *Kirkko ja Kaupunki* -lehdessä Morosuksen olevan avoimesti vanhoillinen, jolle ei ollut vastenmielistä “ainoastaan moderni ja radikaali kirjallisuus, teologia ja pukeutuminen, vaan myös rantalaki, radio-ohjelmat ja rauhanaate.”, lisäksi, että tulevaisuus näytti arvostelijan näkemyksen mukaan kirjailijalle pahalta.¹⁴⁰³

Uskontoon ja moraaliin liittyviä kysymyksiä tarkasteltiin taas toisesta näkökulmasta eläkkeellä olevan kansakoulutarkastajan Mikko Suhosen kirjassa *Muuttuva maailma – uudistuva uskonto* (1970), jossa kirkkoa arvosteltiin liian konservatiivisista näkökulmista. Teoksen *Aamulehteen* arvostellut Urpo Harva näki innokkaasti evoluutioon suhtautuneen Suhosen liioittelevan sitä, etteikö moderni teologia hyväksyisi kehitysoppia, mutta kehui, että teos sisälsi paljon mielenkiintoista tietoa ja monien elämäntarkastuksellisten ongelmien pohdintaa.¹⁴⁰⁴ *Kirkko ja Kaupunki* -lehdessä yhtä lailla tyrmättiin kirjassa esitetty kuva kirkosta vanhoillisena laitoksena, mutta pidettiin teosta kiintoisana.¹⁴⁰⁵

Kulttuuripolitiikkaan iski näytelmäkirjailija Tauno Yliruusin teatterimaailmaa ruotinnut kirja *Juopunut ramppi* (1970), jossa *Suomen Sosialidemokraatin* arvostelun mukaan saivat satinkutia niin ohjaajat, näyttelijät, näytelmäkirjailijat, yleisö kuin *Teatteri*-lehti. Yliruusin teoksesta nousi lehden arvostelun mukaan erityisesti esiin näytelmäkirjailijoiden keuhko asema.¹⁴⁰⁶ Alea-kirja palasi vielä vuonna 1979 Reporadio-aiheeseen romaanissa *Kuvaruudun punainen valhe*. Yrjö Vaaran kirjan mainostettiin paljastavan Reporadion informaatiovalheen koko kuvan, johon liittyi televisiossa harjoitettu “kiero ja kyyninen ohjelmapolitiikka”.¹⁴⁰⁷

Alea-kirjan julkaisuissa asetettiin selvästi konservatiivisille linjoille

¹⁴⁰¹ Pro Fide 2/1969, Raimo Mäkelä: ”Morosus: Tuuli, akanat...”.

¹⁴⁰² *Savo* 3.1.1970, Martti Huuskonen: ”Aasin leukaluu Simsonin kädessä”.

¹⁴⁰³ *Kirkko ja Kaupunki* 7.8.1968, Juhani Simojoki: ”Viisaan etiikka”.

¹⁴⁰⁴ *Aamulehti* 1.5.1970, Urpo Harva: ”Maailmankatsomuksellista”.

¹⁴⁰⁵ *Kirkko ja kaupunki* 29.4.1970, Mauri Larkio: ”Muuttuva maailma”.

¹⁴⁰⁶ *Suomen Sosialidemokraatti* 11.4.1979, Kari Suvalo: ”Irvailua teatterista”.

¹⁴⁰⁷ *Helsingin Sanomat* 4.12.1979. Mainos kirjasta ”Kuvaruudun punainen valhe”.

kulttuuriliberalismin tuomia muutoksen tuulia vastaan. On kuitenkin tärkeää huomata, että samoin kuin *Nootissa* pyrittiin mielipiteiden monipuolisuuteen, myös Alea-kirjan teokset osoittivat, että mielipiteiden moninaisuuteen pyrittiin myös Kareen kirjakustantamon puolella. Kareen puheet sananvapaudesta ja keskustelun tärkeydestä eivät taaskaan jääneet vain tyhjiksi sanoiksi.

Kare pyrki kauppaamaan joitain kustantamon teoksia myös ulkomaille. Yksi näistä oli nimimerkillä Toveri X vuonna 1974 julkaistu kirja *Beljakov, Sinisalo ja Suomi*, joka pohjautui kommunistivastaista tiedustelutoimintaa harjoittaneen Veikko Puskalan putiikin vuonna 1973 tuottamaan raporttiin ”Tapaus Beljakov”, jonka Kare oli saanut haltuunsa ja editoinut kirjaksi.¹⁴⁰⁸ Hän tarjosi kirjaa yhdysvaltalaisen konservatiivisen Hoover-instituutin julkaistavaksi, mutta instituutti ei ollut kiinnostunut teoksesta.¹⁴⁰⁹ Länsi-Saksassa oli taas aiheelle otollisempi maaperä, ja Kare sai kaupattua teoksen sinne, jossa se ilmestyi vuonna 1974 nimellä *Sowjetmission in Finnland: Botschafter Beljakovs Instruktionen zur Machtergreifung*.¹⁴¹⁰

Beljakov-kirjan lisäksi Kare ajatteli myös Peter Kankosen suomettumista käsitelleen kirjan kiinnostaneen kansainvälistä yleisöä, ja hän saikin kaupattua molemmat kirjat Norjaan, jossa Elingaard Förlag julkaisi ne.¹⁴¹¹ Ruotsissa Kareelle kustantajaa etsivät Christopher Jolin ja Bertil Häggman, ja kirjan julkaisi lopulta pieni kustantamo Pro Veritate.¹⁴¹² Jolin oli oikeistolainen toimittaja, joka julkaisi vuonna 1972 omakustanteena pääministeri Olof Palmea ja sosialidemokraatien politiikka kritisoineen teoksen *Vänstervridningen - Hot mot demokratin i Sverige*, jota myytiin kymmeniä tuhansia kappaleita. Häggman oli yhtä lailla antikommunistinen toimittaja ja kirjailija, joka oli muun muassa mukana vuonna 1974 perustetussa kommunismia vastustavissa teoksia julkaisseessa Contra-säätiössä. Jolin vieraili Suomessakin Kareen vieraana, ja hänen vuonna 1974 kirjoittamaansa kirjaa *Sverige nästa* suunniteltiin myös käännettäväksi suomeksi Alea-kirjan kautta.¹⁴¹³

¹⁴⁰⁸ Reuna 2021, 409-410; Olli Keto 5.4.2018. Olli Keto kertoo saaneensa kopion raportista Puskalalta ja toimittaneensa sen Kareelle.

¹⁴⁰⁹ Richard F. Staar, Hoover institution, Stanford, California, Kareelle 9.11.1976, KKa.

¹⁴¹⁰ Kare Tapio Kaitaharjulle 19.11.1974, KKa.

¹⁴¹¹ Kare Bertil Häggmanille 10.3.1976, KKa.

¹⁴¹² Kare Georg C. Ehrnroothille 4.5.1976, KKa; Ojanperä 2019, s. 42-45.

¹⁴¹³ Christophet Jolin Kareelle 10. 10. 1976, KKa.

Kustantamon poliittisesti merkittäviin käännösjulkaisuihin kuului paljon huomiota saanut Sirje Sinilindin *Viro ja Venäjä* (1984). Sinilindin kirja oltiin julkaistu myös Ruotsissa sekä Iso-Britanniassa englanninkielisenä tiivistelmänä, ja Kare pyrki kauppaamaan kirjaa Saksaan siinä kuitenkin onnistumatta.¹⁴¹⁴

Alea-kirjan maine syntyi pitkälti näistä poliittisista kirjoista, joissa iskettiin aikakauden tabuihin laajalla skaalalla. Suomettumiskehityksen syventymisen aikaan keskiössä oli enemmän Kekkonen ja tämän ulkopoliittiseen linjaan liittyvien epäkohtien esiin nostaminen ja kotimaan politiikka. Suomettumisen jo lieventyessä 1980-luvulla etenkin Viron tilanne nousi teoksissa esiin.

Kilpailu *Vankileirien saariston* kustannusoikeuksista

Lyhyen aikaa Kareen Alea-kirjan voidaan katsoa olleen ainoa suomalainen kekkosvastainen toisinajattelijakustantamo. 1970-luvun alkupuolella se sai kuitenkin kilpailijakseen tamperelaisen Matti Arjanteen perustaman Kustannuspisteen. Syyt oman kustantamon perustamiseen olivat Arjanteella pitkälti samat kuin Kareella – hän oli kirjoittanut Tampereen paikallisten kommunistien sisäisiä valtakiistoja käsitelleen teoksen *SKP:n kohtalon elokuut* ja katsoi oman kustantamon perustamisen nopeimmaksi keinoksi kirjan saamiseksi julkaistuksi.

Kustannuspiste jatkoi toimintaansa koko 1970-luvun ja julkaisi kaikkiaan nelisenkymmentä poliittisesti kantaaottavaa kirjaa. Toisin kuin Alea-kirja, jonka julkaisuista vain osa oli poliittisia, julkaisi Kustannuspiste ainoastaan kirjallisuutta, joka olisi suomettumisen poliittisen itsesensuurin ilmapiirissä jäänyt muuten julkaisematta.¹⁴¹⁵

Venäläisen oppositiokirjailijan Aleksandr Solženitsynin teos *Vankileirien saaristo* oli 1970-luvun puolivälin kansainvälisesti kuumien poliittinen teos. Kyseisessä kirjassa

¹⁴¹⁴ Kare Philip Laszlolle 22.3.1985, KKa.

¹⁴¹⁵ Suomen Kuvalehti 16.4.1992.

Solženitsyn käsitteli Neuvostoliiton vankileirijärjestelmää, jonka uhrina kirjoittaja oli itsekin joutunut viettämään vuosia Stalinin aikana. Kirja oltiin salakuljetettu Neuvostoliitosta länteen, ja sen ilmestymisen jälkeen kirjailija karkoitettiin kotimaastaan.

Solženitsynin aiempia teoksia oli Suomessa julkaissut kustannusyhtiö Tammi, mutta *Vankileirien saaristo* oli kuitenkin kustantamolle ulkopoliittisesti liian arveluttava teos julkaistavaksi. Vaikka teos oli ollut myyntimenestys monissa maissa, katsoi Tammi parhaaksi jättää kirjan julkaisematta ulkopoliittisista syistä, joista pääministeri Kalevi Sorsakin oli käynyt kustannusyhtiön johtajaa muistuttamassa.¹⁴¹⁶ Tammen asenne ulkopoliittisesti kiistanalaista kirjallisuutta kohtaan seurasi siis samaa kaavaa, mitä kustantamo oli harjoittanut Yrjö Leinon muistelmien suhteen vuonna 1958, jolloin Neuvostoliiton suurlähetystön läksyttämä pääministeri Fagerholm oli yhteydessä kustantamoon, joka tämän jälkeen katsoi parhaaksi hävittää koko valmiin painoksen.¹⁴¹⁷

Solženitsynin Suomen julkaisuoikeudet omistaneen Tammen vielä pohtiessa *Vankileirien saariston* julkaisemista kärkkyy Kare jo teoksen julkaisuoikeuksia itselleen, mikäli Tammi ei uskaltaisi koskea kohukirjaan. *Ilta-Sanomien* helmikuussa 1974 haastatteleman Kareen mukaan kirja oli sellainen, mikä oli ehdottomasti saatava julkaistua Suomessa. Hän lisäksi kertoi lehdelle, että Alea-kirjan piirissä oltiin toistaiseksi vain keskusteltu aiheesta ja että toimenpiteisiin kirjan julkaisuoikeuksien saamiseksi ryhdyttäisiin vasta Tammen päätöksen jälkeen.¹⁴¹⁸

Kare oli todellisuudessa kuitenkin jo ollut Georg C. Ehrnroothin välityksellä yhteyksissä Solženitsynin julkaisuasioita hoitaneiden tahojen kanssa.¹⁴¹⁹ Nämä eivät kuitenkaan lämmenneet Kareen suunnitelmille julkaista teos suomeksi – Kareen käsityksen mukaan Alea-kirjaa ei pidetty tarpeeksi arvovaltaisena kustantamona julkaisemaan menestysteosta.¹⁴²⁰

¹⁴¹⁶ Bäckman 2001, s. 187–206.

¹⁴¹⁷ Lehtinen 2002, s. 326; Jakobson 1981, s. 133.

¹⁴¹⁸ *Ilta-Sanomat* 27.2.1974: ”Solzenitsyn kiinnostaa Alea-kirjaa”.

¹⁴¹⁹ Kareen kirje Fritz Heeb & Co:lle Zürichiin 21.2.1974, KKa; Kareen Georg C. Ehrnroothille 27.2.1974 antama valtakirja neuvotella Alea-kirjan nimissä kustannusoikeuksista, KKa.

¹⁴²⁰ Aamulehti 15.3.1974.

Tammi ilmoitti maaliskuun alussa, että koska kirjasta oli muodostunut poliittinen kysymys, ei sen julkaisu Suomessa ollut yleisen edun mukaista. *Helsingin Sanomien* tuolloin haastattelema Kare oli varovaisempi kuin aiemmassa julkisessa ulostulossaan, jossa *Helsingin Sanomat* kertoi Kareen olleen kiinnostunut kirjan julkaisusta. Nyt Tammen päätöksen jälkeen Kare totesi lehdelle, että oli ”Parasta pikkuisen katsella jonkin aikaa ympärilleen”, mutta painotti kuitenkin, että kirja oli kyllä saatava joka tapauksessa julkaistuksi suomeksi.¹⁴²¹

Kare pyrki vielä luomaan painetta Solženitsynin sveitsiläisille asiamiehille lähettämällä Zürichissä ilmestyvän *Neue Zürcher Zeitungin* julkaistavaksi avoimen kirjeen, jossa esitti kantoja sen puolesta, miksi hänen tulisi saada julkaisu-oikeudet. Lehti kieltäytyi kuitenkin julkaisemasta Kareen kirjoitusta, koska ei nähnyt aiheelliseksi puuttua kysymykseen. Lehden edustaja ilmoitti kuitenkin Kareelle seuraavansa mielenkiinnolla sitä, miten kirjan julkaisuprosessi eteni Suomessa.¹⁴²²

Kun Tammi ilmoitti, että se ei aio julkaista teosta, menivät kirjan julkaisu-oikeudet ruotsalaiselle Wahlström & Widstrand -kustannusyhtiölle, joka julkaisi kirjan kaksi ensimmäistä osaa suomeksi.

Ennen kuin *Vankileirien saaristoa* oltiin ehditty julkaista suomeksi oli *Nootissa* jo julkaistu laajoja katkelmia kirjasta. Katkelmat oli käännetty kirjan englanninkielisestä painoksesta, ja Kare halusi niiden julkaisun myötä antaa suomalaisille lukijoille edes jonkinlaisen kuva teoksesta, josta maailmalla keskusteltiin. *Nootissa* aiheesta julkaistussa pilakuvassa tuotiin esiin myöhemmin julkisestikin vahvistettu epäily pääministeri Sorsan sekaantumisesta Tammen päätökseen olla julkaisematta teosta.¹⁴²³

Vankileirien saariston katkelmien julkaisu osoittaa jälleen Kareen suurpiirteisyyden tekijänoikeuksia kohtaan. Wahlström & Widstrand kustantamo lähestyikin Karettä nostaen esiin, että kustantamo tulisi viemään asian oikeuteen, jos tekijänoikeuksia

¹⁴²¹ Helsingin Sanomat 5.3.1974. ”Tammi ei ota Solženitsyniä”.

¹⁴²² Andreas Oplatka, Neue Zürcher Zeitung, Kareelle 12. 3. 1972 (Kyseessä ilmeisesti lyöntivirhe ja oikea vuosi 1974), KKa.

¹⁴²³ Kosti Tolosen ja Minna Ylisen päiväämätön kirje Kareelle, jossa käsitellään Ylisen Vankileirien saaristoa käsittelevää toukokuussa 1994 hyväksyttyä gradua. KKa.

loukataan katkelmien julkaisun muodossa.¹⁴²⁴ Kustantamolle maaliskuussa 1974 lähettämässä kirjeessään Kare halusi puolustukseensa kuitenkin korostaa, ettei julkaisemisella oltu tavoiteltu taloudellista hyötyä.¹⁴²⁵

Miksi Solženitsynin julkaisuoikeudet sitten päättyivät Ruotsiin? Kareen näkemyksen mukaan Tammi oli pelannut Alea-kirjan tietoisesti pois pelistä kertomalla ruotsalaiskustantamolle etukäteen hylkäävästä päätöksestään, koska ei halunnut kirjan päätyvän Alean kustantamaksi.¹⁴²⁶ Tammen johtajan Jarl Hellemanin motiivina näyttääkin tosiaan olleen se, ettei kunniaa kirjan julkaisusta haluttu antaa millekään poliittisesti arveluttavana pidetylle kustantamolle, kuten Alea-kirjalle tai Kustannuspisteelle. *Helsingin Sanomat* nosti esiin vuonna 2018 Hellemanin todenneen jo 1974 halunneensa estää kirjan joutumasta minkään ”poliittisen yrittäjän” julkaisemaksi.¹⁴²⁷

Kun ruotsalainen kustantamo ilmoitti julkaisevansa *Vankileirien saariston* suomeksi, Kare ennakoi suomettumispuheiden vain yltyvän ja hänen näkemyksensä mukaan kirjan julkaiseminen ulkomailla oli ”julkinen häpeä kansakunnalle”.¹⁴²⁸ Myös Simopekka Nortamo pohti vuonna 1991 *Helsingin Sanomissa* sitä, oliko Tammen päätös hätävarjelun liioittelua, josta tuli suuri kolaus Suomen kansainväliselle maineelle vai oliko taustalla Sorsan ja johtavien sosialidemokraattien halu välttää neuvostovastaisen leimalta.¹⁴²⁹

Vankileirien saariston ensimmäisten osien ollessa jo painossa toi WSOY:n Hannu Tarmio mattimyyhäisenä esiin, että olisi ollut valmis julkaisemaan teoksen. Wahlström & Widstrandin toimitusjohtaja Per Gedin oli kuitenkin Heikki Eskelisen tietojen mukaan yksityisesti tarjonnut mahdollisuutta Tarmiolle, joka ei ollut innostunut ajatuksesta ja myöhästynyt julkaisutarjous oli vain julkisuustemppu.¹⁴³⁰

¹⁴²⁴ Per I. Gedin, Wahlström & Widstrand Kareelle 4.3.1974, KKa.

¹⁴²⁵ Kare Per I. Gedinille, Wahlström & Widstrand, 13.3.1974, KKa.

¹⁴²⁶ Kankkonen 1976, s. 137; Parnasso 5/1975, s. 359.

¹⁴²⁷ *Helsingin Sanomat* 16.12.2018: ”Suomennoksesta tuli rahasampo Ruotsille”.

¹⁴²⁸ Aamulehti 15.3.1974.

¹⁴²⁹ *Helsingin Sanomien* kuukausiliite 17/1991, Simopekka Nortami: ”Itsesensuurin aika on edelleen tutkimatta”.

¹⁴³⁰ Heikki Eskelinen 2.7.2018.

Wahlström & Widstrand julkaisi *Vankileirien saariston* ensimmäiset kaksi osaa yhtenä niteenä, mutta ei ollut enää kiinnostunut teoksen loppujen osien julkaisemisesta. Ruotsalaiskustantamon luovuttua kirjasarjan jälkimmäisten osien julkaisuoikeudesta astui peliin Kustannuspiste, joka sai hankittua itselleen Solženitsynin kustannusoikeudet ja Alea-kirja jäi jälleen nuolemaan näppejään.

Mistä Alean jääminen taas paitsioon mahtoi johtua? Kustannuspiste ei ollut merkittävästi Alea-kirjaa taloudellisesti vakavaraisempi ja oli yhtäläillä pienkustantamo. Silti Kare katsoi taloudellisten tekijöiden olleen syynä siihen, että kirjan oikeudet menivät ”rahakkaammalle kustantamolle”.¹⁴³¹

Solženitsynin edustaja kauppasi kustannusoikeuksia siten, että ne oli rajoitettu kerrallaan parin kuukauden määräajoiksi. Syynä tähän oli pelko siitä, että muuten joku, joka vastusti kirjan julkaisua, olisi voinut saada ostettua kirjan oikeudet ja jättää sen julkaisematta.¹⁴³²

Alea-kirjan ja Kustannuspisteen lisäksi kirjan jälkimmäisten osien oikeuksia havitteli myös ainakin elokuvatuottaja ja kirjailija Jörn Donner. Donner oli tutustunut jo aiemmin neuvostotoisinajattelijan tuotantoon ja oli jo 1970-luvun alussa pyrkinyt tuomaan Suomeen Solženitsynin teokseen perustuvan elokuvan *Ivan Denisovitsin päivä*, mutta hanke oli kaatunut elokuvatarkastamon kieltoon antaa elokuvalle esityslupaa. Elokuva herätti 1970-luvulla huomiota myös laajemmin, kun viestintävirasto määräsi Ahvenanmaalla sijaitsevan linkkitornin suljettavaksi, jotta Ruotsin televisiossa näytettyä elokuvaa ei voitu seurata Suomen rannikkoalueen televisioista.¹⁴³³

Solženitsynin kustantaminen jatkui siis Suomessa, ja Kustannuspiste julkaisi *Vankileirien saariston* jälkimmäiset osat. Teoksen jatko-osien kustannusoikeuksien saamista varten Arjanne pyysi kansanedustaja Tuure Junnilaa hankkeen suosittelijaksi, ja kustannusoikeudet saatiin Solženitsynin Sveitsissä toimivilta edustajilta Arjanteen laatiman ja Junnilan allekirjoittaman ranskan kielelle käännetyn suosituskirjeen turvin.

¹⁴³¹ Kankkonen 1976, s. 141.

¹⁴³² Heikki Eskelinen 2.7.2018.

¹⁴³³ Ilta-Sanomat 4.8.2008: ”Donner: Solzenitsyn oli räjähdde.”

Sopimukseen sisältyi, että Kustannuspisteen tuli kyttykauppana julkaista myös Solženitsynin teokset *Puskipa vasikka tammeen* ja *Lenin Zürichissä*, jotka molemmat kustantamo julkaisi vuonna 1976.¹⁴³⁴

Elinkeinoelämän valtuuskunnan silloinen johtaja Max Jakobson on paljastanut EVA:lla olleen myös oma roolinsa *Vankileirien saariston* jälkimmäisten osien julkaisu-oikeuksien saamisessa Kustannuspisteelle. Jakobsonin mukaan EVA oli mukana hoitamassa yhteyksiä Solženitsynin sveitsiläisiin edustajiin sekä antoi apua julkaisun lainarahoituksen kanssa.¹⁴³⁵ Kare myöhemmin viittasi *Nootissa* Jakobsonin muistelmateosta arvostellessaan ”suureen vekseliin”, jonka Jakobson oli siirtänyt Arjanteelle, ja että hänen käsityksensä mukaan Heikki Eskelinen oli ilmeisesti siirrossa ”agenttina”.¹⁴³⁶

Vankileirien saaristo ei saamastaan julkaisuudesta huolimatta ollut ilmeisesti Arjanteellekaan mikään rahasampo. Kareen saamassa kirjeessä tuodaan esiin käsitys, että Arjanne olisi jopa joutunut suuriin velkoihin Solženitsynin teosten julkaisemisen johdosta.¹⁴³⁷

Vankileirien saaristo ei ollut ainoa kirja, jonka Kustannuspiste vei Kareen nenän edestä. 1970-luvun loppupuolella Itsenäisyyden puolesta ry julkaisi pamfletit *Varo vallankumousta* ja *Varo sosialismia* ja valitsi näiden julkaisijaksi Kustannuspisteen, eikä entisen puheenjohtajansa kustantamoa. Kare olisi halunnut julkaista kyseiset teokset ja katsoi toisen kustantamon valitsemisen loukkaukseksi itseään kohtaan. Tapaus merkitsi Heikki Eskelisen mukaan lopullista välirikkoa Kareen ja Itsenäisyyden puolesta ry:n välillä.¹⁴³⁸

Kustannuspisteen voidaan katsoa nousseen 1970-luvun mittaan monissa

¹⁴³⁴ Heikki Eskelinen 2.7.2018.

¹⁴³⁵ Helsingin Sanomat 18.9.1992: ”Vankileirien saaristo tuli suomeksi Evan avulla.”, viitattu sivustolla www.gulag.fi 11.7.2018.

¹⁴³⁶ Nootti 18.12.1992, Kauko Kare: ”Myöhempi herännäisyys”.

¹⁴³⁷ Matti Poutvaara Kareelle 7.4.1978. KKa. ”Arjanne joutui Solzenitsyn kirjojen takia konkurssiin verrattavaan tilanteeseen: 150 000:- vekseleitä, ja niin tämä minunkin kirjan julkaiseminen keskeytyi. Nyt Arjanne on sopinut julkaisemisesta Ari-painon laskuun kaikista keskeneräisistään ja tämä minun kirjani on siinä nipussa.”.

¹⁴³⁸ Heikki Eskelinen 10.3.2009.

toisinajattelijapiireissä Alea-kirjaa arvostetummaksi pienkustantamoksi, ja myös elinkeinoelämää edustaneet tahot toimivat sen kanssa yhteistyössä. Markkinataloutta puolustaneet Suomalaisen yhteiskunnan tuki -säätiö (SYT) ja Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA) olivat mukana IP ry:n Kustannuspisteellä julkaisemien pamflettien levittämisessä ja olivat kieltäneet Itsenäisyyden puolesta ry:tä julkaisemasta kirjoja Alea-kirjan kautta.¹⁴³⁹

Itsenäisyyden puolesta ry:n puheenjohtajuuden Kareelta vienyt Heikki Eskelinen oli Kareelle kuin punainen vaate, ja Kare syytti Kustannuspisteen asiantuntijana toimineen Eskelisen tietoisesti sabotoivan Alea-kirjan toimintaa.¹⁴⁴⁰ Mikko Uola taas muistelee myöhemmin, että syynä sille, että elinkeinoelämä tuki Kustannuspistettä eikä Alea-kirjaa oli se, että Matti Arjanne osasi sivistyneemmin asioida elinkeinoelämän edustajien kanssa.¹⁴⁴¹

Moni yksityinen tukijakin pohti Alea-kirjan ja Kustannuspisteen välillä kumpaa aatteellista kustannuslaitosta kannatti tukea rahallisesti. Kare harmittelikin vuonna 1977 kirjeessään Jukka Tyrkölle, miten oli jo sopinut varakkaan rahoittajan Väinö Rautiaisen kanssa yhteistyöstä, mutta tämä olikin lopulta siirtynyt tukemaan Kustannuspistettä. Kare nosti myös esiin, ettei Arjanteen kilpaileva kustannuslaitos uskaltanut hänen mielestään puuttua ulkopoliittikkaan, vaikka tämä oli aikakauden suurin ongelma.¹⁴⁴² Kareen väite on sinänsä kummallinen, sillä kaikki Kustannuspisteen teokset käsittelivät tavalla tai toisella Neuvostoliittoa, kommunismia tai kylmää sotaa.

Kustantamojen kisa näkyi myös siinä, että Kare ei myöskään pitänyt Kustannuspistettä mainitsemisen arvoisena, kun brittiläinen Suomen kustannusalan tilanteesta raporttia kirjoittanut Richard A. Waldron oli häneen yhteyksissä ja tiedusteli Kareen näkemyksiä suomalaisista kustantamoista. Kare tiivisti Alea-kirjan olevan ainoa vapaa kustantamo Suomessa: ”My publishing company is very little, but our line is important, Alea-Kirja is the only free publisher, fully unbound, in present Finland.”¹⁴⁴³

¹⁴³⁹ Vesikansa 2004, s. 283; Eskelinen 10.3.2009.

¹⁴⁴⁰ Kare Esa Kortelaiselle (1984), KKa.

¹⁴⁴¹ Mikko Uola 27.4.2020.

¹⁴⁴² Kare Jukka Tyrkölle (Espanja) 26.3.1979, KKa.

¹⁴⁴³ Kare Richard Waldronille 7.8.1979, KKa.

Alea-kirjan ja kustannuspisteen kilpailu vaikuttaa seuranneen samoja kaavoja kuin *Nootin* ja *Expressin* kamppailu. Toimijat olivat tavoitteiltaan samalla asialla, mutta Arjanne ja Kustannuspiste osasivat toimia yhteistyökykyisemmin ja arvokkaammin kuin asiat suoraan sanova Kare, joka ei välittänyt kompromisseista.

Vankileirien saariston ensimmäisten osien julkaiseminen suomeksi ruotsalaisen kustantamon toimesta muodostui yhdeksi suomettumisen ajankuvaksi. Tähän oli syynä Tammen johto ja Kalevi Sorsa – Kare, Arjanne ja Donner olisivat jokainen varmasti mielellään julkaisseet teoksen.

Kaunokirjallisuutta, historiaa ja muistelmia

Kustannustoiminta ei ollut Kareelle yksin politiikkaa. Alea-kirja merkitsikin Kareelle sekä poliittisen vaikuttamisen ja liiketoiminnan välinettä, mutta myös mahdollisuutta toteuttaa itseään työskentelemällä kirjallisuuden parissa. *Etelä-Suomen Sanomissa* kerrottiin vuonna 1984 Alea-kirjan tuotannon pääpainon olleen tuttuun tapaan dokumentti- ja muistelmateoksissa sekä kansakunnan klassikoissa.¹⁴⁴⁴ Kare korosti yhtä lailla samana vuonna *Koillissanomien* haastattelussa, että Alea-kirja ei ollut liiketaloudellinen vaan kansalliskirjallinen yritys.¹⁴⁴⁵ Kareen kustantamo julkaisi kirjoja eri aihepiireistä varsin laajalla spektrillä, ja teosten taso vaihteli valtionpalkinnon saaneista kirjoista pöytälaatikkorunoilijoiden teksteihin.

Alea-kirjan täyttäessä 20-vuotta vuonna 1987 Kare totesi tiedotteessaan kustantamon julkaisseen noin 200 nimikettä, joista halusi erityisesti nostaa esille koti- ja ulkomaiset klassikot, kuten Anders Chydeniuksen, Eino Leinon, Juhani Siljon, August Strindbergin ja Osmo Tiililän. Erityisen harmillisena Kare näki Salvador Madariagan vapausaiheisen teoksen vaikenemisen mediassa kuoliaaksi, kun taas Hjalmar Frontin, Väinö Salmen, Jukka Tyrkön ja Tapio Kaitaharjun teoksia Kare totesi myydyn tuhansia. Uudemmissa kirjoista Carl-Gustaf Liliuksen *Valta ja painajainen* oli Kareen mielestä

¹⁴⁴⁴ Etelä-Suomi 29.4.1984: ”Alea-kirja. Dokumentteja ja muistelmateoksia”.

¹⁴⁴⁵ Koillissanomat 16.6.1984: ”Heikki Lounajan paluu”.

tärkeä teos, ja hän nosti myös esille Heikki Nykäsen *Sissisotaa* sekä muutaman muun sotamuistelmateoksen.¹⁴⁴⁶

Kustantamon tunnustusta saaneisiin julkaisuihin kuului Reino Rinteen runokokoelma *Anna minulle atomipommi* (1970), joka oli vuonna 1971 yksi valtion kirjallisuuspalkinnon voittajista ja teos voitti lisäksi Oulun läänin taidepalkinnon.¹⁴⁴⁷ Tiedonjulkistamisen palkintotoimikunta oli myös tuolloin kiinnostunut muistakin Alea-kirjan teoksista ja seurasi ilmestyviä julkaisuja.¹⁴⁴⁸

Rinteen palkintoteos jakoi mielipiteitä. *Yhteishyvä*-lehti piti Paavo Haavikon ja Anja Vammelvuo-ohella runokokoelmasarjassa valtionpalkinnon voittaneen Rinteen teosta ongelmallisena, sillä se oli Eila Pennasen mukaan aatteellisesti maalainen, pohjoinen ja hyökkäävä teos. Pennanen ei lisäksi ottanut selvää olivatko kokoelmassa esitetyt ajatukset äärivasemmistolaisia vai äärioikeistolaisia.¹⁴⁴⁹

Poliittiseksi toimijaksi leimautuneen tahon epäpoliittinen toiminta ei ollut myöskään aina helppoa. Kare julkaisi vuonna 1969 Simo Juntusen pakinakokoelman *Osamietintö onnesta*, ja poliittisen kommentaattorin epäpoliittisesta teoksesta tuli nopeasti politiikkaa, kun *Kansan Uutiset* ihmetteli suureen ääneen Simpan ryhtymistä Alea-kirjan kirjailijaksi.¹⁴⁵⁰

Vuonna 1984 Kareen julkaisema Heikki Lounajan teos *Tervakansan laulu* keräsi paljon kiitosta osakseen. Parikymmentä vuotta kirjoittajan pöytälaatikossa pölyttynyt teos oli *Arvostelevan kirjallisuusluettelon* mukaan raskaslukuinen, mutta kansantieteelliseltä kuvaukseltaan ja käytettyjen murteiden osalta erittäin tarkka teos.¹⁴⁵¹ *Kalevassa* kehuuttiin myös ajankuvausta ja pohdittiin oliko Kainuu saanut uuden eepoksen, mutta

¹⁴⁴⁶ ”Alea-Kirja 20 vuotta – 12 uutuutta.”, tiedote, jossa mainostetaan 2.4.1987 pidettävää tiedotustilaisuutta, KKa.

¹⁴⁴⁷ Vaasa 21.2.1983, Marianne Vainio: ”Reino Rinteelle”.

¹⁴⁴⁸ Tiedonjulkistamisen palkintotoimikunnan Caius Kajannin kirje Alea-kirjalle 1.3.1971, KKa. Kirjeessä pyydetään palkintotoimikunnan arvosteltavaksi Urpo Harvan teosta *Marxismi ja perimmäiset kysymykset*.

¹⁴⁴⁹ *Yhteishyvä* 30.6.1971, Eila Pennanen: ”Valtion palkitsi”.

¹⁴⁵⁰ *Kansan Uutiset* 10.10.1969: ”Simppa Kauko Kareen kustantamon nimiä!”.

¹⁴⁵¹ *Arvosteleva kirjallisuusluettelo* 1/1985, Leena Laulajainen: ”Heikki Lounaja: Tervakansan laulu”.

myös todettiin teoksen heikkous ihmishahmojen kuvauksessa ja yleisesti romaanina.¹⁴⁵²

Anders Chydeniuksen kirjoitusten uudelleenjulkaisemista teoksessa *Anders Chydenius – suuri suomalainen valistuskirjailija* (1986) kiiteltiin *Pohjalaisessa* kulttuuritekona.¹⁴⁵³ *Helsingin Sanomat* taas katsoi vanhojen käännösten mukaisesti ja laajalla esipuheella varustetun julkaisun edustaneen sekä pienen kustantamon urhoollisuutta että etenkin vanhahtavan käännöksen osalta puolinaisuutta.¹⁴⁵⁴

Kare joutui myös torjumaan taloudellisten syiden takia eräitä mielenkiintoisia julkaisutarjouksia, kuten Unto Parvilahden lesken ehdotuksen julkaista uusintapainos Parvilahden kirjasta *Berijan tarhat* sekä tarjouksen julkaista menestyneitä sotakirjoja kirjoittaneen Onttoni Miihkalin muistelmateoksen.¹⁴⁵⁵ Kareen pidättyvä suhtautuminen Parvilahden ja Miihkalin teoksiin voi kuitenkin olla ymmärrettävää, sillä kirjailijan jonkinlainen tunnettavuuskaan ei välttämättä tehnyt kirjasta taloudellisesti menestystä. Alea-kirja oli julkaissut vuonna 1973 maineikkaan suomalaisen oopperalaulajan Ture Aran muistelmateoksen *Saparo-Tuure; Ture Aran punamustasta muistojen kirjasta*, ja vaikka teosta myytiin toistatuhatta kappaletta, ei se ollut Alea-kirjalle taloudellisesti menestyksekkäs ja Kare valitteli kärsineensä julkaisusta tuhansien markkojen tappion.¹⁴⁵⁶ Toisaalta kirjailijan tunnettavuus myös saattoi vähentää kirjailijan intoa osallistua itse painatuksen kustannuksiin, mikä oli kustantamon vakiokäytäntö.

Alea-kirjan julkaisemiin sotakirjoihin lukeutuivat muun muassa Paavo Linnanterän kirja *Taipaleenjoki – Tuonelanjoki* (1974). Yrjö Jylhä runosta *Laulu joesta* nimensä kirjaan saanut Linnanterä oli ollut Taipaleenjoella komppanianpäällikkönä. Teos herätti ilmestyessään jonkin verran huomiota, ja siitä kirjoitettiin toistakymmentä pääosin positiivista arvostelua. Teosta kritisoitiin toisaalta esimerkiksi Lauri Kulmalan *Keskisuomalaiseen* kirjoittamassa arvostelussa siitä, että muistelmien loppuosa oli

¹⁴⁵² Kaleva 2.3.1985, Oiva Luhtasela: ”Saiko Kainuu uuden eepoksensa”.

¹⁴⁵³ Pohjalainen 23.11.1986, Pentti Väyrynen: ”Chydeniuksen elämä ja työ”.

¹⁴⁵⁴ Helsingin Sanomat 19.10.1986, Kimmo Sarje: ”Valistus, vapaus, onni. Anders Chydeniuksen koko kuva”. Yhteisarvostelu Pentti Virrankosken kirjasta Anders Chydenius. Demokraattinen poliitikko valistuksen vuosisadalta ja Katariina Kareen toimittamasta teoksesta Anders Chydenius: Valitut kirjoitukset.

¹⁴⁵⁵ Anna-Liisa Parvilahti Kareelle 1.11.1971, KKa; Kare Anna-Liisa Parvilahdelle 7.4.1971; KKa; Onttoni Miihkali Kareelle (Mikael Karresand, Ruotsi) 14.4.1974, KKa; Kare Miihkailille 3.5.1974, KKa.

¹⁴⁵⁶ Kare Tapio Kaitaharjulle 19.11.1974, KKa.

täynnä ”katkeransävyisiä mielipiteitä nykypoliitikasta”. Arvostelijan mukaan poliittisten neulanpistojen paikka ei ollut veteraanimuistelmien yhteydessä, vaikka Kulmalakin myönsi että ”ympäriällämme on veteraania ärsyttäviä asioita”.¹⁴⁵⁷

Merkittäviä historian ja muistelmien kategorian alle lukeutuvia kirjoja olivat myös Jukka Tyrkön kirja *Lauri Törnin tarina: Vapaustaistelijan vaiheita Viipurista Vietnamiin* (1975), jossa käytiin läpi niin Suomen, Saksan kuin Yhdysvaltojen univormua sotilasuransa aikana kantaneen Törnin elämänvaiheet sekä Kareen ystäviin lukeutuneen Mannerheim-ristin ritarin Heikki Nykäsen muistelmat *Sissisotaa: sissipäällikon muistelmia jatkosodasta ja Lapin sodasta* (1983). Toista maailmansotaa käsittelevistä kirjoista arvosteluja lehdistössä herättivät myös muun muassa Helge Ukkolan *Iskevä kiilan matkassa Syväriältä Ylimuonioon* (1971) ja Veli Virkkusen *Stalinin urut: Amerikan sota-apu Neuvostoliitolle* (1983).

Aamulehdessä verrattiin vuonna 1985 Leinoa ja Strindbergiä julkaissutta Aleaa toiseen pienkustantamoon Loveen: ”Love ja Alea julkaisevat kirjoja jotka eivät jätä ketään kylmäksi. Ne ihastuttavat tai vihastuttavat. Ja tuovat omat värikkäät ryytinsä järkipoliittisen Suomen tasasävyiseen maisemaan.” Molemmat kustantamot uskoivat kirjoittajan mukaan tarjoavansa vaihtoehdon vallitsevalle hegemonialle.¹⁴⁵⁸

Alea-kirjan julkaisujen joukkoon mahtui paljon epäpoliittisia teoksia, mutta historiaa, muistelmia ja menneitä aikoja käsitelleiden teosten osalta painotus oli kuitenkin vahvasti sota-ajassa, vuoden 1918 tapahtumissa ja itsenäistymisen teemaan liittyvissä asioissa. Alea-kirjasta ei ollut kilpailemaan WSOY:n tai Otavan kanssa. Pienkustantamoiden sarjassa se kuitenkin noteerattiin ja lukuisten hutilyöntien vastapainona kirjat toisinaan keräsivät kiitostakin osakseen.

¹⁴⁵⁷ Keskisuomalainen 12.11.1974, Lauri Kulmala: ”Selkeitä sotamuistoja – turhia neulanpistoja”.

¹⁴⁵⁸ Aamulehti 15.12.1985: ”Alean Leino”.

Selvänäkijöitä ja kaukoparantajia – kiistanalainen rajatieto

1970-luvulla ufot ja erilainen rajatieto olivat suuressa suosiossa.¹⁴⁵⁹ Kotimainen rajatietoa käsitellyt *Ultra*-lehti aloitti ilmestymisensä vuonna 1972, ja maailmankuulu israelilainen silmäkääntäjä Uri Geller villitsi suomalaisia esittämällä ”psykokineettisiä kykyjään” Suomen televisiossa vuonna 1974. Aihetta käsittelevät teokset löysivät tiensä myös Alea-kirjan julkaistavaksi, kun rahaa oli pyrittävä saamaa ja aihepiirin teokset upposivat suureen yleisöön.

Kareelle tosinaan irvailtiin rajatiedon julkaisemisesta ja mainostamisesta jo 1970-luvun alkupuolella. Sosialistisen työväenpuolueen *Päivän Uutiset* nosti esiin *Noottia* kriittisesti käsitelleessä kolumnissaan sen, kuinka Kareen lehdessä mainostettiin kirjoja kuten *Ufot, uskonto ja paholaiset*, *Uuden ajan unikirja*, *Yhteys ufoihin* ja *Musta magia*. Noottilaiset eivät kuitenkaan kolumnisti Eskosen mukaan olleet tyystin vaarattomia, vaikka hänen veistelyjensä mukaan nämä olivat ”henkisesti nyrjähtäneitä”, joiden ainoa toivo väreili ”ufo-tasolla”.¹⁴⁶⁰

Kare alkoi julkaista jo 1970-luvun alussa rajatietoa käsitteleviä kirjoja, joihin lukeutui Kainuussa asuvan lääkärin Hannes Heilalan nimimerkillä Tohtori Paracelsus kirjoittama *Yliluonnollisen luonnollisuus: johdatus selvännäkemiseen ja parapsykologiaan* (1972) ja Tapio Kaitaharjun kaukoparannusta käsitellyt *Parantava voima* (1972).

Valtion rautateiden palveluksessa toiminut kouvolaalainen ”kaukoparantaja” Tapio Kaitaharju oli 1970-luvulla Alea-kirjan suosituin parapsykologian teemoja teoksissaan käsitellyt kirjailija. Kaitaharjun kirjoitteli pakinoita paikallislehtiin ja sai luontoon ja rajatietoon liittyvien kysymysten esiin tuomisella myös jonkin verran valtakunnallista julkisuutta.¹⁴⁶¹ Parantavan voiman lisäksi Alea-kirja julkaisi Kaitaharjun teokset *Tuhoutuuko ihminen?* (1974) ja *Avartuva elämä* (1975) sekä näistä tehdyn

¹⁴⁵⁹ Häkkinen & Iitti 2015, s. 105.

¹⁴⁶⁰ *Päivän Uutiset* 9.11.1974, Eskonen: ”Toisen vasikalla”.

¹⁴⁶¹ Päiväämätön vedos Parantavaa voimaa ja Yliluonnollisen luonnollisuutta käsittelevästä lehtimainoksesta numero 29128: ”Tapio Kaitaharju, kouvolaalainen kaukoparantaja, jonka omalaatuiset kyvyt ja kokemukset ovat KATSO-lehden välityksellä tulleet jo laajalti tutuiksi, on julkaissut ’kustantajien pelkäämän’ teoksen ALEA-KIRJAN myötävaikutuksella.” KKa; Katso 1.9.1972, Esko Mustonen: ”Rengas sulkeutui. Kouvolaalaisen kaukoparantajan hämmästyttävä itsetilitys ilmestyy sittenkin kirjana”.

kokoomateoksen *Rajan tuntumassa* (1979). Kaitaharjun kirjoista varsinkin *Parantava voima* nousi suosituksi lukijoiden keskuudessa, ja kirjasta otettiin useampi painos. Näin, vaikka kirja oli selvästi korkealentoinen ja esimerkiksi Arvo Kippola uumoili *Itä-Hämeeseen* kirjoittamassaan arvstelussa, että kirjan ”tonttutarinat” ja ”metafyysinen spekulatio” saisi monet muuten Kaitaharjun ajattelua ymmärtävätkin lukijat luultavasti suhtautumaan teokseen torjuvasti.¹⁴⁶²

Alea-kirjan julkaisemat Aulis Rannikon teokset *Psykiatrian alennustila* (1976) ja *Mielensairaudesta mielenterveyteen* (1978) lukeutuivat taas tieteellistä valtavirtaa vastustaneeseen kirjallisuuteen ja edustivat 1960-70-luvuilla kaikupohjaa saanutta psykiatrian kritiikkiä, joka kumpusi medikalisaation noususta ja hoitolaitosten pakkovallasta.¹⁴⁶³

Rajatiedon näyttävä osuus Alea-kirjan julkaisuista on ymmärrettävä asia, sillä kirjat tuottivat välillä voittoakin. Kare nosti vuonna 1974 esiin kirjeessään Tapio Kaitaharjulle, että rajatietoa käsittelevät teokset kuuluivat tuolloin niihin harvoihin kustantamon teoksiin, joista jäi jotain viivan alle.¹⁴⁶⁴

Kaitaharjun teoksista tilattiin arvostelukappaleita aina *Sosialidemokraatin* kirjapalstaa myöten.¹⁴⁶⁵ Yleistä suhtautumista rajatietoon kuvaa hyvin myös se, että Gummerus ryhtyi 1980-luvulla Kaitaharjun teosten julkaisijaksi.¹⁴⁶⁶ Suuret kustantamotkaan eivät noihin aikoihin karttaneet rajatiedon julkaisemista, ja esimerkiksi Otava julkaisi selvänäkijä Aino Kassisen muistelmat (1972) ja Kirjayhtymä Tapani Kuninkaan kirjan *Ufoja Suomen taivaalla* (1970). Vuosi 1973 oli suomalaisen ufokirjallisuuden huippuvuosi, ja tuolloin maassa ilmestyi kaikkiaan 11 aihetta käsitellyttä teosta.¹⁴⁶⁷

¹⁴⁶² Itä-Häme 16.11.1974, Arvo Kippola: ”Viikkonurkka”.

¹⁴⁶³ Shorter 2019, s. 320-337.

¹⁴⁶⁴ Kare Tapio Kaitaharjulle 19.11.1974, KKa. Kareen mukaan ”Alea-kirja on siitä omituinen kustantaja, että sitten Ilmo Kallio-Soukasen teoksen jokainen kirjani on ollut tappiollinen – lukuun ottamatta *Parantavaa voimaa* ja *Yliluonnollisen luonnollisuutta*. Mutta se vähä minkä ”Paracelsuksen” ensimmäinen kirja tuotti, meni tyyten hänen toisen kirjansa julkaisuun, eikä lähimainkaan riittänyt.” *Parantavaa voimaa* oltiin Kareen mukaan myyty kirjakauppoihin yli 2500 kappaletta ja tukkuerissä toistatuhatta kappaletta, mikä oli pienkustantamon mittakaavassa jo merkittävä määrä.

¹⁴⁶⁵ K. J. Portin, Sosiaalidemokraatin kirjallisuusarvostelija, Kareelle 1.6.1974 (tai 75), KKa.

¹⁴⁶⁶ Turun Sanomat 6.8.1983, Leena Kulovaara: ”Saasteet heikentävät myös maaäidin lapsia”. ”Viidestä teoksesta viimeisin on luonnonhenkien elämästä kertova Ystävien kesken (Gummerus 1982)”.

¹⁴⁶⁷ Häkkinen & Iitti 2015, s. 268.

Alea-kirjan julkaisemiin rajatiedettä käsitteleviin useampaan painokseen yltäneisiin teoksiin kuului myös Jean Jovaliste -nimimerkillä julkaistu kirja *Nostradamus – aikamme profeetta* (1981). Nimimerkin taakse kätkeytyi mm. kansanedustajana ja valtakunnansovittelijana aiemmin toiminut varatuomari Juho Hämäläinen, jonka kirjan *Ihmisen uskonto* Alea-kirja oli julkaissut samalla nimimerkillä vuonna 1977.

Nostradamus-teokselle naurettiin kommunistisia lehtiä myöten. Kirja nousi vielä uuden painoksen myötä kymmenen vuotta myöhemmin esiin lehdistössä, kun iltapäivälehdet tekivät kansainvälisen Nostradamus-innostuksen myötä näyttäviä viihdeutisia mm. siitä, oliko kirjassa ennustettu Persianlahden sota. Kirja oli yleisön mieleen, kuten *Helsingin Sanomien* artikkelin otsikossakin todettiin: “Nostradamus-huijaus saa aina ystäviä”.¹⁴⁶⁸ Kare sai puolustaa teosta *Helsingin Sanomien* yleisönsosastolla vuonna 1991, kun kirjaa oli syytetty heikotasoiseksi ja “humpuukiksi”. Nostradamus-teoksesta käydyn keskustelun yhteydessä Kare harmitteli sitä, että Alea-kirjan julkaisemat kotimaisen ja maailmankirjallisuuden klassikot jäivät systemaattisesti vaiennetuiksi.¹⁴⁶⁹

Jos Jovalisten kirjasta oli monenlaista mielipidettä, niin rajatietoa käsittelevät teokset kuitenkin toisinaan kiinnostivat suurta yleisöä. Nostradamus-kirja oli hetken jopa kymmenen myydyimmän ei-kaunokirjallisen teoksen listalla.¹⁴⁷⁰ *Ilta-Sanomat* uutisoi Nostradamuksen ennustusten nostattaneen jopa paniikkia Ranskassa ja kassakoneiden kerrottiin kilisseen iloisesti myös Helsingin Akateemisessa kirjakaupassa, kun Jovaliste esitteli siellä kirjaansa.¹⁴⁷¹

Villejä tulevaisuusvisioita esitettiin myös Alea-kirjan vuonna 1971 julkaisemassa Ilmo Kallio-Soukasen teoksessa *Mitä tapahtuu 1985*. *Tiedonantaja* otti ennustuskirjan teesit tosissaan ja kirjoitti äärioikeiston kehottavan valmistautumaan sissisotaan Neuvostoliittoa vastaan, sillä kirjassa ennustettiin Neuvostoliiton miehittävän Suomen

¹⁴⁶⁸ Helsingin Sanomat 16.4.1991, Kalevi Kuitunen: ”Nostradamus-huijaus saa aina ystäviä”.

¹⁴⁶⁹ Helsingin Sanomat 17.4.1991, Kauko Kare: ”Lukutaidon ohje Kalevi Kuituselle”; Helsingin Sanomat 18.4.1991, Kalevi Kuitunen: ”Kauko Kare antoi näytteen lukutaidostaan.”; Helsingin Sanomat 16.4.1991, Kalevi Kuitunen: ”Nostradamus-huijaus saa aina ystäviä”.

¹⁴⁷⁰ Uusi Suomi 21.10.1981. ”Myydyt kirjat”. Listassa Akateemisen kirjakaupan myydyimmistä kirjoista ajalla 12.-17.10. Jovalisten Nostradamus-kirja on luokassa ”Muu kirjallisuus” sijalla seitsemän. Listan ensimmäisellä sijalla on ajan ylivoimainen hittiteos Tamminiemen pesänjakajat.

¹⁴⁷¹ Ilta-Sanomat 30.10.1981: ”Suomalaistulkinta Nostradamuksesta. Neuvostoliitto luhistuu, arabit valtaavat Espanjan”.

tulevaisuudessa.¹⁴⁷² Kare joutui puolustelemaan teoksen julkaisua myös *Reserviläinen*-lehdessä olleeseen arvosteluun kirjoittamassaan vastineessa, jossa hän koitti selittää, että kirjan kirjoittaja vastasi itse esittämistään asioista ja että kirjassa esitetyt ajatukset ansaitsivat tulla kuulluksi.¹⁴⁷³

Raimo Korpelan teoksessa *Vesimiehen aikaan* (1986) käsiteltiin ihmiskunnan historiaa, tulevaisuutta ja kohtalonkysymyksiä. Keijo Astalan teoksessa *Suomi-kansan puolustus* seurattiin taas varsin viljejä kielitieteellisiä teorioita viljelleen Sigurd Wettenhov-Aspan jalanjälkiä ja pyrittiin luomaan suomalaisille maineikas menneisyys etsimällä viitteitä suomalaisten heimojen muinaisuudesta aina antiikin historiasta alkaen. *Länsi-Savon* arvostelussa Kalevi Moilanen toikin esiin Astalan kirjan olevan ennemminkin hataralla sananselityspohjalla oleva suomalaisten yhtenäisyyttä propagandoiva pamfletti, joka toki herätti ajatuksia.¹⁴⁷⁴ Mikko Uolakin arveli *Länsi-Suomeen* kirjoittamassaan arvostelussa, että ”Lukija ei kuitenkaan voi välttyä vaikutelmalta, että tärkein fakta on kaiken aikaa ollut kirjoittajan vilkas mielikuvitus”.¹⁴⁷⁵

Rajatietoa käsitteleviä kirjoja julkaistiin koko kustantamon toiminnan ajan ja genreen kuuluvia muita teoksia olivat muun muassa Kuopion Parapsykologisen Seuran *Sanoma ihmiskunnalle* sekä Johannes Heilalan ja Tamara Maunosen *Intuitio ja selvänäkeminen*.¹⁴⁷⁶ Kare mainosti rajatietoa käsittelevässä *Ultra*-lehdessä teeman mukaisia kustantamon kirjoja, ja kyseisiä teoksia oli myös myynnissä *Ultran* tapahtumissa.¹⁴⁷⁷ Alea-kirjalle syntyikin vankka maine rajatiedon alalla toimivana julkaisijana, johon sekä alaan erikoistuneet kirjakaupat että esimerkiksi aihepiiristä opinnäytettä kirjoittavat opiskelijat tiesivät ottaa yhteyttä.¹⁴⁷⁸

Rajatiedon huomattava osuus Alea-kirjan teoksissa on mielenkiintoinen kysymys, ja sen selittää osaltaan aikakauden yleinen kiinnostus aihealueeseen. Rajatiedossa sosiaalisena ilmiönä on toisaalta samoja piirteitä, kuin vauhdilla marginaaliin ajautuneiden

¹⁴⁷² Tiedonantaja 18.11.1971: ”Äärioikeiston ohjeita Suomen kansalle: Valmistautukaa sissisotaan”.

¹⁴⁷³ *Reserviläinen* 3/1972, Kauko Kare: ”Reima T.A:n tuumia”.

¹⁴⁷⁴ *Länsi-Savo* 22.5.1987, Kalevi Moilanen: ”Totta ja tarua menneisyydestä”.

¹⁴⁷⁵ *Länsi-Suomi* 11.8.1987, Mikko Uola: ”Yltiöhistoriallinen Suomi-kuva”.

¹⁴⁷⁶ *Ultra* 12/1987.

¹⁴⁷⁷ *Ultra* 7-8/1988; *Ultra* 7-8/1985, Sven Krohn: ”Valoa kohti”.

¹⁴⁷⁸ Mervi Löf, *Nova Era*, kirjakauppa, Kareelle 22.7.1983, KKa; Anja Salo Kareelle 28.2.1990, KKa.

suomettumisvastaisten toisinajattelijoiden sosiaalisessa asemassa. Suomalaisia 1970-luvulla syntyneitä rajatietopiirejä väitöskirjassaan tutkineen Tommy Ramstedtin mukaan ihmisiä tuli ryhmiin mukaan monenlaisista maailmankatsomuksista ja yhteistä ihmisille oli monesti kokemus valtavirran torjumaksi tulemisesta. Rajatiedon ympäriltä sosiaalisen piirin löytäneet kokivat olevansa erityisiä ihmisiä, joilla oli erityistä tietoa.¹⁴⁷⁹ Salaliittoteorioiden filosofiaa tutkinut Juha Räikkä nostaa esiin, että myös yksi salaliittoteorioiden kannattamisen motiivi on tribalismi, jossa kannattamalla salaliittoteoriaa henkilö osoittaa, että kuuluu tiettyyn poliittis-kulttuurilliseen heimoon.¹⁴⁸⁰

Reino Nikkilän viittasi *Nootin* parissa näkemäänsä, edellä mainitun kaltaiseen, heimomentaliteettiin ja salatun tiedon omaamiseen vuonna 1969 lehden Kirjeitä toimittajalle -palstalle kirjoittamassaan kirjeessä, jossa totesi, että: ”(...)en tunne omistavani esittämiänne ajatuksenjuoksuja ja hämmästelennietzscheläistä Übermenschmentaliteettianne. Tätä Me tiedämme ja Me uskallamme !!!”.¹⁴⁸¹ Voidaankin ajatella, että samankaltainen sosiaalinen paine ja dynamiikka näyttää vaikuttaneen rajatiedon piirien lisäksi myös Kareen ympärillä olevaan toisinajattelijoiden ryhmään, joka tunsikin omaavansa tietoa, josta muu yhteiskunta halusi vaieta. Suomettunut yhteiskunta myös suhtautui virallisesta ulkopoliittisesta linjasta poikkeaviin ajattelijoihin lähes kuin ufouskovaisiin, eli poissulkemalla ja leimaamalla. Tämä voi olla asia, joka on osaltaan lisännyt Kareen sympatiaa rajatietoa kohtaan, kuten myös se, että Kare ylipäättään asettui altavastaajan puolelle ja auktoriteetteja vastaan.

Karl Marxin mukaan uskonto oli ooppiumia kansalle. Ainakin *Kansan Uutiset* näki myös ufoteorioissa samankaltaisen poliittisen aspektin. Lehden mukaan ”Däniken-teoriat” olivat taantumuksen propaganda-aseita, joilla harhautettiin työväkeä.¹⁴⁸²

Kun *Suomen Kuvalehdessä* analysoitiin vuonna 1992 suomettumisen aikaisten toisinajattelijakustantamoiden toimintaa, nousi myös rajatieto tällöin esiin. Lehden arvion mukaan: ”Muutamat kirja-ankat leimasivat kuitenkin toisinkustantajien hyviäkkin

¹⁴⁷⁹ Ramstedt 2018, Abstract.

¹⁴⁸⁰ Räikkä 2021, s. 116.

¹⁴⁸¹ Nootti 2/1969, Reino Nikkilä: ”K.K. – Keskiolut”.

¹⁴⁸² Häkkinen & Iitti 2015, s. 268.

kirjoja. Esimerkiksi Nostradamuksen julkaisemisesta tuli käyttökelpoinen leima Alea-kirjan mustaamiseen.”¹⁴⁸³ Samalla linjalla oli Kareen kanssa napit vastakkain joutunut bibliofiili Kalevi Kuitunen, joka lupasi pitää huolen siitä, että Pekka Siitoimen lailla “ennustus- ja pöpikirjoja” julkaiseva Kare tultaisiin muistamaan tulevaisuudessa vain “tärähtäneisyydestään”.¹⁴⁸⁴

Kareen kustantamossa sana oli vapaa myös rajatiedolle, joka myös kiinnosti suurta yleisöä. Joku toinen kustantamo olisi voinut pohtia sitä, miten “pöpikirjoiksi” luonnehdittujen teosten julkaiseminen vaikutti kustantamon uskottavuuteen. Kare taas ei tällaisia asioita miettinyt, sillä eri näkökulmien esille pääsy oli hänelle jo arvo itsessään.

Kauko Kare kirjailijana ja kääntäjänä

Tampereella ilmestynyt opiskelijalehti *Aviisi* käsitteli vuonna 1970 Kareta laajassa kriittisessä artikkelissa. Lehden mukaan kriitikkona Kare menetteli, mutta luovaa kykyä hänellä ei *Aviisin* mukaan ollut. Lehdessä myös spekulointiin ilkeämieliseen sävyyn Kareen olleen monen arvostelijan tavoin epäonnistunut kirjailija, ja häntä verrattiin epäonnistuneeseen lyyrikkoon Ahlqvist-Oksaseen, joka oli aikoinaan tyrmännyt arvosteluissaan Aleksis Kiven.¹⁴⁸⁵

Aviisissa esitetyssä arviossa voidaan nähdä olleen totta toinen puoli. Kareen nuorena kirjoittamasta Ranskan matkan päiväkirjoista voidaan nähdä hänen haaveilleen tuolloin siitä, että olisi voinut seurata kirjailijana Olavi Paavolaisen jalanjälkiä. Kaunokirjailijana Kare jäi muutamalla salapoliisiromaanillaan pitkälti kriitikon tasolle, mutta kirjallisuudentutkimuksen, yhteiskuntakritiikin ja pakinoiden osalta Kare oli tuottelias ja taitava kirjoittaja.

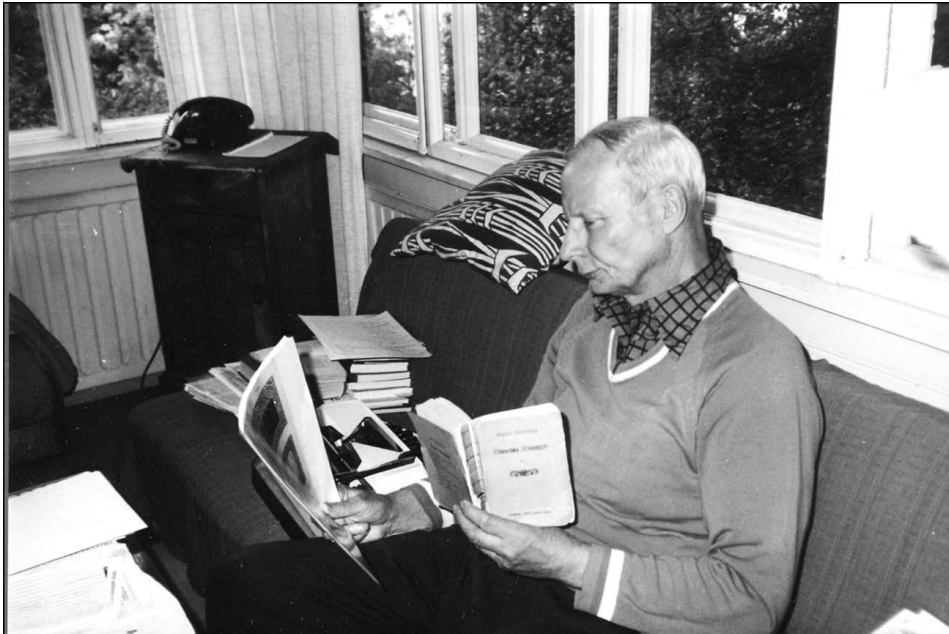
Kareen omista kirjoista Alea-kirja julkaisi jättimenestyksen saaneen *Tähän on tultu* pamfletin lisäksi siihen tehdyt jatko-osat *Tähän on tultu II* (1969) ja *Tähän on tultu, Ahti M. Salonen* (1977). Kare kirjoitti lisäksi salanimellä Antti Kaleva Keinänen

¹⁴⁸³ Suomen Kuvalehti 16.4.1992.

¹⁴⁸⁴ Nootti 4/1991, Kalevi Kuitunen: ”Kirje Kauko Kareelle”.

¹⁴⁸⁵ Aviisi 6.3.1970, Hannu Koivisto: ”Suoraselkäisten suomalaisten ’pataljoona”.

poliittisesti kantaaottavat salapoliisiromaanit *Vihreä murha* (1972) ja *Musta murha* (1973). Alea-kirjat julkaisi myös Kareen pakinakokoelman *Vanha iloinen kirkonkyläni ja sen maanmainio väki* (1983) ja Kareen viimeiseksi jääneen työn *Kuninkaankartanon iloiset vuodet* (1994) sekä kirjailijakuvat *Eino Leino* (1985) ja *Yrjö Jylhä: Runoilija- ja soturikohtalo* (1989), jotka oli alkuaan julkaistu 1950-luvulla kirjana ja artikkelisarjana.

Kare työn parissa. Kuva: Kauko Kareen arkisto.

Kareen 1970-luvulla ilmestyneiden romaanien poliittinen painotus ei jäänyt huomaamatta ainakaan kansandemokraattiselta lehdistöltä. *Kansan ääni* näki Kareen salapoliisiromaanien kuuluvan samaan dekkariperinteeseen Mauri Sariolan teosten kanssa. Siinä missä *Kansan äänen* mukaan Sariolan teoksissa luotiin yli-ihmishahmoja, ruodittiin Kareen romaaneissa ajan ilmiöitä rajuun antikommunistiseen ja kekkosvastaiseen sävyyn.¹⁴⁸⁶

On merkillepantavaa, että kekkosvastaisen toisinajattelijan maineessa olleen Kareen

¹⁴⁸⁶ *Kansan ääni* 25.4.1981: ”Massakulttuurillakin oma massakulttuurinsa: EEC-jännitys uhkaa dekkariperinnettä”.

kirjoja julkaistiin myös suurien kustantamojen kautta, eikä maine poliittisena “ääriajattelijana” näytä tehneen hänestä täydellistä *persona non grataa* muilla elämän aloilla. Isojen kustantamojen julkaisemiin Kareen kirjoittamiin kirjoihin kuuluivat Seppo Saurin kanssa yhdessä kirjoitettu *Kaljupäitä ja Paljasjalkaisia* (Karisto 1969), pakinakokoelma *Mehiläisen hunajaa* (Karisto 1970), *Tahko Pihkala; legenda jo eläessään* (WSOY 1975) ja Kareen toimittama Paavo Susitaipaleen muistelmateos *Aktivisti ei hellitä* (Karisto 1981).

Kareella oli lehden ja kustantamon johtajana monta rautaa koko ajan tulella, joten hänen omat kirjansa oli usein kirjoitettu muiden töiden ohella ja näiden taso taatusti kärsi tästä ajan puutteesta. *Uuden Suomen* Pentti Vuorio näki toisaalta Kareen perehtyneen huolella Tahko Pihkala -kirjassa teoksen päähenkilöön ja luoneen selkeän kuvan kohteesta, joka toisaalta oli kuitenkin yksipuolinen ja kiireellä tehdyn näköinen. Teos sisälsi myös joitain asiavirheitä, ja Kareen omat poliittiset näkemykset nousivat arvostelun mukaan kirjasta esiin.¹⁴⁸⁷

Kareen teoksesta *Mehiläisen hunajaa* keskustalaiseen *Liitto*-lehteen kirjoittamassaan arvostelussa Matti Korhonen muisti tuoda esiin Kareen olevan “poliittinen ärisijä”, joka ei näe muuta kuin K-linjan tuuliviirejä ja jonka elämäntehtävä oli taistella K-linjaa ja K-miehiä vastaan. Tästä huolimatta Korhonen näki Kareen pakinoissa runollista tunnevoimaa ja piti tätä melkein Guss Mattssonin vertaisena pakinoitsijana.¹⁴⁸⁸

Kauko Kare ei koskaan ajanut ajokorttia, joten julkinen liikenne ja myös taksit tulivat hänelle tutuiksi. Kareen kirjoittamiin teoksiin lukeutuu myös häneltä tilattu historiikki *Ammattina autokyyditys* (1974), jossa Kare kävi Autoliiton tilauksesta läpi alan historiaa Suomessa.

Tietenkään kaikkiin Kareen muille kustantamoille esittämiin tarjouksiin ei tartuttu. Kare teki vuonna 1971 Tammelle tarjouksen kirjoittaa Huutomerkki-sarjaan Joensuun teatterijupakasta kirjan.¹⁴⁸⁹ Jupakan taustalla oli Joensuun kaupunginteatterin johtajan Jouko Turkan ja vasemmistolaisten näyttelijöiden erimielisyys teatterin johdon kanssa

¹⁴⁸⁷ Uusi Suomi 9.12.1975, Pentti Vuorio: ”Kareen legenda Tahkosta”.

¹⁴⁸⁸ Liitto 17.6.1970.

¹⁴⁸⁹ Kare Jarl Hellemannille 26.9.1971, KKa.

kysymyksestä pitäisikö henkilökunnalla olla oikeus osallistua teatteria koskevaan päätöksentekoon. Kysymys demokratian laajentamisesta niin työpaikoilla kuin kouluissa oli 1970-luvulla paljon pinnalla, joten kirjaidea oli monella tavalla ajankohtainen.

Tammi ei ollut kuitenkaan kiinnostunut Kareen tarjouksesta, ja voidaan perustellusti miettiä, oliko Kareen tarjouskaan vakavassa mielessä tehty. Tai ehkä Kare halusikin kuulla Tammen vääntävän rautalangasta Huutomerkki-sarjan poliittisen agendan: ”Viitaten *Uuden Suomen* yleisönosastossa julkaisemaanne kirjoitukseen voimme todeta, että Huutomerkkisarja on todella avoimesti ja rehellisesti tarkoitettu edustamaan ennenkaikkea vasemmistolaisen näkemyksen omaavien kirjoittajien yhteiskunnallisesti asennoituvaa tuotantoa. Toisenlaiset näkemykset löytävät kustantamomme tuotannossa julkaisukanavia toisten sarjojen ja erillisinä julkaistavien teosten muodossa. Tätä emme ole milloinkaan pyrkineet salata.”¹⁴⁹⁰ Tammen lisäksi Kare ilmoitti tarjonneensa samasta aiheesta puolidokumentaarista sketsiä tv-teatterin johtajalle Timo Bergholmille, mutta innostus ei tälläkään suunnalla ollut suurta.¹⁴⁹¹

Kare jatkoi myös muille kustantamoille tekemiä käännöstöitä samaan aikaan kun hän pyöritti omaa lehteään ja kustantamoaan. Kare osasi ainakin ruotsia, englantia, ranskaa ja latinaa, mutta aikanaan aloitetut venäjän opinnot olivat taas jääneen kesken.¹⁴⁹² Ehkä tunnetuin Kareen käännöstyö oli myös hänen omaa ajatteluaan paljon kuvaava Karistolle vuonna 1974 tehty käännös Erasmus Rotterdamilaisen teoksesta *Tyhmyyden ylistys*, jonka Kare käänsi suoraan latinasta.¹⁴⁹³ Kare näki yksilönvapautta korostaneessa Erasmusuksessa suuren esikuvan, jonka ajasta hän puhui kuin vertauskuvin omasta ajastaan. Renessanssin, humanismin ja uskonpuhdistuksen Kare näki ihmisen vapautumisena kirkon, ruhtinaiden, luostarien ja hovien holhouksesta. Tässä vapautumisessa olennaisessa osassa olivat Kareen mukaan viisas, terve ja purevakin leikkisyys.¹⁴⁹⁴

Vuonna 1967 Kare toimitti ja käänsi Gustaf Mattssonin pakinoita sisältäneen

¹⁴⁹⁰ Tammen kustannustoimittaja Pekka Peltola Kareelle 23.11.1971, KKa.

¹⁴⁹¹ Uusi Suomi 30.9.1971: ”Kulissien takana”.

¹⁴⁹² Paasilinna 1963, s. 58.

¹⁴⁹³ Pohjolan Työ 8.10.1974, ”Erasmusta ja eräkirjoja esiin Kariston syksyssä”.

¹⁴⁹⁴ Uusi Suomi 1.2.1975. ”Renessanssin leikinlaskija”.

kokoelman *Hyvä herrasväki*, joka ilmestyi Kariston kustantamana. *Uuden Suomen* arvostelussa Vilho Suomi kiitteli Kareen suomentajanlahjoja ja kielellistä ketteryyttä.¹⁴⁹⁵ Vuonna 1969 WSOY julkaisi Kareen kääntämän pakinakokoelman *Kar de Mumman maustekaappi*, joka sisälsi Kar de Mumma -nimeä käyttäneen ruotsalaisen lehtimiehen Erik Zetterströmin kirjoituksia. *Turun Sanomien* arvostelun mukaan Kare ei ollut kirjassa onnistunut tavoittamaan nuorison puhekieltä, mutta muuten käännöstä pidettiin mukiinmenevänä.¹⁴⁹⁶ *Uuden Suomen* mukaan Kare taas oli onnistunut käännöksessä erinomaisesti.¹⁴⁹⁷ Käännöksiä tehdessään sanoilla leikittelemisestä pitänyt Kauko Kare oli selvästi elementissään ja tämä tunnustettiin myös monissa arvosteluissa.

Vaikka Kare työskenteli myös muille kustantamoille kirjaprojektien tiimoilta, toi poliittisten näkemysten esiin tuominen myös sivutöiden kanssa toisinaan ongelmia. Kare oli toimittanut jo vuodesta 1956 alkaen Opaskoirayhdistyksen vuosijulkaisua *Sokean opasta*. Lehteen Kare oli päätenyt lapsuudenystävänsä Olavi Marteliuksen kautta, joka oli opaskoirapiirien aktivisti.¹⁴⁹⁸ Vuonna 1975 Kareen työsopimus julkaisun toimittamisesta kuitenkin lopetettiin. Kare näki asian taustalla olleen poliittiset kysymykset, sillä hän nosti esiin työsuhteen loppuneen yhdistyksen johdossa tapahtuneiden muutosten jälkeen.¹⁴⁹⁹ *Opaskoiran* haastattelussa vuonna 1992 Kare taas esitti kritisoineensa lehdessä Kekkosta, mikä oli johtanut erottamiseen.¹⁵⁰⁰ Kareen erottamiseen näyttää siis vaikuttaneen, ei Kareen poliittiset mielipiteet, vaan se, että hän toi niitä järjestön lehdessä esiin.

Kareen julkaisemattomiin teoksiin kuuluu pakinaa käsittelevä 500-sivuinen käsikirjoitus väitöskirjasta. Kare oli saanut jo 1960-luvun puolivälin aikoihin valmiiksi *Leikkivä viisaus* -työnimellä kulkeneen käsikirjoituksen pakinan estetiikasta, sosiologiasta, topologiasta ja historiasta.

Hakiessaan vuonna 1972 *Turun Sanomien* päätoimittajaksi Kare nosti

¹⁴⁹⁵ Uusi Suomi 29.10.1967: ”Pakinan mestari”.

¹⁴⁹⁶ Turun Sanomat 4.4.1969, Aarre Huhtala: ”Pepparkakor, inte peppar”.

¹⁴⁹⁷ Uusi Suomi 3.4.1969: ”Kirjaraportti”.

¹⁴⁹⁸ Opaskoira 1992, s. 7–12.

¹⁴⁹⁹ Kankkonen 1976, s. 196–7.

¹⁵⁰⁰ Opaskoira 1992, s. 7–12.

työhakemuksessaan esiin väitöskirjansa olleen valmiina jo 5-6 vuotta, mutta isänmaan ja demokratian pelastaminen olivat vienneet ajan, mutta hän oli silti edelleen aikeissa palauttaa opinnäytetyö.¹⁵⁰¹ Väitöskirja ei kuitenkaan koskaan edennyt hyväksyttäväksi asti, ja osia siitä julkaistiin *Nootissa* artikkeleina. Väitöskirjan esiin nouseminen *Helsingin Sanomien* haastattelussa vuonna 1975 sai Kareen edelleen toteamaan, kuinka isänmaan pelastaminen meni väitöskirjan viimeistelemisen edelle.¹⁵⁰²

Taustalla väitöskirjan kariutumiseen oli se, että sivulaudaturtyö ja lisensiaatiksi valmistuminen eivät edenneet. Kare kirjoitti laajan Snellmania käsitelleen tutkielman *Snellmanin linja Suomen kohtaloissa*, josta suunnitteli sivulaudaturtyötään, joka olisi ollut osa lisensiaatin tutkintoa, mutta Turun yliopiston Suomen historian professori Päiviö Tommila ei hyväksynyt tutkielmaa opinnäytetyöksi.¹⁵⁰³ Tommilan mukaan Kareen käsikirjoitus oli enemmän kulttuuripoliittinen pakina kuin tieteellinen tutkimus, ja hän kritisoi lisäksi suorien sitaattien runsasta käyttöä, joiden laski käsittäneen 30 prosenttia tekstimäärästä.¹⁵⁰⁴

Kare kirjoitti kirjoja, mutta sitä enemmän kritisoi, pakinoi ja käänsi tekstejä. Suomettumisen ajan sensuurista kertoo jotain se, että vaikka Kare oli muuten äärihenkilön maineessa, niin hänen epäpoliittisia teoksiaan julkaistiin myös 1970-luvulla valtavirtakustantamojen toimesta. Sensuurimieliala kohdistui siis enemmän asioihin eikä niin jyrkästi henkilöihin.

Pienen piirin autotallikustantamo

Alea-kirja aloitti näyttävästi ja suurin odotuksin, mutta päättyi nopeasti toimimaan suurelta osin omakustanneperiaatteella, mikä tarkoitti sitä, että kirjailijat joutuivat osallistumaan merkittäväillä summilla teosten julkaisuun. Moni kirjoista olikin muiden kustantajien tyrmäämiä ja välillä varsin heikkotasoistenkin pöytälaatikkokirjailijoiden tekstejä. Toisaalta joukkoon mahtui myös lukijoiden pitämiä, hyvin myyneitä ja

¹⁵⁰¹ Kareen työhakemus Turun Sanomien päätoimittajaksi 11.9.1972, KKa.

¹⁵⁰² Helsingin Sanomat 9.2.1975.

¹⁵⁰³ Mikko Uola 25.2.2010; Katariina Kare-Evans 2010: ”Tässä muutamia reunahuomautuksia tutkimuksestasi”.

¹⁵⁰⁴ Päiviö Tommila Kareelle 9.8.1966 ja 24.8.1968, KKa.

lehtienkin noteeraamia teoksia.

Kare itse puolusti kyseistä menettelyä vertaamalla sitä suurten kustantamojen toimintaan: ”Kuka muuten rahoittaa Tammen Huutomerkki-sarjaa, kuka 25–30 poliitikon ’muistelmia’, kuka Kekkosen puhekokoelmia? SAK, Puolue, itäinen naapuri? Minusta tämä on paljon moraalittomampaa ja kierompaa kuin kirjailijan mahdollinen ’oma’ rahoitus.”¹⁵⁰⁵

Omakustanneperiaatteeseen Alea-kirja siirtyi jo varsin varhain. Kare halusi Urpo Harvan vuonna 1970 kirjoittaman kirjan *Marxismi ja perimmäiset kysymykset* julkaisuun osan varoista kirjoittajalta, jotta kustannusyhtiö ei joutuisi mahdollisen huonon myynnin takia kärsimään tappioita.¹⁵⁰⁶ Akuuttina syynä tähän vaikutti taustalla se, että samoihin aikoihin Alea-kirja oli jo riidoissa kirjapaino Surduksen kanssa, jonka asettamia protestiveikseleitä Kare ei hyväksynyt.¹⁵⁰⁷

Kirjailijan osallistuminen teoksen rahoitukseen ei kuitenkaan ilmeisesti ollut aivan tavatonta muillakaan kustantamoilla. Esimekiksi *Muuttuva maailma – uudistuva uskonto* -kirjan vuonna 1970 Alea-kirjan kautta julkaissut Mikko Suhonen nosti esiin, että Karisto oli tarjonnut hänelle myös sopimusta, jossa hänen olisi ollut sitouduttava lunastamaan kirjoja 5000 markan arvosta. Alea-kirjan kanssa tehdyssä sopimuksessa taas kirjoittajan oli maksettava 70 prosenttia kuluista.¹⁵⁰⁸

Kirjoittajien osallistuminen rahoitukseen ei kuitenkaan kasvattanut kustantamon arvostusta. Suomen kustannuskentästä *Parnassoon* vuonna 1975 pitkän artikkelin kirjoittanut Erno Paasilinna tunnusti *Tähän on tultu* -teoksen merkityksen, mutta muuten arveli Kareen kustantamon sittemmin sulaneen eri kirjoittajien rahoittamaksi ”omakustannerenkaaksi”.¹⁵⁰⁹

Alea-kirja oli Kustannuspisteen ohella toinen merkittävä suomettumisen ajan

¹⁵⁰⁵ Parnasso 5/1975, s. 359.

¹⁵⁰⁶ Kare Urpo Harvalle 11.8.1970, KKa.

¹⁵⁰⁷ Kare kirjapaino oy Surduksen johtokunnan puheenjohtajalle 25.8.1970, KKa; Kare PYP 2144/Etu Lauttasaari (pankki) 27.8.1970, KKa.

¹⁵⁰⁸ Mikko Suhonen Kareelle 29.12.1970, KKa.

¹⁵⁰⁹ Parnasso 4/1975: ”Kustannusmaailma”.

toisinajattelijakustantamo, mutta siinä missä Kustannuspiste oli *Aamulehdessä* työskennelleelle Arjanteelle vain ”harrastus”, oli Alea-kirja Kareelle liiketoimintaa, joka tuotti myös jonkin verran voittoja tappiollisen *Nootin* julkaisemisen vastapainona.¹⁵¹⁰ Mikään rahasampo Alea ei kuitenkaan ollut. Heikki Eskelinen on arvioinut tähän olleen syynä Kareen heikot markkinointikyvyt ja sen, että teosten taso ei aina ollut kovin korkea.¹⁵¹¹

Kare maksoi vain harvoille kirjoittajille palkkiota, ja vain harvasta teoksesta tuli voittoa. Kustannustoiminnan haasteista Kare kiteytti vuonna 1974 kirjeessään Tapio Kaitaharjulle: ”Ei voi sanoa, että Alea rahoittaisi tekijänpalkkioilla *Nootin* tappiota Turea ja sinua lukuun ottamatta Alean kirjailijat ovat päinvastoin itse rahoittaneet ainakin osaksi teoksensa. Tuulikki Rintala 3000 mk, Eino Penttilä 7000 mk, Anni Lahtinen 3600 mk ja niin edelleen. Siis puolittain omakustanneperiaate. Muuten tästä ei tulisi mitään.”¹⁵¹²

Nootin julkaisussa näkynyt Kareen taloudellisten ongelmien eskaloituminen vuonna 1972 näkyi myös Alea-kirjan puolella. Kare tarjosi tuolloin Alea-kirjan jo työn alla olleita ja monia julkaistujakin teoksia muille kustantajille. WSOY:lle huhtikuussa 1972 lähettämässä kirjeessään Kare tarjosi vanhan työnantajansa kustannettavaksi Jiri Pelikanin kirjoittamaa kirjaa *Salainen kansio*, jonka kääntäjäksi hän esitti Heikki Eskelistä sekä jo julkaistua Olavi Keskisen kirjoituskokoelmaa *Maani, kansani ja poliittikkoni*.¹⁵¹³

Kare myös tyhjensi noihin aikoihin kirjavarastojaan myymällä suuria määriä teoksia kirjakauppiaille pilkkahintaan. Vuoden 1972 keväällä 2500 kirjaa, muun muassa Hjalmar Frontin ja Otto Kumeniuksen muistelmia, Simpan pakinakokoelmaa ja *Tähän on tultu* I-II osia, vaihtoi omistajaa O. Kärkkäiselle 2000 markan hintaan.¹⁵¹⁴ Syksyllä Kareen rahapula oli vielä kovempi, ja hän kauppasi 5300 kirjaa 1500-1600 markan

¹⁵¹⁰ Suomen Kuvalehti 16.4.1992; Nootti 4/1974. Nootin tiedotteessa kerrotaan kuinka vuodenaikana ilmestyvien numeroiden määrä ”riippuu Alea-kirja Oy:n menestyksestä. Nootti itsessään ei tuota julkaisijalleen muuta kuin taloudellista tappiota ja hengen iloa.”.

¹⁵¹¹ Heikki Eskelinen 11.3.2009.

¹⁵¹² Kareen kirje Tapio Kaitaharjulle 19.11.1974, KKa.

¹⁵¹³ Kare WSOY:lle 4.4.1972, KKa.

¹⁵¹⁴ Myyntisopimus 27.5.1972, KKa.

hintaan.¹⁵¹⁵ Varastojen tyhjentäminen saamalla edes jotain poistokirjoista oli varmasti perusteltu ratkaisu. Suurten kirjamäärien myynti pilkkahintaan osoittaa myös sen, että iso osa julkaisuista ei ollut myyntimielessä menestyksekkäitä hankkeita.

Kustantamon taloudelliset vaikeudet eivät kuitenkaan lannistaneet Kareta. Haasteiden edessä olevalle kustantamolle olisi ollut kenties loogista alkaa valitsemaan tarkemmin julkaisuohjelmaan otettava teokset ja keskittyä niiden editointiin ja markkinointiin. Kareen ratkaisu oli kuitenkin päinvastainen, eli nostaa volyymiä ja alentaa julkaisujen rimaa entisestään.

Hämeen Sanomien tehdessä vuoden 1971 loppupuolella Alea-kirjan kirjatarjonnasta juttua ilmoitti Kare kustantamon julkaisseen vuodessa 7-8 kirjaa, mutta kuluvan vuoden hän totesi merkinneen ”huomattavaa kasvua”.¹⁵¹⁶ Loppuvuodesta 1973 Alea-kirjalla oli työn alla toistakymmentä kirjaa, joiden kustantamista kirjailijat itse rahoittivat merkittävästi. Ajatuksena Kareella oli se, että julkaisujen määrää kasvattamalla oli suurempi todennäköisyys, että joku nousisi paremman myynnin kautta taloudellisesti tuottavaksi. Kirjeessään Reino Rinteelle hän avasi taktiikkaansa: ”Jokaisessa kirjassa on kirjailija itse mukana ainakin puolella, ellei enemmälläkin. Muuten tämä homma ei sujuisi ollenkaan. Tarvitsisimme vain yhden kunnan myyntikirjan, niin pääsisimme pitkälle eteenpäin.”¹⁵¹⁷

Välillä jotkut kirjat onnistuivat myymään muutamia tuhansia kappaleita ja tuottamaan jonkinlaista voittoakin. Keväällä 1976 Kare saattoi olla tyytyväinen Yhdysvaltoihin sodan jälkeen siirtyneen Mannerheim-ristin ritarin ja maineikkaan kaukopartiomiehen Lauri Törnin elämää käsitelleen kirjan menestyksestä. Törni-kirjan menestys sekä samaan aikaan Kareen kirjoittaman ja WSOY:n julkaiseman Tahko Pihkalaa käsitelleen kirjan tuoma kirjoituspalkkio hetkellisesti paransivat taloudellista tilannetta.¹⁵¹⁸ Kestävää ratkaisua silloin tällöin paremmin menestyneet teokset eivät kuitenkaan kustantamolle tuottaneet ja samoihin aikoihin Kare pohti miten käy Alea-Kirjan, kun

¹⁵¹⁵ Kare Osmo Lehdolle 19.9.1972, KKa.

¹⁵¹⁶ Hämeen Sanomat 24.9.1971: ”Alea-Kirjan syystuotantoa. Uforismeja ja teos Saimaan kanavasta.

¹⁵¹⁷ Kare Reino Rinteelle 4.11.1973, KKa.

¹⁵¹⁸ Kare Jukka Tyrkölle 19.4.1976, KKa.

”kaikki pankkiluotto kun on täysin caput.”¹⁵¹⁹ Yhtä lailla Kare valitteli myöhemmin Pihkalasta kirjoittamansa kirjan tekijänoikeuspalkkion vastanneen parin kuukauden palkkaa, ottaen huomioon, että teoksen kirjoittamiseen oli mennyt huomattavasti enemmän aikaa.¹⁵²⁰

Moni Alealle päätynyt teos oli kiertänyt ensin muilla kustantajilla. Jalo J. Maunulan teos *Minne menet Suomenmaa – museoon vai hautaan* (1971) oli ollut *Tamperelainen*-lehden mukaan Gummeruksella pohdittavana, mutta johtokunta oli kirjallisen johtajan julkaisuajatusta vastaan ja näin Maunulan pamfletti päättyi Kareen kustantamolle.¹⁵²¹ Yhtä lailla nimimerkillä Morosus runoillut Osmo Tiirilä päättyi Alean kirjoittajaksi vasta WSOY:ltä tulleen tyrmäyksen jälkeen.¹⁵²² Myös Alea-kirjan vuonna 1984 julkaiseman *Tervakansan laulun* kirjoittaja Heikki Lounaja oli julkaissut 1950- ja 1960-luvuilla Otavan kautta tukkilaiselämää käsitelleitä teoksia, mutta *Tervakansan lauluja* oli jäänyt vuosiksi pöytälaatikkoon Otavan tyrmättyä julkaisun, ennen kuin teos näki päivän valon Kareen kustantamon kautta.¹⁵²³

Savolainen mandariini -runokokoelman kirjoittanut Taina Haapsaari kertoi yhtä lailla *Länsi-Suomi* -lehdelle lähettäneensä käsikirjoituksensa kymmenelle kustantajalle, joista Alea-kirja otti teoksen julkaistavakseen.¹⁵²⁴ Marjatta Ripsaluoma totesikin Alea-kirjasta *Pohjalaisessa* vuonna 1987, että ””Suomessa on oikein kirjakustantamo, Alea-kirja, joka on erikoistunut harrastajien teksteihin.”¹⁵²⁵

Osittainen julkaisujen omakustannemalli johti kirjojen vaihtelevan tason lisäksi myös usein kirjailijan ja julkaisijan välisiin riitoihin. Kun harrastelijakirjailijat maksoivat ensin kirjojen julkaisusta, ja kun myynti jäi usein vaatimattomaksi, niin teoksen julkaisu jäi lopulta tappiolliseksi.¹⁵²⁶ Riitoja syntyy myös toisinaan niin päin, että Kare sai karhuta

¹⁵¹⁹ Kare Jukka Tyrkölle 3.5.1976, KKa.

¹⁵²⁰ Kare Tapio Kaitaharjulle 24.10.1979, KKa.

¹⁵²¹ Tamperelainen 30.3.1978, Jukka Tyrkkö: ”Keksijä-aforistikko Maunula piirtää muotokuvia Mallorcalla”.

¹⁵²² Uusi Tie 28/1978: ”Syvällä kulkee väkevä virta”.

¹⁵²³ Satakunnan Kansa 16.11.1984, Tuula Vainikainen: ”Eepos Kainuun nälästä”.

¹⁵²⁴ Länsi-Suomi 6.8.1988, Pasi Katajamäki: ”Taina Haapsaaren esikoisrunot luonnon ja ihmisen kuvausta”.

¹⁵²⁵ Pohjalainen 15.5.1987, Marjatta Ripsaluoma ”Kirja-arvostelu?”.

¹⁵²⁶ Ville Muilu Kareelle 17.6.1973, KKa. Muilu kertoo joutuneensa vekselikierteeseen liiketoimissaan Alea-kirjan kanssa; Anne Pajuluoma Kareelle 25.11.1974, KKa. Pajuluoma syyttää Kareen huijanneen

kirjoittajalta luvattuja julkaisurahoja oikeutta myöten.¹⁵²⁷ Usein oli myös Kare itse oikeudessa vastaajana, kuten esimerkiksi kun Kareen ja Maria Meron välistä riitaa käännöspalkkioista puitiin Helsingin Hovioikeudessa vuonna 1980.¹⁵²⁸ Toisinaan riitaa syntyi myös siitä, miten Kare oli editoinut kirjoja.¹⁵²⁹ Pienkustantajan elämä ei ehtinyt käydä tylsäksi.

Kareen panokseen kirjojen markkinoinnissa ei myöskään oltu aina tyytyväisiä. Alea-kirjan kautta muistelmaramaanin *Sisar ja veli* (1974) julkaissut kirjailija Oili Komonen nosti esiin kirjeessään Kareelle tyytymättömyytensä petkuttajana pitämänsä kustantajan toimintaan kirjan myynnin edistämiseksi: “Ette ole tehnyt kirjani hyväksi yhtään mitään, mutta laskunne Hyvinkään kirjapainolle olisi minun pitänyt maksaa.”¹⁵³⁰

Kare tiivisti taas oman näkemyksensä pienkustantajan jatkuvista riidoista kirjeessään Tapio Kaitaharjulle vuonna 1979: “Tuodessaan käsikirjoituksen tekijä on aulis mihin sopimukseen tahansa, uskoen ’rikastuvansa’. Kun sitten kirjoja jää myymättä ja sopimus pitäisi panna täytäntöön, olen saanut turvautua lakimiehen apuun.”¹⁵³¹ Jatkuvien kirjoittajien kanssa syntyneiden riitojen johdosta Kare myös pohti 1970-luvun puolessa välissä Alea-kirjan muuttamista kokonaan omakustannekustantamoksi.¹⁵³²

Jos *Nootin* rahoitus lepäsi pitkälti Alea-kirjan satunnaisten tuottojen ja uskollisten tukijoiden varassa, niin yhtä lailla Alea-kirjankin olemassaolon mahdollistivat myös osaltaan uskolliset kustantamon ystävät. Espanjalaisen toisinajattelijan Salvador de Madariagan pitkään suunniteltu kirjasuomennos *Ensimmäiseksi vapaus* saatiin julki vasta kun useampi Kareen ystävä takasi lainan, jolla kustantaminen mahdollistettiin.¹⁵³³

ottamalla liikaa rahaa tämän runokirjan julkaisusta.

¹⁵²⁷ Haasteanomuksen pohjaksi 9.1.1976, KKa. Kare aikoo haastaa oikeuteen Oili Komosen, jonka muistelmakirjan Alea on julkaissut. Komonen on luvannut maksaa 4000 mk julkaisusta, mutta toinen puoli jäänyt maksamatta.

¹⁵²⁸ Helsingin Hovioikeuden päätös 9.10.1980, KKa.

¹⁵²⁹ Kare Risto Nummelan kanssa olevasta riidasta 10.9.1973, KKa. Kareelle ja valimonomistaja Nummelalle syntyi kiista tämän muistelmien julkaisemisesta; Irja Haili Kareelle 8.11. 1972, KKa. Irja Hailala lähetti Kareelle runokokoelmansa julkaistavaksi ja riitaa syntyi kokoelman editoinnista ja siitä maksamisesta.

¹⁵³⁰ Oili Komonen Kareelle 18.3.1975, KKa.

¹⁵³¹ Kare Tapio Kaitaharjulle 24.10.1979, KKa.

¹⁵³² Kare Anne Pajuluomalle 20.1.1975, KKa; Kare Kerttu-Inkeri Primietalle 16.2.1974, KKa. Kare puolusti ajatusta omakustanteisiin keskittymisestä sillä, että hänen käsityksensä mukaan myös Otava julkaisi tuolloin avoimesti omakustannejulkaisuja – mikä tosin oli väärä käsitys.

¹⁵³³ Paul Bernoulli Väinö Peltoselle, Heimo Rantalalla ja Olli Vallilalle 25.10.1979, KKa.

Mutkia matkaan julkaisussa oli tuonut se, että painotalo Surdus meni konkurssiin kesken kirjan painamisen. Raastuvanoikeudessa kohta selviteltiinkin painatusta varten maksettujen rahojen ja Alea-kirjan vanhojen velkojen välistä suhdetta, ennen kuin painatusta päästiin jatkamaan toisaalla.¹⁵³⁴

Alea-kirja oli yhtiömuodoltaan osakeyhtiö, mutta sen omistus oli lähes täysin Kareen perheen käsissä. Kare pyrki parantamaan yhtiön taloudellista tilannetta nostamalla vuonna 1986 yhtiön osakekantaa 100 000 markkaan, mutta innokkaita uusia osakkeenomistajia ei kuitenkaan juuri ilmaantunut.¹⁵³⁵

Yhtiön hallinnon hoitaminen näyttää olleen yhtä suurpiirteistä kuin Kareen hoitamat Itsenäisyyden puolesta ry:n asiat olivat olleet. Kun vuonna 1987 osakkeenomistaja P.T. Paasikangas tiedusteli huolestuneena, koska yhtiökokous pidetään, vastasi Kare tähän toteamalla, että 80 prosenttia 150 000 markan osakepääomasta oli Kareen perheen hallussa ja että yhtiökokoukseen tulisi mahdollisesti noin 5-6 henkilöä, joten sellaista olisi turha järjestää ja jokainen osakkeenomistaja oli toki tervetullut keskustelemaan hänen kanssaan yhtiön taloudellisesta tilanteesta.¹⁵³⁶ Jos Kare oli elementissään sanojen ja ajatusten kanssa, niin numerot ja hallinnolliset säännöt eivät olleet hänen ominta aluettaan.

Erimielisyydet eivät kadonneet mihinkään kirjoittajien ja kustantajan välillä vuosien saatossa. Kare kävi vielä hieman ennen Alea-kirjan kustannustoiminnan loppumista 1990-luvun alussa tulikivenkatkuista kirjeenvaihtoa Kauko Parkkisen kanssa, joka ei ollut tyytyväinen Kareen panokseen kirjansa myynnin raportoinnista eikä siitä, kuinka kustantaja oli tuhonnut myymättä jääneitä kirjoja tarjoamatta niitä ensin kirjoittajalle. Riitoja oli miesten välillä kautta linjan niin Snellman-palkinnon antamisesta kuin Parkkisen jättämisessä pois *Nootin* ja Alea-kirjan 25-vuotisjulkaisusta.¹⁵³⁷ Kare taas piikikkäästi ihmetteli, miksi kirjoittaja useita vuosia kirjan ilmestymisen jälkeen alkoi riitelemään vanhasta asiasta ja nosti esiin miten kehnosti teos oli myynyt.¹⁵³⁸

¹⁵³⁴ Kare Helsingin raastuvanoikeudelle 24.2.1980, KKa.

¹⁵³⁵ Anja Jäntti Alea-Kirjan puolesta Helsingin verovirastolle 27.5.1993, KKa.

¹⁵³⁶ P.T. Paasikangas Kareelle 2.5.1987, KKa; Kareen vastaus P.T.Paasikankaan kirjeeseen, KKa.

¹⁵³⁷ Kauko Parkkinen Kauko Kareelle 20.1.1993, KKa.

¹⁵³⁸ Kauko Kare Kauko Parkkiselle 18.1.1993, KKa.

Alea-kirja oli julkaissut vuonna 1989 Parkkisen teoksen *Kekäle Suomen puoluekuplassa*. Ilkan arvostelija sivusi Parkkisen teosta Paavo Väyrysen *Yhteinen tehtävämme* -kirjasta kirjoittamassaan arvostelussa ja näki teosten teemojen olevan samankaltaisia. Kekäle jatkoi Ilkan arvostelijan mukaan samaa linjaa kuin kirjoittajan aikaisemmatkin teokset ja sisälsi niin herkullisia oivalluksia kuin toisissa asioissa kritiikin puutetta ja yliampumista.¹⁵³⁹

Alea-kirjan teosten välillä heikkona pidetystä tasosta sanailtiin välillä julkisillakin foorumeilla. Kare ja kirjallisuusarvostelija Mauno Valtari ottivat vuonna 1986 *Vaasa*-lehden mielipidepalstalla yhteen Alean teosten tasosta.¹⁵⁴⁰ Vuonna 1989 Kare taas esitti vastineen lehdessä olleisiin kirjoituksiin, joissa oli arvosteltu Kareen taitoja kirjallisuustoimittajana – Kare puolusti ammattitaitoaan ja viittasi muun muassa editoineensa aikanaan WSOY:llä hyvässä yhteistyössä Suomen akatemian jäsentenkin kirjoituksia.¹⁵⁴¹

Myös kritiikki Alea-kirjan teosten ulkoasusta jatkoi vuodesta toiseen. Kirja-arvostelija *Lauttasaari-lehteen* kirjoittanut nimimerkki Taane nosti vuonna 1986 esiin Neuvostoliitosta länteen loikannutta muusikkoa Vladimir Ashkenazyä käsitellyttä Alean kirjaa käsitellessään, että: “Eräs seikka jää kuitenkin häiritsemään lukijaa, mihin jo aikaisemmin olen kiinnittänyt huomiota Alea-kirjan kustantamia teoksia esitellessäni. Kirjaa ei olisi päästettävä painatusvaiheeseen ilman kaikella mahdollisella huolella suoritettavaa oikolukua.”¹⁵⁴² Myös *Suomen Sosialidemokraatissa* irvailtiin ladontavirheistä, alaviitenumeroinnin heikosta tasosta ja siitä, että kirjan sivut oli painettu väärässä järjestyksessä.¹⁵⁴³ *Pohjalaisessa* kiinnitettiin niin ikään huomiota samankaltaisiin lapsuksiin sekä kielioppivirheisiin.¹⁵⁴⁴ Kritiikki Alea-kirjan teosten ulkoasusta ei rajoittunut Ashkenazyn teokseen, vaan huolimattomuus oikoluvun suhteen ja kirjoitusvirheiden suuri määrä nousivat esiin kirja-arvostelujen yhteydessä

¹⁵³⁹ Ilkka 11.6.1989, Kari Hokkanen: ”Väyrysen kirja”.

¹⁵⁴⁰ Vaasa 15.1.1986: ”Tasosta eri mieltä”.

¹⁵⁴¹ Turun Sanomat: ”Kauko Kare vastaa”.

¹⁵⁴² Lauttasaari-Lehti, Taane: ”Toisinajattelija Ashkenazy muistelee ja vertailee”.

¹⁵⁴³ Suomen Sosialidemokraatti, Risto Nieminen: ”Ashkenazy ujostelee”. Arvostelussa nostettiin esiin ladontavirhe kohdassa, jossa kerrottiin kuinka: ”Vielä nykyäänkin Ashkenazy ulostelee joutuessaan puhumaan julkisesti...”.

¹⁵⁴⁴ Pohjalainen 30.11.1986: ”Ashkenazy tekee kunniaa lännelle”.

toistuvasti.¹⁵⁴⁵

Kareen kustantamon julkaisupolitiikka perustui yksin Kareen kirjoittajien kanssa tekemiin sopimuksiin, joten positiivisesti ajatellen julkaisukalenteri oli erittäin dynaaminen. “Alea-Kirjan loppukesä ja alkusyksy ovat kuin pyörivä torni joka näyttää milloin yhden, milloin toisen sivunsa. Eikä edes kustantaja oikein tiedä, mihin muurataan viimeinen tiiliskivi jouluna 1986”, kiteytti Kare asian *Kalajokilaakso* -lehden mukaan loppuvuodesta 1986.¹⁵⁴⁶

Vladimir Ashkenazyä käsitelleestä teoksesta puhuttaessa tuotiin esiin myös kritiikin lisäksi positiivisia arvioita Alea-kirjan kehityksestä. Erkki Mäkinen totesi vuonna 1986 *Turun Sanomissa* nuorena halveksineensa Kareen tuotteita lähinnä niiden huonon taiteellisen tason, ei neuvostovastaisuuden takia. Vuosi vuodelta niiden taso oli kuitenkin Mäkisen mukaan noussut.¹⁵⁴⁷

Alea-kirjan resurssit olivat vähäiset, mikä näkyi toisinaan kirjojen heikossa ulkoisessa laadussa, editoinnin vaatimattomana tasona ja osittaisen omakustanneperiaatteen takia sisällölliseltä laadultaan varsin vaihtelevien kirjojen ottamisena julkaisuohjelmaan. Omapäisen kustantajan ja kirjailijoiden välille syntyneet riidatkaan eivät olleet harvinaisia. Kaikesta huolimatta kustantamon pyörittäminen oli Kareelle elämäntehtävä, joka oli elinkeino ja jota kautta hän sai julkistettua sellaisia teoksia, joita suomettuneet kustantamot eivät julkaisseet.

¹⁵⁴⁵ Kirjastolehti 3/1974, Esko Pennanen; Helsingin Sanomat 11.8.1984, Tellervo Riikonen: ”Tamara vastaa”; Arvosteleva kirjallisuusluettelo 11/1986, Kerttu Manninen: ”Ne isoot asiat”. Esimerkiksi Esko Pennanen nosti vuonna 1974 Kirjastolehdessä esiin, että *Oli Oulu ja lääkäriskoulu*-teoksessa oli painovirheitä ”häiritsevän paljon”, Tellervo Riikosen mukaan Tamara Maunosen *Tamara kirjan* (1984) ”kieli on kömpelöä ja toimitustyö keskeneräinen” ja Kerttu Mannisen Arvostelevaan kirjallisuusluetteloon *Ne isoot asiat* -kirjasta kirjoittaman arvostelun mukaan ”Korjausluku vain on suoritettu perin kurjasti”.

¹⁵⁴⁶ Kalajokilaakso: ”Alea-kirjalla uutuuksia”.

¹⁵⁴⁷ Turun Sanomat 26.6.1986, Erkki Mäkinen: ”Kuolleet jumalat”.

Alea-kirjan yhteiskunnallisesta merkityksestä

Alea-kirjan on nähty olleen suomettumisen aikana varsin marginaalinen toimija. Suomettumista tutkinut Timo Vihavainen toteaa teoksessaan *Kansakunta rähmällään* Kareen kustantamon olleen muiden kekkosvastaisten kustannuslaitosten tapaan leimattu ja eristetty, eikä hänen mukaansa sillä ollut juuri vaikutusta yleiseen mielipiteeseen.¹⁵⁴⁸ Myös Kare nosti usein esiin kustantamonsa olleen eristetty ja boikotoitu.¹⁵⁴⁹

Monet suomettumisen ajan kriitikot jakoivat Kareen käsityksen siitä, että kustantamoa boikotoitiin niin lehtien kuin kirjakauppojen toimesta. Ahti M. Salosen käsityksen mukaan: ”Oli kirjakauppoja, jotka boikotoivat hänen yrityksensä Alea-Kirjan kustantamia teoksia ja melko yleisesti ne lehdistössä pyrittiin vaikenemaan kuoliaiksi.” Salonen myös viittasi puheisiin kustantamon kirjoja kohtaan vallitsevasta arvostelukiellosta. Peter Kankkonen taas toteaa kirjassaan *Suomettuva Suomi* etenkin Alean poliittisten kirjojen joutuneen ”vaietuksi kuoliaaksi”. *Länsi-Suomen* päätoimittajana 1980-luvulla toiminut Mikko Uola oli samoilla linjoilla, ja lehdessä todettiin vuonna 1986, että: ”Toisinajattelijan maineen saaneen Kareen kustantamat kirjat ovat monesti joutuneet myös arvosteluboikottiin, ja jopa kirjakaupat aristelevat joskus Alea-kirjan kirjojen myyntiä.” Myös radiotoimittaja Maija Dahlgren esitti 1990-luvun alussa, etteivät kirjakaupat ennen ottaneet Alea-kirjan teoksiaan myyntiin, mutta nyt tilanne oli hänen mukaansa muuttunut. Toisaalta *Suomen Kuvalehden* ”toisinkustantamoja” käsitelleessä artikkelissa todettiin, että kirjakaupat kyllä myivät Alean kirjoja ”eivätkä kirjastotkaan täysin syrjineet.”¹⁵⁵⁰

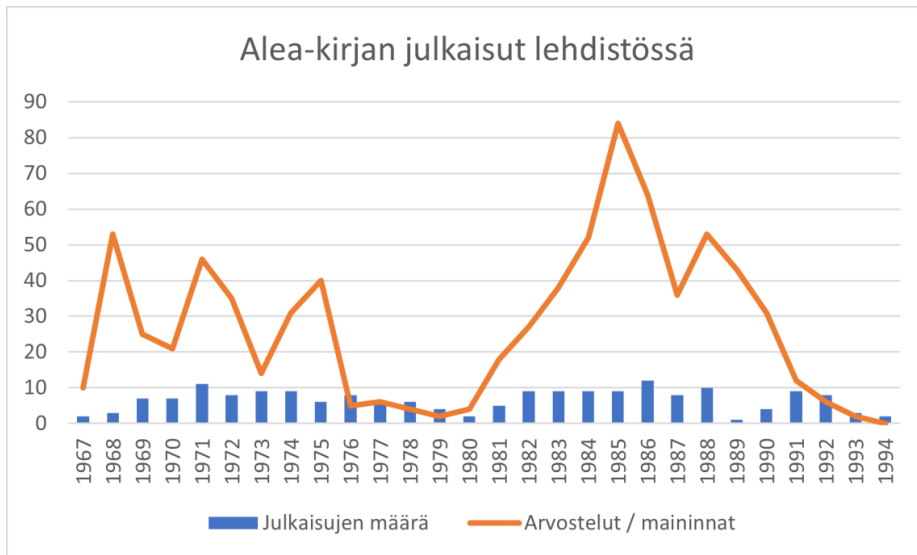
Puheet Alea-kirjan yleisestä arvosteluboikotista eivät vastaa täysin todellisuutta. *Tähän on tultu* menestyskirja poisluetunakin kustantamon teoksista kirjoitettiin sen neljännesvuosisadan mittaisen historian aikana satamäärin arvosteluja. Alea-kirjan teosten saama huomio vaihteli kuitenkin suuresti eri aikakausina ja

¹⁵⁴⁸ Vihavainen 1991, s. 101.

¹⁵⁴⁹ Kare Reino Rinteelle 22.2.1975, KKa. Kare nosti esimerkiksi vuonna 1975 kirjeessään Reino Rinteelle esiin, että Paavo Linnanterän *Taipaleenjoki – Tuonelanjoki* kirjan myynnillä olisi ollut mahdollisuuksia reilun 2000 kappaletta käsittänyttä painosta suurempaan määrään, jos kirjakaupat olisivat innostuneet tilaamaan kirjoja enemmän ja syyksi kirjakauppojen pidättäytyvään asenteeseen Kare näki näiden saamattomuuden lisäksi Alea-kirjan boikotoinnin.

¹⁵⁵⁰ Salonen 1990, s.330-331; Radiohaastattelu 15.2.1990, Maija Dahlgren: ”Kekkosen kauden ainoa toisinajattelija”; Kankkonen 1976; Länsi-Suomi 7.3.1986; Suomen Kuvalehti 16.4.1992.

suomettumiskehityksellä oli selvästi oma vaikutuksensa asiaan. 1960-1970-lukujen taitteessa Alea-kirjan teoksista kirjoitettiin varsin runsaasti lehdistössä, mutta julkaisuista kirjoittaminen väheni huomattavasti suomettumisen syvimmän vuosikymmenen edetessä. 1970-luvun jälkipuoliskolla ei kustantamon teoksia juurikaan huomioitu lehdistössä. Alea-kirjan teoksia käsitelleiden artikkelien määrä kasvoi taas räjähdysmäisesti 1980-luvun alkupuolella Kekkosen kauden tullessa päätökseen ja hiipui nopeasti Neuvostoliiton romahdettua.

Kuvio 1. Alea-kirjan teoksia käsitelleet arvostelut ja lehdistömaininnat (oranssi käyrä) sekä vuoden aikana julkaistut kirjat (siniset palkit), pois lukien Tähän on tultu ja sitä koskevat lehdistömaininnat. Arvostelut ovat Kauko Kareen jäämistön lehtileikekokoelmasta.

Itsekin kustantajana toiminut Erno Paasilinna vastasi vuonna 1975 *Parnasson* palstoilla Kareen boikottipuheisiin toteamalla, että boikotti ja arvostelijoiden kylmäkiskoisuus olivat eri asioita. Kare julkaisi Paasilinnan mukaan liian paljon historiallisia jäänteitä sisältävää materiaalia, joka ei arvostelijoita kiinnostanut. Kare oli Paasilinnan mukaan lisäksi valinnut kannattajansa tietystä ryhmästä ja samalla torjunut muut ryhmät.¹⁵⁵¹ Myös Sampo Ahto nosti esiin *Sotilasaikakauslehdessä* vuonna 1988 Kareen kustantamon kirjojen vaihtelevan taso, mutta painotti kustantamon työn merkitystä:

¹⁵⁵¹ Parnasso 5/75: ”Keskustelua: Kauko Kareen ’mylly’”.

“Tietenkin se on julkaissut paljon sellaista kirjallisuutta, jota mikään muu kustantaja ei Brežnevin-Kekkonen stagnaatiovuosien aikana rojhennut ottaa vastaan. Minun makuni mukaan se on julkaissut myös koko joukon vähemmän tasokkaita kirjoja, missä se ei tosin ole poikennut muista kustantajista. Kokonaisuutena katsoen tämä pienkustantaja on tehnyt kuitenkin arvokasta työtä, johon varsinkaan maanpuolustajan ei ole syytä suhtautua yliolkaisesti.”¹⁵⁵²

Alea-kirjan teoksilla oli toisaalta myös yhteiskunnallista merkitystä, kuten *Tähän on tultu* -kirjan vaikutuksesta Matti Virkkusen ja Veikko Vennamon saamille hyville tuloksille vuoden 1968 presidentinvaaleissa on jo todettu. Kekkonen noteerasi tyytymättömyydellä Alea-kirjan julkaisuista myös ainakin Jouko Siiven teoksen *Puna-armeijan etuvartio* ja Jorma Pasasen kirjan *Ystävyytemme kanava*.¹⁵⁵³ 1980-luvulla Alean julkaisema Sirje Sinilindin kirja *Viro ja Venäjä* herätti myös runsasta keskustelua, joka omalta osaltaan toi huomiota Viron tilanteelle.

Kansainvälistä merkitystä Alea-kirjan julkaisuista voidaan katsoa olleen ainakin Peter Kankkosen teoksella *Suomettuva Suomi*. Vuonna 1978 Yhdysvaltalaisen valtiotieteilijän Walter Laqueurin *Commentary*-lehdessä julkaistu suomettumista käsittelevä kirjoitus herätti laajaa huomiota Suomessa. Lähteenään Laqueur käytti Carl-Gustaf Liliuksen *Journal of Censorship* -lehdessä julkaisemaa suomettumisen itsesensuuria käsittelevää artikkelia ja Kankkosen teosta.¹⁵⁵⁴

Perttu Ojanperä on *Suomettuva Suomi* -teosta käsittelevässä opinnäytetyössään tuonutkin esiin, että Kankkosen teos sai enemmän huomiota ulkomailla kuin Suomessa. Norjassa Elingaard Forlag julkaisi teoksen nimellä *Finlandisering* ja Ruotsissa kirjan julkaisi Pro Veritate -niminen pieni kustantamo nimellä *Finlandiseringen – ”frivillig” underkastelse*. Norjassa teosta käsiteltiin Ojanperän mukaan enemmän pamflettina, mutta Ruotsissa teos sai laajaa julkisuutta ja toi näkyvyyttä esitetyille ajatuksille myös

¹⁵⁵² Sotilasaikakauslehti 12/1988, Sampo Ahto: ”Sprengportenin linja”.

¹⁵⁵³ Kurjensaari 1969, s. 143. Kurjensaari kertoo Kekkonen esittäneen tyytymättömyytensä Siiven kirjaan jouluna 1968; Suomi 2003, s. 215. Kekkonen päiväkirjassa viitataan Kansan Utisiin 20.11.1971, jossa kritisoidaan Pasasen kirjaa kovin sanoin.

¹⁵⁵⁴ Helsingin Sanomien kuukausiliite 17/1991, Simopekka Nortamo: ”Itsesensuurin aika on vielä tutkimatta”.

Ranskassa ja Saksassa.¹⁵⁵⁵ Myös ranskalaisessa *Paris Match* -lehdessä julkaistiin vuonna 1980 Yves de Saint Agn sin kirjoittama suomettumista käsitellyt artikkeli, jonka lähteenä Kankkosen teos toimi. Kirjassa esitetyt ajatukset pääsivätkin mutkan kautta myös Suomen vaikenevan lehdistön käsiteltäväksi, kun *Suomen Kuvalehti* julkaisi artikkelin suomeksi, mikä herätti jonkin verran kriittistä keskustelua kotimaisessa mediassa.¹⁵⁵⁶

Kare ei itse ollut kansainvälisessä mittakaavassa merkittävä pelaaja pienen Suomen poliittisena toisinajattelijana, mutta joissain tapauksissa nimi osattiin yhdistää suomalaisen antikommunismiin. Vuonna 1977 Ranskassa päämajaansa pitänyt Association Europeenne Pour Une Vraie Detente otti Kareeseen yhteyttä, ja halusi tämän yhdeksi allekirjoittajaksi vetoomukseen, jossa joukko eurooppalaisia vaikuttajia vetosi Yhdysvaltojen vasta valittuun presidenttiin Jimmy Carteriin, jotta tämä hylkäisi isolationistisen politiikan ja ohjaisi maan kamppailemaan vapauden puolesta maailmalla sekä taloudellisin että sotilaallisin keinoin. Kare antoi mielellään nimensä mukaan vetoomukseen, mutta tieto tästä tavoitti vetoomuksen puuhamiehet liian myöhään, jotta nimi olisi ehtinyt alkuperäiseen vetoomukseen. Suomalaisia vetoomuksessa kuitenkin edusti SMP:n kansanedustaja J. Juhani Kortessalmi.¹⁵⁵⁷

Alea-kirjan julkaisujen saama julkisuus vaihteli vuosikymmenten mittaan, ja siihen vaikutti niin teosten vaihteleva taso kuin suomettumisen luoma yhteiskunnallinen ilmapiiri. Varsinkin alkuvuosina kustantamon julkaisuista käytiin aktiivisesti keskustelua lehtien palstoilla, ja Koiviston kaudella etenkin Viroa käsittelevät teokset herättivät huomiota. Kustantamon teokset myös noteerattiin tasavallan presidenttiä ja toisinaan ulkomaitakin myöten.

¹⁵⁵⁵ Ojanperä 2019, s. 42-45.

¹⁵⁵⁶ Ojanperä 2019, s. 51-56.

¹⁵⁵⁷ Curtis Cate Kareelle 12.1.1977 KKa; Kare Curtis Catelle, päiväämätön kirje KKa; Curtis Cate Kareelle 18.2.1977 KKa.

14. Torstaiseura ja Kareen ystäväpiiri

Kare oli katkaissut välinsä moneen suuntaan myös kekkosvastaisissa piireissä, mutta silti Suomalaisella klubilla kokoontuneessa Torstaiseurassa kävi tiivis joukko hänen ystäviään, joiden tukemana Kare pyöritti lehteään ja julkaisutoimintaansa. *Nootin* talous tukeutui Alea-kirjan tuomien voittojen lisäksi yksityislahjoittajien antamaan taloudelliseen tukeen.

Joka toinen viikko kokoontunut Torstaiseura oli syntynyt 1960-luvun lopulla Kareen vastavetona Kesäyliopisto-keskustelukerholle, jossa hän joutui erimielisyyksiin. Kare itse näki seuransa esikuvana maineikkaat englantilaiset herrasmieskerhot ja kotimaisen Lauantaiseuran, jossa 1800-luvun nimekkäät suomalaiset ajattelijat Snellmanista Runebergiin kokoontuivat henkevien keskustelujen merkeissä.¹⁵⁵⁸

Kokousten aluksi Kare toivotti osallistujat tervetulleiksi, jonka jälkeen seurasi alustus aiheesta, josta sitten käytiin keskustelua. Seuran kokouksessa 1960–70-lukujen taitteessa vierailut Kullervo Rainio näki kerhon lähinnä keskittyneen analyyttisen keskustelun sijaan noottilaisten hengennostattamiseen ja uskonvahvistukseen.¹⁵⁵⁹ Torstaiseurassa sen alkuvaiheessa aktiivisesti käyneen Heikki Eskelisen mukaan epämuodollinen poliittinen kannunvalanta olikin oleellisemmassa osassa seuran kokouksissa.¹⁵⁶⁰ Torstaiseura ei kuitenkaan ollut yksin poliittista keskustelua varten, ja seurassa 1970–80-lukujen taitteesta eteenpäin osallistunut Nils Meder on arvioinut, että tapaamisissa keskustelluista aiheista kolmannes käsitteli politiikkaa, kolmannes taloutta ja kolmannes historiaa.¹⁵⁶¹

Myös Kare itse korosti, etteivät seuran keskustelut ”olleet pelkästään ’poliittisia’, vaan sivistyksellisiä”.¹⁵⁶² Pääosassa lieneekin ollut tavanomainen verkostoituminen ja ajanvietto samanmielisten seurassa.

Torstaiseuran kotipaikka oli Helsingin Suomalaisella klubilla, mutta yrityksiä

¹⁵⁵⁸ Kare 1993, s. 81.

¹⁵⁵⁹ Kullervo Rainio 20.11.2008.

¹⁵⁶⁰ Heikki Eskelinen 3.12.2008.

¹⁵⁶¹ Nils Meder 5.6.2009.

¹⁵⁶² Kare 1993, s. 81.

Torstaiseurojen käynnistämisestä oli myös muilla paikkakunnilla. 1980-luvun lopulla Lahdessa kokoontui ainakin jossain mittakaavassa *Nootin* ystävien Torstaiseura.¹⁵⁶³ Mitään laajaa muiden paikkakuntien toiminta ei kuitenkaan ollut.

Torstaiseuran lisäksi Alea-kirja ja *Nootti* järjestivät muutaman kerran vuodessa kirjallisuusiiltoja, joissa esiteltiin lähinnä Alea-kirjan tuotantoa. Tilaisuuksia järjestettiin vielä 1990-luvun alkuun asti.¹⁵⁶⁴ Yhteisö myös muisti aktiivisia jäseniään erilaisin palkinnoin. Vuonna 1974 *Nootin* viiri luovutettiin Yrjö Kivimiehelle, Väinö Peltoselle, Ahti M. Saloselle, Olavi Laineelle, Manne Kalliolle ja Olavi Vänttiselle.¹⁵⁶⁵ 1970-80-lukujen taitteesta eteenpäin Torstaiseura jakoi ansioituneille yhteiskunnallisille vaikuttajille Snellman-palkinnon sekä *Nootin* palkinnon. Ainakin alkuvaiheessa Snellman-palkinnot annettiin rekisteröitymättömän Vapaan Isänmaan Puolesta -kansalaisyhdistyksen nimissä ja ensimmäinen palkinto myönnettiin vuonna 1981 itseoikeutetusti Kareelle itselleen.¹⁵⁶⁶ Myöhempinä vuosina erilaisia palkintoja myönnettiin muun muassa kansanedustaja Tuure Junnilalle, kenraali Otto Yliriskulle ja kirjallisuudentutkija Aarre Peltoselle.¹⁵⁶⁷

Erityisempiä tilaisuuksia järjestettiin myös julkaisutoiminnan täyttäessä pyöreitä vuosia. *Nootti* juhli kymmenvuotista taivaltaan Snellmanin päivänä Kareen kotona järjestelyllä vastaanotolla, jonka jälkeen ilta jatkui läheisessä Karelia-ravintolassa omakustanteisen illallisen parissa.¹⁵⁶⁸ Asiaa juhlistettiin myös Turussa, jossa ravintola Suomalaisella Pohjalla järjestyssä juhlassa puheita pitivät presidenttiehdokas Ahti M. Salonen, Peter Kankkonen, Olavi Laine ja Kare itse. Kareen "Ruotsin Ahti M. Saloseksi" tituleeraaman Christopher Jolinin esitelmä, jossa käsiteltiin puolueettomuuspolitiikkaa, luettiin tilaisuudessa.¹⁵⁶⁹ Jolin oli itse ollut Suomessa helmikuussa 1977 Helsingin Suomalaisella klubilla järjestetyssä lähes samansisältöisessä tilaisuudessa, jossa

¹⁵⁶³ Lasse Koskinen Kareelle 7.12.1989, KKa; *Nootti* 4-5/1988: "Inkerin kansan kohtalosta".

¹⁵⁶⁴ "Hyvät ystävät", Kareen kirje 31.1.1991, KKa.

¹⁵⁶⁵ *Nootti* B-painos 1/1975: "Vapaan suomalaisen sanan viiri".

¹⁵⁶⁶ Länsi-Suomi 14.5.1982: "Väinö Peltoselle Snellman-palkinto".

¹⁵⁶⁷ Aamulehti 14.5.1982: "Torstaiseura palkitsi Jumin"; Forssan lehti 15.5.1986. "Junnilalle Snellman-palkinto".

¹⁵⁶⁸ "S.H.T. Nootti viettää vaatimattomin menoin 10-vuotisjuhlaansa..." Päiväämätön kirje, KKa.

¹⁵⁶⁹ "Hyvä Nootin ystävä, *Nootti* ja Alea-kirja valmistautuvat viettämään toimintansa 10-vuotisjuhlaa". Päiväämätön kirje, KKa.

teemana oli lähestyvät presidentinvaalit.¹⁵⁷⁰

Tapahtumien kuluja pyrittiin kattamaan *Nootin* tukijoilta kerätyllä tuella, ja näille tarjottiin vastineeksi Alean kirjoja.¹⁵⁷¹ *Nootin* piireissä pyörittiin aatteen eikä ilmaisen tarjoilun voimin.

Väinö Peltosta muistetaan Torstaiseuran tilaisuudessa, joihin osallistui “ukkokerhon” maineesta huolimatta myös naisia. Taustalla Ahti M. Salonen. Kuva: Kauko Kareen arkisto.

Kareen toiminnan kannattajiin kuului kaiken kaikkiaan varsin arvovaltaisista yhteiskunnallisista hahmoista koostunut joukko, johon kuului niin tiedemiehiä, poliitikkoja kuin kirjailijoita ja lehtimiehiä. Kareen johtama Torstaiseura toimi keskustelufoorumina, jossa suomettumiskehitykseen kriittisesti suhtautuvat saivat vaihtaa ajatuksia ja verkostoitua, mutta myös ei-poliittisia aiheita käsitelleenä sivistyksellisenä keskusteluryhmänä.

¹⁵⁷⁰ ”Hyvä Nootin ystävä, Vaalitaistelun vuosi on alkanut...” Nootin tilaajakirja 31.1.1977, KKa.

¹⁵⁷¹ Päiväämätön tiedote: ”H.V. – Torstaiseura jakaa 10. kerran Snellman-palkinnon...”, KKa.

Noottilaiset – “vanhojen miesten vastaisku”?

Sosiologian professori Erik Allardt loi vuonna 1967 *Sosiologia*-lehdessä julkaistussa *Tähän on tultu* -kirjaa sivunneessa artikkelissaan Kauko Kareen kannattajista aatteellista ja psykologista profiilia. Allardtin mukaan Kare ei ollut selvästikään fasisti tai natsi, sillä ei kannattanut väkivallan käyttämistä tai ulkoparlamentaarisia keinoja. *Oikeistoradikaali* oli taas Allardtin mukaan sopivampi termi kuvaamaan Karetta, sillä Allardtin mukaan oikeistoradikalismin tyypillisin piirre oli kaiken uuden vastustaminen ja vastustajien solvaamiseen keskittyminen.

Allardtin mukaan kyseisenlaiset reaktiot heräsivät erityisesti ryhmillä, joiden asema oli heikkenemässä, ja hän arvioi Kareen kannattajineen edustaneen vanhempaa sukupolvea, joka oli jäämässä nousevan sukupolven jalkoihin. Sukupolvien kulttuuritaistelussa poliittisilla teoilla oli Allardtin mukaan vähemmän merkitystä kuin symboleilla, kuten parroilla, pitkillä tukilla, minihameilla, sukupuolirooleilla ja historian tulkinnoilla.¹⁵⁷²

Jari Lampén nosti esiin saman sukupolvikysymyksen *Aviisi*-lehdessä vuonna 1992. *Noottia* otsikolla “Vanhojen miesten vastaisku” käsitellyt Lampén nosti esiin sukupolvi- ja sukupuolijaottelun, jonka näki lehdessä. *Nootissa* esiin nousseita positiivisia attribuutteja olivat hänen mukaansa esimerkiksi “vapaan hengen veli”, “molempien sotiemme veteraani” ja “mies vailla vertaa”. Negatiivisia määritteitä olivat taas kuvaukset kuten “feminiini”, “nuori (poika tai tyttönen)”, “kriitikko” ja “dekadentti”. Lampén lisäksi kärjisti lehden sopivan aatteellisesti muun muassa “konservatiivis-seniileille”.¹⁵⁷³

Sukupolvikysymyksen esiin nostaminen on relevantti huomio, kuten tässä tutkimuksessa on todettu opiskelijaradikalismia käsittelevän luvun yhteydessä. Sotia ja sisällissotia käyneiden sukupolvien edustajat arvostivat enemmän turvallisuutta kuin enemmän itsensä toteuttamisesta kiinnostuneet rauhan ja talouskasvun aikana kasvaneet suuret ikäluokat. Torstaiseurassa käynyt Kareen ystäväpiiri olikin pitkälti varsin vanhaa

¹⁵⁷² *Sosiologia* 3/1967, Erik Allardt: ”Päätöksiä tekevistä eliiteistä ja käskyvallan legitimiisyydestä”.

¹⁵⁷³ *Aviisi* 13/1992, Jari Lampén: ”Vanhojen miesten vastaisku”.

ikäpolvea, johon Kare itse viittasi puhumalla ”itsenäisyys-sukupolvesta”.¹⁵⁷⁴ Noottilaiset olivat vanhemman polven edustajia sekä lisäksi valtaosaltaan miehiä, eli myöskään ”vanhojen miesten vastaiskusta” puhuminen ei mennyt kovin kauaksi totuudesta.

Individualismia tutkinut psykologi Marie Yahoda on nostanut esiin ”vanhojen miesten vastaiskuun” ja ”menneisyyden miehiin” liittyvän mielenkiintoisen näkökulman siitä, miten henkilön aikaperspektiivi vaikuttaa hänen sovinnaisuuteensa tai nonkonformismiinsa. Yahodan mukaan menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden ollessa tasapainossa on itsenäisyys henkilön ajattelussa todennäköisintä.

Henkilöillä, joiden aikaperspektiivi on rajautunut nykyhetkeen, on taas hyvin todennäköistä ajautua konformisteiksi ja kulkea turvallisesti joukon mukana, sillä se takaa parhaiten tässä hetkessä tapahtuvan hyödyn maksimoitumisen. Henkilöt, joiden aikaperspektiivi rajautuu taas menneisyyteen, eivät Yahodan mukaan kykene kompromisseihin.¹⁵⁷⁵ Karetta ja muita noottilaisia parjattiin toistuvasti ”menneisyyden miehiksi”, ja menneisyyteen katsomisella ja toisinajattelulla näyttääkin olevan yhteys. Kareen ja noottilaisten katseet olivat enemmän tai vähemmän suunnattu taaksepäin, ja he halusivat poliitikkojen sovittavan menneisyydessä tehdyt virheet. Tämän vaatimuksen kanssa ei kompromisseja tunnettu, eikä syytteiden esittämisessä tabuja pelätty. Jos historia-orientoituneisuus lisäsi ihmisen todennäköisyyttä päätyä suomettumisen ajan toisinajattelijaksi, niin K-linjan myötäilijät olivat todennäköisesti ylikorostuneesti nykyhetkeen kiinnittyneitä, niin menneen kuin tulevaisuuden perspektiivin kustannuksella.

Noottilaisten menneisyyteen katsovan eetoksen ja toisinajattelun yhteyttä voidaan tarkastella myös nostalgiaa tehdyn tutkimuksen näkökulmasta. Antto Vihman mukaan nostalgiaa on kyse sopeutumattomuudesta muutokseen ja Vihma näkee pelkän muistelemisen sijaan yhteiskuntaa muuttamaan pyrkivän *entisöivän nostalgian* ja populismin kulkevan luontevasti käsi kädessä, sillä molemmat näkevät menneen kulta-ajan päättyneen ”eliitin petoksen” takia, jonka symbolina erityisesti 1960-luku usein

¹⁵⁷⁴ Radiohaastattelu 15.2.1990, Maija Dahlgren: ”Kekkosen kauden ainoa toisinajattelijä”; Kare 1993, s. 82–87.

¹⁵⁷⁵ Yahoda 1959, s. 99–120.

nähdään.¹⁵⁷⁶ Noottilaiset voikin määritellä entisöiviksi nostalgikoiksi, jotka eivät nähneet yhteiskunnallisten muutosten menevän parempaan suuntaan ja jotka halusivat kääntää kehityksen suunnan.

Selityksiä suomettumiselle ja sen kritiikille voidaan tarkastella myös sukupolvikokemusten kautta. Matti Virtanen on tutkinut väitöskirjassaan *Fennomanian perilliset* (2001) sukupolvien dynamiikkaa ja sukupolvikokemusten vaikutusta kunkin ajan poliittisiin liikkeisiin. Suomettumiskehitystä tarkastellessaan Virtanen tunnistaa että yöpakkasten ja noottikriisin kaltaiset Neuvostoliiton osoitukset kyvystään voimankäyttöön olivat monelle 1960-luvun kulttuurivaikuttajalle herättävä avainkokemus.¹⁵⁷⁷ Yöpakkaset käynnistivät Virtasen mukaan laajemman akateemisten siirtymän Kekkonen taakse, ja noottikriisi joudutti tätä kehitystä.¹⁵⁷⁸ Taistolaisuutta tutkinut entinen liikkeen jäsen Lauri Hokkanen nostaa nuoren sivistyneistön ja Kekkonen lähentymisestä esimerkkinä Matti Klingen, joka omien sanojensa mukaan oppi yöpakkasissa ja nootissa, että ”naapurin kanssa ei ole leikkimistä”.¹⁵⁷⁹ Saksalaiset, unkarilaiset ja tšekit saivat Klingen mukaan oppia tämän Neuvostoliiton ja Varsovan liiton panssarivaunujen opastuksella. Suomelle riittivät yöpakkaset ja noottikriisi.¹⁵⁸⁰

Arvo Salon ja Matti Klingen sukupolven lapsuus oli mennyt sota-aikana ja sukupolven edustajien isien kaatumiset ja vammautumisot olivat tehneet Virtasen mukaan rauhanaatteesta näille vetovoimaisen. Kekkonen oli tälle sukupolvelle myyttinen isähahmo, jonka toisen presidenttikauden alku oli myötäeleetty sukupolvikokemus.¹⁵⁸¹ Virtasen mukaan avainkokemus luo ristiriidan, jonka ratkaisu mobilisoi ihmisen poliittiseen toimintaan.¹⁵⁸² Sota-ajan lasten sukupolvelle ongelman luoneet avainkokemukset olivat yöpakkasissa ja noottikriisissä syntyneet ristiriidat, ja Kekkonen oli ratkaisu, jonka taakse moni ryhmittyi.

Virtanen nostaa esiin, että siinä missä 1960-luvun ydinsukupolven avainkokemuksia

¹⁵⁷⁶ Vihma 2021, s. 28, 83 ja 90.

¹⁵⁷⁷ Virtanen 2001, s. 276.

¹⁵⁷⁸ Virtanen 2001, s. 383.

¹⁵⁷⁹ Hokkanen 2021, s. 455.

¹⁵⁸⁰ Klinge 2012, s. 398-399.

¹⁵⁸¹ Virtanen 2001, s. 347.

¹⁵⁸² Virtanen 2001, s. 358.

olivat yöpakkaset ja noottikriisi, oli Tšekkoslovakian miehitys samanlainen avainkokemus taistolaisille, jotka valitsivat Virtasen mukaan hiljaisuuden sijaan lojaalisuuden Neuvostoliitolle, sillä nöyryyden arvaamattoman naapurin edessä ajateltiin pitävän panssarit loitolla.¹⁵⁸³ Virtasen näkemystä voi kritisoida siitä, että taistolaisten nimenomaisena tavoitteena oli saada neuvostopanssarit maahan, ja luonnehdinta sopiikin ehkä paremmin yleisen suomettuneen ilmapiirin kuvaamiseen. Taistolaisten fanaattinen tukeutuminen Neuvostoliittoon voidaan nähdä ennemminkin esimerkkinä Aaron Kayn ja Richard Eibachin *kompensoivan kontrollin* -teorian mukaisesta tukeutumisesta voimakkaaseen viholliseen – varsinkin kun moni liikkeen kannattaja oli nimenomaan vastustanut Tšekkoslovakian miehittämistä, mutta kääntynyt pian voimakkaan hyökkääjän kritiikittömäksi kannattajaksi.¹⁵⁸⁴

Virtasen käsittelemän sukupolvitutkimuksen keskiössä on unkarilaisen Karl Mannheimin ajatus sukupolvien avainkokemuksista, jotka vaikuttavat ihmisten ajatusmalleihin. Virtasen mukaan sukupolvikokemukselle otollista aikaa ovat 17 ikävuoden vaiheet ja sukupolvet jakaantuvat hänen mukaansa fraktioihin, joilla on sama sukupolvikokemus, mutta tästä eri tulkinta.¹⁵⁸⁵

Torstaiseurassa kokoontuneeseen *Nootin* ydinryhmään kuului varsin näyttävä joukko etenkin vanhemman polven yhteiskunnallisia vaikuttajia. Yrjö Kivimies (s. 1899) oli yksi Torstaiseuran merkkihenkilöistä, jonka siirtymistä Kareen keskustelukerhoon Ilmari Turja valitteli suurena menetyksenä Kesäyliopistolle.¹⁵⁸⁶

Aikakauden tunnetuista kirjallisuusmiehistä Torstaiseurassa kävi lisäksi maineikas aforistikko ja lausuja Kaarlo Marjanen (s. 1899). Suomalaisen urheilun merkkihahmo Lauri ”Tahko” Pihkala (s. 1888) kuului myös Kareen ystäväpiiriin ja Torstaiseuran kävijöihin, kuten myös tämän veljenpoika maataloustieteiden professori K.U. Pihkala (s. 1905) sekä maanviljelysneuvos M. J. ”Jonkka” Kaltio (s. 1889). Suomalaista kansallissosialismia 1930-luvulla kannattanut ja diplomaattina myöhemmin toiminut J. V. Snellmanin pojanpoika Teo Snellman (s. 1894) kuului myös seurassa kävijöihin

¹⁵⁸³ Virtanen 2001, s. 348.

¹⁵⁸⁴ Kay & Eibach 2013, s. 564-585.

¹⁵⁸⁵ Virtanen 2001, s. 23 ja 27.

¹⁵⁸⁶ Turja 1973, s. 126.

kuten myös asekatkentaajutun takia maanpakoon lähtenyt ja sittemmin Yhdysvaltojen armeijassa sotilasuran tehnyt Alpo Marttinen (s. 1908), joka osallistui Suomessa käydessään seuran kokouksiin.¹⁵⁸⁷

Torstaiseuran kokouksissa istuivat myös *Uuden Suomen* päätoimittajan paikalta vuonna 1976 pois siirretty Pentti Poukka (s. 1919) ja *Suomen Sosialidemokratista* Kekkosen painostuksen seurauksena vuonna 1975 erotettu Simo ”Simppe” Juntunen (s. 1920). Myös sosialidemokraateista pois potkittu kekkoskriitikko Ahti M. Salonen (s. 1911) kuului Kareen ystäväpiiriin ja osallistui seuran kokouksiin, eikä kokoomuksen Tuure Junnilakaan (s. 1910) ollut harvinainen vieras Kareen keskustelukerhossa.

Seuran kokouksissa kävi myös arvostettu ulkopolitiikan tutkija ja STT:n entinen johtaja kommodori Kullervo Killinen (s. 1912) kuten myös *Aamulehden* entinen päätoimittaja Väinö Peltonen (s. 1902). Muita *Nootin* ydinryhmään kuuluneita olivat myös Kareen kanssa vuoden 1970 eduskuntavaaleissa ehdolla olleet eversti Veikko Vuorela (s. 1910), entinen YK-diplomaatti Matti Mannerkorpi (s. 1930), toimittaja Heikki Eskelinen (s. 1936) ja *Noottia* paljon rahallisestikin tukenut paperikauppias Markus Raikamo (s. 1909). Vuorela oli Upseerit evp -järjestön puheenjohtaja, ja myös Mannerkorpi oli järjestön aktiiveja. Veikko Vuorela oli aktiivinen 1970- ja 1980-luvuilla upseeriyhdistyksensä tilaisuuksien lisäksi niin joukko-osastojen, upseerikerhojen, Itsenäisyyden puolesta ry:n, perustuslaillisten ja kokoomuksenkin tilaisuuksissa.¹⁵⁸⁸

Vuonna 1982 Mikko Uola käsitteli *Länsi-Suomessa* ilmestyneessä artikkelissa Kareen Torstaiseuraa ja lisäsi vuosien varrella seuran kokouksissa käyneiden listaan vielä lehtimies Allan Virangon (s. 1893) ja hallintoneuvos Tauno Suontaustan (s. 1907). Seuran sen aikaisista jäsenistä Uola mainitsi päätoimittajat Pentti Poukka, Väinö Peltonen sekä Jussi Talvi (s. 1920) ja perustajajäsenistä mukana olivat tuolloin vielä Uolan mukaan Kareen lisäksi Simo Juntunen.¹⁵⁸⁹

¹⁵⁸⁷ Kare 1993, s. 82–87; Nootti 8/1983: ”Alpo Kullervo Marttinen – soturi, patriotti, persoonallisuus”. Alpo Marttinen Kareelle jouluna 1974, KKa Marttinen seurasi Kareen julkaisutoimintaa valtameren toisella puolella ja piti *Nootin* julkaisemista tärkeänä työnä: ”Voimaa ja menestystä Sinun ja lehtesi työssä SUOMALAISEN ISÄNMAAN puolesta...”.

¹⁵⁸⁸ Römpötti 1992, s. 69.

¹⁵⁸⁹ Länsi-Suomi 1982, Mikko Uola: ”Toisinajattelevien pamfletti”; Mikko Uola 27.4.2020. Uola ei itse koskaan käynyt Torstaiseurassa ja lähtenä osallistujien nimeämisessä oli ilmeisesti jokin Alea-kirjan teos.

Torstaiseuran kävijöistä aivan vanhimmat vuosisadan taitteessa syntyneet olivat ehtineet osallistua myös itsenäisyysaktivismiin, kuten J.M. “Jonkka” Kaltio, joka kirjoitti aiheesta Alean julkaiseman teoksen *Itsenäisyyden opissa – muistelmia ja tilitystä routavuosilta ja itsenäistymisajoilta* (1971). Sisällissota lienee kuitenkin ollut useammalle vanhemman polven noottilaiselle merkittävin avainkokemus. 1920-luvun taitteessa syntyneille talvi- ja jatkosota olivat epäilemättä taas tärkein avainkokemus. Muutama nuorempikin oli mukana joukossa. Vuonna 1936 syntynyt Heikki Eskelinen näki itse Unkarin kansannousun olleen hänen ajatteluunsa merkittävästi vaikuttanut tapahtuma.¹⁵⁹⁰ Nuoruuden kokemukset vallankumouksista, sodista ja totalitarismista ovat varmasti omalta osaltaan voineetkin vaikuttaa edellä mainittuihin sukupolviensa edustajiin.

Sukupolvi ei kuitenkaan yksin selitä mitään, ja kuten Virtanenkin on todennut, samanlaisesta kokemuksesta voidaan tehdä erilaisia tulkintoja. Tämän osoittaa hyvin samana vuonna 1936 syntyneiden Matti Klingen ja Heikki Eskelisen tapaukset. Klinge näki suomettumisen ainoana reaalipoliittisena vaihtoehtona yöpakkasten ja noottikriisin valossa, kun taas Eskeliselälle Unkarin kansannousun kukistaminen osoitti, että myöntöväisyyspolitiikalle ei tullut antaa enää yhtään enempää jalansijaa, tai Suomi olisi vaarassa joutua Itä-Euroopan kansandemokratioiden tielle.

Kauko Kare itse oli syntynyt vuonna 1914, joten hän oli näin ollen liian nuori muistaakseen sisällissodan ja toisaalta hieman vanha, jotta sota-aika olisi ehtinyt muodostua ainoaksi ratkaisevaksi avainkokemukseksi. 1930-luvun alun otollinen aika avainkokemuksen muotoutumiselle piti sisällään pula-ajan tuomat taloudelliset huolet, joista kotikartano kuitenkin selvisi. Kareen avainkokemusten voidaankin ajatella muotoutuneen perusturvallisesta kasvuympäristöstä, jossa eli sekä itsenäisyystaistelun muisto että ajatus tannerilaisesta kansan yhtenäisyydestä sekä sodasta, jossa Kare itse oli puolustamassa maan itsenäisyyttä diktatuuria vastaan.

Erkki A. Sivonen luonnehti vuonna 1972 *Karjalan maa* -lehdessä julkaistussa poleemisessa kirjoituksessaan näkevänsä noottilaisten olevan yhteiskunnassa

¹⁵⁹⁰ Heikki Eskelinen 2.7.2018.

tapahtuvan kehityksen väliinputoajia: “Jotenkin tuntuu, että näiden ihmisten tulotaso sijoittuu keskiluokkaan tai sitä alempiin palkkaluokkiin. Elämässään epäonnistunut keskiluokan kuvioihin juuttunut itseään tavattoman oppineena ja sivistyneenä pitävä ihminen voi ajautua väliin luovaan toimintaan sosialidemokratian vaiheille tai sitten jähmettyä Alea-kirja kädessään nietzcheläiseksi yli-ihmiseksi, jonka erinomaisia palveluksia ei vallitseva järjestelmä irrationaalisesti piruillessaan halua käyttää hyväkseen. Turhautuneisuudelle on löytynyt purkautumiskohde oman itsensä ulkopuolelta.”¹⁵⁹¹

Erkki A. Sivosen esittämä havainto siitä, että *Noottin* ympärille kerääntynyt ryhmittymä koostuisi elämässään huonosti menestyneistä alempaan palkkaluokkaan kuuluvista keskiluokkaisista on samansuuntainen Allardin havaintojen kanssa. Myös yhdysvaltalainen aatehistorioitsija Christopher Lasch nostaa esiin, että nimenomaan alempi keskiluokka ei usein historian saatossa ole hyötynyt edistyksestä ja on tämän takia usein sitä kohtaan kriittinen. Tämä kehitys olikin käynnissä vauhdilla 1960-luvulta lähtien, jonka jälkeisillä vuosikymmenillä keskiluokan osuus väestöstä pieneni vauhdilla työttömyyden ja tuloerojen samaan aikaan kasvaessa.¹⁵⁹² Myös Vihma nostaa esiin miesten, vähän koulutettujen, alemman keskiluokan ja työväestön olevan yliedustettuina populistien joukossa, ja talouden epävarmuuden tekevän yksilön vastaanottavaiseksi nostalgiselle viestille. Vihma kuitenkin muistuttaa, että nostalgian kannatuspohja on uusimpien tutkimusten mukaan paljon edellä mainittuja ryhmiä laajempi.¹⁵⁹³

Kauko Kareen *Nootti*-lehti perustettiin 1960-luvun loppupuolella, jolloin opiskelijaradikalismi ja hyvinvointivaltioiden rakentamiseen liittyvät yhteiskunnalliset uudistukset muuttivat länsimaita. Lasch nostaa esiin, että Yhdysvalloissa opiskelijaliikehdintä ja yhteiskunnalliset muutokset herättivät vastavoiman, jossa alempi keskiluokka nousi puolustamaan uhattuina näkemiään perinteisiä arvoja. Vuosisadan loppupuolta kohden koulutetun eliitin kohteena olivat Laschin mukaan perinteisten perhearvojen lisäksi järjettömänä nähty isänmaallisuus, fundamentalistiseksi koettu uskonto, rasismi, homofobia ja naisten oikeuksien kyseenalaistajat.¹⁵⁹⁴

¹⁵⁹¹ Karjalan maa 21.5.1972, Erkki A. Sivonen: ”Sananvapaus”.

¹⁵⁹² Lasch 1991, s. 17; Lasch 1996, s. 31-32.

¹⁵⁹³ Vihma 2021, s. 86 ja 95.

¹⁵⁹⁴ Lasch 1991, s. 477; Lasch 1996, s. 28-29.

Nootti keräsi ympärilleen yhtä lailla samanlaista 1960-luvun menolle protestieetoksen omaavaa väkeä. Suomessa ei ollut roturistiriitoja, mutta arvot, uskonto ja ulkopoliittisen suuntauksen uhka itsenäisyydelle olivat samanlaisia kysymyksiä, jotka keräsivät vallitsevaan menoon tyytymättömiä yhteen. Yhdysvalloissa alemmalle keskiluokalle tärkeitä asioita olivat Laschin mukaan perhe, kirkko ja naapurusto. Esimerkiksi sosiaalisen etenemisen helpottaminen oli tähän nähden toissijaista – yhteisön jatkuvuus ja sen sisäinen solidaarisuus oli taas tärkeää.¹⁵⁹⁵ Sama koti, uskonto ja isänmaa -henki oli myös vahvasti mukana *Nootin* ympärillä, vaikka Kare itse ei uskonnollinen ollutkaan ja suhtautui auktoriteetteihin kriittisesti.

Laschin mukaan etenkin työväenluokka muuttui toisen maailmansodan jälkeen populistisemmaksi, mikä näkyi myös siinä, että ennen työväen passiivisuudesta huolissaan olleet liberaalit eivät enää nähneetkään populistisen työväenluokan passiivisuutta ongelmana.¹⁵⁹⁶ Kareen keskustelukerhon osanottajat edustivat taas väestön koulutetumpaa osaa, mutta *Nootin* lukijoissa oli varmasti enemmän Sivosen mainitsemia vaikeuksissa olevia keskiluokkaisia kuin työväenluokan edustajia. Kare kuitenkin itse mielellään korosti sitä, kuinka noottilaisia oli ”työmiehistä tohtoreihin, koulupojista eläkeläisiin.”¹⁵⁹⁷ Ja kyllä *Noottiinkin* kirjoittelivat toisinaan työmiehet, kuten Yrjö Väänänen, joka tituleerasi itseään ”rasvanahkaiseksi duunariksi” ja vastusti sosialismia eikä ollut innostunut Arvo Salojen, Ilkka Taipaleiden, Erik Schüllerien ja Erkki Tuomiojen tavasta vähätellä sota-aikoja.¹⁵⁹⁸

Veikko Vennamon Suomen Maaseudun Puolue osasi Karetta paremmin kosketella retoriikassaan tavallisen konservatiivisen kadunmiehen tuntoja. *Nootti* taas poliittisena kulttuurijulkaisuna iski enemmän pieneen joukkoon paremmin koulutettuja toisin ajattelevia. Nämä toki saattoivat olla tyytymättömiä poliittisen tilanteen lisäksi myös omaan yhteiskunnalliseen asemaansa, joka ei ollut Kekkosen Suomessa toisinajattelijoille helppo, toisin kuin ajan hengen omaksuneilla toimijoilla.¹⁵⁹⁹

¹⁵⁹⁵ Lasch 1991, s. 487.

¹⁵⁹⁶ Lasch 1991, s. 460-461.

¹⁵⁹⁷ Vip 2/1973.

¹⁵⁹⁸ *Nootti* 2/1971, Yrjö J. Väänänen: ”Jo riittää”.

¹⁵⁹⁹ *Nootti* 1/1972, Kauko Kare: ”Hyytelömatti”. Esimerkki Kareen kriittisyydestä suomettunutta kulttuurieliittiä kohtaan: ”Kun joulukuun kuudes ja Linnan juhlat lähestyvät, hän ottaa puhelun

Kareen ympärille leirytyntynyt toisinajattelijoiden joukko ei mieltänyt itseään taantuvaksi keskiluokaksi vaan ennemminkin kilpailevaksi eliitiksi, joka edusti isänmaallisia arvoja verrattuna vallalla olleeseen korruptoituneeseen poliittiseen- ja kulttuurieliittiin. Noottilaisten arvot poikkesivat taloudellisen nousukauden aikana kasvaneiden suurten ikäluokkien edustajista, ja Kareen ystäväpiirin avainkokemuksille otolliset ajat osuivat sotien ja itsenäisyystaistelun aikoihin. Kare ja noottilaiset olivat aikakäsitykseltään vahvasti menneisyyteen katsovia nostalgikkoja, minkä voidaan katsoa näkyneen näiden heikkona kykynä kompromisseihin, nykyhetken haasteista välinpitämättömänä nonkonformismina ja idealistisena periaatteista kiinni pitämisenä.

Radikaaleja ja oman tiensä kulkijoita

Karetta syytettiin aikanaan etenkin ääriivasemmiston piirissä 'äärioikeistolaiseksi' ja 'fasistiksi', kuten monia muitakin suomettumisen ajan kriitikkoja. Sosiologi Erik Allard taas oli noottilaisista tekemässään sosiologisessa analyysissä nähnyt *oikeistoradikalism*in parhaana Karetta ja tämän hengenheimolaisia kuvaavana terminä. Minkälaiset olivat sitten Kareen suhteet aikakauden radikaaleihin oikeistolaisiin äärihahmoihin?

Kareen ystäväpiiriin kuului myös entisiä IKL:läisiä, kuten entinen kansanedustaja Paavo Susitaival. Itsenäisyysaktivistina toiminut ja talvisodassa Suomussalmella ryhmä-Sutta johtanut Susitaival vieraili usein Helsingissä käydessään Torstaiseurassa, kirjoitti *Noottiin*, etsi lehdelle tukijoita ja toimi taustavaikuttajana.¹⁶⁰⁰

Vaikka Susitaival ja eräät muut entiset 1930-luvun oikeistoradikaalit olivat mukana *Nootissa*, ei lehdessä voinut mitään yksipuolista IKL tai AKS -nostalgiaa, vaikka ensimmäisen tasavallan historiaa käsiteltiin lehdessä välillä ja aikakauden

yliaistilliselle työläiskirjailijalle Väinö Linnalle ja ehdottaa, että he kaksi astuisivat Herra Presidentin eteen noin niin kuin yhdessä, koska he kerran ovat noin niin kuin saman tason ja hengen, samojen sosiaalisten ihanteiden edustajia. Niin sovitaan. Ja niin kätelevät samalla hetkellä Urkki Kekkonen, Väpi Linna ja Matti Kurjensaari. Valtava, humiseva Historiallinen hetki!"

¹⁶⁰⁰ Susitaival Kareelle 23.10.1970 KKa. Susitaival on etsinyt Nootille tukijoita ja suosittelee ottamaan yhteyttä IKL:n entiseen kansanedustajaan Bruno Salmialaan ja G.H von Herzeniin.

oikeistolaisten liikkeiden toimintaa puolustettiin. Itseään vielä vanhoilla päivillään ”maolais-mussoliaaniseksi fasistiksi” kutsuneessa Susitaipaleessa Karettä viehättikin varmasti lähinnä tämän hurtti huumori ja rohkeus olla omaa mieltään. ”On selvää, että näin reipasotteista, ennakkoluulotonta ja suorasukaista fasistia tulipunaisin kommunistikin kunnioittaa.”, totesi Kare toimittamansa Susitaipaleen muistelmateoksen esipuheessa.¹⁶⁰¹ Susitaipaleen elämäkerran kirjoittaja Jussi Niinistö toteaa pitkälti saman asian nähdessään molempien miesten olleen: ”värikkäitä, vahvalla itseluottamuksella, vireällä älyllä ja samantapaisella huumorilla varustettuja vastarannan kiiskiä”.¹⁶⁰² Kareen Reino Rinteelle Susitaipaleesta antama kuvaus ”virkeä, herkästi naurava, täydessä älyn terässä oleva aito radikaali”, sopisikin hyvin myös Kareeseen itseensä.¹⁶⁰³

Susitaival myönsi *Nootissa* Lapuan liikkeellä olleen virheensä, mutta piti silti sen merkittävänä saavutuksena kommunismin hetkellistä lamauttamista ennen toista maailmansotaa.¹⁶⁰⁴ Kommunistien toiminnan lopettamista lapualaisvuosina säädetyillä kommunistilaeilla piti merkittävä ”vapaussota-aatteen” saavutuksena myös Mikko Uola, joka lisäksi näki IKL:n luomisen ja maanpuolustushengen nostattamisen merkittävinä 1930-luvun saavutuksina.¹⁶⁰⁵ Omia pohdintojaan itsenäistymisen ajan historiasta esitti *Nootissa* myös lapualaisvuosien aktiivi Artturi Vuorimaa, joka ilmeisestikin myös seurasi lehteä.¹⁶⁰⁶

Kareen ystäväpiiriin kuului myös IKL:n entinen kansanedustaja ja oikeustieteen professori Bruno Salmiala, joka oli Kareiden perheystäviä jo lapsuudesta. Salmiala esitelmöi myös joskus Torstaiseurassa.¹⁶⁰⁷ IKL-taustaa oli myös *Noottia* ja Kareen julkaisutoimintaa rahoittaneella Markus Raikamolla, joka oli ollut liikkeen paikallistoiminnassa aktiivisesti mukana sen aivan alkuaikoina. Raikamo ei ollut parlamentarismien eikä juutalaisuuden ystävä, ja hän oli kirjoittanut IKL:n äänenkannattajaan juutalaiskysymyksestä ja jätti liikkeen sen jälkeen, kun siitä oli tehty puolue, sillä hän vastusti puoluejärjestelmää.¹⁶⁰⁸

¹⁶⁰¹ Susitaival 1981, s. 24.

¹⁶⁰² Niinistö 1998, s. 217.

¹⁶⁰³ Kare Reino Rinteelle 1.2.1983, KKa.

¹⁶⁰⁴ Nootti 4/1969, Paavo Susitaival: ”Olin aktivisti”.

¹⁶⁰⁵ Nootti 10/1969, Mikko Uola: ”Se valkoinen valhe”.

¹⁶⁰⁶ Nootti 5-6/1970, Artturi Vuorimaa: ”Kysymys”.

¹⁶⁰⁷ Markus Raikamo Kareelle 11.10.1978, KKa.

¹⁶⁰⁸ Markus Raikamo Kareelle 11.10.1978, KKa.

Raikamo toi *Nootissakin* julkaistussa kirjoituksessa esiin näkemyksensä juutalaisten ja marxilaisuuden yhteyksistä, joiden mukaan Marxin ajattelu oli mooseksenuskoista, mooseksenuskoiset käyttivät kristinuskon ja marxilaisuuden liittoa valtapoliittisiin päämääriinsä ja sionismi oli Raikamon mukaan “(...)vihaan perustuvaa uskoa rodun etevämmyyteen”.¹⁶⁰⁹ Kare viittasi Raikamoon eri yhteyksissä ateistina, mutta tällä oli oma ruusuristiläisyyteen vivahteita omannut hengellinen yhteisönsä.¹⁶¹⁰

Kareella oli 1970-luvulla lyhyen aikaa yhteyksiä myös Suomen uusnatsien johtajana pidettyyn Pekka Siitoimeen. Siitoin muun muassa tarjosi 1970-luvun alkupuolella Kareelle kirjoittamaansa kirjaa julkaistavaksi, mutta hanke ei edennyt.¹⁶¹¹ Vuonna 1975 Siitoin suunnitteli Ufoihin liittyvää kirjaa, johon käytettäviä kuvia Kare ilmeisesti toimitti Siitoimelle.¹⁶¹² *Nootissa* julkaistiin lisäksi 1970-luvun puolessavälissä joitain Siitoimen johtaman Hengentieteellisen seuran kirjainoksia, ja vielä vuonna 1977 Siitoimen mainitaan olleen yksi Alea-kirjan tukkuostajista, eli Siitoin on myynyt muiden julkaisujensa ohella myös Alea-kirjan teoksia.¹⁶¹³ Kareen yhteydet Siitoimeen herättivät myös kritiikkiä. Vuonna 1977 Peter Kankkonen halusi varmistaa Kareelle lähettämässään kirjeessä, että mahdollisesti *Nootin* tilaajiin kuuluvaa Siitointa ei kutsuttaisi Turussa järjestettävään tilaisuuteen.¹⁶¹⁴

Pekka Siitoin aloitti poliittisen toimintansa SMP:ssä, mutta nousi 1970-luvun myötä Suomen pienen, mutta lehdistön aktiivisesti esillä pitämän, uusnatsiliikkeen keulakuvaksi. Siitoin tuomittiin vuosikymmenen loppupuolella vankeusrangaistukseen kommunistista *Kursiivi*-kirjapainoa vastaan tehtyyn pommi-iskuun osallistumisesta. Siitoin pyrki ennen tuomiotaan saamaan Kareen kautta huomiota eduskuntakyselyihin, joilla oltiin pyritty kyseenalaistamaan Siitoimen johtamien organisaatioiden toiminnan laillisuus. Vielä vankilatuomionsa saamisen jälkeen hän lähetti Kareelle sekä Veikko Vennamollee vetoamuksia, joissa halusi näiden lähtevän ajamaan asiaansa, mutta

¹⁶⁰⁹ Nootti 4-5/1971, Markus Raikamo: ”Mooses & Marx”.

¹⁶¹⁰ Heikki Eskelinen 5.4.2018.

¹⁶¹¹ Kareen Siitoimelle ilmeisesti vuonna 1973 osoittama päiväämätön kirje, KKa.

¹⁶¹² Pekka Siitoin Kareelle 30.7.1975, KKa.

¹⁶¹³ Kare Tapio Kaitaharjulle 24.2.1977, KKa.

¹⁶¹⁴ Peter Kankkonen Kareelle tiistaina (1977), KKa.

kumpikaan ei innostunut vankilassa istuvan Siitoimen puolustamisesta.¹⁶¹⁵

Siitoin näyttää nähneen Kareessa isänmaanystävän sekä todennäköisesti myös vakiintuneen aseman omaavan toisinajattelijan, jonka seura oli omiaan nostamaan myös Siitoimen omaa statusta. Siitoimen johtama Turun Hengentieteellinen Seura mainosti 1970-luvun puolivälissä jäsenkirjeessään *Noottia* ja toimitti jäsenilleen näytenumeron lehteä. Jäsenkirjeessä todettiin, että: “Meidän laillamme tämä lehti haluaa välittää oikeata, pelotonta tietoa yhteiskunnasta, historiasta, politiikasta ja henkisen toiminnan vapauden merkityksestä. Lehti tarttuu lujalla kädellä rahan, etujen, virkapaikkojen ym saalistukseen, arvostelematta kursailematta myös kaikkein korkeimpia tahoja.” Jäsenkirjeessä todettiin vastustettavia asioita olevan punainen aivopesu, maassa vallinnut osittainen diktatuuri, poliittinen väärinpeluu ja materialismi. Kannatettavina asioina seura taas piti tervettä kansallishenkeä, demokratiaa ja henkiseen tietoon pyrkimistä.¹⁶¹⁶

Yhteistyö kertoo osaltaan siitä, että taloudellisessa mielessä kaikki näyttää kelvanneen Kareelle. Onko yhteistyö sitten ollut missä määrin huonoa arvostelukykä ja missä määrin tietoista ärsyttämisen halua, on vaikea sanoa. Kare kertoi *Nootissa* käyneensä Siitoimen kanssa purjehtimassa ja piti omien sanojensa mukaan Siitointa lähinnä harmittomana ja harrastelijamaisena show-miehenä ja toi esiin ihailevansa Siitoimen aloitekykyä, vaikka pitikin tämän poliittista filosofiaa käsitteleviä kirjoja harrastelijamaisina. Kare nosti lisäksi esiin, että hän arvosti Siitoimen talouspolitiittia näkemyksiä, joissa pidettiin työväen puolta.¹⁶¹⁷ Siitoin oli muun muassa Kareeseen yhteydessä vielä vuonna 1976, kun hän oli perustamassa Isänmaallista Kansanrintamaa.¹⁶¹⁸

Yksittäisten antisemitististen henkilöiden vastapainoksi *Nootin* piirissä oli myös tiukkoja Israelin ystäviä. *Shalom*-lehdessä keuhuttiin vuonna 1987 Alea-kirjan julkaiseman “tunnetun Israelin ystävän” K.U. Pihkalan teosta *Tiedon ja omantunnon*

¹⁶¹⁵ Nordling 2012, s. 65-67.

¹⁶¹⁶ ”Tiedote Nootista”, Turun Hengentieteellisen Seuran päiväämätön jäsenkirje ilmeisesti vuodelta 1975. Jäsenkirjeessä mainostetaan seuran kirjaa *Selvänäkijät kertovat: Ennustuksia Suomen tulevastakohtalosta*, KKa.

¹⁶¹⁷ Nootti 3/1975 s. 28–29.

¹⁶¹⁸ Häkkinen & Iitti 2015, s. 132.

tase, jota suositeltiin lehden lukijoille, vaikka teos ei Israelia käsitellytkään. *Nootissa* taas esimerkiksi Jaakko Talvitie otti kantaa Israelin näkökulmasta kirjoittaessaan palestiinalaiskysymyksestä.¹⁶¹⁹

Kylmän sodan maailmassa Israel kuului tiukasti lännen leiriin ja Neuvostoliiton vastapuoliin – Yhdysvallat tuki Israelia valtavilla summilla, siinä missä samaan aikaan Neuvostoliitto avusti avokätisesti esimerkiksi Syyriaa ja Irakia.¹⁶²⁰ Israelin puolustaminen ja neuvostajuutalaisten asemasta puhuminen olivat ulkopoliittisesti kyseenalaista toimintaa. *Shalom*-lehti ja Israelia puolustavat kristilliset tahot nähtiinkin kommunistien piirissä Suomen ulkopoliittista linjaa vastaan sotivina tahoina, ja maailmalla asuvat juutalaiset nähtiin äärivasemmiston julkaisuissa jopa Yhdysvaltojen agentteina.

Kare vihasi yli kaiken takinkääntäjiä ja opportunisteja, eivätkä Paavo Susitaival ja Pekka Siitoin epäilemättä olleet tällaisia. Toinen kysymys taas on se, minkälaista poliittista pelisilmää osoittaa olla tekemisissä Siitoimen kaltaisten tahojen kanssa. Tämä toisaalta kertoo jälleen kerran Kareen itsenäisestä luonteesta ja siitä, että hän teki mitä halusi, välittämättä siitä mitä muut ajattelivat.

Jos Kareella oli yhteyksiä Susitaipaleen kaltaisiin oikeistohahmoihin, niin yhtälailla Kare muisti tuoda esiin kuinka noottilaisiin kuului myös vasemmistotaustaisia hahmoja, kuten puna-armeijan majuri August Leinonen, ”suomalainen patriootti”, joka oli joutunut sekä valkoisten että ”yrjöleinolaisten” Valpon kuulustelijoiden pieksemäksi.¹⁶²¹ Yhtä lailla Kare toi esiin, että ”Nootti on julkaissut myös stalinisti Koskisen ja ateisti Markus Raikamon mielipiteitä ja saanut siitä toria taatuilta ystäviltaan. Kuitenkin ennakkoluulottomuus on vapauden kaksoisveli.”, kuten Kare muistutti.¹⁶²²

Vasemmistoradikaaleista *Noottiin* kirjoittaneista vaikuttajista Kare nosti esiin 1970-luvun alussa runoilija ja kuvataiteilija Leo Lindstenin, jonka Kare muistutti *Uuden*

¹⁶¹⁹ Nootti B-painos 5/1977, Jaakko Talvitie: ”Keitä ovat palestiinalaiset?”.

¹⁶²⁰ Westad 2017, s. 467.

¹⁶²¹ Nootti 7–8/1970, s. 298.

¹⁶²² Vip 2/1973.

Päivän säätiöön lähettämässä apurahahakemuksessa olevan dubcekilainen kansallinen vasemmistoradikaali.¹⁶²³ Lindsten myös itse nosti *Parnassoon* kirjoittamassa artikkelissa esiin, miten oli ajautunut ajatuksineen niin oikeiston kuin vasemmiston väliseen ristituleen, ja kuinka Kare oli taho, jonka kanssa yhteistyö sujui parhaiten. Lindsten kehui Karettä siitä, että tämä ei sensuroinut hänen juttujaan olipa aiheena sitten minkälainen underground-kulttuuri tai pornografia, eivätkä poliittiset mielipide-erot estäneet miesten yhteistyötä “kulttuurin syntyjen syvien parissa”.¹⁶²⁴

Pop-taiteilijana mainetta 1960-luvulla saanut Lindsten toimi useamman vuoden *Kansan Uutisten* kriitikkona kunnes alkoi vuosikymmenen taitteessa tarjoamaan *Nootille* kirjoituksia, joita ei *Kansan Uutisiin* oltu kelpuutettu. Lopullisesti Lindsten erotettiin *Kansan Uutisista* vuoden 1970 eduskuntavaalien jälkimainingeissa, jolloin ilmapiiri oli vasemmiston keskuudessa kiristynyt. Lindstenin mukaan hänen *Noottiin* kirjoittamansa vasemmiston tulevaa vaalitappiota ennakoiva kirjoituksensa oli joillekin liikaa ja lopulta “kaiken talleava taistolaisrintama” leimasi hänet vennamolaiseksi.¹⁶²⁵

Monet noottilaiset kritisivat Kareen lailla pop-taidetta, jonka tunnustettuja suomalaisia pioneereja Leo Lindsten oli.¹⁶²⁶ Kulttuuriradikaaleja mahtui tästä huolimatta Kareen ystäväpiiriin ja lehteen myös vasemmalta.

Vaikka Kareen lehti oli avoinna rohkeille mielipiteille myös äärivasemmalta, oli näitä mielipiteitä vain hyvin vähän tarjolla *Noottiin*. Kareen ystäväpiiriin ei kuulunut Susitaipaleen ja Salmialan kaltaisia IKL:n aktiiveja vastanneita maineikkaita kommunisteja, jos ei punapäällikkö Leinosta sellaiseksi laskettu. Stalinistiksi itseään tituleeraava V.P. Koskinen kirjoitteli jonkin aikaa lehteen yleiskriittisiä ja ärsyttämään pyrkineitä yleisönosastotekstejä, joissa *Noottia* muun muassa syytettiin hampaattomaksi propagandan levittäjäksi, kokoomusta isänmaattomaksi rahan puolueeksi sekä irvailtiin Mannerheimille.¹⁶²⁷

¹⁶²³ Kare Uuden Päivän Säätiölle 10.4.1971, KKa.

¹⁶²⁴ Parnasso 6 / 1971, Leo Lindsten: “Oikeiston ja vasemmiston takana. Erotetun arvostelijan mietteitä II”.

¹⁶²⁵ Lindsten 1985, s. 31, 32, 33, 48 ja 101.

¹⁶²⁶ Tuominen 1991, s. 110.

¹⁶²⁷ Nootti 7-8/1970, Stalinisti V.P. Koskinen: “Herra päätoimittaja”; Nootti 1/1971; V.P. Koskinen: ”Kirje ’stalinistilta”.

Äärivasemmalta Kareen erikoisimmat yhteydet kenties rajoittuivatkin siihen että Kiinan suurlähetystö seurasi aikanaan innokkaasti Kareen Neuvostoliittoa kohtaan kriittistä julkaisutoimintaa ja pyrki luomaan suhteita häneen. Vihollisen vihollinen on ystävä.

Kareen ystäväpiiriin kuului myös monia enemmän ja vähemmän samoilla linjoilla hänen kanssaan olleita kirjailijoita, jotka olivat kukin omalla tavallaan äkkivääriä oman tiensä kulkijoita. Toisiin suhteet säilyivät hyvinä ja toisiin ne katkesivat vuosien varrella, osin poliittisista ja osin henkilökohtaisista syistä.

Kare tunsu kaksi merkittävää kainuulaista kirjailijaa, jotka myös omasivat tietynlaisen itsenäisen ajattelijan luonteen. Toinen näistä nousi maineikkaimpien suomalaisen kirjailijoiden joukkoon ja toinen unohtui nopeasti oman aikansa jälkeen. Veikko Huovisen ja Kareen välit katkesivat, kun taas Reino Rinne pysyi Kareen läheisimpiin ystäviin kuuluneena henkilönä kuolemaansa asti.

Kare oli ennen itsenäiseksi julkaisijaksi ryhtymistään liikkunut maan johtavissa kirjallisissa piireissä, ja monet näinä aikoina luodut tuttavuudet säilyivät vielä myöhemminkin. Toimiessaan WSOY:n kustannustoimittajana 1950-luvun alussa Kare tutustui kirjailija Veikko Huoviseen, joka oli aloittelemassa kirjallista uraansa. Myös Huovinen oli tietynlainen toisinajattelijaluonne, ja hän kritisoi kirjoissaan satiirin keinoin yhteiskunnallisia ilmiöitä, mukaan lukien Kekkosta ja YYA-politiikkaa. Ystävykset kävivät vaeltamassa Lapissa ja pakolaisvirolaisten kirjailijoiden kokouksessa Tukholmassa, mutta Huovinen lopulta vieraantui Kareesta tämän liian jyrkkien ja paikallaan junnaavien poliittisten mielipiteiden takia.¹⁶²⁸

Toinen Kareen ystäväpiiriin kuulunut pohjoisen kirjailija oli Huovista vähemmän tunnettu kuusamolainen ympäristöfilosofi Reino Rinne, joka oli aikanaan toiminut muun muassa *Kalevan* toimittajana ennen kuin 1940-luvulla aloitti kirjallisen uransa. Rinne puhui Pohjois-Suomen puolesta ja oli ympäristöajattelultaan linkolalaisilla linjoilla vastustaen jokien patoamista ja sellutehtaita sekä kuvaamalla ihmiskunnan

¹⁶²⁸ Liukkonen 1997, s. 83–84, 120–121; Huovisen kirjeet Kareelle 9.3.1964, 2.12.1964; Veikko Huovinen 14.6.2009; Paasilinna 1996, s. 206.

olevan kuin “vieraalta planeetalta karkoitettu roskajoukko”.¹⁶²⁹ Pohjois-Suomen luontoon mieltynyt Kare rentoutuikin usein lomailemalla Rinteen luona Kuusamossa ja Alea-kirja julkaisi useita Rinteen teoksia.¹⁶³⁰

Reino Rinne toi myös *Nootissa* esiin luonnonsuojeluun liittyviä ajatuksiaan ja valitteli esimerkiksi Jean Dorstin *Ennen kuin luonto kuolee* -kirjasta (WSOY 1970) kirjoittamassaan arvostelussa sitä, miten luonnonsuojeluvuodeksi julistettu vuosi 1970 oli tuottanu paljon porua, mutta vähän villoja: “Sen sijaan että olisimme aloittaneet työn ja toimen elinympäristömme suojaamiseksi tuholta – omilta tuhotoimiltamme – olemme ainoastaan puhuneet ja kirjoittaneet, hajamielisinä kuunnelleet ja lukeneet”.¹⁶³¹

Pidot Aulangolla teoksen aikoihin yhteistyötä Kareen kanssa tehnyt Erno Paasilinna piti myös suhteita yllä Kareeseen, vaikka miesten poliittiset linjat eivät täysin kohdanneetkaan. Toisaalta myös Paasilinna oli yhteiskuntakriittinen ja varsin itsenäinen ajattelija, ja Karekin muistutti *Nootin* palstoilla, kuinka Paasilinnakin oli Aulangon pidoissa irvailut politiikan “uusia myöntövyysmiehiä”.¹⁶³² Karistolla Hämeenlinnassa töissä ollut Paasilinna ja Kare olivat vielä ystävämielisissä yhteyksissä ainakin 1970-luvun alkupuolella.¹⁶³³

Vaikka Kareen suhteet joihinkin kirjallisen maailman ihmisiin katkesivat hänen poliittisten mielipiteidensä takia, Kesäyliopistosta ja *Uudesta Kuvalehdestä* Kareen tutuksi tullut kirjailija Ilmari Turja taas säilyi Kareen ystävänä poliittisista erimielisyyksistä huolimatta. Turja puolusti Kareta kirjoissaan ja seurasi Kareen yhteiskunnallista toimintaa.¹⁶³⁴ Turja antoi Kareen työlle tunnustusta jopa julkisesti, kuten todetessaan radiohaastattelussa vuonna 1982: ”Se Kauko Kareen Nootti on ainoa lehti, mitä minä vielä viittin lukea...”.¹⁶³⁵

¹⁶²⁹ Katso 25/1972, Esko Mustonen: ”Olemme kuin vieraalta planeetalta karkoitettu roskajoukko”.

¹⁶³⁰ Sillanpää 2006, s. 29.

¹⁶³¹ Nootti 1/1971, Reijo Rinne: ”Elämän kirja”.

¹⁶³² Nootti 6/1979, Kauko Kare: ”Erno Paasilinnan ennakkoluulot”.

¹⁶³³ Erno Paasilinna Kareelle (1973), KKa. Paasilinna pyytää Kareta toimittamaa hänelle Alea-kirjan julkaisun ja kutsuu saunomaan, kun Kare on seuraavan kerran Hämeenlinnassa käymässä.

¹⁶³⁴ Turja 1973, s. 142; Turja kiittelee Kareta taitavana toimittajana ja arvostelee tätä vastaan hyökännyttä Matti Kurjensaarta; Nootti 2/1982, s. 5. Turjan ja Kareen kirjeenvaihtoa.

¹⁶³⁵ Kare 1983, takakansi.

Kareen ystäväpiiriin kuului monia kirjallisuuden vahvoja oman tiensä kulkijoita Veikko Huovisesta Reijo Rinteeseen ja Erno Paasilinnasta Ilmari Turjaan. Kare tunsi Isänmaallisen kansanliikkeen entisiä kansanedustajia kuten Paavo Susitaipaleen ja Bruno Salmialan sekä aikakauden tunnetuimman uusnatsin Pekka Siitoimen. Oikeistohahmojen vastapainoksi Kare mielellään muistutti ystäviinsä lukeutuvan myös niin entisen punapäällikön kuin kulttuuriradikaalin pop-taiteilijan ja lehteen mahtuvan myös stalinistin kirjoituksia. Karetta innostivat ihmiset, jotka uskalsivat kyseenalaistaa tabuja ja olla omaa mieltään.

15. “Kekkosen ajasta vapautumisen aikaan”

Kun Urho Kekkonen valittiin vuonna 1978 murskaluvuin jatkokaudelle, oli jo varsin selvää, että kausi jäisi iäkkään presidentin viimeiseksi. Kekkosen ajan ensimmäiset loppumisen merkit nähtiin kuitenkin jo keväällä 1981, kun pääministeri Mauno Koivisto kieltäytyi eroamasta tehtävästään, vaikka presidentti Kekkonen ajoi kulisseissa pääministerin vaihtamista. Presidentin pitkään kyseenalaistamattomana pysynyt auktoriteetti alkoi osoittaa murtumisen merkkejä.

Kekkosen vallan päättymistä ei kuitenkaan tarvinnut odottaa seuraaviin presidentinvaaleihin asti. Syksyllä 1981 pitkään terveydellisten ongelmien kanssa kamppaillut Kekkonen ei enää kyennyt hoitamaan tehtäviään tasavallan presidenttinä ja luopui virastaan lokakuussa.

Paalupaikalla uudeksi presidentiksi oli pääministeri Koivisto, jota Karekin saattoi tituleerata “entiseksi opiskelutoverikseen”, miesten oltua samaan aikaan Turun yliopistolla 1950-luvulla.¹⁶³⁶

Kekkosen vallasta Koiviston kauteen

Kekkosen valtakauden päättyminen päästi kerralla irti kansan keskuudessa vallinneen tukahdetun tyytymättömyyden. Tämä protesti ilmeni alkuvuodesta 1982 järjestetyissä presidentinvaaleissa monella tasolla. Alpo Rusi on nostanut esiin, että Moskovassa ehdokkaina oltaisiin nähty mielellään Ahti Karjalainen, Kalevi Sorsa ja Aarne Saarinen.¹⁶³⁷ Tästä huolimatta keskustapuolue valitsi ehdokkaakseen Johannes Virolaisen, sosialidemokraatit Mauno Koiviston ja SKDL Kalevi Kivistön.

Todellinen protesti vanhalle vallalle oli asevelisosialistina poliittisen uransa aloittaneen Mauno Koiviston ympärille syntynyt kansanliike. Koivisto oli uskaltanut asettua Kekkosta vastaan tämän vaatiessa edellisenä vuonna Koiviston eroa, eikä hän ollut

¹⁶³⁶ Länsi-Suomi 7.3.1986.

¹⁶³⁷ Rusi 2022, s. 75-76.

Neuvostoliiton ensisijaisesti suosima ehdokas. Koiviston taakse asettuivat myös Kekkosta tiukasti vastustaneet perustuslailliset ja SMP, vaikka jälkimmäisellä oli vaaleissa näennäisesti oma ehdokas.

Myös *Nootissa* asetuttiin selvästi Koiviston ehdokkuuden taakse. Kareen mukaan Virolaisen ja Koiviston ehdokkuudet olivat selvä protesti kekkoslaisuutta vastaan, mutta hän valitti näiden jatkavan samaa ulkopoliittista liturgiaa: ”Surkuhupaisaa tässä on, että molemmat sankarit heti ensimmäisessä linjapuheessaan joko naiiviuttaan tai pelkuruuttaan – luultavasti kysymys on molemmista – ryhtyivät imartelemaan Kekkosta ja toistamaan papukaijan lailla kaikki UKK:n kehittämät fraasit 'ystävyydestä', puolueettomuudesta ja 'Kekkosen linjasta'.”¹⁶³⁸ Kekkosen kauden henkisen perinnön jatkuminen näkyikin siinä, että Juhani Suomen mukaan kaikki presidenttiehdokkaat pyrkivät äänestäjien sijaan enemmänkin vakuuttamaan Moskovaa.¹⁶³⁹

Koivistoa tukeneita kirjoituksia julkaistiin *Nootissa* runsaasti ja niissä muun muassa korostettiin muiden ehdokkaiden vedonneen ulkopoliitiikkaan ja todettiin kekkosvastaisten tahojen SMP:tä ja perustuslaillisia myöten olevan Koiviston takana.¹⁶⁴⁰ Verrattiinpa tilannetta vuoden 1956 presidentinvaaleihin, joissa sosialidemokraattien Fagerholm oli parempi vaihtoehto antikommunistisille porvareille kuin kokoomuksen ehdokas.¹⁶⁴¹

Perustuslaillisissa puolueen päätöstä Koiviston taakse asettumisesta ei kuitenkaan tehty aivan yksimielisesti. Vahvasti porvarillisen puolueen asettuminen vasemmistolaisen ehdokkaan taakse johti useiden pitkäaikaisten puolueaktiivien lähtemiseen. Puolueesta lähti pois vaalien alla myös entinen kansanedustaja Kullervo Rainio, jonka mukaan puolueen olisi tullut asettua Koiviston taakse vasta SDP:n päätöksen jälkeen, sillä hän näki puolueensa tuesta kannattamalleen Koivistolle voivan olla enemmän haittaa kuin hyötyä, mikäli asia hoidettaisiin huonosti.¹⁶⁴²

Nootin ja muiden kekkosvastaisten voimien kerääntyminen Koiviston tueksi huomattiin

¹⁶³⁸ Nootti 1/1982, s. 2 ”Ulkopoliittiset vaalit”.

¹⁶³⁹ Suomi 2016, s. 418.

¹⁶⁴⁰ Nootti 1/1982, s. 5–6.

¹⁶⁴¹ Nootti 1/1982, s. 4–5, ”Manun ajatuksia eli pieni sininen kirja”.

¹⁶⁴² Keski-Rauska 2014, s. 439–440.

myös ääriivasemmiston keskuudessa. *Tiedonantajassa* todettiin niin *Nootin*, *Expressin* kuin Vennamon liputtavan keskustan ehdokkuudesta kamppaillutta Ahti Karjalaista vastaan ja Koiviston puolesta. *Nootti* lisäksi sisälsi *Tiedonantajan* mukaan “useita al-arvoisia heittoja UKK:ta vastaan” ja Kareen lehdessä julistettiin, että se ei alistu Kekkosen eikä Karjalaisen kumarteluun. *Tiedonantaja* yhtä lailla näki myös valtamedian hehkuttavan Koivistoa, siinä missä lehden oma suosikki Karjalainen näkyi taas *Tiedonantajan* mukaan julkisuudessa lähinnä negatiivisissa yhteyksissä, kuten *Hymy*-lehden jutuissa.¹⁶⁴³

Matti Rauta oli pohtinut *Nootin* yleisönosastolla jo muutama vuosi aiemmin, kuinka vahva ja reilu sosialidemokraatti voisi voittaa Kekkosen vaaleissa. Myös Rauta tulkitsti Kekkosen vallan perustuneen pelkoon: ”Väitän, että loppujen lopuksi vain vähemmistö haluaa hänet tosissaan lähes sosialistimaiden prosenttiluvuista huolimatta. Häntä ei äänestetä innostuneesti vaan pelosta.”¹⁶⁴⁴ Myös Väinö Peltonen oli pohtinut lehdessä Kekkosen kauden lopulla sitä, miksi sanomalehtien yleisönosastoilta tulviva kansan tyytymättömyys vallanpitäjiä kohtaan ei realisoitunut mitenkään.¹⁶⁴⁵

Yhteiskunnalliset muutokset eivät ole helppoja silloin, kun tietty ajattelusuunta on saanut vallitsevan aseman. Jost ja van der Toorn ovat nostaneet esiin *systeeminoikeutusteoriassaan* (system justification theory), että valtaosa ihmisistä tukee vallitsevaa systeemiä monista psykologisista syistä, vaikka järjestelmä ei olisikaan heille edullinen. Enemmistöllä on tarve pitää systeemin legitimaatiota yllä – ei vain systeemin huipulla olevilla, sillä systeemin oikeutus vähentää uhkaa ja epävarmuutta sekä auttaa heikommassa asemassa olevia rationalisoimaan oman kärsimyksensä. Legitimaatio voitetaan Jostin ja van der Toornin mukaan silloin, kun tietyllä kannalla on edes näennäisesti enemmistön tuki, eli enemmistö ajattelee, että tietty katsantokanta on vallitseva.¹⁶⁴⁶

Kekkosen siirtyminen syrjään rikkoi tämän legitimaation ja mahdollisti kansan tyytymättömyyden purkautumisen Koivisto-ilmion kautta, koska valtajärjestelmä oli

¹⁶⁴³ Tiedonantaja 6.11.1981: ”Tähtäimessä Karjalainen”.

¹⁶⁴⁴ Nootti 6/1980, Matti Rauta: ”Katsaus kekkoskauteen”.

¹⁶⁴⁵ Nootti 5/1978, Väinö Peltonen: ”Omantunnon ääni kuuluville”.

¹⁶⁴⁶ Jost & Toorn 2011, s. 313-343.

vahvasti henkilöitynyt presidentin persoonaan. Neuvostoliiton lisäksi myös elinkeinoelämä tuki varsin näkyvästi idänkaupan edistäjänä kunnostautuneen Ahti Karjalaisen valintaa ja vastusti liian vasemmistolaisena pitämäänsä Mauno Koivistoa.¹⁶⁴⁷ Kekkosen henkilökulttia ei saatu kuitenkaan siirrettyä Karjalaisen ympärille.

Kare ja noottilaiset olivat tyytyväisiä Koiviston murskavoitosta, ja Torstaiseurassa järjestettiin vallanvaihdokseen keskittynyt keskustelutilaisuus, josta kirjoitettiin *Nootissa* laajasti ja Alea-kirjalta ilmestyi vielä aihetta käsitellyt kirjanen nimeltä *Kekkosen ajasta vapautumisen aikaan* (1982). Kare tunnusti myöhemminkin Koiviston ansion siinä, että hän ei ollut luonut ympärilleen samanlaista henkilökulttia kuin Kekkonen, mutta innostus Kekkosen kauden päättymisestä vaihtui taas pian kriittisyydeksi hallitsevia päättäjiä kohtaan.¹⁶⁴⁸

Koivistoa kritisoitiin *Nootissa* 1980-luvun mittaan Neuvostoliiton edessä nöyristelystä Tšernobilyn ydinvoimalaonnettomuuden käsittelyn yhteydessä, ruotsalaisten tekemien sukellusvenehavaintojen vähättelystä ja pääministeri Kalevi Sorsan suojelemisesta Valco-tapauksen yhteydessä, jossa sosialidemokraattien tukema valtionyhtiö oli aiheuttanut valtiolle satojen miljoonien markkojen menetykset. *Nootin* palstoilla kritisoitiin myös Koiviston ajatuksia siitä, miten kansallislaulujen esittäminen urheilukilpailuissa oli tämän mukaan liian nationalistista, ja Kare piikitteli myös Koivistoa siitä, että tämä ei uskaltanut puhua avoimesti Suomen historiasta: ”Alkaako mielesi väpättää, kun puhutaan vapaussodasta, suojeluskunnista, lotista, Risto Rytistä.”¹⁶⁴⁹

Juhani Suomen mukaan Koivistoa epäiltiin Moskovassa, ja tämä joutui siksi ylikorostamaan sitoutumistaan YYA-henkeen. Se näkyi muun muassa niin ylimitoitetussa Moskovan matkojen määrässä, YYA-sopimuksen jatkoneuvotteluiden nopeassa aloittamisessa kuin *Nootissakin* noteeratussa ruotsalaisten

¹⁶⁴⁷ Wuokko 2016, s. 173-174 ja 179.

¹⁶⁴⁸ Nootti 8/1983, Kauko Kare: ”Päätoimittajan kirje Koivistolle”.

¹⁶⁴⁹ Nootti 8/1983, Nootti 1/1984: ”Ristiriitaista”; Kauko Kare: ”Päätoimittajan kirje Koivistolle”; Nootti 3/1986, Ilpo Järvinen: ”Aikalainen presidentti”; Nootti 8/1989: Kauko Kare: ”Uudenvuoden kirje Koivistolle”.

sukellusvenehavaintojen vähättelyssä.¹⁶⁵⁰ SDP ohittikin Alpo Rusin mukaan 1980-luvulla keskustan ja kommunistit idänsuhteita parhaiten vaalivana puolueena, ja pääministeri Sorsan asema korostui tänä aikana presidentin rinnalla idänsuhteiden hoitajana.¹⁶⁵¹

Kalevi Sorsaa kritisoitiinkin myös *Nootissa* kovin sanoin, ja hänen kannanottojensa katsottiin tekevän maan puolueettomuuden kyseenalaiseksi ja suututtavan yhdysvaltalaiset. Myös hänen veljeilynsä palestiinalaisten PLO:n kanssa nähtiin lehdessä arveluttavana. Valcon skandaaliin viitattiin myös todeten, että Englannissa kyseisenlainen tapaus olisi tietänyt Sorsalle loppua. Kaikesta huolimatta lehdessä arveltiin Sorsasta voivan tulla seuraava presidentti, "ellei kansa järkiinny".¹⁶⁵²

Nootissa esitetyt huolet eivät olleet turhia, sillä Yhdysvalloissa tosiaan oltiin huolestuneita Sorsan puheista, jotka herättivät kysymyksiä siitä, oliko Suomen ulkopoliittinen linja muuttumassa.¹⁶⁵³ Sorsan aktiivinen toiminta Sosialistisen internationaalin aseistariisuntatyöryhmän vetäjänä toi tälle lisäksi joissain läntisissä piireissä jopa maineen KGB:n miehenä.¹⁶⁵⁴

Ensimmäisen Kekkosen virasta luopumisen jälkeen ilmestyneen *Nootin* etusivulla julkaistiin SMP:n kansanedustajan J. Juhani Kortosalmen eduskuntapuhe, jossa puolueen kekkosvastaisimpiin kuulunut kansanedustaja ruoti Kekkosen kautta ja uutta tilannetta. Suomettumisen varjopuolet, kuten Kekkoseen liittynyt henkilöpalvonta, itsesensuuri, yöpakkaset, poikkeuslaki ja noottikriisi, saivat kritiikkiä osakseen. Kortesalmi lisäksi muistutti, ettei vastaavaa ollut tapahtunut Paasikiven toimiessa presidenttinä. Toisaalta myös tiedotusvälineet joutuivat Kortosalmen kritiikin kohteeksi, sillä hänen mukaansa presidentin olisi tullut nyt antaa sairastaa rauhassa.¹⁶⁵⁵

Pian Kekkosen jätettyä presidentin tehtävät ilmestyi kohua herättänyt kirja

¹⁶⁵⁰ Suomi 2016, s. 418-422, 426-428, 436-437 ja 445.

¹⁶⁵¹ Rusi 2022, s. 112-113.

¹⁶⁵² Nootti 1/1991, Kosti Tolonen: "Tasavallassa tapahtuu"; Nootti 2/1988, Kosti Tolonen: "Quo vadis Kokoomus?"; Nootti 4/1987: "Sinipuna ja riippumattomuus".

¹⁶⁵³ Keski-Rauska 2020, s. 243.

¹⁶⁵⁴ Meinander 2022, s. 241.

¹⁶⁵⁵ Nootti 5/1981, s. 1.

Tamminiemen pesänjakajat (Lehtimiehet oy 1981). *Helsingin Sanomien* politiikan toimituksen päällikön Aarno Laitisen johdolla kootussa kirjassa oletettuja presidenttiehdokkaita käsiteltiin varsin kriittiseen sävyyn ja kirjassa lisäksi rikottiin joitain suomettumisen ajan tabuja. Ajankohtainen teos sai Kauko Kareen *Tähän on tultu* -kirjan kaltaisen kansansuosion.

Laitisen teos sekä monet muutkin Kekkosen presidenttikauden jälkitunnelmissa esitetyt suomettumiskriittiset kannanotot saivat Kareelta kuitenkin varsin kylmän vastaanoton. Kare piti *Nootissa* raukkamaisena etenkin sitä, kuinka Kekkosta ja suomettumista uskallettiin kritisoida vasta nyt. Kareta suututti se, että samat tiedotusvälineet, jotka olivat vähän aiemmin tyrmänneet kekkoskriittiköiden, kuten Kullervo Rainion, Ahti M. Salosen, Olavi Keskisen, Peter Kankkosen ja Kaarlo Pitsingin ajatukset, uskalsivat nyt kyllä puhua aikanaan vaietuista aiheista, kuten Saimaan kanavasta, Kostamuksesta, äänten ostosta, ylipitkästä virkakaudesta ja muista tabuista.¹⁶⁵⁶

Tamminiemen pesänjakajia ei voi kuitenkaan pitää raukkamaisena jälkiviisasteluna. Demaripainotteinen *Helsingin Sanomien* toimittajakunta oli vahvasti Karjalaista vastaan, sillä tämän alkoholismi ja pehmeä suhtautuminen Neuvostoliiton suhteen ei heitä miellyttänyt.¹⁶⁵⁷ Teoksen ensisijaisena tarkoituksena oli Aarno Laitisen mukaan estää Ahti Karjalaisen valinta Kekkosen seuraajaksi. Koska *Helsingin Sanomat* tuki Karjalaista, oli lehden toimittajina työskennelleiden kirjoittajien julkaistava teos nimimerkin takaa. Kun nimet lopulta paljastuivat, erotettiin Laitinen lehdestä.¹⁶⁵⁸

Nootissa kritisoitiin myös Johannes Virolaista jälkiviisastelusta, ja tämän nähtiin menettäneen kaiken harkintakykynsä sen jälkeen, kun hän oli “vapautunut Kekkosen kahleista” ja haukkuessaan nyt uudessa kirjassaan lähes joka sivulla edellistä presidenttiä.¹⁶⁵⁹ Juhani Suomen mukaan Kekkosen elämäntyön mustamaalaaminen alkoikin heti tämän sairastumisen ja eron jälkeen.¹⁶⁶⁰

¹⁶⁵⁶ Nootti 6–7/1981, s. 5–6.

¹⁶⁵⁷ Mainio 2018, s. 361–364 ja 364–365.

¹⁶⁵⁸ Arthur Franck: Tamminiemen pesänliikakajat, Polygraf 2021. Dokumenttielokuva Tamminiemen pesänjakajat -teoksesta.

¹⁶⁵⁹ Nootti 7/1982, Jukka T. Helin: ”Vanhaa ja uutta ulkopoliitikassa”.

¹⁶⁶⁰ Suomi 2016, s. 416.

Nootin tukijoille suunnatussa kirjeessä Kare summasi tuntojaan Koiviston ensimmäisistä presidenttivuosista: “Kaksi vuotta ‘Koiviston aikaa’. Onko mikään muuttunut? Räikeimmät poliittiset virkanimitykset, presidenttilahjukset lakeijoille lienevät vähentyneet. Mutta uusia myllykirjeitä, uusia kansallisten arvojen ja symbolien suomettamis-pyrkimyksiä on kuultu ja nähty. On yhä pidettävä yllä aitoa isänmaanrakkautta, vapaata kritiikkiä.”¹⁶⁶¹ Samoilla linjoilla muutoksesta on myös Lasse Lehtinen, jonka mukaan siirtyminen Kekkosen ajasta Koiviston aikaan tarkoitti sisäpolitiikan remonttia, mutta kekkoslaisen ulkopoliitiikan jatkumista.¹⁶⁶² Koivisto itse kertoi muistelmissaan pyrkineensä jatkamaan Kekkosen ulkopoliittista linjaa, mutta totesi pyrkineensä menettelytavoissa korostamaan pääministerin, ulkoministerin ja hallituksen roolia.¹⁶⁶³

Myös Jukka T. Helin summasi samanlaisia tunteja *Nootin* palstoilla: ”Ja presidentin vaihdos näkyikin vapaampana ilmapiirinä, jossa demokratia toimii vahvemmin kuin Urho Kekkosen aikana. Puolueita ei enää jaotella epäluotettaviin ja luotettaviin. Ulkopoliittinen pelottelu on vähentynyt, vaikkakin vielä on olemassa joitakin K-linjan jäänteitä. Hallituksen muodostavat ne puolueet, jotka voittavat vaaleissa. Tästä on hyvänä esimerkkinä SMP:n pääsy hallitukseen.”¹⁶⁶⁴ SMP oli tosiaan noussut vuonna 1983 hallitukseen, vaikka sen omatkaan poliitikot eivät ensin uskoneen hallitukseen pääsyn todennäköisyyteen. Aarni Virtasen mukaan taustalla maaseudun puolueen nostamisessa hallitukseen oli sosialidemokraattien ajatus saada näin torjuttua äänien menettäminen puolueelle ja toisaalta lyödä samalla kiilaa porvaririntaman väliin – presidentti Koivistolla sanotaan olleen erityisen aktiivinen taustarooli hallituksen synnyssä.¹⁶⁶⁵

Antti Seppälä saattoi myös nostaa nyt esiin *Ilta-Sanomien* kolumnissaan, kuinka kymmenen vuotta aiemmin presidentin asema oli noussut liian vahvaksi ja Kareen ja Jouko Tyyrin kaltaiset presidentin valtaa arvostelleet henkilöt joutuivat pilkan kohteeksi.¹⁶⁶⁶ Yhtä lailla *Uudessa Suomessa* Ilkka Juva muistutti, miten vielä *Tähän on*

¹⁶⁶¹ ”Hyvät Nootin Lukijat”, päiväämätön kirje Nootin lukijoille, KKa.

¹⁶⁶² Lehtinen 2002, s. 645.

¹⁶⁶³ Koivisto 1995, s. 23-24.

¹⁶⁶⁴ Nootti 1/1984, Jukka T. Helin: ”Grenada, Koivisto, kokoomus.”

¹⁶⁶⁵ Virtanen 2018, s. 277-282.

¹⁶⁶⁶ *Ilta-Sanomat* 18.5.1982: ”Pyykkärit”.

tultu -kirjan ”paljastuksia” ällisteli koko kansa, mutta 1970-luvun aikana Kekkosen asema muuttui merkittävästi kokoomuksen johdon vedettyä puolueen demareiden viitoittamalle tielle tukemaan Kekkosta.¹⁶⁶⁷

Jouko Tyyri oli Kekkosen kannattajiin kuulunut toimittaja ja kirjailija, joka toimi 1970-luvun alussa opetus- ja kulttuuriministerinä. Tyyri kääntyi 1970-luvulla Kekkosen politiikan vastustajaksi ja nosti esiin kritiikkinsä siitä, kuinka Suomi oli Neuvostoliitosta lähes yhtä riippuvainen kuin aikanaan autonomian aikana Venäjästä. Toimittaja Eero Silvasti arvioi kolumnissaan vuonna 1978 Tyyrin jäävän Simpan ja Kareen lailla huutavaksi ääneksi, jota ei kuunneltaisi vaikka ääni kuuluisikin.¹⁶⁶⁸

Kare oli *Suomettuva Suomi* -teoksen loppupuheessa käsitellyt myös Tyyrin poliittista käännöstä ja esittänyt Tyyrin tulleen erotetuksi *Helsingin Sanomista* poliittisten mielipiteidensä takia. Totuus oli Tyyrin mukaan toisenlainen ja erottamisen sijaan hänet oli ostettu *Helsingin Sanomien* harmiksi *Aamulehteen*. Toimittaja Simopekka Nortamo pitää tapausta malliesimerkkinä siitä, minkälaisia huhuja suomettunut mielipideilmasto synnytti.¹⁶⁶⁹ Tyyri ei myöskään itse hyväksynyt sitä, että hänet rinnastettiin Kareen ja Junnilan kaltaisiin kekkosvastaisiin tahoihin. Hän nosti vielä 1990-luvun alussa esiin tukeneensa Kekkosta tämän presidenttikausien aikana ja saaneensa häirikön maineen tuodessaan esiin Neuvostoliiton epäkohtia.¹⁶⁷⁰ Taustaltaan keskustalainen Tyyri oli ollut luomassa K-linjan teoriaa Matti Kekkosen kanssa kirjoittamassaan kirjassa *Asiat ja asenteet* (1959) sekä 1960-luvun alussa edistämässä Maalaisliiton siirtymistä eturyhmäpuolueesta keskustalaiseksi yleispuolueeksi, joka voisi helpommin toimia myös kaupungeissa.¹⁶⁷¹

Vaikka ilmapiirin koettiin vapautuneen, pyrki myös Koivisto edeltäjänsä tavoin ohjailemaan lehdistöä pysymään ulkopoliittisesti oikealla linjalla ja kritisoi tiedotusvälineitä kriittisestä suhtautumisesta Neuvostoliittoon.¹⁶⁷² Koiviston

¹⁶⁶⁷ Uusi Suomi 27.4.1985, Ilkka Juva: ”Väärää vertaamista”.

¹⁶⁶⁸ Helsingin Sanomat 26.7.1978: ”Toisin ajatteleva Tyyri”.

¹⁶⁶⁹ Helsingin Sanomien kuukausiliite 17/1991, Simopekka Nortamo: ”Itsesensuurin aika on vielä tutkimatta”.

¹⁶⁷⁰ Savon Sanomat 8.4.1992, Jouko Tyyri: ”Keskustaliberaali”.

¹⁶⁷¹ Hokkanen 2002, s. 456-457; Isohookana-Asunmaa 2006, s. 58-59.

¹⁶⁷² Suomi 2016, s. 435 ja 516-517.

auktoriteetti näyttää kuitenkin olleen eri luokkaa Kekkoseen nähden.

Kekkosen jälkeistä vapautumisen aikaa kuvaa kenties osaltaan se, että Alea-kirja näyttää muuttuneen kuin yhdessä yössä suosituksi kustantamoksi. Kustantamon kirjoista kirjoitettiin 1960-70-lukujen taitteessa lehdistössä aktiivisesti. Suomettumisen syvimmän vuosikymmenen edetessä arvostelut kuitenkin vähenivät ja vuosikymmenen puolestavälistä eteenpäin kustantamoa ei lehdistössä huomioitu lähes ollenkaan.

Alea-kirjan vuonna 1981 julkaisema Helge Heikkisen kirjoittama valtamerikalastusta käsitellyt muistelmateos *Hopeaparvien perässä Islannin vesillä* oli kuitenkin menestys, ja siitä kirjoitettiin runsaasti arvosteluja – kirja noteerattiin ainakin 15 lehdessä, mikä on saman verran mainintoja, kuin kaikki Alean kirjat olivat saaneet edellisten 3-4 vuoden aikana. Kenties kirja osui ja upposi aiheensa ja tasonsa puolesta, mutta Alean julkaisun nouseminen vuosien hiljaiselon jälkeen juuri tuona tapahtumarikkaana vuotena merkittävästi noteeratuksi kirjaksi on tuskin sattumaa ja oli ennemminkin osoitus mielipideilmaston vapautumisesta.

Aikakauden muutos näkyi lähivuosina myös muutenkin Alean kirjojen vastaanotossa, ja Tuure Junnilan kirjasta *Kekkosen valtakaudesta Koiviston aikaan* (1985) kirjoitettiin esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* varsin positiiviseen sävyyn. Jukka Knuuti piti Junnilaan tekstin taiturina ja hänen hänen muistelmiensa laatutason olevan aivan toista luokkaa kuin useimpien muiden poliitikkojen ”epämuistelmat”.¹⁶⁷³

Toisaalta pienkustantaja saattoi törmätä edelleen erikoisiin itsesensuurin luomiin ongelmiin. Kare nosti Juhani Tuomelalle 1985 lähettämässä kirjeessään esiin, että poliittisesti arveluttavien kirjojen saaminen painoon ei ollut edelleenkaan läpihuutojuttu: ”Katsos että minun on syytä henkilökohtaisesti kiittää Gummeruksen Kirjapainoa tähänastisesta ja nimenomaan Sirje Sinilindin kirjan mutkattomasta painamisesta. Minulla on kokemusta – jollakulla muullakin on -, että näin suorasukainen ja kiistaton N-liiton kritiikki olisi monessa muussa tapauksessa kohdannut kirjapainossa sensuuri-vaikeuksia (muuan kirjapaino jopa palautti jo

¹⁶⁷³ Uusi Suomi 1.10.1985, Jukka Knuuti: ”Tuliko vihje nootista sittenkin Suomesta”.

ladottavana olleen käsikirjoituksen ”asiaa harkittuaan”).”¹⁶⁷⁴

Suomettumisen ahdasmielinen keskusteluilmapiiri alkoi kuitenkin vapautumaan nopeasti Kekkosen valtakauden päätyttyä. Tämä näkyi niin presidentinvaalien ehdokasasettelussa ja tuloksessa, asiasta tehdyissä aikalaishavainnoissa kuin siinä, miten Alea-kirjaan suhtauduttiin. Kritiikin porttien auettua Kekkosen toimintaa kohtaan oli Kare ja moni noottilainen lähinnä toppuuttelemassa jälkiviisasta retostelua. Kare ei pitänyt joukon mukana juoksemisesta – ei Kekkosen puolesta eikä tätä vastaan.

Kylmän sodan loppunäytös: Reagan, Gorbatsšov ja Sorsa

Urho Kekkosen yksinvallan päättymisen myötä pahin suomettumisen aika näytti olevan takanapäin, mutta Kare ei nähnyt syytä lopettaa julkaisutoimintaansa. Neuvostoimperialismin vastustamisessa riitti vielä työnsarkaa kylmän sodan kiristyessä, kuten myös kotimaan politiikassa. Vaikka poliittinen tilanne oli parantunut, jatkoi suomettuminen edelleen olemassaoloon.

Kolmannen maailmansodan uhka kiristyi 1980-luvun alussa samalle tasolle millä se oli ollut 1960-luvulla, ja enemmistö länsieurooppalaisista uskoi ydinsotaan elinaikanaan.¹⁶⁷⁵ Lännessä antikommunistinen oikeisto sai tuulta alleen Ronald Reaganin ja Margaret Thatcherin menestyksen siivittämänä samaan aikaan, kun Neuvostoliiton talous oli vakavissa vaikeuksissa, Afganistanissa aloitettu sota söi resursseja ja Neuvostoliiton miehittämissä maissa Puolan Solidaarisuus-liikkeen kaltaiset uudistuksia vaativat liikkeet keräsivät kannatusta.

Vaikka neuvostojärjestelmä natisi liitoksissaan, pyrki se pitämään kiinni etupiiristään, johon se laski myös Suomen kuuluvan. Alpo Rusi muistuttaa, että vielä 1980-luvun lopulla Neuvostoliitto pyrki tiivistämään otetaan Suomesta luomalla entistä tiiviimpiä kontakteja suomalaisiin vaikuttajiin ja instituutioihin.¹⁶⁷⁶ ”Kotiryssäjärjestelmä” eli ja voi edelleen hyvin.

¹⁶⁷⁴ Kare Juhani Tuomelalle 27.11.1984, KKa.

¹⁶⁷⁵ Westad 2017, s 507.

¹⁶⁷⁶ Rusi 2022, s. 229-231.

Nootissa otettiin edelleen varsin suoraan kylmän sodan antikommunistien puoli. Rauhanliikkeen nähtiin vastustavan ainoastaan lännen aseita, ja Ronald Reaganin kehuittiin tuoneen Yhdysvaltojen ulkopoliittikkaan päättäväisyyttä siinä missä Jimmy Carterin aikaa oli kuvannut hapuilu ja heikkous. Kare taas näki Ruotsin tulleen köyhemmäksi Olof Palmén valtakauden myötä.¹⁶⁷⁷

Nootissa seurattiinkin aktiivisesti kylmän sodan kansainvälistä kehitystä, oli kyseessä sitten Afganistanin tilanne, jota verrattiin toisinaan Suomen taisteluihin Neuvostoliittoa vastaan, tai Viroon sijoitetut uudet sotajoukot tai Ruotsissa tehdyt sukellusvenehavainnot, joiden epäiltiin kertovan hyökkäysvalmisteluista Ruotsia kohtaan. Korealaisen matkustajakoneen alasampuminen ja Inariin harhautunut neuvosto-ohjus olivat taas kysymyksiä, joiden kohdalla Neuvostoliiton motiiveja epäiltiin. Etenkin ruotsalaista antikommunistista *Contra*-lehteä siteerattiin 1980-luvun *Nooteissa* runsaasti ja kyseisellä lehdellä kehuittiin olevan laajat resurssit *Noottiin* nähden.¹⁶⁷⁸

Nootissa 1/1982 käsiteltiin laajasti Puolan Solidaarisuus-liikettä ja puolalaistaustaista paavi Johannes Paavali II:sta, jonka vierailu entisessä kotimaassaan oli iso tapaus. Kauko Kare vertasi *Nootissa* Puolan Solidaarisuuden aiheuttamaa liikehdintää Unkariin vuonna 1956 ja Tšekkoslovakiaan vuonna 1968 sekä kritisoi ulkoministeri Paavo Väyrystä vertaamalla tätä Tšekkoslovakian miehityksen aikaiseen ulkoministeri Ahti Karjalaiseen, joka ei tuominut miehitystä. Kare toisaalta yhtä lailla kritisoi Puolan puolesta järjestettyjä mielenosoituksia, joiden näki palvelevan ainoastaan järjestäjiensä julkisuudenhallua.¹⁶⁷⁹ Pohdittavaksi jää, missä määrin Kareen kritiikki mielenosoittajia kohtaan oli aiheellista ja missä määrin mustasukkaisuutta siitä, että hän ei ollut asian suhteen ainoa toisinajattelija.

¹⁶⁷⁷ Nootti 6-7/1981, Jukka T. Helin: "Vapaa maailma vaarassa"; K.A. Tuneberger: "Vinoutunut rauhanliike" (Svenka Dagbladetista); Nootti 3/1986, Kauko Kare: "Palme – suuri valtiomies? Kerettiläinen jälkikatsaus".

¹⁶⁷⁸ Nootti 1/1982, Puola ja paavi esillä näyttävästi kyseisessä numerossa; Nootti 1/1984: "Pikku-Saku ihmemaassa"; Nootti 1/1980, yleisönosasto; Nootti 3/1980, Jukka T. Helin: "Valistuneille itsesensoreille"; Nootti 6/1982: "Neuvostohyökkäys Ruotsiin?"; Nootti 17/1985, Ilpo Järvinen: "Idästä nousee ohjus".

¹⁶⁷⁹ Nootti 1/1982, N: "Tästäkö apua Puolalle?"; Olavi Laine: "Historia toistuu Puolassa", Kareen jälkikirjoitus.

Vuosikymmen oli alkanut presidentinvaihdoksella Kekkosen 25 vuotta kestäneen kauden tultua päätökseen ja vuosikymmenen edetessä myös Neuvostoliitossa alkoi tapahtua muutoksia uudistusmielisen Mihail Gorbatšovin noustua maan johtoon vuonna 1985. Gorbatšov aloitti yhteiskunnallisten uudistusten sarjan, joista *glasnost* tähtäsi yhteiskunnallisen keskusteluilmapiirin avaamiseen ja *perestroika* sosiaaliin uudistuksiin. Kommunistisen järjestelmän kritiikin tulvaportit oli nyt avattu, kuten Odd Arne Westad kuvaa glasnostin vaikutusta.¹⁶⁸⁰

Nootissa Kosti Tolonen kehui tervehtivänsä ilolla sitä, jos tavallinen neuvostokansalainen saa lisää demokraattisia vaikutusmahdollisuuksia, oikeusturva kohenee, mielivalta vähenee ja elintaso paranee. Tolonen kuitenkin muistutti, että mikään tekohengitys ei kuitenkaan pelasta sosialismia, sillä vain kapitalismi pystyi parantamaan yhteiskunnan, jonka ongelmien ensisijaiset syyt olivat byrokratia, vapauden puute ja innovaation puute sekä toisarvoisina syinä alkoholismi ja työmoraali, joihin nyt ainoastaan nähtiin puututtavan.¹⁶⁸¹

Venäläinen taloustieteilijä Jegor Gaidar on analysoinut kirjassaan *Imperiumin tuho* kommunistisen järjestelmän kaatumiseen johtaneita syitä. Neuvostotalous oli hänen mukaansa lähtökohtaisesti tehoton länsimaiseen markkinatalouteen nähden, katsottiin sitten raaka-aineiden tai energian kulutusta lopputuotetta kohden tai tuotantolaitosten rakennusaikoja. Konepajateollisuuden taso oli heikko eikä neuvostoliittolaisille tuotteille ollut merkittävää kysyntää ulkomailla. Viljan suhteen maa oli ollut riippuvainen tuonnista 1960-luvun alkupuolelta lähtien. Öljyn hinnan nousu 1970-luvulla oli antanut neuvostojärjestelmälle tekohengitystä ja mahdollisti elintarvike- ja kulutustavarakriisin jarruttamisen ja asevarustelun jatkamisen 1980-luvulle asti. Öljyn hinnan laskuun ei kuitenkaan varauduttu etukäteen, mikä romahdutti järjestelmän vauhdilla, kun ulkomaisten lainojen korot nousivat samaan aikaan tulojen tyrehtyessä.¹⁶⁸² *Nootissa* esitetyt havainnot järjestelmän rakenteellisista ongelmista olivat siis oikeilla jäljillä.

¹⁶⁸⁰ Westad 2017, s. 543.

¹⁶⁸¹ Nootti 3/1987, Kosti Tolonen: ”Gorbatšovin kampanja”.

¹⁶⁸² Gaidar 2014, s. 90, 107-9, 115 ja 141.

Jonathan Haslamin mukaan Brežnev oli pitänyt Neuvostoliiton suurvalta-aseman yllä talouskehityksen hinnalla. Myös hänen mukaansa tekninen jälkeenjääneisyys ja huonot kannustimet laskivat työn tuottavuutta, jälkeenjääneisyys vaivasi kaikilla teknologian aloilla ja etenkin öljyn ja maakaasun hinnan romahtaminen vuosikymmenen aikana vaaransivat koko talouden.¹⁶⁸³ Myös Odd Arne Westad nostaa esiin, että tilanne Neuvostoliitossa oli uuden vuosikymmenen myötä huono monella tavalla. Talouskasvu heikentyi vuosikymmenen mittaan entisestään, öljyn hinnan lasku vähensi valtion tuloja ja korruptio ja alkoholismi rehottivat. Sotamenot taas kasvoivat, mutta Neuvostoliitto tuki silti avokätisesti kolmannen maailman valtioita.¹⁶⁸⁴

Kotimaan politiikan osalta Kare valitteli *Nootissa* vuonna 1987 aikakauden muotiasioita olleen naispappeus, aseistakieltäytyjät, Etelä-Afrikan rasismi, suojeluskuntapatsaan pahamaineisuudesta puhuminen, koululaisten sukupuoliopetus, poliittiset virkamiesnimitykset sekä kokoomuksen ja kommunistien kilpailu Moskovon suosioista. Jääkäreiden ja vapaussodan sijaan puhuttiin Kareen mukaan taas Leninistä ja YYA:sta. Kare peräänkuulutti juhlapuheiden isänmaallisuuden sijaan fraasitonta hymistelemätöntä isänmaallisuutta.¹⁶⁸⁵

Vuoden 1983 eduskuntavaalit olivat myös tietyllä tavalla merkki Kekkosen ajasta vapautumisesta. SMP teki vaaleissa uuden tulemisen suurella vaalivoitolla saaden 17 kansanedustajaa. Vaalien alla *Nootissa* käydyssä keskustelussa Heimo Rantala arvioi, että: ”Jos vähänkin kuuntelee omantunnon ääntä, niin täytyy äänestää selväpiirteistä oppositiota, jota Suomessa edustavat SMP, perustuslailliset, Kansanvallan liitto ja jossain määrin kristilliset, joiden politiikassa on kyllä eräitä ihmeellisiä sivuilmiöitä.” Kansanvallan liitto oli alkuperäiseltä nimeltään Suomen kansan yhtenäisyyden puolue, joka oli vaihtanut nimeään ja valinnut puheenjohtajakseen entisen sosialidemokraatin Kaarlo Pitsingin. Puolueen ehdokaslistoilla oli myös toinen asevelisocialisti Ahti M. Salonen, mikä myös selittää noottilaisten kiinnostuksen puoluetta kohtaan.¹⁶⁸⁶

Vaalien jälkeen Veijo Minkkinen kehui *Nootissa*, että kansanvallan voima ei näkynyt

¹⁶⁸³ Haslam, 2011, s. 329, 345 ja 275.

¹⁶⁸⁴ Westad 2017, s. 509.

¹⁶⁸⁵ Nootti 5-6/1987, N: ”Itsenäisyys ja puolueet”.

¹⁶⁸⁶ Nootti 2/1983: ”Kansalaiset ja vallat – oppositio äänivallille”.

ainoastaan SMP:n murskavoitossa, vaan se näkyi myös suurten puolueiden sisällä tapahtuneissa muutoksissa, kuten keskustan Liisa Kulhian ja kokoomuksen Tuure Junnilan saamassa kannatuksessa. *Nootin* vaalikeskustelussa oltiin pahoillaan perustuslaillisten vaatimattomasta kannatuksesta, mutta yhtä lailla oltiin tyytyväisiä Kulhian, Junnilan ja Ehrnroothin menestyksestä sekä pidettiin SMP:n ”rosvot kiinni” -vaaliteemaa onnistuneena.¹⁶⁸⁷

Vaalien alla Alean julkaisemiin kirjoihin lukeutui Lahti-Saloranta-nimimerkillä julkaistu teos *Eduskunnan napinpainajat*, jossa kritioitiin etenkin poliitikkoja, jotka puhuivat sotaveteraanien puolesta, mutta äänestivät salissa toisin. *Suomen Kuvalehdessä* kirjan kirjoittajaksi epäiltiin kokoomuksen oululaista kansanedustajaa Eero Lattulaa, joka oli ainoita poliitikkoja, jota kirjassa keuhuttiin vuolaasti.¹⁶⁸⁸ Sekä Lattula että Kare kuitenkin kiistivät jyrkästi omissa vastineissaan *Suomen Kuvalehden* väitteen todenmukaisuuden.¹⁶⁸⁹

Kouvolan Sanomien Pentti P. Perttula kiinnitti Lahti-Salorannan kirjasta kirjoittamassaan arvostelussa huomion siihen, että aikakausi näytti vaihtuneen presidentinvaihdoksen myötä ja Kekkonen aikana vaiettu kritiikki oli nyt päässyt valloilleen. Perttulan mukaan: ”Väite, että kulunut vuosi olisi ollut keskustelun vapautumisen aikaa, vahvistuu sitä mukaa, kun uusia pamfletteja ja paljastuskirjoja ilmestyy. Niitä lukiessa tulee nimittäin kysyneeksi mikä on ollut se pato, joka tähän asti on estänyt terveellisen jopa kärkeväkin arvostelun”.¹⁶⁹⁰

Vihreä liike oli saanut vuoden 1983 eduskuntavaaleissa kaksi kansanedustajaa, ja seuraavan vuoden kuntavaaleissa myös noottilaiset kiinnittivät huomiota uuden liikkeen nousuun poliittiselle kartalle. Kare ei nähnyt vihreää liikettä vaihtoehtona, ja hänen mielestään sen ulkopoliittinen funktio oli edistää ydinaseetonta pohjolaa ”Vietnamin, rockin, sivareiden ja ‘rauhan’ ohella.”. Jukka T. Helin taas huomioi, että vihreiden kannattajat ilmoittivat kyselyssä poikkeuksetta seuraavaksi parhaaksi vaihtoehtokseen

¹⁶⁸⁷ Nootti 3/1983, Veijo Minkkinen: ”Upea Suomen kansa”; Nootti 3/1983: ”Eduskunta 1983-198? – valtion ja kansalaisten puolueet”.

¹⁶⁸⁸ Suomen Kuvalehti 3/1983: ”Eero Lattula sai oman vaalikirjan”.

¹⁶⁸⁹ Suomen Kuvalehti 5/1983, ”Lattula ja veteraanit”.

¹⁶⁹⁰ Kouvolan Sanomat 20.1.1983, Pentti P. Perttula: ”Millään ei ole mitään väliä”.

Vuoden 1987 eduskuntavaaleissa porvaripuolueet olivat laatineen kassakaappisopimuksen, jonka avulla oli tarkoitus perustaa porvarihallitus, mikäli puolueet saisivat enemmistön eduskuntaan. Koivisto sai rikottua tämän sopimuksen tarjoamalla vaaleissa hyvin menestyneen kokoomuksen entiselle puheenjohtajalle Harri Holkerille pääministerin paikkaa, ja porvarihallituksen sijaan päädyttiin näin sinipunahallitukseen. Kokoomuksen puolelta porvarihallitusta puuhannut puheenjohtaja Ilkka Suominen näki sosialidemokraattien vetämisen hallitukseen Koiviston kekkosmaisena oman puolueen suojelemisena, ja oppositioon jääneen keskustan Paavo Väyrynen taas väitti ohjeiden porvarihallituksen kaatamiseen tulleen itärajan takaa.¹⁶⁹²

Nootissa Kauko Parkkinen näki vaalit merkityksellisimmiksi vuoden 1966 jälkeen, sillä niiden myötä ”Sorsan vuosia rakentama imperiumi” kaatui. Kare näki kokoomuksen ja keskustan voiton takana olleen enemmän protestin Sorsan valtaa kohtaan kuin puolueiden omat ansiot. Molemmat olivat sitä mieltä, että pienpuolueissa johtajat olivat pilanneet hyvän asian ryhtymällä SMP:n tapauksessa sosialidemokraattien juoksupojaksi hallituksessa.¹⁶⁹³ Syytökset olivatkin osuvia, sillä kokoomuksessa SMP:n hallitukseen ottaminen arvelutti, sillä sen nähtiin toimineen edellisessä hallituksessa sosialidemokraattien apupuolueena.¹⁶⁹⁴

Ennen vuoden 1983 vaalien jälkeistä hallitukseen menoa SMP:tä oltiin *Nootissa* kiiteltä, mutta myöhemmin asenne puoluetta kohden oli varsin kriittinen. *Nootin* yleisönosastolla SMP:n syytettiin unohtaneen kansalaisten ongelmat päästyään lihapatojen ääreen. Puolueen tuomittua ETYK:in 10-vuotisjuhlakokouksen yhteydessä järjestetyn balttien mielenosoituksen Kare syytti Pekka Vennamo ”Pehmo Pekaksi”, ja vuosikymmenen loppupuolella Veikko Vennamon aikana unohdetun kansan puolesta liputtaneen puolueen nähtiin *Nootissa* julkaistun puheenvuoron mukaan liputtaneen nyt

¹⁶⁹¹ Nootti 3/1984: Jukka T. Helin: ”Vihreät vai punaiset arvot?”; Nootti 6-7/1984, N: ”Vihreä peiteväri. Suomen kunnallisvaalit 1984”.

¹⁶⁹² Keski-Rauska 2020, s. 334 ja 347.

¹⁶⁹³ Nootti 2/1987: ”Punaruusu, ruiskukka ja perunanlehti”; Nootti 8/1987, Kauko Parkkinen: ”Punamusta vallankaappaus”.

¹⁶⁹⁴ Vares 2017, s. 416.

enää “Pekka Vennamon raitahousujen puolesta”.¹⁶⁹⁵

Puolueen 1983 alkanut hallitustaival aiheutti myös sisäisesti linjariitoja, kun Veikko ja Pekka olivat kulisseyssä napit vastakkain isän halutessa vetää jyrkempää politiikkaa pojan ajaman pehmeän ja pragmaattisen hallituspolitiikan sijaan, jonka isä-Vennamo näki johtavan vaalitappioon.¹⁶⁹⁶

Kylmän sodan kiristyminen 1980-luvulla ja Neuvostoliiton uhkaava toiminta osoittivat, että Suomessa tuli pysyä edelleen varuillaan itäisen naapurin suhteen. Koivistosta ei ollut Kekkosen veroiseksi vastustajaksi, ja *Nootissa* esitetyssä yhteiskuntakritiikissä pääministeri Sorsa oli yhä useammin arvostelun kohteena. Korruption ei myöskään nähty kadonneen minnekään politiikasta, ja myös Suomen Maaseudun Puolueen nähtiin myyneen nahkansa hallituspaikasta.

Julkaisu- ja järjestötoimintaa suomettumisen lientyessä

Alea-kirjan täyttyessä 20-vuotta eivät kustantamon teemat olleet merkittävästi muuttuneet. Kare mainosti vuonna 1987 *Kirjakauppalehdessä Nootin* 20:n vuosikerran ensimmäisten numeroiden käsittelevän muun muassa Lenin-myyttiä, “Lepikon torpan bluffia”, Viroa ja ajankohtaista kotimaan politiikkaa.¹⁶⁹⁷

Kare otti *Tähän on tultu* -teoksesta vielä päivitetyn uusintapainoksen, kun kirjan alkupeäisestä julkaisusta tuli 20 vuotta. Yhdeksannen painoksen jälkeen kirjan kokonaispainos oli nyt 75 000 kappaleessa. 20-vuotispainos ei enää herättänyt lukijoiden innostusta, ja Kare mainosti kirjaa *Uudessa Suomessa* pari vuotta ilmestymisen jälkeen valitellen sitä, että uusintapainos oli pimitetty täydellisesti lehdistössä eivätkä kirjakaupatkaan olleet innostuneet teoksesta.¹⁶⁹⁸

¹⁶⁹⁵ Nootti 4-5/1988, N: ”Puoluepolitiikoitsijan verouudistus”; Nootti 2/1984, Eero Kamula: ”Mihin menet, SMP? Veljet meitä on petetty”; Nootti 5/1985, Kauko Kare: ”Rauhankokousten’ tragikomediala”.

¹⁶⁹⁶ Virtanen 2018, s. 304-310.

¹⁶⁹⁷ Kirjakauppalehti 4/1987: ”Alea-kirja ja Nootti 20-vuotta”.

¹⁶⁹⁸ Uusi Suomi 13.9.1989: ”Kauko Kare ilmoittaa Tähän on tultu 1967–1989”.

Etelä-Afrikan ihmisoikeustilanteen noustua 1980-luvulla jälleen ajankohtaiseksi keskustelunaiheeksi jatkoi Kare *Nootissa* jo aiemmin aloitettua linjaa ja puolusti toisinajattelijaluonteensa mukaisesti median parhaamaa apartheid-valtiota. Vuonna 1984 Torstaiseuran piirissä oli suunnitteilla Etelä-Afriikka-yhdistyksen perustaminen, vakiinnuttamaan jo olemassa oleva toiminta.¹⁶⁹⁹ Etelä-Afrikan Ystävät saatiin kuitenkin perustettua vasta vuonna 1988, ja Kare oli aktiivisesti mukana tässä järjestössä, jonka tavoitteena oli tuoda esiin vaihtoehtoja tietoa kyseisestä valtiosta.¹⁷⁰⁰

Vuonna 1986 Alea-kirja julkaisi Neuvostoliitosta länteen 1960-luvulla muuttaneen venäläisen maailmanluokan pianistin Vladimir Ashkenazyn muistelmateoksen, jossa pianisti toi esiin neuvostojärjestelmään liittyviä epäkohtia. Kirja huomioitiin lehdistössä laajalti, ja muun muassa *Suomen Kuvalehti* teki Suomessakin käyneestä Ashkenazysta laajan artikkelin. Lehden mukaan Ashkenazyn teos oli muihin loikkarien teoksiin nähden vaatimaton ja maltillinen, kuten kirjan tekijäkin.¹⁷⁰¹ Toisaalta esimerkiksi *Warkauden Lehdessä* Matti Kanervala näki teoksen lipsuvan välillä hyvinkin propagandistiseksi lännen ylistykseksi ja neuvostojärjestelmän pahuuden korostamiseksi.¹⁷⁰²

Kauko Kare oli jo *Nootin* perustamisvuonna anonut valtiolta avustusta lehden pyörittämiseen vedoten tuolloin käynnissä olleeseen keskusteluun valtionavustusten tarpeellisuudesta.¹⁷⁰³ Kare totesi tuolloin *Aamulehden* kysyessä aiheesta, että vaikka valtio ei nykymuodossa ollutkaan paras taho tukemaan kulttuurilehtiä, niin parempi rahaa oli kuitenkin antaa kulttuurilehdille, kuin "satutehtaisiin ja puoluekanaviin".¹⁷⁰⁴ 1980-luvulle tultaessa mielipideilmaston muuttumista kuvaa se, että kun lehdistötukea alettiin jakaa, niin myös *Nootti* sai tällöin pienen osan tukirahoista.

Vuonna 1980 tukea tuli 15 000 markkaa ja seuraavana vuonna 12 000 markkaa. Summa riitti suunnilleen *Nootin* postituksesta aiheutuneisiin kuluihin. Kare piti tukea varsin merkityksettömänä ja näki vasemmiston lehtien saaneen tuolloin kohtuuttoman suuren

¹⁶⁹⁹ Kirje Kareelle 21.2.1984, KKa. Kirjoittajan nimi ei selviä kirjeestä.

¹⁷⁰⁰ Katso luku: Suomalaiset Etelä-Afrikan ystävät.

¹⁷⁰¹ Suomen Kuvalehti 3/1986, Tutta Runeberg: "Vladimir Ashkenazy - Musiikissa on vapaus".

¹⁷⁰² Warkauden Lehti, Matti Kanervala: "Poliittinen elämäkerta".

¹⁷⁰³ Kaleva 10.9.1968: "Mosaiikkia".

¹⁷⁰⁴ Aamulehti 27.9.1968: "Kulttuurilehdet ja valtion tuki I".

osan tukirahoista. Tukien jaossa syrjittyinä julkaisuina Kare näki *Nootin* lisäksi *Suomen Sotilaan* ja *Reserviläisen*.¹⁷⁰⁵

Nootin pääsy tuettujen mielipidelehtien joukkoon ei ollut läpihuutojuttu. Vuoden 1981 tukien osalta avustuksista vastannut SKDL:n liikenneministeri Veikko Saarto olisi halunnut jättää *Nootin* täysin ilman tukea, mutta asiasta viime kädessä vastuussa ollut raha-asiainvaliokunta puolsi tuen myöntämistä. Kareen kritiikki eri poliittisia suuntauksia edustavien lehtien eriarvoiselle kohtelulle oli ymmärrettävää, sillä *Nootin* tuen rinnalla uudeksi tuen saajaksi noussut taistolaishenkinen *Kulttuurivihkot* keräsi 116 000 markan tukisumman, mikä oli suurin yksittäisen lehden saama mielipidelehtituki.¹⁷⁰⁶

Aikakauden muutokset olivat kuitenkin näkyvissä, ja *Nootin* arvo Suomen 300 mielipidelehden joukossa tunnustettiin *Uusimaa*-lehdessä pian ensimmäisen valtionavustuksen myöntämisen jälkeen: ”Kauko Kareen populistinen *Nootti*-lehti on jo vuosia ruotinnut mm. sosialistimaiden ja sosialismin kieroutumia oikeistolaisesta perspektiivistä käsin. Vaikka se antaa ehkä sapekkiaan ja kaunaisen kuvan kirjoittajastaan, on sillä teräväkielisenä ja kipakasti kantaa ottavana julkaisuna pysyvä arvonsa mielipidelehtien monituuisessa kentässä.”¹⁷⁰⁷

Kare sai vuonna 1985 Alfred Kordelinin säätiöltä kymmenen tuhannen markan apurahan Snellmania käsittelevän tutkimuksen julkaisemiseen. *Uusi Suomi* näki apurahan niin merkittävänä, että Kareen kuva esitettiin lehdessä yhtenä muutamasta huomionarvoisesta apurahan saajasta.¹⁷⁰⁸ Pohjanmaan kirjailijat kutsuivat Kareen samana vuonna järjestön kunniajäseneksi.¹⁷⁰⁹ Pieniä huomionosoituksia tuli siis sieltä täältä.

1980-luvun edetessä oli merkkejä suomettumisen lievenemisestä, ja Alea-kirjan

¹⁷⁰⁵ Nootti 1/1980, s. 2, ”Mielipidelehtitukea”; Nootti 1/1981, s. 6–7, ”Porvarien punainen lehdistötuki”; Päiväämätön tilauskehoitus n. vuodelta 1983: ”Kolmena vuotena armollinen hallitus on - lakisääteisistä velvoitteista – tukenut NOOTTIA 15 000 – 17 000 markalla. Summa kattaa postituskulut. Koko-, puolittai sala-sos.-kommunistiset lehdet ovat saaneet tätä tukea jopa 8-10 kertaa enemmän.”, KKa.

¹⁷⁰⁶ Kansan Uutiset 24.12.1980: ”Kiista ratkesi vihdoin: Yhdeksän mielipidelehden avustus kohosi”.

¹⁷⁰⁷ Uusimaa 18.2.1981: ”Mielipidelehdet silmäyksessä”.

¹⁷⁰⁸ Uusi Suomi 7.11.1985, ”Alfred Kordelinin rahasto jakoi noin 1,5 miljoonaa”.

¹⁷⁰⁹ Pohjanmaan Kirjailijat ry jäsenkirje 2/1985 Ylihärmä 7.5.1985, KKa.

kaltaisten kustantamojen tulemisesta yleisesti hyväksytyiksi. Kustantamon julkaisuista kirjoitettiin jälleen lehdissä ja vuosikymmenen jälkipuoliskolla esimerkiksi *Helsingin Sanomien* kulttuuritoimitukseen saatettiin varta vasten tilata Alea-kirjan teoksia ja pyytää listoja uutuuskirjoista, jotta niitä voitaisiin esitellä tulevien kirjojen käsittelyn yhteydessä.¹⁷¹⁰

Toisaalta Alea-kirjan julkaistessa vuonna 1988 puna-armeijan tiedustelu-upseerin Ismail Akhmedovin kirjan *Stalinin GRU*, ei kirjan kääntänyt kulttuurikriitikko Seppo Heikinheimo halunnut nimeään julki.¹⁷¹¹ Heikinheimo oli kuitenkin suomentanut Alean vuonna 1986 julkaiseman Vladimir Ashkenazyä käsitelleen teoksen, jonka yhteydessä suomentajan nimi oli tuotu kyllä esiin.¹⁷¹² Kainoilu nimen esillä olon suhteen saattoi liittyä siihen, että *Helsingin Sanomissa* työskennellyt Heikinheimo oli jo saanut päätoimittajatasolta asti moitteita poliittisesti tulenaroista aiheista kirjoittamisesta, sillä hänen katsottiin käsitelleen kirjoituksissaan liikaa Baltian tilannetta.¹⁷¹³

Kekkosen kritisointi herätti edelleen ajoittain vastustusta. Kare oli julkaissut Kekkosen Pekka Peitsi -nimimerkillä kirjoittamien sota-aikaisten Suur-Suomi kirjoitusten parhaimmistoa jo *Tähän on tultu* -kirjassa ja *Nootissa*. Vielä vuonna 1985 Kekkosen poika Matti Kekkonen sai painostettua Otavan jättämään saksalaisen diplomaatin Hans Metzgerin muistelmista pois kyseisiä kirjoituksia vetoamalla tekijänoikeuslakiin. Asiasta *Helsingin Sanomiin* kirjoittaneen Unto Hämäläisen mukaan selkeä syy kirjoitusten julkaisun estämiselle näytti kuitenkin olleen ennemminkin Kekkosen maineen suojeleminen.¹⁷¹⁴ Myös Paasikiven päiväkirjojen julkaisun yhteydessä Neuvostoliitto ja Koivisto pyrkivät estämään julkaisun, ja Alpo Rusin mukaan tapauksen yhteydessä peloteltiin mahdollisella syytteellä maan ulkosuhteiden vaarantamisesta.¹⁷¹⁵

¹⁷¹⁰ Pekka Tarkka, *Helsingin Sanomien kulttuuritoimitus*, Kareelle (n. 1989), KKa. ”Syksyn tullen toivon myös saavani Alean listan syysuutuuksista, jotta voisimme panna sen opuksia valikoitujen uutuuksien listoille.”; Pekka Tarkka Kareelle (n. 1989), KKa. Tiedustelee Peltosen kirjaa arvosteltavaksi – kyseessä ilmeisesti Väinö Peltosen toimittama 1989 julkaistu Eino Leinoa käsittelevä teos.

¹⁷¹¹ Seppo Heikinheimo Kareelle 28.9.1987, KKa.

¹⁷¹² Lauttasaari-Lehti 17.11.1986, Taane: ”Toisinajattelijä Ashkenazy muistelee ja vertailee”.

¹⁷¹³ Mainio 2018, s. 417.

¹⁷¹⁴ Aamulehti 17.12.1985, Unto Hämäläinen: ”Pekka Peitsen mieli muuttui kesällä 1943”.

¹⁷¹⁵ Rusi 2022, s. 177-180.

Suomettumisen ajan toisinajattelijakustannusmarkkinoille pyrki myös vuosikymmenen lopulla uusi kustantamo, Kalevi Ahoniemen johtama Littera. Kustantamon tarkoituksena oli julkaista itsesensuurin takia kustantamatta jääneitä teoksia ja siten “tyhjentää UKK:n kauden pöytälaatikot”. Littera julkaisi vuonna 1990 U.E. Moisan edellisen vuosikymmenen alussa kirjoittaman teoksen *Suomineito pulassa*, joka ilmeisesti jäi kustantamon ainoaksi teokseksi. *Aamulehden* tiedustellessa, miksi uusi kustantamo tarvittiin, kun koko suomettumisen ajan oli ollut jo toisinajattelijakustantamoja, totesi Ahoniemi Kareen julkaisseen rohkeasti teoksia, mutta kustantamon resurssit eivät olleet hänen mukaansa riittäneet kaiken tarvittavan julkaisemiseen.¹⁷¹⁶

Uuden kustantamon lisäarvoa suomettumiseen kriittisesti asennoituneiden julkaisujen julki saamiseksi voidaan pitää kuitenkin rajallisena, sillä Kareelta tuskin jäi merkittäviä teoksia julkaisematta, mikäli kirjoittaja itse oli valmis osallistumaan julkaisun rahoittamiseen. Pikemminkin Kareen kustantamo julkaisi liikaa kuin liian vähän. Yritys perustaa uusi suomettumiskriittinen kustantamo kertoi varmasti ennemminkin siitä, että ajan henki oli muuttunut, yhä useampi uskalsi tulla esiin ja sanoa mielipiteensä ja jotkut saattoivat nyt jopa ajatella markkinoilla olevan taloudellisen menestymisen mahdollisuuksia.

¹⁷¹⁶ Aamulehti 11.9.1990: ”UKK:n kauden pöytälaatikot tyhjennetään”.

16. Neuvostoliitto romahtaa

“Kekkosesta Kare ei halua julkaista enää riviäkään. Hän sanoi sanottavansa ajoissa, eikä voi hyväksyä jälkiviisaita haudalle sylkijöitä. “

Suomen Kuvalehti 14.4.1992

Neuvostoliitto oli vuosikymmeniä rahoittanut aateveljiensä toimintaa Suomessa ja maailmalla. Kun SKP:n puheenjohtaja Yrjö Hakanen lähestyi vuonna 1991 tuttuun tapaan Neuvostoliiton kommunistista puoluetta saadakseen tukea SKP:n taloudellisiin vaikeuksiin, oli itäisen naapurin kassa tyhjä eikä tukea ollut antaa. Neuvostojärjestelmä oli tullut tiensä päähän.¹⁷¹⁷

Mihail Gorbatšov in 1980-luvun puolivälissä aloittamat uudistukset eivät olleet onnistuneet pelastamaan neuvostojärjestelmää, jonka talous oli romahdustilassa ja itsenäisyysliikkeet lisäsivät kannatustaan sen alistamissa maissa. Berliinin muuri kaatuminen vuonna 1989 ja seuraavana vuonna tapahtunut Saksojen yhdistyminen kertoivat siitä, että neuvostoimperialismi oli päättymässä Euroopassa.

Odd Arne Westadin mukaan kylmän sodan voidaan katsoa loppuneen jo vuonna 1989, jolloin osapuolet eivät pelänneet enää toisiaan vuosien ajan tiivistyneen yhteydenpidon seurauksena eikä neuvostojärjestelmä näyttänyt enää puolustautuvan itäisen Euroopan kansojen itsenäisyysvaatimuksia vastaan.¹⁷¹⁸ Baltian itsenäistymisprosessi kuitenkin osoitti, että neuvostojärjestelmän vallan alla olevien kansojen vapautumisessa riitti vielä työtä.

Vuosikymmenen taitteessa neuvostojärjestelmän hajoaminen nosti Suomen suhtautumisen Baltian itsenäistymiseen ja Karjalan palauttamiseen ajankohtaisiksi kysymyksiksi. Maahanmuuttoon liittyvät asiat olivat taas alkaneet pikkuhiljaa askarruttaa suomalaisia jo 1980-luvun lopulla, ja Neuvostoliiton romahdettua alettiin Suomessa heti keskustella Euroopan yhteisöön liittymisestä. Kauko Kareen *Nootissa* ei pelätty ottaa näihinkään kuumiin asioihin kantaa suoraan.

¹⁷¹⁷ Gaidar 2014, s. 339.

¹⁷¹⁸ Westad 2017, s. 579.

Itsenäistynyt Baltia ja Karjalan kysymys

Euroopassa puhaltaneita muutoksen tuulia kuvaa hyvin *Nootissa* vuonna 1989 julkaistu Viron kansallisneuvoston tiedote, jossa julistettiin, kuinka: ”Tällä hetkellä on passiivisen vastarinnan aika ohitse – vuosikymmenien pelko ja valheet ovat väistyneet ja Baltian maiden kansalaiset uskaltavat avoimesti osoittaa mieltään ja vaatia itsenäisyyttä, vaatia vapaita Baltian tasavaltoja vapaassa Euroopassa.”. Kansallisneuvosto vaati tärkeimpinä vaatimuksinaan taloudellista itsenäisyyttä sekä venäläistämispoliitiikan ja maahanmuuton lopettamista. Ongelmien todettiin vain kasvaneen glasnostista ja perestroikasta huolimatta, ja itsenäisyystavoitteiden pelättiin voivan vielä kokea saman kohtalon, mitä Prahan keväälle oli käynyt parikymmentä vuotta aiemmin.¹⁷¹⁹

Suomen valtiojohdon pidättyvää asennetta Baltian ja muiden itsenäisyyttä tavoittelevien itäisen Euroopan maiden suhteen kritisoitiin *Nootissa* kovin sanoin. Tšekkoslovakian ja Liettua itsenäistymisen keulahahmojen Václav Havelin ja Kazimiera Prunskien viralliset ulkomaanmatkat kävivät tästä esimerkkeinä, sillä Suomen huomautettiin olleen ainoa Pohjoismaa, joka ei ollut kutsunut kyseisiä vaikuttajia maahan vierailulle.¹⁷²⁰

K.U. Pihkala osoitti *Nootissa* ymmärtäväisempää linjaa presidentti Koivistoa kohtaan ja muistutti tämän osoittaneen suhtautuvansa neuvostotasavaltojen suvereenisuuspyrkimyksiin myönteisesti, kunhan se tapahtuisi ilman ulkopuolista painostusta ja vapaaehtoisin sopimuksin. *Nootissa* valtiojohdon asenne sai muuten kylmää kyytiä, ja sen nähtiin olevan häpeäksi koko kansalle. Suomen arveltiin jopa olleen ainoa Neuvostoliiton vaikutuksen alla ollut maa, jossa ei ollut tapahtunut muutoksia parempaan suuntaan.¹⁷²¹ Kosti Tolonen näki yhtä lailla Suomen sijoittaneen Kekkosen aikana ulkopoliittiset pelimerkkinsä kommunismin voittoon ja Neuvostoliiton johtoaseman säilymiseen ja arveli, että: ”Suomi varmasti vakuuttaa uskollisuutta

¹⁷¹⁹ Nootti 1/1989, Viron kansallisneuvosto: ”Baltian kevät”.

¹⁷²⁰ Nootti 1/1990, Kosti Tolonen: ”Tasavallassa tapahtuu”; Nootti 4/1990, Unto Uoti: ”Mitä toisinajattelijat sanoivatkaan”.

¹⁷²¹ Nootti 1/1991, J. Uolevi Pihkala: ”K. herra sisäministeri”; Nootti 2/1991, Antero Tanskanen: ”Baltiasta”; Nootti 2/1990, Eino Koljonen: ”Vetoomus Nootin lukijoille”.

Neuvostoliiton kommunisteille vielä sinä hetkenä, jolloin viimeinen kommunisti pakenee Kremlin kongressipalatsin katolta KGB:n helikopterilla.”¹⁷²²

Suomen ulkopolitiikka alkoi Juha-Matti Ritvasen mukaan ottaa pieniä askelia itsenäiseen suuntaan jo 1980-luvun mittaan, mutta säilytti kuitenkin varovaisen linjan suurta horjuvaa naapuriaan kohtaan. Suomen liittyessä EFTA:n täysjäseneksi tai todetessa Pariisin rauhansopimuksen aserajoitusten lakanneen olemasta päteviä Saksojen yhdistyttyä Suomi informoi asioista jälkikäteen Neuvoliittoa, mutta ei enää kysynyt lupaa.¹⁷²³ Toisaalta suhtautuminen Baltian itsenäisyysshankkeita kohtaan oli tosiaan hyvin varovaista, kuten länsimaissa tuolloin muutenkin, ja Koivistolle suhteet Moskovaan olivat Viron itsenäistymistavoitteita tärkeämpi asia. Virallinen Suomi pyrkikin rajoittamaan itsenäisyyttä tavoittelevan Viron kanssa tehtävän yhteistyön ainoastaan kulttuurin saralle.¹⁷²⁴

Itäisen Euroopan itsenäisyysshankkeisiin suhtauduttiin varauksella myös lännessä, jossa mullistusten pelättiin epävakauttavan olemassa olevaa järjestystä.¹⁷²⁵ Sekä Alpo Rusi että Ritvanen muistuttavat Neuvostoliiton myös erityisesti vedonneen presidentti Koivistoon, jotta tämä käyttäisi arvovaltaansa Baltian kehityksen hillitsemisessä, ja Ritvasen mukaan Koiviston suhtautumista Baltiaan sääteli ensisijassa pelko Neuvostoliiton ajautumisesta kohti kaaosta.¹⁷²⁶ Jukka Tarkan mukaan Koivisto tunsu myötätuntoa Baltian itsenäisyystavoitteita kohtaan, mutta uskoi, että Viroa pystyttäisiin auttamaan parhaiten tukemalla Gorbatšovia, jonka ajamien uudistusten kaatuminen olisi voinut johtaa itsenäisyysshaaveiden lopulliseen kariutumiseen.¹⁷²⁷ Koivisto uskoi pysyvän muutoksen etenevän ainoastaan Neuvostoliiton sallimassa järjestyksessä. *Nootissa* taas mullistusten aika nähtiin balteille ainutlaatuisena tilaisuutena ottaa ohjat omiin käsiinsä.

Baltian lisäksi kysymys menetetystä Karjalasta nousi ajankohtaiseksi neuvostojärjestelmän ollessa hajoamistilassa. Yksi asiaa ajanut taho oli Martti Siiralan

¹⁷²² Nootti 2/1990, Kosti Tolonen: ”Tasavallassa tapahtuu”.

¹⁷²³ Ritvanen 2021, s. 26 ja 102-107.

¹⁷²⁴ Ritvanen 2021, s. 55, 60, 71, 128-129 ja 156.

¹⁷²⁵ Haslam 2011, s. 384.

¹⁷²⁶ Rusi 2022, s. 280; Ritvanen 2021, s. 54 ja 156.

¹⁷²⁷ Tarkka 2022, s. 64.

johtama Tarton rauha -liike, jonka *Nootissa* julkaistussa vetoomuksessa vaadittiin Baltian vapautta, sotasyllisten kunnian palautusta ja neuvottelujen aloittamista menetettyjen alueiden palauttamisesta. Karjalan-liittoa taas kritisoitiin lehdessä siitä, että se ei kuunnellut kentän ääntä eikä uskaltanut käydä keskusteluun palautusasiasta.¹⁷²⁸

Karjala-kysymyksestä kirjoitti *Nootissa* erityisen aktiivisesti Jorma Pasanen, joka näki Karjalan palauttamisen olevan periaatteellinen kysymys ryöstetyn kansallisomaisuuden palauttamisesta. Alueen venäläisväestön integroiminen yhteiskuntaan olisi taas Pasasen mukaan ainoastaan järjestelykysymys. *Nootissa* pohdittiin myös sitä, miksi kansainvälisillä estradeilla kansainvälisestä oikeudesta puhuvat suomalaiset vaikenivat Karjalan väkisin Suomelta ottamisesta, jonka nähtiin olleen kansainvälisen oikeuden vastainen teko. Toisaalta kokoomuksen kansanedustajan Jouni J. Särkijärven *Nootissa* esittämän näkemyksen mukaan kysymys Karjalasta oli enemmän poliittinen kuin juridinen. SMP:n varapuheenjohtaja Timo Soini taas vaati asiallista keskustelua aiheesta ja arveli, että nuoren polven varovaisuus Karjala-kysymyksessä johtui kouluissa harjoitetusta aivopesusta, jossa Neuvostoliiton ja kommunismin suhteen oltiin ohjattu hyssyttelemään, AKS:ää, lottia ja suojeluskuntia oltiin opetettu häpeämään ja Mainilan laukauksista ja Suomen osasyllisyydestä talvisotaan oli esitetty kyseenalaisia tulkintoja.¹⁷²⁹

Jorma Pasanen kiitteli SMP:tä ja perustuslaillisia Karjala-kysymyksen esillä pitämisestä. SMP tekikin eduskuntakyselyn siitä, aikoiko hallitus aloittaa keskustelut Karjalan palauttamisesta, mutta hallitus ilmoitti ettei sillä ollut tarkoitusta nostaa asiaa esiin.¹⁷³⁰ Juha-Matti Ritvasen mukaan Suomen haluttomuus ottaa kantaa vuonna 1991 päivitettyssä YYA-sopimuksessa rajakysymyksiin ei johtunut haluttomuudesta nostaa Karjalan tilannetta esiin, vaan päin vastoin ajatus oli säilyttää pelivaraa tulevaisuutta varten.¹⁷³¹ Alpo Rusi taas näkee Suomen menettäneen tilaisuuden Karjalan takaisin

¹⁷²⁸ Nootti 8/1990: ”Tarton rauha -liikkeen vetoamus”; Nootti 2/1992, Jorma Pasanen: ”Uusi Karjala-politiikka”.

¹⁷²⁹ Nootti 3/1992, Timo Soini: ”Aivopesu”; Nootti 5/1990, Jorma Pasanen: ”Carelia Irredenta”; Nootti 8/1990, Kalevi Rönkä: ”Karjala kuulu Suomelle”; Nootti 8/1990, Jouni J. Särkijärvi: ”Totuuden tuska”; Nootti 8/1990, Jorma Pasanen: ”Keskustelu seis!”

¹⁷³⁰ Rivanen 2021, s. 115; Nootti 5/1990, Jorma Pasanen: ”Carelia Irredenta”.

¹⁷³¹ Ritvanen 2021, s. 243.

saamiseen, kun Koivisto kieltäytyi keskustelemasta asiasta ratkaisevina vuosina 1988-1991.¹⁷³²

Nootissa valtion apaattinen suhtautuminen Baltian itsenäistymiseen ja Karjalan palauttamiseen nähtiin olleen suomettumisen perua – Neuvostoliittoa haluttiin miellyttää, vaikka olisi ollut historiallinen tilaisuus tukea Baltian maiden vapautumista ja edistää sodissa menetetyn Karjalan saamista takaisin.

Euroopan yhteisö ja maahanmuuttopolitiikka

Samalla kun Neuvostoliiton romahtaminen katkaisi viimeisetkin suomettumisen siteet, alettiin Suomessa keskustella Euroopan yhteisöön liittymisestä. Liian läheisiä idänsuhteita ikänsä kritisoinut Kare ei innostunut ulkopoliitiikan täyskäännöksestä ja ryhtyi nyt kritisomaan kiihtyvää länsi-integroitumista, jonka näki yhtä lailla uhkaavan maan itsenäisyyttä.

Euroopan hiili- ja teräsyhteistyöstä vuonna 1951 alkanut ja Euroopan unionissa lopullisen muotonsa saanut Euroopan integraatio oli osa kylmän sodan aikaista taistelua Neuvostoliiton vaikutusta vastaan – Odd Arne Westadin mukaan Eurooppa tukeutui kylmän sodan vuosina Naton ja länsi-integraation varaan.¹⁷³³

Juhana Aunesluoma ja Johanna Rainio-Niemi nostavat esiin, että EU-jäsenyys oli Suomelle keino osoittaa pitkään tukahdutettu länsimainen identiteetti. Se oli heidän mukaansa paluu länteen tai osoitus länteen kuulumisesta. Kylmän sodan aikana harjoitettu puolueettomuuspolitiikka oli näin ollen vain pragmaattisista syistä tehty poikkeama läntisestä identiteetistä.¹⁷³⁴

Kare taas ei innostunut länsi-integraation taloudellisista mahdollisuuksista eikä sen symbolisista merkityksistä Suomen identiteetille. *Nootin* palstoilla suhtautuminen Euroopan yhteisön jäsenyyteen oli valtaosakseen kriittistä, joskin joitain

¹⁷³² Rusi 2022, s. 310.

¹⁷³³ Westad 2017, s. 213.

¹⁷³⁴ Aunesluoma & Rainio-Niemi 2016, s. 52.

arvovaltaistenkin noottilaisten taholta tulleita positiivisiakin puheenvuoroja EY-jäsenyydestä esitettiin.

K.U. Pihkala kiinnitti lehdessä huomiota muun muassa Suomen pieneen vaikutusvalttaan yhteisön päätöksenteossa ja yhteisten työmarkkinoiden arvaamattomista vaikutuksista suomalaisten palkkoihin.¹⁷³⁵ Euroopan yhteisöä verrattiin *Nootissa* Neuvostoliittoon, sillä sen ei nähty ottavan riittävästi huomioon kansojen erilaisuuksia, ja yhteisön nähtiin olevan demokratian sijaan byrokratia. Jäsenyyttä verrattiin itsenäisyyden myyntiin, teollisuuden pelättiin pakenevan maasta ja suomalaisten pelättiin päätyvän muiden maiden maataloustukien maksajiksi. Kareen ja monen noottilaisen kritiikkiä lisäsi varmasti myös Kosti Tolosen esittämä havainto, jonka mukaan julkisessa keskustelussa Euroopan yhdentymisestä puhuttiin vääjäämättömänä tapahtumasarjana, jolle ei ollut vaihtoehtoa, ja Tolosen mukaan Eurooppa-intoilu sai jo “lähes hysteerisiä piirteitä”.¹⁷³⁶

Jotkut pitkän linjan noottilaiset olivat myös EY-jäsenyyden kannalla, kuten Mannerheim-ristin ritari Heikki Nykänen, joka näki Euroopan yhteisön olevan talousmahti, joka oli kehittymässä sotilasmahdiksi, jonka ulkopuolelle Suomen ei tulisi jäädä tai muuten seurauksena olisi Suomen “albanisoituminen”, jolloin Suomi jäisi paitsi yhteisön tuomasta taloudellisesta hyödystä ja putoaisi maailmankartalta itsenäisenä valtiona. Mikko Uola myös muistutti, että Suomi ei ollut ikinä onnistunut puolustamaan itseään yksin ja ulkopuolelta tulevat turvatakuut olivat näin ollen tervetulleita.¹⁷³⁷ Turvallisuuspolitiikan osalta *Nootissa* nostettiin myös edelleen esiin vanhaa ajatusta Pohjolan puolustusliitosta.¹⁷³⁸

Aihetta käsiteltiin myös Alea-kirjan puolella, jonka viimeisien julkaisujen joukkoon kuului EY-kriittinen vihkonen *EY – kyllä vai ei* (1992). Kareen ja K.U. Pihkalan kirjoittaman raportin jakamiseen annettiin myös tukea Opetus- ja kulttuuriministeriltä,

¹⁷³⁵ Nootti 1/1991, K.U. Pihkala: ”Maatalous ja Euroopan yhdentyminen”; Nootti 5/1991, K.U.P.: ”Euroopan yhdentymisestä”.

¹⁷³⁶ Nootti 5/1992, Kosti Tolonen: ”Euroopan yhdentymiskehitys – kehitystäkö?”; Nootti 4/1994, Risto Pöllänen: ”Yhdentyvistä Euroopasta”; Nootti 5/1991, Ensio Kyppö: ”Ey-Suomi”; Nootti 5/1991, Erkki Vierikko: ”Vääränrahantekijät”; Nootti 1/1993, Ensio Kyppö: ”Eurooppa, EY, Suomi”.

¹⁷³⁷ Nootti 1/1993, Mikko Uola: ”Yksin vaiko yhdessä”; Nootti 1/1991, Heikki Nykänen: ”Tervehdys aseveljille!”.

¹⁷³⁸ Nootti 5/1992, Erkki Vierikko: ”Vääränrahantekijät”; Nootti 4/1992, N:” Se vähä järki”.

jolle perusteltiin kirjasen tärkeiden tietojen jäävän muuten päättäjiltä tietämättä, koska muun muassa R-kioskit olivat poistaneet *Nootin* valikoimistaan. K.U. Pihkala nosti myös esiin, että muut lehdet eivät julkaisseet hänen Euroopan integraatiota käsitteleviä näkemyksiään.¹⁷³⁹

Kirjassa K.U. Pihkala nosti esiin, että turvallisuuspoliittiset näkökulmat eivät olleet enää 1990-luvun alussa niin oleellisia kuin vuonna 1973, jolloin Suomen liittyminen Euroopan vapaakauppasopimukseen katsottiin niin tärkeäksi turvallisuuspoliittiseksi kysymykseksi, että sen turvaamiseksi tarvittiin poikkeuslaki. Pihkala viittasi Anu Kantolan kirjaan *Pikajunalla Brysseliin* (Tammi 1990), jossa nostettiin esiin Euroopan integraatioon liittyvien taloudellisten kysymysten lisäksi myös monenlaisia idealistisia ja utopistisia tavoitteita, jotka liittyivät väestö- ympäristö- ja sosiaalipoliittisiin kysymyksiin. Pihkalan mukaan koko perustuslaki pitäisi jäsenyyden mukaan kirjoittaa uudestaan, ja hän myös näki kansanäänestyksen jäsenyydestä turhana niin kauan kun median taloudellinen ja sosiologinen ymmärrys oli niin matalalla tasolla.¹⁷⁴⁰

Pihkala näki EY-jäsenyyden erityisen tuhoisana suomalaiselle maataloudelle. Lisäksi kysymykset, kuten työttömyyden kasvu ja kauppasuhteen EY:n ulkopuolelle olivat seikkoja, jotka hänen mukaansa jäivät liian vähälle tarkastelulle. On mielenkiintoista huomata, että Pihkalan arvossa pitämiin vaikuttajiin, jotka suhtautuivat EY-jäsenyyteen kriittisesti, lukeutui mm. Keijo Korhonen, joka taas oli ollut pitkän linjan Kekkosen tukijoita. Toinen Kekkosen linjan kannattaja, joka nousi 1990-luvun alkupuolella EY-jäsenyyden näkyväksi vastustajaksi oli Ilkka Hakalehto, jonka kanssa Kareella oli 1960-luvulla ollut kiistoja ulkopoliitikasta. Kirjasessa lainattiin myös Hakalehdon kirjoitusta, jossa hän syytti jäsenyyden olevan ristiriidassa Suomen perustuslain kanssa ja että liittyminen veisi Suomen kansalta sen perustuslaillisen oikeuden hallita itseään.¹⁷⁴¹

Suomen EY-jäsenyys sai myös Kareelta kylmää kyytiä. Hänen mukaansa hanketta ajaneet eivät ymmärtäneet asiasta mitään, ja Kareen mukaan näille näytti olevan tärkeintä: “(...)että Suomi-neidolla on jälleen suuri turvakuu tapaan entisen Kansainliiton ja yya-sopimuksen...”. Kare kritisoi alamaisuusajattelua, ja hänen

¹⁷³⁹ K.U. Pihkala Opetusministeri Tytti Iso-Hookanana-Asunmaalle 24.6.1992, KKa.

¹⁷⁴⁰ Kare & Pihkala 1992. s. 26 ja 53-54.

¹⁷⁴¹ Kare & Pihkala 1992. s. 63-68 ja 85-86.

mukaansa näytti siltä, että 'Ison veljen' haluttiin johtavan Suomea, jollei Tamminiemestä niin Saksasta, Kremlistä tai Brysselistä. Epäili Kare sitäkin, että jäsenmaksut tulisivat kohoamaan, kuten Saimaan kanavan hinta aikanaan.¹⁷⁴²

Noottilaisten esittämät havainnot EY-jäsenyydestä käydyn keskustelun yksipuolisuudesta olivat hyvin ymmärrettäviä, sillä läntistä integraatiota oltiin ajettu etenkin elinkeinoelämän taholta jo vuosikymmeniä ja suomalaisen elinkeinoelämän poliittista valtaa tutkineen Anders Blomin käsityksen mukaan Suomen EU-jäsenyys oli maan historian suurin lobbaushanke.¹⁷⁴³ Jukka Tarkka myöntää, että lehtien pääkirjoitukset olivat jäsenyyden puolella, mutta uutistarjonta sisälsi hänen mukaansa taas runsaasti kritiikkiä jäsenyyttä kohtaan.¹⁷⁴⁴ Toisaalta maan suurimman lehden *Helsingin Sanomien* hallituksen puheenjohtaja Aatos Erkko oli kiivaasti jäsenyyden kannalla ja painosti lehteään ottamaan jyrkemmin ja jyrkemmin kantaa liittymisen puolesta.¹⁷⁴⁵

Suomettumisen vuosikymmenet K-linjan tukijoina tunnetuksi tulleet, ja sitä myötä Kareen poliittisina vastustajina olleet Keijo Korhonen ja Ilkka Hakalehto kelpasivat nyt auktoriteeteiksi, kun Euroopan liittovaltiokehitys oli yhteinen vihollinen. Pihkala jopa kertoi *Nootissa* kannattavansa Korhosta presidentiksi vuoden 1994 vaalien lähestyessä.¹⁷⁴⁶

Kareen erityispiirre suomettumisen ajan toisiajattelijana nousee hyvin esiin häneen suhteessaan Euroopan yhdentymiseen. Neuvostoliiton romahdettua vahvasti länsiorientoitunut Georg C. Ehrnrooth ei nähnyt enää itsellään tehtävää politiikassa. Veikko Vennamo yhtä lailla näki Suomen liittymisen Euroopan yhteisöön merkinneen SMP:n historiallisen tehtävän saamista päätökseen.¹⁷⁴⁷ Kareelle vanhojen vihollisten kaatuminen tarkoitti taas uusien syntymistä. Suomen riippumattomuutta piti nyt puolustaa EY:n tuomaa uhkaa vastaan. Maailma ei ollut Kareelle koskaan valmis.

¹⁷⁴² Kare & Pihkala 1992. s. 107-108.

¹⁷⁴³ Blom 2018, s. 153.

¹⁷⁴⁴ Tarkka 2022, s. 102-103.

¹⁷⁴⁵ Mainio 2018, s. 442-444.

¹⁷⁴⁶ Nootti 4/1993, K. Uolevi Pihkala: ”Ylipormestari Raimo Ilaskivi”.

¹⁷⁴⁷ Virtanen 2018, s. 330.

Kun Olof Palmen murhan yhteydessä vuonna 1986 pohdittiin oliko tappaja kenties terroristiryhmään kuulunut pakolainen, todettiin *Nootissa* Suomen tiukan maahanmuuttolinjan olleen perusteltu.¹⁷⁴⁸ Yhteiskunnallinen ilmapiiri maahanmuuton suhteen oli kuitenkin muuttumassa vauhdilla. Maahanmuuttokysymys rantautui Suomeen kunnolla Neuvostoliiton romahtamisen aikoihin Suomeen saapuneiden somalien tulon myötä. *Tiedonantaja* kritisoi *Noottia* kuitenkin jo vuonna 1987 monista synneistä, joista yksi oli pakolaisvastainen polemisointi, jota edusti muun muassa lehdessä esitetty linjaus siitä, että ”pakolaispuhku” oli ”kansallisen idiotian uusin laji”.¹⁷⁴⁹

Tiedonantajan viittaamassa *Nootissa* vuodelta 1987 käy ilmi maahanmuuttoon liittyvien kysymysten saavuttaneen myös Suomen. Nimimerkillä Akateemisen Savolaisfalangi julkaistussa pitkässä artikkelissa kerrottiin Taloudellisen tutkimuskeskuksen esittäneen raportissaan, että Suomeen tulisi ottaa vuosittain 15 - 20 000 pakolaista, jotta väkiluku saataisiin säilytettyä nykyisellään. TT:n johtajan Pekka Parkkisen todettiin lisäksi esittäneen, että muutos maahanmuuttopolitiikassa ei vaikuttaisi alkuperäisen väestön asemaan, ja Parkkisen kerrottiin viittanneen ennakkoluulojen olevan vain osa suomalaista luonnetta, joka oli osa tuhannen vuoden sukusiitoksen tuloksena syntynyttä suomalaisten outoa käytöstä. Numerossa kerrottiin myös, kuinka suuri joukko yhteiskunnallisia vaikuttajia Paavo Lipposelta Kalevi Kivistöön oli vaatinut avoimempaa maahanmuuttopolitiikkaa käyttäen argumentteinaan muun muassa sitä, että elinvoimaiset tulijat ottaisivat ohjat ”vanhojen eurooppalaisten väsyessä” tai sitä, kuinka islamilaiset maahanmuuttajat tulisivat ”opettamaan suvaitsevaisuutta”. *Nootissa* moisten puheenvuorojen nähtiin edustavan suomalaisvastaista rasismia, ja muuttoliikkeen pelättiin niin slummiuttavan Euroopan kuin uhkaavan planeetan ekologista tasapainoa, koska kulutus oli pohjoisessa etelää suurempaa ja pakolaisten auttaminen lähellä nähtiin muuttoliikkeitä paremmaksi vaihtoehdoksi.¹⁷⁵⁰

Risto Pöllänen katsoi taas *Nootissa* julkaistussa kirjoituksessaan rasismin olevan rotujen asettamista tärkeysjärjestykseen eikä sitä, että kansakunta suojelee identiteettiään, jonka hän näki joutuvan uhatuksi kansainvaellusten myötä. Pöllänen myös pohti, että tuskin

¹⁷⁴⁸ Nootti 2/1986, Kalle Heikkinen: ”Otan osaa”.

¹⁷⁴⁹ Tiedonantaja 8.7.1987: ”Linja pitää”.

¹⁷⁵⁰ Nootti 4/1987: ”Suomeen miljoona muukalaista! kansallisen idiotian uusi laji: pakolaispuhku”.

afrikkalaisetkaan valtiot olisivat innostuneita, jos koko Eurooppa pyrkisi sinne pakolaisiksi.¹⁷⁵¹ Somalien alkaessa tulla Suomeen vuosikymmenen taitteessa keskusteltiin *Nootin* yleisönosastolla maahanmuutosta aktiivisesti. Kirjoittajat muun muassa kysyivät, miksi toisen maan kautta tulevia turvapaikanhakijoita otettiin ylipäättään vastaan ja monia pohdituttivat pakolaisten aiheuttamat taloudelliset kustannukset. Lehdessä lisäksi kyseenalaistettiin ajatus siitä, että tulijoiden sijaan suomalaisten tulisi sopeuttaa elämään monikulttuurisessa yhteiskunnassa.¹⁷⁵²

Politiikan puolella kriittisiä ääniä maahanmuuttopolitiikan liberalisoinnin suhteen esitettiin 1980-1990-lukujen taitteessa lähinnä SMP:n riveistä, ja etenkin puolueen kansanedustaja Sulo Aittoniemi oli aktiivinen teeman suhteen. Maahanmuuttokritiikin historiaa tutkinut Milla Hannula nostaa esiin, että muissakin puolueissa oli yksittäisiä maahanmuuttokriitikkoja, kuten keskustassa Keijo Korhonen ja vihreissä Eero Paloheimo, mutta harva halusi enää leimautua maahanmuuton vastustajaksi eikä maahanmuuttopolitiikasta käyty kunnollista kansalaiskeskustelua.¹⁷⁵³ Lauri Haataja nostaa esiin Holkerin hallituksen tehneen joitain toimenpiteitä kielteisen päätöksen saaneiden turvapaikanhakijoiden palauttamisen helpottamiseksi, mutta hän myös toteaa julkiseen keskusteluun liittyneen puutteita, sillä eduskunta ei ollut tuolloin hyväksynyt minkäänlaista maahanmuuttopoliittista strategiaa ja asiaan liittyviä kysymyksiä käsiteltiin niin politiikassa kuin julkisessa keskustelussa ainoastaan yksittäisinä asioina eikä pakolaiskysymys saanut merkittävää osaa vaalikeskusteluissa.¹⁷⁵⁴

Sekä EY-jäsenyys että maahanmuuttopolitiikan avaaminen nähtiin *Nootissa* vahvasti ylhäältäpäin johdettuina hankkeina, joita ajettiin eteenpäin ilman avointa ja tasapuolista kansalaiskeskustelua. Näille näkemyksille oli myös olemassa ymmärrettäviä perusteita. Kare taas ei tällaisista ylhäältä määrätystä totuudesta innostunut eikä pelännyt tarjota julkaisuaan foorumiksi näidenkään tulenarkojen aiheiden kriittiseen käsittelemiseen.

¹⁷⁵¹ Nootti 3/1987, Risto Pöllänen: ”Ajatuksia marginaaliin”.

¹⁷⁵² Nootti 8/1990: ”Kirjeitä Punamusta Somaliaa”; Nootti 1/1991, JoPa: ”Liikaa vai liian vähän?”; Nootti 2/1991, Pentti Hallaperä: ”Sietää tietää”.

¹⁷⁵³ Hannula 2011, s. 20-25.

¹⁷⁵⁴ Tarkka 1992, Lauri Haataja: ”Koiviston aika”, s. 258-259.

Toisinajattelijoiden maineenpalautus

Timo Vihavaisen *Kansakunta rähmällä* oli ensimmäisiä kylmän sodan päättymisen jälkeen ilmestyneitä suomettumista kriittisesti arvioineita teoksia. Kare piti Vihavaista yhtenä jälkiviisaista, ja tämän kirja oli hänen mielestään vain kokoelma jo ennestään tiedettyjä juoruja.¹⁷⁵⁵ Kare korosti vuonna 1991 antamassaan radiohaastattelussa, että rähmällä oli eliitti eikä kansa.¹⁷⁵⁶

Vuosikymmenen taitteessa maahan oli syntynyt parikymmentä paikallista Viro-yhdistystä, ja valtakunnallisen Tuglas-seuran jäsenmäärä oli moninkertaistunut. Jukka Tarkan mukaan tässä suomalaisten nousseessa Viro-innostuksessa oli myös mahdollisesti mukana tietty neuvostovastainen sivumaku.¹⁷⁵⁷ Myöhäisherännyt Viro-aktivismi ei kuitenkaan lämmittänyt Kareen mieltä. ”Kun kuulen jossain vietettävän jotain rehtoreitten Viro-iltaa, ihan yököttää.”, totesi hän asiasta *Uudessa Suomessa* vuonna 1991.¹⁷⁵⁸

Kareen näkökulmalla oli myös ymmärtäjänsä. Heikki Rinne nosti saman asian esiin jouluna 1993 Kareelle lähettämässään kortissa, jossa toivotti tälle voimia ja menestystä: ”Taistelijalle, joka uskalsi olla oikeassa silloin kun vastustajat olivat voimissaan. Jälkiriekuntaan kykenee kuka tahansa.”¹⁷⁵⁹ Yhtä lailla *Helsingin Sanomien* Lauri Haataja kiinnitti huomiota suomettumisen historiaa käsitelleestä Ahti M. Salosen kirjoittamasta ja Alea-kirjan julkaisemasta teoksesta *Kylmällä linjalla* (1990) kirjoittamassaan arvostelussa siihen, miten kirjasta puuttui jälkiviisaus: ”Kylmän linjan Kekkosen ajalyysi on itse asiassa ymmärtäväisempää kuin nykyiset puheet keskimäärin”.¹⁷⁶⁰

Hannu Rautkallion noottikriisiä käsitellyt kirjauuteus ikävystytti Kareen, ja hän pohti kirjoittamassaan arvostelussa: ”Kuka jaksaa lukea samoja asioita, jotka

¹⁷⁵⁵ Suomen Kuvalehti 14.4.1992.

¹⁷⁵⁶ Radiohaastattelu 10.10.1991, Matti Hara: ”Tänään kymmeneltä”.

¹⁷⁵⁷ Tarkka 2022, s. 74.

¹⁷⁵⁸ Uusi Suomi 25.10-31-10.1991. ”Toisinajattelija Kauko Kare väittää olleensa miljoonien suomalaisten kanssa samaa mieltä.”

¹⁷⁵⁹ Heikki Rinteen joulukortti Kareelle (1993), KKa.

¹⁷⁶⁰ Helsingin Sanomat 22.12.1990, Lauri Haata ”Menneisyyttä kieltämättä, mielipiteitä vaihtamatta. Kekkosen ajan toisinajattelija Ahti M. Salonen ja suomettuminen”.

arvostelukykyiset suomalaiset ja sotien veteraanit ovat jo kauan sitten aivoissaan selvittäneet.” Kareen sapeikkaasta kirjoituksesta kävi vahvasti ilmi, että hän ei myöskään arvostanut sitä, että suomettumisen ajan toisinajattelijat olivat liian heikosti näkyvissä Rautkallion teoksessa. Samanlaista kyytiä saivat myös Juhani Suomen uusin Kekkosta käsitellyt kirja ja Max Jakobsonin muistelmat – *Tähän on tultu* kirjassa oltiin Kareen mukaan asiat kerrottu jo aikanaan.¹⁷⁶¹

Koiviston noustua presidentiksi yhteiskunnallinen ilmapiiri vapautui jo huomattavasti, ja Alea-kirjan julkaisut saivat aivan uudella tavalla julkisuutta 1970-luvun lopun vuosiin nähden. Tuomas Forsberg ja Matti Pesu ovat nostaneet esiin, että lehdistösensuuri alkoi murtua vuosien 1984-85 aikoihin. Koiviston rooli suomettumisen murtumisessa ei kuitenkaan ollut heidän mielestään yksiselitteinen, sillä myös Koivisto kontrolloi ulkopolitiikasta käytyä keskustelua. Glasnost oli Forbergin ja Pesun mukaan viimeinen naula suomettumisen arkkuun, kun Moskovon kortti menetti tehonsa. Tästä huolimatta Suomi jatkoi suomettumista ulkopoliittisena strategianaan Neuvostoliiton hajoamiseen asti.¹⁷⁶²

Pekka Sauri nosti *Iltalehdessä* vuonna 1993 esiin, että myös hänen näkemyksen mukaan toisinajattelijat, kuten Kare ja Carl-Gustaf Lilius, vapautuivat henkisestä pannasta vasta Gorbatšovin aikana.¹⁷⁶³ Marja-Liisa Lappalaisen haastattelema Carl-Gustaf Lilius myönsi saman vuonna 1989 todetessaan Neuvostoliiton kritisoinnin olleen jo tuolloin mahdollista: ”Kekkosen aikaan kaikki ajattelivat niin kuin piti, mutta onneksi ne ajat ovat ohi. Suurin muutos on se, että Neuvostoliitosta voi nyt puhua avoimesti”.¹⁷⁶⁴ Gorbatšovin aikana Neuvostoliitossa alkaneet uudistukset heijastuivatkin myös vahvasti Suomeen ja lisäsivät avoimuutta Kekkosen jälkeisessä Suomessa. Osaltaan tähän vaikutti varmasti myös se, että Neuvostoliitto oli 1980-luvun jälkipuolella niin riippuvainen lännen taloudellisesta tuesta, että se ei voinut enää käyttää sotilaallista voimaa asioidensa edistämiseen. Järjestelmä oli lisäksi Jegor Gaidarin mukaan jo tuhoon tuomittu glasnostin alettua, kun totuus neuvostojärjestelmän historiasta tuli

¹⁷⁶¹ Nootti 18.12.1992, Kauko Kare: ”Novosibirskin teatteri”; Kauko Kare: ”Myöhempi herännäisyys”.

¹⁷⁶² Forsberg & Pesu 2016, s. 485.

¹⁷⁶³ Iltalehti 20.2.1993. ”Näistä asioista ei saa puhua”.

¹⁷⁶⁴ Ilta-Sanomat 11.3.1989, Marja-Liisa Lappalainen ”Viron jakaminen olisi väärä. Toisinajattelija Carl-Gustaf Lilius pohtii Viron tulevaisuutta uudessa kirjassaan”.

julki.¹⁷⁶⁵

Suomettumisen ajan poliittisten toisinajattelijoiden maineenpalautus alkoi jo Neuvostoliiton natistessa liitoksistaan 1980–90-lukujen taitteessa. *Uusi Suomi* haastatteli vuonna 1989 Kauko Karettä ja Tuure Junnilaa artikkelissaan, jossa käsiteltiin Pekka Tarkan toimittamaa Ahti Karjalaisen muistelmateosta *Presidentin ministeri*. Vuonna 1990 *Ilta-Sanomat* taas uskaltautui kutsumaan koolle Kareen, Junnilan ja Georg. C. Ehrnroothin pohtimaan sosialismin romahdusta, ja keskusteluista koottu laaja artikkeli oli nimetty Kareen menestyskirjaa lainaten ”Tähän on tultu”. *Suomen Kuvalehti* käsitteli taas vuonna 1992 laajasti Kekkosen ajan ”toisinkustantamoja” eli Kareen Alea-kirjaa ja Matti Arjanteen Kustannuspistettä.¹⁷⁶⁶

Kare vastaanottamassa Aleksis Kivi Seuran Eskon puumerkki -palkintoa. Kuva: Kauko Kareen arkisto.

Vuonna 1990 Kare sai tunnustusta radiohaastattelun muodossa Maija Dahlgrenin haastattellessa häntä otsikolla ”Kekkosen kauden ainoa toisinajattelija”. Seuraavana

¹⁷⁶⁵ Gaidar 2014, s. 191–192.

¹⁷⁶⁶ *Uusi Suomi* 24.9.1989; *Ilta-Sanomat* 7.4.1990; *Suomen Kuvalehti* 16.4.1992.

vuonna Kare sai lehtimiestyöstään tunnustuksen, kun Aleksis Kivi Seura antoi hänelle Eskon puumerkki -palkinnon. Seura oli palkinnut aikaisemminkin yhteiskunnallisia tosinajattelijoita, kuten Veikko Vennamon ja Spede Pasasen. *Uusi Suomi* huomioi nyt myös Karettä ja julkaisi palkinnon tiimoilta laajan haastattelun, jossa Kareelle annettiin tunnustusta työstään. Neuvostoliiton kadotessa kartalta uskaltautui myös *Opaskoira*-lehti haastattelemaan entistä päätoimittajaansa vuonna 1992.¹⁷⁶⁷

Kauppalehden Optio käsitteli vuonna 1993 satiirisessa artikkelissaan *Uusi suomalainen gentleman – näin muuttui mies ja hänen maailmankuvansa* sitä, mitkä asiat olivat suomalaisen miehen elämässä muuttuneet ja mitkä eivät. Siinä missä murtomaahiihto oli vaihtunut lasketteluun ja tunnettu blondi Marilynistä Madonnaan, oli myös poliittisten ajattelijoiden arvostuksessa tapahtunut artikkelin mukaan muutoksia. ”Ennätysmäinen vainohullu” oli ennen lehden mukaan ollut Kauko Kare, mutta tittelin ajanmukainen perijä oli nyt Kekkosen vankkana tukijana tunnettu Keijo Korhonen. Samaa linjaa jatkoi kohta ”oikeassa”, jonka haltija lehden mukaan ennen oli Ahti Karjalainen, mutta joka nykyisin oli, kukapa muukaan, kuin Kauko Kare.¹⁷⁶⁸

Kauko Kareen elämäntyön pääkohdat nousivat osuvasti esiin Pekka Laaksosen Aleksis Kivi Seuran tilaisuudessa pitämässä puheessa, jossa perusteltiin Eskon puumerkki -palkinnon myöntämistä Kareelle:

”Maailmaa mullistaneet muutokset ja pysähtyneisyyden kaudet niiden lomassa eivät ole tehonneet niihin puumerkkeihin, jotka Kauko Kare keneltäkään lupaa kysymättä piirsi pian sotien jälkeen sisäpoliittisiin sopimuspapereihin. Olkoonkin, että ne monen Sepeteuksen ja Topiaan mielestä olivat muistuttaneet variskenjalkaa, joita ei pitäisi asiapapereissa edes laillisuuden takia näkyä. Maineensa kukkuloille hän nousi ulkopoliittisten häämenojen pitopöydän kaatajana ja juhlapirtin ikkunoiden särkijänä. Häntä ei taltuttanut edes kansakunnan isä, kevytmielisten kurittaja, juureva ukko. Ja vaikka hänen hännystakkinsa kahakoinnissa ratkeili ja repeili hän kantaa sitä aina kuin

¹⁷⁶⁷ *Uusi Suomi* 25–31.10.1991; *Opaskoira* 1992, s. 7-12. *Opaskoira* oli Kareen toimittaessa sitä vuosina 1956–75 nimeltään *Sokean opas*.

¹⁷⁶⁸ *Kauppalehti Optio* 10.5.1993: ”Uusi suomalainen gentleman – näin muuttui mies ja hänen maailmankuvansa”.

rakuunahevoinen. Hän ei ole sitä kääntänyt eikä varmaan käänneä. Aikakausilehdessään Nootissa ja kustantamossaan Alea-kirjassa Kare on tarjonnut foorumin sellaisten mielipiteiden, näkemysten ja totuuksien esittäjille, jotka eilispäivän oikeassa olijat mielellään olisivat vaientaneet. Siten tietoa muun muassa Baltian maiden sorrosta on ollut jatkuvasti saatavilla ja Suomen erimielisillä julkaisukanava ulottuvillaan. Sivumennen, Kare on ruuvannut kurkusta niitä kirjallisuuden ja kulttuurin klaneetinsoittajia, joiden porilaista marssia hänen kriitikon korvansa ei ole hyväksynyt. Onpa hän tainnut joskus kuljettaa köysissä Eskon tiellään vastaan osuneita sivullisiakin. Mutta nyt kaikki on kääntymässä hyväksi jälleen, rangaistuksen leimauksia ja jyrinöitä seuraa sovinnon kirkas taivas. Voimme yhtyä Estiäiskestin juhlatunnelmaan tunnustaen, että hyvä oli kun Eskon puumerkki istuu papereissa kiinteästi kuin piki ja terva.”¹⁷⁶⁹

Yhteiskuntakritiikkiä loppuun asti

Vuoden 1992 joulukuun numerossa *Nootin* tarkastelussa oli Venäjän yhteiskunnallisen omaisuuden yksityistäminen ja sotasyllisyystuomioiden purkaminen. Nuorempi kirjoittajapolvi pohti taas mielipidekirjoituksissa, tulisiko Akateeminen Karjala-Seura perustaa uudestaan.¹⁷⁷⁰

Lehden tulevaisuutta pohdittiin myös edellä mainitun numeron yleisönosastolla. Ajateltavaa herättivät kysymykset sitä, ovatko käsiteltävät aiheet kuluttu jo loppuun ja olisiko lehden muutettava fokustaan. Eipä lehteä myöskään ilman Kareen ankaraa editointia, kuten toimittajan mielipidekirjoitukseen kirjoittamasta vastauksesta käy ilmi: “Pyyhin pois kaksi riviä, joilla halusit *Nootin* jatkavan *Expressenin* ja jopa *Totuuden torven* linjaa. Olitko tosissasi? *Expressen* oli tosi tosikko ja *Totuuden* torvi huono

¹⁷⁶⁹ Radiohaastattelu 10.10.1991, Matti Hara: ”Tänään kymmeneltä”. Puhe Eskon puumerkin luovutustilaisuudessa.

¹⁷⁷⁰ Nootti 18.12.1992, Vesimies: ”Venäjän yhteiskunnallisen omaisuuden yhtiöittäminen”; Maunu Kohijoki: ”Toimenpiteistä ’sotasyllisyystuomioiden’ purkamiseksi”; J. Juhani Kortessalmi: ”Sotasyllisyys, alueluovutukset ja muut vääryydet uudelleen käsittelyyn.”; Raimo Rosendahlin ja Jussi Niinistön yleisönosastokirjoitukset.

huuto.” Yleisönosastolla oli myös useita kiitoskirjoituksia Kareen elämäntyöstä.¹⁷⁷¹

Vasemmistovaikuttaja Panu-Petteri Höglund toi vuonna 1991 Kareelle lähettämässä kriittisessä kirjeessään esiin, että hänen näkemyksensä mukaan Kareen merkitys oli kasvamaan päin. Uusi ”oikeistotalaisuus” näki hänen mukaansa Kareen esikuvanaan. ”Tämä demokratiavastainen suuntaus tunnetusti näkee Teissä esikuvansa ja innoittajansa, mitä ette kiistäne siitäkään huolimatta, että olette parissa yhteydessä arvostellut Kansallista Kulttuuririntamaa.”¹⁷⁷²

Nootissa oli tosiaan julkaistu Kansallisen Kulttuuririntaman Jukka I Mattilan puhe, jossa kritisoitiin liian avomielistä maahanmuuttopolitiikkaa ja haaveiltiin heimokansojen vapauttamisesta Neuvostoliiton kaatuessa. Kare läksytti kommenteissaan nuoria radikaaleja tutustumaan vanhojen IKL:n aktiivien ajatusten sijaan Arwidssoniin, Snellmaniin, Eino Leinoon, Siljoon ja Martti Rapolaan. Nuorten käyttämiä termejä ”oikeistolaisuutta” Kare piti rajoittavana ja ”konservatiivisuutta” tärkeämpänä hän piti avointa ja vapaata tiedollista patrioottisuutta ja muistutti, että eihän Toivo Pekkasen, Risto Rytin ja Väinö Tannerinkaan elämäntyötä sopinyt pyyhkiä sivuun, vaikka nämä eivät olleetkaan oikeistolaisia tai konservatiiveja. Yhtä lailla Kare muistutti, että itsenäistyvän Baltian aktivistit osoittivat, ettei kaikkea punaistakaan pitänyt nähdä pahana.¹⁷⁷³

Jari Lampén toi vuonna 1992 Tampereella ilmestyneessä *Aviisissa* esiin käsityksensä siitä, että *Nootti* piti edelleen yllä vihaa kaikkea idästä tulevaa kohtaan. Hänen mukaansa kommunismi oli hyvä vihollinen niin kauan kuin sitä kesti, ja nyt *Nootin* vihollisia olivat Venäjä ja sen nationalistit. Tämä ilmeni Lampénin mukaan muun muassa varustautumisen ja ydinvoiman kannattamisena, jotta Suomi olisi omavarainen energian suhteen. Lampen luonnehti *Nootissa* etusijalla olevan oikeistolais-isänmaalliset ja patriarkaaliset, konservatiivis-seniilit ja uskonnolliset arvot.¹⁷⁷⁴

Kare ei ollut mieliksi kenellekään. Radiohaastattelussa vuonna 1991 hän valitti, että ei

¹⁷⁷¹ Nootti 18.12.1992: Kauko Olinin, Pekka Autin ja Herman Lavikkalan yleisönosastokirjoitukset.

¹⁷⁷² Panu-Petteri Höglund Kareelle 14.12.1991, KKa.

¹⁷⁷³ Nootti 2/1990, Jukka I. Mattila: ”Kansallinen Kulttuuririntama – ja mitä se on (Puhe KKR:n vuosikokouksessa 27.3.1990)”. Kareen vastakommentit.

¹⁷⁷⁴ Aviisi 13/1992, Jari Lampén: ”Vanhojen miesten vastaisku”.

saanut tukia koska ei ollut “kommunisti, homo eikä neekeri”. Kare ei ollut myöskään tyytyväinen mihinkään olemassa olevista puolueista, eikä hän ollut enää äänestänyt vuosiin. Kansallisen kulttuuririntaman nuoria hän piti naiveina. Alea-kirjan tilanne taas oli Kareen mukaan parantunut ja hän mainitsi myös, että kirjoja sai myyntiin kirjakauppoihinkin.¹⁷⁷⁵ *Uuden Suomen* haastattelussa vain paria kuukautta aiemmin Kare oli tosin todennut, että kirjakaupat eivät kirjoja myy.¹⁷⁷⁶ Se mikä milloinkin vaikutti riittävältä myynnin määrältä vaihteli varmasti mielialan mukaan – onko lasi puoliksi tyhjä vai puoliksi täynnä?

Kareen kunnioittama brittiläinen poliittinen pilalehti *Punch* lopetti ilmestymisensä lokakuussa 1992. Seuraavana vuonna oli *Nootti* vuoro, sillä Kare jaksoi julkaista lehteään vuoteen 1993 asti, jolloin korkean iän ja sairauksien myötä hänen voimansa ehtyivät.

Lehden toiminnan jatkamisesta uuden päätoimittajan johdolla oli kyllä noottilaisten keskuudessa puhetta, ja muiden muassa aktiivisesti lehden toimituksessa mukana ollutta Kareen tytärtä Katariina Kare-Evansia pohdittiin uudeksi päätoimittajaksi. *Nootti* oli kuitenkin niin vahvasti Kareen oma henkilökohtainen julkaisu, ettei lehden ilmestymiselle primus motorin jäädessä syrjään nähty enää edellytyksiä.¹⁷⁷⁷ Kare joutui myös pian terveydellisistä syistä lopettamaan Torstaiseurassa käymisen, ja seura jatkoi kokoontumistaan Pekka Soilan johdolla. Torstaiseurassakaan Kare ei sairastuttuaan vuonna 1993 käynyt kuin enää piipahtamassa vuonna 1994.¹⁷⁷⁸

Kirjailijan viimeiseksi teokseksi jäi vuonna 1994 ilmestynyt muistelmateos *Vanhan kuninkaankartanon iloiset vuodet*, jossa hän kokosi yhteen lapsuuteensa ja Vesunnan kartanoon liittyviä muistoja. Kauko Kare kuoli vuonna 1996, ja *Helsingin Sanomat* tituleerasi häntä muistokirjoituksessaan ”kiistakirjailijaksi”, mutta Kareen ystävät ilmaisivat asian hieman kaunopuheisemmin.¹⁷⁷⁹

¹⁷⁷⁵ Radiohaastattelu 15.2.1990, Maija Dahlgren: ”Kekkosen kauden ainoa toisinajattelija”.

¹⁷⁷⁶ Uusi Suomi 25.10-31-10.1991. ”Toisinajattelija Kauko Kare väittää olleensa miljoonien suomalaisten kanssa samaa mieltä.”.

¹⁷⁷⁷ Katariina Kare-Evans 1.2.2009; *Nootti* 8/1993, Katariina: ”Tytär, isä ja Nootti”.

¹⁷⁷⁸ Nils Meder 5.6.2009.

¹⁷⁷⁹ *Helsingin Sanomat* 21.3.1996.

J. Juhani Korttesalmen mukaan Kare oli rohkea ja tinkimätön ihminen, joka kuului niihin harvoihin, jotka julkisesti uskalsivat ilmaista kritiikkinsä Kekkosta kohtaan. Brittiläisen parlamentarismien ihailijana tunnettu Ahti M. Salonen taas korosti Kareen työllä olleen suuri arvo etenkin suomalaisen demokratian puolustajana. Mannerheimristin-ritari Heikki Nykänen taas näki Kareessa henkilöityneen ”tulisieluinen isänmaan soturi, joka ei ollut valtavirran viettävänä.”¹⁷⁸⁰ Kullervo Rainio luonnehti myöhemmin Karettä pitävänsä tätä: ”loistavana sanankäyttäjänä ja pidän arvossa hänen sitkeyttä ja rohkeuttaan sananvapauden puolustajana.”¹⁷⁸¹ Tuure Junnila totesi taas *Helsingin Sanomien* haastattelussa vuonna 1992, puhuessaan siitä, kuinka kekkosenajan toisinajattelijoille tulisi valtiiovallan puolesta antaa tunnustusta, että: ”Esimerkiksi Kauko Kare – kaikkine särmineen ja muine vikoineen – ansaitsisi professorin tittelin.”¹⁷⁸²

Vaikka Kareen henkilöstä ja toimintatavoista olikin kekkosvastaistenkin keskuudessa monia mielipiteitä, kunnioitettiin häntä edelleen taitavana kirjoittajana sekä rohkeana ja tinkimättömänä ajattelijana, joka uskalsi kulkea omaa tietään.

Torstaiseura jatkoi sitkeästi kokoontumisistaan vielä Kareen kuolemankin jälkeen. Pekka Soilan jälkeen seuran johtoon nousseen Nils Mederin mukaan viimeiset vanhat seuran jäsenet kokoontuivat hänen johdolla kerran kuukaudessa Suomalaisella klubilla vielä vuoteen 2005 asti.¹⁷⁸³

¹⁷⁸⁰ Kirjeitä Kareen omaisille: J. Juhani Korttesalmi 2.4.1996, Ahti M. Salonen 27.3.1996 ja Heikki Nykänen 8.4.1996, KKa.

¹⁷⁸¹ Kullervo Rainio 20.11.2008.

¹⁷⁸² *Helsingin Sanomat* 8.3.1992.

¹⁷⁸³ Pentti Poukka 29.5.2009; *Helsingin Sanomat* 10.5.1996: ”Jaakko Lassila Kauko Kareen muistoseurassa: Hyvinvointi-Suomi on ajautumassa kuilun partaalle”; Nils Meder, 5.6.2009.

Johtopäätökset

Kriitikko: ...*Puhuin kerran – muistaakseni 1938 – eräässä suojeluskuntajuhlissa Saksaa vastaan, haukuskelin vähän Hitleriä. Juhlan jälkeen meinasin saada aluepäälliköiltä turpiini...*

Toimittaja: *Ja olisit ansainnut sen.*

Kriitikko: *Vuonna 1955 kumosin eräässä kuvalehdessä tunnetusta lakitieteen tohtorista levitetyn häpäisevän huhun. Sen jälkeen menin erään kokoomuslehden toimitukseen ja meinasin saada taas turpiin. No, vuonna 1963 taas olen mainitun tohtorin mitä ylhäisemmässä epäsuosiossa.*¹⁷⁸⁴

Pidot Aulangolla (1963)

Kauko Kare teki merkittävimmän elämäntyönsä Kekkosen ajan toisinajattelijana. Hänen yhteiskuntakriittisyytensä ei kuitenkaan rajoittunut vain Kekkoseen ja suomettumiseen vaan voimakkaan henkilökohtaisen autonomian tarpeen omanneena henkilönä minkään aikakauden tabut eivät vaientaneet hänen kritiikkiään vallanpitäjiä ja vallitsevia ideologisia suuntauksia kohtaan tai lannistaneet hänen pyrkimystään sananvapauteen ja vapaaseen keskusteluun.

1930-luvulla Kare ei isänmaallisesta perusluonteestaan huolimatta lämmennyt IKL:n ja AKS:n kaltaisille liikkeille, joita hän piti hyvistä pyrkimyksistään huolimatta yliampuvina ja hänenlaiselleen individualistille sopimattomina. Kare kritisoi Hitleriä 1930-luvun suojeluskuntajuhlissa yhtä lailla kuin puolusti Kekkosta lehtikirjoituksessaan 1950-luvulla, vaikka vastustikin tämän ajamaa politiikkaa. Suomettumisen aikana Kare taas ei vaiennut Kekkosesta ja Neuvostoliitosta, mutta presidentin vaihduttua ja neuvostojärjestelmän romahdettua hän ei myöskään innostunut myöhäisheränneestä kritiikistä jo kaatuneita auktoriteetteja kohtaan. Tällöin Kare suuntasi jo kritiikkinsä toisaalle ja tarjosi julkaisunsa foorumiksi Euroopan yhteisöstä ja maahanmuutosta käytävälle kriittiselle keskustelulle, sillä aiheiden nähtiin olevan muodostumassa tabuiksi, joista ei muuten käyty avointa keskustelua.

¹⁷⁸⁴ Paasilinna 1963, s. 116.

Kare identifioitui sodan jälkeen Kekkosta ja kommunisteja vastustaneisiin asevelisocialisteihin ja pysyi samalla linjalla sosialidemokraattien linjamuutoksista huolimatta. Isänmaallisen ja kansan sosiaalista yhtenäisyyttä korostaneen lapsuuden kasvuympäristön voidaankin ajatella olleen linjassa Kareen myöhemmän tannerilaisuuden kanssa. Yhtä lailla, *iloisina vuosina* muistamansa Vesunnan kartanon turvallinen kasvuympäristö vaikutti sisäistettynä luottamuksena ja turvallisuuteena: niiden turvin uskalsi olla omaa mieltä ja kyseenalaistaa virallisia totuuksia.

1950-luvun kirjallisuussodissa sekä modernismia että aikakauden isänmaallista kulttuuri-ikonia V.A. Koskenniemeä vastustanut Kare oli kulttuurin saralla sekä radikalismia että elitismia vastustanut populisti. Kansan syvien rivien puolestapuhujana itseään pitänyt Kare ihaili Toivo Pekkasen ja Pentti Haanpään kaltaisia työläiskirjalijoita ja kirjoitti pakinoita tavallisen kansan elämästä, mutta haki toisaalta itsetehostusta ranskan kielen taidolla ja kulttuurihistorian tuntemuksellaan.

Renessanssin humanisteihin lukeutuneen Erasmuksen ja valistuksen ajan filosofi Voltairen ihailijana Kare vastusti yksinvaltaa ja totalitarismia, joiden hän näki etenevän suomettumisen lamauttaessa normaalin yhteiskunnallisen keskustelun ja tehdessä vallitsevan politiikan kritisoimisesta tabun. Suomettunut myötä syntynyt ”kaksoispuhe” olikin täydellinen kohde kuvien kaatajalle, joka ei välittänyt tippaakaan minkäänlaisesta poliittisesta korrektiudesta. Kare ei hyväksynyt totalitarismia, mutta hänen omassa lehdessään vallitsi yksinvalta, joskin tavoitteena kaikessa Kareen julkaisutoiminnassa oli sananvapaus, moniäänisyys ja eri näkökulmien esiin nostaminen.

Oman lehden ja kustannusyhtiön perustamiseen johtivat niin kiristynyt yhteiskunnallinen ilmapiiri kuin Kareen tinkimätön luonne. Kare joutui usein ongelmiin, missä ikinä työskentelikin, sillä hän ei ollut valmis tekemään kompromisseja, oli kyseessä poliittiset tai henkilökysymyksiin liittyneet ristiriidat, ja pyrki aina puolustamaan omaa vapauttaan toimia haluamallaan tavalla. 1950-luvulla hänet oli erotettu *Turun Sanomista* hänen kritisoituaan V.A. Koskenniemeä ja 1960-luvun jälkipuoliskolla hän sai potkut *Suomalaisen Suomen* toimitussihteerin paikalta, jossa oli luonut maineen Kekkosen ja kulttuuriradikalismin konservatiivisena kriitikkona. Samoihin aikoihin kun työ *Suomalaisessa Suomessa* päättyi, pyrki Kare saamaan Kekkosen presidenttikaudesta kertovaa poliittista pamflettiaan julkaistuksi.

Vuonna 1963 julkaistu *Pidot Aulangolla* kirja oli osoittanut, että ulkopoliittikkaa sivuavaan keskustelukirjaan oli jo tässä vaiheessa vaikea saada mukaan keskustelijoita. 1960-luvun mittaan suomettuminen oli edennyt jo niin pitkälle, että yksikään kustantamo ei uskaltanut julkaista Kareen kirjaa *Tähän on tultu*, ja Kareella ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin perustaa oma kustantamo ja julkaista kirja itse.

Tähän on tultu -kirja oli suuri menestys monessakin suhteessa. Kirja ilmestyi vuoden 1968 presidentinvaalien alla, ja sillä voidaan katsoa olleen merkittävä vaikutus Kekkosen vastaehdokkaiden saamaan kannatukseen. Kirjan saama menestys myös osoitti Kareelle, että kirjassa esitetyllä poliittisella sanomalla oli kysyntää ja kirjan tuomat rahalliset voitot antoivat Kareelle pääomaa oman yritystoiminnan käynnistämiseen. Tämä kaikki rohkaisikin Kareen ryhtymään itsenäiseksi kustantajaksi ja perustamaan oman lehden.

Kareen vuonna 1968 perustama *Nootti* keräsi alkuaikoinaan taakseen varsin nimekkäitä kirjoittajia, ja monet Kekkosen ajan tunnetuista toisinajattelijoista kirjoittivat lehteen. *Suomalaisesta Suomesta Nootti* poikkesi pilalehtimäisyyteen pyrkivän asenteensa takia ja tavallisista poliittisista julkaisuista Kareen lehti poikkesi sen keskusteluun ja erilaisten mielipiteiden esittämiseen kannustaneen luonteen takia. Alkuvaiheessa 1960-1970-lukujen taitteessa lehti oli jossain määrin moniääninen, ja siihen kirjoitti myös joitain vasemmistoradikaaleja ja Kekkosen linjan kannattajia. Lehteä myös pidettiin sen alkuvaiheessa vakavasti otettavana yhteiskunnallisena julkaisuna.

Kareen lehden kantavana teemana oli Kekkosen itsevaltiuden, suomettumisen tuoman itesesensuurin, neuvostoystävällisen ulkopoliitiikan ja neuvostoimperialismin kritisointi. Vasemmistolainen nuorisoradikalismi ja Reporadiossa korostunut vasemmistolainen mediavalta olivat myös *Nootissa* kritiikin kohteina. Modernismin kriitikkona 1950-luvun kirjallisissa piireissä tunnettu Kare vastusti lehdessään 1960-luvun kulttuuriradikalismia ja vanhojen arvojen alasajoa. Suomen kansandemokratisoituminen nähtiin myös selvänä uhkana, josta kansaa haluttiin varoittaa.

Kun *Nootti* perustettiin, oli se ainoa selkeästi Kekkosen politiikkaa vastaan suunnattu julkaisu. *Express*-lehden perustaminen vuonna 1971 toi kuitenkin alalle kilpailua. *Tähän on tultu* -kirjan tuomat rahat loppuivat nopeasti, eikä *Nootista* ikinä tullut

taloudellisesti kannattavaa julkaisua. Kareen itsevaltainen toiminta lehensä johdossa karkotti myös monia kirjoittajia, mikä syvensi lehden ongelmia. Kehitys johti lopulta lehden ilmestymisen epäsäännöllisyyteen ja arvovallan laskuun monien noottilaisten siirtyessä kirjoittamaan Georg C. Ehnroothin luotsaamaan *Expressiin*.

Alkuinnostuksen jälkeen *Nootti* taantuikin Kareen autotallistaan pyörittämäksi oppositiojulkaisuksi, jota ei yhteiskunnallisessa keskustelussa huomioitu, mutta jota pieni, mutta uskollinen lukijakunta piti yllä. Alussa *Nootti* sai yrityksiltä jonkin verran mainostuloja, mutta Kareen ristiriitainen luonne johti siihen, etteivät elinkeinoelämänsäkään tahot pitäneet Kareta varteenotettavana toimijana. Elinkeinoelämän antikommunistiseen toimintaan osoittaman tuen kohdistuminen toisaalle johtui myös siitä, että elinkeinoelämä hyväksyi Kekkosen yksinvallan, mutta Kare ei. Mielipiteissään tinkimätöntä ja luonteeltaan jyrkkää Kareta myös pyrittiin ääriivasemmiston taholta käyttämään lyömäaseena oikeistoa vastaan, luomalla Kareesta kuva ääriajattelijana, joka edusti oikeistoa tai jonka kanssa oikeistolaisten tahojen esitettiin, leimaamistarkoituksessa, olevan yhteistyössä.

Ääriivasemmisto esitti huhuja ulkomaisten tahojen, kuten CIA:n, tukevan Kareen ja muiden toisinajattelijoiden toimintaa. Kylmän sodan osapuolista ainoa Kareen kanssa taloudellista yhteistyötä tehnyt taho oli kuitenkin Etelä-Afrikka, joka tuki pienimuotoisesti maata käsitelleen kirjan julkaisua. Kiinan ja Neuvostoliiton ajaututtua törmäyskurssille myös Kiina loi suhteita Kareeseen ja muihin suomettumisen ajan toisinajattelijoihin, joiden Neuvostoliittoon kriittisesti suhtautuneesta toiminnasta se oli kiinnostunut.

Kareen toimintatapojen aiheuttamia ristiriitoja kuvaa myös hänen syrjäyttämisenä perustamansa Itsenäisyyden puolesta ry:n johdosta. Tinkimättömästi omasta toiminta-autonomiastaan kiinni pitänyt toisinajattelija joutui usein erimielisyyksiin myös toisten kekkoskriitikkojen kesken.

Kaikesta huolimatta Kareen tuttavapiiriin kuului varsin arvovaltaisia hahmoja Tahko Pihkalasta Yrjö Kivimieheen, ja Alea-kirja tarjosi julkaisukanavan niin Ahti M. Saloselle, jonka presidenttiehdokkuuden taustavaikuttajana Kare toimi, kuin kokoomuksen Tuure Junnilalle, jonka useita kirjoja Kare julkaisi. Kekkosvastaisena

äänitorvena toimimisen lisäksi *Nootti* toi myös tietoa vaietuista asioista, kuten miehitetyn Baltian tilanteesta ja neuvostoimperialismista. Vaihtoehtoisia näkökulmia valtamediaan nähden tuotiin myös esittämällä Espanjan ja Portugalin kaltaisten oikeistodiktatuurien sekä apartheidia harjoittaneen Etelä-Afrikan puoli asioista, kuten myös Yhdysvaltojen näkökulma kylmästä sodasta.

1960-70-lukujen taitteessa Alea-kirjan teoksia käsiteltiin lehdistössä runsaasti, mutta 1970-luvun puolestavälistä aina Kekkosen presidenttikauden loppuun ei Kareen kustantamoa juuri noteerattu julkisessa sanassa. Suomettumisen lieventymistä kuvaa osaltaan se, että presidentinvaihdoksen jälkeen kustantamon kirjoista alettiin taas kirjoittaa arvosteluja. Kare ja suomettumisen kriitikot alkoivat saada lehdistössä laajemmin tunnustusta yhteiskunnallisesta toiminnastaan jo 1980-90-lukujen taitteessa, jolloin neuvostojärjestelmä alkoi olla romahdustilassa. Ulkopoliittisena linjana suomettuminen jatkui Neuvostoliiton romahtamiseen asti, mutta yhteiskunnan henkinen ilmapiiri alkoi vapautua jo Koiviston presidenttikauden myötä.

Kauko Kareen elämänhistorian ja hänen julkaisuissaan esitettyjen näkökantojen kautta tarkasteluna suometumisessa ja Kekkosen vallassa näyttää olleen pohjimmiltaan kyse pelolla johtamisesta ja taitavasta valtapoliitiikaasta. Kriisitilanteessa ihmisten todennäköisyys luottaa vahvaan johtajaan kasvaa, ja Kekkonen piti koko presidenttikautensa yllä ulkopoliittisen uhkan ilmapiiriä, johon kuuluivat myllykirjeet, ja jota tuettiin Neuvostoliiton taholta milloin yöpakkasilla, milloin nootilla ja milloin neuvostolehdistön uhkaavalla kirjoittelulla. Kekkonen loi samalla itsestään kuvan ainoana henkilönä, joka osasi laukaista Neuvostoliiton suhteissa syntyneet ristiriidat, ja Neuvostoliitto pelasi mielellään Kekkosen kanssa tätä peliä, sillä vaikka puolueettomuuspolitiikasta ei edes Kekkosen ajan toisinajattelijoiden kesken ollut jyrkkää ristiriitaa, niin Neuvostoliitto tiesi saavansa Kekkosesta johtajan, joka ei ainoastaan taannut yhteistyötä vaan sen lisäksi edisti Neuvostoliiton etuja kansainvälisissä hankkeissa, kuten ETYK:in ja ydinaseettoman Pohjolan edistämisessä.

Vielä 1960-luvun alussa poliittinen kenttä oli varsin laajalla rintamalla Honka-liittossa kaatamassa Urho Kekkosta. Kekkonen onnistui kuitenkin hajottamaan sosialidemokraattien ja kokoomuksen sodan jälkeen syntyneen aseveliakselin 1960-luvun aikana houkuttelemalla ensin kokoomuksen Karjalaisen hallitukseen ilman

sosialidemokraatteja ja kannustamalla sitten sosialidemokraatit myönteiseen suhtautumiseen Kekkosta ja kommunistien kanssa tehtävää hallitusyhteistyötä kohtaan. Fagerholmin yöpakkashallituksen hajottaminen vuonna 1958 oli ollut tärkeää juuri tämän aseveliakselin rikkomisen takia. Kekkonen käytti valtapolitiikassaan hyväkseen myös presidentin laajoja nimitysoikeuksia, joiden avulla hän vaikutti henkilövalintoihin niin hallituksessa, tiedemaailmassa, kirkossa kuin puolustusvoimissa. Puolueet sekä näiden yksittäiset edustajat joutuivatkin *vangin dilemman* kaltaiseen tilanteeseen, jossa yhtenäisellä rintamalla Kekkonen oltaisiin voitu haastaa, mutta hallituspaikkojen houkutus ja henkilökohtaisen vaikutusvallan kasvattamisen mahdollisuus veivät lopulta voiton yhteistyöltä.

Kauko Kare ja tämän ympärille kerääntyneet Kekkosen ajan toisinajattelijat edustivat pääosin vanhempaa sodan käynnyttä sukupolvea, joka painotti ajattelussaan turvallisuutta ja perinteisiä arvoja, toisin kuin itsensä toteuttamiseen keskittyneet suuret ikäluokat. Toisinajattelijoiden ryhmää yhdisti myös se, että he tarkastelivat maailmaa vahvasti menneisyyden kautta, mikä lisäsi nonkonformismin todennäköisyyttä. He myös tunsivat nostalgiaa mennyttä aikaa kohtaan, jolloin itsenäisyyttä ja perinteitä vielä arvostettiin.

Alkujaan asevelisocialidemokraatteihin lukeutuneen Kareen näkemykset saivat vuosien mittaan hieman enemmän “valkoisen Suomen” painotuksia, mikä näkyi mm. vapaussodan ja suojeluskuntaliikkeen merkityksen korostamisessa. Tähän vaikutti varmasti osaltaan se, että Kareen ystäväpiiri muuttui suomettumisen kiristyessä yhä oikeistolaisemmaksi, sekä se, että mielipideilmaston lientyessä presidentin vaihdoksen myötä oli toisinajattelijaidentiteetin omanneen Kareen jyrkennettävä näkemyksiään, jotta ne olisivat poikenneet riittävästi valtavirrasta. Toisaalta kylmän sodan päättymisen aikaan alkanut pienimuotoinen kansallismielisen radikalismien nousu ei saanut Kareta enää kärjistämään kantojaan, vaan hän kääntyi ennemminkin kritisoimaan “nuorten radikaalien” ajatuksia, joista puuttui hänen mielestään historiallinen perspektiivi. Tähän vaikutti varmasti sekä kritiikki autoritarismia ja muotivillityksiä kohtaan että Kareen mustasukkaisuus siitä, että hän halusi nähdä itsensä ainoana oikeana toisinajattelijana.

Kareen kekkosvastaisuus ei rajoittunut pelkästään tämän ajamaan politiikkaan, vaan liikkui henkilökohtaisemmalla tasolla kuin monella muulla suomettumisen ajan toisinajattelijalla. Kare toi kirjoituksissaan toistuvasti esiin Kekkosen nuoruusvuosien

AKS-taustan ja sota-aikaiset Pekka Peitsi -nimimerkillä kirjoitetut Suur-Suomi -kirjoitukset ja vertasi niitä tämän uusiin, hyviä idänsuhteita korostaneisiin mielipiteisiin. Poliittisten ja ideologisten syiden lisäksi tärkeä tekijä Kareen Kekkosta kohtaan tuntemalle antipatialle olivat juuri tämän lukuisat ”takinkäänökset”. Kare näkikin Kekkosen opportunistina, joka oli aina valmis vaihtamaan mielipiteensä poliittisten etenemismahdollisuuksien niin vaatiessa. Kare ja monet suomettumisen ajan toisinajattelijat olivat suhtautuneet AKS:ään kriittisesti ja suhtautuivat myös sodan jälkeisen ajan muotiaatteisiin epäillen, toisin kuin Kekkonen ja monet K-linjalaiset, jotka näyttivät luovan nahkansa aina tilanteen vaatiessa.

Saska Saarikoski on kiteyttänyt hyvin tämän Kekkosesta nähdyn opportunistin Juhani Suomen Kekkosta käsittelevästä kirjasta *Lohen sukua* (Otava 2010) kirjoittamassaan kolumnissa *Ankeriaan sukua*: ”Sisällissodassa ja sodan jälkeen Valpossa Kekkosen vainosi punaisia. 1930-luvulla hän vaikutti AKS:ssä, kunnes äärioikeiston imu ehtyi. Sodan sytyttyä Kekkonen innostui Suur-Suomesta, kunnes huomasi miten sodassa käy ja kääntyi rauhan mieheksi. Sodan jälkeen hän saattoi sotasyllisyysoikeuteen johtajat, joiden selkäranka ei ollut yhtä taipuisaa ainesta. Sen jälkeen hän nujersi loput kilpailijansa Neuvostoliiton tuella. Ja vielä vanhuuden päivinään hän ehti pulahtaa nuorisoradikalismen virrassa.”¹⁷⁸⁵

Samanhenkistä vertailua Kekkosesta on tehnyt Sampo Ahto, joka kirjoitti vuonna 1982 *Sotilasaikakausikirjaan* yhteisarvostelut Urho Kekkosen elämäkertakirjasta *Vuosisatani I* (Otava 1981) ja Paavo Susitaipaleen muistelmakirjasta *Aktivisti ei hellitä* (Karisto 1981). Ahto toi kirjoituksessaan esille, että molempien miesten elämänhistoriat kulkivat samoja latuja aina Mäntsälän kapinaan asti, jolloin Kekkosesta tuli oikeistoradikalismen vastustaja siinä missä Susitaival taas muuttui kapinaan osallistuttuaan kannoiltaan entistä jyrkemmäksi.¹⁷⁸⁶ Kekkosen poliittinen opportunistilta vaikuttava linjattomuus kiinnitti myös Georg C. Ehrnroothin huomion, jonka kekkosvastaisuuteen vaikuttivat myös tämän persoonaan liittyvät tekijät, kuten alkoholin käyttö.¹⁷⁸⁷

Jos pohditaan mikä merkitys Kauko Kareen ja suomettumisen ajan oppositiomiesten

¹⁷⁸⁵ Helsingin Sanomat 7.9.2010, Saska Saarikoski: ”Ankeriaan sukua”.

¹⁷⁸⁶ Sotilasaikakauslehti 1/1982, Sampo Ahto: ”Näkökulmia eri laidoilta”.

¹⁷⁸⁷ Keski-Rauska 2014, s. 81.

toiminnalla oli, niin voidaan lähteä liikkeelle Max Jakobson arviosta, jonka mukaan sekä perustuslaillisilla että suomettarelaisilla oli tehtävänsä: “Jos kaikki olisivat olleet perustuslaillisia, kansakunta olisi iskenyt päänsä verille valtapolitiikan koviin realiteetteihin. Mutta jos kaikki olisivat olleet suomettarelaisia, olisi itsenäisyystahto murtunut sisältäpäin.”¹⁷⁸⁸

Kare ja muut toisinajattelijat voidaankin nähdä autonomian ajan perustuslaillisten perillisinä, siinä missä suomettunutta politiikkaa edustaneet jatkoivat suomettarelaista myöntöväisyysslinjaa. On kuitenkin tärkeää huomata, että vaikka Kare suhtautui kriittisesti suomettumisen lisäksi myös autonomian ajan myöntöväisyysslinjaan, niin hän silti arvosti enemmän rehellisiä suomettarelaisia kuin Kekkosta ja K-linjan opportunisteina näkemiään poliitikkoja. Vaikka suomettarelaisten tilannekuva oli Kareen mukaan aikanaan väärä, olivat näiden lähtökohdat hänen mielestään isänmaallisia, toisin kuin Kekkosella, jonka motiivit olivat hänen mielestään epärehelliset.

Kare ja toisinajattelijat olivat lisäksi *idealisteja*, ja siinä missä *realistit* hyväksyivät esimerkiksi poikkeuslain kaltaisen kompromissin, jos sillä saatiin edistettyä taloudellisen liikkumavaran lisäämistä Neuvostoliiton suhteen, niin idealistit eivät voineet tällaisia asioita kannattaa, koska poikkeuslain käyttäminen väärin perustein oli vastoin periaatteita.

Kare ilmoitti *Kuka kukin on* -kirjaan poliittiseksi kannakseen ”puolueeton oppositiomies” ja määritelmä pitää varsin hyvin paikkansa. Kare oli oppositiomies, joka ei Kekkosen presidenttikauden ja suomettumisen päätyttyäkään jäänyt toimettomaksi vaan jatkoi yhteiskunnan epäkohtien arvostelua.

Lasse Lehtinen on pohtinut, että mikäli Saksa olisi voittanut toisen maailmansodan, niin Suomi–Suur-Saksa-seuraan olisivat liittyneet todennäköisesti kutakuinkin samat henkilöt, jotka sodan jälkeen löysivät tiensä Suomi–Neuvostoliitto-seuraan.¹⁷⁸⁹ Toimittaja Sakari Talvitie on taas hyvin kiteyttänyt samanlaisen havainnon Kareen

¹⁷⁸⁸ Jakobson 1983, s. 378.

¹⁷⁸⁹ Lehtinen 2002, s. 24-25.

toisinajattelijaluonteesta *Tähän on tultu* -kirjasta vuonna 1967 *Uuteen Suomeen* kirjoittamassaan kirja-arvostelussa:

“Olen joskus kysynyt itseltäni, missä leirissä Kauko Kare nähtäisiin, jos Saksa olisi voittanut toisen maailmansodan ja monet kädet Suomessakin kohoaisivat kansallissosialistiseen tervehdykseen. Ei epäilystäkään – hän olisi ensimmäisten joukossa moukaroimassa rikki hakaristin sakaroita.”¹⁷⁹⁰

Kauko Kare oli toisinajattelijaluonne. Kun monet muut suomettumisen ajan toisinajattelijat näkivät työnsä tulleen päätökseen Neuvostoliiton romahtaessa, näki Kare taas tehtävänänsä kritisoida nyt Suomen EY-jäsenyyttä - maan riippumattomuutta kun ei saanut vaarantaa mistään suunnalta eikä ylhäältä syötettyä ulkopoliittista linjaa tullut edelleenkaan niellä purematta.

¹⁷⁹⁰ Uusi Suomi 12.8.1967, Sakari Talvitie: ”Rubicon-virran yli”.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Sota-arkisto, sotilaskantakortit: Kauko Kare, Hel mappi 681.

Tuure Junnilan kokoelma

Georg C. Ehrnroothin kokoelma

Ilmari Turjan kokoelma

Lauri Hyvämäen kokoelma

Suomalaisen yhteiskunnan tuki -säätiön kokoelma

Suomalaisuuden liiton kokoelma

Kansan arkisto (KansA)

Aarne Saarisen kokoelma

Henkilömappi 7b: Kauko Kare

Kauko Kareen järjestelemätön yksityisarkisto (KKa)

Keskustan ja maaseudun arkisto (KMA)

Keskustan kokoelma

Porvarillisen Työn Arkisto (PTA)

Kansallisen Kokoomuksen kokoelma

Yleisradion radioarkisto

Tänään kymmeneltä, toimittanut Matti Hara, 10.10.1991.

Kekkosen kauden ainoa toisinajattelija, toimittanut Maija Dahlgren, 15.2.1990.

Poliitikkoja lähikuvassa: Tuure Junnila, 19.11.1967.

Lehdet

Aamulehti 1964, 1967, 1968, 1970, 1971, 1974, 1978, 1979, 1980, 1982, 1985, 1988, 1989, 1990

Ajankohta 1967

Appell 1968, 1969

Apu 1983, 1990

Arvosteleva kirjallisuusluettelo 1985, 1986

Aviisi 1970, 1971, 1972, 1992

Eesti Päevaleht (Ruotsi) 1968, 1969

Emäntälehti 1944

Etelä-Suomen Sanomat 1967

Etelä-Suomi 1984

Express 1971–1980

Expressen (Ruotsi) 1965

Forssan Lehti 1986, 1988, 1993

Hakkapeliitta 1944

Helsingin Sanomat 1967, 1968, 1969, 1971, 1972, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1984, 1985, 1989, 1990, 1991, 1992, 1996, 1999, 2010, 2018

Hälläpyörä 1969

Hämeen Kansa 1967

Hämeen Sanomat 1967, 1969, 1971, 1978

Hämeen yhteistyö 1967, 1968, 1969

Iisalmen Sanomat 1969

Ilkka 1989

Ilta-Sanomat 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1974, 1981, 1982, 1989, 1990, 2008

Ittalehti 1970, 1988, 1993, 2022

Iltaset 1974

Information (Tanska) 1968

Itä-Suomi 1968

Kajaani 1945, 1946

Kaleva 1967, 1968, 1969, 1970, 1973, 1985, 1991

Kaltio 1967, 1968, 1969

Kanava 1980, 2021, 2022
Kansan Lehti 1967, 1968
Kansan Uutiset 1957, 1967, 1968, 1969, 1971, 1980, 2021
Kansan Ääni 1981
Karjalainen 1969
Karjalan maa 1972
Katso 1970, 1972, 1974
Kauppalehti 1967, 1977
Kauppalehti Optio 1993
Keskisuomalainen 1974
Kirjakauppalehti 1987
Kirjastolehti 1971, 1972, 1974, 1985
Kirkko ja Kaupunki 1968, 1970, 1975
Koillissanomat 1984
Koti Posti 1970
Kouvolan Sanomat 1974, 1983, 1988
Lalli 1967, 1968
Lauttasaari-Lehti 1986
Länsi-Savo 1967, 1987
Liitto 1970
Länsi-Suomi 1982, 1986, 1987, 1988
Nootti 1968–1993
Nya Argus 1971
Nya Pressen 1970
Maakansa 1965
Opaskoira 1992
Parnasso 1971, 1975
Pohjalainen 1986, 1987
Pohjolan Sanomat 1968, 1969, 1970
Pohjolan Työ 1974
Pro Fide 1969
Päivän Sanomat 1967, 1968, 1969, 1971, 1972
Päivän Uutiset 1974
Reserviläinen 1969, 1972

Reservin Upseeri 1967
Rintamamies 1944
R-Uutiset 1968
Sanomalehtimies 1939
Satakunnan Kansa 1970
Satakunnan Työ 1970
Savo 1969, 1970
Savon Sanomat 1967, 1968, 1992
Seura 1971
Shalom 1987
Sosialistinen Aikakauslehti 1971
Sosiologia 1967
Sotilasaikakausilehti 1982, 1988, 1990
Suomen Sosialidemokraatti 1956, 1958, 1967, 1968, 1969, 1979
Suomalainen Suomi 1943, 1946, 1959, 1961, 1962, 1963, 1966, 1967
Suomen Kuvalehti 1983, 1986, 1992
Suomenmaa 1967, 1968
Suomen Uutiset 1968, 1969, 1971
Sydsvenska Dagbladet 1965
Tampere-lainen 1978
Tappara 1944
Teinilehti 1968
Tiedonantaja 1971, 1979, 1980, 1981, 1985, 1987, 1989
Turun Päivälehti 1968
Turun Sanomat 1967, 1969, 1985, 1986
Turun Ylioppilaslehti 1967, 1969
Ulkopolitiikka 1967
Ultra 1985, 1987, 1988
Uusi Anna 1972
Uusi Maaailma 1970, 1974
Uusi Kuvalehti 1952–1957
Uusimaa 1967, 1981
Uusi Maaailma 1974
Uusi Polttopiste 1976

Uusi Suometar 1985

Uusi Suomi 1948, 1952, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1975, 1977, 1981, 1985, 1989, 1991

Uusi Tie 1978

Uutisvuoksi 1985

Vaasa 1967, 1968, 1969, 1970, 1983, 1986

Vasabladet 1969

Vapaa Sana 1947, 1948, 1949, 1951, 1954, 1956

Viikkosanomat 1969

Vip 1973

Wasama 1968

Ydin 1985

Yhteishyvä 1971

Ylioppilaslehti 1960, 1968, 1971

Yksityisyrittäjä 1944

Haastattelut

Arjanne, Matti, s. 1933, Tampere, puhelinhaastattelu, 28.11.2008.

Ehrnrooth, Georg C. s. 1926, Helsinki, puhelinhaastattelu, 2.4.2009.

Eskelinen, Heikki, s. 1936, Tampere, puhelinhaastattelu, 3.12.2008; 5.4.2018 Helsinki, 2.7.2018 Tampere.

Eskola, Seikko, s. 1933, Helsinki, 30.3.2022.

Hakalehto, Ilkka, s. 1933, Helsinki, puhelinhaastattelu, 31.3.2009.

Juntunen, Simo, s. 1920, Helsinki, 18.3.2009.

Keto, Olli, s. 1950, Helsinki, 5.4.2018.

Kortesalmi, J. Juhani, s. 1933, Helsinki, 16.3.2009.

Kulmala (Os. Kare), Kristiina, s. 1950, Vantaa, 20.4.2009.

Meder, Nils, s. 1919, Espoo, 5.6.2009.

Rosendahl, Raimo, s. 1965, Turku, 2.5.2009.

Poukka, Pentti, s. 1919, Helsinki 29.5.2009.

Uola, Mikko, s. 1943, Turku, puhelinhaastattelu, 2.3.2008; 10.5.2018 Turku.

Virtanen, Erkki s. 1950, Helsinki, 23.2.2010.

Kirjalliset tiedonannot

Eskelinen, Heikki: 8.2.2009, 12.2.2009, 10.3.2009, 12.3.2009, 11.3.2010, 29.3.2010, 25.10.2020, 27.10.2020, 3.11.2020. 12.10.2021.

Huovinen, Veikko: 14.6.2009.

Kare-Evans, Katariina: 1.2.2009, 26.9.2021.

Keto, Olli: 12.10.2021.

Suomi, Juhani: 16.3.2010.

Rainio, Kullervo: 20.11.2008.

Uola, Mikko: 25.2.2010, 4.4.2018, 27.4.2020.

Painamattomat käsikirjoitukset

Kare, Kauko: Ranskan matkan päiväkirja vuodelta 1939.

Kare-Evans, Katariina: *Ne yhteiset, ihana muistot – Kauko Kareen kirjailijakuva.*

Internet

Helsingin Sanomat 18.9.1992: ”Vankileirien saaristo tuli suomeksi Evan avulla.”, viitattu sivustolla www.gulag.fi 11.7.2018.

Hotelli Maakunta, www.hotellimaakunta.fi/historia, viitattu 28.7.2022.

Kansallisbiografia: Mikko Uola: Kauko Kare.

Kaupparekisteri: Alea-kirja.

Patentti- ja rekisterihallitus, purkautuneiden järjestöjen tietokanta Purkki.

Tuomo Olkkonen: ”Toiset pidot tornissa halveksi lättähattukulttuuria.” www.sananvapauteen.fi, viitattu 4.1.2019

Wikipedia: Kauko Kare, viitattu 25.2.2008.

Wikipedia: Väinö Linna, viitattu 7.8.2022.

Wikipedia: Freedom ja Progress, viitattu 27.3.2022.

Yleisradion Elävä arkisto: ”Heikki Kinnusen Vapaa maa suututti Holkerin”, viitattu 19.1.2019.

Painetut lähteet

Ehrnrooth, Georg C: *Krokotiilien keskellä*, Schilds, Helsinki 1999.

Eskelinen, Heikki (toim.): *Varo vallankumousta*, Itsenäisyyden puolesta ry, Helsinki 1978.

Eskola, Antti: *Mikä henki meitä kantaa*, Tammi, Helsinki 2009.

Havu, Poijärvi & Parikka: *Kuka kukin on 1954*, Otava, Helsinki 1954.

Honka, Olavi: *Muistelmia ja mielipiteitä*, WSOY, Helsinki 1972.

Istala, Päivi: *Ristivetoa. Ja muita kertomuksia elämästä*, Siltala, Helsinki 2012.

Itsenäisyyden puolesta ry: *Kannanotto presidentinvaaliin 1978 – kansanvallan vinosuuntauksen korjaamiseksi vaihdos presidentin paikalla välttämätön*, Itsenäisyyden puolesta ry, Helsinki 1977.

Jakobson, Max: *Veteen piirretty viiva. Havaintoja ja merkintöjä vuosilta 1954-1965*, Otava, Helsinki 1981.

Jakobson, Max: *38. kerros. Havaintoja ja muistiinpanoja 1965-1971*, Otava, Helsinki 1983.

Kankkonen, Peter: *Suomettuva Suomi*, Alea-kirja, Helsinki 1976.

Kare, Kauko (toim.): *J.K.Paasikivi – Valtakunnallinen elämäntyö*, Kustannusosakeyhtiö Kivi, Helsinki 1956.

Kare, Kauko: *Mehiläisen hunajaa*, Karisto, Helsinki 1970.

Kare, Kauko: *Tähän on tultu – Paasikiven linjalta K-rintamaan*, Alea-kirja, Helsinki 1967.

Kare, Kauko: *Tähän on tultu, Ahti M. Salonen: raportti presidentinvaihdoksen välttämättömyydestä vakava- ja leikkimielisille äänestäjille*, Alea-kirja, Helsinki 1977.

Kare, Kauko (toim.): *Terveen järjen puolesta. Alea-kirjan ja Nootin 25 vuotta*, Alea-kirja, Helsinki 1993.

Kare, Kauko (toim.): *Terveen Järjen Puolesta. ”Toisen tasavallan” kuva – Nootin parhaita kirjoituksia 1968–1983*, Alea-kirja, Helsinki 1983.

Kare, Kauko: *Vanha iloinen kirkonkyläni ja sen maanmainio väki*, Alea-kirja, Helsinki 1983.

Kare, Kauko: *Vanhan kuninkaankartanon iloiset vuodet*, Alea-kirja, Helsinki 1994.

Kare, Kauko: *Yrjö Jylhä: Runoilija- ja soturikohtalo*, Alea-kirja, Helsinki 1989.

Kare, Kauko & Pihkala, K.U: *EY – Kyllä vai ei*, Alea-kirja, Helsinki 1992.

- Kassila, Matti:** *Käsikirjoitus ja ohjaus*, WSOY, Helsinki 2004.
- Kekkonen, Urho:** *Kirjeitä myllystäni 1 1956–1967*, Otava, Helsinki 1976a.
- Kekkonen, Urho:** *Kirjeitä myllystäni 2 1968–1975*, Otava, Helsinki 1976b.
- Klinge, Matti:** *Kadonnutta aikaa löytämässä. Muistelmia 1936-1960*, Otava, Helsinki 2012.
- Klinge, Matti:** *Upsalasta Pariisiin. Muistelmia 1960-1972*, Otava, Helsinki 2014.
- Komissarov, Juri:** *Suomi löytää linjansa*, Otava, Helsinki 1974.
- Koivisto, Mauno:** *Historian tekijät. Kaksi kautta II*, Kirjayhtymä, Helsinki 1995.
- Kumenius, Otto:** *Viiden rintaman vastavakoilija*, Alea-kirja, Helsinki 1969.
- Kurjensaari, Matti:** *Kansakunnan kaapin päällä: muotokuvia muistista*, Tammi, Helsinki 1969.
- Lindsten, Leo:** *Istuja pitkän illan. Erään juomarin kehitystarina*, WSOY, Helsinki 1985.
- Paasilinna, Erno (toim.):** *Pidot Aulangolla*, Karisto, Hämeenlinna 1963.
- Paasilinna, Erno:** *Tähänastisen elämäni kirjaimet*, Otava, Helsinki 1996.
- Paasilinna, Erno:** *Riita maailman kanssa*, Otava, Helsinki 1997.
- Paasilinna, Erno:** *Sanan vapaus*, Karisto, Hämeenlinna 1964.
- Pekka Peitsi:** *Tässä sitä ollaan*, Tammi, Helsinki 1961.
- Rainio, Kullervo:** *Polkuja ja risteyksiä. Kirjailija-psykologi-poliitikko-filosofin omaelämäkerta*. Libera-säätiö, Helsinki 2020.
- Repo, Eino S.:** *Pihlajanmarjat. Muistelua vuosilta 1939–1969*, Weilin+Göös, Helsinki 1975.
- Repo, Eino S.:** *Toiset pidot tornissa*, Gummerus, Helsinki 1954.
- Repo, Eino S. & Repo, Ville:** *Päämies. Henkilökuva Urho Kekkosesta ja hänen ajastaan*, Weilin&Göös, Helsinki 1985.
- Rislakki, Jukka:** *Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa*, Love Kirjat, Helsinki 1982.
- Rislakki, Jukka & Lindfors, Jorma:** *CIA: Selvitys Yhdysvaltain tiedustelupalvelun toimista maailmalla ja Suomessa*, Love Kirjat, Helsinki 1978.
- Salo, Arvo:** *Kirjavat päivät*, Tammi, Helsinki 1986.
- Salonen, Ahti M.:** *Kylmällä linjalla*, Alea-kirja, Helsinki 1990.
- Salonen, Ahti M.:** *Linjat*, Tilgmann, Helsinki 1972.
- Suomi, Juhani:** *Urho Kekkosen päiväkirjat 2 – 1963–1968*. Otava, Helsinki 2002.
- Suomi, Juhani:** *Urho Kekkosen päiväkirjat 3 – 1969–1974*. Otava, Helsinki 2002.
- Susitaival, Paavo:** *Aktivisti ei hellitä; Tapahtumia muistelmia, mielipiteitä 1917-1939*,

Karisto, Hämeenlinna 1981.

Torstaiseura: *Kekkosen ajasta vapautumisen aikaan*, Alea-kirja, Helsinki 1982.

Turja, Ilmari: *Herrojen kanssa marjassa*, WSOY, Helsinki 1973.

Turja, Ilmari: *Tarinoita suuresta Urhosta*, Kirjayhtymä, Helsinki 1984.

Vennamo, Veikko: *Kulissien takaa. Elettyä Mannerheimin, Paasikiven ja Kekkosen aikaa*. Gummerus, Helsinki 1987.

Tutkimuskirjallisuus

Aaltonen, Matti; Lahtonen, Hannu & Nieminen, Heikki: *Esko Aaltosen neljä elämäntyötä 1893–1966*, Forssa 1993.

Airio, Pentti: *Yrjö Keinonen. Puolustusvoimain komentaja*, Otava, Helsinki 2007.

Alapuro, Risto: *Suomen älymystö Venäjän varjossa*, Tammi, Helsinki 1997.

Apunen, Osmo: *Linjamiehet. Paasikivi-seuran historia*, Tammi, Helsinki 2005.

Aunesluoma, Juhana ja Rainio-Niemi, Johanna: *Neutrality as Identity. Finland's Quest for Security in the Cold War*, Journal of Cold War Studies, p. 51-78, 1.12. 2016.

Blom, Anders: *Veljeskunta. Lobbaus Suomen poliittisessa järjestelmässä*, Gummerus, Helsinki 2018.

Bäckman, Johan (toim.): *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia*, WSOY, Helsinki 2001.

Conway, Lucian Gideon, III; Houck, Shannon C.; Gornick, Laura Janelle ja Repke, Meredith A: *Finding the Loch Ness Monster: Left-Wing Authoritarianisms in the United States*, Political Psychology, s. 1049-1067, Vol 39, No. 5, 2018.

Eskelinen, Heikki: *Me tahdoimme suureksi Suomenmaan. Akateemisen Karjala-Seuran historia I*, WSOY, Helsinki 2004.

Forberg, Tuomas & Pesu, Matti: *The "Finlandisation" of Finland: The Ideal Type, the Historical Model, and the Lessons Learnt*, Diplomacy & Statecraft, p. 472-495, 2.8.2016.

Freeden Michael; Sargent, Lyman Tower ja Stears, Marc: *The Oxford Handbook of Political Ideologies*, Oxford University Press, Oxford 2015.

Gaidar, Jegor: *Imperiumin tuho. Oppitunteja tämän päivän Venäjälle*, Verbatum Oy, Helsinki 2014.

Graeffe, Mia: *EXPRESS – oberoende politisk tidning. En räv i den politiska*

hönsgården i 1970-talets Finland. Poliittisen historian pro-gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto, Poliittisen historian laitos, Turku 1998.

Hannula, Milla: *Maassa maan tavalla. Maahanmuuttokritiikin lyhyt historia*, Otava, Helsinki 2011.

Haslam, Jonathan: *Russia's Cold War. From the October Revolution to the Fall of the Wall*, Yale University Press 2011.

Hakosalo, Heini; Jalagin, Seija; Junila, Marianne ja Kurvinen, Heidi: *Historiallinen elämä – Biografia ja historiantutkimus*, SKS, Helsinki 2014.

Heino, Timo-Erkki: "Uskottavuutemme häviäisi taivaan tuuliin", Kanava 3/2022, s. 54-55.

Hentilä, Seppo: *Kaksi Saksaa ja Suomi. Saksan-kysymys Suomen puolueettomuuspolitiikan haasteena*, SKS, Helsinki 2003.

Hokkanen, Kari: *Maalaisliitto-Keskustan historia 4. Kekkosen maalaisliitto 1950-1962*, Otava, Helsinki 2002.

Hokkanen, Lauri: *Kenen joukoissa seisoin. Taistolaiset ja valtioterrorin perintö*, Docendo, Helsinki 2021.

Häggglund, Kai: *Täältä tulee nuoriso! 1950-1979*, WSOY, Helsinki 2006.

Häikiö, Martti: *V.A. Koskenniemi – suomalainen klassikko*, WSOY, Helsinki 2009.

Inglehart, Ronald: *Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton University Press, New Jersey 1977.

Isohookana-Asunmaa, Tytti: *Maalaisliitto – Keskustan historia 5. Virolaisen aika – Maalaisliitosta Keskustapuolue 1963-1981*, WSOY, Helsinki 2006.

Jokipii, Markku & Suvanto, Pertti: "Meihin pahentuvat monet" *Suomalainen Suomi – Kanava 75 vuotta*, Yhtyneet Kuvalehdet, Helsinki 2008.

Jost, John T. & van der Toorn, Joanneke: *System Justification Theory*, Handbook of theories of Social Psychology: Collection: Volumes 1 & 2, edited by Lange, Paul A. M. Van, et al., p. 313-343, Sage Publications 2011.

Karjalainen Ahti & Jukka Tarkka: *Presidentin ministeri. Ahti Karjalaisen ura Urho Kekkosen Suomessa*, Otava, Helsinki 1989.

Kay, Aaron C. & Eicbach, Richard P.: *Compensatory Control and Its Implications for Ideological Extremism*, Journal of Social Issues, Vol. 69, No. 3, p. 564-585, 2013.

Keskinen, Tuomas: *Aika sotia – aika sopia. Väinö Leskinen 1917-1972*, Tammi, Helsinki 1978.

Keski-Rauska, Riku: *Georg C. Ehrnrooth – Kekkosen kauden toisinajattelija*, Suomen

ja Pohjoismaiden historian pro-gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto, Historian laitos, 2005.

Keski-Rauska, Riku: *Sinä osaat, sinä pystyt. Ilkka Suomisen elämä*, Docendo, Helsinki 2020.

Kivimäki, Ville: Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939-1945, WSOY, Helsinki 2013.

Konttinen, Seppo & Kari Vitie: *Erimieltä. Todenpuhuja Kauko Kareen elämä*, Otava, Helsinki 2020.

Koivisto, Jukka: *Päiviö Hetemäki. Sovinnontekijä*, Edita, Helsinki 2006.

Kotkin, Stephen: *“Comments on the Papers of Joenniemi and Nagayo” Emerging New Regional Order in the Central and Eastern Europe*, Sapporo, Hokkaido University of Slavic Center, Sapporo 1997.

Kotonen, Tommi: *Politiikan juoksuhaudat. Äärioikeistoliikkeet Suomessa kylmän sodan ikana*, Atena, Helsinki 2018.

Kuisma, Markku: *Suomen poliittinen taloushistoria 1000-2000*, Siltala, Helsinki 2013.

Kujala, Antti: *Neukkujen taskussa? Kekkonen, suomalaiset puolueet ja Neuvostoliitto 1956-1971*, Tammi, Helsinki 2013.

Kuusi, Matti: *Neljätuhatta veljestä. Sataneljä elämäntarinaa. AKS:läinen elämäkerrasto*, WSOY, Helsinki 1991.

Lasch, Christopher: *The Revolt of the Elites – and the Betrayal of Democracy*, W.W. Norton & Company, New York 1996.

Lasch, Christopher: *The True and Only Heaven – Progress and Its Critics*, W.W.Norton & Company, New York 1991.

Lassila, Pertti: *Otavan historia. Kolmas osa 1941–1975*, Otava, Helsinki 1990.

Lehmusvaara, Ilmari: *Vanhempiemme perintö. Hattula – Tyrvääntö. Suojeluskunta- ja Lottatyötä 1917-1944*, Vanhempiemme perintö -julkaisutoimikunta, Jyväskylä 1999.

Lehtinen, Lasse: *Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. SDP:n ja Kekkonen suhteet 1944–1981*, WSOY, Helsinki 2002.

Lehtinen, Lasse: *Elämää Kekkonen ja Sorsan Suomessa*, Kanava 2/2023.

Leskelä-Kärki, Maarit: *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*, Avain, Helsinki 2017.

Lidman, Satu; Koskivirta, Anu ja Eilola Jari: *Historiantutkimuksen etiikka*, Gaudeamus, Helsinki 2017.

Lilja, Pekka & Raig, Kulle: *Urho Kekkonen ja Viro*, Minerva, Helsinki 2006.

- Liukkonen, Tero:** *Veikko Huovinen. Kertoja, veitikka, toisinajatteliija*, SKS, Helsinki 1997.
- Mainio, Aleksi:** *Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovan varjossa*, Siltala, Helsinki 2018.
- Majander, Mikko:** *Demokratiaa dollareilla. SDP ja puoluerahoitus pulataloudessa 1945–1954*, Otava, Helsinki 2007.
- Matala, Saara:** *Idänkauppa oli varmaan, mutta sitten se loppui*, Historiallinen aikakauskirja, 2/2012, s. 188-203.
- Meinander, Henrik:** *Samaan aikaan. Suomi ja maailma 1968*, Siltala, Helsinki 2019.
- Meinander, Henrik:** *Kansakunnan kakkonen. Kalevi Sorsan poliittinen toiminta 1969–1993*, Otava, Helsinki 2020.
- Mertanen, Tomi:** *Yleislakko 1956*, WSOY, Helsinki 2005.
- Niiranen, Pekka:** *Kekkonen ja kirkko. Tasavallan presidentti Urho Kekkosen ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteet vuosina 1956–1981*, Kirjapaja, Helsinki 2000.
- Nordling, Iiro:** *Pekka Siitoinista Jussi Halla-ahoon. Suomen kansallismielisten lyhyt historia 1970–2012*. Omakustanne, Helsinki 2012.
- Nummivuori, Petri:** *Oikeistolainen. Tuure Junnilan elämäkerta*. Ajatus Kirjat, Helsinki 2009.
- Niemi, Juhani:** *100 vuotta ja 10 000 kirjaa. Kariston kustannusliikkeen vaiheita*, Karisto, Hämeenlinna 2000.
- Niinistö, Jussi:** *Paavo Susitaival 1896–1993. Aktivismi elämänasenteena*, SHS, Helsinki 1998.
- Ojanen, Eero:** *Vesunnan kartano 700 vuotta, Maatalousyhtymä Kare ja Ketolat*, Hattula 2022.
- Ojanperä, Perttu:** *“Raportti rappion politiikasta”. Peter Kankkosen kirja Suomettuva Suomi ja sen vastaanotto 1976–1980*, Helsingin yliopisto, Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian maisterin tutkielma, 2019.
- Parpola, Antti & Åberg, Veijo:** *Kaasua! Maakaasu ja Suomi 1974–2004*, Gasum Oy, Helsinki 2004.
- Peltoniemi, Pentti & Rajala, Hannu:** *Sapeli-Simonen*, Tammi, Helsinki 1981.
- Pernaa, Ville:** *Pimeä vuosikymmen. Suomi 1968–1981*, Siltala, Helsinki 2021.
- Rajala, Panu & Karonen, Vesa:** *Yrjö Jylhä, talvisodan runoilija*, Otava, Helsinki 2009.

- Ramstedt, Tommy:** *Knowledge and identity within the Finnish fringe-knowledge scene*, Åbo Akademi, Turku 2018.
- Rantanen, Paavo:** *Yöpakaset 1958. Hyppy suomettumiseen*, Atena, Helsinki 2019.
- Rentola, Kimmo:** *Stalin ja Suomen kohtalo*, Otava, Helsinki 2016.
- Rentola, Kimmo:** *Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*, Otava, Helsinki 2005.
- Reuna, Risto:** *Puskalan putiikki. Puoluevakoilija Veikko Puskalan kaksoiselämä*, Docendo, Helsinki 2021.
- Riikonen, Hannu.; Kovala, Urpo & Kujamäki, Pekka:** *Suomennoskirjallisuuden historia 1*, SKS, Helsinki 2007.
- Riikonen, Hannu; Kovala, Urpo & Kujamäki, Pekka:** *Suomennoskirjallisuuden historia 2*, SKS, Helsinki 2007.
- Ritvanen, Juha-Matti:** *Mureneva kulmakivi. Suomi, Neuvostoliiton hajoaminen ja YYA-sopimuksen loppuvaiheet 1989-1992*, Siltala, Helsinki 2021.
- Rohrer, Julia; Egloff, Boris & Schmukle, Stefan:** *Examining the effects of birth order on personality*, National Academy of Sciences of the United States of America 2015.
- Rommi, Pirkko:** *Yrjö-Koskisen linja. Myöntyväissuunnan hahmottuminen suomalaisen puolueen toimintalinjaksi*, Kustannusosakeyhtiö Aalto, Helsinki 1964.
- Roszak, Theodore:** *The Making of a Counter Culture*, University of California Press, Berkley – Los Angeles – Lontoo 1969.
- Ruokanen, Tapani:** *Turja kriivari*, Otava, Helsinki 2001.
- Rusi, Alpo:** *Kremlin kortti. KGB:n sota Suomessa 1982-1991*, Docendo, Helsinki 2022.
- Räikkä, Juha:** *Salaliittoteorioiden filosofia. Temppeliherroista liskoihmisiin*, Gaudeamus, Helsinki 2021.
- Römpötti, Kalevi:** *Taistelujärjestöstä aatteelliseksi yhdistykseksi. Upseerit evp ry:n taival 1944–1992*, Upseerit evp ry, Helsinki 1992.
- Salminen, Esko:** *Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968-1991*, Edita, Helsinki 1996.
- Salminen, Matti:** *Erno Paasilinnan kirjallinen elämä*, Into, Helsinki 2018.
- Selovuori, Jorma (toim.):** *...vaikka voissa paistais?: Venäjän rooli Suomelle: Juhlakirja professori Osmo Jussilalle 14. Maaliskuuta 1998*, WSOY, Helsinki 1998.
- Seppinen, Jukka:** *Urho Kekkonen - Suomen johtaja. Poliittinen elämäkerta*, Ajatus, Helsinki 2004.
- Seppo, Juha:** *Arkkipiispan aika. Martti Simojoki II*, WSOY, Helsinki 2015.

- Shorter, Edvard:** *Psykiatrian historia*, Into, Helsinki 2019.
- Siirala, Martti & Kulonen, Sirpa:** *Syvissä raiteissa. Kansallisen itsetunnon matka*, WSOY, Helsinki 1991.
- Sillanpää, Pertti:** *Aatos, eetos ja paatos. Reino Rinteen pohjoinen puheenvuoro ympäristökeskusteluun*, Kustannus-Puntsi, Inari 2006.
- Sinn, Jeffrey S. & Hayes, Matthew W.:** *Replacing the Moral Foundations: An Evolutionary-Coalitional Theory of Liberal-Conservative Differences*, Political Psychology. Vol 38, No. 6, p. 1043-1064, 2017.
- Sinn, Jeffrey S. & Hayes, Matthew W.:** *Is Political Conservatism Adaptive? reinterpreting Right-Wing authoritarianism and Social Dominance Orientation as Evolved, Sociofunctional Strategies*, political Psychology, Vol 39, No. 5, p. 1123-1139, 2018.
- Skyttä, Kyösti:** *Presidentin muotokuva*, Kirjayhtymä, Helsinki 1969.
- Sulamaa, Kaarle:** *Veteraania ei jätetä. Suomen sotaveteraaniliitto 1957-2007*, Edita, Helsinki 2007.
- Sulloway, Frank J.:** *Birth order and sibling competition*, The Oxford handbook of evolutionary psychology, p. 297-311, Oxford University Press 2007.
- Suomi, Juhani:** *Kuningastie. Urho Kekkonen 1950-1956*, Otava, Helsinki 1990.
- Suomi, Juhani:** *Lohen sukua. Urho Kekkonen*, Otava, Helsinki 2010.
- Suomi, Juhani:** *Suomi, Neuvostoliitto ja YYA-sopimus*, Tammi, Helsinki 2016.
- Suomi, Juhani:** *Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968-1972*, Otava, Helsinki 1996.
- Tarkka, Jukka:** *Hirvoinen asia. Sotasyyllisyys ja historian taito*, WSOY, Helsinki 2009.
- Tarkka, Jukka (toim.):** *Itsenäisen Suomen historia 4*, Weilin & Göös, Helsinki 1992.
- Tarkka, Jukka:** *Itsenäisyyden elpymisaika. Aikalaiskronikka vuosilta 1990-2020*, Siltala, Helsinki 2022.
- Tarkka, Jukka; Eskola, Matti et al:** *Kuka kukin on*, Otava, Helsinki 1986.
- Tarkka, Pekka:** *Pentti Saarikoski. Vuodet 1937-1963*, Otava, Helsinki 1996.
- Tarmio, Hannu:** *Hurmio tai turmio*, Otava, Helsinki 1998.
- Tavoitteita ja saavutuksia. Rintamaveteraaniliitto 55 vuotta. Juhlajulkaisu**, (toim. Tero Tuomisto), Rintamaveteraanien liitto, Keuruu 2019.
- Tervämäki Tapio:** *Apua Kekkoselle vai kansainvälisen politiikan sivutuote? Noottikriisin suomalainen kuva*, Turun yliopisto 2014.

- Tiilikainen Heikki:** *Kylmän sodan kujanjuoksu*, Gummerus, Helsinki 2003.
- Tommila, Päiviö:** *Suomen lehdistön historia 5. Aamulehti – Kotka Nyheter*, Kustannuskiila, Helsinki 1988.
- Tommila, Päiviö:** *Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia: Yleisaikakauslehdet*, Kustannuskiila, Helsinki 1991.
- Tuominen, Marja:** *“Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia”. Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa*, Otava, Helsinki 1991.
- Turunen, Pekka:** *Kylmää rauhaa. Kekkonen, sotilastiedustelu ja Tšekkoslovakian miehitys*, Atena, Helsinki 2022.
- Tuusvuori, Jarkko:** *Kulttuurilehti 1771–2007*, SKS, Helsinki 2007.
- Uola, Mikko:** *Ernesti Hentunen. Tasavallan hovinarri. Suomalaisen populismin juurilla*, Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 7, Turku 1997.
- Uola, Mikko:** *Unelma kommunistisesta Suomesta 1944-1953*. Minerva Kustannus oy, Helsinki 2013.
- Vares, Vesa:** *Korpivaellukselta vallan kahvaan. Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1966-1987*, Edita, Helsinki 2017.
- Vares, Vesa:** *Suomalaiskansallinen Kokoomus. Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1944-1966*, Edita, Helsinki 2008.
- Vares, Vesa:** *Erilaiset radikaalit, sama kohtalo*, Kanava 3/2022, s. 28-32.
- Varpio, Yrjö:** *Väinö Linnan elämä*, WSOY 2006.
- Vesikansa, Jarkko:** *Salainen sisällissota*, Otava, Helsinki 2004.
- Vesikansa, Jyrki:** *Satavuotisen lehtisodan ratkaisuvaihe? Uuden Suomen ja Helsingin Sanomien kilpailu 1956-76 sekä epilogi vuosilta 1976-2020*. Helsingin yliopiston humanistinen tiedekunta, Suomen ja pohjoismaiden historian väitöskirja, Helsinki 2021.
- Vihavainen, Timo:** *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia*, Otava, Helsinki 1991.
- Vihma, Antto:** *Nostalgia. Teoria ja käytäntö*, Teos, Helsinki 2021.
- Viljakainen, Jarmo:** *Reporadio. Yleisradion vaaran vuodet 1965-1972*, Opus Liberum, Helsinki 2008.
- Virta, Mikko:** *Salainen kanava länteen. Urho Kekkonen ja lännen tiedustelu kylmässä propagandasodassa*, Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Helsinki 2022.
- Virtanen, Aarni:** *Vennamo. Mies ja hänen puolueensa*. Art House, Helsinki 2018.
- Virtanen, Matti:** *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*, SKS, Helsinki 2001.

Westad, Odd Arne: *The Cold War – a World History*, Penguin Books, 2017.

Wuokko, Maiju: *Markkinatalouden etujoukot. Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970-1980-lukujen Suomessa*, Poliittisen historian väitöskirja, Helsingin yliopisto, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Helsinki 2016.

Yahoda, Marie: *Conformity and Independence: a Psychological Analysis*, Human Relations, p. 99-120, 1.4.1959

Muut lähteet

Elokuvat

Vodkaa, komisario Palmu, ohjaus Matti Kassila, 1969.

TV-ohjelmat

Puhemylly, toimittanut Hannu Taanila, 8.12.1972.

Tamminiemen pesänlikaajat, ohjaus Arthur Franck, Polygraf 2021.

Radio-ohjelmat

Urho Kekkosen valtakausi päättyi tasan 40 vuotta sitten – ja edelleen ihmettelemme kuka hän oli, Tiedeykkönen 26.10.2021, toimittanut Ville Talola.

Liite: Alea-kirjan julkaisuja

1967

Kauko Kare: Tähän on tultu – Paasikiven-linjalta K-rintamaan

Olavi Vääntinen: Itsenäinen Suomi – puolueeton Pohjola (TJP)

Tuure Junnila: Alas akatemia (TJP)

1968

Helge Virtanen: Takaisin puuhunko?

Jouko Siipi: Puna-armeijan etuvartio

Morosus (Osmo Tiililä): Tuuli ja akanat... – säkeitä myötä ja vastasukaan

1969

Otto Kumenius: Viiden rintaman vastavakoilija

Kauko Kare: Tähän on tultu II (TJP)

Tauno Yliruusi: Umpikuja: punaisista silmistä sinisistä silmistä

Morosus (Osmo Tiililä): Näenkö näkevien silmin

Urpo Harva: Alas professorit: kulttuuripoliittinen ajankuva nyky-Suomesta

Simo Juntunen: Osamietintö onnesta: pakinoita

Mikko Suhonen: Muuttuva maailma – uudistuva uskonto: Näköaloja ja ajatuksia
aikamme kriisistä

1970

Urpo Harva: Marxismi ja perimmäiset kysymykset

Reino Rinne: Anna minulle atomipommi

Reino Rinne: Ihminen evp

Hjalmar Front: Kremlin kiertolaisia

Tauno Yliruusi: Juopunut ramppi: lahja teatterin ystäville

Simo Simola: Se suuri vallankumous

Giyla Gombos & Imre Szenté: Ruplan maihinlasku

1971

Hjalmar Front: Neuvostokomennuksella Siperiassa: Muistelmia monivaiheisen elämän
varrelta 2.

Jorma Pasanen: Ystävyyden kanava (TJP)
Sotakamreeri (Olavi Keskinen): Maani, kansani ja poliitikkoni
M.J. Kaltio: Itsenäisyyden opissa
Ilmo Kallio-Soukainen: Mitä tapahtuu 1985
Helge Ukkola: Iskevän kiilan matkassa Syväriltä Ylimuonioon
Ville Muilu: Taikahyrrä
Markus Raikamo: Mooses ja Marx
Valeri Tarsis: Huone numero 7
Reino Rinne: Sähkeitä tähdistä
Tapio Kaitaharju: Parantava voima

1972

Antti Kaleva Keinänen (Kauko Kare): Vihreä murha: salapoliisiromaani
Saimi Lindroth: Minun Vienan-Karjalani
Ture Ara: Saparo-Tuure
Jalo J. Maunula: Minne menet Suomenmaa – museoon vai hautaan? (TJP)
Tapio Kaitaharju: Parantava voima
Hjalmar Front: Neuvostokomennuksella Siperiassa: Muistelmia monivaiheisen elämän varrelta II
Tohtori Paracelsus (Johannes Heilala): Yliluonnollisen luonnollisuus: Johdatus parapsykologiaan ja selvänäkemiseen
Ville Muilu: Taikahyrrä: pedagoiva kertomus miltei kaikesta, mitä maantie opettaa kulkijalleen

1973

Tuulikki Ritama: Toinen todellisuus
Tohtori Paracelsus (Johannes Heilala): Oli Oulu ja lääkärikoulu
Reino Rinne: Olen puhunut: Pohjoista informaatiota
Antti Kaleva Keinonen (Kauko Kare): Musta murha
Paavo Linnanterä: Taipaleenjoki – Tuonelanjoki
Herbert Lilius: Sosiaalinen armeija – utopia vai todellisuus?
Anni Lahtinen: Ystäväni Elviira, mustalaistyttö
Ture Ara: "Saparo Tuure": Ture Aran punamustasta muistojen kirjasta
Eino Penttinen: Katkerat satamat

1974

Arvo Ojala: Paalun divisioonan taistelujen tie

Toveri X: Beljakov, Sinisalo ja Suomi

M.J. Kaltio: Historiaa vai harhautusta

Mikko Uola: Etelä-Afrikka ja Suomi

Esa Arra: Kaivopuiston kuningatar

Tapio Kaitaharju: Tuhoutuuko ihminen

Oili Komonen: Sisar ja veli: Muistelmamarcaani sodan ja rauhan vuosilta

Martta Kaivola: Luomiskuu

M. J. Kaltio: Historiaa vai harhautusta

1975

Jukka Tyrkkö: Lauri Törnin tarina: Vapaustaistelijan vaiheita Viipurista Vietnamiin

Herman Lavikkala: Pihkakouran lähiö eli mikä on metsäsuomalainen elämänmuoto

Anne Pajuluoma: Laulu sinulle

Anne Pajuluoma: Tyttö Siriuksella

Tapio Kaitaharju: Avartuva elämä

M. J. Kaltio: valkoinen vapaus – punaiset varjot

1976

Väinö Salmi: Punaisen sirpin Karjala

Peter Kankkonen: Suomettuva Suomi

Eero Hämäläinen: Maan kovalla kannikalla: savolainen sankaritarina

Anne Pajuluoma: Villiruusu, lumihiihtäjä..

Reino Rinne: En ole vaiennut: arkipäivän esseitä

Aulis Rannikko: Psykiatrian alennustila

Sotakamreeri (Olavi Keskinen): Keynes, Marx, silakka ja minä

Vappu Lamminmäki: Aleksis Kivi ja Veijo Meri

1977

Reino Rinne: Hirmuliskojen aikaa

Kauko Kare: Tähän on tultu – Ahti M. Salonen

K.J. Portin: Pilvenpiirtäjä

Salvador de Madariaga: ETYK – turvallisuus – vapaus

Ahti M. Salonen: Paasikiven linjalla: kirjoituksia hyllystäni

Jean Jovaliste: Ihmisen uskonto

1978

Morosus (Osmo Tiirilä): Syvällä kulkee väkevä virta

Eero Kiviranta: Ässien ässä – Sodan taivaalla: Eino Ilmari Juutilaisen tarinaa

Aulis Rannikko: Miелensairaudesta mielenterveyteen

Olavi Laine: Sinivalkoinen Suomi 1939-1941 julkisten asiakirjojen valossa 1

Tuulikki Ritama: Yksinäinen puutarha

1979

Olavi Laine (toim.) Sinivalkoinen Suomi 1939-1941 julkisten asiakirjojen valossa 2

Yrjö Vaara: Kuvaruudun punainen valhe – dokumenttiroomaani 1970-luvun Suomesta

Tapio Kaitaharju: Rajan tuntumasta

Jüri Lina: Ufotutkimuksesta Neuvostoliitossa

1980

Simo Simola: Kärsimysten Kamputsea: poimintoja erään omalaatuisen kansakunnan veren ja kärsimysten täyttämästä historiasta

Kauko Kare: Yrjö Kivimies 8.12.1899 – 18.3.1980: muistojulkaisu

1981

Hannes Ryömä: Vallankumousvuoden tapahtumista

Helge Heikkinen: Hopeaparvien perässä Islannin vesillä

Jean Jovaliste (Juho Hämäläinen): Nostradamus – aikamme profetta

Salvador de Madariaga, Olavi Laine & Kauko Kare: Ensimmäiseksi vapaus – erään eurooppalaisen testamentti

Eino Leino: Vapauden kirja: runovalikoima

1982

Teuvo Tuominen: Hutikassa – kankkusessa: psykologisia, sosiologisia ja filosofisia pullotuksia kieltolain kuoleman 50-vuotisjuhliin

Tamara Maunonen: Kyynel – hymyn siemen: mietteitä, elämäntuntoja, tunteita ystäville

Tamara Maunonen (toim.) Lasten oma rukouskirja

Juhani Jääskeläinen: Inkerin kirkon tuho Stalinin pakkokollektivisoinnissa

Johannes Heilala: Eldanka – Rintamajääkärinä Vienen sotateilla

Oiva Korhonen: Mansikat, viikarti ja sortovallat: kertomus Kiiliäisen poikien viimekesästä

“Torstaiseura”: Kekkosen ajasta vapautumisen aikaan

Lahti-Saloranta: Eduskunnan napinpainajat eli musta muistivihko, Osa 1

Synnöve Klippa: Tihkusadetyttö ja takkuhäntäkoira eli Maiju-Maijan puuhat

1983

Johannes Heilala & Tamara Maunonen: Intuitio ja selvänäkeminen

Kari J. Portin: Lumikurki

Otto Kumenius: Tiedustelu – tehtävä yli rajojen (Päivitetty painos teoksesta Viiden rintaman vastavakoilija)

Heikki Nykänen: Sissisotaa: sissipäällikön muistelmia jatkosodasta ja Lapin sodasta

Veli Virkkunen: Stalinin urut: Amerikan sota-apu Neuvostoliitolle

Bror E. Roschier: Belgradin varjot

Kauko Kare: Vanha iloinen kirkonkyläni ja sen maanmainio väki

Sanelma Kuusisto: Mökinakan lauluja

“Toisen tasavallan” koko kuva – Nootin parhaita kirjoituksia 1968-1983

1984

Tamara Maunonen: Tamaran kirja

Sanelma Kuusisto: Voi yhyren kerran: ne paraantumattomat pohojalaaset

Kauno Uusipaikka: Santeri Melekosen elämänmuoto

Heikki Lounaja: Tervakansan laulu

Anne Pajuluoma: Maan ja valon rajalla

Elli Palmu: Kesästä kesään: Valoja ja varjoja Pohjanmaan järvisuudelta

Sirje Sinilind: Viro ja Venäjä

Hilkka Lehtovaara: Kiven sydämellä: Runoja

1985

Tuure Junnila: Kekkosen valtakaudesta Koiviston aikaan

Juhani Siljo: Rajankäyntiä nykyisen kirjallisuuden suunnista

Eino Leino: Vapauden kirja
Siniveli: Viro taistelee vapaudestaan
Olavi Mattila: Järjenvastainen maailma – ajatuksia sen parantamisesta
Juhani Heinola: Siipipeili. Matkarunoja
Iska Herttua: Runoja ristikirkossa eli Paapin autuaallinen suuttumus
Kauko Kare: Eino Leino – Kansallisrunoilija
August Strindberg: Historiallisia pienoiskuvia

1986

Jasper Parrot: Ashkenazy: muistelmia yli rajojen
Palle (Reino Hirviseppä): Pallen parhaat. "Kulttuurikuplittajan" kuusi vuosikymmentä.
Eeva Harju: Kaikki eiliset... Runoja
Kaarle Rantamäki: Kelohongan kämmenellä: runoja
Marketta Salonen: Matka ilman lähtöä: runoja
Kaarina Toijanniemi: Ne isoot asiat: notta näin Pohjanmaalla
Johannes Heilala: Valokiila varjosta: aforismeja
Kauno Uusipaikka: Piippumiehen vuodenajat
K.U. Pihkala: Tiedon ja omantunnon tase. Yhteiskunta- ja talouspolitiikan kriittistä tarkastelua nyky-Suomessa
Marta Tuomisto: Kirje äidille. Muistelmia illan hämyssä ja aamun kirkkaudessa
Raimo Korpela: Vesimiehen aikaan: tosiasioita, tietoja ja aavistuksia planeettamme historiasta
Katariina Kare: Anders Chydenius – suuri suomalainen valistuskirjailija

1987

J. Kainulainen: Asejuna Pietarista 1918
Sipo Häyrinen: Korpelan maailmanvalta
Keijo Astala: Suomi-kansan puolustus. Historiallinen löytöretki menneeseen.
Leo Aittovaara: Isänmaan raide. Veturimiehen ja kansalaisen muistelmia seitsemältä vuosikymmeneltä.
Matti Muilu: Taipale – Metsäpirtti – Tappari: Erään ylioppilaan sota 1939-44
Niilo Valtonen: Amazonas – maa ja maailma: muistelmia ja matkakuvia Brasiliasta neljältä vuosikymmeneltä
Kosti Tolonen: Unten kudelma

1988

Taina Haapsaari (Taina Teerialho): Savolainen mandariini

Kauno Uusipaikka: Juhannushäät. Laka-Harjun kylän elämän kirjoja syksystä kesään

Kullervo Killinen: Sprengtportenin linja

Kosti Tolonen: Kolmas maailmansota – ikuinen rauha

Antti Lindholm-Ventola: Lauri Törni ja hänen korpraalinsa

Erkki Airas: Kohti täyttä elämää. Kasvuryhmistä elämisen taitoa

Ismael Akhmedov: Stalinin GRU. Puna-armeijan tiedustelu-upseerin muistelmia vallankumouksen, sodan ja rauhan päiviltä

August Strindberg: Legendoja; mestari Olavi

Tuure Junnila: Etelä-Afrikka, ihmisoikeudet – Suomen ulkopoliitiikka

Carl-Gustaf Lilius: Valta ja painajainen: poliittisia esseitä

Martti Muilu: Taipale – Metsäpirtti – Tappari: erään ylioppilaan sota

1989

Eino Leino (toimittanut Aarre M. Peltonen): Vapauden vartio. Valikoima vuosilta 1915-1926.

Erkki Airas: Suomussalmen voiton tie

Kauko Parkkinen: Kekäle Suomen puoluekuplassa

Martti Pellinen: Sallittua oleskelua. Mustaa valkoisella

Kauko Kare: Yrjö Jylhä. Runoilija- ja soturikohtalo

Urho M. Heinonen: Rautaisen tien raivaajat. Lapin tuhoa ja jälleenrakennusta maan tasalta 1945-46

J.S. Kivimäki: Olin jääkärivärväri – ja pakolainen. Päiväkirjamerkintöjä 1916-1917

Ensio Kyppö: Ne kovimmat pojat

Sylvia Nurminen: Koivistolta tuulee

Erkki O. Auranen: Kirjeitä niille jotka unohtavat oikean tien. Tietoa, viitettä, rohkaisua ihmisen arkeen

Johannes Mälkönen: Viimeisellä rajalla

1990

Sirkka-Liisa Vaalivirta: Mäntyperän vihreä kirja

Heikki Talvela: Seis! – Tulikomento!

Ahti M. Salonen: Kylmällä linjalla

Eino Nivaja: Bakom svärmorstugan: dialog

1991

Toivo Lyytikäinen: Oman onnensa seppä

Marjatta Anttila: Kuka oli Jeesus – Essealaisen silminnäkijän hämmästyttävä kuvaus
2000:n vuoden takaa

Kaija Salonen: Sirja – naiskohtalo

Kálmán Hegedüs: Unkarin toinen historia

Lassi Hosike: Metsähallituksen puolelle

Jorma Pasanen: Granaattiristi: romaani Viipurista ja viipurilaisista vuosikymmenien
vaiheissa

E.U. (Erkki Urho) Yrjänä: Yhdeksän vuosikymmentä: Elettyä Suomessa ja Itä-
Karjalassa sodan ja rauhan ajalta

Eino Leino: Suomen kansan Kalevala ja suomalainen kansallishenki. Isänmaanystävän
mietteitä vuosilta 1895-1925

Urho M. Heinonen: Neljä vuosisataa sodan kohtaloita (1596 – 1940 – 1990)

1992

Pekka-Juhani Kuitto: Summan ristit

Jaakko Heikkilä: Pohjalaaset uudistavat – kertomus kolhoosinavetasta

Albert Engström: Anders Zorn

Esko Vierikko: Usko, tieto, eros: Vapaan elämäkatsomuksen kolmiyhteys

Eirik Hornborg: Miksi Suomi taistelee

Kauko Kare & K.U. Pihkala: EY- kyllä vai ei: terveen järjen puolesta; taloudellinen
integraatio, maatalouden alueellinen kehitys, puoluevalta

Lassi Hosike: Metsähallituksen puolella: tähystyksiä tasavaltamme elämänmuotoon

Edmont Székely & Marjatta Anttila: Minä puhun sinulle metsien puiden kautta:
essealaisen tuntemattoman kirjoitukset: essealaisten rauhanevankeliumi 2. osa

1993

Katariina Kare & Kauko Kare: Terveen järjen puolesta – Alea-kirjan ja Nootin 25-
vuotta

Matti Rantasila: "Oli neljä veikkoa meitä": Aseveljien kohtaloita jatkosodan päiviltä

Erkki Vierikko: Vaskiotsa – Puuseppiä ja maistereita, maailmannäyttämön kulissit, minuuden puoliväli

1994

Magnus Lemberg: Hjalmar Procopé: isänmaanystävä ja maailmankansalainen

Kauko Kare: Vanhan kuninkaankartanon iloiset vuodet